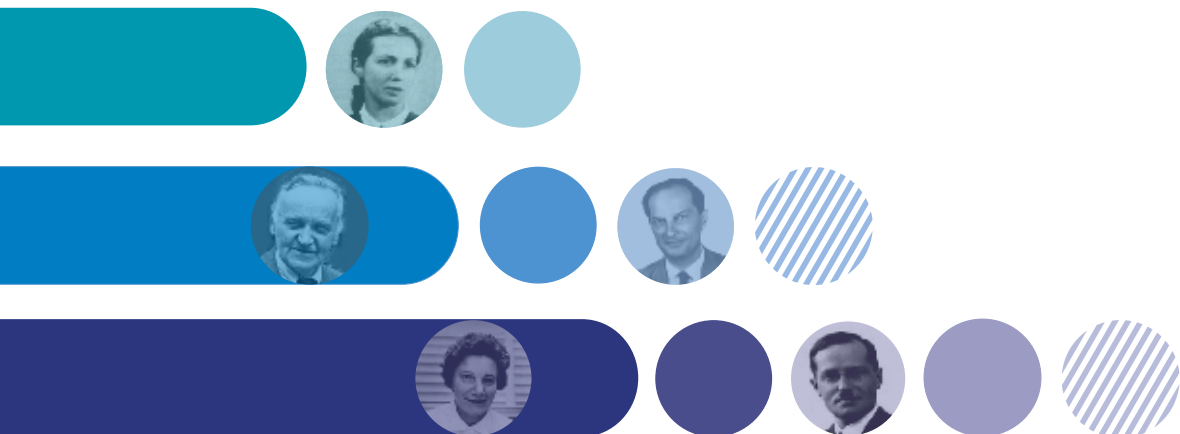

STATYSTYCY POLSCY BIOGRAMY

Biblioteka
Wiadomości Statystycznych

STATYSTYCY POLSCY

BIOGRAMY

Warszawa 2018

Zespół Redakcyjny

Mirosław Krzyśko (przewodniczący), Wojciech Adamczewski, Jan Berger,
Elżbieta Gołata, Kazimierz Kruszka, Bożena Łazowska

Skład komputerowy

Beata Lipińska, Paweł Luty

Wydanie II uzupełnione

Publikacja dostępna na stronie

stat.gov.pl

ISBN 978-83-7027-685-0

Szanowni Państwo,

Przełomowe wydarzenia w życiu narodu skłaniają zawsze do refleksji nad jego przeszłością, dorobkiem gospodarczym, społecznym i naukowym. Przypadający w bieżącym roku jubileusz stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości oraz setna rocznica utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego stanowią okazję do przypomnienia oraz spopularyzowania prekursorów i wybitnych statystyków polskich.

Z dostępnych źródeł historycznych wynika, że tradycje statystycznych czynności administracyjnych w Polsce sięgają średniowiecza, choć nie odnoszą się one do prac typowo statystycznych w rozumieniu, które ukształtowało się współcześnie. Pierwsze prace o takim charakterze zostały przeprowadzone ponad 500 lat temu i dotyczyły spisów inwentarza dóbr kościelnych. Ich wyniki były opracowane przez Jana Długosza w dziele pt. „Liber beneficiorum”. Zawarto w nim informacje z dziedziny ekonomii i demografii diecezji krakowskiej z roku 1470.

Pierwsze wydanie publikacji pt. „Statystycy polscy” ukazało się w 2012 roku, w setną rocznicę utworzenia Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Niniejsza edycja została zaktualizowana i uzupełniona o kilkanaście nowych biogramów osób zasłużonych. W rezultacie w wydawnictwie przedstawiono biografie i osiągnięcia stu czterech osób, które na trwałe wpisały się w rozwój polskiej myśli statystycznej.

Celem publikacji jest utrwalenie pamięci o postaciach, które przyczyniły się do organizacji, rozwoju i popularyzacji statystyki w Polsce oraz na arenie międzynarodowej. Prezentacja sylwetek wybitnych naukowców i dydaktyków, odkrywców nowych metod i teorii jest wyrazem uznania dla ich pracy i osiągnięć przez kolejne pokolenia statystyków. Lektura biogramów przybliży ewolucję myśli statystycznej oraz pomaga zrozumieć jej wszechstronność, wskazując powiązania z innymi dyscyplinami nauki.

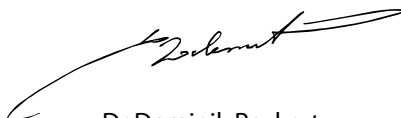
Statystyka rozwija się obecnie jako metanauka, której przedmiotem jest logika i metodologia innych nauk – logika podejmowania decyzji i logika eksperymentowania. Przyszłość statystyki leży we właściwym przekazywaniu idei statystycznych badaczom z innych gałęzi nauki, będzie też zależać od sposobu formułowania zasadniczych problemów w tych dziedzinach. W rekomendowanej książce przenikają się różnorodne idee wielu dyscyplin, co świadczy o uniwersalności statystyki oczekującej nowych wyzwań.

Prezes
Polskiego Towarzystwa Statystycznego

Profesor Czesław Domański

Prezes
Głównego Urzędu Statystycznego

Dr Dominik Rozkrut

Warszawa, lipiec 2018

Wstęp

Każdy moment w historii jest wyjątkowy, a jego wagę i doniosłość można ocenić dopiero z perspektywy czasu. Z tego względu wydaje się niesłychanie istotne, by pamięć o ludziach i ich dokonaniach trwała w sercach i umysłach potomnych. To bowiem konkretne osoby tworzą rzeczywistość i są sprawcami wydarzeń, to ludzie – poprzez swoją pracę i umiejętności – są prawdziwymi kreatorami teraźniejszości i przyszłości. Zatem informacja o osobach powinna być zapisywana w pierwszej kolejności.

Jubileusz setnej rocznicy powstania Głównego Urzędu Statystycznego jest okazją do opublikowania drugiego wydania publikacji „*Statystycy polscy*”. **Wydanie pierwsze** ukazało się w 2012 r., w setną rocznicę powstania Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Oddając do rąk Czytelników niniejsze opracowanie pragniemy przypomnieć sylwetki polskich twórców statystyki, którzy swoimi osiągnięciami wpisali się w kształtowanie zasad statystyki międzynarodowej. Publikacja powstała z myślą o zachowaniu pamięci o tych wszystkich, którzy swoją pracą naukową, dydaktyczną, wydawniczą, organizacyjną i popularyzatorską tworzyli podstawy rozwoju statystyki w Polsce. Wyrażamy nadzieję, że wzbogaci ona wiedzę o historii polskiej statystyki i ma szansę przez długie lata być nieocenionym źródłem informacji dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Drugie wydanie zostało uzupełnione o 19 biogramów osób zmarłych po ukazaniu się pierwszej edycji publikacji oraz o biogramy Karoliny Iwaszkiewicz i Wacława Kozakiewicza, współpracowników prof. Jerzego Sławy-Neymana. Ponadto, biogramy Stanisława Kołodziejczyka, Stefana Szulca i Edwarda Szturm de Sztrema zostały na nowo zredagowane. W rezultacie w niniejszej publikacji prezentujemy sylwetki ponad stu wybitnych osób, które przyczyniły się do rozwoju statystyki.

Dobór postaci, których biogramy zamieszczone zostały w obecnej publikacji, jest wynikiem wielu dyskusji Zespołu Redakcyjnego. Założenia, które zostały przyjęte przy wyborze postaci, były następujące: publikacja ma zawierać biogramy statystyków polskich zmarłych od początku XX wieku do roku 2018, znanych ze swej wybitnej działalności naukowej i dydaktycznej, autorów dzieł naukowych i podręczników, twórców nowych pojęć, odkrywców nowych metod i teorii, wybitnych organizatorów statystyki publicznej oraz redaktorów i wydawców publikacji statystycznych. Wiele uwagi wymagał dobór autorów biogramów. Dążąc do wiarygodności informacji, braliśmy pod uwagę bliskość osobistą i środowiskową autora biogramu z opisywaną postacią oraz łatwy dostęp do materiałów źródłowych.

Redagując biogramy zawarte w niniejszej publikacji, staraliśmy się w możliwie największym stopniu zachować ich zgodność z tekstem opracowanym przez autorów, którym nie narzucano żadnego szablonu słownikowego, sugerując jedynie orientacyjną objętość tekstu. Takie podejście spowodowało wprawdzie pewną niejednorodność w rozmiarach, strukturze i formie opracowania, ale pozwoliło oddać indywidualny styl autorów, odzwierciedlić ich emocjonalny stosunek do opisywanych postaci,

a także prezentowaną przez nich ocenę faktów. Można sądzić, że różnice w objętości poszczególnych biogramów wynikają głównie z ilości materiałów, jakimi dysponowali ich autorzy, co wiąże się zwykle z krótszą lub dłuższą, mniejszą lub większą aktywnością bohaterów biogramów.

Przygotowując niniejszy tom, dążyliśmy do maksymalnej rzetelności informacji o opisywanych postaciach, jednak trudno nie popełnić żadnego błędu. Będziemy zatem niezmiernie wdzięczni za wszelkie uwagi, sprostowania i uzupełnienia dotyczące naszej pracy, które pozwolą w jeszcze pełniejszy sposób realizować misję upamiętniania dokonań wybitnych statystyków polskich – *in perpetuum rei memoriam*.

Zespół Redakcyjny „Statystyków polskich” pragnie podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania tego dzieła, a przede wszystkim autorom poszczególnych biogramów.

Osobne podziękowania kierujemy pod adresem dra Dominika Rozkruta, prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, za życzliwość i wsparcie, bez których publikacja ta nie mogłaby się ukazać.

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Warszawa, lipiec 2018 r.

Spis treści

Przedmowa	3
Wstęp	4
Abt Stefan	9
Baksalary Jerzy K.	13
Barbacki Stefan	20
Bartoszewicz Jarosław Marian	26
Bartoszyński Robert	29
Bobrowski Dobiesław	36
Borowski Stanisław	40
Bortkiewicz Władysław	45
Borucka-Ubysz Leokadia	50
Bronsztejn Szyja	53
Bukietyński Władysław Zygmunt	56
Buławski Rajmund	58
Buzek Józef	61
Chmielewski Czesław	66
Czarnowska Maria Cecylia	68
Czekanowski Jan	77
Czerniewska Maria Emilia	85
Czerniewski Konstanty	89
Czerwiński Zbigniew	93
Elandt-Johnson Regina C.	99
Falewicz Jan	105
Fierich Jerzy	112
Fisz Marek	115
Gazińska Mirosława	119
Gnot Stanisław	123
Greń Jerzy	129
Guzik Bogusław	132
Heliński Zbigniew Benedykt	137
Hellwig Zdzisław Henryk	139
Holzer Jerzy Zdzisław	141
Iwasiewicz Andrzej	148
Iwaszkiewicz-Gintowt Karolina	151
Jopkiewicz Andrzej	155
Jóźwiak Janina	159
Katulska Krystyna	165
Kawalec Wincenty	169
Kędelski Mieczysław	176
Klonecki Witold	181
Kolupa Michał Maria	184
Kołodziejczyk Stanisław Marian	188
Kozakiewicz Waław	191

Krawiec Bogdan	194
Krysicki Włodzimierz	201
Krzeczkowska Eugenia	207
Krzywicki Ludwik	212
Kubik Lech Tadeusz	218
Kulczycki Roman	220
Kumaniecki Kazimierz Władysław	225
Lange Oskar Ryszard	228
Latuch Mikołaj	235
Leo Juliusz	240
Limanowski Zygmunt	245
Łomnicki Antoni	248
Machnowski Adam	255
Mikos Henryk	258
Moszczeński Stefan	261
Nadobnik Marcin	265
Nawrocki Zygmunt	270
Neyman (Spława) Jerzy	274
Oktaba Wiktor	283
Olekiewicz Mikołaj	289
Padowicz Zygmunt	293
Pawłowski Zbigniew	297
Perkal Julian	303
Piekałkiewicz Jan	308
Platt Czesław	311
Przybysz Tadeusz	315
Puchalski Tadeusz	320
Pytkowski Waław	324
Romaniuk Kazimierz	326
Rosset Edward	331
Róg Stanisław	340
Rzendowski Leon	344
Sadowski Wiesław	347
Siedlecka Urszula	351
Steczkowski Jan	354
Steinhaus Hugo Dyonizy	359
Strzelecki Zbigniew	366
Szturm de Sztrem Edward	373
Szulc Stefan Aleksander	378
Toczyński Tadeusz	387
Tomaszewicz Andrzej	392
Trybuła Stanisław Czesław	398
Ulam Stanisław Marcin	401
Vielrose Egon	411
Wagner Wiesław	415

Walczak Tadeusz	418
Warmus Mieczysław Jan	423
Waszak Stanisław	431
Welfe Władysław	436
Wierchoślawski Stanisław	441
Wiśniewski Jan	446
Wójcik Aleksander Ryszard	449
Zajac Kazimierz	452
Załęski Edmund	458
Załęski Witold	460
Zarzycka Zofia	464
Zasępa Ryszard	470
Zeliaś Aleksander Józef	474
Zieliński Ryszard	479
Zieliński Zygmunt	482
Zienkowski Leszek	487
Ziomek Maksymilian Józef	492
Zubrzycki Stefan	494
Zespół redakcyjny	499
Autorzy biogramów	500

Stefan ABT (1937–2002)

Stefan Abt urodził się 22 lutego 1937 roku w Śmiglu (powiat kościański), w rodzinie kupieckiej, jako syn Czesława i Heleny z domu Krupka. Jego ojciec był powstańcem wielkopolskim. W czasie okupacji Stefan Abt z całą rodziną został wysiedlony do Miechowa, skąd w roku 1945 powrócił do Śmigła i tu ukończył szkołę podstawową. W wieku szesnastu lat (1953) zdał maturę w Gimnazjum i Liceum w Kościanie (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Oskara Kolberga). Rozpoczął studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej (później była to Akademia Ekonomiczna, a teraz jest Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Tam w roku 1957 uzyskał dyplom magistra ekonomii i podjął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki.

Zawarł związek małżeński z Jadwigą Goździewicz, z którą wychowywali dwoje dzieci – Bożenę i Sławomira.

Doktoryzował się w roku 1964 na podstawie rozprawy pt. *Stosowanie statystycznej kontroli w badaniu jakości wędlin*, której promotorem był prof. Stanisław Waszak. Stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych uzyskał w roku 1991, po opublikowaniu pracy pt. *Optymalizacja struktur konsumpcji* (IRWiK, Warszawa 1991). Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego otrzymał w roku 1996, a profesorem zwyczajnym został w 2000. Był promotorem czterech obronionych rozpraw doktorskich.

Pracując jako nauczyciel akademicki w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Stefan Abt ukończył jeszcze studia na trzech fakultetach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (magister matematyki – 1963; magister historii – 1969; magister teologii – 2000). Staże odbywał w uczelniach, instytutach naukowych i urzędach: francuskich, kanadyjskich, niemieckich, rosyjskich i węgierskich.

Stefan Abt był pionierem informatyzacji poznańskiej uczelni ekonomicznej. Jako statystyk uczestniczący w rozległych badaniach empirycznych dostrzegał narastające problemy

związane z opracowaniem i analizą wyników obserwacji, a zarazem – śledząc pilnie rozwój maszyn liczących – trafnie i wcześniej wskazywał możliwości pokonywania tych trudności z zastosowaniem elektronicznych maszyn cyfrowych. Jego starania sprawiły, że już w roku 1967 w poznańskiej Wyższej Szkole Ekonomicznej została zainstalowana „ODRA 1013”. Maszyna ta zajęła pomieszczenie o powierzchni 100 m², powiększając znaczny wówczas deficyt sal wykładowych. „Wiele osób uznało to za klęskę gorszą od prawdziwej odry” (Kraśniński, 1996). Patrząc z dzisiejszej perspektywy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, gdzie funkcjonuje nowoczesne Centrum Informatyki oraz Wydział Informatyki i Gospodarki Elektronicznej, trudno uwierzyć, że takie były początki „nowej ery” w dziejach tej uczelni. Utworzona w Katedrze Statystyki przez S. Abta jeszcze w roku 1967 Pracownia Elektronicznej Techniki Obliczeniowej została przekształcona (w ramach Instytutu Statystyki i Ekonometrii) w Pracownię Przetwarzania Danych, a po rozbudowie stała się Ośrodkiem Przetwarzania Informacji. Kierując tymi jednostkami, S. Abt stworzył bazę do realizacji wielu zamówień na obliczenia, składanych przez pracowników szkoły i użytkowników zewnętrznych. Wprowadził również problematykę elektronicznego przetwarzania danych do procesu nauczania na wszystkich szczeblach kształcenia ekonomistów. W roku 1969 zorganizował Podyplomowe Studium Organizacji Przetwarzania Danych i prowadził je do 1978 roku. W latach 1976–1981 kierował Zakładem Systemów Informatycznych, który wydzielono z Ośrodka Przetwarzania Informacji jako komórkę dydaktyczną.

W latach 1982–1992 Stefan Abt był kierownikiem Zakładu Zastosowań Informatyki w Instytucie Gospodarki Magazynowej w Poznaniu. Prowadził też zajęcia dydaktyczne na Politechnice Poznańskiej, w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych, w Poznańskiej Szkole Menadżerów oraz w Towarzystwie Naukowym Organizacji i Kierownictwa.

W marcu 1992 roku zorganizował Katedrę Systemów Logistycznych w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i kierował nią przez 10 następnych lat. Od roku 1994 był również zatrudniony w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu, a od 1996 – w Politechnice Zielonogórskiej. Po utworzeniu Poznańskiej Wyższej Szkoły Biznesu i Języków Obcych został w niej wykładowcą i pełnił funkcję rektora. Współpracował też z Europejskim Uniwersytetem Viadrina we Frankfurcie nad Odrą.

Stefan Abt był autorem około 300 publikacji. Są wśród nich monografie, liczne artykuły i referaty oraz podręczniki i skrypty uczelniane. Tematykę tych prac, podobnie jak zainteresowania ich autora, cechuje duża różnorodność i wielopłaszczyznowość. Jedną z dziedzin, której S. Abt poświęcił część swoich opracowań, głównie w początkowym okresie działalności naukowej, były zagadnienia demograficzne związane zwłaszcza z konstrukcją szacunków i prognoz ludnościowych (*Problematyka demograficzna*, 1965, w: *Monografia geograficzno-gospodarcza województwa koszalińskiego*, Instytut Zachodni, Poznań; *Przedłużanie się życia mieszkańców województwa koszalińskiego*, 1968, w: *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. IX; *Ludność Poznania w XVI i pierwszej połowie XVII wieku* oraz *Życie codzienne i kultura materialna*, 1988, w: *Dzieje Poznania*, t. 1*, rozdz. XVII i XIX; *Ludność* oraz *Ludność w drugiej połowie XVIII wieku*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1**, rozdz. XXVI i XXXIII, PWN, Warszawa-Poznań; *Moralno-demograficzne aspekty sztucznych poronień*, 1990, „Z Pomocą Rodzinie”, nr 3–4).

W innym nurcie znajdują się prace S. Abta traktujące o zastosowaniach matematyki i statystyki w badaniach ekonomicznych (*Aproksymacja funkcji regresji w modelach przestrzenno-ekonomicznych*, 1976, „Biuletyn Informacyjny PAN”, z. 11; *Matematyczno-statystyczne podstawy analizy rynku*, 1972, PWE, Warszawa; *Metody analizy statystycznej*, 1999, AE Poznań). Do nich zaliczyć należy liczne skrypty i inne pomoce dydaktyczne dla studentów (między innymi są to: *Zarys matematyki wyższej dla zawodowych studiów ekonomicznych z zastosowaniami w ćwiczeniach*, 1966; *Zarys statystyki dla zawodowych studiów ekonomicznych*, 1967; *Statystyczna kontrola jakości*, 1973).

Chyba najliczniejsze są prace S. Abta związane z informatyką. Na ich liście jest blisko 80 pozycji, wśród których miejsca graniczne czasowo zajmują *Ekonomiczne zastosowania maszyn liczących* (1967), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 4, i *Mikrokomputery w biznesie* (1995), AE Poznań. W treści tych opracowań na pierwszym planie lub wyłącznie znajdują się kwestie aplikacyjne, natomiast aspekty „narzędziowe” uwzględnione zostały tylko wówczas, gdy było to niezbędne dla systemowego ujęcia rozpatrywanych zagadnień i nawiązania do aktualnej platformy sprzętu komputerowego. Przykładowo, w ujęciu chronologicznym, wymienić tu można następujące publikacje Stefana Abta: *Możliwości symulacji procesów gospodarczych na elektronicznych maszynach cyfrowych* (1967), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3; *Budowa systemów informatycznych w świetle cybernetyki* (1977), „Zeszyty Naukowe AE w Katowicach”, z. 4/72; *Metodyczne podstawy projektowania systemów informatycznych* (1982), ZETO-CSI Łódź; *Przygotowanie organizacyjne użytkowników sprzętu mikrokomputerowego* (1990), TNOiK Poznań; *Wdrażanie zintegrowanych systemów zarządzania przedsiębiorstwem* (1995), „Zeszyty Naukowe TNOiK”, nr 3. Wśród opracowań o charakterze dydaktycznym, które S. Abt przygotował dla studentów w początkowym okresie szybko rozwijającego się rynku informatycznego, znalazły się: *Ekonomiczne zastosowania EMC Odra 1013. Informacje dla użytkowników* (1971), WSE, Poznań; *Elektroniczne przetwarzanie danych w planszach i schematach* (1973), WSE, Poznań; *Komputery i ich użytkowanie* (1976), WUP-TWP, Poznań; *Mikrokomputery w kształceniu ekonomistów* (1986), TNOiK, Poznań; *Możliwości sprzętu mikrokomputerowego* (1988), TNOiK, Poznań. Do tego dorobku dodać trzeba liczne prace projektowe i programy komputerowe oraz ekspertyzy na rzecz praktyki gospodarczej.

W ostatnim okresie swojej działalności naukowej (1982–2002) Stefan Abt koncentrował się na problematyce logistycznej. W tym czasie opublikował liczne artykuły (między innymi były to: *Wewnątrzregionalne przepływy towarów w łańcuchach magazynowo-transportowych*, 1985, „Biuletyn Informacyjny PAN”; *Wdrażanie kodów kreskowych w Polsce w świetle systemów logistycznych*, 1991, „Problemy Magazynowania i Transportu”, nr 1–4; *Potrzeba budowy logistycznych centrów dystrybucji w Polsce*, 1996, „Przegląd Komunikacyjny”, nr 7/8) oraz książki traktujące o systemach logistycznych (*Zarządzanie logistyczne*, 1996; *Systemy logistyczne w gospodarowaniu. Teoria i praktyka logistyki*, 1997; *Zarządzanie logistyczne w przedsiębiorstwie*, 1998; *Logistyka w teorii i praktyce*, 2001).

Stefan Abt był członkiem Komisji Nauk Towaroznawczych (Nauk o Jakości) PAN oraz Komisji Problemowej ds. Logistyki w Polskim Komitecie Normalizacyjnym. Pełnił funkcję redaktora naczelnego kwartalnika „Problemy Magazynowania i Transportu”, wchodził

w skład kolegium redakcyjnego czasopisma „Logistyka i Jakość”. W latach 1981–2001 był zastępcą przewodniczącego Rady Oddziału Polskiego Towarzystwa Statystycznego w Poznaniu. Należał też do wielu innych towarzystw i organizacji naukowych w kraju i za granicą. W Towarzystwie Naukowym Organizacji i Kierownictwa (TNOiK) pełnił funkcje wiceprezesa Zarządu Głównego i prezesa Oddziału Poznańskiego. Był członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Logistycznego i prezesem Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Logistycznego. Należał do Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego i Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

Dowodem uznania dla pracy i osiągnięć S. Abta były liczne nagrody, wyróżnienia i odznaczenia. Otrzymał Srebrną i Złotą Odznakę TNOiK, w roku 1995 został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1996 – Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Honorowe Obywatelstwo Miasta i Gminy Śmigiel otrzymał 25 kwietnia 2002 roku. We wspomnieniach prof. Stefan Abt pozostał jako człowiek czynu, którego „życie było pasmem ciągłych poszukiwań, ustawicznego uczenia się i pracy” (Sojkin, 2006). Biorący pod uwagę wszystkie formy aktywności profesora piszą, że „był człowiekiem, który harmonijnie łączył w sobie doświadczenie religijne i naukowe” (Przybysz, 2002). Trzeba bowiem dodać, że S. Abt znany był z aktywnego udziału w Ruchu Domowego Kościoła oraz Odnowy w Duchu Świętym. Od roku 1994 był prezesem koła Stowarzyszenia Rodzin Katolickich przy parafii pw. Pierwszych Polskich Męczenników w Poznaniu. Wykładał w Podyplomowym Studium Nauk o Rodzinie Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu, publikował rozważania w „Przewodniku Katolickim” i miesięczniku „Katecheta”. Ostatnie lata życia Stefana Abta były okresem zmagania się z nowotworem. Niestety, choroba zwyciężyła i profesor zmarł 25 maja 2002 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w rodzinnym Śmiglu.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 118, 315-320 i 325.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kraśniński Z., *Z dziejów Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1996, s. 224.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 66-67.

Przybysz L.S., *Wspomnienie o śp. profesorze Stefanie Abcie*. „Katecheta” 2002, nr 9, s. 4-5.

Sojkin B., *Stefan Abt*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 59-62.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 218-219.

Sylwetki, „Nowe Życie Gospodarcze” 2000, nr 30, s. 6.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 5.

Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny, t. I (A-G). Red. J. Kapuścić. Ośrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa 1998.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Jerzy K. BAKSALARY (1944–2005)

Jerzy K. Baksalary urodził się 25 czerwca 1944 roku w Poznaniu. Studia matematyczne odbył na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując w roku 1969 tytuł magistra. Bezpośrednio po ukończeniu studiów został zatrudniony w Katedrze Matematyki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu (w roku 1972 Uczelnia przyjęła nazwę Akademia Rolnicza, a w roku 2008 nazwę Uniwersytet Przyrodniczy). Katedra ta została w roku 1975 włączona do, mającego charakter międzywydziałowy, Zakładu Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu. W tym Zakładzie, a obecnie Katedrze, Jerzy K. Baksalary pracował do roku 1988. W roku 1975 uzyskał stopień doktora nauk matematycznych na podstawie rozprawy pt. *Estymowalność funkcji parametrycznych w modelach liniowych*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego. Stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych w zakresie matematyki uzyskał w roku 1984 na podstawie rozprawy pt. *A study of the equivalence between a Gauss-Markoff model and its augmentation by nuisance parameters*, opublikowanej w *Mathematische Operationsforschung und Statistik, Series Statistics* 15 (1984) 3–35; oba stopnie naukowe uzyskał na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza (odpowiednio na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii oraz na Wydziale Matematyki i Fizyki). W tym czasie, tj. do roku 1988, Jerzy K. Baksalary opublikował łącznie 85 prac, w tym 53 przed habilitacją i 32 po habilitacji, a ponadto włączał się w działania społeczne. W latach 1980–1981 był jednym z organizatorów i aktywnym działaczem Solidarności na Akademii Rolniczej oraz w regionie poznańskim.

W roku 1988 Jerzy K. Baksalary przeniósł się do Zielonej Góry, gdzie podjął pracę na stanowisku docenta w Instytucie Matematyki Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego (WSPTK). Rok akademicki 1989/90 był w karierze naukowej prof. Baksalarego szczególny. Jako profesor Fińskiej Akademii Nauk, prowadził w tym czasie badania na Uniwersytecie w Tampere, a ich efektem było opublikowanie (jako

autor lub współautor), z datą 1989 bądź 1990, 22 prac. W roku 1990, na wniosek Rady Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, uzyskał tytuł naukowy profesora nauk matematycznych.

Po powrocie z Finlandii prof. Baksalary łączył pracę naukową z działalnością administracyjną. W roku 1990 został rektorem WSPTK i sprawował tę zaszczytną funkcję przez dwie kolejne kadencje (1990–1993 i 1993–1996). W okresie tym wzmocnił uczelnię kadrowo oraz znacznie poszerzył ofertę studiów powołując, między innymi Instytut Zarządzania, Instytut Filozofii, kolegia językowe oraz nowe kierunki nie związane ściśle z pedagogiką. Jego dorobek publikacyjny, przypadający na lata 1991–1996, obejmuje 23 prace. Wyższa Szkoła Pedagogiczna stała się miejscem corocznych spotkań matematyków w ramach konferencji „Konfrontacje Zielonogórskie”. Rektor Baksalary stworzył w WSPTK podwaliny nowoczesnego ośrodka akademickiego, co miało istotne znaczenie dla powołania w 2001 roku Uniwersytetu Zielonogórskiego. W 1991 roku Jerzy K. Baksalary został profesorem zwyczajnym na Wydziale Matematyki, Fizyki i Techniki WSPTK, a po zakończeniu sprawowania funkcji rektora pełnił w latach 1996–1999 funkcję dziekana Wydziału Matematyki, Fizyki i Techniki. Od roku 2001, to jest od chwili powstania Uniwersytetu Zielonogórskiego, był kierownikiem Zakładu Algebry Liniowej i Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki, Informatyki i Ekonometrii.

Jerzy K. Baksalary wypromował czterech doktorów: Pawła Pordzika (rozprawa: *Testymatory funkcji parametrycznych w modelach liniowych*), Zenona Tabisa (rozprawa: *Odporność i minimalność modeli liniowych ze względu na estymowalność funkcji parametrycznych*), Augustyna Markiewicza (rozprawa: *Dopuszczalne estymatory liniowe w modelach liniowych*) oraz Idziego Siatkowskiego (rozprawa: *Modele liniowe z dwiema grupami parametrów wtrąconych*); wszystkie przewody przeprowadzono na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza (odpowiednio w latach: 1985, 1985, 1988 i 1990). W ostatnim okresie swej działalności sprawował opiekę naukową nad trzema doktorantkami.

Profesor Baksalary recenzował rozprawy doktorskie, habilitacyjne oraz wnioski o tytuł naukowy. Był członkiem kolegiów redakcyjnych trzech znanych periodyków (w latach 1987–1990: „Journal of Statistical Planning and Inference”, a od roku 2001: „Current Index to Statistics” i „IMAGE”) oraz współredaktorem specjalnego tomu „Journal of Statistical Planning and Inference” (36 nr 2–3 (1993) i specjalnego tomu „Linear Algebra and Its Applications” (176 (1992)). Uczestniczył w wielu międzynarodowych konferencjach naukowych, często będąc zapraszany do wygłoszenia wykładów plenarnych.

Jerzy K. Baksalary prowadził badania naukowe w takich ośrodkach naukowych jak: Indian Statistical Institute (Indie), University of Tampere (Finlandia), McGill University oraz University of Waterloo (Kanada), Universität Dortmund oraz Universität Augsburg (Niemcy) i Pittsburg University oraz Pennsylvania State University (USA). W ośrodkach tych wygłaszał odczyty, prezentował wyniki swoich prac i prowadził wykłady.

W latach 1999–2005 prof. Baksalary brał aktywny udział w seminarium środowiskowym poświęconym teorii macierzy i zastosowaniom metod algebry liniowej, które odbywało się na Akademii Rolniczej w Poznaniu. Do grona uczestników tego seminarium należeli również: prof. A. Markiewicz, dr hab. T. Szulc, dr O. M. Baksalary, dr J. Hauke oraz grupa doktorantów z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Akademii Rolniczej i Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim. PLAG, bo tak nazwał to seminarium Jerzy K. Baksalary (skrót od Poznań Linear Algebra Group), kontynuuje spotkania dbając, jak to było w latach 1999–2005, o kontakt z głównymi nurtami literatury światowej.

Jerzy K. Baksalary jest autorem lub współautorem 183 prac naukowych, z czego znakomita większość opublikowana jest w renomowanych czasopismach o zasięgu światowym. Swoje badania prowadził w szerokiej współpracy. Grono jego współpracowników krajowych liczy 18 osób, a grono partnerów z zagranicy 26 osób.

Zainteresowania badawcze Jerzego K. Baksalarego obejmowały różne problemy z pogranicza algebry macierzy i wnioskowania statystycznego w ramach modeli liniowych. W obszarze algebry macierzy należy odnotować następujące kierunki badań, które zaowocowały często cytowanymi wynikami:

1. Równania macierzowe (m.in. prace: *The matrix equation $AX - YB = C$* , „Linear Algebra and Its Applications” 25 (1979) 41–43 (współautor: R. Kala), *Nonnegative definite solutions to some matrix equations occurring in distribution theory of quadratic forms. Sankhyā, Series A* 42 (1980) 283–291 (współautorzy: J. Hauke, R. Kala), *The matrix equation $AXB + CYD = E$* , „Linear Algebra and Its Applications” 30 (1980) 141–147 (współautor: R. Kala), *The pair of matrix equations $AX = B$ and $A^*Y + CX = D$* , „Atti Della Accademia Nazionale dei Lincei, Rendiconti della Classe di Scienze Fisiche, Matematiche e Naturali” 73 (1982) 81–88, *Nonnegative definite and positive definite solutions to the matrix equation $(AXA)^* = B$* , „Linear and Multilinear Algebra” 16 (1984) 133–139.
2. Porządkimacierzowe (m.in. prace: *Two properties of a nonnegative definite matrix*, „Bulletin de l’Academie Polonaise des Sciences, Serie des Sciences Mathematiques” 28 (1980) 233–235 (współautor: R. Kala), *Partial orderings between matrices one of which is of rank one*, „Bulletin of the Polish Academy of Sciences, Series Mathematics” 31 (1983) 5–7 (współautor: R. Kala), *The matrix inequality $M \geq B^*MB$* , „Linear Algebra and Its Applications” 54 (1983) 77–86 (współautorzy: R. Kala, K. Kłaczyński), *Inheriting independence and chi-squaredness under certain matrix orderings*, „Statistics & Probability Letters” 2 (1984) 35–38 (współautor: J. Hauke), *A note on the matrix ordering of special C -matrices*, „Linear Algebra and Its Applications” 70 (1985) 263–267 (współautor: F. Pukelsheim), *A relationship between the star and minus orderings*, „Linear Algebra and Its Applications” 82 (1986) 163–167, *Partial orderings of matrices referring to singular values or eigenvalues*, „Linear Algebra and Its Applications” 96 (1987) 17–26; „Comments Ibid.” 360 (2003) 279 (współautor: J. Hauke), *A note on comparing the unrestricted and restricted least squares estimators*, „Linear Algebra and Its Applications” 127 (1990) 371–378 (współautor: P. Pordzik), *A complete solution to the problem of robustness of Grubbs’s test*, „The Canadian Journal of Statistics” 18

(1990) 285–287 (współautor: S. Puntanen), *Characterizations of the best linear unbiased estimator in the general Gauss-Markov model with the use of matrix partial orderings*. „Linear Algebra and Its Applications” 127 (1990) 363–370 (współautor: S. Puntanen), *Further relationships between certain partial orders of matrices and their squares*. „Linear Algebra and Its Applications” 375 (2003) 171–180 (współautorzy: O. M. Baksalary, X. Liu).

3. Własności wybranych klas macierzy (m.in. prace: *Idempotency of linear combinations of an idempotent matrix and a tripotent matrix*. „Linear Algebra and Its Applications” 354 (2002) 21–34 (współautorzy: O. M. Baksalary, G. P. H. Styan), *A property of orthogonal projectors*. „Linear Algebra and Its Applications” 354 (2002) 35–39 (współautorzy: O. M. Baksalary, T. Szulc), *Nonsingularity of linear combinations of idempotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 388 (2004) 25–29 (współautor: O. M. Baksalary), *On linear combinations of generalized projectors*. „Algebra and Its Applications” 388 (2004) 17–24 (współautor: O. M. Baksalary), *Solution 31-7.1 (problem 31-7, „On the product of orthogonal projectors” postawiony przez G. Trenklera)*. IMAGE 32 (2004) 30–31 (współautor: O. M. Baksalary), *Further properties of generalized and hypergeneralized projectors*. „Linear Algebra and Its Applications” 389 (2004) 295–303 (współautorzy: O. M. Baksalary, X. Liu), *Solution 31-2.1 (problem 31-2, „Matrices commuting with all nilpotent matrices” postawiony przez H. Ricardo)*. IMAGE 32 (2004) 21–22 (współautorzy: O. M. Baksalary, X. Liu), *A note on linear combinations of commuting tripotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 388 (2004) 45–51 (współautorzy: O. M. Baksalary, H. Özdemir), *Properties of Schur complements in partitioned idempotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 379 (2004) 303–318 (współautorzy: O. M. Baksalary, T. Szulc).

W zakresie wnioskowania statystycznego najczęściej cytowane wyniki dotyczą:

1. Estymowalności i estymacji funkcji parametrycznych w modelach jedno- i wielowymiarowych (m.in. prace: *Criteria for estimability in multivariate linear models*. „Mathematische Operationsforschung und Statistik” 7 (1976) 5–9 (współautor: R. Kala), *Extensions of Milliken’s estimability criterion*. „The Annals of Statistics” 4 (1976) 639–641 (współautor: R. Kala), *An extension of a rank criterion for the least squares estimator to be the best linear unbiased estimator*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 1 (1977) 309–312 (współautor: R. Kala), *Reconciliation of two different views on estimation of growth curve parameters*. „Biometrika” 65 (1978) 662–665 (współautorzy: L. C. A. Corsten, R. Kala), *Best linear unbiased estimation in the restricted general linear model*. „Mathematische Operationsforschung und Statistik, Series Statistics” 10 (1979) 27–35 (współautor: R. Kala), *Covariance adjustment when a vector of parameters is restricted to a given subspace*. „SIAM Journal on Applied Mathematics” 37 (1979) 20–21 (współautor: R. Kala), *Estimation via linearly combining two given statistics*. „The Annals of Statistics” 11 (1983) 691–696 (współautor: R. Kala).
2. Związków pomiędzy estymatorami w ogólnych modelach liniowych (m.in. prace: *A bound for the Euclidean norm of the difference between the least squares and the best linear unbiased estimators*. „The Annals of Statistics” 6 (1978) 1390–1393 (współautor: R. Kala), *Relationships between some representations of the best linear unbiased estimator in the general Gauss-Markoff model*. „SIAM Journal on Applied

- Mathematics" 35 (1978) 515–520 (współautor: R. Kala), *A new bound for the Euclidean norm of the difference between the least squares and the best linear unbiased estimators*. „The Annals of Statistics" 8 (1980) 679–681 (współautor: R. Kala), *Simple least squares estimation versus best linear unbiased prediction*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 5 (1981) 147–151 (współautor: R. Kala), *On equalities between BLUEs, WLSEs, and SLSEs*. „The Canadian Journal of Statistics" 11 (1983) 119–123 (współautor: R. Kala), *Comparing stochastically restricted estimators in a linear regression model*. „Biometrical Journal" 26 (1984) 555–557, *Criteria for the equality between ordinary least squares and best linear unbiased estimators under certain linear models*. „The Canadian Journal of Statistics" 16 (1988) 97–102, *A comparison of two criteria for ordinary least squares estimators to be best linear unbiased estimators*. „The American Statistician" 42 (1988) 205–208 (współautor: A. C. van Eijnsbergen), *A note on comparing the unrestricted and restricted least-squares estimators*. „Linear Algebra and Its Applications" 127 (1990) 371–378 (współautor: P. Pordzik).
3. Liniowej dostateczności, które to zagadnienie było później podejmowane również przez innych autorów i znalazło stałe miejsce w teorii wnioskowania liniowego (m.in. prace: *Linear transformations preserving best linear unbiased estimators in a general Gauss-Markoff model*. „The Annals of Statistics" 9 (1981) 913–916 (współautor: R. Kala), *Linear sufficiency with respect to a given vector of parametric functions*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 14 (1986) 331–338 (współautor: R. Kala), *Linear sufficiency and completeness in an incorrectly specified general Gauss-Markov model*. *Sankhyā*, „Series A" 48 (1986) 169–180 (współautor: T. Mathew).
 4. Dopuszczalności estymatorów (m.in. prace: *Admissible estimation by covariance adjustment technique*. *Sankhyā*, „Series A" 44 (1982) 281–285 (współautor: R. Kala), *Admissible linear estimators in restricted linear models*. „Linear Algebra and Its Applications" 70 (1985) 9–19 (współautor: A. Markiewicz), *Characterizations of admissible linear estimators in restricted linear models*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 13 (1986) 395–398 (współautor: A. Markiewicz), *A comment on an admissibility criterion*. „Journal of Statistical Computation and Simulation (Comments, Conjectures and Conclusions)" 28 (1988) 345–347, *Admissible linear estimators in the general Gauss-Markov model*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 19 (1988) 349–359 (współautor: A. Markiewicz), *Admissible linear estimation in a general Gauss-Markov model with an incorrectly specified dispersion matrix*. „Journal of Multivariate Analysis" 27 (1988) 53–67 (współautor: T. Mathew), *Mean square error matrix improvements and admissibility of linear estimators*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 23 (1989) 313–325 (współautorzy: E. P. Liski, G. Trenkler), *A matrix inequality and admissibility of linear estimators with respect to the mean square error matrix criterion*. „Linear Algebra and Its Applications" 112 (1989) 9–18 (współautor: A. Markiewicz), *Admissible linear estimators of an arbitrary vector of parametric functions in the general Gauss-Markov model*. „Journal of Statistical Planning and Inference" 26 (1990) 161–171 (współautor: A. Markiewicz).
 5. Teorii eksperymentów blokowych (m.in. prace: *A necessary condition for balance of a block design*. „Biometrical Journal" 22 (1980) 47–50 (współautorzy: A. Dobek, R. Kala), *Some methods for constructing efficiency-balanced block designs*. „Journal of

Statistical Planning and Inference" 4 (1980) 25–32 (współautorzy: A. Dobek, R. Kala), *Existence and constructions of connected block designs with given vectors of treatment replications and block sizes.* „Journal of Statistical Planning and Inference" 12 (1985) 285–293 (współautor: Z. Tabis), *On bounds for the parameters of binary block designs.* „Journal of Statistical Planning and Inference (Statistical Discussion Forum)" 16 (1987) 134–1350 (współautor: P. D. Puri), *Conditions for the robustness of block designs against the unavailability of data.* „Journal of Statistical Planning and Inference" 16 (1987) 49–54 (współautor: Z. Tabis), *Connectedness of PBIB designs.* „The Canadian Journal of Statistics" 15 (1987) 147–150 (współautor: Z. Tabis), *Criteria for the validity of Fisher's condition for balanced block designs.* „Journal of Statistical Planning and Inference" 18 (1988) 119–123 (współautor: P. D. Puri), *A rank characterization of linear models with nuisance parameters and its application to block designs.* „Journal of Statistical Planning and Inference" 22 (1989) 173–179, *Pairwise-balanced, variance-balanced and resistant incomplete block designs revisited.* „Annals of the Institute of Statistical Mathematics" 42 (1990) 163–171 (współautor: P. D. Puri), *Minimum number of experimental units in connected block designs with certain additional properties.* „Journal of Statistical Planning and Inference" 30 (1992) 173–183 (współautor: J. Hauke).

W roku 2004 w Ośrodku Konferencyjnym Instytutu Matematycznego PAN w Będlewie odbyła się jednodniowa sesja z okazji sześćdziesiątej rocznicy urodzin Jerzego K. Baksalarego. Sesja ta poprzedzała międzynarodową konferencję „13th International Workshop on Matrices and Statistics in Celebration of Ingram Olkin's 80th Birthday" – była to ostanía konferencja, w której prof. Baksalary uczestniczył.

Profesor Baksalary miał wiele zainteresowań niezwiązanych bezpośrednio z jego pracą zawodową. Od lat studenckich był miłośnikiem jazzu, a do jego ulubionych muzyków należeli John Coltrane, Miles Davis, Oscar Peterson i Sonny Rolins (zorganizował imponującą płytotekę). Pasjonowało go również malarstwo, a szczególnie dzieła malarzy flamandzkich XVII w. i francuskich XIX w. Z godną podziwu determinacją realizował swój plan zobaczenia wszystkich 36 dzieł Johannesesa Vermeera. Niestety, zdążył obejrzeć jedynie 20 płócien tego malarza. Profesor Baksalary wyróżniał się budzącą podziw pamięcią, która pozwalała mu, z równą łatwością, wymienić kolejnych zwycięzców Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina czy miejsca zorganizowania igrzysk olimpijskich.

Profesor Jerzy K. Baksalary zmarł 8 marca 2005 roku i spoczywa na Cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Podczas licznych konferencji, w których uczestniczył, prof. Baksalary miał zwyczaj zasiadania w pierwszym rzędzie. Organizatorzy czternastej konferencji w cyklu „International Workshop on Matrices and Statistics", która odbyła się w dniach 29 marca–1 kwietnia 2005 roku w Auckland (Nowa Zelandia) uczcili pamięć Jerzego Baksalarego specjalną sesją: „The Jerzy Baksalary Memorial Session". Podczas całej konferencji jedno miejsce w pierwszym rzędzie pozostawało wolne.

W czerwcu 2005 roku w University of Windsor (Kanada) odbyło się sympozjum „Southern Ontario Matrices and Statistics Days”, dedykowane pamięci Jerzego K. Baksalarego, na które pierwotnie został on zaproszony w charakterze prelegenta.

Źródła

Baksalary O.M., Styan G.P.H., *Some comments on the life and publications of Jerzy K. Baksalary (1944–2005)*. „Linear Algebra and Its Applications” 2005, 410, s. 3-53.

Szulc T., *Jerzy K. Baksalary*. „Wiadomości Matematyczne” 2005, XLI, s. 189-205.

Autor dziękuje prof. Radosławowi Kali i dr. Oskarowi M. Baksalaremu za pomoc w przygotowaniu biogramu.

TOMASZ SZULC

Stefan BARBACKI (1903–1979)

Stefan Barbacki urodził się 1 września 1903 roku w Wieliczce. W latach 1913–1921 uczęszczał do V Gimnazjum Klasycznego w Krakowie, następnie w latach 1921–1925 odbył studia na wydziałach Filozoficznym i Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W ostatnim roku studiów był asystentem u prof. Edmunda Załęskiego, pioniera biometrii rolniczej w Polsce, pod którego kierunkiem brał udział w pracach nad hodowlą zbóż i buraków cukrowych. W latach 1925–1945 pracował w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, najpierw na stanowisku starszego asystenta w Dziale Hodowli i Genetyki Zbóż, później adiunkta w Dziale Roślin Pastewnych i Przemysłowych, a od 1944 roku na stanowisku kierownika Działu Odmianoznawstwa.

Doktoryzował się w roku 1929 na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie pracy z badań nad odmianami pszenicy ozimej. W roku 1935/36, jako stypendysta Fundacji Rockefellera, przebywał na stażu naukowym w Londynie, w Galton Laboratory przy University College, u światowej sławy prof. Ronalda Aylmera Fishera. Odbył tam studia z dziedziny statystyki matematycznej i jej zastosowań w doświadczałnictwie i genetyce, a przy okazji zwiedził także niektóre instytuty badawcze angielskie, francuskie, duńskie, szwedzkie i niemieckie. W roku 1938, jako wiceprzewodniczący sekcji metodycznej Komisji Współpracy w Doświadczałnictwie przy Ministerstwie Rolnictwa, przyczynił się do powołania i rozpoczął redagowanie nowego czasopisma naukowego, „Przegląd Doświadczałnictwa Rolniczego”. Miesięcznik ten, redagowany bardzo ambitnie, miał odegrać ważną rolę w podnoszeniu poziomu metodycznego doświadczałniczych prac rolniczych.

W przedwojennym okresie swej działalności opublikował szereg prac z genetyki, hodowli i uprawy zbóż oraz z metodyki doświadczałnictwa (w tym wspólną pracę z R. A. Fisherem *A test of the supposed precision of systematic arrangements*, ogłoszoną w „Annals of Eugenics”, Cambridge 1936). Ponadto napisał swój podstawowy pod-

ręcznik metodyczny *Ogólna metodyka doświadczeń polowych w zarysie* (Puławy 1935) oraz monografie: *Pszenice polskie* (Puławy 1937; wspólnie z S. Lewickim, K. Miczyńskim i A. Słabońskim) i *Analiza zmienności w zagadnieniach doświadczalnictwa rolniczego* (Puławy 1939). Nakład tej ostatniej książki uległ, niestety, całkowitemu zniszczeniu we wrześniu 1939 roku na skutek wypadków wojennych. Zachowały się jedynie cudem ocalałe szpalty korektorskie. Warto może zacytować fragment z tej monografii, dotyczący roli metod statystycznych w pracy badawczej:

Metody statystyczne pomagają nam nie tylko zredukować materiał liczbowy, ale tak go przetworzyć, że nabiera on dopiero w skrócie właściwego wyrazu. Obecnie metody te nie tylko ułatwiają nam interpretację i opis, ale wchodzą daleko głębiej w eksperyment i dyktują jego strukturę. Jest ona w wysokim stopniu związana z właściwym ujęciem statystycznym, które stanowi zresztą tylko pewną formę ujęcia logicznego. Wszelkie niedopasowanie struktury doświadczenia do statystycznego ujęcia, i odwrotnie, mści się nieraz bardzo na ścisłości uzyskanych z doświadczenia informacji.

Metody statystyczne ułatwiają nam badanie doświadczalne, ale nie mogą stworzyć nic nowego. Tematy i zagadnienia rodzą się z obserwacji otaczających nas zjawisk i kielkującej myśli badawczej. Jeżeli zagadnienie w doświadczeniu jest źle postawione, to metody statystyczne tego nie zmienią. Dadzą może odpowiedź ścisłą, ale nie na to, czego właściwie chcielibyśmy się dowiedzieć.

Seria jego prac genetycznych nad jęczmieniem, prowadzonych od 1929 roku, dała podstawę do otwarcia w 1938 roku w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie przewodu habilitacyjnego, przerwane go wybuchem wojny.

Po wojnie przeniósł się do Poznania, gdzie w maju 1945 roku habilitował się z zakresu hodowli roślin i doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. Wkrótce na tym wydziale objął stanowisko docenta i zastępcy profesora oraz kierownika nowo utworzonej, z jego inicjatywy, Katedry Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii.

Uniwersytet Poznański nie mógł znaleźć lepszego kandydata na objęcie tej katedry niż Stefan Barbacki. Jego ogromny wkład dotyczący metodyki doświadczalnictwa rolniczego i biometrii, wniesiony do rolnictwa polskiego jeszcze w latach trzydziestych, czynił go niepodważalnym autorytetem w tej dziedzinie. Wystarczy przypomnieć, że we wspomnianym podręczniku *Ogólna metodyka doświadczeń polowych w zarysie*, wydany w 1935 roku, przedstawił on w sposób nadzwyczaj jasny i przekonujący najnowsze wówczas poglądy na planowanie, zakładanie, przeprowadzanie i analizowanie rolniczych doświadczeń polowych. Czytelnik znajduje tam nie tylko omówienie doświadczeń pojedynczych, lecz także doświadczeń złożonych, niekompletnych i wielokrotnych. Jest rzeczą zdumiewającą, jak wiele nowych idei, które dopiero rodziły się w owym czasie w Europie, znalazło już gruntowne naświetlenie w tym znakomitym podręczniku. Przecież właśnie w 1935 roku, ale już po napisaniu przez Stefana Barbackiego tego podręcznika, ukazała się podstawowa praca Franka Yatesa *Complex*

experiments, a praca Yatesa z 1933 roku *The analysis of replicated experiments when the field results are incomplete* była jeszcze całkiem świeża. Dodajmy, że podstawowy podręcznik R. A. Fishera *The Design of Experiments* ukazał się równoległe z dziełem Stefana Barbackiego, także w 1935 roku. Toteż można z całym przekonaniem powiedzieć, że sukces tego dzieła był na tamten czas niezrównany. Dzięki temu podręcznikowi zostały wprowadzone do doświadczalnictwa rolniczego w Polsce nowoczesne metody eksperymentowania oraz statystycznego analizowania wyników doświadczeń. Do popularyzacji tych metod przyczynił się także w dużym stopniu redagowany przez Stefana Barbackiego, wspomniany już „Przegląd Doświadczalnictwa Rolniczego”. Po uzyskaniu katedry uniwersyteckiej na Wydziale Rolniczo-Leśnym mógł teraz Stefan Barbacki rozwijać swoje zainteresowania i umiejętności naukowe w ośrodku poznańskim. W szczególności dał początek poznańskiej szkole statystyki matematycznej i biometrii.

W utworzonej w 1945 roku katedrze, pod troskliwą opieką Stefana Barbackiego, szkolili się przyszli doświadczalnicy praktycy i teoretycy. Kilka lat później wypromował pierwszych doktorów, potem nastąpiły habilitacje i dalsze awanse jego uczniów, do tytułów profesorskich włącznie. Do grona jego pierwszych doktorantów należeli: Kazimierz Saloni, Jerzy Brykczyński, Julian Jaranowski i Regina Elandt.

Talent, wiedza oraz zdolności naukowe i organizacyjne Stefana Barbackiego zostały szybko docenione. W roku 1947 został wybrany na członka Komisji Rolniczo-Leśnej Polskiej Akademii Umiejętności oraz na członka Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W marcu 1948 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a we wrześniu tego roku został dziekanem Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego, pełniąc tę funkcję do 1951 roku. Po wyodrębnieniu z Uniwersytetu Poznańskiego Wydziału Rolniczo-Leśnego i utworzeniu z niego w 1951 roku Wyższej Szkoły Rolniczej, został jej prorektorem do spraw nauki. Funkcję tę pełnił przez dwa lata. Jednocześnie kierował do 1970 roku Katedrą Genetyki i Hodowli Roślin, w którą w roku 1951 przekształcono istniejącą dotąd Katedrę Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii, poszerzając znacznie zakres jej działań. W roku 1952 został członkiem-korespondentem Polskiej Akademii Nauk (PAN). Dwa lata później uzyskał stopień doktora nauk oraz tytuł profesora zwyczajnego. W 1955 roku wybrano go na przewodniczącego Poznańskiego Oddziału Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, w 1958 roku – na wiceprezesa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), później został jego prezesem. Objął również funkcję przewodniczącego Komitetu Hodowli i Uprawy Roślin Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN. W roku 1964 został wyróżniony wyborem na członka rzeczywistego PAN.

W działalności praktycznej na rzecz badań naukowych, a zwłaszcza doświadczalnictwa rolniczego, Stefan Barbacki wniósł ogromny wkład w przeszczepienie na grunt Wielkopolski swoich wcześniejszych zdobyczy i przemyśleń w zakresie planowania i przeprowadzania doświadczeń. Korzystały z jego dorobku nie tylko placówki badawczo-doświadczalne Uniwersytetu Poznańskiego, a potem Wyższej Szkoły Rolniczej i utworzonej z niej Akademii Rolniczej, ale także liczne stacje hodowli roślin i stacje doświadczalne różnych instytutów i ośrodków badawczych. Swą niestrudzoną pracą

organizacyjną przyczynił się do utworzenia od podstaw 18 wyspecjalizowanych stacji. Od roku 1951 kierował, zorganizowanymi przez siebie, Zakładem Roślin Strączkowych Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (IHAR) oraz Działem Roślin Motylkowych i Pastewnych Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG). W roku 1955 przeorganizował je w jeden Zakład Roślin Pastewnych, działający w ramach tego drugiego instytutu. Zakładem tym jeszcze przez kilka lat kierował. Równolegle, w roku 1954, zorganizował w Poznaniu nową placówkę Polskiej Akademii Nauk – Zakład Hodowli Roślin, który po połączeniu w 1961 roku z Zakładem Genetyki PAN w Skierniewicach, został przemianowany na Zakład Genetyki Roślin PAN. Zakładem tym kierował nieprzerwanie do przejścia na emeryturę w roku 1973. Pół roku przed śmiercią (30.07.1979 roku) doczekał się przekształcenia Zakładu w Instytut Genetyki Roślin PAN w Poznaniu, o co przez wiele lat usilnie zabiegał. Placówka ta należy dziś do czołowych instytutów Polskiej Akademii Nauk. Z inicjatywy tego instytutu ustanowiono w 1994 roku Krajową Nagrodę Naukową z Zakresu Genetyki Roślin im. Stefana Barbackiego.

Dzięki tak rozwiniętej pracy organizacyjnej mógł Stefan Barbacki wiązać życie naukowe swej katedry – i szerzej Akademii Rolniczej w Poznaniu – z działalnością innych instytucji i ośrodków naukowych. Przy udziale PAN, Akademii Rolniczej i PTPN zorganizował szereg ogólnopolskich i międzynarodowych sympozjów naukowych w Poznaniu. Powołał do życia i redagował kilka czasopism naukowych, zwłaszcza pierwsze polskie czasopismo genetyczne „Genetica Polonica” (w 1960). Był inicjatorem i organizatorem Polskiego Towarzystwa Genetycznego, powołanego w 1966 roku. Pełniąc funkcje prezesa Oddziału Poznańskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (przez 12 lat), prezesa PTPN (12 lat), prezesa Polskiego Towarzystwa Genetycznego (5 lat) wpływał znacząco na życie naukowe Poznania i Wielkopolski, między innymi przyczyniając się w zasadniczy sposób do powołania Oddziału Poznańskiego PAN. Trzeba tu także wspomnieć o rozwiniętej przez niego szerokiej współpracy międzynarodowej, którą inicjował tak w uczelni macierzystej, jak i w innych placówkach naukowych. Sam odbył wiele podróży naukowych za granicę. Między innymi, przebywając w 1958 roku w Kanadzie i USA, wygłosił na kilku uniwersytetach amerykańskich odczyty o dokonaniach polskiej hodowli roślin.

Należy podkreślić, że ogromna wielostronna praca organizacyjna Stefana Barbackiego wiązała się ściśle z jego aktywnością badawczą i zainteresowaniami naukowymi. Owocem jego badań są liczne publikacje naukowe, ponad 180 pozycji drukowanych, w tym kilka podręczników i monografii. Prace oryginalne dotyczą zwłaszcza badań nad zmiennością i dziedziczeniem szeregu cech morfologicznych i fizjologicznych jęczmienia, zagadnień odmianoznawstwa pszenic, badań nad genetyką, hodowlą i uprawą łubinu, prac nad poliploidami koniczyny i seradeli oraz badań populacyjnych nad wyką ozimą, wreszcie, *last but not least*, badań nad metodyką doświadczalnictwa rolniczego i biometrią. Tu pragnę dodać, że chociaż w okresie powojennym Stefan Barbacki rozszerzył znacznie zakres swoich zainteresowań i później ostatecznie skoncentrował się na badaniach z zakresu genetyki i hodowli roślin, to jednak nigdy nie przestał interesować się metodyką doświadczalnictwa i zastosowaniami statystyki matematycznej.

Napisał po wojnie kilka dalszych prac oryginalnych i artykułów naukowych, w których lansował swoje koncepcje metodyczne, a także, współdziałając z Wydziałem Oceny Odmian przy Ministerstwie Rolnictwa, opublikował wraz ze swoimi współpracownikami szereg opracowań wyników wielokrotnych i wieloletnich doświadczeń odmianowych. Przyczynił się także do utworzenia Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych, a następnie przez kilka lat przewodniczył jego Radzie Naukowej. Nade wszystko jednak napisał piękną monografię: *Doświadczenia kombinowane* (wydaną w 1951 roku przez Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne), która stanowi nie-dościgniony wzór pisania prosto o rzeczach złożonych. Na tej książce wychowało się całe pokolenie doświadczalników polskich, a także tych, którzy z zapałem starali się propagować metody statystyczne w doświadczalnictwie rolniczym. Wielu z nich być może żałuje, że zaangażowanie się autora w inne kierunki badawcze nie pozwoliło mu dalej pisać większych prac z metodyki doświadczalnictwa rolniczego i biometrii. W istocie, w ostatnich latach swego życia Stefan Barbacki powrócił w pewnym sensie do tej tematyki, a ściślej do zastosowań metod statystycznych w badaniach genetycznych. Zafascynowały go szczególnie metody statystycznej analizy wielowymiarowej, których przydatność w opracowaniach materiałów genetyczno-hodowlanych doceniał z wyjątkowym zrozumieniem. W roku 1978 (w „Genetica Polonica”, Vol. 19) ukazały się dwie prace Stefana Barbackiego, ze współpracownikami, dotyczące tej problematyki. Były to jego ostatnie publikacje. Planował dalsze prace z tego obszaru badawczego, ale nie udało się ich już zrealizować.

To wspomnienie o wielkim Profesorze byłoby niepełne, gdyby nie przywołać jego dokonań jako nauczyciela młodzieży akademickiej oraz licznych kadr zawodowych i naukowych, które są przeogromne. Stefan Barbacki wiele czasu i wysiłku poświęcał dydaktyce, przy czym odznaczał się wyjątkową umiejętnością wyławiania uzdolnionych i aktywnych ludzi oraz rozwijania w nich zapału do prac badawczych i organizacyjnych. W ciągu wielu lat pracy uniwersyteckiej, najpierw na Uniwersytecie Poznańskim, a potem w Akademii Rolniczej w Poznaniu, prowadził wykłady z metod statystycznych, z doświadczalnictwa rolniczego i jego metodyki, z wybranych działów genetyki i hodowli roślin, a także seminaria z doświadczalnictwa rolniczego oraz z hodowli roślin. Wykształcił 113 magistrów-inżynierów rolnictwa oraz wypromował 32 doktorów nauk rolniczych i przyrodniczych. Wielu jego uczniów i współpracowników habilitowało się, a potem uzyskiwało tytuły profesorskie.

Działalność naukowa i dydaktyczna Stefana Barbackiego, a zwłaszcza jego osobowość mistrza pociągającego uczniów do wielkich zadań, przyczyniła się do stworzenia w ramach naukowego ośrodka poznańskiego dwóch znaczących szkół o silnym oddziaływaniu środowiskowym, krajowym i międzynarodowym. Jedna to szkoła biologicznych podstaw hodowli i uprawy roślin, obejmująca specjalistów z genetyki, fizjologii, biochemii oraz hodowli i uprawy roślin, a druga to wspomniana już szkoła statystyki matematycznej i biometrii, skupiająca matematyków, statystyków i biometryków w szerokim tego słowa znaczeniu. Obie te szkoły są aktywnie reprezentowane w macierzystej uczelni profesora, obecnie Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu, a także w innych placówkach naukowych ośrodka poznańskiego, zwłaszcza Uniwersytetu im. Adama

Mickiewicza oraz Polskiej Akademii Nauk. Wszyscy, którzy jako uczniowie lub uczniowie uczniów Stefana Barbackiego zaliczają się do którejś z tych szkół mogą powtórzyć, za jednym z jego najbliższych współpracowników, Julianem Jaranowskim, iż „z głębokim szacunkiem i uznaniem dziękujemy Profesorowi Stefanowi Barbackiemu za trud i dzieło Jego życia, za spuściznę, która jakże pięknie dzisiaj już owocuje”.

Źródła

Przemówienia Juliana Jaranowskiego, Ignacego Wiatroszaka i Tadeusza Calińskiego wygłoszone 21 listopada 1979 r. i opublikowane w: „Sprawozdania” nr 97 za 1979 r. Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych PTPN, Poznań 1981.

We wcześniejszych wersjach wspomnienie to ukazało się w „Więściach Akademickich”, nr 27 (III) z grudnia 1999 r., wydawanych przez Akademię Rolniczą im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, oraz w tomie specjalnym *Profesor Stefan Barbacki 1903–1979 w setną rocznicę urodzin*, Poznań 2003, opublikowanym przez wydawnictwo tej samej uczelni.

TADEUSZ CALIŃSKI

**Jarosław Marian
BARTOSZEWICZ
(1945–2013)**

Jarosław Marian Bartoszewicz urodził się 22 lipca 1945 roku w Różance, w ziemi nowogrodzkiej. Dzieciństwo i wczesne lata młodzieńcze spędził w Legnicy z rodziną, matką Anną z domu Cholawo, ojcem Władysławem i siostrami Ireną i Eulalią. W Legnicy ukończył szkołę podstawową i technikum ekonomiczne. W latach 1964–1969 studiował matematykę na Uniwersytecie Wrocławskim, na unikalnej w owym czasie w kraju sekcji zastosowań matematyki. Pracę magisterską *Teoria systemów z rezerwowym kanałem obsługi ze szczególnym uwzględnieniem przypadku symetrii kanałów* napisał wspólnie z Tomaszem Rolskim, pod kierunkiem Józefa Łukaszewicza. Po studiach rozpoczął pracę w Instytucie Matematycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, w którym pracował do końca życia. W 1973 roku obronił pracę doktorską *Estymacja wykładniczej niezawodności*, napisaną pod kierunkiem Bolesława Kopocińskiego. W 1987 roku habilitował się na podstawie rozprawy *Odporna estymacja parametru skali*. Tytuł profesora nauk matematycznych nadał mu Prezydent RP Lech Kaczyński w dniu 17 września 2009 roku.

Na wybór drogi naukowej Jarosława Bartoszewicza największy wpływ miały seminaria ze statystyki matematycznej prowadzone przez Witolda Kloneckiego w IM PAN i z zastosowań matematyki prowadzone przez Józefa Łukaszewicza w Instytucie Matematycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, natomiast drogę naukową wyznaczył mu Bolesław Kopociński. Seminarium ze statystyki matematycznej odbywało się w ramach studium doktoranckiego w IM PAN, w którym uczestniczyli także, uznani później uczeni: Bogusława Bednarek-Kozek, Tadeusz Bednarski, Stanisław Gnot, Teresa Ledwina, Andrzej Kozek, Marek Musiela, Tomasz Rolski i Roman Zmyślony. Prócz seminarium ze statystyki odbywało się w IM PAN seminarium poświęcone poznawaniu narzędzi badawczych w statystyce i w innych dziedzinach zastosowań probabilistyki, w którym oprócz wymienionych wyżej osób i Wiesława Dziubdzieli uczestniczył niżej podpisany. Był to czas kształtowania się we Wrocławiu nowego pokolenia statystyków. Twórcza atmosfera tych seminariów ukształtowała matematyczną osobowość, charak-

ter i statystyczne zamięrowania Jarosława Bartoszewicza i owocowała przez całe jego życie twórcze. Widać to było także na seminariach specjalistycznych, które prowadził dla studentów.

Jarosław Bartoszewicz jest autorem czterdziestu prac naukowych, w zdecydowanej większości opublikowanych w renomowanych zagranicznych czasopismach matematycznych. Obejmują one trzy grupy tematyczne: estymacja nieobciążona parametrów wykładniczej niezawodności, estymacja odporna parametru skali w modelach, w których zakłócenia są generowane przez porządki stochastyczne oraz charakteryzacje, własności i zastosowania porządków stochastycznych i rozkładów prawdopodobieństwa w określonych modelach. Problematyką estymatorów odpornych interesował się od początku swojej drogi naukowej, ale przełomowym momentem było zainteresowanie się odpornością estymatorów w sensie Ryszarda Zielińskiego. Zauważył wtedy możliwość zastosowania w tej tematyce porządków stochastycznych. Innowacyjnym pomysłem w badaniu odporności estymatorów było wprowadzenie zaburzeń modelu, generowanych przez porządki stochastyczne. Ryszard Zieliński, w recenzji do wniosku o profesurę Jarosława Bartoszewicza, pisze: *Porządki w przestrzeniach rozkładów prawdopodobieństwa oraz relacje między różnymi porządkami są obiektami samymi w sobie godnymi zainteresowania, ale w pracach Bartoszewicza są one nie tylko samoistnymi bytami, ale są także narzędziem rozwiązywania różnych problemów teorii niezawodności i statystyki matematycznej*. Najmocniejsze wyniki Jarosław Bartoszewicz uzyskał w badaniach nad porządkami stochastycznymi wśród rozkładów prawdopodobieństwa i ich zastosowaniami w statystyce. Jego prace w tym nurcie można podzielić na trzy grupy. Najważniejsza z nich dotyczy relacji między rodzajami porządków rozkładów, takich jak porządek dyspersyjny, porządek stochastyczny, porządki generowane przez transformatę Laplace'a, porządki ilorazu transformat Laplace'a, odwrotne porządki ilorazu transformat Laplace'a, porządki generowane przez funkcje hazardu, porządki wypukłe, r-porządki, s-porządki i porządki gwiazdziste. Drugą grupę stanowią prace dotyczące charakteryzacji porządków stochastycznych przy użyciu transformat całkowych, w szczególności charakteryzacje porządków gwiazdzistego i dyspersyjnego przy użyciu transformaty Laplace'a, zdefiniowanie i zbadanie nowych klas rozkładów czasów życia LIFR i LIFRA i dualnych do nich LDFR i LDFRA. Ważne jego rezultaty dotyczą rozkładów i porządków scharakteryzowanych przez operację ważenia. Trzecią grupę prac stanowią prace wykorzystujące porządki stochastyczne w testowaniu hipotez zgodności rozkładów prawdopodobieństwa przy uporządkowanych alternatywach względem porządku dyspersyjnego.

Jarosław Bartoszewicz był z pewnością znakomitym znawcą teorii porządków stochastycznych w Polsce, a także uznanym specjalistą w świecie. Dawano temu wyraz często cytując jego wyniki, w zaproszeniach na konferencje (Francja, Turcja, Indie) oraz angażowanie do recenzowania prac w tej dziedzinie. W bibliografii do monografii *Stochastic Orders* (Springer Series in Statistics, 2007) M. Shaked i J. G. Shanthikumar wymieniają 16 jego prac i zamieszczają twierdzenia z ich oryginalnymi dowodami. Kierował sześcioma projektami badawczymi KBN i MNiSW, opiniował około 20 rozpraw doktorskich, 4 prace habilitacyjne oraz liczne projekty badawcze i książki.

Jarosław Bartoszewicz pełnił wiele funkcji organizacyjnych w krajowych i lokalnych strukturach nauki. Przez wiele lat był współredaktorem *Applicationes Mathematicae*, czasopisma o międzynarodowym zasięgu. Przez niemal 30 lat był członkiem Komisji Statystyki Matematycznej Komitetu Matematyki PAN. Organizował krajowe konferencje ze statystyki matematycznej w Wiśle. Pełnił funkcję skarbnika w Oddziale Wrocławskim Polskiego Towarzystwa Matematycznego. W latach 1990–1995 był prodziekanem Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego, a w latach 1995–1996 prodziekanem Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego prawość charakteru skutkowałą przez wiele lat uczestnictwem w senackich Komisjach Dyscyplinarnych dla pracowników nauki i studentów.

Oprócz pracy naukowej pasją Jarosława Bartoszewicza była praca dydaktyczna – kształcenie młodej kadry naukowej, studentów i uczniów szkół średnich. Przez wiele lat prowadził na Uniwersytecie Wrocławskim wykłady ze statystyki matematycznej i jej zastosowań. Napisał znany w Polsce podręcznik *Wykłady ze statystyki matematycznej* (PWN 1989, 1996), ceniony przez studentów, z którego korzystało wielu statystyków nie tylko we Wrocławiu. Na studiach matematycznych na Uniwersytecie Wrocławskim był opiekunem specjalności *Zastosowania rachunku prawdopodobieństwa i statystyki*, a także opiekunem koła naukowego zastosowań matematyki. Ponad 80 osób napisało pod jego kierunkiem prace magisterskie. Wypromował pięciu doktorów: Franciszka Czekałę (1998), Magdę Skolimowską-Kulig (2006), Pawła Błażeja (2007), Magdę Benduch-Frąszczak (2010) i Piotra Nowaka (2012). Współpracę z dwójgim doktorantów Kamilem Dybą i Marią Kamińską-Zabierowską przerwała jego śmierć. W latach 1978–1989 prowadził zajęcia z matematyki w klasach matematycznych III LO we Wrocławiu. Za przygotowania laureatów był czterokrotnie nagradzany przez Komitet Olimpiady Matematycznej. Był nagradzany za wyniki naukowe i działalność dydaktyczną (dwukrotnie przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego i trzynastokrotnie przez Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego). W 2001 roku, za wyniki naukowe, uzyskał prestiżową nagrodę Polskiego Towarzystwa Matematycznego im. Hugona Steinhausa w dziedzinie zastosowań matematyki. W roku 1990 otrzymał Złoty Krzyż Zasługi.

Jarosław Bartoszewicz miał wiele pasji pozamatematycznych. Lubił literaturę historyczną i fotografię. Był zawołanym turystą, znawcą Dolnego Śląska. Przywiązany do tradycyjnych wartości, miał wielkie poważanie wśród najbliższych.

Jarosław Bartoszewicz zmarł 24 lutego 2013 roku we Wrocławiu. Pozostawił żonę, profesor Iwonę Bartoszewicz, pracującą w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, córkę Magdalenę i syna Jana. Spoczywa na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu.

WŁADYSŁAW SZCZOTKA

Robert BARTOSZYŃSKI (1933–1989)

Robert Bartoszyński urodził się 9 lipca 1933 roku w Warszawie. Studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim ukończył w roku 1955. Bezpośrednio po studiach rozpoczął pracę w Instytucie Matematycznym PAN, najpierw jako asystent, a po doktoracie jako adiunkt. Doktorat obronił w roku 1960, wkrótce po powrocie z rocznego stażu w słynnym Laboratorium Statystycznym Uniwersytetu w Berkeley, założonym i przez wiele lat kierowanym przez Jerzego Neymana. Habilitował się w roku 1969 w Instytucie Matematycznym PAN, gdzie był zatrudniony nieprzerwanie do roku 1985 i w roku 1970 został samodzielnym pracownikiem naukowym. W roku 1972 objął kierownictwo Zakładu Zastosowań Probabilistycznych IM PAN, powstałym z Działu Statystyki Matematycznej, którego założycielem i pierwszym kierownikiem był prof. Marek Fiszczyk. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w roku 1979. W latach 1960–1962 był także zatrudniony na etacie adiunkta na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Warszawskiego (z tego etatu zrezygnował, gdy władze PAN zdecydowały, iż pracownicy Akademii mogą być zatrudnieni tylko na jednym etacie). W roku 1980 zaczęła się jego wędrówka po uniwersytetach Stanów Zjednoczonych, zakończona w roku 1983 pozostaniem na Uniwersytecie Stanu Ohio w Columbus, gdzie pracował do samego końca swojego życia. Zmarł 17 stycznia 1998 roku.

W roku 1951 Donsker opublikował swoją zasadę niezmienniczości, która uzmysłowiła wszystkim, jak wielką rolę ma do odegrania w rachunku prawdopodobieństwa słaba zbieżność miar probabilistycznych. W roku 1956 Prochorow podał pierwsze twierdzenia wiążące względną zwartość rodziny miar z jędrnością tej rodziny (jak mówią niektórzy, gęstością tej rodziny). Tak uzyskaliśmy dogłębne wyjaśnienie, dlaczego słaba zbieżność skończenie wymiarowych rozkładów procesów losowych o realizacjach (na przykład) w przestrzeni funkcji ciągłych na przedziale $[0, 1]$ z metryką jednostajną, $C([0, 1])$, nie implikuje słabej zbieżności tych procesów. Zarazem jasne było, że rozkłady skończenie wymiarowe danego procesu wyznaczają jednoznacznie rozkład tego procesu. Powsta-

ło więc pytanie, jak scharakteryzować słabą zbieżność ciągu procesów na $C([0, 1])$ za pomocą ich rozkładów skończenie wymiarowych, tyle że rozpatrywanych równocześnie – biorąc jednocześnie pod uwagę wszystkie rozkłady skończenie wymiarowe i nakładając odpowiedni warunek jednostajności na ich zbieżność. W roku 1961 ukazała się w „Annals of Mathematical Statistics” praca Roberta Bartoszyńskiego, rozwiązująca ów problem w przypadku nieporównanie bardziej ogólnym, a mianowicie w przypadku miar probabilistycznych na metrycznej przestrzeni zupełnej i ośrodkowej (przy czym, jak zauważył w swojej pracy autor, założenie zupełności można było łatwo usunąć, nieznacznie tylko modyfikując dowody). Z twierdzeń ogólnych dla miar na $C([0, 1])$ Bartoszyński otrzymał charakteryzację słabej zbieżności miar probabilistycznych. Uzyskane wyniki weszły na stałe do literatury.

Młodym Bartoszyńskim, jeszcze na studiach, opiekował się prof. Marek Fisz, który też ściągnął go do IM PAN, do prowadzonego przez siebie Działu Statystyki Matematycznej. W Instytucie spotkał tych, którym najbardziej na sercu leżały zastosowania matematyki – prof. Jana Oderfelda i, co prawda mieszkającego we Wrocławiu, ale sprawującego pieczę nad wszystkimi matematykami PAN-owskimi zajmującymi się zastosowaniami, prof. Hugona Steinhausa. Ci trzech uczeni na pewno wywarli wpływ na młodego, znakomicie zapowiadającego się probabilistę. Czwartym był William Feller, czy ściślej – jego dzieło, które bez wątpienia współwyzaczyło naukową drogę Roberta Bartoszyńskiego, a także jego podejście do dydaktyki. Niezrównany kunszt warsztatowy Bartoszyńskiego, zdolność pięknego rachowania, głębia myśli probabilistycznej zostały wprzęgnięte do pracy w dziedzinie teorii procesów stochastycznych i przede wszystkim probabilistycznego modelowania zjawisk biologicznych. Świat zapamiętał prof. Bartoszyńskiego jako wybitnego „bioprobabilistę”.

Pracom nad modelami towarzyszyły ważne lub bardzo ważne prace z dziedziny procesów stochastycznych, często inspirowane badaniami nad modelami biologicznymi: między innymi już wspomniane prace nad charakteryzacją słabej zbieżności; prace związane z modelowaniem epidemii, dotyczące asymptotyki procesów gałęzkowych; zasada niezmienniczości dla błędzenia losowego „obserwowanego od czasu do czasu przez jakiś czas, być może za każdym razem innej długości, ale wspólnie ograniczony”; praca na temat prędkości zbieżności w słabym prawie wielkich liczb, rozwijająca wcześniejsze badania Erdösa, Hsu i Robbinsa oraz Révész; analiza superkrytycznych liniowych procesów urodzin i śmierci z katastrofami prowadzącymi do wymarcia części populacji (zgodnie z rozkładem dwumianowym, w którym prawdopodobieństwo zabicia jednostki jest proporcjonalne do czasu, jaki upłynął od poprzedniej katastrofy); analiza procesu kolejkowego z wykładniczym czasem między przybyciami klientów, wykładniczym czasem obsługi, gdy jedyna obsługująca maszyna pracuje, wykładniczym czasem pracy maszyny do jej zepsucia, wykładniczym czasem naprawy maszyny oraz stałym prawdopodobieństwem odejścia klienta podczas naprawy maszyny obsługującej.

Pierwszym dużym dziełem Roberta Bartoszyńskiego z dziedziny modelowania zjawisk biologicznych była analiza zjawiska epidemii choroby zakaźnej. Modele klasyczne opie-

rały się na procesach Markowa i założeniu proporcjonalności wiążącej liczbę nowych zachorowań w krótkim przedziale czasu zarówno z liczbą jednostek już zarażonych, jak i narażonych na zarażenie. W modelach takich nie było praktycznej możliwości uwzględnienia geograficznej (czy innej) niejednorodności środowiska, w którym rozwija się epidemia. Teoretycznie można było przyjąć, że jednostki nie tylko różnią się stanem zdrowia, lecz należą ponadto do różnych „kategorii”, ale prowadziło to do modeli zbyt złożonych, by można było wyciągnąć z nich jakieś wnioski. Wprowadzenie modeli opartych na procesach gałązkowych i podjęcie badań metodami właściwymi analizie takich procesów pozwoliło Bartoszyńskiemu podać wiele nowych wyników, opisujących warunki zaniku lub „zwycięstwa” (populacja zarażonych dąży do nieskończoności) epidemii. Bartoszyński uwzględniał przy tym albo migrację jednostek w środowisku, albo zmiany zaraźliwości w czasie rozwijania się epidemii, albo możliwość wykrycia choroby u jednostki i jej wyeliminowania z populacji. Na przykład w tym ostatnim przypadku poczynione zostały następujące założenia:

- każda zarażona jednostka przechodzi przez okres inkubacji o długości X , a następnie przez okres, w którym choroba jest zaraźliwa, o długości Y ; dany jest łączny rozkład zmiennych X i Y ;
- podczas choroby, trwającej $X + Y$ (powiedzmy dni), choroba może zostać wykryta i jej nosiciel usunięty z populacji; warunkowe prawdopodobieństwo wykrycia danego dnia, pod warunkiem niewykrycia wcześniej, wynosi $1 - \alpha$ podczas inkubacji i $1 - \beta$ podczas fazy zaraźliwości choroby;
- każdego dnia zaraźliwości każda niewykryta jednostka spotyka K jednostek zdrowych, gdzie K jest zmienną losową o znanym rozkładzie i średniej r ; liczby kontaktów w różnych dniach są niezależne i mają ten sam rozkład;
- każdy kontakt ze zdrową jednostką prowadzi do zarażenia z prawdopodobieństwem γ , niezależnie od innych kontaktów;
- opisane wyżej zdarzenia są niezależne dla różnych jednostek.

Podane założenia określają proces gałązkowy $\{Z_n\}$ liczby zarażonych jednostek w n -tym pokoleniu rozwoju epidemii. O procesie Z_n wiadomo, że

$$P\{\lim Z_n = 0 \text{ lub } \lim Z_n = \infty\} = 1.$$

Udowodnione w pracy pt. *Branching Processes and Models of Epidemics* (Dissertationes Math., 61 (1969)) twierdzenie podaje warunek konieczny i wystarczający zaniku epidemii ($P\{\lim Z_n = 0\} = 1$), wiążący funkcję tworzącą rozkład łączny zmiennych X i Y oraz stałe α , β , γ i r . Warto tu zwrócić uwagę, że wielkości, w języku których wyrażony został wspomniany warunek konieczny i wystarczający, można w praktyce wyznaczyć. Twierdzenie to przytoczyliśmy po to, by pokazać, że Bartoszyński zawsze przykładął ogromną wagę do tego, by jego analizy odnosiły się do rzeczywistych problemów, były wolne od nieuprawnionych założeń upraszczających oraz prowadziły do wyników mających rzeczywiście praktyczne znaczenie.

Nie sposób, choćby pobieżnie, omówić wszystkie dziedziny, w których modele zaproponowane przez Roberta Bartoszyńskiego znalazły sobie trwałe miejsce w literaturze.

Przykładowo, omawiając problematykę związaną z analizą rozwijania się epidemii, pominięliśmy podany i zbadany w wymienionej w poprzednim akapicie pracy model rozprzestrzeniania się chorób niezakaźnych. Wspomnimy jednak jeszcze o procesach znanych dziś w literaturze pod nazwą *procesów Bartoszyńskiego*, czyli o procesach związanych z analizą niebezpieczeństwa wścieklizny. Chodzi tu o proces stochastyczny, opisujący liczbę wirusów wścieklizny w centralnym układzie nerwowym człowieka zarażonego tą chorobą oraz o losowy moment wystąpienia pierwszych objawów choroby (ten moment może nigdy nie nastąpić). W największym skrócie, realizacje procesu liczby wirusów wzrastają skokami i maleją wykładniczo między skokami, przy czym szybkość malenia zmienia się w chwili szczepienia; wielkości skoków są niezależnymi zmiennymi losowymi o jednakowym rozkładzie; momenty skoków są także zmiennymi losowymi, przy czym intensywność skoków jest proporcjonalna do wartości procesu w danej chwili. W jednej z prac moment wystąpienia pierwszych objawów wścieklizny równy jest chwili przekroczenia przez proces liczby wirusów zadanego progu. W innej pracy moment ten jest pierwszym zdarzeniem w pewnym procesie punktowym, którego intensywność jest proporcjonalna do wartości procesu liczby wirusów. Zasadnicze wyniki prof. Bartoszyńskiego dotyczyły prawdopodobieństwa tego, że czas oczekiwania na wystąpienie pierwszych objawów choroby jest większy od zadanej wartości.

Wspomnimy także o pracach prof. Bartoszyńskiego na polu modelowania interakcji między drapieżnikami i ofiarami (m.in. praca *Chances of Survival under Predation*, Math. Biosci., 33 (1977), 135–144) oraz serii pionierskich prac dotyczących modelowania rozwoju nowotworu złośliwego (dalej zwanego rakiem; m.in. prace ze współpracownikami pt. *Nonparametric Techniques for Estimating the Intensity Function of a Cancer Related Nonstationary Poisson Process*, Ann. Statist., 9 (1981), 150–160, *On Estimating the Growth of Tumors*, Math. Biosci., 67 (1983), 145–166, *Estimation of Human Tumor Growth Rate from Distribution of Tumor Size at Detection*, J.N.C.I., 72 (1984), 31–39, *Some Stochastic Models on Cancer Metastases*, Stochast. Models, 1 (1985), 317–339). W przypadku modelowania interakcji prof. Bartoszyński, wspólnie z Wolfgangiem Bühlerem, rozważał dwa typy modeli. W pierwszym modelu liczebność ofiar rosła tylko w regularnie powtarzających się chwilach rozmnażania, przy czym każdy osobnik rozmnażał się niezależnie i zgodnie z tym samym rozkładem liczby dzieci, zadany taką funkcją tworzącą f , że $f(0) > 0$ oraz pochodna $f(1)$ ma znaną wartość. Między rozmnożeniami liczebność ofiar jest czystym liniowym procesem śmierci o intensywności będącej sumą dwóch składników – składnika stałego i składnika proporcjonalnego do liczebności drapieżników. Proces drapieżników jest liniowym procesem urodzin i śmierci o stałych intensywnościach urodzin oraz śmierci i zależnej od czasu intensywności imigracji. Badania opierały się tu na własnościach Markowa i zauważeniu, że pewna funkcja liczebności ofiar jest martyngałem. W drugim modelu rozmnażanie się w danym momencie populacji ofiar opisane zostało za pomocą procesu Galtona-Watsona w losowym środowisku (z losowością „środowiska” wynikłą z działania drapieżników przed momentem rozmnożenia). W tym drugim modelu proces drapieżników nie musiał być procesem urodzin i śmierci z imigracją i ponadto proces ów mógł na liczebność ofiar wpływać inaczej niż w modelu pierwszym. Autorzy potrafili rozwiązać problem ze stacjonarnym i niestacjonarnym

procesem zmiany środowiska. Zasadniczym przedmiotem rozważań była analiza prawdopodobieństwa przeżycia ofiar.

Badania nad rozwojem raka rozpoczął prof. Bartoszyński wspólnie z Jamesem Thompsonem oraz współpracownikami tego ostatniego z Instytutu Raka w Houston (w swojej pracy korzystali także z bardzo dobrej bazy danych warszawskiego Instytutu Onkologii). Starając się te ogromnie istotne i rozległe badania zarysować w lapidarnym skrócie, trzeba przynajmniej wymienić zasadnicze kierunki badawcze: modelowanie wzrostu guza za pomocą wspólnej dla wszystkich guzów funkcji wzrostu (ale w jednej z prac ze współczynnikiem skalującym różnym dla różnych pacjentów, opisywanym rozkładem gamma); poissonowski model chwili wykrycia guza z intensywnością proporcjonalną do jego wielkości; niestacjonarny poissonowski model chwil przerzutów; modyfikacje podanych modeli, wynikłe z obserwowanej niezgodności między obserwacjami rozwoju pewnych typów raka a wnioskami płynącymi ze stosowania tych modeli; wspólna z Premem S. Purim analiza modelu interakcji między liczebnością komórek rakowych oraz liczebnością antycyjal. Każdy z tych kierunków miał wielkie znaczenie dla lepszego zrozumienia rozwoju raka, zaś wyprowadzenie z przyjętych założeń o modelu interesujących twierdzeń wymagało zaangażowania do pracy umiejętności obliczeniowych Roberta Bartoszyńskiego.

Każdy z tych kierunków badań nad rozwojem raka był nadzwyczaj ciekawy. Na przykład opracowane przez Bartoszyńskiego i in. pierwsze modele powstawania przerzutów implikowały, jak się okazało, że przerzuty powstają z dużym prawdopodobieństwem na krótko przed chwilą, w której guz staje się wykrywalny. To z kolei implikowało stosunkowo długi czas do wykrycia przerzutu (guz wtórny musiał urosnąć) i zarazem stymulowało badania nad poprawą metod (przyspieszeniem chwili) wykrycia guza pierwotnego. Tymczasem, przynajmniej w przypadku pewnych typów raka, ów czas do kolejnego wykrycia guza okazał się zaskakująco krótki. Potrzebne były więc nowe modele, które nie tylko lepiej opisałyby takie typy raka, ale także zasugerowały inny sposób walki z chorobą, nieprzeceniający roli wczesnego usunięcia guza pierwotnego.

Kończąc to niepełne i bardzo skrótowe spojrzenie na dorobek prof. Bartoszyńskiego, na który złożyły się 73 prace, należy poruszyć jeszcze przynajmniej dwie kwestie. Po pierwsze w dorobku tym znajdują się także znakomite prace metodologiczne, na przykład z pogranicza matematyki i podstaw prakseologii (z początku lat 60. ub. wieku) oraz ważne prace ściśle statystyczne, na przykład te, które bezpośrednio podejmowały problemy estymacji czy testowania. Inne dotyczyły metodologicznych podstaw statystyki, jak fundamentalna praca na temat redukowalności struktur statystycznych z roku 1980 lub piękne prace z taksonomii opartej na subiektywnych klasyfikacjach (m.in. *On the Constructions and Evaluation of Subjective Classifications*, Appl. Math., 12 (1971), 1–21, oraz *On a Metric Structure Derived from Subjective Judgments: Scaling under Perfect and Imperfect Discrimination*, Econometrica, 42 (1974), 55–71). Inne prace miały znaczenie podstawowe dla statystyki, gdyż lepiej uzasadniały stosowaną już przez statystyków metodę. Należy do nich jedna z ostatnich prac prof. Bartoszyńskiego, napisana wspólnie z Jen-Fue Maa i Dennisem Pearlem, *Reducing multidimensional two-sample data to one-dimensional interpoint comparisons*, Ann. Statist., 24 (1996),

1069–1074. Mianowicie, najbardziej popularną techniką porównywania dwóch rozkładów F i G na R^k na podstawie dwóch prób wektorów losowych, $\mathbf{X} \sim F$ oraz $\mathbf{Y} \sim G$ jest analiza jednowymiarowych rozkładów odległości h między elementami prób. Przy bardzo ogólnych założeniach o funkcji h autorzy wykazali, że zarówno równość rozkładów wewnątrz próby, czyli równość rozkładów odległości $h(\mathbf{X}_1, \mathbf{X}_2)$ oraz $h(\mathbf{Y}_1, \mathbf{Y}_2)$, jak i równość rozkładów odległości między próbami, czyli równość rozkładów odległości $h(\mathbf{X}_1, \mathbf{X}_2)$ oraz $h(\mathbf{X}_3, \mathbf{Y}_3)$, równoważna jest równości rozkładów F i G .

Ostatnią poruszoną kwestią niechaj będzie działalność popularyzatorska i dydaktyczna prof. Bartoszyńskiego, a w tym *opus magnum* profesora oraz Magdaleny Niewiadomskiej-Bugaj, czyli podręcznik *Probability and Mathematical Statistics* (Wiley, New York, NY, 1996). Robert Bartoszyński był redaktorem naczelnym „Matematyki Stosowanej” praktycznie od początku, bo od roku 1972 (pierwszy numer pisma ukazał się w roku 1973) do roku 1982. Od roku 1975 do 1990 był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki”. Wystarczy spojrzeć na spis jego publikacji, by zobaczyć, jak wiele prac zamieścił w tych czasopismach. Robert Bartoszyński był prawdziwym mecenasem tych czasopism, tak jak był mecenasem znanych kiedyś Kursów Zastosowań Matematyki.

Profesor Bartoszyński przetłumaczył książkę Fellera *An Introduction to Probability Theory and Its Applications*, vol. I and vol. II na język polski (pierwszy tom wspólnie z B. Bieleckim) i książkę Fiszera *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna* na język angielski. Kochał uczyć i był wspaniałym nauczycielem akademickim. Z tej miłości, i takiej samej miłości do probabilistyki, powstał wspomniany wyżej podręcznik. Na łamach biuletynu Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI) J. L. Teugels tak opisywał ten podręcznik:

To książka bardzo różna od typowych podręczników z definicjami, twierdzeniami, dowodami i przykładami. Oczywiście wszystko to można tam także znaleźć, ale jej styl czyni ją zaskakująco nietypową. Pojęcia i metody ilustrowane są przykładami, które w istocie tworzą kręgosłup książki. Nauczyciele poszukujący przykładów inspirujących do myślenia stochastycznego na pewno łatwo w niej znajdą coś szczególnie odpowiadającego ich gustom. Pokazane jest „dlaczego” metody działają, a nie tylko „jak” działają. By pomóc czytelnikowi skłonemu do technicznej przygody, książka zawiera rozdziały oraz podrozdziały zaznaczone gwiazdką i dla niego tylko przeznaczone. To książka odświeżająca, którą należy gorąco polecić, nawet do samodzielnego studiowania, tak bowiem wielkie bogactwo inspirujących problemów znajduje się na końcu każdego rozdziału.

Czytelnicy czują w niej ducha Fellera i bez trudu dostrzegają głębię myśli, której jest owocem.

Profesor Bartoszyński cieszył się wielkim i jakże zasłużonym uznaniem na całym świecie. Było członkostwo ISI i członkostwo Instytutu Matematycznej Statystyki (IMS), liczne zaszczyty i zaproszenia. Wszyscy ogromnie go poważali i lubili, każde spotkanie z nim było radością – intelektualną i zwykłą, ludzką. Zachwycał jego delikatny, łagodny, ale jakoś ironiczny, rzecz można, filozoficzny zmysł humoru. Kto spotkał Roberta Bartoszyń-

skiego od razu wiedział, z jak znakomitym „matematykiem-modelarzem” i nauczycielem ma do czynienia. Dla swych kolegów i koleżanek wiele znaczył jako wspaniały, pełen przyjaźni i dobroci człowiek.

Niniejszy biogram jest skróconą wersją biogramu, jaki ukazał się w „Wiadomościach Matematycznych” XXXV (1999).

JACEK KORONACKI

Dobiesław BOBROWSKI (1927–2012)

Dobiesław Bobrowski urodził się 7 lipca 1927 roku w Zbąszyniu. Ojciec Włodzimierz był ogrodnikiem i administratorem domów, a matka Rozalia z Konowalskich – gospodynią domową. Dobiesław przebywał w Zbąszyniu do roku 1939 i tam ukończył sześć klas szkoły powszechnej. W grudniu tegoż roku został wraz z rodzicami i siostrą wysiedlony do wsi Paprotnia w powiecie sochaczewskim. Tam uczęszczał na komplety oraz samodzielnie przygotowywał się do matury. Od stycznia 1944 roku pracował na dworcu kolejowym w Sochaczewie jako pomoc biurowa. W sierpniu 1944 roku wywieziony został na przymusowe roboty do Niemiec. Pracował jako robotnik przeładunkowy na dworcu szczecińskim w Berlinie. W grudniu 1944 roku udało mu się zbiec do Paprotni, gdzie ukrywał się do końca wojny.

Po wyzwoleniu zamieszkał w Poznaniu i podjął naukę w Państwowym Gimnazjum i Liceum im. św. Jana Kantego. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1946 roku. W latach 1945–1947 należał do Związku Młodzieży Demokratycznej i z ramienia tego związku uczestniczył w Światowym Festiwalu Młodzieży Demokratycznej w Pradze. W latach akademickich 1946–1951 studiował matematykę na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Poznańskiego. Stopień magistra filozofii w zakresie matematyki otrzymał w 1951 roku. Pracę magisterską *Bezaksjomatyczne systemy rachunku zdań* napisał pod kierunkiem profesora Kazimierza Ajdukiewicza. Od 1946 roku do 1951 roku był kontraktowym nauczycielem matematyki i fizyki w Gimnazjum Handlowym i Państwowym Zakładzie Kształcenia Administracyjno-Handlowego w Poznaniu, a w latach 1951–1957 w Technikum Statystycznym w Poznaniu. Od 1949 roku do 1951 roku pracował w Katedrze Teorii i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Poznańskiego w charakterze kontraktowego zastępcy asystenta. Katedrą kierował Kazimierz Ajdukiewicz. Od 1951 roku zatrudniony został jako asystent w Katedrze Matematyki na Wydziale Elektrycznym Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu, a od 1955 roku jako adiunkt na Politechnice Poznańskiej. Kierownikiem Katedry był

Zygmunt Butlewski. W roku 1947 został członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego i w okresie członkostwa pełnił różne funkcje związkowe, jak sekretarz ZOZ, przewodniczący komisji, członek rady uczelnianej. W latach 1954–1956 był słuchaczem i ukończył Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu. W roku 1955 wstąpił do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i od roku 1958 pełnił funkcje w różnych organach partyjnych (był m.in. pierwszym sekretarzem OOP Naukowców, pierwszym sekretarzem OOP Wydziału Budowy Maszyn, członkiem egzekutywy OOP Wydziału Mechaniczno-Technologicznego, członkiem Komitetu Uczelnianego przy Politechnice Poznańskiej).

W roku 1959 ożenił się z Mirosławą Deptulanką, nauczycielką Technikum Odzieżowego w Poznaniu. Ze związku tego narodziło się troje dzieci : Lubomira , Dobrosława i Przemysław.

Uchwałą Rady Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii UAM w 1962 roku Dobiesław Bobrowski uzyskał stopień doktora nauk matematyczno-fizycznych. Promotorem rozprawy doktorskiej *O całkach oscylujących pewnych równań różniczkowych zwyczajnych* był profesor Władysław Orlicz. W dniu 12 stycznia 1968 roku ta sama Rada nadała mu stopień doktora habilitowanego w zakresie analizy matematycznej na podstawie rozprawy *O pewnych własnościach rozwiązań równania różniczkowego nieliniowego trzeciego rzędu*. Uchwałą Rady Państwa z dnia 6 lipca 1973 roku otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk matematycznych, a w dniu 21 listopada 1989 roku Prezydent RP nadał mu tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk matematycznych.

Od lutego 1969 roku pracował na etacie docenta, od sierpnia 1973 roku – profesora nadzwyczajnego, a od października 1990 roku – profesora zwyczajnego. Równocześnie z zajęciami dydaktycznymi na Politechnice Poznańskiej prowadził od roku 1967 wykłady zleczone z teorii prawdopodobieństwa i seminaria dla studentów matematyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Na Politechnice Poznańskiej pełnił różnorodne funkcje. W latach akademickich 1970–1982 był zastępcą dyrektora Instytutu Matematyki, w latach 1987–1991 dyrektorem tegoż instytutu, a w latach 1975–1991 kierował Zakładem Probabilistyki. W latach akademickich 1972–1975 pełnił funkcję prorektora ds. doskonalenia kadr i współpracy z zagranicą Politechniki Poznańskiej. W latach 1962, 1965 i 1967 ukazały się trzy pierwsze numery *Zeszytów Naukowych Politechniki Poznańskiej* w serii *Matematyka*. Od numeru czwartego z roku 1969 seria ta była wydawana pod tytułem *Fasciculi Mathematici*. Od numeru trzeciego z roku 1967 do numeru 24 z roku 1991 Dobiesław Bobrowski nieprzerwanie pełnił funkcję redaktora naczelnego tego czasopisma.

W latach 1973–1977 Dobiesław Bobrowski był prezesem Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego. Przewodniczył Zespołowi Szkolnictwa Wyższego przy PTM oraz Zespołowi Nauk Podstawowych w Krajowym Ośrodku Dydaktycznym. Ponadto był członkiem m.in. Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, Komitetu Matematyki

PAN, Komitetu Budowy Maszyn PAN oraz Komitetu Transportu PAN oraz honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Bezpieczeństwa i Niezawodności. W latach 1995–1999 pełnił funkcję Associate Editor serii *Algebra and Stochastic Methods* czasopisma *Discussiones Mathematicae*, a od roku 2000 był członkiem komitetu redakcyjnego serii *Probability and Statistics* tegoż czasopisma. Wchodził też w skład Rady Redakcyjnej kwartalnika *Zagadnienia Eksploatacji Maszyn*. Od roku 1985 był członkiem *American Mathematical Society*. Pisał recenzje dla *Mathematical Reviews* oraz *Zentralblatt MATH*. Współpracował naukowo z wieloma uczelniami w kraju i za granicą, między innymi z uniwersytetami w Tbilisi, Salonikach, Brnie, Belgradzie, Sofii, Bratysławie i Pradze oraz z politechnikami w Brnie i Żylinie. Brał czynny udział w wielu konferencjach krajowych i międzynarodowych.

Za swoją wszechstronną działalność Bobrowski otrzymał szereg odznaczeń i medali, w tym Krzyż (Komandorski i Kawalerski) Orderu Odrodzenia Polski, Złoty i Srebrny Krzyż Zasługi, Medal 30-lecia i 40-lecia Polski Ludowej, Medal Komisji Edukacji Narodowej, tytuł honorowy Zasłużony Nauczyciel PRL, Odznaka Honorowa za Zasługi dla Rozwoju Województwa Poznańskiego i Zielonogórskiego, Odznaka Honorowa Miast Poznania i Ostrowa. Był też nagradzany przez Ministra Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz rektorów Politechniki Poznańskiej i UAM.

Zainteresowania naukowe Dobiesława Bobrowskiego szły w dwóch kierunkach – jakościowej teorii równań różniczkowych oraz zastosowań probabilistyki w konkretnych dziedzinach techniki. W swoich pracach z zakresu jakościowej teorii równań różniczkowych poruszał problematykę oscylacyjności rozwiązań równań różniczkowych i układów równań różniczkowych nieliniowych zwyczajnych, krotności miejsc zerowych, oszacowania odległości pomiędzy miejscami zerowymi rozwiązań i własności asymptotycznych rozwiązań w nieskończoności. Na szczególną uwagę zasługuje tu praca habilitacyjna, w której przedstawiona jest wspomniana problematyka przy bardzo ogólnych założeniach nieimplikujących jednotliwości rozwiązania. W pracach opublikowanych po habilitacji zajmował się zdyżaniem do zera w nieskończoności rozwiązań równań różniczkowych nieliniowych przy słabszych założeniach niż wynika to z asymptotycznej stabilności. Inne publikacje z zakresu równań różniczkowych dotyczyły metod przybliżonych do rozwiązywania tych równań. W swoim dorobku ma również pracę o własnościach rozwiązań równania różniczkowego dwumianowego szóstego rzędu, która stanowi kontynuację badań prowadzonych przez Jana Mikusińskiego nad analogicznymi równaniami rzędu trzeciego i czwartego. Druga grupa prac dotyczy zastosowań teorii prawdopodobieństwa w różnych dziedzinach techniki, jak na przykład analizy pracy maszyn rolniczych i ich niezawodności, badania trwałości urządzeń mechanicznych i elektrycznych. Dobiesław Bobrowski stał się dobrym znawcą zagadnień niezawodności i był pierwszy w ośrodku poznańskim, który w tym zakresie rozpoczął systematyczną współpracę z placówkami przemysłowymi zlokalizowanymi w Poznaniu, m. in. z Przemysłowym Instytutem Maszyn Rolniczych, Centralnym Ośrodkiem Gospodarki Magazynowej, Centralnym Laboratorium Akumulatorów i Ogniw oraz Instytutem Obróbki Plastycznej. Wyniki swoich badań opublikował w ponad osiemdziesięciu pracach.

Do głównych podręczników i monografii Profesora należą:

- *Elementy teorii prawdopodobieństwa* (1971, 1976, 1980),
- *Wprowadzenie matematyczne do teorii niezawodności* (1977),
- *Losowe równania różniczkowe zwyczajne* (1980),
- *Probabilistyka w zastosowaniach technicznych* (1980, 1986),
- *Wybrane metody wnioskowania statystycznego* (1982, 1988, 1990, 1995, 2001, 2004, 2006), współautorka: K. Łybacka,
- *Modele i metody matematyczne teorii niezawodności w przykładach i zadaniach* (1985),
- *Wstęp do losowych równań różniczkowych zwyczajnych* (1987),
- *Systemy dynamiczne z czasem dyskretnym: zagadnienie deterministyczne* (1994),
- *Równania różniczkowe cząstkowe w zastosowaniach* (1995), współautorzy: J. Mikołajski, J. Morchało,
- *Wprowadzenie do systemów dynamicznych z czasem dyskretnym* (1998),
- *Ciągi losowe* (2002),
- *Elementy rachunku prawdopodobieństwa z podstawami wnioskowania statystycznego* (2002).

Przez wiele lat prowadził seminarium naukowe poświęcone m.in. programowaniu liniowemu, równaniom różniczkowym z przekształconym argumentem, procesom losowym i stochastycznym równaniom różniczkowym. Wykształcił dwadzieścia dwoje doktorów i był recenzentem w dwudziestu trzech przewodach habilitacyjnych.

W marcu 1991 roku przeszedł na emeryturę. Był jednakże nadal aktywny naukowo i dydaktycznie. W latach 1992–1995 pracował na stanowisku profesora zwyczajnego w Instytucie Matematyki Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Zielonej Górze. Od października 1997 roku do czerwca 2006 roku był zatrudniony w Zakładzie Rachunku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej Wydziału Matematyki i Informatyki UAM w Poznaniu na stanowisku profesora zwyczajnego. Od 2001 do 2007 roku pracował w Wyższej Szkole Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.

Prywatnie interesował się filozofią, literaturą, muzyką poważną, krajoznawstwem, turystyką i przyrodą.

Profesor Dobiesław Bobrowski zmarł 29 sierpnia 2012 roku w Puszczykowie i został tam pochowany na cmentarzu parafialnym.

Źródła

Werbowski J., *Dobiesław Bobrowski : his life and work*, „Fasciculi Mathematici” 1998, Nr 2, s.7-8,
Zasoby Archiwów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Politechniki Poznańskiej.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Stanisław BOROWSKI (1921–1977)

Stanisław Borowski urodził się 8 maja 1921 roku w Łasinie (powiat grudziądzki), w rodzinie chłopskiej, jako syn Floriana i Agnieszki z Walendowskich. Tutaj w 1935 roku ukończył szkołę podstawową, a w latach 1935–1939 uczęszczał do Gimnazjum Klasycznego w Bydgoszczy. Od początku okupacji niemieckiej pracował jako robotnik rolny. W listopadzie 1941 roku za odmowę podpisania volkslisty z całą rodziną został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Stutthofie. Do marca 1945 roku przebywał w filiach tego obozu (Potulice, Elbląg, Sophienwalde). Tam zginęli jego ojciec i młodszy brat. Po wyzwoleniu pracował w gospodarstwie rolnym matki.

W 1947 roku, jako eksternista, Stanisław Borowski zdał egzamin dojrzałości w Miejskim Liceum Handlowym i uzupełniająco w Liceum Ogólnokształcącym im. Marii Magdaleny w Poznaniu. Rozpoczął studia na Uniwersytecie Poznańskim. Równocześnie w latach 1948–1951 pracował w Biurze Statystycznym miasta Poznania, którym wówczas kierował prof. Stanisław Waszak. W czasie studiów uczestniczył w Seminarium Historii Gospodarczej, prowadzonym przez prof. Jana Rutkowskiego. Obie te okoliczności miały wielki wpływ na zainteresowania naukowe i badania Stanisława Borowskiego.

Studia na Uniwersytecie Poznańskim ukończył w roku 1951 jako magister prawa oraz nauk ekonomiczno-politycznych (później uzupełnił tu jeszcze wykształcenie matematyczne). Rozpoczął pracę w Katedrze Statystyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny), kierowanej przez prof. Stanisława Waszaka. W 1954 r. zawarł związek małżeński ze Zdzisławą Pankowską, z którą wychowywał trzech przybranych synów (Henryka, Grzegorza i Andrzeja).

Doktoryzował się w 1960 roku na podstawie studium pt. *Kształtowanie się rolniczego rynku pracy w Wielkopolsce w okresie wielkich reform agrarnych 1807–1860* (PWN, Poznań 1963). Stopień doktora habilitowanego w zakresie statystyki ekonomicznej uzyskał

w 1963 roku po publikacji rozprawy *Rozwarstwienie wsi wielkopolskiej w latach 1807–1914. Studium statystyczne nad społecznymi i ekonomicznymi następstwami włączenia wsi w orbitę rynku* (PWN, Poznań 1962). Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego otrzymał w roku 1970.

Pracując w największej poznańskiej uczelni ekonomicznej, Stanisław Borowski przeszedł wszystkie stopnie kariery nauczyciela akademickiego, od asystenta do profesora. Pełnił szereg funkcji we władzach tej szkoły: na Wydziale Ekonomiki Produkcji był prodziekanem do spraw studiów dla pracujących (1966–1969), a następnie dziekanem (1969–1972), po czym został prorektorem do spraw nauki (1972–1975). W Katedrze Statystyki tej uczelni kierował Zakładem Statystyki Ekonomicznej, a następnie Zakładem Demografii i Statystyki Ekonomicznej. Po utworzeniu Instytutu Statystyki i Ekonometrii AE w Poznaniu (od 1969 r.) został zastępcą dyrektora. Wykształcił 14 doktorów i był promotorem ponad 300 prac magisterskich.

Profesor Stanisław Borowski był niekwestionowanym autorytetem naukowym w zakresie statystycznych metod badania procesów ludnościowych, zwłaszcza w dziedzinie demografii historycznej i analizy czynników reprodukcji ludności. Opublikował ponad 250 prac naukowych (*Bibliografia prac prof. dr. hab. Stanisława Borowskiego...*, 1983, w: S. Borowski, *Szkice z teorii reprodukcji ludności*, Ossolineum, s. 720–739). Jest wśród nich 13 monografii oraz blisko 50 obszernych studiów i rozpraw własnych, a także sporo recenzji oraz opracowań zbiorowych, których był redaktorem. Duża część tego dorobku piśmienniczego ukazała się w języku angielskim, francuskim i niemieckim. Przetłumaczył na język polski i recenzował wiele prac napisanych przez autorów zagranicznych.

Jako naukowiec Stanisław Borowski był przede wszystkim statystykiem badaczem. Podejmował szeroko zakrojone badania statystyczne nad czasowo-przestrzennymi trendami rozwoju społeczno-ekonomicznego, wykazując duże zdolności organizatorskie oraz świetne przygotowanie warsztatowe do prowadzenia zarówno analiz, jak i syntez naukowych, a także rzadko spotykane umiejętności łączenia kompetencji: statystyka, historia, ekonomisty i demografa w jednej osobie. Interdyscyplinarność poszukiwań, wielokrotnie pionierski i odkrywczy charakter oraz nowatorstwo metodologiczne sprawiły, że uzyskane wyniki tych badań miały nie tylko wysoki poziom naukowy, ale również dużą użyteczność społeczną. Jego zainteresowania naukowe obejmowały kilka nurtów tematycznych, a szczególnie wyraźne są trzy z nich: ocena przydatności metod statystycznych w badaniu procesów ludnościowych, charakterystyka czasowo-przestrzennych trendów rozwoju demograficznego i ekonomicznego oraz studia nad czynnikami reprodukcji ludności. Przebijały się one z różną intensywnością i uzewnętrzniały w rozmaitych formach.

W dziedzinie metodologii badań Stanisław Borowski zajmował się zwłaszcza uwarunkowaniami przejścia od informacji źródłowych do kategorii statystycznych. Twierdził, że nowe prawdy naukowe powstają przede wszystkim na podstawie badań empirycznych, w drodze indukcji statystycznej. Tym zagadnieniom poświęcił wiele miejsca

w swych pracach, tworząc podwaliny rozwoju źródłoznawstwa w badaniu procesów masowych, zwłaszcza w ujęciu historycznym (*Charakter i kryteria oceny źródeł statystycznych*, 1964, 1965, 1967, „*Studia Źródłoznawcze*”, t. IX, X i XII). Prowadził studia nad zasadami kwantyfikacji kategorii statystycznych oraz w zakresie porównywalności statystycznej (zwłaszcza kauzalnej). Jednak nie zostały one doprowadzone do zwartego systemu twierdzeń, weryfikowanego na materiale empirycznym (*Potrzeby i kierunki studiów nad metodą statystyki historycznej*, 1964, „*Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*”, t. XXVI; *Rola statystyki ekonomicznej w badaniach nad rozwojem gospodarki wiejskiej*, 1966, „*Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*”, t. XIV, nr 1).

W drugim nurcie zainteresowań naukowych Stanisława Borowskiego znajdują się szeroko rozwinięte badania mechanizacji pracy w rolnictwie Wielkopolski (obejmujące wiek XIX i początki XX), a także studia empiryczne nad rozwarstwieniem wsi wielkopolskiej w okresie wielkich reform agrarnych (1807–1914), mierzaniem zasobów siły roboczej w rolnictwie i przeobrażeniami demograficznymi regionu wielkopolskiego. Dzięki tym badaniom Wielkopolska poszczycić się może szczegółowym opracowaniem stosunków ludnościowych w ujęciu sekularnym (*Ludność Wielkopolski pod zaborami*, 1973, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. II; *Rozwój demograficzny Wielkopolski*, 1974, „*Kronika Wielkopolski*”, nr 1; *Prognoza rozwoju demograficznego Wielkopolski do roku 2000*, 1974, „*Kronika Wielkopolski*”, nr 2). To osiągnięcie, zdaniem prof. J. Topolskiego (1981), pozwala uznać Stanisława Borowskiego za jednego z najwybitniejszych badaczy dziejów Wielkopolski.

Do trzeciego nurtu należą zakrojone na wielką skalę, ale niedokończone badania nad identyfikacją czynników determinujących proces reprodukcji ludności. Profesor Stanisław Borowski prowadził je równoległe na dwóch płaszczyznach: w odniesieniu do współczesnych struktur i procesów demograficznych oraz w ujęciu retrospektywnym, zmierzającym do rekonstrukcji rodzin w przeszłości, sięgając w wielu przypadkach do XVI w. włącznie. Studia te zmierzały w kierunku pogłębionych syntez naukowych o charakterze longitudinalnym, obejmując sekularne trendy przeobrażeń wielkości i struktury rodziny polskiej oraz proces odtwarzania pokoleń, aby na tej podstawie możliwe było opracowanie teorii tak zwanego przejścia demograficznego na ziemiach polskich. Do tych badań wprowadził nowoczesną instrumentację statystyczno-matematyczną, w tym analizę czynnikową, taksonomię i analizę kohortową (*Analiza czynnikowa w zastosowaniu do badań regionalnego zróżnicowania reprodukcji ludności w Polsce*, 1976, w: *Nowe metody i techniki w planowaniu przestrzennym*, PAN, Warszawa; *Zastosowanie analizy czynnikowej i metod taksonomicznych do delimitacji regionów reprodukcji ludności w Polsce*, 1977, „*Studia Demograficzne*”, nr 47; *Historia analizy kohortowej w Polsce*, 1976, w: *Analiza kohortowa i jej zastosowanie*, PWN, Warszawa). Znalazło to wyraz zwłaszcza w pośmiertnie wydanej monografii pt. *Szkice z teorii reprodukcji ludności. Prace wybrane* (1983, Ossolineum). Modernizując proces poznawczy w demografii, prof. S. Borowski przyczynił się do rozwoju nowej dyscypliny – demometrii.

Od 1972 roku prof. Stanisław Borowski był przewodniczącym Komitetu Nauk Demograficznych PAN i redaktorem dwóch jego wydawnictw („*Studia Demograficzne*”, „*Prze-*

szłość Demograficzna Polski”). Doprowadził do utworzenia Podsekcji Demometrycznej KND, pracującej nad zastosowaniami matematyki i modelami matematycznymi w demografii. Należał do Rządowej Rady Ludnościowej i Międzynarodowej Unii Badań Ludnościowych. Wchodził w skład Rady Naukowej Głównego Urzędu Statystycznego i Komitetu PAN „Polska 2000”.

Profesor Stanisław Borowski aktywnie uczestniczył w pracach Sekcji Statystyki Poznańskiego Oddziału PTE. Należał do bardzo zaangażowanych członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Był sekretarzem redakcji „Zeszytów Naukowych WSE w Poznaniu”, redaktorem działu ekonomicznego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” oraz współredaktorem „Poznańskich Roczników Ekonomicznych”.

Profesor Stanisław Borowski był badaczem o wielorakich zainteresowaniach, dobrze wykształconym i przygotowanym warsztatowo do ich realizacji. Twórcze łączenie statystyki, demografii, historii i ekonomii w poszukiwaniach naukowych dało nieprzeciętne wyniki i sprawiło, że stał się on autorytetem w tych dziedzinach oraz w zakresie interdyscyplinarnego traktowania procesu poznawczego. Jego przyjaciel, współpracownik i kontynuator badań, Stanisław Wierchosławski tak pisał o prof. S. Borowskim:

Był pracownikiem nauki z powołania [...], ideały pracy naukowej realizował w sposób odpowiedzialny, z podziwu godną konsekwencją [...]. Rozumiał doskonale cenę czasu w pracy naukowej [...]. Przejawiał talent organizatorski w kierowaniu dużymi zespołami badawczymi [...]. Uczniów inspirował [...] i wdrażał do tworzenia ich własnego warsztatu naukowego [...]. Rygorystycznie przestrzegał praw autorskich [...]. W kontaktach międzyludzkich [...] był bezpośredni, przyjacielski, życzliwy, skromny, niewynoszący się nad otoczenie (*Byli wśród nas*, s. 78–80).

Nadwerżone zdrowie wskutek pobytu w obozie koncentracyjnym i późniejsza wręcz rabunkowa eksploatacja sił w czasie niezwykle intensywnej pracy zapewne sprawiły, że prof. Stanisław Borowski nie zdołał dokończyć wielu ambitnych zamierzeń badawczych. Zmarł nagle 10 lipca 1977 roku w miejscowości Ruda-Niciane, podczas terenowych badań demograficznych. Jego grób znajduje się na Cmentarzu Miłostowskim w Poznaniu. W pamięci uczniów i współpracowników pozostawił niezatarte ślady i drogowskazy życiowe, a także wzorce do naśladowania w działalności naukowo-badawczej.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926-1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 116, 313-318, 324-325.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 63-64.

Rusiński W., *Profesor Stanisław Borowski jako historyk gospodarczy*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4, s. 27-33.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 220-221. To-

polski J., *Profesor Stanisław Borowski jako badacz dziejów Wielkopolski.* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4, s. 33-49.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 15.

Wierchośławski S., *Borowski Stanisław*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny.* PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 74-75.

Wierchośławski S., *Kierunki działalności naukowej Stanisława Borowskiego; Charakterystyka dorobku naukowego Stanisława Borowskiego w dziedzinie demografii*, w: *S. Borowski, Szkice z teorii reprodukcji ludności.* Ossolineum, Wrocław 1983, s. 5-29.

Wierchośławski S., *Profesor Florian Stanisław Borowski.* „Poznańskie Roczniki Ekonomiczne” 1984, t. XXX, s. 284-287.

Wierchośławski S., *Profesor Stanisław Borowski jako statystyk i demograf.* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4.

Wierchośławski S., *Stanisław Borowski*, w: *Byli wśród nas.* Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 75-80.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Władysław BORTKIEWICZ (1868–1931)

Profesor Władysław Bortkiewicz urodził się 7 sierpnia 1868 roku w polskiej rodzinie w Petersburgu. Jego ojcem był Józef Bortkiewicz, polski szlachcic, pułkownik w armii rosyjskiej, wykładowca artylerii i matematyki na uczelni wojskowej, autor podręczników matematyki, ekonomii i buchalterii, a matką – Helena Bortkiewicz z Rokickich.

Władysław Bortkiewicz ukończył studia prawnicze w Petersburgu w roku 1890. W tymże roku opublikował rozprawę *Śmiertność i dołgowieczność*, a następnie wyjechał na dalsze studia z zakresu statystyki i ekonomii do Strasburga. W Niemczech rozpoczął współpracę z Wilhelmem Lexisem, stając się jego najlepszym uczniem i obrońcą jego poglądów. Obaj uczeni przeciwstawiali się zwłaszcza z dominującym wówczas w statystyce niemieckiej pogładowi, odrzucającemu zastosowanie rachunku prawdopodobieństwa do teorii statystyki i analizy statystycznej (Georg Mayr i in.).

W 1893 roku Władysław Bortkiewicz opublikował w Jenie pracę *Mittlere Lebensdauer. Die Methoden ihrer Bestimmung und ihr Verhältnis zur Sterblichkeitsmessung*, w oparciu o którą uzyskał tytuł doktorski w Getyndze, a w latach 1895–1896 serię artykułów *Kritische Betrachtungen zur theoretischen Statistik* w „Jahrbucher für National Ökonomie und Statistik”, w których pogłębiał i rozwijał teorię dyspersji Lexisa i Dormoy, jako najważniejszą metodę stosowania schematów teorii prawdopodobieństwa do statystyki.

W 1897 roku wrócił do Petersburga i podjął pracę w Dyrekcji Kolei. W latach 1899–1900 pracował dodatkowo jako nauczyciel w Liceum Aleksandrowskim.

Najbardziej znaną pracą Władysława Bortkiewicza z tego okresu jest *Das Gesetz der kleinen Zahlen*, wydana w Lipsku w 1898 roku, w której autor poza prawem małych liczb, udoskonalął teorię dyspersji. W pracy tej Wł. Bortkiewicz porzucając założenie stałego

prawdopodobieństwa danego zjawiska, uzupełnił teorię dyspersji dla szeregów odpowiadających prawdopodobieństwu zmieniającemu się dla poszczególnych grup obserwacji. W pracy tej wykazał, że szereg zjawisk rzadkich (statystyka rzadkich wypadków) ulega z wielką dokładnością opartemu o schemat losowy prawu wyrażonemu wzorem Poissona. Władysław Bortkiewicz przeanalizował w omawianej pracy cztery przykłady rzadkich zjawisk, takich jak: samobójstwa dzieci w Prusach z lat 1869–1893, samobójstwa kobiet w ośmiu niemieckich landach w latach 1881–1894, śmiertelne wypadki przy pracy z lat 1886–1894 zanotowane przez niemieckie stowarzyszenia zawodowe i zgony żołnierzy na skutek kopnięć koni w kawalerii pruskiej na podstawie danych z 20 lat zebranych w 14 korpusach kawalerii.

Zagadnienie prawa małych liczb było też przedmiotem jednej z ostatnich prac Profesora *Homogeneität und Stabilität in der Statistik* („Skandinavisk Aktuarietidskrift”, 1918). Władysław Bortkiewicz omawiał w niej zagadnienie dyspersji i jej zależności od liczby spostrzeżeń, od różnorodności obserwowanej masy oraz zmian zachodzących w tej masie pomiędzy poszczególnymi okresami obserwacyjnymi. Szereg osiągniętych przez Wł. Bortkiewicza wyników w tej pracy znalazło nieoczekiwane zastosowanie w teorii doświadczeń rolniczych.

W 1901 roku Władysław Bortkiewicz został zatrudniony na Uniwersytecie Berlińskim jako profesor nadzwyczajny statystyki i ekonomii politycznej i resztę życia spędził w Berlinie. Rozpoczął wówczas współpracę z dwoma pomnikowymi wydawnictwami *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (artykuły *Lebensdauer* i *Sterblichkeit und Sterblichkeitstafeln* w wydaniu II, *Der Gegenwärtige Stand des Problems der Geldwertmessung* w wydaniu IV) oraz z *Enzyklopädie der Mathematischen Wissenschaften* (artykuł *Anwendungen der Wahrscheinlichkeitsrechnung auf Statistik*); publikował też swoje prace w „Sitzungsberichte der Berliner Mathematischen Gesellschaft” (np. w 1922 r. artykuł *Variationsbreite und mittlerer Fehler*), w serii *Aus Natur und Geisteswelt* (praca wydana w Berlinie w 1917 r. – *Bevölkerungswesen*).

W ekonomii politycznej Władysław Bortkiewicz jest znany głównie z opublikowanej w 1907 roku krytycznej analizy *Kapitału* Karola Marksa w artykule *Wertrechnung und Preisrechnung im Marxschen System* („Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”).

Podczas pracy na Uniwersytecie Berlińskim prof. Władysław Bortkiewicz przyjaźnił się z prof. Aleksandrem Brücknerem, również wykładowcą tej uczelni, autorem *Dziejów Kultury Polskiej*.

W 1903 roku Władysław Bortkiewicz został członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W wielu tomach wydawanego przez MIS „Biuletynu” publikował rozprawy poświęcone zagadnieniom statystyki teoretycznej, m.in. dotyczące standaryzacji współczynników (*Über die Methode der Standard-Population*) opublikowane w XIV tomie itp. Jedną z ostatnich prac Wł. Bortkiewicza *Korrelationskoeffizient und Sterblichkeitsindex* (*Blätter für Versicherungsmathematik*, nr 3/1929) również poświęcona była zagadnieniu standaryzacji współczynników i indeksom umieralności.

Władysław Bortkiewicz obok statystyki matematycznej zajmował się szeroko matematyką ubezpieczeniową. Już w pracy *Mittlere Lebensdauer* wyjaśniał nieporozumienia i niejasności związane z takimi pojęciami, jak: współczynnik umieralności, natężenie umieralności, prawdopodobieństwo zgonu, przeciętne trwanie życia etc. oraz przedstawiał zachodzące pomiędzy nimi związki. Do późniejszych prac Wł. Bortkiewicza z tej dziedziny należą: *Über die Sterblichkeit der Empfänger der Invalidenrenten* („Zeitschrift für Versicherungsrecht und Wissenschaft”, 1990), *Risicoprämie und Sparprämie bei Lebensversicherung auf eine Person* (*Assecuranz Jahrbuch*, 1903), w których objaśniał związek logiczny obu pojęć i podawał metody podziału dla obu sum we wszelkiego rodzaju ubezpieczeniach. W pracach *Kürzung der Versicherungsdauer als Schutzmittel gegen Sterblichkeitsverluste* („Zeitschrift für gesamte Versicherungswissenschaft”, 1906) oraz w ogłoszonej w tym samym czasopiśmie w 1909 roku *Fehlerausgleichung und Untersterblichkeit* Władysław Bortkiewicz obalał rozpowszechnione wówczas mniemanie, iż wszelkie wyrównanie musi systematycznie obniżać prawdopodobieństwo zgonu.

W 1907 roku w Jenie Władysław Bortkiewicz opublikował artykuł *Wie Leibnitz die Discontierungsformel begründete* w pracy zbiorowej *Festgaben für Wilhelm Lexis*. Omawiał w nim istotę teorii Gotfrieda Wilhelma Leibniza (1646–1716), a pracę tę poświęcił swojemu mistrzowi – Wilhelmowi Lexisowi.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Ministerstwo Reform Rolnych zwróciło się do Władysława Bortkiewicza, jako do jednego z najwybitniejszych znawców matematyki ubezpieczeniowej, z prośbą o zaopiniowanie projektu ubezpieczeń powszechnych, mającego na celu uniknięcie nadmiernego rozdrobnienia własności ziemskiej. Rozprawę prof. Wł. Bortkiewicza na ten temat wydano w języku polskim i niemieckim w Warszawie w 1930 roku w pracy zbiorowej *Zastosowanie ubezpieczeń na życie do zagadnienia nadmiernego podziału gruntów*. Książka ta, zawierająca także opinie Ignacego Gliksmana, Jerzego Kurnatowskiego, Jerzego Spławy-Neymana, Wiktora Staniewicza o projekcie Aleksandra Weryhy z 1929 r., ukazała się z przedmową Ministra Reform Rolnych prof. Witolda Staniewicza.

Prof. Wł. Bortkiewicz interesował się podstawami logicznymi rachunku prawdopodobieństwa, w którym, podobnie jak Wilhelm Lexis, widział fundament racjonalnej teorii statystyki (to zagadnienie poruszył w artykule *Wahrscheinlichkeitsrechnung und Wahrheit*).

Władysław Bortkiewicz był również wybitnym znawcą ekonomii politycznej, w której był zwolennikiem kierunku matematycznego, reprezentowanego przez Vilfredo Pareto i teorii użyteczności krańcowej Böhm-Bawerka. Wykładał przez pewien czas ten przedmiot na Uniwersytecie Berlińskim. Rozważania ekonomiczne Wł. Bortkiewicza można znaleźć zarówno w publikacji *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* oraz w ostatniej jego pracy ogłoszonej w Biuletynie Międzynarodowego Instytutu Statystycznego *Über die Disparitätsmasse der Einkommenstatistik*.

W latach 1925–1928 Wł. Bortkiewicz był wydawcą monumentalnej serii *Die Weltin Zahlen. Serie Populärer Statistischer Bücher* (t. I – *Die Erde. Die Bevölkerung. Der Volksre-*

ichtum, t. II – *Die Arbeit*, t. III – *Die Landwirtschaft*, t. IV – *Das Gewerbe*, t. V – *Handel und Verkehr*, t. VI – *Die öffentliche Finanzen*, t. VII – *Staatliches und kulturelles Leben*).

Znajomość wielu języków pozwalała Profesorowi na doskonały kontakt z największymi teoretykami na świecie zajmującymi się statystyką teoretyczną, z którymi Wł. Bortkiewicz prowadził ożywione dyskusje i polemiki.

Poza działalnością czysto naukową Władysław Bortkiewicz położył wielkie zasługi na polu nauczania statystyki. Jednym z jego uczniów był zmarły w 1926 r. Aleksander Czuprow, należący do najwybitniejszych teoretyków statystyki matematycznej. Podczas trzydziestoletniej pracy na stanowisku profesora Uniwersytetu Berlińskiego Wł. Bortkiewicz wykształcił niejedno pokolenie statystyków niemieckich. Prowadzone przez niego seminarium ze statystyki cieszyło się zasłużoną sławą.

Po otwarciu Uniwersytetu Warszawskiego czyniono kroki, aby profesor Władysław Bortkiewicz objął katedrę statystyki w Warszawie albo na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Nie przyniosło to jednak żadnych skutków, chociaż Wł. Bortkiewicz utrzymywał żywe kontakty z szeregiem polskich uczonych, a niektóre jego prace były publikowane także po polsku w „Wiadomościach Matematycznych” (w tomie V z 1901 roku artykuł *O stopniu dokładności współczynnika rozbieżności*) oraz w tomie XXII z 1918 roku *Z zasad Teorii prawdopodobieństwa* – przekład II rozdziału książki *Die Iterationen*.

Liczne, czysto teoretyczne prace prof. Bortkiewicza, w tym kilka ogłoszonych w Polsce w „Pracach Matematyczno-Fizycznych”, poświęcone były teorii współczynnika dyspersji i prawu Gaussa.

Prof. Jerzy Sława-Neyman uważał wydaną w 1917 roku w Berlinie pracę *Die Internationalen. Ein Beitrag zur Wahrscheinlichkeitstheorie* Władysława Bortkiewicza za najważniejszą w jego pracy naukowej. Wyniki teoretyczne zawarte w tej książce były ilustrowane głównie na notowaniach wyników gry w ruletkę, znajdowały jednak zastosowanie w innych dziedzinach, np. przy badaniach częstotliwości płci bliźniąt etc. Za każdym razem Autor dochodził w swych rozważaniach do wniosku sprzecznego z prawem Marbego, że skonstruowanie stochastycznego modelu obserwowanych zjawisk jest możliwe.

Władysław Bortkiewicz był członkiem wielu towarzystw naukowych, jak American Statistical Association, Royal Statistical Society of London, Societe Statistique de Suisse oraz Szwedzkiej Akademii Umiejętności. Uważany jest za jednego z twórców nowoczesnej statystyki matematycznej.

Profesor Władysław Bortkiewicz zmarł 15 lipca 1931 roku w Berlinie.

Archiwum Władysława Bortkiewicza, w tym ok. 1000 listów z lat 1876–1931, znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali w Szwecji.

Źródła

Pamięci profesora dra Władysława Bortkiewicza – referat Jerzego Neymana przygotowany na II Zjazd Matematyków Polskich w Wilnie we wrześniu 1931 r.

Ś. P. Władysław Bortkiewicz 7 VIII 1868-16 VII 1931 w: „Kwartalnik Statystyczny” 1931, s. 1116-1120.

Schumpeter J., *Ladislaus von Bortkiewicz*, w: „Economic Journal” 1932, vol. 42, s. 338-340.

Gumbel E.J., *Ladislaus von Bortkiewicz*, w: „International Encyclopedia of the Social Sciences,” New York 1968, s. 128-131.

Samuelson P.A., *Resolving a Historical Confusion in Population Analysis. Human Biology*, 48, 1976, s. 559-580.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca i Biblioteki Narodowej w Warszawie.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Leokadia
BORUCKA-UBYSZ
(1919–1989)

Leokadia Borucka-Ubysz urodziła się 1 czerwca 1919 roku w Moskwie. Po uzyskaniu matury w gimnazjum żeńskim w Warszawie, rozpoczęła studia na Wydziale Ogrodniczym SGGW w 1937 roku, a ukończyła z dyplomem magistra nauk agrotechnicznych w 1950 roku. W roku 1947 rozpoczęła pracę w Zakładzie Statystyki Matematycznej SGGW jako młodszy asystent (1947–1950), a później jako starszy asystent. W latach 1947–1950 odbyła trzyletnie studia matematyczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1954 roku podjęła studia doktoranckie jako aspirant (1954–1958) w Katedrze Uprawy Roli i Roślin pod kierunkiem prof. M. Bireckiego. Po 1958 roku wróciła do pracy w Katedrze Statystyki Matematycznej SGGW. Doktorat nauk rolniczych i leśnych na podstawie rozprawy pt. *Głęboka melioracja torfem z jednoczesnym nawożeniem organicznym i wapnowaniem piasku słabogliniastego na piasku luźnym*, uzyskała w roku 1962. Promotorem doktoratu był prof. M. Birecki. W tym samym roku awansowała na stanowisko adiunkta. W 1968 roku otrzymała stanowisko docenta. W latach 1970–1982 kierowała Zakładem Statystyki Matematycznej i Biometrii w Instytucie Zastosowań Matematyki i Statystyki SGGW. W latach 1976–1979 była wicedyrektorem Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki. Natomiast w okresie 1982–1989 pełniła funkcję kierownika Katedry Statystyki Matematycznej i Doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczym SGGW.

Docent dr Leokadia Ubysz-Borucka całe swoje życie pracowała jako nauczyciel akademicki w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ma znaczący dorobek naukowo-dydaktyczny i wychowawczy. Była promotorem sześciu doktoratów i konsultantem metodyczno-statycznym wielu rozpraw doktorskich w Polsce oraz jednej rozprawy habilitacyjnej. Dwóch jej wypromowanych doktorów uzyskało tytuły naukowe profesora nauk rolniczych, a jeden stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych. Była autorem lub współautorem kilkudziesięciu prac naukowych

w języku polskim i angielskim oraz 10 monografii w języku polskim z szerokiego zakresu zastosowań metod statystycznych w doświadczalnictwie rolniczym oraz genetyce ilościowej i hodowli roślin. Była także współautorem pięciu skryptów akademickich ze statystyki matematycznej, doświadczalnictwa i podstaw statystycznych genetyki ilościowej roślin. Zajmowała się planowaniem uwikłanych doświadczeń czynnikowych, badaniami nad optymalizacją wielkości poletka w doświadczeniach polowych, planowaniem i analizą różnych układów krzyżowań form rodzicielskich w genetyce i hodowli roślin, zastosowaniem modeli losowych oraz metod wielowymiarowych w genetyce ilościowej.

Szczególnie znaczący jest dorobek dydaktyczno-wychowawczy i popularyzatorski doc. L. Ubysz-Boruckiej. Była nauczycielem akademickim wywierającym pozytywny i inspirujący wpływ na studentów i współpracowników. Prowadziła ćwiczenia i wykłady ze statystyki matematycznej oraz doświadczalnictwa dla wszystkich kierunków studiów przyrodniczych i technologicznych SGGW. Stale unowocześniała treści programów i formę prowadzenia zajęć. Była współorganizatorem i wykładowcą różnych seminariów szkoleniowych, propagujących zastosowanie metod statystycznych w biologicznych, rolniczych i medycznych badaniach naukowych. Współpracowała efektywnie, w zakresie biometrii i doświadczalnictwa, z wieloma instytucjami naukowymi w Polsce, to jest Instytutem Ziemiaka, Instytutem Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, Instytutem Sadownictwa i Kwiaciarstwa, Instytutem Badawczym Leśnictwa, Instytutem Ekonomiki Rolnictwa, Instytutem Ekologii PAN, Instytutem Melioracji i Użytków Zielonych oraz Akademią Medyczną w Warszawie. Dokonała znaczącego wkładu w rozwój naukowy tych środowisk twórczych oraz w rozwój specjalności biometria i doświadczalnictwo w dyscyplinie agronomii nauk rolniczych. Była niezłomnym i wielce zasłużonym propagatorem metodyki statystycznej w naukach biologicznych, rolniczych, medycznych, przyrodniczych oraz ekonomicznych. Prowadziła liczne kursy i seminaria szkoleniowe dla kadry doświadczalnictwa rolniczego w ramach Ministerstwa Rolnictwa (w latach 50. i 60. XX w.), dla pracowników wymienionych instytutów oraz lekarzy w Akademii Medycznej w Warszawie. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego.

Była niezwykle życzliwa ludziom, pomocna w każdej sytuacji, twórcza i wyrozumiała wobec swoich podopiecznych i współpracowników. Swoim życiem i działalnością zawodową wywarła ogromny pozytywny wpływ na polskie środowisko statystyków i biometryków, pracujących na rzecz wielu nauk. Docent L. Ubysz-Borucka wskazała kierunek rozwoju naukowego swoim wychowankom, obejmujący zastosowanie metod biometrycznych w genetyce ilościowej i hodowli roślin. Zaszczepiła w nich pasję naukową, która zaowocowała po latach ukształtowaniem wartościowych specjalistów i powstaniem szkoły w zakresie biometrii genetyczno-hodowlanej w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Docent L. Ubysz-Borucka brała czynny udział w powstaniu warszawskim w szeregach Armii Krajowej. Za swą działalność naukową i dydaktyczną została odznaczona Krzy-

żem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Zmarła 8 września 1989 roku w Warszawie.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

WIESŁAW MĄDRY

Szyja BRONSZTEJN (1923–1995)

Urodził się 10 kwietnia 1923 roku w rodzinie żydowskiej. Jego rodzinne miasto Kowel leży na Wołyniu w Małopolsce Wschodniej (dzisiejsza Ukraina, 65 km od granicy z Polską). Ojciec Froim był buchalterem, matka Liza nie pracowała zawodowo i zajmowała się domem. Swoją edukację rozpoczął w 1930 roku w szkole powszechnej, a kontynuował od 1936 roku w gimnazjum w Kowlu. Wybuch II wojny światowej i zajęcie terenów wschodniej Polski przez wojska rosyjskie przerwały jego naukę w gimnazjum. Gdy w 1941 roku ukończył szkołę średnią został zmobilizowany do tzw. batalionu robotniczego i z nim skierowany w głąb Rosji, w okolice Saratowa nad Wołgą. Po zakończeniu służby rozpoczął studia na Wydziale Ekonomicznym ewakuowanego do Saratowa Uniwersytetu Leningradzkiego. Aresztowany w 1943 roku został skazany na pobyt w obozie pracy. Ciężko pracował fizycznie (m. in. przy zbiorze bawełny) aż do 1948 roku, kiedy to zwolniony z obozu zdecydował się na powrót z „niehumanitarnymi ziemiami” do Polski.

Holokaust odbił się tragicznie na rodzinie, gdyż wszyscy jego najbliżsi zginęli. Osamotniony osiedlił się we Wrocławiu i tam jesienią 1948 roku podjął studia na Wydziale Finansów Wyższej Szkoły Handlowej. Wyrazem sympatii do niego i zrozumienia jego sytuacji osobistej był fakt, że w środowisku studenckim zwany był Kuzynem. Po trzech i pół roku ukończył pierwszy stopień studiów z dyplomem ekonomisty-statystyka. Jeszcze w czasie studiów został zatrudniony jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki, kolejno awansował na asystenta i starszego asystenta. W 1953 roku obronił pracę magisterską na temat *Reorganizacja sprawozdań statystycznych w przedsiębiorstwach elektromontażowych* napisaną pod kierunkiem profesora Jana Falewicza. W 1954 roku został adiunktem. W 1960 roku w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu (powstałej z przekształcenia się Wyższej Szkoły Handlowej) obronił pracę doktorską *Ludność żydowska w Polsce w świetle danych spisu ludności z dnia 9 XII 1931. Studium statystyczne*. Po doktoracie został służbowo przeniesiony do Katedry Statystyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. Całą swoją dalszą karierę zawodową i na-

ukową, aż do przejścia na emeryturę w 1993 roku, związał z Uniwersytetem. Od 1969 roku był kierownikiem Zakładu Statystyki i Badań Operacyjnych Instytutu Nauk Administracyjnych na Wydziale Prawa i Administracji.

Habilitację uzyskał w 1971 roku na podstawie oceny dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej *Zasiedlenie Dolnego Śląska w latach 1945–1965 na tle gospodarki regionu* na Wydziale Gospodarki Narodowej Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu. W tymże roku otrzymał stanowisko docenta na uniwersytecie. W latach 1980–1987, jako członek pierwszej ekipy dziekańskiej, wybranej demokratycznie po wprowadzeniu nowej ustawy o szkolnictwie wyższym, przez dwie kadencje był prodziekanem Wydziału Prawa i Administracji do spraw dydaktyki. Profesorem w dziedzinie nauk ekonomicznych został w 1987 roku.

Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN i Komisji Ekonomicznej Wrocławskiego Oddziału PAN. Po reaktywacji Polskiego Towarzystwa Statystycznego był przewodniczącym jego Oddziału we Wrocławiu.

Zmarł 28 stycznia 1995 roku, pochowany został na Cmentarzu Grabiszyńskim we Wrocławiu.

Jego dorobek naukowy to 120 pozycji, w tym monografie, studia, podręczniki, skrypty, zbiory zadań, recenzje i opracowania redakcyjne publikacji zbiorowych.

Wyniki jego rozprawy doktorskiej opublikowane w książce pt. *Ludność żydowska w Polsce w okresie międzywojennym. Studium statystyczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963 były pierwszą w powojennej literaturze naukowej pracą wykorzystującą dane spisu ludności z 1931 roku do rzetelnego przedstawienia stanu, struktury oraz ruchu naturalnego i wędrownego ludności żydowskiej. Zawarł w niej gruntowną analizę podstawowych cech demograficznych, poziomu wykształcenia, struktury społecznej, zatrudnienia, źródeł utrzymania i udziału Żydów w gospodarce narodowej kraju przed II wojną światową.

Rozprawa habilitacyjna to z kolei wszechstronna synteza procesów demograficznych na powojennym Dolnym Śląsku, powiązana z przemianami ekonomicznymi i czynnikami natury politycznej i społecznej. Za pomocą korelowania z innymi procesami – szczególnie z procesami industrializacji – wyjaśniono w niej ich wpływ na zjawiska ludnościowe oraz sformułowano ciekawe hipotezy i wnioski.

Wiele jego rozpraw i artykułów dotyczyło zagadnień zastosowania statystyki w praktyce ekonomicznej, na przykład badań ankietowych pracowników handlu, rzemieślników, ludności żydowskiej, badań wpływu uprzemysłowienia na kształtowanie się zjawisk demograficznych i społecznych, a nawet statystyki przestępczości. Szczególne miejsce w jego działalności naukowej zajmowała dydaktyka. Był znakomitym wykładowcą na różnego typu zajęciach na uczelni, zawsze starannie przygotowanym i chętnym do udzielania pomocy w nauce studentom.

Był autorem i współautorem licznych podręczników, skryptów i zbiorów zadań ze statystyki, często wznawianych i cieszących się powszechną opinią o ich znakomitej wartości dydaktycznej. Pod jego opieką powstało ponad 700 prac dyplomowych i magisterskich, wypromował trójkę doktorów nauk ekonomicznych, był recenzentem wielu prac naukowych oraz organizatorem sympozjów i konferencji.

Prof. S. Bronsztejn ma wybitne zasługi w procesie integrowania środowiska statystyków na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Przez swoją działalność w Polskim Towarzystwie Statystycznym doprowadził do nawiązania współpracy między statystykami-praktykami z urzędów statystycznych i statystykami pracującymi na wyższych uczelniach w całym regionie.

Z jego inicjatywy powołano „Przegląd Statystyczny Śląska Dolnego i Opolskiego”, został też pierwszym redaktorem owego periodyku.

Posiadał wielką wiedzę i cieszył się zasłużonym autorytetem moralnym w środowisku, był zarazem człowiekiem niezwykle uczciwym i skromnym.

Źródła

Jurek T., hasło: *Szyja Bronsztejn*, Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998, s. 36–37.

Matwijowski K., *Profesor dr hab. Szyja Bronsztejn*, w: *Studia Historyczno-Demograficzne*, pod red. K. Matwijowskiego, T. Jurka, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1876, Prawo CCLI, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 5–13.

Mika E., *Bibliografia prac prof. dr hab. Szyi Bronsztejna za lata 1957–1995*, w: *Studia Historyczno-Demograficzne*, pod red. K. Matwijowskiego, T. Jurka, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1876, Prawo CCLI, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 15–22.

TADEUSZ JUREK

Władysław Zygmunt BUKIETYŃSKI (1928–1996)

Profesor zwyczajny, dr habilitowany, statystyk i ekonometryk. Długoletni kierownik Katedry Badań Operacyjnych. Organizator i dziekan Wydziału Zarządzania i Informatyki w latach 1976–1984, a w okresie 1984–1990 prorektor ds. Rozwoju i Współpracy z Zagranicą Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.

Władysław Bukietyński urodził się 23 lipca 1928 roku w Brześciu nad Bugiem.

W roku 1948 rozpoczął pierwszy rok studiów w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu i studia na Wydziale Finansów. Dwa lata później (1950) został zatrudniony w ówczesnej już Wyższej Szkole Ekonomicznej na stanowisku zastępcy asystenta, a później asystenta w Katedrze Statystyki.

W 1954 roku złożył egzamin magisterski oraz awansował na stanowisko adiunkta w Katedrze Statystyki i Metod Rachunku Ekonomicznego.

W latach 1956–1964 był adiunktem w Katedrze Matematyki, po czym (na własną prośbę) został zatrudniony na tym samym stanowisku ponownie w Katedrze Statystyki. W tym okresie napisał pracę doktorską pt. *Niektóre teoretyczne problemy statystycznej analizy popytu*, którą obronił w 1963 roku.

W roku 1976 (5 lipca) uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie ekonometrii.

Pełniąc funkcję Członka Komisji Rektorskiej ds. Współpracy z Uczelniami Zagranicznymi oraz Członka Rady Naukowej Zakładów Naukowo-Badawczych przy AE, uzyskał w roku 1979 tytuł profesora nadzwyczajnego. W roku 1992 został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. W roku 1996 zostaje Dyrektorem Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej.

Jego pasja naukowa to szeroko pojęte metody ilościowe, wspomagające procesy decyzyjne w gospodarce.

Praca w Katedrze Statystyki implikowała jego zainteresowania tą dziedziną wiedzy. Wiele lat nauczał metod statystycznych i rachunku prawdopodobieństwa studentów Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu.

Zaproszony jako *visiting professor* wykładał w roku 1976 na Uniwersytecie w Munster.

Był autorem lub współautorem 10 książek i monografii oraz ponad 40 artykułów naukowych. Należałoby wymienić jego współautorstwo książki pt. *Elementy rachunku ekonomicznego* (PWE, 1985) czy artykuły poświęcone statystyce, na przykład *O wariacyjnej metodzie wyodrębniania wahań sezonowych w szeregach czasowych* („Zeszyty Naukowe WSE”, nr VII/1959, *Uwagi o generatorach liczb pseudolosowych opartych na ciągach Fibonacciego* (współautor) („PN WSE”, nr 21/1969), *On Some Methods of Forecasting with Weights* (*Statistical Problems in Case of Limited Informations*, Marburg 1981), *On comparison of forecasting methods* („PN AE”, nr 272/1984).

Był również autorem haseł do *Małej encyklopedii statystyki*, wydanej w roku 1976 przez PWE (analiza wariacyjna, aproksymacja stochastyczna, metoda najmniejszych kwadratów, regresja, linia regresji, metoda regresji ważonej, ekstrapolacja, równania normalne, interpolacja). Był współautorem projektu reformy gospodarczej opublikowanej w 1981 roku w „Życiu Gospodarczym”.

Na zlecenie UNESCO prowadził (jako współautor) badania na temat: *Alternative Combinations of Human Resources Components as Predistans of Economic Growth in Latin America* (1970).

Metody statystyczne wykorzystywał również w pracach naukowo-badawczych, wykonywanych dla praktyki gospodarczej, na przykład prace wykonane na zlecenie Zjednoczenia Kamieniołomów Drogowych we Wrocławiu na temat: *Zastosowanie rachunku korelacyjnego do badania gospodarności kamieniołomów*.

Profesor ogromną wagę przykładął do kształcenia młodych kadr naukowych, promując kilkudziesięciu doktorów z wielu ośrodków naukowych w Polsce. Jego ogromny autorytet naukowy powodował, iż nieraz zwracała się do niego Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułu Naukowego (dawniej CKK) o ostateczną weryfikację wniosków profesorskich i habilitacyjnych, a z wielu ośrodków akademickich napływały prośby o recenzje zarówno prac doktorskich, jak i habilitacyjnych.

Źródło

Dokumentacja Katedry Badań Operacyjnych Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu Przegląd Statystyczny, R. XLIV, z. 2, 1997.

JULIUSZ SIEDLECKI

Rajmund BUŁAWSKI (1892–1947)

Urodził się 30 sierpnia 1892 r. w Rogoźnie (obecnie powiat obornicki). Gimnazjum humanistyczne ukończył w 1912 r. w Wągrowcu. W latach 1912–1916 studiował w Lipsku, Berlinie i Getyndze. W 1918 r. uzyskał stopień doktora praw. Habilitował się ze statystyki na Uniwersytecie Poznańskim w 1945 r., gdzie później jako docent prowadził wykłady.

Pracę zawodową rozpoczął w 1916 r. w Banku Ludowym w Wieleniu. Później pracował kolejno w Referacie Statystycznym Landratury w Złoczowie (1917–1918) w Departamencie Apropowizacji i w Urzędzie Statystycznym b. Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu (1920–1921). W końcu 1921 r. przeniósł się do pracy w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie, gdzie od 1922 r. został naczelnikiem Wydziału Spisu Ludności, a w 1931 r. objął kierownictwo Biura Powszechnych Spisów i pełnił funkcję Generalnego Komisarza Spisowego. W 1929 r. w Poznaniu na Powszechnej Wystawie Krajowej w pawilonie rządowym przygotował dział statystyczny.

W lipcu 1933 r. zwolnił się z pracy w GUS, wyjechał do Katowic i tam zorganizował Śląskie Biuro Statystyczne zostając jego dyrektorem. Biuro to w latach trzydziestych obok GUS-u było jedną z ważniejszych krajowych polskich instytucji statystycznych. Od 1937 r. był zastępcą dyrektora Wyższego Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach, gdzie od 1938 r. pełnił równocześnie obowiązki dziekana Wydziału Administracji Publicznej. W tej uczelni prowadził także od 1937 r. wykłady ze statystyki opracowując na ich podstawie w 1938 i 1939 r. w dwu tomach skrypt dla studentów pt. „Statystyka teoretyczna” – Część I – Pojęcia, zakres, historia i organizacja statystyki, Część II – Metodyka przeprowadzania dochodzeń statystycznych.

W początkach 1936 r. wystąpił z projektem wyodrębnienia Sekcji Statystyki z Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich i utworzenia ogólnopolskiej organizacji statystyków – Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Towarzystwo to rozpoczęło dzia-

łałość w 1937 r. w Warszawie i kilku większych miastach. W Katowicach R. Buławski założył Oddział Śląsko-Dąbrowski Polskiego Towarzystwa Statystycznego i został pierwszym jego przewodniczącym.

Po wybuchu II wojny światowej przeniósł się do Krakowa, gdzie aż do końca wojny pracował jako zastępca dyrektora Miejskiego Urzędu Statystycznego.

W czerwcu 1945 r. zorganizował w Krakowie Biuro Studiów Osadniczo-Przedsiedleńczych i został jego kierownikiem pełniąc tę funkcję do końca życia. Niemal równocześnie, bo od 1946 r. objął wykłady w nowoutworzonej wówczas Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Krakowie.

Zainteresowania R. Buławskiego dotyczyły głównie problematyki statystyki ludnościowej i rolniczej, a w końcowej fazie swego życia więcej uwagi poświęcał zagadnieniom teorii i metodyki badań społecznych.

W 1921 r. wraz ze Stefanem Koźlikowskim redagował w Poznaniu „Wiadomości Statystyczne z zakresu statystyki gospodarczej b. Dzielnicy Pruskiej”, a po przeniesieniu się do Warszawy od 1922 r. zajmował się w GUS organizacją i wynikami spisów ludności 1921 i 1931 roku. Spisu ludności 1921 r. dotyczą jego dwie większe prace: „Organizacja i technika opracowania pierwszego polskiego spisu powszechnego z 30 września 1921 roku” (Kwartalnik Statystyczny 1930 zes. 2) i „Opracowanie spisu zawodowego przeprowadzonego łącznie ze spisem ludności w dniu 30 czerwca 1921 roku” (Miesięcznik Statystyczny 1923 nr 1). Pod jego redakcją GUS wydał w latach 1923–1926 w 15 tomach „Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej”, w którym – na podstawie wyników spisu 1921 r. – podano dla każdej nawet najmniejszej miejscowości liczbę domów i ludności w podziale na płeć, wyznanie i narodowość. Również pod jego redakcją GUS opublikował w serii wydawniczej „Statystyka Polski” wyniki spisu ludności 1921 r. dla poszczególnych województw w zakresie statystyki mieszkań, ludności i stosunków zawodowych.

Jednocześnie obok pracy zawodowej w GUS, publikował szereg prac naukowych odnoszących się głównie do statystyki zawodowej, społecznej i narodowościowej. Wśród nich można wymienić między innymi: „Skład zawodowy ludności Polski” (Przemysł i Handel 1926 nr 43), „Stosunek ludności czynnej do biernej zawodowo w Polsce” (Przemysł i Handel 1927 nr 1), „Liczba i rozwój ludności w Polsce” (Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1926 nr 37, 38), „Gęstość zaludnienia w Polsce” (Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1927 nr 9).

W 1931 r. jako Generalny Komisarz Spisowy przeprowadził drugi Powszechny Spis Ludności i w oparciu o metodologię i wyniki tego spisu opublikował kilka opracowań. Z ważniejszych można wymienić: „Projekt drugiego polskiego spisu powszechnego na tle doświadczeń spisu z roku 1921 oraz praktyki zagranicznej” (Kwartalnik Statystyczny 1930 zes. 1), „Kwestia narodowościowa w programie drugiego powszechnego spisu ludności Rzeczypospolitej Polskiej” (Sprawy Narodowościowe 1932 nr 1), „Metody sta-

tystyczne badania stosunków narodowościowych w spisach ludności" (Sprawy Narodowościowe 1930 nr 1), „Zawód i gałąź pracy jako czynniki klasyfikacyjne w statystyce zawodowej" (Kwartalnik Statystyczny 1932 zes. 2) oraz „Warstwy społeczne" (Kwartalnik Statystyczny 1932 zes. 3) i „Zagadnienia tzw. wolnych zawodów w statystyce zawodowej" (Statystyka Pracy 1935 zes. 4).

Od 1933 r. będąc dyrektorem Śląskiego Biura Statystycznego przygotowywał od strony organizacyjnej i redakcyjnej wychodzące w latach 1934–1939 jako miesięcznik „Śląskie Wiadomości Statystyczne". Jednocześnie w kilku innych pismach naukowych zamieszczał swoje artykuły. Wymienić tu można między innymi takie opracowania jak np. artykuł „W sprawie optimum gęstości zaludnienia rolniczego w Polsce" (Ekonomista 1937 zes. 3, czy też większą pracę pt. „W sprawie 8 milionów 800 tysięcy „zbędnej" ludności rolniczej w Polsce", (Katowice 1936), w której polemizował z Juliuszem Poniatowskim na temat przeludnienia w rolnictwie.

Po wyzwoleniu R. Buławski organizował w 1945 r. w Krakowie w ramach prac Biura Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych sesje Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych. Wygłosił na nich kilka referatów, między innymi „Problemy osadniczo-przesiedleńcze Ziem Odzyskanych", „Problem Niemców pochodzenia polskiego" czy też „Gminne drużyny osadnicze jako awangarda osadnictwa rolniczego".

W 1947 r. przygotował do druku, ale nie zdążył wydać, trzech rozpraw metodologicznych: „O istocie statystyki", „Zbiorowości statystyczne", „Statystyka życia społecznego w systemie nauk" a oparty między innymi o treść wykładów w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Krakowie. Te trzy studia opublikował w jednym tomie Główny Urząd Statystyczny w 1960 r.

Zmarł w Krakowie 19 grudnia 1947 r.

Źródło

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

JAN BERGER

Józef BUZEK (1873–1936)

Statystyk, ekonomista i polityk. Urodził się we wsi Końska na Śląsku Cieszyńskim 16 listopada 1873 roku, w znanym na Zaolziu polskim rodzie Buzków wyznania ewangelickiego. Gimnazjum ukończył w 1894 roku w Cieszynie, a następnie odbył studia uniwersyteckie na wydziale prawnym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i na Uniwersytecie w Wiedniu. W roku 1899 uzyskał tytuł doktora praw na Uniwersytecie w Krakowie i rozpoczął pracę w Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu. W 1902 roku habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim, uzyskał tytuł docenta prywatnego statystyki i rozpoczął, jako zastępca profesora, wykłady nauki administracji i prawa administracyjnego. W 1904 roku Buzek został mianowany nadzwyczajnym profesorem tych przedmiotów, objął także kierownictwo Biura Statystycznego przy Wydziale Krajowym we Lwowie (1904–1910). W 1906 roku J. Buzek został członkiem Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu i członkiem Rady Statystycznej Urzędu Statystycznego austriackiego Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

Józef Buzek przybył do Lwowa w 1902 roku, w czasie organizowania się stronnictwa demokratyczno-narodowego pod zaborem austriackim i został jego członkiem. Przy pierwszych wyborach do parlamentu austriackiego w roku 1907, na podstawie powszechnego prawa głosowania, kandydował z ramienia stronnictwa we Lwowie oraz ogłosił drukiem swój program społeczny i polityczny. Najbardziej charakterystycznym rysem tego programu był projekt uchylecia walki polsko-ruskiej we wschodniej Galicji przez stworzenie kurii narodowościowych dla celów wyborczych oraz rozdział podatków bezpośrednich, płaconych przez Polaków i Rusinów na utrzymanie szkół polskich i ruskich. W parlamencie wiedeńskim Buzek odznaczył się szczególnie samodzielnym opracowaniem w komisji socjalno-politycznej obszernego projektu rządowego o ubezpieczeniu społecznym. Do uchwalenia tego projektu nie doszło z przyczyn finansowych. Przemawiał także w pełnej izbie w sprawie kanałów galicyjskich i w sprawach finansowych. W 1911 roku został ponownie wybrany posłem do austriackiej Rady Państwa w jednym z okręgów wyborczych Lwowa.

W 1910 roku J. Buzek został mianowany profesorem zwyczajnym. W czasie wojny w roku akademickim 1916/1917 pełnił obowiązki dziekana wydziału prawnego Uniwersytetu we Lwowie.

Z parlamentu austriackiego z innymi posłami z Galicji Wschodniej przeszedł w 1919 roku do Sejmu Ustawodawczego (na mocy dekretu Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 28.11.1918), a na początku roku 1919 był członkiem delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu. Wówczas opublikował dwa opracowania eksperckie: *La question de la Silesie de Cieszyn* (Paris-Leve 1919) i *Les protestants polonais et la question des frontieres occidentales de la Pologne* (Paris 1919).

Pracę publicystyczną J. Buzek rozpoczął jako urzędnik centralnej komisji statystycznej w Wiedniu, ogłaszając w organie tej komisji („*Statistische Monatschrift*”) w okresie 1899–1901 kilka rozpraw, dających pogląd na stan ówczesnego gospodarstwa narodowego Rosji (*Die wichtigsten Tatsachen der russischen Volkswirtschaft*), na zamorską emigrację z Austrii (*Die überseeische Oesterreichische Wanderung in den Jahren 1896–1908*) i na wpływ zbiorów na ruch ludności w Galicji (*Der Einfluss der Ernten auf die Bevölkerungsbewegung in Galizien*). W ogłoszonej w roku 1902 na łamach „Przeglądu Polskiego” rozprawie habilitacyjnej pt. *Podstawy organizacyjne angielskiego samorządu* Buzek propagował ideę samorządową. Niemal równocześnie ogłosił rozprawę pt. *Proces wynarodowienia w świetle nowszej statystyki narodowościowej państw europejskich*, drukowaną najpierw w lwowskim „Przeglądzie Prawa i Administracji”. W rozprawie tej zajął się żywiołowym (nie przymusowym) wynaradawianiem się słabszych narodowości na rzecz silniejszych. W 1903 roku J. Buzek opublikował też rozprawę *Wpływ polityki żydowskiej rządu austriackiego w latach 1772 do 1788 na wzrost zaludnienia żydowskiego w Galicji*.

Pokłosiem wykładów J. Buzka z dziedziny administracji i prawa administracyjnego były wydane w 1905 roku *Studia z zakresu administracji i wychowania publicznego* o szkolnictwie ludowym oraz opublikowane w roku 1913 obszerne, liczące 946 stron, dzieło pt. *Administracja gospodarstwa społecznego*. Równoległe J. Buzek ogłosił w wydawnictwie krajowego biura statystycznego we Lwowie („*Wiadomościach Statystycznych o Mieście Lwowie*”) kilka rozpraw statystycznych, dających pogląd na stosunki społeczne i narodowościowe ludności galicyjskiej: *Stosunki zawodowe i socjalne Galicji wedle wyznania i języka* (1905), *Własność tabularna w Galicji według stanu z końcem r. 1902* (1905), *Materiały statystyczne do reformy sejmowej prawa wyborczego* (1906) i *O rozsiedleniu ludności Galicji wedle wyznania i języka* (1909). W latach 1908–1909 opublikowano dwie historyczne rozprawy autora: w „*Ateneum Polskim*” o antypolskiej polityce Bismarcka, a w bibliotece „*Wiedza i Życie*” – *Historia polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków od traktatów wiedeńskich do ustaw wyjątkowych z r. 1908*. Jako pierwszy ustalił w niej wydatki rządu pruskiego na politykę germanizacyjną w latach 1898–1907.

Wykorzystując dostępne źródła statystyczne, J. Buzek przeprowadził szerokie prace analityczne nad szkolnictwem galicyjskim, które ogłosił drukiem w roku 1909 w pracy *Rozwój stanu szkół średnich w ciągu ostatnich lat 50 (1859–1909)*.

Kierując Biurem Statystycznym dla Galicji, J. Buzek odznaczał się nie tylko wiedzą teoretyczną, ale i umiejętnościami praktycznymi. Wyrazem jego talentów organizacyjnych była wydana w 1910 roku broszura *Uwagi na zbliżający się spis ludności*, w której sprawnie opisał konieczne do wykonania prace przedspisowe, zorganizowanie należytej kontroli nad spisem oraz omówił technikę przeprowadzania spisu i opracowania jego wyników.

Po wybuchu I wojny światowej J. Buzek został dziekanem wydziału prawnego na Uniwersytecie Lwowskim. Równolegle do wykładów na uniwersytecie w 1916 roku wygłosił cykl odczytów na kursie ekonomicznym zorganizowanym przez Naczelny Komitet Narodowy, które opublikował Instytut Ekonomiczny NKN pt. *Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w wieku 19-ym*. W pracy tej J. Buzek przedstawił szeroką analizę statystyczną ludności polskiej pod zaborami w okresie ostatniego stulecia, poddając trafnej krytyce źródłowej dane statystyczne pruskie, zwłaszcza z rejencji opolskiej i olsztyńskiej, oraz opracowując pionierski, syntetyczny obraz emigracji sezonowej Polaków.

W lutym 1917 roku J. Buzek został wyznaczony przez Tymczasową Radę Stanu na generalnego referenta komisji konstytucyjno-sejmowej. Opracował wówczas projekt ordynacji wyborczej do sejmu i senatu oraz projekt konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Reskryptem Rady Regencyjnej z 8 listopada 1918 roku J. Buzek został mianowany dyrektorem Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie. Przeniósł się do Warszawy i pozostał na tym stanowisku do roku 1929. W tym czasie zajmował się głównie organizacją Urzędu, a równocześnie wykładał prawo administracyjne na Uniwersytecie Warszawskim i w Wyższej Szkole Handlowej. W „Miesięczniku Statystycznym” ogłosił dwie rozprawy: *Problemat równowagi budżetu państwa* (1923) i *Główne zasady programu agrarnego w dziedzinie handlowo-cłowej* (1925).

J. Buzek już w pierwszych latach kierowania urzędem rozwinął wydawnictwa GUS. Rozpoczęto publikację kilkusettomowej serii „Statystyka Polski”, opierając się na przeprowadzonym w 1921 roku I Powszechnym Spisie Ludności wydano 28 tomów materiałów spisowych oraz niezwykle szczegółowy *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej* (15 tomów). Rozpoczęto publikację specjalistycznych statystycznych wydawnictw ciągłych („Miesięcznik Statystyczny”, „Wiadomości Statystyczne”, „Miesięcznik Pracy”, „Statystyka Pracy”, „Sprawozdanie Miesięczne z Handlu Zagranicznego”). Pierwszy *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (t. I)* został wydany już w roku 1921, a jego drugi tom ukazał się w 1923 roku. W 1928 roku opublikowano *Rocznik Statystyki Miast Polski*, a w 1930 – rozpoczęte w 1927 roku – fundamentalne dzieło *Atlas Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*.

Powołana przez J. Buzka Biblioteka Naukowa w roku 1919 liczyła 3 tys. woluminów, a w 1929 już 27 tys.

W 1925 roku J. Buzek powołał Referat Kartograficzny w GUS, a w 1926 Komitet Redakcyjny do prac wydawniczych i referat informacyjny przekształcony w Biuro Informa-

-cyjno-Prasowe. W 1928 roku kierowany przez niego GUS liczył już 415 pracowników (na początku prac w 1918 r. było ich tylko dziewięciu).

Największym osiągnięciem J. Buzka w dziedzinie współpracy międzynarodowej było zorganizowanie w Warszawie w sierpniu 1929 roku XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, którego był członkiem jako jedyny Polak aż do 1925 roku.

Będąc dyrektorem GUS, J. Buzek prowadził równoległe prace z zakresu prawa administracyjnego. W 1922 roku ogłosił studium krytyczne *Główne zasady polityczne organizacji do sejmu i senatu*. Dalsze jego opracowania były już ściśle związane ze statystyką, przykładowo rozprawa z 1925 roku pt. *Zakres działania i budżety państwowe urzędów statystycznych przed wojną i obecnie*, w której omówił organizację statystyki państwowej: w Polsce, Czechosłowacji, na Węgrzech, Łotwie, w Estonii, Rzeszy Niemieckiej, Francji, Finlandii, Austrii, Szwajcarii oraz USA.

J. Buzek interesował się również statystyką gospodarczą i statystyką finansów. W roku 1923 na łamach „Miesięcznika Statystycznego” opublikował artykuł *Problemat równowagi budżetu państwowego w świetle statystyki finansowej*. Cztery lata później doprowadził do powstania w GUS załączka Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i wnioskuje, na posiedzeniach Komisji Opiniodawczej przy Prezesie Komitetu Ekonomicznego Ministrów, utworzenie w Polsce Państwowej Rady Gospodarczej.

W latach 1922–1927 J. Buzek był senatorem Rzeczypospolitej Polskiej, wybranym z ramienia Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast. W senacie był referentem generalnym budżetu i autorem licznych sprawozdań o preliminarzach budżetowych. 28 stycznia 1925 roku J. Buzek wygłosił w senacie mowę, ogłoszoną drukiem, w której poddał krytyce antypolską politykę władz miasta Gdańska.

W 1927 roku J. Buzek na łamach „Allgemeines Statistisches Archiv”, wydawanego w Jenie, ogłosił syntetyczny artykuł o organizacji statystyki administracyjnej w Polsce (*Die Organisation der amtlichen Statistik in Polen*). W 1930 roku w „Kwartalniku Statystycznym” opublikował obszerne studium historyczno-organizacyjne pt. *Historia ogólna Głównego Urzędu Statystycznego od roku 1918 do roku 1928*.

J. Buzek zdobył też uznanie jako członek Rady Statystycznej m. st. Warszawy i jako przewodniczący Rady Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen (od 1928) oraz jako profesor prawa administracyjnego Uniwersytetu Warszawskiego i Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Podczas wykładu w tej ostatniej placówce, 23 kwietnia 1928 roku, doznał ataku paralizu i 24 października tegoż roku przeszedł na emeryturę ze względu na stan zdrowia. Przeniósł się wówczas do Cieszyna, gdzie zmarł 22 września 1936 roku. Został pochowany – zgodnie ze swą wolą – w rodzinnej miejscowości Końska pod Cieszyнем.

J. Buzek był odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, węgierskim Krzyżem Zasługi II klasy i Orderem Egipskim Nilu III stopnia.

Źródła

Głąbiński S., *Józef Buzek* [biogram], w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXII/1, z. 92, Ossolineum, Wrocław 1977.

Hahn W., *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego za lata 1896–1910*.

Kwartalnik Statystyczny 1929, t. VI, z. 4 (autobiografia i spis prac naukowych oraz artykuły pożegnalne L. Krzywickiego i A. Sujkowskiego).

Kwartalnik Statystyczny 1936, z. 28 (wspomnienie pośmiertne).

Łazowska B., *Wkład galicyjskiej myśli statystycznej w powstanie GUS*. *Wiadomości Statystyczne* 2008, nr 4, s. 16–21.

Nadobnik M., *S.p. Józef B.* *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1936, s. 919.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1993.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1998.

Żeglicki J., *Józef Buzek – pierwszy dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego*. *Wiadomości Statystyczne* 1968, z. 3, s. 35–41.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Czesław CHMIELEWSKI

(1894–*)

Urodził się 6 stycznia 1894 r. w miejscowości Czarnogrobla pod Winnicą na Ukrainie, dokąd jego ojciec wyemigrował z Poznańskiego i osiedlił się jako dzierżawca majątku rolnego. Po śmierci ojca, w 1899 r. przeniósł się wraz z matką do Warszawy. W 1905 r., po śmierci matki, mając 12 lat rozpoczął pracę jako robotnik, a następnie jako praktykant biurowy. W latach 1920–1922 studiował na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. W latach 1920–1924 był przedstawicielem na Polskę belgijskiej firmy chemicznej.

W latach 1924–1934 pracował jako kierownik administracyjny, a następnie jako dyrektor Śląskich Zakładów Graficznych i Wydawniczych „Polonia”.

W latach 1934–1939 był dyrektorem Związku Pracodawców Górnośląskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego w Katowicach. W czasie okupacji hitlerowskiej, w latach 1939–1944 pracował jako referent w centrali rolniczej. Po wojnie, w latach 1945–1948 zajmował różne stanowiska kierownicze, początkowo w przemyśle węglowym, a następnie w Ministerstwie Przemysłu i Handlu.

W latach 1948–1955 pełnił funkcję dyrektora generalnego w ówczesnej Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, a od 15 marca 1955 r., aż do przejścia na emeryturę 22 marca 1965 r. był wiceprezesem Głównego Urzędu Statystycznego.

W okresie 10 lat pracy na stanowisku wiceprezesa GUS Cz. Chmielewski koncentrował swoją uwagę głównie na rozwoju statystyki obrotu towarowego i cen, statystyki pracy, warunków bytu ludności oraz oświaty, kultury i zdrowotności. Wykorzystując swoje poprzednie doświadczenia w pracy w administracji na różnych stanowiskach kierowniczych

* Data zgonu nie jest znana.

przywiązywał dużą wagę do usprawnienia organizacji pracy departamentów GUS, zastępował często prezesa Urzędu w czasie jego nieobecności. Wielokrotnie reprezentował Główny Urząd Statystyczny na konferencjach i seminariach międzynarodowych. Pełniąc funkcję przewodniczącego komisji programowej w GUS, wniósł istotny wkład w rozwój metod opracowania programów badań statystycznych. Odnotować należy także jego wysiłki w dziedzinie unowocześnienia i doskonalenia funkcjonowania bazy poligraficznej Głównego Urzędu Statystycznego.

O najważniejszych zadaniach GUS dotyczących usprawnienia organizacji służb statystycznych pisał Cz. Chmielewski w „Wiadomościach Statystycznych” (1961 r., nr 4). Pisząc o najważniejszych zadaniach statystyki, szczególną uwagę poświęcił potrzebie doskonalenia organizacji służb statystycznych, unowocześnienia środków technicznych oraz ich wykorzystania do przyspieszenia opracowań i skrócenia terminów udostępniania informacji użytkownikom, wśród których na szczególną uwagę zasługują terenowe organy zarządzania.

TADEUSZ WALCZAK

**Maria Cecylia
CZARNOWSKA
(1906–2001)**

Maria Cecylia Czarnowska urodziła się 22 listopada 1906 roku w majątku Załusków w gminie Iłów koło Sochaczewa w zubożałej rodzinie szlacheckiej. Jej ojciec Konstanty Czarnowski był wykształconym rolnikiem, specjalistą i prekursorem w niektórych dziedzinach hodowli bydła, instruktorem, ale przede wszystkim administratorem majątków ziemskich. W ankietach personalnych z czasów PRL Maria określała jego zawód neutralnym i bezpiecznym terminem „oficjalista rolny”. Profesja ojca powodowała, że rodzina często zmieniała miejsce zamieszkania, a te wielokrotne przeprowadzki były „zmorą” (jak sama to określała) młodości jego córki Marii. Matka Stefania z Chodynickich zawodowo nie pracowała, zajmowała się domem i wychowywaniem dzieci, poza najstarszą Marią, Stefanem, Barbarą (ciężko chora zmarła w 1935 r.) i Zofią.

W roku 1920 rodzina Czarnowskich przeniosiła się do Lublina. Konstanty otrzymał tam posadę inspektora rolnego w Urzędzie Wojewódzkim, na której zatrudniony był do 1922 roku. Potem zmienił pracę i miejsce zamieszkania. Maria, która podjęła już naukę w ośmioklasowym gimnazjum Waławy Arcyszowej pozostała na stacji w Lublinie i kontynuowała naukę. Ze względu na ciężkie warunki materialne dawała korepetycje już od szóstej klasy gimnazjalnej. Wspomagał ją finansowo w tym czasie i potem w okresie studiów wuj Henryk Chodynicki. Maria Czarnowska była dobrą uczennicą i w 1925 roku uzyskała świadectwo dojrzałości.

Zaraz po maturze, w tymże 1925 roku, podjęła studia na Uniwersytecie Warszawskim. Wybrała historię na Wydziale Humanistycznym (Filozoficznym) choć bardziej interesowały ją kwestie społeczne i powinna raczej (jak sama powiedziała po latach) skończyć socjologię, ale takiego kierunku na UW jeszcze wtedy nie było. Do socjologii miała być może „skłonności rodzinne”, jako że jej bliskim krewnym był znany socjolog prof. Stefan Czarnowski zatrudniony wówczas na UW. W czasie studiów uczęszczała także na wykłady z przedmiotów socjologicznych i ekonomicznych. Szczególnie interesowały ją

zagadnienia historii gospodarczej, z którymi zapoznawała się pod kierunkiem prof. Stanisława Arnolda. Uczestniczyła również w seminarium prowadzonym przez prof. Marcelego Handelsmana. Studia ukończyła w czerwcu 1930 roku uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie historii. Jej praca magisterska *Życie na dworze króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi* na podstawie rachunków dworu, napisana u prof. Arnolda, została oceniona jako bardzo dobra.

W czasach studenckich Maria Czarnowska, która wcześniej należała jedynie do harcerstwa i organizacji młodzieżowej szkół średnich, wstąpiła do Związku Przyjaciół Ligi Narodów oraz przez krótki czas (1929–1931) należała do PPS. W ZPLN wytrwała do końca studiów, natomiast rychło doszła do wniosku, że działalność w organizacji typu politycznego jej nie odpowiada. Odtąd udzielała się jedynie w organizacjach zawodowych i społecznych. Pierwszą organizacją tego typu był Związek Nauczycielstwa Polskiego, do którego wstąpiła w roku 1930 po podjęciu pracy w szkolnictwie.

Od 16 października 1930 roku była nauczycielką, choć nie wiązała z tym zawodem swej przyszłości. Najpierw pracowała w szkole średniej, a następnie w publicznej szkole powszechnej w Warszawie. Praktykę nauczycielską odbyła w Państwowym Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie, a w 1933 roku ukończyła jednoroczne Studium Pedagogiczne przy UW i po zdaniu egzaminu państwowego uzyskała dyplom nauczyciela szkół średnich. Nie przystąpiła jednak do dalszych egzaminów uprawniających do stałej pracy w szkolnictwie i 31 sierpnia 1935 roku została zwolniona z posady nauczycielskiej. Przez kilka miesięcy pozostawała bez stałego zatrudnienia. Zamieszkała z rodzicami, którzy przenieśli się w tym czasie do Warszawy i zajęła się w większym niż dotąd stopniu udzielaniem korepetycji. Dawała prywatne lekcje z matematyki i przedmiotów humanistycznych uczniom klas gimnazjalnych. Jednocześnie poszukiwała stałego zajęcia w bardziej interesującej ją dziedzinie niż praca pedagogiczna. W okresie wcześniejszym, jeszcze jako nauczycielka, została zaangażowana do pracy przy II Powszechnym Spisie Ludności, przeprowadzonym w Polsce przez Główny Urząd Statystyczny w 1931 roku. Wraz z innymi nauczycielami włączonymi do prac spisowych pracowała jako komisarz spisowy i było to dla niej bardzo ciekawe zajęcie. Podobnie jak udział w prowadzonych przez ZNP działaniach nad opracowaniem dziejów zawodowego ruchu nauczycielskiego. Po odejściu z zawodu nie uczestniczyła już w tych pracach. Jednak zainteresowanie statystyką pozostało i w tym kierunku poszły jej poszukiwania.

Jeszcze w 1935 roku podjęła starania o zatrudnienie w GUS. Nie było to łatwe, bo w tym okresie w Urzędzie trwały redukcje pracowników i brakowało wolnych etatów.

Musiła czekać. 1 maja 1936 roku została zatrudniona przez Koło Socjologii Pozytywnej zrzeszające studentów UW, które otrzymało fundusze na opracowanie ankiety na temat życia młodzieży akademickiej w Polsce. Prace te prowadzono za pomocą metod socjologicznych i statystycznych, co bardzo jej odpowiadało. Zainteresowała się poważnie statystyką i zaczęła studiować jej metody. Pod koniec 1936 roku doczekała się zatrudnienia w GUS. 1 grudnia rozpoczęła pracę jako rachmistrz w Wydziale VII: Statystyki Administracji Publicznej i Samorządów w referacie szkolnictwa. Była pracow-

nikiem kontraktowym (pomocnikiem kancelaryjnym, sekretarzem administracyjnym), a od 1 czerwca 1938 roku praktykantką I kategorii w X grupie uposażenia w Wydziale Statystyki Administracji Publicznej i Finansów Publicznych, Referacie Statystyki Szkolnictwa Ogólnokształcącego, Niższego i Średniego. Przeszła „wszystkie stadia prac statystycznych”, brała udział w redagowaniu publikacji statystycznych, pisała i publikowała artykuły na tematy związane ze statystyką oświaty i kultury. „Była to praca odpowiadająca mi, dobrze się w niej czułam, a otaczający mnie ludzie byli interesujący” – mówiła po latach. Szczególnie dużo zawdzięczała prof. Stefanowi Szulcowi, ówczesnemu naczelnikowi Wydziału Statystyki Ludności, który opiekował się młodą pracownicą, korygował jej prace, doradzał jak ująć omawiany temat artykułu. Do chwili wybuchu wojny w 1939 roku Maria Czarnowska opublikowała ich kilka (pierwszy dotyczył szkolnictwa na wsi: *Realizacja nauczania powszechnego na wsi w l. 1932/33 i 1937/38*. „Statystyka Polski”, ser. C, z. 101, 1939).

W roku 1939 przystąpiła do egzaminu na stanowisko urzędnika statystycznego I kategorii. 24 maja 1939 roku zdała pisemną jego część. Jej pracę *Jakie trudności metodyczne nasuwają się w opracowaniu polskiej statystyki szkolnictwa powszechnego?* oceniono na dostatecznie. 30 maja zdała (również na dostatecznie) egzamin ustny. Konsekwencją zdanego egzaminu była nominacja z dnia 3 czerwca 1939 roku na referendarza oraz powierzenie kierowania Referatem Statystyki Oświaty Pozaszkolnej i Życia Kulturalnego, a także czasowo Referatem Statystyki Szkolnictwa. Naczelnik wydziału, w którym pracowała, Karol Czernicki zaproponował jej wstąpienie do Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Z propozycji tej skorzystała i do chwili wybuchu wojny zdążyła jeszcze wziąć udział w kilku zebraniach Towarzystwa, co utwierdziło ją w przekonaniu, że statystyka to właściwy dla niej zawód.

Wybuch wojny zrujnował wszystkie plany. Od 6 września 1939 roku GUS przestał funkcjonować, wkrótce zaczęła się okupacja. Maria Czarnowska wróciła do dawania prywatnych lekcji, pracowała dorywczo w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej i Wydziale Statystyki Zarządu Miejskiego przy spisie gospodarstw. Współpracowała też z dyrektorem Miejskiego Urzędu Statystycznego Kazimierzem Romaniukiem nad statystyką zniszczeń wojennych.

3 lipca 1940 roku została wraz z całą rodziną aresztowana i osadzona na Pawiaku z powodu działalności konspiracyjnej brata Stefana, który trafił do Oświęcimia, gdzie zginął w 1942 roku. Maria, dzięki staraniom podejmowanym w gestapo przez rodzinę odzyskała wolność 22 lutego 1941 roku.

Po zwolnieniu z więzienia na Pawiaku, dzięki pomocy Karola Czernickiego, podjęła 16 czerwca 1941 roku pracę w Radzie Głównej Opiekuńczej, Zarządzie Polskiego Komitetu Opiekuńczego m. Warszawy, gdzie prowadziła referat statystyki zakładów opiekuńczych oraz referat sprawozdawczo-statystyczny, opracowywała ankietę o warunkach życia ludności polskiej. W warszawskim RGO pracowała do wybuchu powstania warszawskiego. Ciężkich warunków okupacyjnego życia nie przetrwała matka – Stefania Czarnowska, która zmarła w roku 1943, ojciec umarł wiosną 1945 roku.

Okres powstania Maria przeżyła z siostrą w Warszawie. Jej mieszkanie przy ul. Kredytowej 8 spłonęło z całym dobytkiem. Spaliły się w nim pieczołowicie zbierane materiały do pracy doktorskiej nt.: *Organizacje nauczycielskie w Polsce*. Zamieszkała u znajomych przy ulicy Chmielnej, a po upadku powstania wyruszyła z siostrą Zofią (nauczycielką szkoły rolniczej, a w czasie okupacji instruktorką hodowli drobiu) do Pruszkowa. Na Okęciu oderwały się obie od kolumny warszawskich uchodźców i dotarły do przyjaciół w Podkowie Leśnej. Zamieszkała w Brwinowie, skąd po wyzdrowieniu dojeżdżała do Pruszkowa, gdzie podjęła dorywczą pracę w tamtejszym oddziale RGO – Polskim Komitecie Opiekuńczym, pomagając do końca roku 1944 ludności wypędzonej z Warszawy.

Po przetoczeniu się frontu dalej na zachód Maria Czarnowska spotkała w zburzonej Warszawie, gdzieś na początku marca 1945 roku, dawną koleżankę z GUS – długoletnią kierowniczkę biblioteki Urzędu – Irenę Morsztynkiewicz, od której dowiedziała się, że prof. Szulc organizuje GUS. Udała się do niego na ulicę Marszałkowską 8 i zgłosiła swój akces. Na początku maja 1945 roku profesor polecił stawić się jej do pracy w Urzędzie, który mieścił się wówczas w budynku przy ul. Kazimierzowskiej róg Narbutta. 16 maja 1945 roku Maria Czarnowska podjęła pracę w reaktywowanym w marcu Głównym Urzędzie Statystycznym. Przeniosła się do Warszawy. Zamieszkała z przyjaciółmi, którzy właśnie wrócili do Warszawy, w mało zniszczonym domu przy ul. Madalińskiego. Później w końcu 1946 roku otrzymała mieszkanie w budynku, przydzielonym GUS-owi, przy ul. Narbutta 76, gdzie zamieszkałi również inni pracownicy Urzędu (m.in. Irena Morsztynkiewiczowa, Zygmunt Peuker, Zygmunt Zaremba).

Wspólnie z Wiktorem Morawskim, referendarz a potem radca Maria Czarnowska, organizowała nowy Wydział Statystyki Oświaty, Nauki i Kultury w Departamencie V. Od 1 listopada 1946 roku została naczelnikiem tego ponad dwudziestoosobowego wydziału. Przez pewien czas kierowała jednocześnie Wydziałem Statystyk Społecznych i Administracyjnych w tymże Departamencie V. W okresie kierowania przez nią pracą Wydziału Statystyki Oświaty, Nauki i Kultury przygotowano w nim 2 zeszyty „Statystyki Szkolnictwa” (lata szkolne 1945/1946 i 1946/1947) oraz zeszyt „Statystyki Kultury” (1945, 1946, 1947). Zeszytu o statystyce kultury w latach 1948–1949 władze nie pozwoliły wydać, jako że liczba miejsc w kinach była tajemnicą, a zeszyt statystyki oświaty w roku szkolnym 1948/1949 nie uwzględniał przekrojów wojewódzkich, bo niektóre z danych (np. liczba uczniów według województw) również były objęte tajemnicą.

Obok pracy zawodowej Czarnowska włączyła się w nurt działań społecznych. Dyrektor GUS prof. S. Szulc już w 1946 roku zainicjował reaktywowanie Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Wśród 10 członków założycieli znalazła się również Maria Czarnowska. Pracę w PTS rozpoczęto w 1947 roku Pierwsze zebranie organizacyjne z udziałem tych 10 członków założycieli odbyło się 22 kwietnia 1947 roku. Przewodniczącym Tymczasowego Zarządu został prof. S. Szulc. Odbywały się następne zebrania, w 1947 roku wygłoszono kilka odczytów. 29 maja 1949 roku Walne Zgromadzenie PTS wybrało do zarządu M. Czarnowską, który powierzył jej funkcję sekretarza.

Przez kilka lat wydział kierowany przez M. Czarnowską funkcjonował w GUS bardzo dobrze. Sytuacja zmieniła się, gdy nadeszły trudne lata pięćdziesiąte. W roku 1950 w Ministerstwie Oświaty zlikwidowano Biuro Badań i Statystyki, którego dyrektorem był autor znanego elementarza Marian Falski. W związku z tym w GUS-ie doszło do reorganizacji. Wydział M. Czarnowskiej przekształcony został w Departament Oświaty i Kultury. Na polecenie prezesa Zygmunta Padowicza organizowała nowy departament i przewidziana była na jego dyrektora. Niestety, obietnica prezesa Padowicza nie została zrealizowana. Mająca wpływ na nominację Państwowa Komisja Planowania, z którą stosunki układały się jej nie najlepiej, doprowadziła do powołania na dyrektora kogoś innego, bardziej zaangażowanego politycznie. Maria Czarnowska była bowiem bezpartyjna. Należała do różnych organizacji, obok PTS były to: Związek Zawodowy Pracowników Państwowych, Polski Związek Zachodni, PCK, a nawet Liga Kobiet i Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, ale nigdy nie wstąpiła do żadnej partii politycznej. W nowym departamencie została więc naczelnikiem Wydziału Szkolnictwa Ogólnokształcącego. Wytrzymała na tym stanowisku rok „w nieciekawej atmosferze”, jak to sama określała po latach. Udało się jej uzyskać przeniesienie do Centralnego Urzędu Wydawnictw Przemysłu Graficznego i Księgarstwa. Od 1 grudnia 1951 roku podjęła tam pracę na stanowisku naczelnika Wydziału Tematycznych Planów Zbiorczych i Sprawozdawczości w Departamencie Programowym. Jej bezpośrednim zwierzchnikiem był późniejszy twórca PWN, Adam Bromberg. Wśród partyjnych dyrektorów i naczelników była wyjątkiem, ale pracowało się jej tu dobrze. Stosunki popsły się po odejściu Bromberga. Wkrótce również i ona zmieniła pracę. 16 lutego 1954 roku przeniesiona została na starszego radcę w nowo utworzonym Centralnym Zarządzie Wydawnictw. Rok później – 1 marca 1955 roku – została pracownikiem Biblioteki Narodowej, której dyrektor Władysław Bieńkowski nie obawiał się zatrudniać osób „niewygodnych” – więzionych, wyrzucanych z partii, mających kłopoty w innych instytucjach.

W latach pięćdziesiątych zaczęły się również problemy Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Nasilały się trudności organizacyjne i finansowe. Panujące wówczas warunki społeczno-polityczne powodowały ograniczanie działalności stowarzyszeń, zwłaszcza tych z przedwojennymi tradycjami i korzeniami, takich jak PTS. Kilku aktywnych członków Towarzystwa, uznanych za nieprawomyślnych, dotknęły różnego typu szykany, jak choćby zwolnienia z pracy w GUS. W 1949 roku na emeryturę przeszedł szef GUS sprawujący funkcję prezesa towarzystwa. Nowe władze GUS odmówiły PTS-owi subwencji z tytułu członka wspierającego. Także składki innych członków wspierających i zwyczajnych wpływały nieregularnie. Narastały więc trudności finansowe organizacji. 12 grudnia 1953 roku Walne Zgromadzenie PTS podjęło uchwałę o jego rozwiązaniu. W skład Komisji Likwidacyjnej, jako członek Zarządu Towarzystwa, weszła wraz z całym Zarządem M. Czarnowska. Na ostatnim posiedzeniu Komisji w dniu 4 kwietnia 1955 roku protokół o likwidacji PTS podpisali z ramienia Towarzystwa: S. Szulc, E. Vielrose i M. Czarnowska.

W Bibliotece Narodowej Maria Czarnowska została kierownikiem Pracowni Statystyki Wydawnictw, której utworzenie było jej pomysłem. Do nowej komórki trafiło również kilka koleżanek z GUS, które musiały odejść z Urzędu. Pracownia Statystyki Wydawnictw za-

częła wydawać od 1955 roku publikację *Ruch wydawniczy w liczbach*. Pomysłodawczynią i długoletnią redaktorką tego rocznika (do 1977) była Czarnowska. Pod jej redakcją wyszły 23 roczniki. Ostatni w 1977 roku, gdy była już emerytką. Formalnie przeszła na emeryturę 30 czerwca 1972 roku, ale od 4 sierpnia tego samego roku została ponownie zatrudniona w niepełnym wymiarze godzin w charakterze konsultanta. Definitywnie przestała pracować etatowo 29 lipca 1977 roku, nadal jednak współpracowała z Pracownią. Jako konsultantka opracowywała okresowe analizy statystyczne ruchu wydawniczego. Ostatnia z nich *Tendencje polskiej produkcji wydawniczej w latach 1975–1994* została opublikowana w XV roczniku „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” wydanym w 1995 roku. Od roku 1955 na podstawie porozumienia pomiędzy GUS i Biblioteką Narodową ta ostatnia przekazywała dla statystyki państwowej dane o ruchu wydawniczym w Polsce.

Po podjęciu pracy w BN Maria Czarnowska rozpoczęła także przygotowywanie doktoratu. Promotorem rozprawy doktorskiej *Statystyczna analiza polskiego ruchu wydawniczego* był prof. Kazimierz Romaniuk. 10 maja 1966 roku uzyskała dyplom doktorski na Wydziale Finansów i Statystyki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Jej praca doktorska ukazała się drukiem w roku następnym pod tytułem *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501–1965* („Prace Instytutu Bibliograficznego”, nr 6, 1967).

Także w roku 1966 (20 maja) M. Czarnowska została bibliotekarzem dyplomowanym. Komisja Egzaminacyjna uznała jej dorobek naukowy, organizacyjny i dydaktyczny za równorzędny ze złożeniem egzaminu bibliotekarskiego dla kandydatów na stanowiska bibliotekarzy dyplomowanych. Na emeryturę przeszła już jako starszy kustosz dyplomowany. Dyrekcja i organizacje społeczne działające w BN przyznały jej na pożegnanie w 1972 roku „Honorowy dyplom uznania za wkład pracy i myśli w rozwój statystyki bibliotecznej oraz działalność naukową i społeczną”.

Zostawszy pracownikiem Biblioteki Narodowej Maria Czarnowska zapisała się do Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, w którym działała bardzo aktywnie. W ramach Stowarzyszenia zorganizowała Komisję Statystyki przy Zarządzie Głównym. Przewodziła jej w latach 1958–1976. Doprowadziła do realizacji jednego z ważniejszych projektów komisji – wydania popularnego podręcznika statystyki dla bibliotekarzy. Napisała go wspólnie z J. Wojtyniakiem, a SBP wydało ich podręcznik w 1971 roku pod tytułem *Statystyka dla bibliotekarzy*. Ta skromna publikacja (83 strony) była bardzo ceną i ważna dla środowiska bibliotekarskiego, długo zachowując swą przydatność.

Jej wiedza z zakresu klasyfikacji i teorii statystyki wydawniczej, którą zgłębiała jeszcze przed zatrudnieniem w BN, została wykorzystana nie tylko w Polsce. Na 21. Sesję IFLA (Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarzy), połączonej z III Międzynarodowym Kongresem Bibliotek, Dokumentacji i Bibliografii, które odbyły się 11–16 września 1955 roku w Brukseli, przygotowała dwa referaty: *Problemy statystyki wydawnictw* i *W sprawie druków urzędowych*.

Uczestniczyła następnie w pracach metodycznych Komisji Statystyki w czasie 26. Sesji IFLA w Szwecji (7–11.08.1960 r. Lund i Malmö), które doprowadziły do przyjęcia przez

Konferencję Generalną UNESCO na XXX sesji w Paryżu (19.11.1964) „Zaleceń dotyczących międzynarodowej normalizacji statystyki książek i periodyków”.

W 1965 roku opublikowała na ten temat artykuł w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Wcześniej, bo w 1962 roku, zamieściła w „Wiadomościach Statystycznych” artykuł pt. *Zasady międzynarodowej statystyki wydawnictw*.

W swym długim życiu Maria Czarnowska opublikowała ponad 40 artykułów z zakresu statystyki na łamach czasopism bibliotekarskich, statystycznych i technicznych – polskich i zagranicznych (m.in. w „Bibliographie de la France”). W książce *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, wydanej w 1970 roku, zamieściła rozdział *Ruch wydawniczy w Warszawie 1918–1939*, w „Rocznikach Bibliotecznych” w roku 1970 opublikowała artykuł *Książka polska na tle produkcji światowej w latach 1950–1970*, a w „Przeglądzie Bibliotecznym” z roku 1982 *Tendencje w polskim ruchu wydawniczym w latach siedemdziesiątych na podstawie danych statystycznych*.

Od roku 1970 zaczęła działać w Zespole Historyczno-Pamiętnikarskim przy Okręgu (a potem Oddziale) Warszawskim SBP, do którego wciągnęła ją Irena Morsztynkiewiczowa, była długoletnia dyrektor Biblioteki GUS (obecnej Centralnej Biblioteki Statystycznej). Obie panie znały się od czasów sprzed II wojny światowej, a przez kilka powojennych lat były sąsiadkami w tym samym GUS-owskim domu przy ul. Narbutta. Morsztynkiewiczowa działała w Zespole od początku jego istnienia (1964), pani Maria aktywniej włączyła się w jego prace na przełomie roku 1973 i 1974, kiedy była już na emeryturze i miała nieco więcej wolnego czasu.

Zespół Historyczno-Pamiętnikarski za swe główne zadanie miał uczczenie i utrwalenie pamięci o wybitnych, zasłużonych bibliotekarzach polskich. Udało mu się doprowadzić do wydania przez Ossolineum w serii „Książki o Książce” dwóch tomów wspomnień o zmarłych bibliotekarzach (*Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego w 1974 r.* i *Portrety bibliotekarzy polskich w 1980 r.*). Z publikacji kolejnych tomów, przygotowanych w Zespole, wrocławskie wydawnictwo zrezygnowało z powodu braku funduszy. Dzięki konsekwencji i uporowi działaczek z Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego Zarząd Główny SBP podjął w 1984 roku decyzję o przejęciu wspomnieniowej serii, której nadano tytuł „Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych”. Pierwszy tomik (*Z warsztatu bibliografa*) Wydawnictwo SBP opublikowało w 1991 roku. Maria Czarnowska, która weszła w skład Kolegium Redakcyjnego serii, bardzo aktywnie uczestniczyła w pracach redakcyjnych tego i następnych tomów. W kolejnym, wydanym w 1992 roku (*Z książką do ludzi*), opracowała sylwetkę zmarłej w międzyczasie Ireny Morsztynkiewicz (*60 lat w bibliotekarstwie*). Była redaktorem prowadzącym trzeciego tomiku wydanego w 1993 roku (*W kręgu nauki i bibliotek*). Pracowała też nad kilku dalszymi. Ostatni, przy którym pracowała, ukazał się już w 2002 roku, po jej śmierci (*Znawcy rękopisów*).

Jednocześnie M. Czarnowska współpracowała z wydawnictwem *Słownika pracowników książki polskiej*, do którego opracowała między innymi biogramy: A. Bromberga, H. Hleb-Koszańskiej, J. Zaremby, Z. Steffen-Padowicz.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich wysoko oceniało działalność M. Czarnowskiej i dawało temu wyraz. W roku 1997 Krajowy Zjazd Delegatów SBP nadał jej 14 czerwca godność Honorowego Członka. 8 maja 1999 roku wyróżniono ją medalem Stowarzyszenia „W dowód uznania”, a 4 maja 2000 roku Honorową Odznaką SBP. Od roku 1965 posiadała również srebrną odznakę Zasłużonego Działacza Kultury. W roku 1969 otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Wcześniej, w 1946 roku odznaczono ją Medalem Zwycięstwa i Wolności, a w 1955 roku Medalem 10-lecia Polski Ludowej.

Czarnowska działała również w innych organizacjach. W okresie pracy w Bibliotece Narodowej była aktywnym członkiem Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. Od 10 lutego 1966 do 5 marca 1969 roku pełniła funkcję przewodniczącej Rady Zakładowej w BN, a potem przewodniczącej Komisji Rewizyjnej. W 1978 roku Zarząd Główny ZZPKiS przyznał jej Złotą Odznakę Zasłużonego Działacza Związku.

Drugim, obok SBP, najważniejszym polem działania Marii Czarnowskiej było Polskie Towarzystwo Statystyczne. 16 kwietnia 1981 roku na Zgromadzeniu Założycielskim odrodzonego PTS wybrana została do Tymczasowej Rady Głównej. 14 grudnia 1985 roku II Walne Zgromadzenie Delegatów wybrało ją na wiceprzewodniczącą Sądu Koleżeńskiego. W październiku następnego roku Rada Główna PTS powołała panią Marię do Zespołu Redakcyjnego „Biuletynu Informacyjnego” RG PTS. Ja i pozostali członkowie redakcji – Z. Peuker i J. Berger – mieliśmy przyjemność pracować z panią Marią do 1998 roku, kiedy to pismo przestało się ukazywać. Przygotowaliśmy razem 44 jego numery, a Maria Czarnowska miała duży wkład w sukces „Biuletynu”. Współpraca układała się harmonijnie. Pani Maria budziła podziw swą fachowością, pracowitością i wspaniałą osobowością.

W takim samym składzie pracowaliśmy wspólnie także w Komisji Historycznej RG PTS, kierowanej przez prof. Helenę Madurowicz-Urbańską, w której działali również Stanisław Kwiatkowski i Kazimierz Latuch. W monografii towarzystwa, przygotowanej przez komisję i wydanej w 1992 roku (*Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992*), Maria Czarnowska opracowała rozdziały poświęcone dziejom Towarzystwa w okresie do wybuchu II wojny światowej. Wcześniej opublikowała w „Wiadomościach Statystycznych” artykuły na temat działalności PTS w latach 1937–1955 i 1981–1987 („Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 2, s. 8–10). Do wydanego przez PTS i GUS w 1998 roku *Słownika biograficznego statystyków polskich* opracowała kilka biogramów.

Jako seniorka statystyki polskiej i Polskiego Towarzystwa Statystycznego została wyróżniona godnością Członka Honorowego PTS przez Walne Zgromadzenie Towarzystwa 29 lutego 2000 roku, a Główny Urząd Statystyczny dwukrotnie nadał jej Odznakę Honorową „Za zasługi dla statystyki” (w 1987 i 1998 r.).

Trudne i pracowite życie wyczerpało siły i nadszarpnęło zdrowie Marii Czarnowskiej. Szczególnie trudne były ostatnie lata, kiedy opiekowała się, mieszkającą razem z nią, ciężko chorą, samotną siostrą. Długotrwała, wyczerpująca fizycznie i psychicznie opieka nad chorą odbiła się również na kondycji opiekunki. Ciężko przeżyła też śmierć siostry.

Sama chorowała przez kilka miesięcy. Przegrała tę walkę i zmarła 2 października 2001 roku w Warszawie. Została pochowana w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim. Pamięć o niej trwa jednak nadal. 21 lutego 2006 roku Zespół Historyczno-Pamiętnikarski SBP zorganizował spotkanie poświęcone wspomnieniom o pani Marii. Uczestniczyło w nim wiele osób, które z nią pracowały, przyjaźniły się, podziwiałały, szanowały i lubiły. Dobrze zapisała się w ludzkiej pamięci i zasłużyła na nią.

Źródła

Akta osobowe M. Czarnowskiej. Archiwum GUS.

Bańkowska-Bober K., *Czarnowska Maria Cecylia*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Suplement III. SBP, Warszawa 2010.

Bańkowska-Bober K., Stępniewska D., *Maria Cecylia Czarnowska – bibliotekarz i statystyk*, w: *Zasłużeni dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*. Seria: *Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych* (9). SBP, Warszawa 2005.

Czarnecka J., *Maria Czarnowska*. *Bibliotekarz* 2002, nr 7/8.

Maria Czarnowska. *Wiadomości Statystyczne* 2001, nr 12.

Rozmowa z Marią Czarnowską, przeprowadzona przez Bogusławę Bulską. *Kwartalnik Statystyczny* 1999, nr 4.

ANDRZEJ JOPKIEWICZ

Jan CZEKANOWSKI (1882–1965)

Jan Czekanowski urodził się w rodzinie ziemiańskiej 6 października 1882 roku w Głuchowie pod Grójcem na Mazowszu. Ojciec Wincenty (1836–1926) był właścicielem dóbr Głuchów i Kośmin koło Grójca. Matka, Amelia von Guthke, była Niemką. Przed Janem przyszli na świat: Natalia, Aleksander, Stanisław i Maria. Początkowe nauki Jan Czekanowski otrzymał w domu, a następnie jesienią 1894 roku, jako uczeń klasy III, wstąpił do znanej szkoły realnej Wojciecha Górskiego w Warszawie. Jesienią 1898 roku przeniósł się do szkoły realnej w Libawie na Łotwie i tam zdał maturę w czerwcu 1901 roku. 1 września 1901 roku jako ochotnik wstąpił do wojska. Przez niedopatrzenie i wbrew cyrkularzowi z roku 1888 został przyjęty jako katolik do artylerii fortecznej ówczesnego portu wojennego cesarza Aleksandra III w Libawie. Nie mogąc jako szeregowiec bez Najwyższego Rozporządzenia zostać przeniesionym do innego oddziału i nie mogąc jako katolik pozostawać w artylerii fortecznej okręgu wileńskiego, do którego należała Libawa, 6 grudnia 1901 roku został zwolniony z wojska jako niezdatny z powodu sforsowania serca. Wyjechał za granicę, porzucając imperium bez stosownych dokumentów, za to z duszą na ramieniu. Przejechał granicę salonką zajmowaną przez wysokiego oficera carskiego z żoną, co ochroniło go przed kontrolą. Wyjechał za granicę. Po podróży do Włoch wiosną 1902 roku został przyjęty na sekcję matematyczno-przyrodniczą Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Kantonalnego w Zurychu. Podjął tam studia antropologiczne u znakomitego antropologa Rudolfa Martina, anatomiczne u Geoga Rugego oraz matematyczne u Heinricha Burghardta. Tym przedmiotom poświęcił swe długie, pracowite życie. Rozumiał antropologię szeroko, humanistycznie – jako wiedzę o człowieku i jego funkcjach. Częścią tej wiedzy była anatomia oraz: etnografia, antropogeneza i typologia, genetyka, lingwistyka i statystyka. Czekanowski patrzył na człowieka jako na twór charakteryzujący się wielką liczbą powiązanych i skorelowanych cech. Rozumiał, że badanie kilku tylko spośród tych cech musi dać ograniczony, wycinkowy, jednostronny obraz, zaciemniający, a może nawet fałszujący rzeczywistego człowieka jako przedmiot badań.

W początkach ubiegłego stulecia, kiedy Czekanowski studiował w Zurychu, wielocechowa analiza człowieka nie była wykonalna. Angielska szkoła statystyczna (Pearson, Yule, Fisher, Student) dopiero rozpoczynała swoją działalność. Czekanowski szybko docenił rolę tej nowej dyscypliny dla antropologii i nauk empirycznych. Stał się jej adeptem i pionierem.

Startem naukowym Jana Czekanowskiego był drobny przyczynek statystyczny, napisany w drugim semestrze studiów uniwersyteckich. Demonstruje on zastosowanie współczynnika korelacji Pearsona do oceny wartości różnych metod mierzenia wysokości czaszki. Zauważmy, że był to rok 1902, a Karol Pearson współczynnik korelacji wprowadził w roku 1901. Z tą pierwszą pracą Czekanowski udaje się w roku 1903 na kongres antropologów niemieckich w Wormacji, towarzysząc swojemu prof. Rudolfowi Martinowi. Z powodu zbyt późnego zgłoszenia nie znalazł się co prawda na liście prelegentów, jednakże wykazanie się sumienną znajomością najnowocześniejszych metod angielskiej statystyki matematycznej, podówczas jeszcze nieznanych antropologom niemieckim, robi tak wielkie wrażenie, że Feliks von Luschan, dyrektor działów afrykanistycznego i oceanistycznego Królewskiego Muzeum Ludoznawczego w Berlinie, proponuje mu asystenturę połączoną z perspektywą wysłania go do Afryki lub Oceanii. Czekanowski zgodził się na objęcie asystentury, ale dopiero po ukończeniu studiów w Zurychu. Ten tak ważny dla późniejszych losów Czekanowskiego przyczynek ukazuje się drukiem w roku 1904 w „Archiv für Anthropologie”.

W roku 1903 Czekanowski napisał pracę poświęconą zastosowaniu współczynnika korelacji do badania anomalii mięśni, do której materiał zebrał w czasie pełnienia obowiązków zastępcy asystenta prosektorium Zakładu Anatomii. Ta próba zastosowania nowoczesnego aparatu statystycznego w anatomii ukazuje się w roku 1906 w księdze pamiątkowej poświęconej amerykańskiemu antropologowi Franzowi Boasowi.

Znane są zasługi Czekanowskiego jako popularyzatora biometrii. Jeszcze jako student zurycki napisał artykuł o biometrii. Został on wydany w roku 1904 jako wstęp do szeroko znanego dzisiaj antropologom podręcznika antropologii Rudolfa Martina *Lehrbuch der Anthropologie*, a w 1907 roku został opublikowany w dysertacji doktorskiej Czekanowskiego na stopień doktora filozofii. Daje on w nim krótkie ujęcie metod statystycznych, wprowadzonych do antropologii przez angielskich biometrów. Studia kończy w lipcu 1906 roku, uzyskując stopień doktora filozofii (dyplom wydany z datą 1907 r.).

W następnym semestrze zimowym Czekanowski uzupełnił swoje wykształcenie studiami matematycznymi na Uniwersytecie Berlińskim. Jako świeżo upieczony absolwent uniwersytetu w Zurychu, od 1 listopada 1906 roku, Jan Czekanowski uzyskał stanowisko asystenta w Królewskim Muzeum Ludoznawczym w Berlinie. Z funkcją tą wiązała się możliwość wyjazdu do Afryki w charakterze stypendysty rządu pruskiego. Miało się zatem ziścić jego młodzieńcze marzenie o egzotycznej wyprawie do Afryki. Młody Czekanowski został zaproszony przez księcia Adolfa Fryderyka Meklemburskiego do wzięcia udziału w ekspedycji naukowej do Afryki Środkowej w międzyrzecze Nil-Kongo. Ponad dwa lata (01.05.1907–07.07.1909) przebywał w: Sudanie, Kongo,

Ugandzie i Niemieckiej Afryce Wschodniej. Przez Egipt, Syrię i Bałkany wrócił do Berlina. Do jego obowiązków należało opracowanie mapy etnograficznej. Było to ogromne przedsięwzięcie. Zrekrutowano 2230 tragarzy, na trasie przygotowano siedem stanowisk zaopatrzonych w: żywność, napoje, lekarstwa, narzędzia, ubrania, namioty, łóżka obozowe, broń, a nawet składane wanny z mnącego się nieprzemakalnego materiału, słowem cały ekwipunek niezbędny dla poszukiwaczy. Gdzie było to możliwe, członkowie ekspedycji gościli u misjonarzy, w kolonialnych fortach pogranicza i na dworach afrykańskich władców. Czekanowski przemierzył północno-zachodnią Tanzanię, Rwandę i dwa rozległe pogranicza: jedno pomiędzy Ugandą i Zairem, drugie między Zairem i Sudanem. Przedsięwzięcie odbyło się w warunkach dosyć wyjątkowych; tereny eksploracyjne o powierzchni blisko dwukrotnie większej od terytorium Szwajcarii obejmowały obszar niedostępny dla kolonizatorów europejskich, kupców arabskich, hinduskich, a nawet afrykańskich. Zarówno czasy, jak i teren, na którym przebywał Czekanowski, były ciągle jeszcze politycznie niestabilne i niepewne swojej przyszłości. Czekanowski przebywał w tej ekspedycji ponad dwa lata i zebrał ogromne, a czasem jedyne materiały z nieznanych jeszcze wówczas zupełnie terenów Afryki. Materiały dotyczyły zarówno zagadnień antropologicznych, jak etnologiczno-etnograficznych, a nawet w pewnej mierze socjologicznych. Publikował je przez długie lata, a część nawet po II wojnie światowej, w roku 1951. Pierwszych pięć tomów wydano w latach 1911–1927 w Lipsku, w postaci ogromnej monografii pt. *Forschungen im Nil-Kongo Zwischengebiet*.

Za wyniki uzyskane w ekspedycji afrykańskiej został udekorowany orderami Korony Belgijskiej i Gryfa Meklemburskiego oraz meklemburskim medalem pamiątkowym.

Najważniejsze wyniki osiągnął Czekanowski w dziedzinie badań nad systematyką rasową i strukturą populacji. Przewrót, którego dokonał w antroposystematyce Jan Czekanowski, polegał przede wszystkim na wprowadzeniu do analizy rasowej nowej metody taksonomicznej. Powstała ona w roku 1909 jako metoda diagraficzna Czekanowskiego. Metoda ta została opublikowana w podstawowej pracy metodycznej Czekanowskiego pt. *Zur differentialdiagnose der Neandertalgruppe*, która potem przez długie lata służyła jako wyjściowa praca wzorcowa dla jego uczniów.

2 marca 1910 roku Jan Czekanowski ożenił się z Elizawietą (Elżbietą) Sergijewską, córką prawosławnego proboszcza w Tule. Młodzi poznali się w Zurychu, gdzie Elżbieta studiowała medycynę. Z tego związku zrodziły się dwie córki: Zofia Teresa (ur. 25.09.1927) i Anna Katarzyna (ur. 25.06.1929).

Od 1 października 1910 roku Jan Czekanowski zamianowany został kustoszem Muzeum Etnograficznego Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu. Do Petersburga przeniósł się z początkiem roku 1911 i pozostawał na tym stanowisku do końca września 1913. W czasie pracy w Petersburgu znany zoolog Józef Nussbaum-Hilarowicz złożył Czekanowskiemu propozycję, aby się habilitował z antropologii i objął katedrę na Uniwersytecie Lwowskim. Po dość długim wahaniu i zwlekaniu zdecydował się przenieść do Lwowa. Na podstawie zasług, bez habilitacji, pismem c.k. Ministerstwa

Wyznań i Oświecenię w Wiedniu z dnia 11 sierpnia 1913 roku, z datą ważności od 1 października 1913 roku, został mianowany profesorem nadzwyczajnym antropologii i etnologii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu we Lwowie i z początkiem roku akademickiego 1913/1914 rozpoczął wykłady, spędzając we Lwowie najdłuższy okres swego życia, do roku 1944. Obok wykładów zajął się również organizowaniem zakładu antropologiczno-etnologicznego i badaniami nad antropologią krajową. Prace te jednakże uległy zawieszeniu wskutek wybuchu I wojny światowej. Jako poddany rosyjski będący na służbie państwowej austriackiej, zmuszony był w pośpiechu uciekać przed armią rosyjską. Z końcem sierpnia 1914 roku wyjechał do Krynicy, a później do Buska. 30 września 1914 roku osiadł w Luhačovicach na Morawach i zajął się opracowywaniem materiałów zebranych w czasie ekspedycji afrykańskiej. Po ukazaniu się rozporządzenia uznającego obywateli Królestwa Polskiego otrzymał paszport. 10 października 1916 roku wrócił do Lwowa i z początkiem roku akademickiego 1916/1917 wznowił wykłady na uniwersytecie jako profesor zwyczajny. Jego praca na uniwersytecie została ponownie przerwana 1 listopada 1918 roku, po opanowaniu Lwowa przez Ukraińców. 10 grudnia, przez Warszawę i Pragę, Czekanowski wyjechał do Paryża. Brał tam udział w pracach Delegacji Polskiej na Konferencji Pokojowej w Wersalu jako ekspert, a później członek Narady Delegacyjnej. Od 1 marca do 1 maja 1919 roku pracował jako sekretarz polityczny w Komitecie Narodowym Polskim, od 1 maja do 15 czerwca w Delegacji Polskiej i od 15 czerwca do 1 października 1919 roku jako kierownik biur Delegacji Polskiej, zastępując we wrześniu sekretarza generalnego Delegacji Polskiej p. Stanisława Koziekrego. Powołany z powrotem do Paryża pełnił funkcję eksperta naukowego przy Delegacji Polskiej do 15 marca 1920 roku.

Postanowieniem z 9 kwietnia 1920 roku Naczelnik Państwa zamianował Jana Czekanowskiego profesorem zwyczajnym etnologii i antropologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, z ważnością od 1 stycznia 1920 roku. Po powrocie do Lwowa Jan Czekanowski rozpoczął, od 15 kwietnia 1920, ponownie wykładać na uniwersytecie.

W roku 1913 Towarzystwo Naukowe Warszawskie wydaje drukiem książkę Jana Czekanowskiego pt. *Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii*. Był to pierwszy podręcznik statystyki w języku polskim traktujący o współczesnych metodach opracowywania danych empirycznych i należytej interpretacji wyników. Wydrukowany zaledwie w dwa lata po pierwszym podręczniku współczesnej statystyki matematycznej, jaki pojawił się na świecie, *An introduction to the theory of statistics George'a Yule'a*, odegrał wybitną rolę w rozpowszechnianiu biometrii wśród uczonych polskich przed I wojną światową i w okresie międzywojennym. Ten na wskroś nowoczesny i precyzyjny podręcznik, obok statystyki opisowej, zawiera: wnioskowanie oparte na współczynniku korelacji, regresję wieloraką z policzonymi przykładami, a także taksonomiczną metodę diagraficzną Czekanowskiego. Autorów podejmujących pracę nad współczesnym podręcznikiem statystyki zachęcam do przestudiowania podręcznika Czekanowskiego sprzed blisko stu lat.

Ogromny wkład Czekanowskiego do statystyki jest niezaprzeczalny. Ten wybitny uczyony jak nikt inny przyczynił się także do rozkwitu polskiej antropologii oraz spowodo-

wał jej szerokie uznanie na świecie. Profesor Czekanowski był twórcą Lwowskiej Szkoły Antropologicznej, która przez wiele lat nadawała ton wszystkim badaniom w Polsce. Stąd mówi się też o Polskiej Szkole Antropologicznej, którą wyróżniało całkowicie oryginalne ujęcie w zakresie indywidualnej taksonomii wewnątrzpopulacyjnej człowieka.

Profesor Jan Czekanowski był członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Członkami czynnymi miejscowymi Wydziału III Matematyczno-Przyrodniczego byli również Stefan Banach i Hugon Steinhaus, a członkami czynnymi zamiejscowymi: Maria Skłodowska-Curie (Paryż), Wacław Sierpiński (Warszawa) i Stanisław Zaremba (Kraków).

W latach 1934–1936 był rektorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Lwowa 30 czerwca 1941 roku Jan Czekanowski pozbawiony został możliwości pracy w swoim ulubionym Zakładzie Antropologii.

Ukraińskiemu doktorantowi zawdzięczał skreślenie z listy profesorów lwowskich rozstrzelanych przez Niemców 4 lipca 1941 roku. Dzięki temu, że najważniejsze materiały i książki trzymał w domu, mógł i w czasie okupacji bardzo intensywnie pracować naukowo. Formalnie przed Arbeitsamtem zabezpieczył się objęciem administracji majątku Kośmin koło Grójca, na podstawie notarialnego pełnomocnictwa. To umożliwiło mu również umieszczenie rodziny na wsi w Głuchowie koło Grójca oraz dojeżdżanie do niej i do Warszawy, gdzie brał udział w tajnym nauczaniu. Warto wspomnieć, że w tym czasie właścicielem majątku Kośmin był starszy brat Jana Czekanowskiego, Stanisław. Formalnie od ojca Wincentego przejął majątek w roku 1895.

8 maja 1944 roku Jan Czekanowski, z rodziną, opuścił Lwów i do 14 września tegoż roku korzystał z gościnności prof. Jerzego Fuhricha w Broniszowie pod Ropczycami. Później, wykorzystując zmianę sytuacji spowodowanej przesunięciem się wojsk radzieckich na linię Wisłoki, przeniósł się do wsi Cmolos pod Kolbuszową i uczył w gimnazjum w Kolbuszowej do końca kwietnia 1945 roku. Warto zauważyć, że Szkoła Podstawowa w Cmolosie nosi imię Jana Czekanowskiego. Dzięki interwencji Ministra Oświaty otrzymał samochód ciężarowy Rzeszowskiego Urzędu Wojewódzkiego, przeniósł się do Lublina, gdzie objął wykłady antropologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, przez który został powołany jeszcze w listopadzie 1944 roku, lecz dokąd nie mógł się aż do tego czasu przenieść z braku środków komunikacyjnych.

Pismem Prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta z dnia 28 lutego 1946 roku został mianowany profesorem zwyczajnym antropologii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego. Obowiązki profesora i Katedrę Antropologii objął 1 marca 1946 roku. Po przekształceniu Wydziału Lekarskiego w samodzielną Akademię Medyczną przeniósł się na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, a następnie, po jego podziale, na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi.

Kierując Katedrą w Poznaniu, wykładał nadal w KUL do roku 1949, tj. do momentu, gdy Ministerstwo nie zgodziło się, by pracował na dwóch uniwersytetach.

Oto parę epizodów z działalności Jana Czekanowskiego:

W okresie I wojny światowej opracowywał statystyki narodowościowe i wyznaniowe ziem polskich dla przyszłej Delegacji Polskiej na Konferencję Pokojową w Wersalu, w której uczestniczył jako ekspert i kierownik kancelarii. Prezydentowi Wilsonowi przedstawił koncepcję poprowadzenia granicy wschodniej tak, żeby po stronie polskiej było tyle samo prawosławnych, co katolików po stronie rosyjskiej.

W okresie niemieckiego nazizmu Czekanowski zakwestionował, jako utopijny, pogląd o istnieniu w pradziejach czystych typów rasowych, na przykład germańskich, słowiańskich, ugrofińskich itd. Wykazał to, prowadząc pomiary poborowych do polskiej armii. Ustalił wówczas, że najwyższy współczynnik elementu nordyckiego mają, czyli są najbliżej aryjskiego ideału niemieckich nazistów, młodzi Żydzi pochodzący z Warszawy.

Karaïmską mniejszość narodowościową nie dotknął los Żydów i Cyganów tylko dlatego, że indagowany w roku 1942 przez Niemców Jan Czekanowski autorytatywnie zaświadczył o ich tureckim pochodzeniu.

We wspomnieniach Jana Oderfelda czytamy:

[...] wojsko zgłosiło do PKN taki problem: mundury wojskowe szyje się w znormalizowanych „rozmiarach”. Ile, co najmniej, powinno być takich „rozmiarów”, aby 90% żołnierzy można było ubrać bez poprawek? Zorganizowałem Komisję, do której między innymi weszli: Hugo Steinhaus – matematyk, Jan Czekanowski – antropolog i pan Elert. Jego imienia nie pamiętam, ale był to krawiec męski. I to niezwykły. Przychodziło się do niego do miary tylko jeden raz, na półgodzinny pomiar antropometryczny. W ustalonym terminie odbierało się ubranie bez poprawek i poprawek. PKN rozwiązał problem zgłoszony przez wojsko, a ja – chcąc nie chcąc – musiałem wgrzyźć się w narzędzie rozwiązania – statystykę matematyczną. Okazało się potem, że zrobiłem parę rzeczy, które nie były wielkimi odkryciami, ale wystarczyły, aby Steinhaus zachęcił mnie do zrobienia doktoratu.

W roku 1960 Jan Czekanowski został, ze względu na wiek, przeniesiony na emeryturę. Jednak nadal prowadził seminarium antropologiczne dla specjalizujących się w tym kierunku magistrantów.

Działalność naukowa prof. Jana Czekanowskiego była niezwykle rozległa. Był to umysł wielostronny, interesujący się różnymi zagadnieniami życia ludzkiego i samego człowieka.

Największe jednak sukcesy w swojej pracy naukowej potrafił osiągnąć w antropologii teoretycznej poprzez stosowanie metod statystycznych do materiałów antropometrycznych, w etnografii i etnologii oraz w słowianoznawstwie uzasadniając głęboko tezę o lokalizacji praojczyzny Słowian w międzyrzeczu Wisła-Odra. Z poglądem tym największą wojnę toczyli uczeni niemieccy, w pewnej mierze uczeni czescy, a nawet

niektórzy polscy, którym nie przemawiały do umysłu wywody i dokumentacja Jana Czekanowskiego.

Polska uznała jego zasługi. Był członkiem rzeczywistym PAN. Dwa uniwersytety – wrocławski w roku 1959 i poznański w roku 1962 obdarzyły go najwyższym tytułem, jakim dysponowały, tj. doktoratem honoris causa. Władze państwowe odznaczyły go Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta i Orderem Sztandaru Pracy I Klasy.

Był członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, a także członkiem honorowym Towarzystw Antropologicznych w Brnie Morawskim i Zurychu oraz członkiem korespondentem Paryskiego Towarzystwa Antropologicznego i Królewskiego Instytutu Antropologicznego Wielkiej Brytanii i Irlandii. W latach 1923–1924 był prezesem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego i jego wiceprezesem w latach 1937–1939. Był członkiem, wiceprezesem i prezesem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. Był członkiem założycielem i przewodniczącym Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, od momentu powstania PTB w roku 1961 do swojej śmierci.

Zmarł 20 lipca 1965 roku w Szczecinie. Pochowany jest w Alei Zasłużonych na warszawskich Powązkach.

Na skutek starań środowiska antropologów poznańskich jedna z ulic tego miasta nosi imię Jana Czekanowskiego.

Tak piszą o nim autorzy obszernego artykułu poświęconego historii antropologii w Polsce (T. Bielicki, T. Krupiński, J. Strzałko, *Historia antropologii w Polsce*. „Przegląd Antropologiczny” 1987, 53 (1–2), s. 3–28):

Czekanowski był uczonym w dawnym, wielkim, profesorskim stylu; mędrcom uwielbianym przez niektórych, podziwianym przez wielu i niecierpianym przez kilku. Ten wysoki, okazałe zbudowany mężczyzna o przenikliwym spojrzeniu bładoniebieskich oczu, z nieodłącznym papierosem przyklejonym do kącika ust, bywał zwodniczo uprzejmy i „miękki” w obejściu, ale jednocześnie cięty w języku i zjadliwy w polemikach i dyskusjach. Był poliglotą, władającym oprócz ojczystej polszczyzny, nieskazitelnym niemieckim, francuskim i rosyjskim, umiejącym też swobodnie konwersować po angielsku, włosku i czesku. Z pochodzenia ziemianin, typ światowca, był spoufalcony z tuzinem europejskich księżnych i księżąt i, jak głosi legenda, nawet z jedną koronowaną głową. W towarzystwie był czarujący; a na starość lubił delektować słuchaczy pikantnymi anegdotami, np. o przyjęciach wydawanych w prywatnych basenach kąpielowych w Zurychu w początku stulecia, albo o hulankach oficerów kawalerii rosyjskiej stacjonującej w Kaliszu, ówczesnym mieście granicznym carskiego imperium. Był erudytą, który, w swoim czasie, mógł dyskutować autorytatywnie o problemach antropologii, genetyki mendelistycznej, archeologii europejskiej, językoznawstwa słowiańskiego, etnografii słowiańskiej i afrykańskiej i statystyce matematycznej.

Źródła

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Chodździło T., *Wspomnienie pośmiertne. Sp. prof. Jan Czekanowski (1882–1965)*. „Zeszyty Naukowe KUL” 1966, 9(3), s. 91–94.

Ćwirko-Godycki M., *Profesor Jan Czekanowski*. „Przegląd Antropologiczny” 1965, XXXI(2), s. 211–233.

Gajek J., *Jan Czekanowski. Sylwetka uczonego*. „NaukaPolska” 1958,6(2), s. 118–127.

Malinowski A., *Życie i działalność Jana Czekanowskiego*, w: J. Piontek i in. (red.), *Teoria i empiria w polskiej szkole antropologicznej. W 100-lecie urodzin Jana Czekanowskiego*. Poznań 1985, 71–77.

Oderfeld J., *Historia życia cz. II – Petroniusz i Ursus*.

<http://www.absolwenci.sieniu.czestpl/index.php?show=art&which=1468>.

Perkal J., *Jan Czekanowski (1882–1965)*. „Listy Biometryczne” 1965, 9–11, III–IV.

Szeląg Z., *Grójeckie we wspomnieniach*. Seria IV, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział w Grójcu, 2004.

Wanke A., *Sześćdziesiąt lat pracy naukowej Jana Czekanowskiego*. „Materiały i Prace Antropologiczne” 1964, 70, s. 7–27.

Wokroj F., *50-lecie promocji doktorskiej prof. dra Jana Czekanowskiego, 1906–1956*. „Życie Szkoły Wyższej” 1957, 7/8, s. 93–96.

MIROŚLAW KRZYSKO

Maria Emilia
CZERNIEWSKA
(1902–1968)

Maria Emilia Czeniewska, córka Włodzimierza Taube i Heleny z Gogulskich, urodziła się 24 listopada 1902 roku w Kozłowie, w guberni tambowskiej, w Rosji, w polskiej rodzinie inteligenckiej, wojskowej. Po wybuchu I wojny światowej, w 1915 roku, była ewakuowana z całą rodziną do Moskwy. W Kozłowie ukończyła gimnazjum ośmioklasowe, a następnie uczyła się w szkole średniej w Moskwie, gdzie zdała maturę w 1918 roku. Od 30 września 1918 roku do 6 maja 1920 roku studiowała w Moskwie na Akademii Rolniczej, a następnie od 13 września 1920 roku przez dwa lata na Wydziale Przyrodniczym Uniwersytetu Moskiewskiego. Do kraju wróciła w 1922 roku i od lipca tegoż roku zaczęła pracować zarobkowo, na kontrakcie, w Wydziale Spisów Ludności GUS, w dziale rolnym, przy opracowaniu wyników I Powszechnego Spisu Ludności z 1921 roku. Tam zapoznała się z metodami statystycznymi. W 1928 roku została przeniesiona do Wydziału Statystyki Rolnej i Cen, gdzie pracowała początkowo jako podreferendarz, od 1932 roku – zastępca kierownika referatu produkcji roślinnej, od 1936 roku – kierownik sekretariatu Komitetu Redakcyjnego GUS. Po zdaniu 15 października 1938 roku egzaminu kandydatów na stanowisko II kategorii w państwowej służbie administracyjnej, od połowy listopada 1938 roku została kierownikiem Referatu II Statystyki Rolnej w GUS.

1 września 1933 roku w Warszawie Maria Czerniewska, z domu Taube, wyszła za mąż za Konstantego Czerniewskiego.

Do głównych prac przedwojennych napisanych przez M. Czerniewską, a wydanych przez GUS, należały wydawane w serii „Statystyka Polski. Statystyka Rolnicza” prace: *Badanie zniszczeń powodziowych* (Warszawa 1935), *Produkcja słomy* (Warszawa 1935), *Łąki w Polsce* (Warszawa 1936), *Ilości wysiewu pięciu głównych ziemiopłodów w Polsce* (Warszawa 1936), *Grunty rolne, struktura zasiewów i plony w latach 1928–1937* (Warszawa 1938), *Powierzchnia zasiewów i zbiory w 1937* (Warszawa 1938).

W czasie II wojny światowej pracowała jako statystyk w Wydziale Szpitalnictwa Zarządu Miejskiego w Warszawie. Wywieziona podczas powstania warszawskiego do obozu pracy pod Berlinem, już 15 maja 1945 roku zgłosiła się do GUS, gdzie początkowo zatrudniono ją na etacie radcy, a 15 sierpnia 1946 roku mianowano naczelnikiem Wydziału Statystyki Rolnictwa i Leśnictwa. W 1946 roku zorganizowała spis rolny, który – po zastosowaniu przez nią odpowiednich pomiarów kontrolnych – pozwolił na uzyskanie dostatecznie dokładnych danych dla poznania statusu rolnictwa w Polsce po wojnie oraz dostarczył materiałów do planowania gospodarczego. Rozbudowywała też sieć korespondentów rolnych.

W latach 1946–1947 M. Czerniewska była delegowana przez GUS na trzy konferencje Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO): do Londynu (10–20.04.1946 roku), Rzymu (3–8.03.1947 roku) i Waszyngtonu (4–12.08.1947 roku).

Tuż po wojnie M. Czerniewska opublikowała w GUS między innymi pracę *Powierzchnia zasiewów i zbiory w 1947 r.* („Statystyka Rolnicza”, Warszawa 1948) oraz dwa artykuły w „Gospodarce Planowej” (*Liczby i struktura gospodarstw rolnych*, z. 9/1947; *Statystyka rolnicza po wojnie*, z. 3/1948).

Od 2 marca 1948 roku do 5 stycznia 1949 roku Maria Czerniewska była aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa i więziona pod fikcyjnymi zarzutami w Warszawie przy ul. Rakowieckiej 37. Po zwolnieniu z aresztu zgłosiła się do pracy, ale ówczesny prezes GUS, prof. Stefan Szulc, mimo starań nie otrzymał zgody na jej zatrudnienie. Przestała być pracownikiem GUS od dnia 30 marca 1949 roku. Formalnie rozwiązano z nią stosunek pracy na podstawie art. 10 pkt. d dekretu z dnia 15 maja 1946 roku (Dz.U. RP 22) o tymczasowym unormowaniu stosunków służbowych pracowników państwowych. Mimo aresztowania, ówczesny wiceprezes GUS, Zygmunt Padowicz, wydał 25 maja 1949 roku w piśmie do Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego bardzo dobrą opinię służbową o M. Czerniewskiej, co umożliwiło jej kontynuację pracy rozpoczętej w kwietniu 1949 roku w Wydziale Ekonomiki Rolnej Gospodarstw Wiejskich Instytutu Puławskiego, a na początku 1950 roku pozwoliło jej uzyskać pracę w Instytucie Ekonomiki Rolnej w Warszawie.

W 1950 roku PWRiL wydał pracę M. Czerniewskiej pt. *Badania obrotów i towarowości artykułów rolnych w gospodarstwach chłopskich 1947/48*, a następnie opracowany przez nią wspólnie ze Stanisławem Kuzińskim podręcznik *Statystyka ogólna i rolnicza* (cz. I: *Statystyka ogólna* – Prace IER, z. 9, 1950) i cz. II – *Statystyka Rolnicza* (1955, PWRiL).

W roku 1954 M. Czerniewska została kierownikiem Zakładu Badania Dochodowości i Organizacji Rachunkowości Rolnej, w 1956 roku mianowano ją docentem, a w 1964 roku profesorem nadzwyczajnym. Zakład przez nią kierowany zbierał i opracowywał w każdym roku materiały dotyczące rachunkowości 1500 gospodarstw rolnych w kraju. Materiały te za lata 1955/56–1966/67 były co roku publikowane pt. *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*, pod kierownictwem i ze wstępem M. Czerniewskiej.

W nieznanym szerszym gronie specjalistów „Biuletynach wewnętrznych Instytutu Ekonomiki Rolnej” M. Czerniewska opublikowała trzy ważne studia (*Badania obrotów i towarowości artykułów rolniczych w gospodarstwach chłopskich* – nr 12/1952; *Porównanie wyników badania budżetów członków spółdzielni produkcyjnych w 1953 r. oraz wyników rachunkowości rolnej średniackich gospodarstw indywidualnych w 1952/53* – nr 7/1955; *Wyniki badania budżetów pracowników PGR w 1953 r.* – nr 10/1955).

Poczynając od roku 1952 prace M. Czerniewskiej związane ze statystyką ukazywały się głównie w czasopiśmie naukowym, takich jak: „Roczniki Nauk Rolniczych” (*Wykorzystanie koni w gospodarstwach indywidualnych prowadzących rachunkowość 1954/55 r.* – t. 75/1958), „Roczniki Socjologii” (*Budżety domowe rodzin chłopskich w 1964 r.* – t. 2/1964), „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” (*Spasanie zbóż w gospodarstwach chłopskich w latach 1952/53–1960/61* – z. 64/1965), a także w „Wiadomościach Statystycznych” (np.: *Sztuki przeliczeniowe inwentarza żywego* – nr 3/1965), „Zeszytach Ekonomiki i Planowania” (np. *Spożycie artykułów jadalnych w gospodarstwach chłopskich* – nr 9/1958), a przede wszystkim w „Studiach i Materiałach IER” (*Budżety domowe rodzin chłopskich* – z. 33/1962; *Dochody gospodarstw chłopskich* – z. 42/1962; *Reprezentatywność gospodarstw chłopskich prowadzących rachunkowość rolną* – z. 108/1965; *Budżety domowe rodzin chłopskich* – z. 109/1965; *Kilka uwag o planie pięcioletnim na lata 1966–1970* – z. 114/1966; *Wykorzystanie kredytów i stan zadłużenia w gospodarstwach chłopskich* – z. 124/1966; *Rachunkowość rolna w Polsce i innych krajach* – z. 140/1967; *Próba szacunku siły nabywczej ludności wiejskiej w 1967 r.* – z. 150/1967; *Stan zadłużenia, wiarygodności i zasobów gotówki w gospodarstwach chłopskich w dniu 30.VI.1966* – z. 164/1967; *Produkcja a spożycie artykułów rolniczych w latach 1965–1985* – z. 173/1968; *Kupno artykułów jadalnych przez ludność w latach 1960–1970* – z. 188/1968) oraz w „Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej” (*Przyczynki do ześredniaczenia wsi w świetle liczb Narodowego Spisu Powszechnego* – nr 2/1952; *Gospodarstwa biedniackie i gospodarstwa chłopów pracowników w niektórych rejonach Polski w 1952/53 r.* – nr 4/1955; *Budżety członków spółdzielni produkcyjnych w 1954 r. na tle wyników rachunkowości rolnej średniackich gospodarstw indywidualnych w 1953/54 r.* – nr 3/4/1956; *Spożycie gospodarstw chłopskich* – nr 3/1958; *Rachunkowość rolnicza w Holandii* – nr 4/1958; *Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w 1957 r.* – nr 2/1959; *Szacunek spłat rodzinnych w latach 1956/57 i 1957/58* – nr 2/1959; *Dochody gospodarstw chłopskich w latach 1952/53–1957/58* – nr 5/1959; *Dochody gospodarstw chłopskich w 1958/59* – nr 6/1960; *Dochody gospodarstw chłopskich w 1959/60* – nr 6/1961; *Zużycie pasz treściwych w gospodarstwach chłopskich w latach 1952/53–1960/61* – nr 5 i 6/1963; *Zagadnienia kredytu rolnego w świetle opinii rolników* – nr 5/1967).

M. Czerniewska była współautorem wydanego w 1955 roku podręcznika dla liceów statystycznych – *Sprawozdawczość statystyczna* oraz wydanej w roku 1960 *Uproszczonej książki do prowadzenia rachunkowości rolnej w gospodarstwach indywidualnych*.

W roku 1963 M. Czerniewska wydała książkę *Budżety domowe rodzin chłopskich*, w roku 1964 – *Gospodarstwa rolne i ludność o mieszanym źródle dochodu*, a w roku 1965 – *Badania popytu w gospodarstwach chłopskich*, pod wieloma względami pionierskie.

Ogólna bibliografia jej prac autorskich liczy 80 pozycji, a wszystkich prac łącznie ze współautorskimi i redaktorskimi – około 100 pozycji. Przykładowo w latach 1951–1967 wydała aż 16 tomów *Wyników rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych* oraz 24 tomy *Indywidualnych wyników rachunkowości rolnej gospodarstw chłopskich*.

Profesor M. Czerniewska była członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V Polskiej Akademii Nauk i Komitetu Żywności i Żywnienia.

Maria Czerniewska zmarła w Warszawie 8 października 1968 roku. Pochowana została w grobie rodzinnym na Cmentarzu Ewangelicko-Reformowanym.

Maria Czerniewska była odznaczona między innymi: Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938) i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), złotą odznaką wydaną z okazji 50-lecia pracy GUS.

Źródła

Akta personalne w Centralnym Archiwum GUS. Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Dziedzic F., *Maria Czerniewska – życie i praca*. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1969, nr 1 s. 3–11.

Instytut Ekonomiki Rolnej, 1950–1965. Bibliografia. Warszawa 1966.

Instytut Ekonomiki Rolnej, 1966–1974. Bibliografia. Warszawa 1975.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Konstanty CZERNIEWSKI (1904–1984)

Konstanty Czerniewski, syn Piotra, urodził się w 1904 roku w miejscowości Ozierki koło Petersburga, w rodzinie inteligenckiej. W roku 1924 zdał maturę w Dyneburgu na Łotwie. W latach 1926–1929 studiował na Wydziale Rolnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

15 października 1929 roku na podstawie pracy *Znaczenie gospodarcze Inu*, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Grabskiego, uzyskał tytuł inżyniera rolnika w ramach specjalizacji Agronomia Społeczna. W tymże roku podjął pracę jako instruktor rolny Wileńskiego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych w województwie wileńskim.

W roku 1930 na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych K. Czerniewski opracował monografię województwa wileńskiego (nieopublikowana, prawdopodobnie zaginęła).

W latach 1931–1936 K. Czerniewski pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym w Wydziale Statystyki Rolnej jako kierownik referatu sieci korespondentów rolnych. Nadsyłane przez korespondentów rolnych sprawozdania były cennym źródłem informacji między innymi o stanie: upraw, plonów i zbiorów, obsady inwentarza, cen produktów rolnych, cen ziemi, wysokości płac robotników rolnych. K. Czerniewski opisał te prace w artykułach publikowanych na łamach „Wiadomości Korespondenta Rolnego”, takich jak: *Notatnik korespondenta rolnego u nas i gdzie indziej* (nr 4/1933), *Sieć korespondentów rolnych w latach 1931–1933* (nr 1/1934), *Skład sieci korespondentów rolnych Głównego Urzędu Statystycznego* (nr 11/1934), *Prace nad siecią korespondentów rolnych w latach 1919–1935* (nr 13/1935). W tym okresie napisał wstęp do publikacji GUS pt. *Użytkowanie gruntów w Polsce w 1931 r.* (Warszawa 1933). Opublikował pracę *Daty robót polowych w latach 1931–1933* (Warszawa 1934); współredagował też roczniki GUS: *Statystyka rolnicza 1931/32* (Warszawa 1933), *Statystyka rolnicza 1934* (Warszawa 1935) i *Statystyka rolnicza 1935* (Warszawa 1936).

W latach 1937–1939 K. Czerniewski pracował w Departamencie Ekonomicznym Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. W latach 1934–1939 był także współpracownikiem Instytutu Gospodarstwa Społecznego i członkiem Rady Naukowej Instytutu, współpracownikiem Instytutu Spraw Społecznych oraz członkiem państwowej Rady Statystyki. Był też delegatem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych do Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej ds. Robotników Rolnych.

Na początku II wojny światowej – jesienią 1939 roku – K. Czerniewski poprzez Rumunię przedostał się do Francji i 28 listopada 1939 roku ochotniczo wstąpił do formującego się tam Wojska Polskiego. Otrzymał przydział w stopniu kaprala do 4. Pułku II Dywizji Strzelców Pieszych pod dowództwem generała Bronisława Prugar-Ketlinga. W dniach 13–19 czerwca 1940 roku brał udział w walkach z Niemcami w rejonach: Belfort, Montbailiard, Ponta de Roide, Maiche, Damprichard, Trevillers. Następnie z całą dywizją przeszedł granicę francusko-szwajcarską i został internowany. W czasie internowania wykładał teorię statystyki na kursach akademickich dla internowanych studentów. Opublikował wówczas prace *Statystyka* (Winterthur 1941) i *Zarys ważniejszych pojęć statystyki matematycznej* (Winterthur 1942).

W latach 1943–1945 K. Czerniewski pracował jako taksator rolny w Sekretariacie Chłopskim w Brugg w Szwajcarii. W roku 1944 obronił doktorat na Wydziale Rolniczym Politechniki w Zurychu w zakresie ekonomiki mleczarstwa, na podstawie rozprawy *Das Milchsammel- und Milchreguliersystem im Einzugsgebiet der Städte Zürich und Winterthur*, opublikowanej w 1945 roku.

Po powrocie do Polski, w roku 1946, K. Czerniewski podjął pracę w Centralnym Urzędzie Planowania (CUP) na stanowisku wicedyrektora departamentu, a po przekształceniu CUP w roku 1949 w Państwową Komisję Planowania nadal zajmował to stanowisko do 1952. W tym czasie współredagował między innymi pracę *Dochód narodowy Polski 1947* (Warszawa 1949).

W 1953 roku K. Czerniewski rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, obejmując stanowisko dyrektora Departamentu Rolnictwa i Leśnictwa, które zajmował do roku 1966. W tym okresie opublikował następujące prace: *Zbiorniki mierniki produkcji rolniczej. Materiały do studiów przedmiotu* (Warszawa 1962), *Wskazówki metodyczne z zakresu produkcji rolniczej* (Warszawa 1962), *Daty prac rolniczych 1951–1962* (Warszawa 1965), w której scharakteryzował okresy wegetacyjne w latach 1936–1938 i 1946–1962, a także liczne artykuły w „Biuletynie PTOS” GUS i „Statystyka Terenowym”, dotyczące spisów rolniczych w Polsce oraz analizy różnicowań przestrzennych rolnictwa.

Równocześnie z pracą w administracji państwowej K. Czerniewski zajmował się pracą naukową oraz dydaktyczną. W latach 1951–1954 wykładał statystykę rolniczą w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Od roku 1954 prowadził wykłady ze statystyki rolniczej w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie na Wydziale Inżynierjno-Ekonomicznym. W 1954 roku nadano mu tytuł zastępcy profesora, a w 1956 roku tytuł profesora nadzwyczajnego.

W GUS, poza funkcją dyrektora departamentu, K. Czerniewski pełnił również inne funkcje. W 1955 roku został mianowany przez Prezesa Rady Ministrów członkiem Kolegium GUS, w latach 1957–1959 wchodził w skład Komitetu Wydawniczego GUS oraz powołanej w roku 1965 Naukowej Rady Statystycznej – organu doradczego Prezesa GUS.

Profesor K. Czerniewski aktywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym, biorąc udział w sympozjach i konferencjach naukowych zorganizowanych przez Światową Organizację ds. Wyżywienia, Konferencję Statystyków Europejskich Europejskiej Komisji Gospodarczej i inne organizacje na temat statystyki rolniczej, głównie powszechnych spisów rolnych.

Po odejściu z GUS w roku 1966 prof. K. Czerniewski poświęcił się pracy dydaktycznej na SGGW oraz naukowej. Opublikował wówczas serię artykułów dotyczących statystyki rolniczej w „Wiadomościach Statystycznych” (*Statystyka rolnicza jako przedmiot nauczania w wyższych uczelniach rolniczych* – nr 11/1967, *Nowoczesna statystyka w systemie informacyjnym* – nr 12/1971, *Statystyka rolnicza w latach 1918–1977* – nr 7/1978, *Zagadnienia przestrzegania gospodarności w rozwoju informatyki* – nr 1/1978).

K. Czerniewski był wychowawcą kilkudziesięciu magistrów i promotorem prac doktorskich. Na emeryturę przeszedł w roku 1975.

Dorobek naukowy K. Czerniewskiego jest bogaty i różnorodny. Są to liczne skrypty z zakresu: statystyki rolniczej, informatyki, ekonomiki rolnictwa, analizy ekonomiczno-statystycznej rolnictwa, artykuły w pracach zbiorczych, artykuły w czasopismach naukowych, jak „Przegląd Statystyczny”, „Wiadomości Statystyczne” (*Czerwcowy spis rolny* – nr 3/1956, *Międzynarodowa konferencja w sprawie światowego spisu rolnego* – nr 2/1957, *Bilanse rolnicze* – nr 5/6/1957, *Materiałowe bilanse rolnicze* – nr 4/1958, *Narada grupy roboczej europejskich statystyków rolnych w sprawie światowego spisu rolnego* – nr 5/1958, *Regionalne badania statystyczno-rolnicze* – nr 1/1959, *Bilans paszowy* – nr 3/1960, *Szkolenie statystyków w Jugosławii* – nr 1/1962, *Statystyka postępu techniczno-ekonomicznego w rolnictwie* – nr 5/6/1962, *O stosowaniu metod matematycznych w badaniach ekonomicznych* – nr 4/1963, *Doroczny spis rolny w czerwcu 1965 r.* – nr 1/1965), *Wskazówki dla korespondentów rolnych i ogrodniczych GUS (Piętnastolecie statystyki rolniczej 1945–1959* – nr 3/1960), „*Rolnictwo*” (*Podstawy i zadania statystyki rolniczej* – t. I/1938), „*Roczniki Nauk Rolniczych*” (*Informacja w rolnictwie jako element decyzji* – t. 81/1977), „*Studia i Prace Statystyczne*” (*Komisja Statystyczna dla handlu wewnętrznego* – z. 1/1950), „*Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS*”, „*Zeszyty Naukowe SGGW*” (*Statystyka rolnicza w Polsce 1918–1968* – z. 8/1971).

Bibliografia prof. K. Czerniewskiego liczy kilkadziesiąt pozycji. Najważniejsze z nich to: *Zagadnienia struktury agrarnej* (Warszawa 1937), *Podstawy i zadania statystyki rolniczej* (Warszawa 1938), *Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności* (Warszawa 1938), *Powszechny spis rolny wobec potrzeb gospodarczych rolnictwa* („*Studia i Materiały*” – Warszawa 1938), *La réforme agraire i Industrie laitière* (w pracy zbiorowej *Pologne 1918–1939*, vol. II, Neuchatel), *Spisy rolne* („*Przegląd Statystyczny*” nr 1–2/1954),

Statystyka plonów („Przegląd Statystyczny” nr 1/1955), Statystyka rolnicza w procesie nauczania i analizy decyzyjnej w zakresie ekonomiki rolnictwa („Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych” nr 113), Statystyka rolnicza i teoretyczna. Materiały dydaktyczne i informacyjne do studiów przedmiotu (Warszawa 1960), Statystyka rolnicza. Materiały do studiów przedmiotu. Zbiorcze mierniki produkcji rolniczej (Warszawa 1962), Wskazówki metodyczne w zakresie statystyki produkcji rolniczej (Warszawa 1962), Statystyka rolnicza (Łódź 1964), Statystyka rolnicza (Warszawa 1967), Informatyka w gospodarce rolniczej (Warszawa 1972), Rolniczy system informacyjny (Warszawa 1974), Informatyka w akademii rolniczej (Warszawa 1975).

K. Czerniewski był żonaty z Marią Czerniewską z domu Taube (1933 r.).

Prof. K. Czerniewski zmarł 17 stycznia 1984 roku. Został pochowany na cmentarzu w Warszawie.

K. Czerniewski był odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Odznaką Grunwaldzką (1946), Medalem Dziesięciolecia (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964).

Źródła

Bibliografia wydawnictw GUS 1918–1980, t. I–III. Warszawa 1968–1988. Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Księga pamiątkowa SGGW. Warszawa.

Materiały Centralnego Archiwum GUS i Archiwum SGGW.

Słownik biograficzny statystyków polskich. Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Zbigniew CZERWIŃSKI (1927–2010)

Profesor zwyczajny dr hab. Zbigniew Czerwiński (ur. 9 października 1927 r., zm. 22 maja 2010 r.) był jednym z najwybitniejszych polskich ekonomistów XX w. Reprezentował nurt ilościowy w ekonomii, obejmujący: ekonomię matematyczną, teorię podejmowania decyzji, cybernetykę ekonomiczną, ekonometrię i prognozowanie, pomiar zjawisk ekonomicznych a także między innymi metodologię badań naukowych, wnioskowanie indukcyjne i jego stosunek do dedukcji. Wszechstronnie wykształcony – ekonomista, filozof, logik – w każdej z tych dyscyplin miał niekwestionowany autorytet oraz ogromne zasługi w ich powstawaniu i rozwoju.

Urodził się w Warszawie w rodzinie wyższego oficera Wojska Polskiego (ojciec legionista, pułkownik Wojska Polskiego, przez wiele lat attaché wojskowy w Pradze i Bukareszcie, matka nauczycielka). W latach bezpośrednio poprzedzających II wojnę światową mieszkał w Poznaniu, gdzie jego ojciec pełnił służbę wojskową jako dowódca pułku artylerii konnej. Lata wojny spędził kolejno w Wilnie, Warszawie i powiecie myślenickim, gdzie brał udział w partyzantce AK. Maturę zdał w Warszawie w 1945 roku. W latach 1945–1949 studiował ekonomię na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego (magisterium u prof. Edwarda Taylora), a następnie w latach 1950–1952 logikę na Wydziale Filozoficzno-Historycznym tegoż uniwersytetu (magisterium u prof. A. Wiegnera). Swoje zainteresowanie studiami filozoficznymi, a zwłaszcza logiką i metodologią nauk profesor tak uzasadnia w książce *Moje zmagania z ekonomią* (Wydawnictwo AEP, 2002, s. 11):

W trakcie studiów studiowaliśmy ekonomię klasyczną – zwaną wówczas „burżuazyjną” – głównie według podręcznika A. Marshalla, teorie niedoskonałej konkurencji (J. Robinson i E. H. Chamberlina), no i oczywiście młody i modny wówczas keynesizm. Łatwo można było zauważyć, że oprócz zasadniczych kontrowersji – politycznych i naukowych – między ekonomistami marksistowskimi i klasycznymi, nie mało też było sporów w łonie samej ekonomii klasycznej [...]. Wielość poglądów i sporów skłaniała do stawiania sobie pytania: „kto ma rację?”, a to pytanie prowadziło do dalszych,

bardziej zasadniczych pytań: jak się uzasadnia poglądy naukowe, jak można rozstrzygnąć spory między niezgodnymi teoriami, jaką rolę w nauce odgrywa doświadczenie, a jaką rozumowanie – i ostatecznie do pytania: co to jest nauka i jak się ją uprawia? Tego rodzaju pytania skłoniły mnie do podjęcia studiów z zakresu metodologii nauk [...]. Zdecydowałem się więc na podjęcie drugich studiów na Wydziale Humanistycznym, a następnie Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Poznańskiego.

W 1957 roku Zbigniew Czerwiński na podstawie rozprawy *Zagadnienie prawomocności indukcji w ujęciu probabilistycznym* otrzymuje stopień naukowy doktora filozofii (promotor prof. K. Ajdukiewicz). W roku akademickim 1958/59 odbywa roczne studia specjalistyczne na Uniwersytecie Harvarda w USA (u prof. W. Leontiefa). Stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych otrzymuje na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1963, na podstawie pracy *Problematyka planowania cen w ujęciu matematycznym*. Profesorem nadzwyczajnym (wówczas jednocześnie tytularnym) zostaje w roku 1973, a zwyczajnym – w 1977 roku. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza pracuje w latach 1949–1961, początkowo w Katedrze Nauk Ekonomicznych, później w Katedrze Logiki i Metodologii Nauk.

Od 1961 roku do ostatnich dni, to jest przez prawie 50 lat swojego niezwykle pracowitego życia, profesor związany był z obecnym Uniwersytetem Ekonomicznym (wcześniej Wyższą Szkołą Ekonomiczną i Akademią Ekonomiczną) w Poznaniu. Początkowo pracował w Katedrze Planowania, następnie w stworzonym przez siebie Zakładzie Ekonometrii, włączonym do Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej, którym kierował nieprzerwanie od 1978 roku aż do przejścia na emeryturę. Prowadzony przez profesora w latach 1965–1991 Zakład Ekonometrii dał początek trzem katedrom zlokalizowanym obecnie na Wydziale Informatyki i Gospodarki Elektronicznej – Badań Operacyjnych, Ekonometrii i Ekonomii Matematycznej.

Profesor jest autorem 11 książek, ponad 100 artykułów naukowych oraz tłumaczeń wielu monografii i podręczników akademickich, głównie z języka angielskiego. Jego aktywność zawodowa przypadła na lata początkowego rozkwitu zastosowań metod matematycznych w ekonomii na świecie. W Polsce był prekursorem badań nad matematyczną teorią optymalizacji gospodarczej. Zainicjował również dynamiczny rozwój polskiej ekonomii matematycznej. Wspólnie z przyjaciółmi – prof. Z. Hellwigiem z Wrocławia, prof. Z. Pawłowskim z Katowic oraz prof. W. Welfe z Łodzi – stworzył polską ekonometrię. Mniej interesowały go jednak techniki ekonometryczne (które znał doskonale), bardziej zaś metodologia ekonometrii. W zakresie podstaw metodologicznych badań ekonometrycznych, dzięki wszechstronnemu wykształceniu i wrodzonemu talentowi, profesor był, jest i będzie dla nas niedościgłym wzorem, a jego publikacje stanowiły i ciągle stanowią bogate źródło twórczych inspiracji naukowych.

Praca *Problematyka planowania cen w ujęciu matematycznym* (PTPN, „Prace Komisji Nauk Społecznych” 1963, t. 12) była dziełem pionierskim, które zapoczątkowało w Polsce badania z zakresu ekonomii matematycznej. Artykuł profesora *Stopa inwestycji a maksymalizacja spożycia* („Ekonomista” 1965, nr 1) powstał niemal równoległe ze światowy-

mi zrębami teorii sterowania optymalnego i zainicjował w Polsce zastosowanie tego aparatu matematycznego w teorii wzrostu gospodarczego. Naturalnym rozwinięciem wymienionego nurtu badawczego była kolejna pionierska praca *Podstawy matematycznych modeli wzrostu gospodarczego* (PWE, 1973), która utrwaliła pozycję profesora jako niekwestionowanego lidera polskiej matematycznej teorii wzrostu. Do prac z ekonometrii (*sensu stricto*), w których dominują zagadnienia metodologiczne, można zaliczyć artykuły: *O interpretacji równań ekonometrycznych* („Przegląd Statystyczny” 1966, nr 3), *Prognoza, plan, prawdopodobieństwo* („Ekonomista” 1975, nr 1) czy *O różnych koncepcjach regresji* („Przegląd Statystyczny” 1980, nr 3–4). Podobny charakter ma opracowana przez profesora i wielokrotnie cytowana pierwsza część książki *Prognozowanie ekonometryczne. Podstawy i metody* (PWE, 1980). Autorem części drugiej jest prof. Bogusław Guzik, uczeń profesora.

Ta twórcza cecha temperamentu badawczego profesora przejawia się również w jego zainteresowaniach dziedziną optymalizacji decyzji ekonomicznych, należąca do badań operacyjnych. Profesor jest autorem pierwszego w Polsce, oryginalnego podręcznika z programowania liniowego *Wstęp do teorii programowania liniowego z elementami algebry wyższej* (PWN, 1961), w którym obok warstwy formalnej (metodycznej) zwraca uwagę na interpretację ekonomiczną rozwiązań. Naturalną konsekwencją tego nurtu badań są prace związane z wyznaczaniem układu cen w ujęciu teorii dualności programowania liniowego. Ma to wyraz między innymi w takich pracach, jak *Programy liniowe a ceny* („Ekonomista” 1964, nr 3) oraz *A Mathematical Model of Optimal Price System in Centrally Planned Economy* („Colloquia Mathematica Societatis Janos Bolyai”, 1974).

Niejako równoległym kierunkiem zainteresowań prof. Zbigniewa Czerwińskiego są problemy wykorzystania aparatu formalnego matematyki dyskretnej oraz programowania matematycznego do modelowania i algorytmizacji złożonych zadań organizacyjnych (przedsięwzięć): *Sieci pert a programowanie liniowe* („Przegląd Statystyczny” 1967, nr 4, wspólnie z E. Ignasiakiem), *O sposobie budowy sieci opisujących przedsięwzięcie* („Organizacja i Kierowanie” 1977, nr 2, wspólnie z W. Jurkiem i W. Śledzińskim) czy udział autorski i redakcja naukowa książki *Optymalna organizacja złożonych działań* (PWE, 1983, praca zbiorowa, autorzy: W. Borucki, Z. Czerwiński, Z. Rzemyskowski i W. Sikora). Publikacja ta nadal jest inspiracją do rozwoju sztuki wspomaganie decyzji menedżerskich.

Rzadko spotykana umiejętność syntezy wszystkich nurtów badawczych zastosowań metod statystyczno-matematycznych w ekonomii znalazła wyraz w powszechnie znanej pracy profesora pt. *Matematyka na usługach ekonomii* (PWN, sześć wydań w latach 1969–1987), najwybitniejszej w Polsce i jednej z nielicznych na świecie prac metodologicznych, integrującej wszystkie kierunki nurtu ilościowego w ekonomii.

Taki całościowy charakter mają też książki: *Modelowanie i planowanie gospodarki narodowej* (PWN, 1982, wspólnie z: B. Guzikiem, W. Jurkiem, E. Pankiem i in.), *Matematyczne modelowanie procesów ekonomicznych* (PWN, 1982) czy *Ekonometria – nadzieje, osiągnięcia, niedostatki* (PWN, 1987, wspólnie z W. Maciejewskim, A. Smolukiem i K. Zadorą).

O niespożytej energii i pasji twórczej profesora dobitnie świadczy jego książka *Dylematy ekonomiczne* (PWE, 1992), za którą w 1993 roku otrzymał Nagrodę PTE im. E. Lipińskiego. Jest to zbiór kilkunastu esejów poświęconych fundamentalnym problemom nurtującym zarówno teoretyków ekonomii, jak i praktyków gospodarczych, których to problemów zadowalającego rozwiązania dotąd nie znaleziono. Jedynie uczonego tego formatu, o tak rozległej wiedzy i tak gruntownym przygotowaniu profesjonalnym, jak profesor Zbigniew Czerwiński mógł podjąć się napisania książki nie o tym, co w nauce rozstrzygnięte, wiadome i niebudzące wątpliwości, lecz o problemach nierozwiązanych, kontrowersyjnych, co do których zdania specjalistów są tak podzielone, że nie można odwoływać się do *communis opinio doctorum*. Książka została wyróżniona również Nagrodą Prezesa Rady Ministrów w roku 1994.

Kolejne dzieło profesora *Moje zmagania z ekonomią* (Wydawnictwo AEP, 2002) obrazuje doskonale talent, wszechstronność zainteresowań naukowych profesora oraz jego drogę życiową w nauce – od logiki poprzez badania operacyjne, ekonomię matematyczną, ekonometrię aż do filozofii.

Profesor wykładał: na Uniwersytecie Poznańskim, w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Katowicach, na Uniwersytecie w Lund, w Instytucie Inżynierjno-Ekonomicznym w Charkowie, na Uniwersytecie w Glasgow, na Uniwersytecie w Aix-en-Provence, na Uniwersytecie w Tsukuba (Japonia) oraz na Uniwersytecie w Tizi-Ouzou (Algieria). Prowadził wykłady między innymi z: ekonometrii, badań operacyjnych, matematycznych modeli wzrostu gospodarczego, statystyki matematycznej, logiki i metodologii nauk ekonomicznych. Jego charyzma naukowa, dociekliwość i twórcza aktywność – połączone z głęboką wrażliwością na etykę zawodu nauczyciela akademickiego – sprawiały, że zawsze był otaczany szczególnym szacunkiem i darzony wielkim zaufaniem. W publicznych dyskusjach na tematy: społeczne, gospodarcze, edukacji czy szkolnictwa wyższego potrafił rzeczowo, a gdzie było trzeba – krytycznie analizować wydarzenia, zachowując przy tym zawsze umiar, bezstronność i niezależność poglądów. Od początku aktywnie uczestniczył w działalności opozycyjnego wobec ówczesnej władzy ruchu „Solidarność”. Kierował pracami zespołu przygotowującego pierwszy po zmianie ustroju, w pełni demokratyczny statut Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Na podkreślenie zasługuje duża aktywność profesora w pracach czasopism naukowych: „*Studia Logica*”, „*Przeglądu Statystycznego*” (redaktor naukowy w latach 1981–1993), „*Ekonomisty*” oraz „*Ruchu Prawnego, Ekonomicznego i Socjologicznego*”.

Profesor przez wiele lat był także członkiem: Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych, Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Jest promotorem siedemnastu ukończonych przewodów doktorskich. Z grona jego bezpośrednich uczniów ośmiu uzyskało stopień doktora habilitowanego, a czterech tytuł – naukowy profesora.

Profesor zawsze uczył szacunku dla niezależności poglądów naukowych i umiłowania prawdy. Praca naukowa i dydaktyczna były sensem jego życia. Miał wrodzone poczucie taktu i życzliwości, był bardzo tolerancyjny, umiał cierpliwie i uważnie wsłuchiwać się w odmienną argumentację. Skromność profesora dorównywała jego wielkości. Unikał „wielkich spektakli”, tłumów i taniego poklasku. Odnaczał się wyjątkową zdolnością jasnego, logicznego i obiektywnego formułowania problemów naukowych, dzięki czemu zawsze w sposób niezwykle rzeczowy, a zarazem kulturalny potrafił bronić swoich poglądów. W dyskusji nigdy nie kierował się interesem własnym. W nauce za cel nadrzędny bezwzględnie uznawał poszukiwanie prawdy. Wysoko cenił praktyczne znaczenie osiągnięć nauki.

Istotą poznania naukowego, metodologią badań naukowych, znaczeniem postępu w nauce interesował się przez całe życie. Oto niektóre jego publikacje na ten temat: *W sprawie walki z nominalizmem* („Myśl Filozoficzna” 1956, t. 24, nr 4), *Zagadnienie „całości”* („Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej” 1956, t. 12), *O pojęciu wnioskowania dedukcyjnego* („Studia Filozoficzne” 1960, 4 (19)), *O pojęciu przyczyny i kanonach Milla* („Studia Logica” 1960, t. 9), *O stosunku wnioskowania statystycznego do dedukcji i indukcji matematycznej* (w: *Zagadnienia teorii nauki*, PWN, Warszawa 1966), *Cybernetyka a ekonomia na marginesie książki Oskara Langego, Wstęp do cybernetyki ekonomicznej* („Roczniki Ekonomiczne” 1966/67, t. 19), *Osiągnięcia i kierunki rozwoju ekonometrii* („Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1973, t. 21), *Nauka, modele ekonometryczne, prawda i prawdopodobieństwo* (w: *Przestrzenno-czasowe modelowanie i prognozowanie zjawisk gospodarczych*, KSiE PAN i AE w Krakowie, Kraków 1995), *Statystyka a prawda* („Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1995, t. 44), *Czy ekonomia jest nauką?* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 1), *Informatyka a nauka ekonomii* („Informan” 1999, nr 4), *Nauka ekonomii pół wieku temu i dziś* (wykład wygłoszony z okazji uroczystej inauguracji roku akademickiego 2007/08 w AEP, w: *Kapitał ludzki i wiedza w gospodarce. Wyzwania XXI wieku*, Wydawnictwo AEP, Poznań 2007).

W kierowanym przez profesora przez ponad 25 lat Zakładzie Ekonometrii czwartkowe popołudnia zawsze były uświęconym czasem seminariów naukowych. Godziny popołudniowe były wybierane świadomie, gdyż seminaria kończyły się czasami w późnych godzinach wieczornych. Wielu moich przyjaciół i starszych współpracowników z wypiekami na twarzy wspomina je do dnia dzisiejszego. Ten dobry zwyczaj przejęli uczniowie profesora i mimo upływu czasu również obecnie czwartki są dniami seminariów naukowych Katedry Ekonomii Matematycznej. W pracach tej katedry – także po przejściu na emeryturę – profesor uczestniczył aktywnie do ostatnich dni swojego niezwykle twórczego, pięknego życia.

Za zasługi dydaktyczne i naukowe profesor był odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Sięgając pamięcią wstecz, zawsze widzę w gabinecie profesora sentencje trzech wielkich ludzi:

poety K. I. Gałczyńskiego:

Nie wolno używać takich słów jak: zagadnienie i koncepcja.
Trzeba pracować...

filozofa prof. T. Kotarbińskiego:

Człecz! Przez żywot cały, od koleb do siwizn,
Szanuj względność w ocenach, alias – relatywizm...
Ośleń natury nie lżę, choć w jej wzgardzie wzrosłem,
Dobrze, gdy osłem osioł, źle, gdy poseł osłem...

oraz szczególnie mu bliskiego matematyka i filozofa R. Kartezjusza:

Le premier (précept) était...
d'empêcher de comprendre rien de plus en mes jugements,
que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon esprit,
que je n'eusse aucune occasion de la mettre en doute...
(Rene Descartes Discours, Discours de la Méthode, II, 7)

Zasady te przyświecały profesorowi przez całe życie, doskonale charakteryzując jego temperament, pasję, skromność i rzetelność badawczą. Służąc własnym przykładem zaszczerpił je również swoim uczniom.

EMIL PANEK

**Regina C.
ELANDT-JOHNSON
(1918–2011)**

Regina C. Elandt urodziła się 22 listopada 1918 roku w Nowogrodzie – „pięknej miejscowości położonej na wzgórzu nad rzekami Narwią i wpadającą do niej Pisą” (wg jej słów). Gimnazjum kończyła w Łomży. Zawsze lubiła matematykę, w szkole podstawowej owe „rachunki”. Wręcz „pokochała” matematykę w gimnazjum, „gdy zaczęła się algebra, potem funkcje”. Zdecydowanie wybrała matematykę jako przedmiot swoich studiów, rozpoczętych w roku 1937 na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Na Wydziale tym wykładali tacy wybitni matematycy, jak: S. Kempisty, M. Krzyżański, J. Marcinkiewicz i A. Zygmund. Nawiązując do tego okresu swego życia, wspominała swoich nauczycieli i profesorów, pisząc:

Chciałabym [...] uczcić imiona i złożyć hołd moim nieżyjącym już nauczycielom i profesorom, którym zawdzięczam moją wiedzę [...]. Mojej nauczycielce matematyki w gimnazjum – pani Kędzierskiej, która nauczyła mnie organizacji myślenia w rozwiązywaniu problemów matematycznych; profesorom z Uniwersytetu Wileńskiego: prof. A. Zygmundowi, który umiał zafascynować mnie wykładami z rachunku różniczkowego i całkowego; doc. J. Marcinkiewiczowi, który zachwycał nas swoim niezwykłym talentem matematycznym [W wieku lat 29 został mianowany profesorem, ale już nie doczekał tego zaszczytu – ciało jego gryzie ziemia Katynia.]; prof. K. Jantzenowi, który kierował moimi studiami i zainteresował mnie meteorologią. Po wojnie do statystyki wprowadził mnie prof. S. Barbacki. On też nauczył mnie podstaw genetyki mendlowskiej.

Wybuch wojny i zamknięcie Uniwersytetu Stefana Batorego w 1939 roku przerwały jej studia. Kończyła je po wojnie w Poznaniu na Uniwersytecie Poznańskim (obecnie Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza), uzyskując w roku 1946 stopień magistra filozofii w zakresie matematyki (na podstawie pracy *Całka Fouriera*, wykonanej pod kierunkiem prof. Władysława Orlicza). Od początku swych studiów interesowała się zastosowaniami matematyki. Już na drugim roku studiów w Wilnie rozpoczęła pracę w Katedrze Meteorologii Uniwersytetu Stefana Batorego u prof. Kazimierza Jantzena, astronoma i matematyka

(wykładał geometrię analityczną i statystykę matematyczną). W Poznaniu kontynuowała swoje zainteresowania, podejmując jeszcze w czasie studiów pracę najpierw w Państwowym Instytucie Hydrologiczno-Meteorologicznym, a potem (w lutym 1946 r.) w Katedrze Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii Uniwersytetu Poznańskiego, kierowanej przez prof. Stefana Barbackiego. Praca w tej Katedrze otworzyła przed nią możliwość zapoznania się z nową dziedziną – zastosowaniem metod statystyki matematycznej do analizy wyników doświadczeń rolniczych, a szerzej – z biometrią. Tu zaczyna się jej kariera naukowa. Szybko nawiązuje współpracę z naukowcami z ówczesnego Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego oraz z rolnikami doświadczalnikami. Po kilku latach tej współpracy oraz własnych studiów i badań nad metodami statystycznymi zaczyna publikować oryginalne prace i artykuły naukowe dotyczące stosowania statystyki matematycznej w doświadczalnictwie. Prace te ukazują się w „Rocznikach Nauk Rolniczych”, „Wiadomościach Chemicznych” oraz „Pracach Instytutu Włókien Łykowych”. W roku 1955 uzyskuje stopień naukowy doktora (kandydata) nauk matematycznych, nadany przez Radę Wydziału Rolniczego Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu (wyodrębnionej z Uniwersytetu Poznańskiego w 1951 r.) na podstawie pracy *O pewnych testach interakcji w doświadczeniach wieloletnich i wielokrotnych. Zagadnienie rejonizacji*, napisanej pod kierunkiem prof. Stefana Barbackiego.

Po doktoracie zaczyna się jej intensywna praca naukowa, owocująca licznymi interesującymi wynikami publikowanymi w: „Acta Agrobotanica”, „Zastosowaniach Matematyki”, „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences” oraz „Rocznikach Nauk Rolniczych”. Oryginalność, a także praktyczna przydatność tych wyników zyskują uznanie wśród przedstawicieli różnych dziedzin nauki. Przyczynia się to do nadania jej przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną ds. Kadr Naukowych stopnia naukowego docenta w roku 1958. Jednocześnie otrzymuje stypendium na roczny pobyt w Wielkiej Brytanii, w Department of Statistics, University College London, gdzie doskonali się pod kierunkiem wybitnego uczonego, prof. Egona S. Pearsona. Tam poznaje swego przyszłego męża, prof. Normana L. Johnsona.

Po tym pobycie zagranicznym ze zdwojoną energią kontynuuje swoje badania naukowe nad metodami i zastosowaniami statystyki matematycznej w doświadczalnictwie rolniczym oraz genetyce i hodowli roślin. Ukazują się jej pierwsze prace w renomowanych czasopismach zagranicznych: „Acta Agronomica Academiae Scientiarum Hungaricae”, „Techno-metrics”, „Annals of Mathematical Statistics”, „Bio-metrics” oraz w „Sankhyā: The Indian Journal of Statistics”. Drukuje także nadal w czasopismach polskich – „Rocznikach Nauk Rolniczych” i „Genetica Polonica”. Ponadto tłumaczy z rosyjskiego na angielski książkę Yu. Linnika, która pt. *Method of Least Squares and Principles of the Theory of Observations* zostaje opublikowana w 1960 roku przez Pergamon Press w Londynie. Zwieńczeniem jej prac z tego okresu i kierunku badań jest, opublikowany w 1964 roku przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Warszawie, podręcznik *Statystyka matematyczna w zastosowaniu do doświadczalnictwa rolniczego*. Książka ta została bardzo dobrze przyjęta przez statystyków i szerokie grono pracowników doświadczalnictwa rolniczego w Polsce. Do dzisiaj korzysta z niej wielu pracowników nauki i studentów.

W roku 1963 zostaje powołana na stanowisko kierownika nowo utworzonej, na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, Katedry Statystyki Matematycznej, powstałej z działającego dotąd przy Katedrze Genetyki i Hodowli Roślin Zakładu Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii, w którym do tego roku pracowała. To stanowisko piastowała krótko, bo w styczniu 1964 roku wyszła za mąż za prof. Normana L. Johnsona, z którym we wrześniu tegoż roku przeniosła się na stałe na Uniwersytet Północnej Karoliny w Chapel Hill w Stanach Zjednoczonych, gdzie oboje otrzymali stanowiska profesorskie.

Pani Regina C. Elandt-Johnson (pod tym nazwiskiem będzie odtąd publikować) po przeniesieniu się do Chapel Hill otrzymuje stanowisko profesora nadzwyczajnego (associate professor) w Department of Biostatistics, University of North Carolina. Rozpoczyna się nowy etap jej działalności naukowej. Kontynuuje swoje zainteresowania genetyką roślin, rozszerzając je na genetykę człowieka. Wiązało się to z jej nową posadą w Department of Biostatistics, działającym przy School of Public Health (Szkoła Zdrowia Publicznego) tamtejszego uniwersytetu. W szczególności interesują ją w tym okresie takie zagadnienia, jak wykorzystanie metod kombinatoryki matematycznej w genetyce, segregacji genów, a także testowaniu zgodności genetycznej związanej z przeszczepami tkanek, co było wtedy bardzo na czasie. Wyniki swych prac z tego zakresu publikowała w: „Bulletin of Mathematical Biophysics”, „Annals of Human Genetics, London”, „The American Journal of Human Genetics”, „Transplantation” oraz „Biometrics”, gdzie opublikowano jej obszerną pracę przeglądową pt. *Survey of histocompatibility testing*, napisaną na zaproszenie redakcji (a Biometrics invited paper). Podsumowaniem tego okresu jej twórczości naukowej jest książka *Probability Models and Statistical Methods in Genetics*, opublikowana w 1971 roku przez wydawnictwo John Wiley & Sons w Nowym Jorku. Książka ta do dzisiaj uważana jest za klasyczne dzieło traktujące o zastosowaniach rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej w genetyce. W uznaniu tych osiągnięć naukowych otrzymuje w 1971 roku stanowisko profesora zwyczajnego w Department of Biostatistics (jak wyżej).

Trzeci etap jej działalności badawczej, rozpoczęty w roku 1973, obejmuje badania nad zastosowaniami statystyki matematycznej w analizie przeżywalności i zagadnieniach epidemiologii, ze szczególnym uwzględnieniem rozkładów czasu przeżywalności oraz teorii współdziałających przyczyn zdarzenia. Uzyskane przez nią wyniki badań zostały opublikowane w: „Journal of Chronic Diseases”, „American Journal of Epidemiology”, „Scandinavian Actuarial Journal”, „Naval Research Logistics Quarterly”, „Journal of Multivariate Analysis”, „Journal of the Royal Statistical Society”, „The Actuary”, „Aligarh Journal of Statistics”, „Biometrical Journal” oraz „Statistics in Medicine”, a także w wydawnictwach książkowych: *Contributions to Statistics* (pod red. P. K. Sena) oraz w *Biostatistics: Statistics in Biomedical Public Health and Environmental Sciences* (pod red. P. K. Sena). Podsumowaniem jej głównych osiągnięć w tych badaniach jest monografia *Survival Models and Data Analysis*, napisana wspólnie z mężem i opublikowana w 1980 roku przez wydawnictwo John Wiley & Sons. Drugie wydanie tej książki ukazało się w 1999 roku w serii klasyków tego wydawnictwa (Wiley Classics Library Edition).

Powyższy syntetyczny przegląd dorobku autorki pokazuje, że wyniki jej badań uzyskane we wszystkich trzech głównych kierunkach zainteresowań naukowych publikowane były w znakomitych czasopismach o zasięgu światowym, a każdy z tych trzech kierunków badań znalazł podsumowanie książkowe. Jest to wystarczające świadectwo wysokiej pozycji, jaką dorobek pani Reginy C. Elandt-Johnson zajmuje w nauce światowej. Jej wkład do nauk rolniczych, przyrodniczych i medycznych jest niepodważalny. Imponuje zarówno wartość uzyskanych wyników, jak i wielostronność zainteresowań. Nie bez znaczenia dla tych osiągnięć była głębokość studiów prowadzonych pod kierunkiem wybitnych uczonych oraz poziom środowiska naukowego, w którym rozpoczynała swoją karierę naukową.

O jej pozycji naukowej świadczy również to, że była wielokrotnie zapraszana do wygłaszania referatów, odczytów seminaryjnych, wykładów na różnych: konferencjach, sympozjach, spotkaniach naukowych, kursach szkoleniowych, szkołach letnich itp. Były one organizowane przez rozmaite towarzystwa i instytucje naukowe tak w Polsce, jak i później w różnych stanach Stanów Zjednoczonych, a także w: Australii, Kanadzie, Republice Południowej Afryki, Wielkiej Brytanii i Niemczech.

Tej twórczej pracy naukowej pani prof. Reginy C. Elandt-Johnson towarzyszyło zawsze poważne zaangażowanie w pracę dydaktyczną. W Poznaniu prowadziła wykłady i ćwiczenia z matematyki dla studentów I roku rolnictwa, ogrodnictwa i zootechniki, z matematyki wyższej na niektórych studiach magisterskich, ze statystyki matematycznej i podstaw doświadczalnictwa dla wielu lat i na wielu kierunkach studiów Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Kilkakrotnie wykladała na kursach z metod statystycznych dla pracowników nauki.

W Chapel Hill, w School of Public Health przy tamtejszym uniwersytecie (University of North Carolina), prowadziła wykłady z podstaw statystyki dla studentów różnych specjalizacji medycznych w ramach tzw. „Service courses” oraz wykłady z podstaw i zastosowań rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej dla magistrantów i doktorantów specjalizujących się w biostatystyce, w ramach tzw. „Graduate school” przy Department of Biostatistics. Kierowała także pracami magisterskimi ze statystycznej teorii przeżywalności oraz z zastosowań metod statystycznych w epidemiologii. Była promotorem w dwóch przewodach doktorskich ze statystycznej teorii przeżywalności. Uczestniczyła w komisjach kilku przewodów doktorskich. W uzupełnieniu tego szkicu osiągnięć pani prof. Reginy C. Elandt-Johnson warto także wspomnieć o jej aktywności jako konsultanta i doradcy naukowego. Wielu pracowników naukowych korzystało z jej pomocy w planowaniu doświadczeń i analizowaniu wyników badań zarówno w ciągu 18 lat jej pracy w Poznaniu, jak i potem w Chapel Hill (tutaj w zakresie badań rolniczych, tam – medycznych). Ponadto była konsultantem kilku instytucji amerykańskich, między innymi w związku z międzynarodowym programem badań nad lipidami. Konsultacje te i kontakty z naukowcami z różnych dziedzin były zwykle korzystne dla obu stron, przyczyniając się także do podejmowania nowych badań.

Należy także nadmienić, że pani prof. Regina C. Elandt-Johnson, mimo wyjazdu z Polski na stałe do Stanów Zjednoczonych w roku 1964, nigdy nie zerwała kontaktów z uczelnią, w której rozpoczynała swoją karierę naukową, tzn. z Wyższą Szkołą Rolniczą (od 1972 r.

Akademią Rolniczą, obecnie Uniwersytetem Przyrodniczym) w Poznaniu, oraz nauką polską w ogóle. Odwiedzała swoją macierzystą uczelnię przy okazji wielokrotnych przyjazdów do Polski lub kontaktowała się z niektórymi jej pracownikami. W darze od pani profesor i jej męża Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych tej uczelni oraz Instytut Genetyki Roślin Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu (z którym kiedyś współpracowała) otrzymały zbiory wartościowych oraz trudno wówczas dostępnych książek i czasopism naukowych. Opiekowała się także stypendystami z Polski, odbywającymi staże naukowe w Chapel Hill lub odwiedzającymi tamtejszy Uniwersytet Północnej Karoliny. Jako przykład kontaktów z naukowcami polskimi można wspomnieć jej udział w III Seminarium Międzynarodowym na temat „Metod statystycznych w ocenie odmian”, które odbyło się w 1988 roku w Centralnym Ośrodku Badania Odmian Roślin Uprawnych w Słupi Wielkiej, a także przy tej okazji jej uczestnictwo w publicznej obronie jednej z prac doktorskich na Wydziale Rolniczym ówczesnej Akademii Rolniczej w Poznaniu. Wart wspomnienia jest również jej udział w czerwcu 1999 roku w zjeździe koleżeńskim absolwentów Wydziału Rolniczego rocznika 1959. Uczestnicy tego zjazdu z szacunkiem i wzruszeniem wspominali wykłady oraz ćwiczenia prowadzone przez panią profesor dla nich przed ponad czterdziestu laty. W czasie tej wizyty w Poznaniu odwiedziła także po raz kolejny swoje macierzyste placówki naukowe w Akademii Rolniczej – Katedrę Genetyki i Hodowli Roślin oraz Katedrę Metod Matematycznych i Statystycznych.

Tak więc, będąc poza granicami, pani prof. Regina C. Elandt-Johnson zachowała pamięć o kraju, w którym się urodziła i o uczelni, w której zdobywała podstawy dla swej działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej. W murach tej uczelni, przy bardzo znacznym jej udziale, została wykreowana poznańska szkoła statystyki matematycznej i biometrii. W przedmowie do jednej z wymienionych książek (opublikowanej w 1971 r.) wyraziła wdzięczność Polsce oraz osobom i uczelniom, które miały wpływ na jej matematyczną edukację. Szczególnie dziękowała prof. Stefanowi Barbackiemu, który kierował Katedrą Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii (później Katedrą Genetyki i Hodowli Roślin) oraz kolegom, z którymi współpracowała, za wprowadzenie w sferę problemów biologicznych i możliwości ich rozwiązywania za pomocą metod matematycznych. Nie było zatem przypadkiem to, że właśnie ówczesna Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu nadała pani prof. Reginie C. Elandt-Johnson zaszczytną godność doktora honoris causa. Uroczystość wręczenia laureatce dyplomu *Honoris Causa Doctoris* odbyła się 21 czerwca 2001 roku.

Na zakończenie, spośród wielu dziedzin jej aktywności jeszcze jedna zasługuje na omówienie. Przez wiele lat państwo Regina i Norman Johnsonowie wspierali, poprzez Podlaski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, działalność na rzecz Polaków zamieszkałych za wschodnią granicą Polski. Trudno wymienić wszystkie działania pani Reginy i jej męża na tym polu, ale warto wspomnieć niektóre. W szczególności udzielali wsparcia finansowego nauczycielom języka polskiego na Białorusi, studentom ze Wschodu, rodzinom Sybiraków, repatriantom z Kazachstanu i wielu parafiom rzymskokatolickim: na Białorusi, w Sopoćkiniach, Ostrynie, Rosi, Iwii i Szczuczynie. W szkole polskiej w Wołkowysku dzięki ich wsparciu utworzono pracownię języka polskiego. Bez ich pomocy polskie sieroty z domów dziecka w Wilnie, Solecznikach, Nowej Wilejce i Podbrodziu na Litwie nie miałyby

ubrań i wyprawek szkolnych. Wspierali finansowo także polskie środowiska w Tiumeniu i Smoleńsku w Rosji. Na szczególną uwagę zasługują inwestycje budowlane, na które łożyli państwo Johnsonowie. Wsparli budowę dwóch kościołów, w Lidzie na Białorusi i w Łomży w Polsce. Wspólnie z ojcami pijarami wyremontowali i wyposażyli charytatywny Ośrodek „Ostoja”, pod wezwaniem Matki Boskiej Ostrobramskiej, w Szczuczynie na Białorusi. Został on dedykowany Stanisławie Perzanowskiej, babci pani Reginy. Ostatnią ich ważną inwestycją był Ośrodek „Ojczyzna” w Hodyszewie na Białostocczyźnie. Pomysł utworzenia domu dla Polaków ze Wschodu i Zachodu, którzy odwiedzając swoją ojczyznę, mogliby w nim znaleźć dla siebie miejsce do: nauki, wypoczynku, zabawy i modlitwy, zrodził się u pani Reginy już dość dawno. Po długich staraniach, prowadzonych wspólnie ze wspomnianym stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”, udało się go zrealizować przy Sanktuarium Matki Bożej Pojednania w Hodyszewie, prowadzonym przez księży pallotynów, którzy współfinansowali budowę tego ośrodka. Państwo Regina i Norman Johnsonowie byli na uroczystości wmurowania kamienia węgielnego pod budowę Ośrodka „Ojczyzna” w Hodyszewie 30 czerwca 2001 roku. Dom ten został otwarty 15 września 2004 roku, a 4 czerwca 2006 roku ośrodkowi nadano imię Reginy i Normana Johnsonów (Norman L. Johnson nie doczekał tego, zmarł 18 listopada 2004 r.). W Hodyszewie państwo Johnsonowie pomogli także finansowo księżom pallotynom w wyremontowaniu tamtejszej szkoły wiejskiej, do której chodzą dzieci z najbliższej okolicy. To tylko najważniejsze przedsięwzięcia państwa Reginy i Normana Johnsonów. Lista ich ofiarności i wspaniałomyślności okazywanej wobec potrzebujących pomocy, pokrzywdzonych przez los i historię jest bardzo długa. Działalność ta spotkała się też z ogromną wdzięcznością w wielu miejscach na Wschodzie i nie tylko. Wspierali oni bowiem również edukację dzieci w Indiach i Afryce. W Salvadorze pomogli w budowie szkoły.

Pani prof. Regina C. Elandt-Johnson przeszła na emeryturę w roku 1985, pozostając związana z Uniwersytetem Północnej Karoliny jako profesor emerytowany. Zmarła 31 maja 2011 roku w Chapel Hill, gdzie do końca życia mieszkała. Pogrzeb odbył się tamże 8 czerwca 2011 roku.

Źródła

Broda Z., Caliński T., *Tytuł Doktora Honoris Causa Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu dla Pani Profesor Reginy Elandt-Johnson.* „Więści Akademickie” 2001, t. V, nr 5, s. 2”–3. Elandt-Johnson R., *Wykład doktora honoris causa*, „Trudności w analizie i interpretacji danych statystycznych”. [W j. angielskim, *On some difficulties in analysis and interpretation of statistical data.* „Listy Biometryczne, – Biometrical Letters” 2001, Vol. 38, No. 1, s. 6”–10.] Skrzypczak G., *Laudacja wygłoszona przez dziekana Wydziału Rolniczego.* „Więści Akademickie” 2001, t. V, nr 7”–8, s. 5”–6. [Także w j. angielskim, *The portrait of Professor Regina C. Elandt-Johnson.* „Listy Biometryczne, – Biometrical Letters” 2001, Vol. 38, No. 1, s. 1”–5.] Ponadto korespondencje z prof. Reginą Elandt-Johnson oraz z Podlaskim Oddziałem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” w Białymstoku.

TADEUSZ CALIŃSKI

Jan FALEWICZ (1890–1965)

Profesor Jan Falewicz nie może zniknąć z pocztu polskich statystyków. Nieuprawniony z powodów formalnych tytuł „profesor” jest uzasadniony tym, że była to postać niezwykła, w pamięci jego uczniów i następców niezapomniana, godna miana mistrza. Dlatego też niekiedy w dalszym ciągu biogramu będzie się pojawiać ten tytuł.

Jan Falewicz urodził się w roku 1890 w Wilnie jako syn Wojciecha i Heleny z domu Falewiczówny. Ojciec był zawodowym wojskowym w Korpusie Wojennych Inżynierów Armii Rosyjskiej, a po I wojnie światowej generałem Wojska Polskiego.

Wykształcenie Jana Falewicza to ukończona egzaminem dojrzałości w roku 1908 szkoła średnia Teliszewa w Petersburgu oraz uzyskany w roku 1917 dyplom Inżyniera Komunikacji w Instytucie Inżynierów Komunikacji w Petersburgu. Jak wspominał po latach, była to uczelnia o przeszło stuletniej tradycji (mówiono o niej żartobliwie, że nie uczono w niej jedynie ginekologii), posiadająca ugruntowaną reputację w świecie naukowo-technicznym, ale przede wszystkim nauczyła Falewicza „nie bać się podchodzić z narzędziem matematycznej analizy do najrozmaitszych zjawisk i stosować je przy rozwiązywaniu praktycznych zagadnień wszędzie, gdzie nadarzą się po temu odpowiednie warunki”¹. Po studiach nastąpił „start zawodowy i szlak służby wojennej. W życiu prywatnym żoną Jana Falewicza została znana artystka petersburskiego baletu Lucia Carri. Z praktyką zetknął się pracując w latach 1911–1914 przy budowie mostu na Newie. Z chwilą wybuchu wielkiej wojny w sierpniu 1914 roku został oficerem w armii rosyjskiej, z której przeszedł do wojska polskiego. Od 1923 roku przeniesiony do rezerwy”².

¹ Archiwum Zakładowe AE we Wrocławiu. Sygn. Ko110/837.

² A. Czech, *Współpraca od samych początków – Związki uczelni Katowic i Wrocławia*. AE Forum, Biuletyn Akademii Ekonomicznej w Katowicach nr 29, wrzesień 2009, s. 48–49.

W latach 1918–1922 mieszkał na Litwie, a w roku 1923 uzyskał obywatelstwo polskie i zamieszkał w Zagłębiu Dąbrowskim. Potem jego miejscem stałego zamieszkania stała się Wisła, gdzie posiadał dom i gdzie w roku 1965 zmarł.

W początku lat dwudziestych XX wieku znalazł pracę w Franco-Polskim Towarzystwie Górniczo-Hutniczym „Huta Bankowa” w Dąbrowie Górniczej na stanowisku sekretarza dyrekcji. Rozpoczęła się dla Niego droga kariery badawczej zwłaszcza wtedy, gdy w roku 1932 został inżynierem do spraw zleceń przy dyrekcji generalnej w randze pełnomocnika rządu. „Sam pisał, że – paradoksalnie – będąc inżynierem otrzymywał do rozwiązania trudne zadania techniczno-ekonomicznej natury, wymagające nieraz wstępnych badań teoretycznych, zmuszających do stosowania metod postępowania wystawiających wyobraźnię i pomysłowość na ciężką próbę. Następnie konieczne było zastosowanie rozwiązania w praktyce. Cykl powtarzał się wielokrotnie. Z zebranego obfitego materiału empirycznego stopniowo formułował uogólnienia aż do powstania własnej teorii gospodarności przedsiębiorstw wraz z oryginalnymi metodami jej badania i kontroli”³.

Używane w uzasadnieniu własnej, oryginalnej teorii gospodarności przedsiębiorstw metody pochodzą wprost z dyscypliny naukowej – **statystyki matematycznej**, przede wszystkim z tego jej fragmentu, który jest poświęcony analizie zależności i współzależności cech (zmiennych) charakteryzujących zjawiska z dziedziny społeczno-ekonomicznej. W tym sensie Jan Falewicz stał się już w Polsce w okresie 1925–1939 prekursorem wyrosłej ze statystyki ekonometrii, a w szczególności mikroekonometrii. Zależności, które były przedmiotem szczególnego zainteresowania Jana Falewicza, to wpływ wielkości produkcji na wielkość kosztów globalnych w przedsiębiorstwie. Efekty swoich dociekań badawczych oraz ich praktycznych zastosowań zamieścił w artykułach, których kilka wymieniono poniżej:

1. *Obniżka cen wyrobów przemysłowych w świetle kształtowania się kosztów wytwórczości*, „Przegląd Gospodarczy” 1934.
2. *Przykład z zagadnień koncentracji produkcji jako ilustracja do metody inż. Kwiecińskiego*, „Przegląd Górniczo-Hutniczy” 1934⁴.
3. *Ein Fall horizontaler Betriebskonzentration als Anwedungsbeispiel für die Methode des Ing. A.W. Kwieciński*, Hanzell, Woston Viney, Londyn 1935, s. 8⁵.
4. *Współpraca na podstawie kosztów własnych a dumping*, „Przegląd Organizacji”, 12, 1937, s. 3–8.

Profesor przekazywał także swoje idee studentom. „Jego pierwszą uczelnią było Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach, gdzie dla słuchaczy II Wydziału Organizacji Przemysłowej prowadził w semestrze letnim 1938/1939 roku 30-god. wykład z >>kalkulacji przemysłowej<<”⁶.

³ Ibidem, s. 49.

⁴ Alfred W. Kwieciński, inżynier zatrudniony w cynkowym przemyśle Górnego Śląska i działacz Śląskiego Koła Naukowej Organizacji, prawdopodobnie był osobistym znajomym Falewicza.

⁵ Publikacja referatu wygłoszonego na VI Międzynarodowym kongresie Naukowej Organizacji w Londynie.

⁶ A. Czech, op. cit., s. 48.

Wybuch wojny w 1939 roku nie zmienił miejsca pracy zawodowej Jana Falewicza pozostał w „Hucie Bankowej” na stanowisku kierownika kosztów własnych, co pozwoliło mu kontynuować dociekania badawcze w interesującym go temacie gospodarności przedsiębiorstwa oraz – przy okazji – kontynuować doskonalenie statystycznych metod w służbie praktyki gospodarczej.

Zaraz po wojnie ekonomiczne władze Katowic doceniły osiągnięcia badawcze i doświadczenie praktyczne Jana Falewicza, co wyraziło się zatrudnieniem go w latach 1945–1946 w utworzonym po przejściu frontu Centralnym Zarządzie Przemysłu Węglowego na stanowisku kierownika Wydziału Kosztów Własnych. Kiedy po roku zrezygnowano z jego usług z początkiem roku 1947 zatrudnił się na krótko jako dyrektor techniczny Zjednoczenia Przemysłu Metalowego we Wrocławiu. Równocześnie z powołaniem do życia Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu został jej wykładowcą. Uczył statystyki oraz swoich idei dotyczących relacji kosztów i wielkości produkcji przedsiębiorstw. Ten ostatni przedmiot nosił wtedy nazwę Ekonomia przedsiębiorstwa.

Był to czas, kiedy zaczęła się historia dzisiejszego Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Inż. Jan Falewicz związał się od początku istnienia tej uczelni z jej losami i pracował w niej aż do emerytury. Nawet po jej uzyskaniu uczestniczył jeszcze w dydaktyczno-naukowym życiu uniwersytetu jako wykładowca, a także promotor prac doktorskich swoich uczniów i następców.

Archiwum Zakładowe AE (obecnie UE) we Wrocławiu podaje następujący krótki opis pełnionych przez Falewicza funkcji i uzyskiwanych kolejno stanowisk. Od 1 września 1950 roku pracował na stanowisku zastępcy profesora Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu, a od 1 października 1957 roku był samodzielnym pracownikiem nauki. Od 1 września 1951 został kierownikiem Katedry Statystyki, w roku akademickim 1951/1953 – dziekanem Wydziału Planowania Przemysłu, od 1 stycznia 1952 do 31 sierpnia 1954 – organizatorem Studium zaocznego SGPIŚ Oddział Wrocław, w roku 1957 zaś – prorektorem WSE do spraw nauczania. W czerwcu 1957 roku przyznano mu tytuł naukowy docenta (na podstawie przygotowanej pracy kandydackiej pt. *Kontrola niezmienności związku korelacyjnego*). 1 października 1960 roku odszedł z pracy na WSE i przeszedł na rentę specjalną.

Powyższy suchy i niepełny spis osiągnięć Jana Falewicza wymaga wypełnienia żywą treścią. Na przykład należy uzupełnić go o inicjatywę Profesora, polegającą na powołaniu do życia na wrocławskiej WSE Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego, który to w zamyśle Jana Falewicza miał być kuźnią **ekonomistów** umiających nawiązać owocny kontakt z **technikami**, ekonomistów rozumiejących choćby w ograniczonym zakresie „technologiczny” sposób rozumienia zagadnień gospodarowania. Wydział ten powstał i istnieje do dzisiaj na wrocławskim UE, chociaż – jak to z ideami zwykle bywa nauczanie na tym Wydziale niezupełnie odpowiada myślom zawartym w projekcie profesora.

Od samego początku pracy dydaktyczno-naukowej w uczelni wrocławskiej podjął współpracę z przemysłem. Pierwszym takim kontaktem już w roku 1947 było utworzenie zespo-

łu do opracowania budżetu kosztów Clarka⁷. Zespół ten, składający się z pięciu studentów WSH, w ciągu kilku miesięcy opracował reorganizację zarządzania kosztami własnym słynnego wrocławskiego Pafawagu, powstałego z odbudowanych Zakładów Linke-Hoffmann. Niestety, opracowanie to nie doczekało się realizacji, bo urzędowo wprowadzono radziecki system rozliczania kosztów. Ale Jan Falewicz ze swoimi pracownikami w prowadzonej przez niego Katedrze Statystyki podejmował następne prace na rzecz przemysłu: podmiotami były wrocławskie cukrownie, browar, zakłady spirytusowe, zakłady komunikacji miejskiej i inne. Jego asystenci zdobywali więc doświadczenia we współpracy z praktyką gospodarczą, doskonaląc się zarazem w dogłębnym poznawaniu metod statystyki, co zaowocowało (przynajmniej u niektórych) karierami naukowymi. W książce *Ekonometria Wrocławska*⁸ rysunek 1 zatytułowany „Drzewo genealogiczne” – Mistrz i jego „naukowe dzieci”, prezentuje spis jego uczniów, o których zapewne będzie mowa w niniejszej publikacji. Jan Falewicz nauczył bowiem swoich podopiecznych rozumienia matematyki. Niech przykładem będzie tu pytanie, jakie profesor zadał swoim asystentom na pewnego rodzaju nieformalnym egzaminie z „rozumienia matematyki”. Narysował mianowicie na tablicy wykres jakiejś funkcji i zażądał od współpracowników, aby graficznie przedstawili kształty funkcji będącej całką, pierwszą oraz drugą pochodną tej pokazanej przez niego funkcji – żeby wykonać to zadanie, trzeba było dobrze rozumieć, co to jest całka i co to są pochodne.

Profesor sam przyznawał się do niedostatecznej wiedzy w zakresie matematyki. „Wnuk naukowy” Falewicza, prof. dr hab. Antoni Smoluk w publikacji pt. *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*⁹, wydając listy Falewicza i jego ostatnie dzieło powstałe tuż przed śmiercią w latach 1963–1964, pt. *Kilka spostrzeżeń dotyczących rozwinięcia wyznacznika macierzy Leontiefa* (autor nie zdążył go opublikować), pisze o odczycie Jana Falewicza na seminarium z zastosowań matematyki, prowadzonym w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu, odczycie dotyczącym omawianego wyżej tematu, że był na tym seminarium obecny także w charakterze doradcy od spraw matematycznych. Zażyłość obu panów była znacząca dla obu stron, chociaż trwała zaledwie 2–3 lata i we wzajemnych stosunkach nie przeszkadzała im różnica wieku. Mimo to Falewicz uznawał wyższość wiedzy swego dużo młodszego kolegi w zakresie matematyki. Profesor Smoluk powiedział kiedyś wyraźnie o swoich kontaktach z Profesorem tak: „Odnoszę wrażenie, że chciał mieć pomocnika i doradcę do spraw formalno-matematycznych”. Warto zajrzeć do wymienionego wyżej artykułu i przeczytać 10 opublikowanych listów Profesora Falewicza do obecnego prof. Smoluka, aby zobaczyć, jak wygląda prawdziwa dyskusja naukowa.

⁷ Amerykanin inż. Wallace Clark w końcu lat 20. XX wieku wprowadzał w Warszawskiej (zniszczonej w czasie II wojny światowej) Spółki Akcyjnej „Lilipop, Rau i Loewenstein” budżet tak zwanych obecnie kosztów postulowanych.

⁸ S. Bartosiewicz, *Ekonometria Wrocławska*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 8–9.

⁹ S. Bartosiewicz, A. Smoluk, *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 369, Ekonometria 1986, s. 20.

Treść ostatniego wymienionego wyżej dzieła Falewicza łączy się z budową modelu działalności ekonomicznej przedsiębiorstwa o różnorodnej produkcji i skomplikowanym schemacie przepływów między stanowiskami pracy wewnątrz przedsiębiorstwa. W modelu tym uwzględnił Falewicz metodę przepływów międzygałęziowych Leontiefa, wnosząc do niej oryginalny wkład, polegający na tym, że liniowe relacje nakładów i produkcji nie są wprost proporcjonalne, jak w klasycznej metodzie przepływów, chociaż ta nieproporcjonalność właśnie występuje w praktycznych relacjach. Wykorzystanie tej oryginalnej myśli jest ważne przy rozwiązywaniu za pomocą modelu przepływów różnych zadań analitycznych, na przykład porównań międzyokresowych lub międzyzakładowych oraz planowania kosztów i oceny wykonania zadania, a także zagadnień decyzyjnych, na przykład takich, jak optymalna redystrybucja zadań produkcyjnych między kilkoma zakładami lub koncentracja produkcji w jednym zakładzie i unieruchomienie drugiego oraz wiele innych.

Powyższe zagadnienia, w sposób dydaktycznie prostszy, nie wymagający od czytelnika głębokiej wiedzy z dziedziny algebry, Jan Falewicz omówił w książce *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonomii*¹⁰. Publikacja ta jest swoistym podsumowaniem długoletnich przemyśleń i praktycznych doświadczeń w dwóch ustrojach gospodarczych kraju – w okresie międzywojennym i w gospodarce centralnie sterowanej w PRL-u. Ponieważ powstała w tym ostatnim okresie, profesor podkreślił w niej różnicę pojęć rentowności i gospodarności, przyznając tej ostatniej ważniejszą rolę w działalności jednostek gospodarujących w sytuacji, kiedy ustalone centralnie ceny pozbawiają „gospodarzy” możliwości manipulowania nimi. Cały zmysł gospodarczy zarządzających przedsiębiorstwami musi w takiej sytuacji być skupiony na celu polegającym na osiągnięciu wyznaczonego zadania (wielkości produkcji) przy możliwej minimalizacji kosztów. Skłoniło to autora do swoistej „walki” ze zwolennikami posługiwania się w ocenianiu działalności przedsiębiorstw wskaźnikiem kosztu jednostkowego, który to miernik zakłada proporcjonalność więzi kosztów z ich efektami, doprowadzając w ten sposób do „niesprawiedliwych” nagród lub kar dla kierujących przedsiębiorstwami.

Żyją jeszcze świadkowie słownego starcia profesora z referentem, pracownikiem naukowym Katedry Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Wrocławskiego, które miało miejsce w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Referent mówił o roli zysku w działalności przedsiębiorstwa, przy czym uważał, że oceny tej działalności należy prowadzić za pomocą wskaźnika zysku jednostkowego. Profesor Falewicz powiedział wówczas, że ten ilorazowy wskaźnik ma wady, prowadzące do mylnych ocen. Profesor zwrócił też referentowi uwagę na sprawę w owych czasach nieco lekceważoną, to jest szybkość rotacji zasobów, na którą prawdziwy gospodarz zwraca większą uwagę niż na jednostkowe zyski. Dyskusja stała się tak gorąca, że w pewnym momencie Profesor posłał referenta z jego poglądami... do cyrku. Początek odpowiedzi zaatakowanego tak nieelegancko referenta zaczął się od słów: „Gdyby nie wiek Pana Profesora...” I tu włączył się sam Profesor: „to posłałby mnie Pan zapewne do *variete*”.

¹⁰ J. Falewicz, *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonomii*. PWN, Warszawa 1963.

Treść omawianej książki była przekazywana przez jej autora swoim podopiecznym i studentom przez cały okres współpracy z wrocławską uczelnią ekonomiczną, a nawet po przejściu Profesora na emeryturę, a więc praktycznie do jego śmierci. Trzeba tu wspomnieć, że swoje idee Profesor przekazywał także studentom i pracownikom naukowym Akademii Ekonomicznej w Katowicach, gdzie udało mu się znaleźć godnego następcę, dziś profesora Andrzeja Barczaka, który wspomina te kontakty z rozrzewnieniem do dziś. Potwierdzeniem tego może być opublikowany w „Materiałach z XXXIV Konferencji Statystyków, Ekonometryków i Matematyków Akademii Ekonomicznych Polski Południowej” oraz XV Seminarium Naukowego im. Profesora Zbigniewa Pawłowskiego referat autorstwa profesorów Andrzeja Barczaka i Antoniego Smoluka pt. *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*¹¹.

Gdy Profesor nie mógł z powodów zdrowotnych przyjechać na egzamin, przesłał swoim następcom spis pytań dla studentów, których kilka przytaczamy poniżej:

- Jakie skutki wynikają z decyzji przesunięcia części zadania produkcyjnego z jednego zakładu do drugiego, gdy opieramy się na danych dotyczących kosztów z obu zakładów?
- Jakie skutki wynikają z decyzji unieruchomienia jednego zakładu i koncentrowania całej produkcji w drugim, gdy opieramy się na danych dotyczących kosztów każdego z obu produkujących zakładów i uwzględniamy informacje o kosztach w razie ich unieruchomienia?
- Jaka zależność może wyniknąć w interpretacji zagadnienia, gdy przy ustaleniu, a następnie ocenie wykonania planu posługujemy się z jednej strony zwykłymi wskaźnikami (wskaźnikami-ilorazami), z drugiej zaś strony – linią regresji?
- Jaką obniżkę ceny sprzedaży mogłoby przedsiębiorstwo zastosować, gdy rozmiar jego produkcji (i sprzedaży) będzie powiększony, a wynik ma pozostać bez zmiany?
- Jak za pomocą wzoru możemy wyrazić wysokość zużycia w zależności od wielkości produkcji oddanej światu zewnętrznemu, gdy część tej produkcji jest zużywana na wewnętrzne potrzeby zakładu?
- Jaka okoliczność pozwala nam, nawet przy skomplikowanym schemacie przedsiębiorstwa, na jednoznaczne ustalenie zależności wysokości zużycia z osobna od rozmiarów produkcji poszczególnych wytworów?¹²

Przytoczone przykłady wskazują jasno na umiejętność wzbudzania przez Profesora Jana Falewicza zainteresowania wykładanym przedmiotem – nie traktowanym schematycznie, lecz pobudzającym myślenie w kategoriach ekonomicznych. Profesora Falewicza można porównać do gorącego, mocno bijącego źródła intelektualnej inspiracji. Z tego źródła wypłynęły rzeki i strumienie jego uczniów.

¹¹ A. Barczak, A. Smoluk, *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1998, s. 8–20.

¹² Praca zbiorowa: *Katedra Statystyki Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1950-2000*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000, s. 40.

Źródła

Archiwum Zakładowe Akademii Ekonomicznej (obecnie Uniwersytetu Ekonomicznego) we Wrocławiu.

Barczak A., Smoluk A., *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1998.

Bartosiewicz S., *Ekonometria Wrocławska*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007.

Bartosiewicz S., Smoluk A., *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 369, Ekonometria 1986.

Czech A., *Współpraca od samych początków – Związki uczelni Katowic i Wrocławia*. AE Forum, Biuletyn Akademii Ekonomicznej w Katowicach nr 29, wrzesień 2009.

Falewicz J., *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonometrii*. PWN, Warszawa 1963.

Praca zbiorowa: *Katedra Statystyki Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1950–2000*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.

STANISŁAWA BARTOSIEWICZ

Jerzy FIERICH (1900–1965)

Jerzy Fierich urodził się 20 września 1900 roku w Krakowie jako syn Franciszka Ksawerego Fiericha, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, i Heleny z Hupków. Tam też kończył Gimnazjum Klasyczne im. Sobieskiego w 1918 roku. W latach 1918–1920 studiował rolnictwo na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a następnie przeniósł się na Politechnikę Lwowską, gdzie w 1924 roku uzyskał dyplom inżyniera rolnika. Studiował również filozofię u profesora Garbowskiego na UJ w Krakowie, a następnie u prof. Twardowskiego. W roku 1932 doktoryzował się na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie dysertacji pt. „Broniszów, wieś powiatu ropczyckiego”. Habilitował się na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w roku 1936, przedkładając pracę pt. „Stanowisko nauk rolniczych – Studium metodologiczne”.

W 1935 roku podjął wykłady na Wydziale Rolniczym UJ ze wstępu do nauk rolniczych, a w 1936 z ekonomii politycznej. W roku 1936 otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego ekonomii i kierownika Katedry Ekonomii Politycznej w Akademii Handlowej w Krakowie. W latach okupacji przebywał w swoim majątku w Broniszowie.

W roku 1946 został profesorem zwyczajnym i jednocześnie kierownikiem Katedry Ekonomii Politycznej w Akademii Handlowej w Krakowie. Na tym stanowisku pozostał do roku 1950, w którym został zwolniony z kierownictwa Katedry Ekonomii (ze względów politycznych) i otrzymał nominację na kierownika Katedry Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie. W latach 1946–1949 kierował również Katedrą Historii Doktryn Ekonomicznych i Społecznych w Studium Spółdzielczym przy Wydziale Rolniczym UJ. Czynny był także na polu organizacji nauki; w UJ pełnił funkcję prorektora (przez dwie kadencje, 1957–1961), a w Akademii Ekonomicznej w Krakowie był dziekanem Wydziału Produkcji i Obrotu Towarowego (dwie kadencje).

W związku ze studiami z filozofii ścisłej posiadał znajomość wielu dyscyplin. Był historykiem i teoretykiem ekonomii, statystykiem i ekonometrykiem. Doskonale znał logikę, miał świetne przygotowanie z filozofii oraz gruntowną wiedzę przyrodniczą. Nieobce mu były: socjologia, antropologia, astronomia i biologia.

Profesor Jerzy Fierich odgrywał również istotną rolę w środowisku naukowym poza uczelnią. W Polskiej Akademii Umiejętności był między innymi członkiem Komisji Socjologicznej, Komisji Historii Oświaty i Szkolnictwa, Komisji Filozoficznej. W PAN kierował Zespołem Historii Nauk Rolniczych w Zakładzie Historii Nauki i Techniki. Ponadto był członkiem szeregu komitetów i komisji PAN: Komisji Rolnictwa; Komisji Nauk Ekonomicznych, której był przewodniczącym; Komisji Koordynacji Badań nad Dziejami Wsi. W latach 1953–1963 kierował Zakładem Ekonomiki Produkcji Zwierzęcej w Instytucie Zootechniki w Krakowie. W okresie 1958–1963 był także wiceprzewodniczącym Rady Naukowej i konsultantem Ośrodka Badań Prasoznawczych przy RSW „Prasa” w Krakowie oraz członkiem Komitetu Redakcyjnego *Zeszytów Prasoznawczych*. Należał również do międzynarodowego towarzystwa naukowego *The Econometric Society*.

Jerzy Fierich był twórcą krakowskiej szkoły statystyków i ekonometryków. Wypromował 11 doktorów, spośród których 6 zostało profesorami krakowskich uczelni. Jego twórczość naukowa obejmuje szeroki zakres problematyki, która ujawniła się głównie w czterech kierunkach: ekonomii (zarówno w historii jak i teorii ekonomii); historii wiedzy i techniki rolniczej w Polsce; metodologii nauk; ekonometrii i statystyki matematycznej. Był autorem 60 prac (w tym 10 książek) z wymienionych dziedzin. Głównie koncentrował się na szeroko pojętej tematyce rolniczej, którą ujmował z punktu widzenia filozofii, statystyki i zootechniki. Do takich publikacji należy zaliczyć *Ocenę niektórych prac zootechnicznych pod względem metody badań i wnioskowania*, w której autorowi chodziło o podniesienie poziomu naukowych badań zootechnicznych i wzbudzenie w badaczach potrzeby poprawnego stosowania metod statystycznych.

Jerzy Fierich był pierwszym uczonym, który zastosował metodę taksonomiczną do ustalenia rejonów produkcji rolniczej oraz metodę programowania matematycznego. Wyniki badań z tego zakresu przedstawił w pracach: *Próba zastosowania metod taksonomicznych do rejonizacji rolniczych w województwie krakowskim*, „Myśl Gospodarcza”, Kraków 1957 oraz *Programowanie liniowe w rolnictwie*, „Zeszyty Problemowe Nauk Rolniczych” nr 1 i 2, Warszawa 1957.

O znaczeniu i możliwościach szerokiego zastosowania metod taksonomicznych świadczy fakt, że za przykładem Jerzego Fiericha sięgnęły do nich także inne placówki naukowe (w Olsztynie, Poznaniu, Wrocławiu i Warszawie). Prócz ekonomistów i rolników zainteresowali się nimi geografowie, demografowie, historycy, socjologowie i psychologowie. Te metody znalazły również gorących zwolenników wśród uczonych z Czech, Słowacji, RFN, Bułgarii, Węgier i dawnego ZSRR.

Z zakresu ekonomii Jerzy Fierich opublikował *Teorię ekonomii* (Akademia Handlowa, Kraków 1950) i *Historię doktryn ekonomicznych* (WSE, Kraków 1958). Do pionierskich

opracowań należy jego publikacja pt. *Metoda reprezentacyjna w zastosowaniu do badań owcy długowłosej w Polsce* („Folia Oeconomica Cracoviensia”, vol. V., Kraków 1957), która wniosła twórczy wkład do metody reprezentacyjnej. W tej też pracy zamieścił on tabele zawierające liczebność próby w badaniach reprezentacyjnych. Do prac z zakresu filozofii i metodologii nauk zaliczyć należy jego rozprawę habilitacyjną pt. *Stanowisko nauk rolniczych – Studium metodologiczne* (Poznań 1934), która została uznana za dzieło wyjątkowe w literaturze światowej (zob. Inglot S., *Zarys dziejów nauk rolniczych i leśnych w Polsce*, PAN 1948). Do kategorii prac o pewnym nastawieniu filozoficznym należy zaliczyć również opracowanie pt. *Rozwój rachunku prawdopodobieństwa*, którego oryginalność polega na klasyfikacji różnych definicji prawdopodobieństwa.

W dorobku naukowym Jerzego Fiericha można też wyróżnić prace o charakterze historycznym oraz metodyczno-empirycznym, które – oprócz walorów teoretycznych – miały dużą użyteczność praktyczną. Do ważniejszych spośród nich należą: *Broniszów, wieś powiatu ropczyckiego* (Warszawa 1933), *Przeszłość wsi powiatu ropczyckiego w ustach ich mieszkańców* (Ropczyce 1936), *Uwagi nad techniką rolnictwa w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku* (Poznań 1938), *Kultury rolnicze, zmianowanie i zbiór w Katastrze Józefińskich 1785/7* (Poznań 1950), *Nauki rolnicze w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej* (PAN, Kraków 1950).

Nie sposób pominąć dużych zasług Jerzego Fiericha jako wychowawcy i nauczyciela akademickiego. Dysponując nieprzeciętną inteligencją, erudycją, kulturą naukową i osobistą oraz ogólnie uznanym autorytetem naukowym, zastosował on i rozwinął bardzo właściwe i słuszne – wolne od schematu administracyjnego – formy kontaktów, pomocy i współpracy naukowej, zarówno z szerokim kołem młodszych pracowników naukowych, jak i kierującymi ich pracą starszymi naukowcami. Wkład Jerzego Fiericha do rozwoju młodej kadry naukowej – według zgodnej opinii – zasługuje na szczególne uznanie i wysokie wyróżnienie.

Profesor Jerzy Fierich zmarł 9 sierpnia 1965 r. w Krakowie.

Źródła

Zajac K., *Profesor dr inż. Jerzy Fierich statystyk – ekonomista*, „Wiadomości Statystyczne” 1985, nr 9.

Zajac K., *Krakowski ośrodek polskiej myśli statystycznej na przełomie XIX/XX wieku*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1994, t. 42.

KAZIMIERZ ZAJĄC

Marek FISZ (1910–1963)

Marek Fisza urodził się 15 stycznia 1910 roku w Szydłowcu, w rodzinie żydowskiej. Rodzice, Sura z domu Rozenbaum i Kojfman Fisza, mieszkali w Ostrowcu Świętokrzyskim. Ojciec był prywatnym urzędnikiem (pracował między innymi jako pisarz w miejscowym młynie). Pierwotne imię Marka Fisza brzmiało Mojżesz. Zmiana imienia na Marek nastąpiła 19 lipca 1950 roku decyzją Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Zachód. Dzieciństwo i młodość M. Fisza owiane są tajemnicą. Wiadomo tylko, że w maju 1934 roku uzyskał świadectwo dojrzałości jako eksternista. W życiorysie dołączonym do wniosku o wszczęcie mu przewodu doktorskiego napisał: „Do przerabiania kursu szkoły średniej przystąpiłem w 22. roku życia”. Jesienią 1934 roku rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W okresie studiów, w latach 1936–1939, pracował jako nauczyciel matematyki w szkole dla dorosłych, prowadzonej przez Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej Lokatorów „Szkłane Domy” przy Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Żoliborzu. Pracę magisterską pt. *Konformiczne przekształcenia przestrzeni jedno- i dwuspójnych* napisał pod kierunkiem prof. Stanisława Saksa. Po zdaniu 28 czerwca 1939 roku egzaminu magisterskiego, z wynikiem dobrym, uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie matematyki.

Przez cały okres wojny przebywał na terenie Związku Radzieckiego, gdzie pracował między innymi w szkolnictwie średnim. 29 stycznia 1944 roku ożenił się z Olgą Gukow. Mieli jedynego syna Aleksandra, urodzonego 24 września 1946 roku.

W roku 1946 M. Fisza wrócił do Polski i przez rok pracował jako wychowawca w Domu Dziecka w Otwocku. Od jesieni 1947 roku do końca września 1951 pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie, w charakterze starszego radcy ds. statystyki matematycznej. Warto w tym miejscu zauważyć, że z pracą naukową matematyka zetknął się po raz pierwszy, mając ponad 37 lat. W szczególności kierował tam zaprojektowaniem i opracowaniem wyników pierwszego po II wojnie światowej Narodowego

Spisu Powszechnego, przeprowadzonego według stanu o północy z 2 na 3 grudnia 1950 roku.

20 maja 1950 roku M. Fisz zwrócił się do Rady Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu z następującą prośbą:

Uprzejmie proszę o przyjęcie mojej pracy *Kontrola jakości produkcji masowej na cechę ciągłą* jako pracy doktorskiej i, w razie uznania jej za wystarczającą o dopuszczenie mnie do egzaminu ściślego celem uzyskania stopnia doktora filozofii w zakresie matematyki (przedmiot uboczny: mechanika teoretyczna).

Ścisły egzamin doktorski M. Fisz zdał 19 grudnia 1950 roku przed Komisją w składzie: prof. dr Jan Nikliborc – przewodniczący oraz prof. dr Hugo Steinhaus, prof. dr Edward Marczewski, prof. dr Władysław Ślebodziński – członkowie. Promotorem rozprawy doktorskiej pt. *Kontrola jakości produkcji masowej na cechę ciągłą*, opublikowanej w czasopiśmie „*Studia i Prace Statystyczne*”, z. 2 (1950), s. 123–160, był prof. Hugo Steinhaus. Jego promocja doktorska odbyła się 23 czerwca 1951 roku w sali Senatu Uniwersytetu Wrocławskiego. Od czerwca 1950 roku rozpoczął współpracę z Działem Statystyki Matematycznej w Państwowym Instytucie Matematycznym w Warszawie, a od października 1951 roku podjął pracę w tym instytucie. Jednocześnie od roku akademickiego 1951/1952 rozpoczął współpracę z Uniwersytetem Warszawskim, prowadząc na nim wykłady i seminaria zlecane na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii. Z dniem 1 kwietnia 1954 roku minister Szkolnictwa Wyższego powołał go na kierownika Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. Od tego momentu M. Fisz stał się stałym pracownikiem tego wydziału. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku przyznała M. Fiszowi tytuł naukowy docenta. Ta sama komisja uchwałą z dnia 28 marca 1957 roku przyznała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Sekcja Studiów Uniwersyteckich Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego na posiedzeniu w dniu 20 marca 1957 roku powołała go na członka Zespołu Rzecznawców Matematyki. 15 marca 1958 roku został powołany na kierownika Działu Statystyki Matematycznej w Instytucie Matematycznym PAN w Warszawie. Brał udział w I Kongresie Nauki Polskiej, który odbył się w dniach od 29 czerwca do lipca 1951 roku w Warszawie. Był to ogólnopolski zjazd około 1800 naukowców. Powołano na nim Polską Akademię Nauk. Od roku 1949 M. Fisz był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, a w latach 1953–1955 skarbnikiem Zarządu Głównego tegoż towarzystwa oraz wiceprezesem Oddziału Warszawskiego. Od roku 1957 był członkiem Institute of Mathematical Statistics (USA). Uczestniczył w organizacyjnym zjeździe Sekcji Biometrycznej przy Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika, który odbył się w dniach 19–21 lutego 1959 roku w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. Udział w nim wzięli: J. Czekanowski, B. Knaster, J. Łukaszewicz, W. Oktaba, M. Olekiewicz, J. Perkal, H. Steinhaus, S. Zubrzycki i inni. W początkach roku 1961 sekcja ta przekształciła się w Polskie Towarzystwo Biometryczne, którego pierwszym prezesem został Julian Perkal. Profesor M. Fisz wygłosił referaty między innymi na:

- Ogólnopolskim Zjeździe Matematyków w Warszawie w roku 1953,
- Konferencji probabilistycznej w Berlinie w roku 1954,
- Konferencji poświęconej procesom stochastycznym we Wrocławiu w roku 1954,
- Konferencji probabilistycznej w Leningradzie w roku 1955,
- Czwartym Sympozjum w Berkeley w roku 1960,
- Dorocznym Spotkaniu Instytutu Statystyki Matematycznej w Seattle w roku 1961.

W roku 1955 M. Fisz spędził trzy miesiące na Uniwersytecie Moskiewskim, a wiosną 1957 roku wykładał na Uniwersytecie Pekijskim. W roku 1960 wyjechał na roczny staż naukowy do Stanów Zjednoczonych, z którego do Polski nie powrócił. Pracował w: University of Washington (Seattle), Stanford University (Stanford), Columbia University oraz New York University (New York).

Zmarł 4 listopada 1963 roku w Metropolitan Hospital of New York City, USA, mając niewiele ponad 53 lata. Jest rzeczą zmienną, że żadne polskie czasopismo naukowe nie odnotowało śmierci profesora chociażby jednym zdaniem.

W krótkim, bo tylko szesnastoletnim okresie jego kariery naukowej uzyskał wiele znaczących wyników. Pierwsze prace naukowe M. Fisz, łącznie z rozprawą doktorską, dotyczyły metod pobierania prób oraz kontroli jakości produkcji. Kolejną grupę stanowią prace na temat rozkładów granicznych funkcji zmiennych losowych dyskretnych, ze szczególnym uwzględnieniem rozkładu Poissona i rozkładu wielomianowego. Nowoczesność badań M. Fisz uwioczniała się w serii jego artykułów z lat 1957–1958, dotyczących rozkładów granicznych statystyk nieparametrycznych typu Kołmogorowa-Smirnowa. W artykułach tych wykorzystywał wynik Prochorowa z roku 1956, dotyczący słabej zbieżności miar do wielowymiarowych procesów empirycznych. Wyniki te nawet dzisiaj nadają się do pełnego wykorzystania w statystyce matematycznej. Artykuły te zostały przygotowane w czasie jego wizyt w Moskwie i Pekinie. Marek Fisz znaczącą uwagę poświęcił również badaniom własności funkcji próby procesów stochastycznych. Między innymi podał warunki wyrażone w terminach prawdopodobieństw bezwzględnych, przy których prawie wszystkie funkcje próby procesu są funkcjami skokowymi ze skończoną oczekiwaną liczbą punktów nieciągłości. Wyniki te znacząco uogólnił w referacie, który zaprezentował na Czwartym Sympozjum w Berkeley w roku 1960. 16 czerwca 1961 roku w Seattle, w Stanie Washington, prof. M. Fisz wygłosił specjalny referat, zaproszony na Doroczne Spotkanie Instytutu Statystyki Matematycznej. Przedmiotem jego wystąpienia były rozkłady nieskończenie podzielne, którym pozostał wierny aż do śmierci. R. Pyke (1967) napisał: „Ten wspaniały referat przeglądowny, wraz z obszerną bibliografią liczącą 104 pozycje, będzie bardzo użyteczny przez wiele nadchodzących lat”.

Najbardziej znanym wkładem M. Fisz do teorii prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej jest jego podręcznik *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna*, którego pierwsze wydanie ukazało się w roku 1954 i liczyło 374 strony tekstu. Profesor M. Fisz pracę nad tym podręcznikiem rozpoczął w roku 1950, zanim uzyskał doktorat. Podręcznik ten okazał się bardzo popularny i wszystkie egzemplarze zostały sprzedane. Marek Fisz na wiele lat wyznaczył standardy nauczania rachunku prawdo-

podobieństwa i statystyki matematycznej. Wydanie trzecie tego podręcznika w języku angielskim ukazało się w wydawnictwie Wiley w roku 1963. Tłumaczem z języka polskiego był prof. Robert Bartoszyński. Nawiasem mówiąc, promotorem rozprawy doktorskiej Roberta Bartoszyńskiego pt. *O słabej zbieżności miar*, obronionej 23 stycznia 1960 roku w Instytucie Matematycznym PAN w Warszawie, był prof. M. Fisz. Wydanie trzecie podręcznika M. Fisza w języku polskim (liczyło 694 strony), nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego, ukazało się dopiero w roku 1967, już po śmierci autora. Opóźnienie to było wynikiem zawirowań życiowych M. Fisza.

R. Pyke (1967) o podręczniku tym napisał tak:

Tekst ten został napisany zarówno dla starszych studentów studiów licencjackich jak i dla studentów pierwszego roku studiów magisterskich. Obejmuje teorię prawdopodobieństwa i wnioskowanie statystyczne oraz, obok wielu zwykłych zagadnień, zawiera wstępy do procesów stochastycznych i analizy sekwencyjnej. W książce znajduje się zestaw 317 zadań i uzupełnień, co łącznie z istotnymi uwagami historycznymi i bibliograficznymi, czyni z niej zarówno znakomitą monografię jak i podręcznik.

Oprócz czterech wydań tego podręcznika w języku polskim ukazały się trzy wydania w języku angielskim (jedno w Indiach i dwa w USA) oraz 11 wydań w języku niemieckim.

Profesor M. Fisz w ciągu stosunkowo krótkiej kariery naukowej wniósł bardzo wiele do rozwoju i nauczania zarówno rachunku prawdopodobieństwa, jak i statystyki matematycznej.

Źródła

Domański C., *Fisz Marek, 1910–1963*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*. Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa 1998, s. 92–93.

Materiały archiwalne: Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie, Uniwersytetu Wrocławskiego, Urzędu Stanu Cywilnego w Szydłowcu i Wydziału Matematyki, Informatyki i Mechaniki Uniwersytetu Warszawskiego.

Oktaba W., *Fisz Marek*, w: W. Oktaba, *Probabiliści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002, s. 98–99.

Pyke R., *Obituary of Professor Marek Fisz*, *Z. Wahrscheinlichkeitstheorie verw. Geb.*, 1967, 8, s. 153–156.

MIROŚLAW KRZYSKO

Mirosława GAZIŃSKA (1961–2013)

Mirosława Urszula Gazińska urodziła się 23 sierpnia 1961 roku w Płotach. Po ukończeniu liceum, w 1980 roku, rozpoczęła studia na Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. W 1985 roku uzyskała tytuł magistra nauk ekonomicznych. W tym samym roku przyjechała do Szczecina, gdzie rozpoczęła pracę zawodową w Oddziale Wojewódzkim Narodowego Banku Polskiego. Brała aktywny udział w informatyzacji oddziałów NBP i PKO na terenie Szczecina i ówczesnego województwa szczecińskiego. Od 1 września 1986 roku rozpoczęła pracę w Katedrze Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Szczecińskiego. W lipcu 1993 roku uzyskała stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych (specjalność: ekonometria). Rozprawę doktorską napisała na temat *Problem liniowości i nieliniowości związków przyczynowych w ekonometrycznym modelowaniu gospodarczej działalności przedsiębiorstwa*. Promotorem był kierownik Katedry, profesor Józef Hozer.

W 1998 roku powierzono jej funkcję kierownika, początkowo Zespołu Demografii (do 2002 roku), później Zakładu Statystyki i Demografii w Katedrze Ekonometrii i Statystyki. W latach 1993–1998 pracowała również na stanowisku adiunkta w Zakładzie Ekonometrii i Badań Operacyjnych w Wyższej Szkole Morskiej w Szczecinie. W latach 2000–2003 kierowała studiami wieczorowymi na kierunku Informatyka i Ekonometria.

9 października 2003 roku Rada Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego podjęła uchwałę (zatwierdzoną w styczniu 2004 roku przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów) o nadaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w specjalności: demografia, statystyka społeczno-ekonomiczna, ekonometria. Monografia habilitacyjna *Potencjał demograficzny w regionie. Analiza ilościowa*, została wydana przez Wydawnictwo Naukowe US (Rozprawy i Studia T. 448, 2003). Recenzentami tej pracy byli profesorowie Jadwiga Suchecka i Jan Paradysz. W pracy podjęto próbę wielopłaszczyznowej analizy potencjału demograficznego w regionie, zwracając uwagę na wielość wymiarów tego zjawiska.

Zainteresowania naukowe Mirosławy Gazińskiej były rozległe. Przed obroną doktoratu (do 1993 roku) związane były przede wszystkim z rodzajami funkcji analitycznych modeli ekonometrycznych w mikroskali. Prowadzone przez nią wówczas badania koncentrowały się na problemach związanych z liniowością i nieliniowością związków, jednorodnością rozkładów zmiennych losowych oraz monotonicznością funkcji trendów. Zainteresowania te związane były z przedmiotem rozprawy doktorskiej. W tym okresie brała udział w realizacji dwóch programów badawczych w ramach Centralnego Projektu Badań Podstawowych (CPBP), które prowadzone były w Katedrze Ekonometrii i Statystyki pod kierunkiem profesora Józefa Hożera.

Po doktoracie zainteresowania naukowe Mirosławy Gazińskiej skupiały się głównie na trzech nurtach: demografia regionalna i statystyka społeczna; analiza i klasyfikacja danych statystycznych – taksonomia; metody ilościowe w analizie finansowo-ekonomicznej przedsiębiorstwa.

Wśród najważniejszych osiągnięć Mirosławy Gazińskiej można wymienić następujące: autorstwo i współautorstwo ponad 140 publikacji naukowych, współautorstwo wielu publikacji dydaktycznych z zakresu przedmiotów ilościowych (skrypty wydane przez Wydawnictwo Naukowe US), sporządzenie ponad 100 ekspertyz i analiz finansowo-ekonomicznych (współpraca z praktyką gospodarczą), wypromowanie 424 dyplomantów i magistrantów, wypromowanie 4 doktorantów, udział w pracach nad strategią dla Szczecina i województwa zachodniopomorskiego w sferze demografii. Była głównym wykonawcą 5 grantów Komitetu Badań Naukowych (KBN). Brała także aktywny udział w seminariach i spotkaniach naukowych organizowanych przez Komitet Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk.

W 1988 roku odbyła dwumiesięczny staż naukowy w Katedrze Rachunku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Karola w Pradze. W 1993 roku odbyła staże naukowe w ramach projektu Tempus na uczelniach: Coventry Technical College w Wielkiej Brytanii oraz University College Cork w Irlandii.

Doktorantami Mirosławy Gazińskiej byli: Magdalena Kulbaczevska (*Rynek turystyki uzdrowiskowej w świetle procesu starzenia się ludności*, 2012), Przemysław Szczuciński (*Modelowanie związków zmian strukturalnych sektora małych i średnich przedsiębiorstw z rozwojem regionalnym w Polsce*, 2010), Piotr Obidziński (*Metody ilościowe w badaniu wpływu zmian czynników otoczenia systemu emerytalnego na zapotrzebowanie Funduszu Rezerwy Demograficznej*, 2010), Marta Hozer-Koćmiel (*Statystyczna analiza podziału czasu i wartości pracy kobiet*, 2007). Dwie ostatnie osoby pracują na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego.

Efektom wielokierunkowej działalności Mirosławy Gazińskiej były pełnione przez nią funkcje. Wśród najważniejszych należy wymienić następujące: kierownik Zespołu Demografii (później Zakładu Statystyki i Demografii), kierownik Zamiejscowego Ośrodka Dydaktycznego w Wałczu, Prodziekan ds. Studenckich WNEiZ, Prorektor ds. Studenckich US,

Członek SKAD PTS, członek International Atlantic Economic Society, Przewodnicząca Oddziału PTS w Szczecinie, Członek Rady Głównej PTS (2006–2013), Członek Komitetu Nauk Demograficznych PAN, Doradca w Urzędzie Statystycznym w Szczecinie (od 2008 roku).

W 2008 roku została wybrana na Prodziekana ds. Studenckich Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania. W kadencji 2008–2012 pełniła funkcję Prorektora ds. Studenckich Uniwersytetu Szczecińskiego. W zespole Rektorskim (Rektorem był wówczas profesor Waldemar Tarczyński) była doceniana za pracowitość, sumienność i terminowość.

Profesor Mirosława Gazińska po doktoracie zainteresowała się demografią. W dziedzinie tej prowadziła badania, napisała wiele prac naukowych, również monografię habilitacyjną. Na WNEiZ US zapoczątkowała i rozwijała tę właśnie dziedzinę. Demografią zainspirowała też młodych pracowników naukowych.

Obok działalności naukowo-dydaktycznej miała ścisły kontakt z praktyką gospodarczą. Była autorką i współautorką wielu analiz finansowo-ekonomicznych, jako ekspert uczestniczyła w pracach Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Szczecinie, Fundacji na Rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Instytutu Analiz, Diagnoz i Prognoz Gospodarczych w Szczecinie. Brała udział w alokacji spółek i przedsiębiorstw do Narodowych Funduszy Inwestycyjnych w ramach Programu Powszechnej Prywatyzacji. W latach 1995–1997 była członkiem Rady Nadzorczej „Izolacja” w Zduńskiej Woli, reprezentując IX Narodowy Fundusz Inwestycyjny im. E. Kwiatkowskiego. W 1997 roku brała udział w procesie prywatyzacji tej spółki, uwieńczony wprowadzeniem jej akcji na GPW w Warszawie.

Była autorką kilkunastu monografii i kilkuset artykułów, których nie sposób tu wymienić. Do najważniejszych prac można zaliczyć: *Periodyzacja związków strukturalnych na podstawie ekonomicznych szeregów czasowych* (Przegląd Statystyczny, 1992, współautor J. Hozer), *Periodyzacja szeregów czasowych i związków w czasie a prognozowanie zmiennych ekonomicznych w gospodarce morskiej na przykładzie Zarządu Portu Szczecin-Świnoujście* (ZN AM, 1995, Współautor Batóg, Barbara), *Statystyczna analiza nadumieralności ludności wiejskiej w Polsce* (Przegląd Statystyczny 2000, współautor D. Krzysztof), *On Certain Method of Modelling of Individual Labour Productivity* (Folia Economica Stetinensia, 2002, współautorzy J. Batóg, M. Mojsiewicz), *Ekonometryczne normowanie indywidualnej wydajności pracy* (Przegląd Statystyczny, 2002, współautor J. Batóg), *Potencjał demograficzny w regionie. Analiza ilościowa* (2003), *Potencjał życiowy ludności województwa zachodniopomorskiego* (ZN US, 2003), *Statistical Analysis of the Group Labour Productivity Structure Quoted Companies in Poland* (Folia Oeconomica Stetinensia, 2004, współautor W. Tarczyński), *Modelowanie czasu trwania życia bez niepełnosprawności* (Studia Demograficzne, 2004, współautor M. Mojsiewicz), *Sectoral Analysis of the Non-Classical Beak-Even Point on the Polish Capital Market* (Polish Journal of Environmental Studies, 2007, współautor W. Tarczyński), *The Estimation of the Influence of the Economy on the Capital Market in Poland During 2000–2006* (Folia Economica Stetinensia, 2007, współautor W. Tarczyński), *Szacowanie kryzysowych przedziałów czasu trwania życia osób starszych w Polsce* (SiP WNEiZ, 2008, współautor M. Mojsiewicz), *The Socio-Economic Condition of Poland in Relation to EU Member States – Analysis and Diagnosis* (2009, współautor W. Tarczyński).

Jej osiągnięcia naukowe i dydaktyczne były doceniane. Została pięciokrotnie wyróżniona nagrodą Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego za szczególne osiągnięcia w dziedzinie nauki i dydaktyki. Postanowieniem Prezydenta RP została odznaczona Brązowym i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Mąż Mirosławy Gazińskiej, Radosław Gaziński jest profesorem w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych (Wydział Humanistyczny US). Wynikiem połączenia ich pasji naukowych (demografii i historii) były wspólne publikacje naukowe: *Z badań nad rozwojem ludności miast Pomorza Pruskiego w latach 1762–1776 – analiza statystyczna*, (Przegląd Statystyczny”, t. 42, z. 1, 1995), *Z badań nad rozwojem ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego w latach 1762–1775. Analiza taksonomiczna* (Taksonomia 15, 2008), *Z badań nad rozwojem wsi pomorskiej w latach 1762–1775 – wybrane zagadnienia (Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, red. E. Kościk, T. Głowiński, 2009), *Rzemiosło w miastach Pomorza Pruskiego w 1779 i 1782 r. Analiza taksonomiczna* (Taksonomia 17, 2010).

Na XXXIII Międzynarodowej Konferencji „Wielowymiarowa Analiza Statystyczna” (WAS 2014) została przedstawiona (dla wielu uczestników konferencji przypomniana) sylwetka Mirosławy Gazińskiej. Było to możliwe dzięki wprowadzeniu przez przewodniczącego konferencji profesora Czesława Domańskiego sesji historycznej do programu obrad.

Mirosława Gazińska była osobą niezwykle pracowitą, zawsze opanowaną i spokojną. Była perfekcjonistką. Wszystko musiało być przygotowane bardzo dobrze i na czas. Dlatego pozostawało jej niewiele czasu wolnego, czasu na prywatne sprawy. Jednak, jeśli tylko mogła realizowała swoje pasje, czyli podróże po Polsce i świecie oraz wycieczki górskie.

Profesor Mirosława Gazińska odeszła po ciężkiej chorobie 26 września 2013 roku. W tak krótkim czasie zdołała zrobić tak wiele. Zostanie zapamiętana jako wybitny naukowiec i uznany nauczyciel akademicki, przyjaciel.

Źródła

Markowicz I. (2015), *Memories of Mirosława Gazińska*, “Statistical Analysis in Theory and Practise”, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica 3(314), Statistics and Econometrics, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 95–98.

Śp. prof. Mirosława Gazińska, z domu Krzywiania. Portret pisany wspomnieniami, Dziennik Nowogardzki, nr 14 (2247), 21-24.02.2014r.

Tarczyński W. (2013), *Wspomnienie o Profesor Mirosławie Gazińskiej*, Kwartalnik Statystyczny nr 3–4.

IWONA MARKOWICZ

Stanisław GNOT (1946–2002)

Urodził się 10 października 1946 roku w Przemyślu w rodzinie robotniczej jako syn Feliksa i matki Kazimierzy z domu Samborskiej. Tu od 1960 roku uczęszczał do II Liceum Ogólnokształcącego im. prof. Kazimierza Morawskiego, które ukończył w 1964 roku. W latach 1964–1969 odbył studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego na kierunku matematyka. 26 czerwca 1969 roku obronił pracę dyplomową *O współczynnikach Pitmana* (opiekun: doc. dr hab. Witold Klonecki, recenzent: doc. dr Bolesław Kopociński, w egzaminie uczestniczył też prof. dr Józef Łukaszewicz) i otrzymał dyplom magistra matematyki. W latach 1969–1972 był doktorantem w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. W sierpniu 1972 roku wstąpił w związek małżeński (żona Małgorzata), a w czerwcu 1979 roku przyszła na świat jego jedyna córka Beata.

W latach 1972–1975 pracował jako starszy asystent w Instytucie Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN we Wrocławiu w Ośrodku Obliczeniowym, który sam organizował. Stopień doktora nauk matematycznych za pracę *Średnia efektywność układów blokowych* (promotor: doc. dr hab. Witold Klonecki) uzyskał 26 stycznia 1974 roku w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. Recenzentami pracy doktorskiej byli: doc. dr hab. Tadeusz Caliński, prof. dr Józef Łukaszewicz (praca opublikowana w czasopiśmie matematycznym: „*Matematyka Stosowana*”, Seria V 1975, PWN, Warszawa, a ponadto główne wyniki w czasopiśmie: „*Mathematische Operationsforschung und Statistik*”, 7, 1976, *The mean efficiency of block design*, s. 75–84). Od 1975 roku prowadził ćwiczenia ze statystyki matematycznej dla studentów V roku sekcji zastosowań Uniwersytetu Wrocławskiego. W roku akademickim 1975/1976 prowadził wykład monograficzny dla studentów IV i V roku matematyki UW na temat *Estymacja parametrów w modelach liniowych*. W latach 1977–1979 na Kursie Zastosowań Matematyki w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu prowadził wykłady na temat analizy danych jakościowych, statystycznych metod w genetyce populacyjnej, statystyki dla lekarzy. Od 1975 roku

był członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, a od 1979 roku – Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Po uzyskaniu doktoratu został zatrudniony na etacie adiunkta w Instytucie Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN we Wrocławiu, gdzie pracował nieprzerwanie przez 10 lat (w zakładzie o dość egzotycznej nazwie: Ośrodek Obliczeniowy i Kolekcja Drobnoustrojów, którego kierownikiem był mikrobiolog prof. dr hab. Teofil Szulga), gdzie był głównym konsultantem w zakresie metod matematycznych i statystycznych wielu prac doktorskich i habilitacyjnych pracowników naukowych tego Instytutu. W latach 1973–1984 prowadził w tym Instytucie coroczne praktyki dla studentów IV roku sekcji zastosowań UWr. W tym czasie pracował również jako członek zespołu ds. wydawnictw serii „Statystyka Matematyczna”. Latem 1981 roku odbył dwumiesięczny staż naukowy w Instytucie Matematyki Akademii Nauk NRD w Berlinie. W roku 1981 aktywnie uczestniczył w organizacji międzynarodowej konferencji we Wrocławiu pod nazwą 14th European Meeting of Statisticians.

Stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych w zakresie statystyki matematycznej uzyskał 18 stycznia 1984 roku w Instytucie Matematyki na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego (na podstawie cyklu publikacji pod tytułem *Estymacja komponentów wariacyjnych w modelach liniowych*), zatwierdzony przez CK w czerwcu 1984 roku.

Specyficzny klimat ostatnich lat pracy w Instytucie (w latach 1980–1982 był wiceprzewodniczącym NSZZ „Solidarność”) spowodował, że musiał opuścić środowisko medyczne i po habilitacji, 1 października 1984 roku, podjął pracę na stanowisku adiunkta w Katedrze Matematyki Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Dokładnie rok później został mianowany na stanowisko docenta (do 31.10.1991).

Tytuł naukowy profesora otrzymał 27 grudnia 1991 roku na wniosek Rady Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach 1991–1994 był kierownikiem Katedry Matematyki i kierownikiem Zakładu Statystyki Akademii Rolniczej we Wrocławiu na stanowisku profesora nadzwyczajnego. W latach 1990–1994 był także zatrudniony w Instytucie Matematyki Politechniki Opolskiej. W okresie VI kadencji (1988–1990) pełnił funkcję przewodniczącego Komisji ds. Statystyki Matematycznej przy Komitecie Nauk Matematycznych Polskiej Akademii Nauk, a w okresie 1991–1993 był jej wiceprzewodniczącym. Jesienią 1994 roku, po długich rozważaniach, podjął trudne wyzwanie w nowym środowisku akademickim i naukowym w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze. Na tej uczelni do roku 1997 był kierownikiem Zakładu Probabilistyki i Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki, a w latach 1997–1999 w tymże instytucie pełnił funkcję zastępcy dyrektora ds. naukowych na stanowisku profesora zwyczajnego (od 1.06.1997 r. na zasadach mianowania przez MEN).

W latach 1996–1999 z wielkim zaangażowaniem pełnił obowiązki prorektora ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą. Od 1999 roku podjął pracę na Politechnice Zielonogórskiej w Instytucie Matematyki na stanowisku profesora zwyczajnego. We wrześniu

2001 roku z połączenia Politechniki Zielonogórskiej i WSPTK utworzony został Uniwersytet Zielonogórski z nietuzinkowym w skali kraju, liczącym blisko 100 pracowników Instytutem Matematyki, który, niestety, okazał się ostatnią naukową przystanią prof. Stanisława Gnota.

Profesor Gnot był wytrawnym specjalistą w zakresie statystyki matematycznej. Opublikował ponad 60 prac naukowych w renomowanych czasopismach o zasięgu międzynarodowym, głównie w zakresie estymacji i testowania hipotez o parametrach, określających strukturę probabilistyczną modeli liniowych oraz dotyczących teorii eksperymentu. Był promotorem 3 prac doktorskich (do ukończenia czwartego doktoratu zabrakło zaledwie paru tygodni). Wykonał 22 recenzje prac doktorskich, 3 recenzje prac habilitacyjnych i 2 recenzje w sprawie ubiegania się o tytuł naukowy profesora. Wydał oryginalną monografię pt. *Estymacja komponentów wariacyjnych w modelach liniowych* (WNT, Warszawa 1992), która jest wspaniałym kompendium wiedzy o optymalnej estymacji punktowej komponentów wariacyjnych w mieszanych i losowych modelach liniowych, odpowiadających różnym układom eksperymentalnym. Jest ona bardzo pomocna zarówno młodemu adeptowi matematyki, specjalizującemu się w statystycznej teorii podejmowania decyzji, jak i doświadczonemu statystykowi, zajmującym się rozważaną w tej monografii problematyką. Ze względu na szeroko rozwinięty aspekt praktyczny chętnie korzystają z niej specjaliści z innych niematematycznych dyscyplin. Ponadto jest współautorem dość popularnego i niezwykle oryginalnego podręcznika ze statystyki (*Statystyka – 15 godzin z Pakietem „Statgraphics”*. Wyd. AR, Wrocław 1993, 1994, 1997, współautorzy: A. Dąbrowski, A. Michalski, J. Szrednicka), będącego przewodnikiem przy statystycznej analizie danych eksperymentalnych, prowadzonej z wykorzystaniem pakietu statystycznego. Tym samym jako jeden z pierwszych na rynku polskim pokazał, jak można w nowoczesny i praktyczny sposób uczyć trudnych pojęć z zakresu statystyki matematycznej. Odbył kilka staży zagranicznych w takich krajach, jak: Finlandia (University of Tampere), Niemcy (Universität Dortmund, tu przebywał również miesiąc w ramach stypendium naukowego DAAD), Wielka Brytania (University of London), Portugalia (University of Lisboa), Słowacja (Slovak Academy of Sciences); brał udział w kilkunastu konferencjach zagranicznych, najczęściej z gościnnym wykładem.

Warto podkreślić, że na różnych etapach swojej zawodowej kariery był organizatorem lub współorganizatorem wielu konferencji naukowych krajowych i międzynarodowych, poświęconych różnym zagadnieniom statystyki matematycznej, między innymi:

- „Conference On Mathematical Statistics”, Kozubnik 1986, Łagów 1998,
- „Statystyczne Metody Identyfikacji – Teoria i Zastosowania”, Sobótka 1987, 1988, 1989 (seminaria naukowe z udziałem gości zagranicznych, których efektem były wydania oryginalnych materiałów z recenzowanymi artykułami w języku angielskim),
- „Statystyka Matematyczna”, Wisła 1992, 1994, 1995,
- „Zielonogórskie Konfrontacje Matematyczne”, 1996, 1997, 1998.

Problematyka badawcza, będąca głównym przedmiotem zainteresowań i rozważań prof. Stanisława Gnota, dotyczyła:

- wnioski statystyczne w genetyce populacyjnej i mikrobiologii – ważniejsze prace: *Ilościowy i jakościowy aspekt cech w numerycznych metodach taksonomicznych* („Postępy Mikrobiologii”, XIV, 1975), *Zastosowanie metody analizy czynnikowej do taksonomii drobnoustrojów* („Postępy Mikrobiologii”, XVI, 1977) – współautor T. Szulga, *Estimation of gene frequencies by the determinant methods* („Genetica Polonica”, 22, 1981, współautorzy: H. Matej, T. Szulga), *Estimation of parameters in certain hierarchical genetic models* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 10, 1979), *Testing for Hardy-Weinberg equilibrium* („Biometrics”, 36, 1980, współautor T. Ledwina), *Estimation of parameters under Hardy-Weinberg law in population genetics* („Statistics”, 19, 1988, współautor A. Michalski);
- optymalnej estymacji i testowania hipotez w modelach liniowych o różnorodnych strukturach macierzy kowariancji – ważniejsze prace: *Best linear plus quadratic estimation of parameters in mixed linear models* („Zastosowania Matematyki”, XV, 1977, s. 455–462, współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *Uniformly minimum variance unbiased estimation in various classes of estimators* (współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *The essentially complete class of rules in multinomial identification* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 8, 1977), *Best unbiased linear estimation. A coordinate-free approach* („Prob. Math. Statist.”, 1, 1979, współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *Bayes estimation in linear models: A coordinate-free approach* („J. Multivariate Analys.”, 13, 1983), *Quadratic estimation in mixed linear models with two variance components* („J. Statist. Plan. Inference”, 8, 1983, współautor J. Kleffe), *Nonnegativity of quadratic estimates in mixed linear models with two variance components* („J. Statist. Plan. Inference”, 12, 1985, współautorzy: J. Kleffe, R. Zmyślony), *Kwadratowa estymacja komponentów wariancyjnych w modelach liniowych* („Matematyka Stosowana”, XXVII, 1986), *Quadratic estimation of variance components in mixed block design* („J. Statist. Plan. Inference”, 16, 1987), *On minimum biased quadratic estimators* („Statistics”, 19, 1988, współautor J. Szrednicka), *Characterizations of two-way layouts from the point of view of variance component estimation in corresponding linear models* („J. Statist. Plan. Inference”, 26, 1990, współautorzy: J. Baksalary, A. Dobek), *Linear and quadratic estimation from inter and intra-block sources of information* („Statistics”, 22, 1991, współautor A. Michalski), *Bayes invariant quadratic estimation in general linear regression models* („J. Statist. Plan. Inference”, 30, 1992, współautorzy: J. Szrednicka, R. Zmyślony), *Nonlinear estimation in linear models* („Statistics”, 23, 1992, współautorzy: H. Knautz, G. Trenkler, R. Zmyślony), *Tests based on admissible estimators in two variance components model* („Statistics”, 25, 1994, współautor A. Michalski), *Nonnegative minimum biased quadratic estimation in the linear regression model* („J. Multivariate Analysis”, 54, 1995, współautorzy: G. Trenkler, R. Zmyślony), *Best estimation of variance components with arbitrary kurtosis in two-way layouts mixed models* („J. Statist. Plan. Inference”, 44, 1995, współautorzy: J. Baksalary, S. Kageyama), *On admissibility of the intra-block and interblock variance component estimators* („Biometrical Letters”, 35, 1, 1998, współautorzy: T. Caliński, A. Michalski), *Nonnegative minimum biased quadratic estimation in mixed linear models* („J. Multivariate Ann.”, 80, 2002, współautor M. Grządziel), *Maximum likelihood estimation in mixed normal model with two variance components* („Statistics”, 36(4), 2002, współautorzy: D. Stemann, G. Trenkler, A. Urbańska-Motyka);

- teorii eksperymentu ze szczególnym uwzględnieniem teorii układów blokowych – ważniejsze prace: *Układy wierszowo-kolumnowe* (Czwarte Colloquium z Agro- Biometrii, 1974), *The mean efficiency of block design.* „Math. Operationsfors. Statist.”, 7, 1976);
- metod identyfikacji – prace: *The problem of two-group identification* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 9, 1978), *Odporne metody identyfikacji* (Materiały Seminarium nt. Metody identyfikacji – teoria i zastosowania, Sobótka 1987, współautorzy: T. Bednarski, A. Niemiec), *Estymatory typu „ridge” w modelach liniowych* (Materiały Seminarium nt. Metody identyfikacji – teoria i zastosowania, Sobótka 1988), *Identyfikacja obrazów – teoria i zastosowania. Metody Transformacji Obrazów Satelitarnych i Fotogrametrycznych dla Potrzeb Gospodarki Rolnej i Wodnej* (AR Wrocław 1990, współautorzy: T. Bednarski, A. Dąbrowski).

Do najważniejszych osiągnięć naukowych Stanisława Gnota należy zaliczyć:

- skonstruowanie klasy testów dopuszczalnych do testowania hipotezy o równowadze Hardy’ego-Weinberga w modelach genetyki populacyjnej (prace z T. Bednarskim i T. Ledwiną);
- podanie pewnych uogólnień teorii dotyczących charakteryzacji estymatorów bayesowskich i dopuszczalnych względem kwadratowej funkcji straty w modelach liniowych (współpraca z: W. Kloneckim, R. Zmyślonym, J. Kleffe, J. Szrednicką);
- konstrukcja klasy testów i podanie ich własności dla testowania hipotez dotyczących komponentów wariacyjnych, opartych na niezmienniczych estymatorach dopuszczalnych tych parametrów (wspólnie z A. Michalskim);
- podanie pełnej charakteryzacji nieujemnych i dopuszczalnych estymatorów komponentów wariacyjnych w modelach mieszanych z dwoma komponentami (współpraca z: R. Zmyślonym, J. Kleffe, D. Stemannem, G. Trenklerem);
- podanie warunków koniecznych i dostatecznych, przy których istnieją jednostajnie najlepsze estymatory niezmiennicze komponentów wariacyjnych w modelu dwukierunkowej klasyfikacji, przy dowolnym rozkładzie prawdopodobieństwa wektora obserwacji (współpraca z J. Baksalarym, S. Kageyamą);
- skonstruowanie estymatora nieujemnego o minimalnym obciążeniu funkcji średniego ryzyka kwadratowego estymatora liniowego w modelu normalnym i wykorzystanie tego estymatora przy wyborze zmiennych w analizie regresji (współpraca z: G. Trenklerem, H. Knautzem, R. Zmyślonym, D. Stemannem);
- podanie warunków koniecznych i dostatecznych dopuszczalności wewnątrz i między-blokowych estymatorów komponentów wariacyjnych w mieszanym modelu liniowym z dwukierunkową klasyfikacją (wspólnie z A. Michalskim);
- podanie w jawnej postaci estymatorów największej wiarygodności komponentów wariacyjnych dla pewnej klasy liniowych modeli mieszanych bez ograniczeń i w klasie estymatorów nieujemnych (prace z: A. Urbańską-Motyką, G. Trenklerem, H. Knautzem, R. Zmyślonym, D. Stemannem).

Osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Stanisława Gnota to namacalny dowód jego naukowego talentu i zdolności wspaniałego organizowania pracy w różnych zespołach badawczych. Był kierownikiem lub głównym wykonawcą kilku projektów badawczych grantów finansowanych przez KBN, nie licząc innych finansowanych przez różne resorty ministe-

rialne. Ostatni grant KBN (01.02.2000–30.01.2002), którego był kierownikiem, dotyczył zastosowania metod algebry liniowej, analizy wypukłej oraz algorytmów i procedur numerycznych do liniowego i odpornego wnioskowania w modelach liniowych. Kierowany przez niego grant zaowocował 12 pracami opublikowanymi lub wysłanymi do druku w takich czasopismach, jak: „Linear Algebra and its Applications”, „Statistics”, „J. Multivariate Analysis”. Końcowy raport z realizacji tego projektu badawczego pisał z wielkim wysiłkiem, nie wiedząc do końca, że bezlitosny nowotwór trawi kości jego spracowanych ramion.

Doskonale pamiętam dzień 23-go listopada 2001 roku po południu w małej sali seminaryjnej Katedry Matematyki AR, kiedy w wąskim gronie prezentował główne idee naszej wspólnej z Agnieszką Urbańską-Motyką, niestety już ostatniej pracy „Some properties of ML and REML estimators in mixed normal models with two variance components” (Discussiones Mathematicae – Probability and Statistics 24, 2004), poświęconej estymatorom typu REML komponentów wariancyjnych w mieszanych modelach normalnych – to był ostatni występ profesora Stanisława Gnota przy tablicy, jakże można Go za to teraz podziwiać, ile musiał wydobyć z siebie sił, dokonując ostatnich zapisów”

– wspomina jego uczeń i wieloletni współpracownik – dr hab. Andrzej Michalski.

Za swoje osiągnięcia na polu naukowym i dydaktycznym otrzymał liczne nagrody: w latach 1986–1994 – dziewięć nagród Rektora AR we Wrocławiu, w latach 1994–1998 – trzy nagrody Rektora WSPTK w Zielonej Górze.

Zmarł nad ranem we wtorek 9 kwietnia 2002 roku po długiej i ciężkiej chorobie, która powoli niweczyła jego twórcze siły. Pomimo cierpienia, niemalże do ostatnich dni życia rozmawiał i myślał o różnych problemach, o swoich współpracownikach i wielu niedokończonych pracach. Został pochowany 11 kwietnia na cmentarzu parafii św. Rodziny we Wrocławiu, przy ul. Smętnej (pole 16b, rząd II, grób 19).

Profesor dr hab. Stanisław Gnot cieszył się wielkim uznaniem nie tylko w kraju, ale i w różnych miejscach świata, o czym świadczyły listy kondolencyjne napływające z różnych ośrodków zagranicznych. Ci, którzy go znali lub choćby przez chwilę z nim przebywali, doznawali wiele radości i szczerze go poważali. Był ceniony za swój niebywały humor, otwartość, niespotykaną życzliwość, umysł z jednej strony bardzo racjonalny, a z drugiej – subtelny i głęboko refleksyjny. Był wybitnym naukowcem i mądrym nauczycielem akademickim – po prostu człowiekiem z charyzmą.

Źródła

Dokumenty Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

Dokumenty i prace odziedziczone po zmarłym, będące w posiadaniu autora biogramu.

Dzieje Akademii Rolniczej. Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław 2001.

Pro Memoria. Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław 2005.

ANDRZEJ MICHALSKI

Jerzy GREŃ (1936–1985)

Jerzy Piotr Greń urodził się 14 marca 1936 roku w Cięcynie (powiat żywiecki, wówczas województwo krakowskie, obecnie śląskie). Szkołę powszechną i liceum ukończył w Bielsku-Białej. W latach 1954–1958 studiował w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie na Wydziale Ogólnoekonomicznym. Ukończył kierunek „Statystyka matematyczna”, otrzymując dyplom magisterski na podstawie pracy *Wyrównywanie danych dorocznych spisów rolnych w Polsce metodą reprezentacyjną*, napisanej pod kierunkiem prof. Ryszarda Zasępy. W 1958 roku rozpoczął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki Matematycznej na Wydziale Ogólnoekonomicznym SGPiS. W roku 1964 na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych po obronie rozprawy doktorskiej *Zagadnienia lokalizacji próby w wieloparametrowym losowaniu warstwowym* (promotorem rozprawy był prof. Wiesław Sadowski, recenzentami prof. Ira Koźniewska i prof. Egon Vielrose). Od 1 października 1964 roku był adiunktem w Katedrze Statystyki Matematycznej SGPiS, która została przekształcona w Katedrę Ekonometrii, a następnie Instytut Ekonometrii. Od 1970 roku należał do PZPR. W 1972 roku Rada Wydziału Finansów i Statystyki SGPiS nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy *Gry statystyczne i ich zastosowania* (recenzentami byli prof. prof. Zdzisław Hellwig, Zbigniew Pawłowski i Wiesław Sadowski). Od 1 marca 1973 roku był docentem w Katedrze Ekonometrii. W roku akademickim 1973/1974 przebywał na stypendium British Council w Queen Mary College i London School of Economics. W latach 1975–1980 był wicedyrektorem Instytutu Gospodarstwa Społecznego SGPiS. W 1979 roku Rada Państwa PRL nadała mu tytuł profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych (recenzentami wniosku byli prof. prof. Zbigniew Czerwiński, Wiesław Sadowski i Kazimierz Zajęc), a w 1980 roku został kierownikiem Zakładu Statystyki Matematycznej w Instytucie Ekonometrii. W latach 1979–1981 kierował także Zakładem Statystyki i Ekonometrii na Wydziale Ekonomicznym UMCS w Lublinie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Od lipca 1981 do czerwca 1984 roku przebywał w Etiopii jako ekspert

FAO. Powrócił do kraju latem 1984 roku, a 1 października 1984 roku został dyrektorem Instytutu Ekonometrii.

Profesor Jerzy Greń zajmował się problemami metody reprezentacyjnej oraz między innymi demografii. Jednak najważniejsze wyniki uzyskał w dziedzinie statystyki bayesowskiej i jej zastosowań ekonomicznych. Jego praca habilitacyjna *Gry statystyczne i ich zastosowania* została opublikowana w wersji rozszerzonej przez PWE w 1972 roku i w przekładzie rosyjskim przez moskiewskie wydawnictwo „Statistika” w 1975 roku. Była pierwszą w polskiej literaturze naukowej monografią na temat statystyki bayesowskiej, gdyż poprzednio w języku polskim ukazywały się książki zawierające jedynie rozdziały na ten temat. Najznaczniejszym osiągnięciem teoretycznym profesora Grenia, zawartym w tej książce, było potraktowanie zadania prognozy jako statystycznego problemu decyzyjnego. Dużą wartość miały również rozdziały dotyczące zastosowań ekonomicznych. Za tę pracę otrzymał Nagrodę III stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Opublikował liczne artykuły naukowe w „Przeglądzie Statystycznym” i innych czasopismach. Ramy organizacyjne jego prac badawczych tworzył w SGPiS nie tylko Instytut Ekonometrii, ale także Instytut Planowania i Zarządzania Gospodarczego, Instytut Rozwoju Gospodarczego oraz Instytut Gospodarstwa Społecznego. Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, redagował dział statystyki „Przeglądu Statystycznego”, w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym był członkiem zarządu Sekcji Zastosowań Matematyki i Statystyki Oddziału Warszawskiego.

Profesor Jerzy Greń był wybitnym dydaktykiem. Rozpoczął swoją karierę od prowadzenia ćwiczeń z matematyki, a w późniejszym czasie wykładał między innymi ekonometrię, statystykę matematyczną i metodę reprezentacyjną. Kierował Podyplomowym Studium Zastosowań Matematyki w Ekonomii. Wykładał nie tylko w SGPiS, ale także na: Politechnice Warszawskiej, Uniwersytecie Łódzkim, Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu i przez ponad dziesięć lat w Akademii Sztabu Generalnego. Dużą popularność uzyskała jego książka *Modele i zadania statystyki matematycznej*, będąca jednocześnie podręcznikiem i zbiorem zadań, wielokrotnie wznawiana przez PWN. Uczestniczył w międzynarodowych konferencjach o charakterze dydaktycznym, interesując się tak zwanym nauczaniem programowanym. Jako pierwszy w Polsce zastosował ten system, pisząc podręcznik akademicki *Statystyka matematyczna. Podręcznik programowany*, wydany przez PWN dopiero w 1987 roku. Wypromował ponad trzydziestu magistrów, kilku doktorów, recenzował około dziesięć prac doktorskich.

Profesor Jerzy Greń był także ekspertem w dziedzinie zastosowań statystyki i ekonometrii. Na wczesnym etapie kariery, w latach 1959–1960, pracował w Instytucie Farmakologii jako statystyk. Należał do grona ekspertów PTE w dziedzinie statystyki. Współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym – w latach 1962–1981 był członkiem Komisji Matematycznej GUS. Opracował wiele rozmaitych analiz i opinii, ale ukoronowaniem jego działalności w dziedzinie praktycznych zastosowań stał się wyjazd, w 1981 roku, w charakterze eksperta FAO do Etiopii, która od wielu lat znajdowała się w złej sytuacji gospodarczej i żywnościowej, pogłębionej przez przewrót wojskowy i dyktaturę od 1974 roku. Organizował tam zintegrowany system statystyki żywnościowej i rolniczej,

szkolił statystyków etiopskich, opublikował podręcznik *Handbook on Applied Econometrics*, wydany w Addis Abebie w 1983 roku przez Centralny Urząd Statystyczny Etiopii.

Profesor Jerzy Greń zmarł nagle 30 marca 1985 roku.

Źródła

Archiwum SGH, akta osobowe i akta przewodów na stopnie i tytuły naukowe Jerzego Grenia.

<edustat.com.pl> (Portal Edukacyjny Statystyki Publicznej, strona internetowa). *Report: The XXIX Conference on Multivariate Statistical Analysis 2010*, Łódź. Oprac. M. Zielińska-Sitkiewicz, A. Witaszczyk, „Statistics in Transition (new series)” 2010, 11,3, s. 650–651.

MAREK MĘCZARSKI

Bogusław GUZIK (1946–2009)

Bogusław Guzik urodził się 4 listopada 1946 roku w Józefowie w województwie za-mojskim. W następnym roku jego rodzice zamieszkali z dziećmi na Ziemiach Odzyskanych w Barlinku (wówczas woj. gorzowskie), gdzie ukończył szkołę podstawową oraz średnią. Studia podjął w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu na Wydziale Handlowo-Towaroznawczym. Bezpośrednio po ich ukończeniu w roku 1969 rozpoczął pracę na stanowisku asystenta, najpierw (krótko) w Instytucie Ekonomii Politycznej WSE w Poznaniu, a następnie w Zakładzie Ekonometrii Instytutu Statystyki i Ekonometrii (w roku 1991 przemianowanym na Katedrę Ekonometrii, którą kierował nieprzerwanie przez 15 lat). Stopień doktora nauk ekonomicznych otrzymał w 1975 roku (rozprawa doktorska *Prognozowanie na podstawie trendów segmentowych*, promotor prof. Z. Czerwiński), a stopień doktora habilitowanego w 1980 roku na podstawie rozprawy *Metody prognozowania ekonometrycznego*, będącej częścią monografii *Prognozowanie ekonometryczne. Podstawy i metody* (PWE, 1980; autorem drugiej części był prof. Z. Czerwiński). Tytuł profesora nauk ekonomicznych uzyskał w 1991 roku.

Od początku swojej kariery naukowej prof. Bogusław Guzik interesował się problemami z pogranicza ekonometrii i statystyki – dwóch dyscyplin tak się z sobą zająbiających, że *de facto* trudno je rozgraniczyć. Zawsze podejmował tematy trudne i aktualne, pozostające w centrum zainteresowania ekonometryków i statystyków, proponując oryginalne rozwiązania, dzięki którym zdobył pozycję uznanego w tym gronie specjalisty.

Był tytanem pracy i pasjonatem nauki. Jego dorobek naukowy przekracza 300 pozycji, głównie z zakresu: prognozowania ekonometrycznego, wielowymiarowej analizy porównawczej, ekonometrii finansowej oraz metod i modeli pomiaru efektywności gospodarczej (Data Envelopment Analysis – DEA). Był bardzo krytyczny wobec tego, co robił i ostrożny w wyciąganiu wniosków, a zarazem ufny w nieograniczone możliwości

poznania naukowego. Postawę tę dobrze ilustrują słowa wypowiedziane przez niego podczas kolokwium habilitacyjnego w 1980 roku:

Trzeba jasno powiedzieć, że kiedy naukowcy angażują się w przewidywanie przyszłości, **podejmują w gruncie rzeczy temat nie ten, który tradycyjnie uważany jest za naukowy**. Trudno bowiem w formułowaniu większości prognoz doszukać się np. stosowania eksperymentalnych wzorców, zasad dowodu naukowego, dokładności, natychmiastowej sprawdzalności hipotez. **Przesłanki wniosków prognostycznych są kombinacją wiedzy, spekulacji i wyobrażeń** – zwłaszcza sposób dochodzenia do wniosków prognostycznych, a więc sposób myślenia. Prognozowanie naukowców oparte jest na poznawalnej przeszłości i teraźniejszości, zrozumieniu czynników, które uczyniły teraźniejszość taką jaka jest. Łączy ono teraźniejszość z przyszłym stanem rzeczy przez wykrycie tych okoliczności, które w przyszłości mogą doprowadzić do jednej lub kilku możliwości. **Prognozowanie naukowe oznacza wreszcie obowiązek ostrożności i rozwagi w formułowaniu prognoz oraz obowiązek określania jaki stopień zaufania przywiązuje się do wypowiedzianych stwierdzeń** [podkreślenia E.P.].

W badaniach ekonometryczno-statystycznych od początku były (i są zresztą nadal) widoczne dwa zasadniczo różniące się podejścia (nurty) metodologiczne. Pierwszy z nich, zorientowany przede wszystkim na rozwój teorii, wyróżnia się stosowaniem wyrafinowanego, skomplikowanego teoretycznie i narzędziowo aparatu matematycznego, co samo w sobie nie jest ani naganne, ani groźne, ale mocno zawęży krąg partnerów do merytorycznej dyskusji naukowej, nie mówiąc o potencjalnych użytkownikach-praktykach. Poza tym, łatwo popaść w niebezpieczną skrajność, gdy warsztat formalny zaczyna przesłaniać wartość merytoryczną problemu naukowego. Punktem wyjścia drugiego kierunku, ukierunkowanego głównie na rozwiązywanie konkretnych problemów praktycznych, jest najpierw dobrze sformułowana hipoteza badawcza, do której następnie dobierane są – stosownie do charakteru problemu – adekwatne narzędzia. Kierunek ten lepiej oddaje właściwe dla nauk ekonomicznych rozumienie istoty badań ekonometrycznych, to jest szukanie odpowiedzi na stawiane pytania o charakterze ekonomicznym i wyjaśnianie celu (społecznego, gospodarczego), któremu odpowiedzi te mają służyć. Cały dorobek naukowy prof. Bogusława Guzika mieści się w tym drugim nurcie.

Zainteresowanie prof. Bogusława Guzika prognozowaniem ekonometrycznym sięga początków jego kariery naukowej i było kontynuowane zarówno po doktoracie, jak i habilitacji. W rozprawie habilitacyjnej Bogusław Guzik rozwija koncepcję prognozowania, wykraczającą poza tradycyjne schematy ekonometrycznych badań statystycznych. Przedstawia własne uogólnienia rozwijające ówczesny dorobek i uzupełniające dostrzegalne luki, między innymi w zakresie: metod prognozowania segmentowego, wag harmonicznych prof. Z. Hellwiga oraz tak zwanych prognoz bez wygładzania. Proponuje własne oryginalne sposoby budowy przedziału wiarygodności prognozy, badania jej dopuszczalności i ustalania horyzontu.

Łącznie poza doktoratem i habilitacją problematyce tej poświęcił około 30 artykułów opublikowanych głównie w czasopiśmie naukowych: „Przegląd Statystyczny” (organ

Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN), „Organizacja i Kierowanie”, którego wydawcą jest Komitet Nauk o Organizacji i Zarządzaniu PAN, „Wiadomościach Statystycznych” (wydawca: Główny Urząd Statystyczny) oraz w zeszytach naukowych Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (seria: „Prace Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej”) i Uniwersytetu Szczecińskiego.

Drugi obszar zainteresowań badawczych prof. Bogusława Guzika wiąże się z modelowaniem ekonometrycznym. Jego prace z tego zakresu, sięgające początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, były kontynuowane dosłownie do ostatniej chwili i obejmują między innymi dwie monografie: *Modelowanie i planowanie wzrostu gospodarki narodowej* (PWN, 1982; współautor) oraz *Segmentowe modele ekonometryczne* (1993; Wydawnictwo AE w Poznaniu) i blisko 50 artykułów naukowych opublikowanych między innymi w takich czasopismach, jak: „Ekonomista” (organ Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN oraz PTE), „Przegląd Statystyczny”, „Control and Cybernetics”, „Badania Operacyjne i Decyzje” oraz „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku prof. Bogusław Guzik cały cykl prac z zakresu modelowania ekonometrycznego zamieścił także w zeszytach naukowych AE w Poznaniu (seria: „Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka”).

Wyróżniająca się w tym nurcie zwłaszcza monografia *Segmentowe modele ekonometryczne* stanowi całościowy wykład najważniejszych problemów modelowania segmentowego nieregularnych zjawisk społeczno-gospodarczych. Praca ma charakter metodologiczny i zawiera szereg przyczynków oraz nowych koncepcji rozwijających teorię i praktykę modelowania ekonometrycznego. Dziełem tym prof. Bogusław Guzik potwierdził pozycję niekwestionowanego lidera i twórcy nowego działu ekonometrii, zajmującego się budową i wykorzystaniem segmentowych modeli ekonometrycznych.

Trzecim nurtem badawczym, którego początki sięgają przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, była wielowymiarowa analiza porównawcza (WAP). W ramach tej problematyki prof. Bogusław Guzik: zaproponował autorską metodę pomiaru podobieństwa (niepodobieństwa) dendrytów, opracował własną modyfikację znanego w praktyce grupowania wielowymiarowych obiektów „metodą kul”, eliminując niepożądane własności tej metody, oraz oryginalną metodę periodyzacji rozwoju obiektów wielowymiarowych. Z tego zakresu profesor opublikował kilkanaście artykułów naukowych w „Przeglądzie Statystycznym” i „Wiadomościach Statystycznych” oraz w zeszytach naukowych Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (seria: „Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka”) i Uniwersytetu Szczecińskiego.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku prof. Bogusław Guzik zaczął interesować się ekonometrią finansową, publikując między innymi w czasopismach: „Bank i Kredyt”, „Badania Operacyjne i Decyzje”, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” kolejnych kilkanaście artykułów poświęconych między innymi: metodom mierzenia efektywności banków, metodom (i procedurom) prognozowania cen akcji, próbom ustalenia statystycznej zależności między rentownością i płynnością bankową, kano-

nicznym wskaźnikom rentowności banków notowanych na GPW w Warszawie, kształtowaniu się rentowności i płynności polskich banków giełdowych.

Artykuł *O pewnej możliwości uwzględnienia substytucji nakładów w modelach DEA*, opublikowany w czasopiśmie „Badania Operacyjne i Decyzje” (2007, nr 3–4) rozpoczyna całą serię publikacji profesora poświęconych modelom oraz metodom analizy efektywności gospodarczej i społecznej. Wydawane one były dosłownie do ostatnich dni życia profesora głównie w czasopismach: „Badania Operacyjne i Decyzje”, „Przegląd Statystyczny” oraz „Wiadomości Statystyczne”. Cykl tych prac wieńczy monografia *Podstawowe modele DEA w badaniu efektywności gospodarczej i społecznej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2009). Książka jest pierwszą w literaturze polskiej zwartą publikacją na temat Data Envelopment Analysis i prezentuje zarówno podstawy teoretyczne, jak i najważniejsze modele DEA, między innymi: model CCR, model nadefektywności SE-CCR, model efektywności radialnej oraz modele z tak zwanymi karami za luzy. O ile pierwotne propozycje DEA dotyczyły jednak badania efektywności jednostek decyzyjnych w skali mikro, o tyle w swojej monografii prof. Bogusław Guzik prowadzi rozważania w taki sposób, że można je z powodzeniem odnieść także do skali makroekonomicznej. Główny nacisk kładzie na tradycyjne i nowe dziedziny zastosowań DEA do analizy procesów społeczno-gospodarczych, między innymi do: oceny efektywności nakładów, ustalania benchmarków, tworzenia rankingów obiektów, badania efektywności struktury i siły konkurencji technologicznej obiektów czy na przykład wykorzystania raportów simpleksowych. Monografia ta spotkała się z bardzo dobrym odbiorem zarówno w świecie teoretyków z zakresu badań operacyjnych, jak i coraz szerszego kręgu praktyków życia gospodarczego.

Niestety, profesorowi nie było już dane cieszyć się z tego sukcesu na rynku wydawniczym. Zmarł nagle w Poznaniu 6 lipca 2009 roku.

Zarysowany bardzo skrótowo obraz aktywności naukowej prof. Bogusława Guzika byłby niepełny, gdyby nie wspomnieć o jego niezwykle bogatym dorobku naukowym niepublikowanym, obejmującym: raporty, opracowania i analizy wykonawcze w ramach projektów badawczych bądź na zamówienie praktyki gospodarczej, recenzje wydawnicze, opinie w przewodach doktorskich i habilitacyjnych itp. Ogółem dorobek ten obejmuje: 20 dużych projektów badawczych i grantów MNiSzW, ponad 70 raportów i opracowań wykonanych na rzecz praktyki oraz kilkadziesiąt opinii awansowych zrealizowanych na zlecenie jednostek naukowych.

Odrębny nurt tworzą wreszcie publikacje dydaktyczne profesora, w tym szereg podręczników akademickich z ekonometrii, badań operacyjnych oraz prognozowania, między innymi: *Ekonometria* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1979), *Zbiór zadań z ekonometrii* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1983), *Ekonometria z zadaniami* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1993), *Badania operacyjne. Cz. 1 – Programowanie liniowe* (Terra, 1998), *Podstawy ekonometrii* (Wydawnictwo AE w Poznaniu, 2008), *Wstęp do badań operacyjnych* (Wydawnictwo UEP, 2009). Niektóre z nich były wielokrotnie wznawiane.

Profesor Bogusław Guzik odszedł w pełni sił twórczych. Był osobowością nieprzeciętną, miał: własny styl, charyzmę, bardzo dużą wiedzę, talent pisarski, specyficzne poczucie humoru i... swoisty dystans do świata. Choć wyróżniał się niezwykłą bezpośredniością, życzliwością i komunikatywnością, nie był postacią medialną, unikał tłumów i wprost fizycznie nie cierpiał rozgłosu. Takim pozostał do końca i takim go zapamiętają jego najbliżsi i przyjaciele.

Odszedł zdecydowanie za wcześnie człowiek, którego skromność dorównywała jego wielkości. Poczytuję sobie za zaszczyt, że należałem do grona najbliższych przyjaciół Bogusława.

Profesor Bogusław Guzik należał do grona najwybitniejszych polskich przedstawicieli ekonomii ilościowej przełomu XX i XXI w. Przez ponad czterdzieści lat był pracownikiem Uniwersytetu Ekonomicznego (wcześniej Akademii Ekonomicznej i Wyższej Szkoły Ekonomicznej) w Poznaniu. Umiejętnie godził pracę naukową z obowiązkami społeczno-organizacyjnymi, między innymi przez wiele lat był zastępcą dyrektora Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej, prodziekanem, a następnie przez sześć lat dziekanem Wydziału Ekonomii.

Profesor Bogusław Guzik ze swoim mistrzem prof. Zbigniewem Czerwińskim stworzył poznańską szkołę ekonometrii. Jest autorem wielu fundamentalnych monografii i podręczników z ekonomii ilościowej, wypromował kilka pokoleń polskich ekonomistów-praktyków oraz pracowników nauki.

EMIL PANEK

**Zbigniew Benedykt
HELIŃSKI
(1907–1976)**

Zbigniew Benedykt Heliński urodził się w 1907 roku w Żninie (poznańskie). Studia wyższe rozpoczął w Institut Supérieur de Commerce w Antwerpii, ale przerwał je z powodu trudności finansowych. Po powrocie do kraju podjął studia w Akademii Handlowej w Poznaniu, które ukończył w 1932 roku, uzyskując dyplom z zakresu nauk handlowych. W 1939 roku został zmobilizowany, brał udział w bitwie pod Kutnem, a następnie w obronie Warszawy. Po kapitulacji dostał się do niewoli niemieckiej. W czasie wojny przebywał w Oflagu XIA i IIC. Po wyzwoleniu obozu wrócił do Poznania. Na podstawie przedwojennego dyplomu i zdanego egzaminu (3.07.1946) otrzymał tytuł magistra nauk ekonomiczno-handlowych Akademii Handlowej w Poznaniu. W 1946 roku przeniósł się do Szczecina, gdzie rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewódzkim, kontynuowaną w różnych jego agendach do końca roku 1949, między innymi na stanowisku naczelnika Wydziału Planowania i Statystyki oraz dyrektora Biura Regionalnego Centralnego Urzędu Planowania. Równolegle współpracował z organizatorami Akademii Handlowej w Szczecinie. 1 września 1946 roku podjął pracę nauczyciela akademickiego w Akademii Handlowej w Szczecinie, w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie, a następnie w Politechnice Szczecińskiej. Kolejno zajmował stanowiska: starszego asystenta, wykładowcy, samodzielnego pracownika nauki (od 1949), zastępcy profesora (od 1954), starszego wykładowcy (od 1961), docenta etatowego (od 1965). Rada Wydziału Finansów i Statystyki Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie 30 czerwca 1959 roku nadała mu stopień doktora nauk ekonomicznych, a 16 czerwca 1964 roku stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych.

Od roku 1951 pełnił funkcję kierownika Katedry Statystyki, a od 1970 kierownika Zakładu Statystyki i Demografii w Instytucie Rachunku Ekonomicznego. Zajmował się zastosowaniami statystyki w zagadnieniach gospodarczych i społecznych, godząc pracę zawodową w administracji wojewódzkiej z działalnością naukowo-dydaktyczną i organizacyjną w zakresie szkolnictwa wyższego. Był jednym z głównych pionierów i orga-

nizatorów polskości na Pomorzu Zachodnim. Jego dorobek naukowy dotyczy przede wszystkim demografii i gospodarki morskiej Pomorza Zachodniego. Do ważniejszych publikacji Zbigniewa Helińskiego należą: *Porty morskie w gospodarce Polski* (praca doktorska), *Ludność Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949* (miesięcznik „Szczecin” 1959, nr 10 i 11/12), *Przeładunki w porcie Szczecin w latach 1946–1960, studium sezonowości* (praca habilitacyjna), *Długofalowe tendencje rozwojowe ludności Pomorza Zachodniego* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”), *Ruchy ludnościowe na Pomorzu Zachodnim w XIX i XX wieku* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”).

Zmarł 30 października 1976 roku w Szczecinie. Został pochowany w alei zasłużonych na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie.

Zbigniew Benedykt Heliński współpracownikom i kolegom okazywał życzliwość. Swoją postawą i obyciem budził szacunek wśród studentów. Jego barwne opowiadania o przedwojennej Polsce, kampanii wrześniowej i wojennych losach, których doświadczył, zyskiwały uwagę i aprobatę słuchaczy. Był niezrównanym gawędziarzem.

Profesor Zbigniew Heliński w roku 1969 przyjmował mnie do pracy w Katedrze Statystyki. W 1969 roku w swoim notatniku zapisałem następującą myśl prof. Helińskiego: „Metody ekonometryczne zdadzą egzamin tam gdzie nie ma wpływu człowieka”. Dzisiaj wiem, że to spostrzeżenie było trafne i dążąc do zastosowań ekonometrii, należy uwzględnić wpływ człowieka poprzez tak zwane związki celowe, poprzez badanie skłonności ludzkich itp. Druga ważna myśl, którą powtarzał prof. Heliński, to potrzeba interdyscyplinarnego podejścia w pracy naukowej ekonomisty. Ważna jest specjalizacja, ale ważna jest również wiedza z innych dziedzin. W ekonomii istotna jest psychologia, socjologia, prawo itd. Dzisiaj widząc, jak młodzi badacze w swoich pracach odchodzą od interdyscyplinarności, mam obawy, czy będą w stanie opisać rzeczywistość adekwatnie.

Źródła

Akta personalne.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Wspomnienia współpracowników.

JÓZEF HOZER

Zdzisław Henryk HELLWIG (1925–2013)

Zdzisław Henryk Hellwig urodził się 26 maja 1925 r. w Dokszycach, na Wileńszczyźnie, w rodzinie nauczycielskiej. Nieobcy mu był los pokolenia wojennego. W nagrodę za członkostwo w AK otrzymał pracę w Donbasie.

Od 1946 roku mieszkał we Wrocławiu, gdzie w 1947 r. zdał maturę w liceum dla dorosłych. Od 1947 roku studiował w Szkole Handlowej we Wrocławiu na kierunku Ekonomika przedsiębiorstw; studia ukończył w 1952 roku, uzyskując dyplom magistra ekonomii w Wyższej Szkole Ekonomicznej – uczelni państwowej, powstałej z prywatnej Szkoły Handlowej we Wrocławiu.

W tym roku rozpoczął pracę w Katedrze Statystyki na tej uczelni. Na Wydziale Handlu uczelni wrocławskiej, za pracę *Regresja liniowa i jej zastosowania w ekonomii* nadano mu tytuł kandydata nauk ekonomicznych. W roku 1959 był na stażu naukowym w Cambridge w Anglii, gdzie pracował nad rozprawą habilitacyjną *Przyczynek do teorii regresji*. Habilitował się w 1962 r. na Wydziale Finansów i Statystyki Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Po habilitacji mianowano go docentem; w 1967 r. nadano mu tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1973 r. profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych.

Od 1962 roku do 1995 kierował Katedrą Statystyki w Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. W roku akademickim 1965/66 pracował w Nigerii jako wykładowca uniwersytecki w Ibadanie. W latach 1968–74 UNESCO zatrudniło go w charakterze konsultanta, gdzie zajmował się grupowaniem państw świata oraz wskazaniem dla poszczególnych grup wzorca rozwoju. Te jego prace przyczyniły się do odnowienia i popularyzacji teorii taksonomii wrocławskiej opracowanej przez grupę Hugona Steinhausa.

Do jego najbardziej znanych książek należą: *Elementy rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej* (1959), *Regresja liniowa i jej zastosowania w ekonomii* (1960), *Aproksymacja stochastyczna* (1965).

Należał do członków założycieli instytucji zwanej Konferencją Polski Południowej. Konferencje te od 1965 r. odbywają się nieprzerwanie do dziś; przyczyniły się znacznie do integracji matematyków, statystyków i ekonometryków pracujących w uczelniach ekonomicznych Katowic, Krakowa i Wrocławia.

Z jego inicjatywy uczelnia wrocławska, pierwsza z uczelni ekonomicznych w Polsce, już w początkowych latach sześćdziesiątych XX wieku, postawiła na komputery i języki algorytmiczne. Tutaj kształcono kadry informatyczne dla innych uczelni ekonomicznych w Polsce. Zajmował się modelowaniem ekonomicznym oraz badaniem jakości modeli. Pierwszy położył silny nacisk na dziedzinę modelu: nie ma bowiem funkcji bez wyraźnie określonego zbioru jej argumentów. Skłaniał się do opinii, że jedynym prawem nauki jest zasada równowagi. To z jego inicjatywy, funkcje sklepane z wielomianów, typu spline, przyczyniły się do odnowy teorii regresji. Należał, przez kilka lat, do grupy Hugona Steinhausa, pracującej nad użytecznością matematyki – w przemyśle, antropologii, rolnictwie, biologii i medycynie. Na początku swojej kariery naukowej, w latach 1951-52 sprawował funkcję pierwszego kierownika nowo powołanej Katedry Matematyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu; był również prodziekanem ds. studiów zaocznych oraz, przez jedną kadencję, prorektorem ds. nauki. W 1969 roku z jego inicjatywy powołano na uczelni Instytut Metod Ilościowych, który po kilku zmianach nazwy, stał się Instytutem Matematyki Stosowanej. Jego podręcznik z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki, przeznaczony dla uczelni ekonomicznych, zawiera elementy procesów stochastycznych. Procesy stochastyczne były w tym okresie nowością, nie tylko na wydziałach ekonomicznych, ale również matematycznych. Otrzymał kilka nagród ministra nauki, liczne nagrody rektora oraz nagrodę rektorów uczelni wrocławskich. Wśród licznych odznaczeń państwowych, jakie otrzymał, jest krzyż komandorski orderu Polonia Restituta. Pozostawił liczną grupę swoich wychowanków; kształcenie kadry naukowej traktował bardzo poważnie. Miał wielkie zasługi organizacyjne i dydaktyczne. Aktywnie uczestniczył w pracach PZPR, od początku tej organizacji do 1981 roku. Uczelnie, Akademia Ekonomiczna w Krakowie i Uniwersytet im. Karola w Pradze nadały mu stopień doktora honoris causa.

Zmarł 5 listopada 2013 roku we Wrocławiu i spoczywa w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu świętego Wawrzyńca.

Źródła

A. Smoluk (2016), *Siedmiu z ekonometrii*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu (w rozdziale 6, poświęconym Z. Hellwigowi jest podana literatura)

ANTONI SMOLUK

Jerzy Zdzisław HOLZER (1930–2001)

Jerzy Zdzisław Holzer urodził się 24 lipca 1930 roku w Bydgoszczy. W 1948 roku został studentem Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, która rok później zmieniła nazwę na Szkołę Główną Planowania i Statystyki (SGPiS). W 1951 roku na Wydziale Przemysłu tej uczelni uzyskał dyplom ekonomisty planisty, a w 1953 roku na Wydziale Statystyki – dyplom magistra ekonomii.

Kolejne stopnie naukowe J.Z. Holzer zdobywał w macierzystej uczelni: stopień doktora nauk ekonomicznych w roku 1963 na Wydziale Finansów i Statystyki na podstawie pracy pt. *„Wpływ urodzeń i zgonów na kształtowanie struktury ludności Polski według płci i wieku”*, a stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w roku 1968, przedstawiając Radzie Wydziału Finansów i Statystyki pracę habilitacyjną pt. *„Model ludności ustabilizowanej”*. W marcu 1969 roku uzyskał tytuł naukowy docenta, we wrześniu 1979 roku Rada Państwa nadała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, a w czerwcu 1989 roku – tytuł profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych.

Pracę zawodową J.Z. Holzer rozpoczął jako młodszy asystent w Katedrze Statystyki SGPiS we wrześniu 1950 roku. Dwa lata później przyznano mu stanowisko starszego asystenta, a we wrześniu 1954 roku uzyskał stopień adiunkta. Samodzielne wykłady ze statystyki ogólnej oraz ekonomicznej podjął w 1955 roku, a w 1958 roku – wykłady z demografii. W latach 1954–1956 prowadził ćwiczenia ze statystyki do wykładu prof. Stefana Szulca na Wydziale Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1958–1963 prowadził ponadto wykład z demografii z elementami statystyki dla słuchaczy Wydziału Historyczno-Socjologicznego Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie.

W latach 1956–1963 pracował dodatkowo (w wymiarze pół etatu) w Głównym Urzędzie Statystycznym na stanowisku kierownika Zespołu Badań Demograficznych. W tym czasie zainicjował szereg badań i publikacji analitycznych, które kontynuowane są do dziś.

Zajmował się metodami szacowania ludności w układzie terytorialnym, weryfikacją metody obliczania współczynnika umieralności niemowląt (wprowadził zasadę zmienności wartości współczynnika alfa), budową tablic wymieralności.

Na propozycję prof. dr. Jana Drewnowskiego, ówczesnego Dziekana Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Ghany w Legon, Jerzy Z. Holzer został oddelegowany na okres 1963–1966 do pracy w tworzonym tam Instytucie Statystyki. Prowadził wykłady i seminaria z demografii oraz badania w zakresie oceny procesów demograficznych w Ghanie. Efektami tych badań były: monografia o sezonowości urodzeń i zgonów wybranych miast w Ghanie, artykuły oraz rozdział w rozprawie habilitacyjnej o zastosowaniu modelu ludności ustabilizowanej.

Po powrocie do kraju pracował w latach 1966–1971 w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Prowadził wówczas wykłady ze statystyki ogólnej oraz wykłady, seminaria magisterskie i doktoranckie z demografii.

Od września 1971 roku do września 1973 roku J.Z. Holzer pracował w Centrum Programu Ludnościowego Afrykańskiej Komisji Gospodarczej ONZ z siedzibą w Addis Abebie (Etiopia) na stanowisku regionalnego doradcy demograficznego. Łącznie odbył 17 misji do 7 krajów afrykańskich na zaproszenie rządów tych krajów. Doradztwo obejmowało pomoc przy opracowaniu programów spisów ludności, formułowaniu planów naukowo-badawczych w zakresie demografii dla centrów lub instytutów uniwersyteckich współpracujących z ONZ. W tym czasie brał czynny udział w szkoleniu demografów afrykańskich. W 1972 roku wykładał przez jeden semestr demografię dla studentów Wydziału Statystyki Uniwersytetu Haile-Selassie w Addis Abebie w ramach pomocy ONZ dla Etiopii. W latach 1972 i 1973 przeprowadził miesięczne intensywne cykle wykładów z demografii dla słuchaczy Studium Statystycznego ONZ przy Uniwersytecie w Dar-es Salaam w Tanzanii. W 1973 roku szkolił demografów w Regionalnym Instytucie Badań Ludnościowych usytuowanym przy Uniwersytecie Ghany w Legon.

W październiku 1973 roku profesor J.Z. Holzer podjął pracę w Wydziale Spraw Społecznych ONZ z siedzibą w Genewie na stanowisku demografa. Prowadził tam analizy porównawcze różnych problemów ludnościowych w Europie. Ich efektem były publikacje: *Recent Trends in Family Setting Patterns in European Countries* (był to referat wprowadzający na seminarium ONZ pt. *Youth and Responsible Parenthood*, które odbyło się w Lillehammer w Norwegii w maju 1974 roku) oraz *Expected Trends in Population Size and Sex-Age Structure, 1970–2000* (to opracowanie stanowiło rozdział VII do publikacji pt. *Post-War Demographic Trends in Europe and the Outlook Until the 2000*, która była drugą częścią *Economic Survey of Europe in 1974* Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ).

Ponadto w latach 1973–1977 J.Z. Holzer był organizatorem pracy Grupy Roboczej do Spraw Demografii Społecznej ONZ w ramach Europejskiego Programu Rozwoju Społecznego, gdzie co roku odbywały się seminaria na różne tematy związane z procesem reprodukcji ludności w Europie. W maju 1976 roku zorganizował w Polsce posiedzenie tej Grupy Roboczej, którego przedmiotem było przygotowanie założeń metodolo-

gicznych do studium porównawczego płodności kobiet w krajach o niskiej dzietności – w ramach Światowego Programu Badań Płodności (WFS). Brał też udział w pracach Komitetu Doradczego międzynarodowego programu badań pt. *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region*, realizowanego w różnych krajach w latach dwudziestych XX w.

W 1977 roku, po rozwiązaniu Europejskiego Wydziału Spraw Społecznych ONZ, J.Z. Holzer podjął swoje obowiązki zawodowe w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Prowadził wykłady z demografii, seminaria magisterskie i doktorskie. W latach 1978–1999 był dyrektorem Instytutu Statystyki i Demografii SGPIŚ (SGH), a w kadencji 1981–1984 pełnił funkcję prorektora do spraw badań naukowych w SGPIŚ.

Pierwsze wyniki prac naukowo-badawczych z zakresu metod analiz demograficznych J.Z. Holzer zaczął publikować w latach 1957–1958. Później powstały opracowania monograficzne oparte na własnych badaniach prowadzonych w Zespole Badań Demograficznych GUS. Dotyczyły one problematyki umieralności ludności i płodności kobiet. Pole zainteresowań naukowo-badawczych rozszerzyło się również o problematykę wędrowek ludności oraz analizę procesu reprodukcji ludności. Uwieńczeniem tego nurtu było przygotowanie książki pt. *Podstawy analizy demograficznej* (PWE, Warszawa 1963). Uzyskała ona pozytywne recenzje w naukowych czasopismach krajowych i zagranicznych oraz została przyjęta jako podręcznik akademicki.

Wyniki dalszych pogłębionych studiów w zakresie metod analizy i oceny procesów demograficznych zostały opublikowane przez J.Z. Holzera w książce pt. *Demografia* (PWE, Warszawa 1970). Jest to podręcznik, który poza materiałem dydaktycznym przedstawia w sposób syntetyczny problematykę procesów demograficznych Polski. Kolejne wydania, zmienione i poszerzone o przegląd najważniejszych współczesnych teorii uwarunkowań procesów demograficznych, ukazały się w latach 1980, 1989, 1994, 1999. Ostatnie wydanie z 2003 roku przygotował zespół współpracowników z Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Osobny nurt zainteresowań J.Z. Holzera stanowiły studia w zakresie umieralności, a szczególnie zagadnienia budowy tablic wymieralności. Jego autorstwa są części założeni metodologicznych, jak i wyników opublikowanych w opracowaniach pt. *Polskie tablice wymieralności 1955/1956; Polskie tablice wymieralności 1960/61* oraz pierwszych opublikowanych po wojnie *Tablic wymieralności ludności miasta stołecznego Warszawy 1958/1959*. Są to opracowania o trwałej wartości poznawczej. Tablice te były praktycznie wykorzystywane przy opracowywaniu prognoz demograficznych w Polsce w latach sześćdziesiątych XX wieku. Wyniki badań nad umieralnością ukazały się jako rozdział w książce *Sex Differentials in Mortality, Trends, Determinants and Consequences* (współautor J. Mijakowska), wydanej przez Australijski Narodowy Uniwersytet w Canberra w 1983 roku.

Szczególne zainteresowania profesora J.Z. Holzera skupiały się wokół metod budowy projekcji i prognoz demograficznych oraz oceny procesu reprodukcji ludności. Syntezą wyników prac badawczych na ten temat była książka pt. *Prognoza demograficzna*

Polski do roku 1975 (PWE, Warszawa 1959). Następne lata przyniosły dalsze bardziej pogłębione studia w tym zakresie. Praca doktorska pt. *Urodzenia i zgony a struktura ludności Polski, 1950–2000* (PWE, Warszawa 1964) stanowiła kolejny krok w tych studiach, które następnie związały J.Z. Holzera z Komitetem Badań i Prognoz „Polska 2000” PAN. W publikacji tego Komitetu pt. „Prognozy rozwoju demograficznego Polski” nr 3/1971, ukazały się dwa jego opracowania, tj. *Krytyczna ocena zasad budowy współczesnych prognoz demograficznych w Polsce* oraz *Prognoza demograficzna Polski do roku 1990 jako podstawa polityki zatrudnienia i kształcenia – projekt ekspertyzy*. Szczególnie pierwsze z tych opracowań stanowiło krytyczną syntetyczną ocenę dotychczasowych zasad konstrukcji prognoz demograficznych. W I tomie publikacji *Strategia Rozwoju Polski do roku 2020*, wydanej w 2000 roku przez Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, ukazało się opracowanie J.Z. Holzera (współautor R. Serek) pt. *Sytuacja demograficzna świata i Polski w okresie do roku 2020*.

W latach 1986–1987 J.Z. Holzer kierował zespołem przygotowującym studialne prognozy rozwoju ludności Polski. W styczniu 1987 roku Komitet Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000” wydał pracę pt. *Trzywariantowa prognoza stanu i struktury ludności Polski do roku 2000 – opracowanie wstępne*, której Profesor był współautorem. W 1990 roku J.Z. Holzer opublikował w wydawnictwach SGPiS monografię pt. *Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030, Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski*.

Poszerzenie badań o tematykę teoretycznych zależności między strukturą płci i wieku ludności a współczynnikami ruchu naturalnego ludności wiąże się z problematyką zastosowań modelu ludności ustabilizowanej. Temat ten stanowił przedmiot rozprawy habilitacyjnej J.Z. Holzera pt. *Model ludności ustabilizowanej* oraz cyklu artykułów. Do najważniejszych wśród nich należy zaliczyć teksty w „Studiach Demograficznych”: *Wyznaczanie roczników wyżu i niżu demograficznego w Polsce. Zakres falowania liczebności wybranych grup wieku* (nr 3/4 (61/62), 1980, współautor B. Mlącki); *Próba wyznaczenia optymalnej liczby urodzeń dla osiągnięcia ustabilizowanej struktury płci i wieku ludności Polski w roku 2060* (nr 1/63, 1981, współautor J. Józwiak); *Wartości poznawcze i ograniczenia modelu ludności ustabilizowanej w problematyce optymalizacyjnej* (1981, nr 3/65) oraz *Wyże demograficzne w Polsce, Analiza porównawcza* (1984, nr 4/78). Są to prace wnoszące zarówno nowe propozycje analityczne, jak i stanowiące istotny wkład do oceny procesów demograficznych.

Prace metodyczne z zakresu pomiaru wpływu procesów demograficznych na strukturę ludności według płci i wieku przedstawione zostały w kilku opracowaniach. W marcu 1977 roku na międzynarodowej konferencji w Waszyngtonie J.Z. Holzer przedstawił adaptację pewnej metody pomiaru wpływu wybranych czynników na zmianę liczby urodzeń i ich struktury według wieku matki. Referat ten został opublikowany jako rozdział pt. *Components of change in number and structure of births by age of mothers in urban and rural areas of Poland, 1950–1975* w książce zatytułowanej *Social, Economic and Health Aspects of Low Fertility* (NIH, Waszyngton 1980). Polska wersja tego referatu ukazała się w „Studiach Demograficznych” w 1977 roku; było to pionierskie opracowanie w literaturze krajowej.

W 1978 roku opublikowana została praca J.Z. Holzera pt. *Zastosowanie modelu analizy umożliwiającego szacowanie potencjalnego wpływu migracji wewnętrznych na poziom współczynników ruchu naturalnego* („Studia Demograficzne” 1978, nr 53). Praca ta stanowi oryginalny wkład metodyczny do budowy tzw. pośrednich metod oceny wpływu migracji na procesy demograficzne.

Duża część prac wymienionych powyżej prowadzona była w ramach problemów węzłowych. Ich syntezę zawiera opracowanie *Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania reprodukcji ludności* („Monografie i Opracowania SGPIŚ” 1982, nr 111/4). Raport końcowy z badań w latach 1976–1980, autorstwa J.Z. Holzera, przekazany był Rządowej Komisji Ludnościowej, która szereg wniosków wdrożyła do polityki planistycznej organów centralnych administracji państwowej.

Szczególne znaczenia we współczesnej problematyce demograficznej nabiera analiza procesu starzenia się ludności. Profesor J.Z. Holzer został w 1984 roku zaproszony przez Sekcję Demograficzną EKG ONZ w Genewie do opracowania koncepcji studium porównawczego procesu starzenia się ludności w krajach wysoko rozwiniętych. Na podstawie tej koncepcji, po serii posiedzeń Grupy Roboczej, którą kierował Profesor wspólnie z kierownikiem Demographic Unit w EKG ONZ w Genewie, powstała monograficzna praca ukazująca przede wszystkim demograficzne konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz wybrane społeczno-ekonomiczne jego skutki. Rozdział dotyczący Polski pt. *The Aging of the Population in Poland, 1950–2020* został opublikowany w 1987 roku. Kolejnym etapem prac w tym nurcie było dokonanie – na zaproszenie Departamentu Ludności ONZ w Nowym Jorku – syntetycznej oceny problematyki związanej z aktywnością zawodową ludzi starych. Ta synteza została zaprezentowana na międzynarodowym sympozjum naukowym w Tokio w 1986 roku, zaś jej polska wersja ukazała się w „Studiach Demograficznych” (1987, nr 2).

Przemiany struktur demograficznych w kontekście procesu reprodukcji, a zwłaszcza proces starzenia się ludności, stanowiły przedmiot zainteresowań badawczych J.Z. Holzera w ostatnich latach jego życia. Były one usytuowane w szerszym tle perspektywy zmian demograficznych na świecie i w Europie, ich skutków ekonomicznych i społecznych. Łączyło się z tym zajmowanie się także polityką ludnościową rozpatrywaną jako element polityki społecznej.

Ważnym obszarem prac badawczych J. Z. Holzera była problematyka demograficzna krajów Afryki. Wyniki pierwszych prac z tego zakresu zostały opublikowane w monografii pt. *Seasonality of Vital Events in Selected Towns of Ghana, An Analysis of Registration Data Relating to the Period 1956–1960*. Skróć tej publikacji został włączony do książki wydanej w Londynie pt. *The Population of Tropical Africa* (wyd. Longmans, Green, co. Ltd. 1968). Wyniki własnych badań procesów demograficznych krajów Afryki zostały przedstawione w części pierwszej rozprawy habilitacyjnej J.Z. Holzera, jak również w materiałach z konferencji ludnościowej zorganizowanej w Sydney przez Międzynarodową Unię dla Naukowego Badania Ludności (IUSSP). Opracowanie pt. *Estimate of the Age Structure of Ghana's Population. An Application of the Stable Population Model* (Sydney, IUSSP, 1967) jest umieszczone na liście wyselekcjo-

wanej literatury zalecanej w najobszerniejszym amerykańskim podręczniku pt. *The Methods and Materials of Demography* z 1971 roku (do rozdziału pt. *Some Methods of Estimation for Statistically Underdeveloped Areas*).

W 1979 roku w „Economic Papers”, wydawanych w SGPiS, opublikowana została praca J.Z. Holzera pt. *Some Demographic and Socio-economic Aspects of Urbanization in Africa*. Została ona również przełożona na język niemiecki i wydana w serii „Beitrage zur Demographie” w Berlinie (NRD) w 1979 roku. Z tematyką krajów rozwijających się wiąże się też opracowanie dotyczące problematyki ludnościowej Chińskiej Republiki Ludowej („Studia Demograficzne” 1983, nr 2).

Biorąc pod uwagę doświadczenia związane z pracą w Afryce, Fundusz Ludnościowy ONZ (UNFPA) powierzył J.Z. Holzerowi zorganizowanie seminarium dla ekspertów z krajów rozwijających się, na temat: *Użytkowanie prognoz demograficznych dla planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego*. Pierwsze takie seminarium odbyło się w 1987 roku, a następne prowadzone były w latach 1988 i 1989.

W 1976 roku zostało uruchomione w Polsce centralne kierowanie badaniami w większości dziedzin nauki, połączone z ich specjalnym finansowaniem. Priorytetowe dziedziny badań nazywane były problemami węzłowymi, a w drugiej połowie lat osiemdziesiątych centralnymi problemami badań podstawowych. Profesor J.Z. Holzer został kierownikiem Problemu Węzłowego „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej” (we wrześniu 1978) oraz „Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski” (we wrześniu 1980), a w czerwcu 1986 roku powierzono mu kierowanie programem badawczym „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”. Wyniki prac prowadzonych w ramach kolejnych programów, które obejmowały studia nad teoriami ludnościowymi, metodologią badań ludnościowych i badania empiryczne procesów ludnościowych, zostały opublikowane w 61 tomach w 3 seriach wydawniczych „Monografie i Opracowania” Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, a następnie Szkoły Głównej Handlowej.

Profesor J.Z. Holzer stale, choć w różnych formach, współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym. Konsultował założenia do spisów powszechnych, uczestniczył w dyskusjach nad założeniami do kolejnych prognoz demograficznych, opiniował metody obliczania niektórych wskaźników demograficznych. Wielokrotnie recenzował zawartość publikacji demograficznych, a zwłaszcza rocznika demograficznego. Od 1978 roku był członkiem Naukowej Rady Statystycznej przy Prezesie GUS. Za wkład w rozwój statystyki ludności i badań demograficznych Prezes GUS przyznał Profesorowi dyplom i plakietkę pamiątkową „Za długoletnią i ofiarną pracę w dziedzinie polskiej statystyki” (w 1968 roku, w pięćdziesiątą rocznicę utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego). Trzydzieści lat później (w 1998 roku) Prezes GUS przyznał mu złotą odznakę honorową „Za zasługi dla statystyki RP”.

Profesor J.Z. Holzer działał aktywnie w komitetach PAN. Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN od chwili jego powstania, tj. od 1963 roku. Pełnił w nim funkcję sekretarza naukowego (1967–1971) i wiceprzewodniczącego (1977–1981), a w 1981 roku

został jego przewodniczącym na dwie kolejne kadencje. Łącznie 14 lat poświęcił działalności organizacyjnej, starając się o kreowanie naukowego środowiska demograficznego.

W 1981 roku J.Z. Holzer został powołany przez Prezydium Polskiej Akademii Nauk na członka Komitetu Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000”, a w 1984 roku na członka Prezydium; od 1987 roku pełnił funkcję wiceprzewodniczącego tego Komitetu. Był przewodniczącym Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk w kadencji 1999–2002, członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk (od 1991 roku), członkiem Academia Europea (od 1995 roku). W 1987 roku został członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN w kadencji 1987–1989. Od 1999 roku J.Z. Holzer był wiceprzewodniczącym Rządowej Rady Ludnościowej, a jej członkiem był od początku istnienia Rady (uprzednio Komisji).

Działał także aktywnie w organizacjach międzynarodowych. Od 1966 roku był członkiem rzeczywistym International Union for Scientific Study of Population (IUSSP). W 1979 roku został powołany w skład Komitetu Organizacyjnego 19 Konferencji Generalnej. Należał do Rady Naukowej IUSSP w kadencji 1981–1985. Od 1974 roku był członkiem rzeczywistym International Statistical Institute (ISI). Był także członkiem założycielem i od momentu powstania w 1985 r. członkiem European Association for Population Studies (EAPS). W latach 1981–1998 J.Z. Holzer wchodził w skład Rady Naukowej Międzynarodowego Komitetu Współpracy w dziedzinie Naukowych Badań Demograficznych (CICRED) z siedzibą w Paryżu. Od 1981 roku wielokrotnie przewodniczył polskiej delegacji na posiedzenia Komisji Ludnościowej ONZ w Nowym Jorku. Wiele razy pełnił funkcję wiceprzewodniczącego i sprawozdawcy tej Komisji, a w latach 1981–1983 był jej przewodniczącym. W 1994 roku został wybrany wiceprzewodniczącym i sprawozdawcą Komitetu przygotowującego Międzynarodową Konferencję Ludnościową w Karirze. Profesor J.Z. Holzer współpracował też z Międzynarodowym Instytutem Stosowanej Analizy Systemów (IIASA) w Laxenburgu pod Wiedniem. Był członkiem Polskiego Zespołu Współpracy z IIASA przy PAN w latach 1996–1998 i 1999–2002.

Wyniki długoletniej działalności naukowej profesora J.Z. Holzera zostały opublikowane w 25 książkach i ponad 150 innych opracowaniach, a prawie połowa z nich ukazała się w wydawnictwach zagranicznych.

Profesor Zdzisław Jerzy Holzer zmarł nagle 29 września 2001 roku. Został pochowany na Powązkach obok żony, zmarłej pół roku wcześniej.

Źródło

Kotowska I. E., Profesor Jerzy Zdzisław Holzer, 1930–2001, „Studia Demograficzne” 2001, nr 2/140, s. 9–19.

IRENA E. KOTOWSKA

Andrzej IWASIEWICZ

(1935–2012)

Andrzej Iwasiewicz urodził się w Augustowie. Po wojnie wraz z rodziną przeniósł się do Solic-Zdrój (obecnie Szczawno Zdrój na Dolnym Śląsku). Tam pracując i ucząc się ukończył szkołę średnią oraz zdał maturę z wyróżnieniem.

Studia wyższe odbywał w Krakowie. W 1957 roku ukończył Wyższą Szkołę Ekonomiczną na kierunku towaroznawstwa. Po trzyletniej pracy w przemyśle, w 1960 roku został asystentem w Katedrze Chemii i tam w roku 1967 współtworzył Pracownię Zastosowań Statystyki Matematycznej w Doświadczalnictwie. Był też opiekunem bardzo aktywnego Studenckiego Koła Naukowego Chemiczno-Towaroznawczego. W roku 1973 przeszedł z Zakładu Chemii Instytutu Towaroznawstwa do Zakładu Statystyki ówczesnego Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego, a następnie do nowo utworzonego Zakładu Statystycznych Metod Kontroli Jakości, którego kierownikiem był Jan Steczkowski. W 1993 roku po przejściu Jana Steczkowskiego na emeryturę został kierownikiem tego Zakładu i pełnił tę funkcję do przejścia na emeryturę w roku 2005.

W Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie przeszedł przez wszystkie szczeble kariery zawodowej, począwszy od roku 1957, w którym uzyskał dyplom magisterski, a następnie – stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych (1964), stopień naukowy doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie statystyki i statystycznej kontroli jakości (1988), stanowisko profesora nadzwyczajnego (1991), a od roku 1997, w którym otrzymał tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych, stanowisko profesora zwyczajnego. Był także związany z uczelniami niepublicznymi. W latach 1997–2008 w Wyższej Szkole Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach kierował Katedrą Statystyki i Ekonometrii oraz był członkiem Senatu tej uczelni, a w latach 2006–2012 w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego zarządzał Katedrą Metod Statystycznych.

Osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Andrzeja Iwasiewicza związane są z następującymi dziedzinami wiedzy statystycznej:

- metody statystyczne i ich zastosowanie w doświadczalnictwie chemicznym. Wrazem tego jest współautorstwo następujących książek: *Metody statystyczne w doświadczalnictwie chemicznym* (1970), *Metody statystyczne dla chemików* (1986) oraz współautorstwo pracy *Statistical Methods in Applied Chemistry*, wydanej wspólnie przez PWN oraz wyd. Elsevier w 1990 roku,
- metody statystycznej kontroli jakości, o których opublikował wiele artykułów naukowych, a także monografię *Statystyczna kontrola jakości w toku produkcji. Systemy i procedury* (1985),
- zarządzanie jakością, którym to zagadnieniem zajął się po roku 1990, publikując z tego zakresu szereg artykułów naukowych, a przede wszystkim książkę *Zarządzanie jakością, podstawowe problemy i metody* (1999).

Jego publikacje książkowe i artykuły w znacznym stopniu rozwijały dyscyplinę, którą się zajmował. Były to problemy metodologii i praktyki badań statystycznych w doświadczalnictwie chemicznym, towaroznawstwie oraz zarządzaniu jakością. Miały one nie tylko charakter teoretyczny, ale w wielu przypadkach znajdowały zastosowanie w praktyce gospodarczej. Przykładem może być jego dziesięcioletnia współpraca z Instytutem Badań Systemowych PAN w Warszawie, w ramach której zrealizowany został Problem MR I.30: *Rozwój metod analizy systemowej i ich zastosowania w gospodarce narodowej*. Zasługi Andrzeja Iwasiewicza w rozwoju uprawianej dyscypliny nie ograniczały się wyłącznie do publikowania prac, które sam stworzył, ale w dużym stopniu do inspirowania innych osób, w jak najszerszym tego słowa znaczeniu. Należy podkreślić, że w pracach badawczych zespołowych zawsze był głównym inicjatorem przyjmowanych koncepcji.

Andrzej Iwasiewicz był urodzonym dydaktykiem, lubianym przez studentów i młodych pracowników nauki. Jego zajęcia dydaktyczne z zakresu statystyki, statystycznych metod sterowania procesami, zarządzania jakością, monitorowaniem procesów oraz zarządzaniem operacjami cieszyły się dużym zainteresowaniem wśród słuchaczy. Brał udział jako wykładowca – między innymi – w dwóch kursach, zorganizowanych dla członków studenckich kół naukowych chemików, których słuchacze skierowali do Państwowego Wydawnictwa Naukowego propozycję wydania opracowania obejmującego procedury statystyczne dla chemików. W konsekwencji wydana została wymieniona powyżej seria książek, które do dnia dzisiejszego są zalecane chemikom zajmującym się zastosowaniami metod statystycznych w doświadczalnictwie chemicznym.

Andrzej Iwasiewicz był długoletnim pracownikiem naukowo-dydaktycznym krakowskiej uczelni ekonomicznej, zasłużonym dla jej rozwoju. W latach 1993–1996 był Dziekanem Wydziału Zarządzania Akademii Ekonomicznej, następnie (z wyboru) członkiem Senatu AE, a także aktywnym członkiem wielu komisji wydziałowych i senackich. W la-

tach 1996–1997 był dyrektorem Programu MBA w Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Zasiadał też w wielu gremiach naukowych, takich jak Komisja Nauk Ekonomicznych PAN w Krakowie, a w jej ramach był redaktorem naczelnym *Folia Oeconomica Cracoviensia* w latach 2003–2012. Był także członkiem Komisji Statystyczno-Demograficznej PAN w Krakowie oraz członkiem Komisji Ekonomicznej PAU oraz członkiem Normalizacyjnej Komisji Problemowej ds. zastosowań metod statystycznych Polskiego Komitetu Normalizacyjnego.

Profesor Andrzej Iwasiewicz był zaangażowany w sprawy publiczne. Od początku lat osiemdziesiątych XX wieku włączył się w ruch *Solidarności*, w 1981 roku został wybrany członkiem pierwszej Komisji Uczelnianej NSZZ Solidarność na AE w Krakowie. W stanie wojennym przez wiele lat współpracował – wraz z żoną – z organizacją charytatywną w Holandii (Stichting Sint – Oedenroden Helpt Polen), która na jego ręce wysyłała do Polski cenne medykamenty i aparaturę medyczną. Za swoją działalność naukową, dydaktyczną i społeczną Profesor Andrzej Iwasiewicz został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1981), Krzyżem Kawalerskim OOP (2002), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1995) oraz wyróżniony wieloma nagrodami ministra.

Nade wszystko ci, którzy z nim współpracowali, pamiętają go jako człowieka dociekliwego, o umyśle analitycznym, mającego oryginalne pomysły. Jednocześnie był to człowiek o dużej kulturze osobistej, pogodny, służący ludziom pomocą i radą, odważny i prawy.

Zmarł w dniu 19 czerwca 2012 roku i został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim w Krakowie.

Źródła

Paszek Z., *Andrzej Iwasiewicz – życie i twórczość*, „Folia Oeconomica Cracoviensia”, Vol. LIV (2013).

Pociecha J., *Professors Kazimierz Zajęc and Andrzej Iwasiewicz Eminent Statisticians of Krakow*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Oeconomica 3(302) 2014, s. 15-21.

JÓZEF POCIECHA

Karolina IWASZKIEWICZ- -GINTOWT (1902–1999)

Karolina Iwaszkiewicz urodziła się 17 lutego 1902 roku w Wilnie jako córka Antoniego i Antoniny z Błaszkiwiczów. Jej ojciec był elektrotechnikiem. Ochrzczona została 24 lutego w rzymskokatolickim kościele parafialnym Ostrobramskim w Wilnie.

Uczęszczała do Instytutu Maryjskiego w Wilnie i po ukończeniu klasy trzeciej została przyjęta do ośmioklasowego Gimnazjum Żeńskiego im. Elizy Orzeszkowej. Egzamin dojrzałości złożyła 1 czerwca 1920 roku. Na świadectwie dojrzałości wydanym 12 czerwca 1920 roku widnieje bardzo dobra ocena z matematyki.

W latach szkolnych 1919/20 i 1920/21 była nauczycielką w szkole rzemieślniczej w Wilnie. Od 1 czerwca 1921 roku została młodszą asystentką w Zakładzie Astronomicznym na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, kierowanym przez prof. dra Władysława Dziewulskiego. Pracowała tam do chwili podjęcia studiów na Wydziale Ogrodniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie w roku akademickim 1926/27.

Na pierwszym roku studiów słuchała wykładów Antoniego Przeborskiego z matematyki i w dniu 25 czerwca 1927 roku zdała z tego przedmiotu egzamin z wynikiem celującym. W roku akademickim 1927/28 słuchała wykładów Jerzego Neymana z teorii statystyki i w dniu 23 czerwca 1928 roku zdała z tego przedmiotu egzamin z wynikiem celującym. W roku akademickim 1929/30 słuchała wykładów Jerzego Neymana z zastosowań statystyki do działów specjalnych i uczestniczyła w prowadzonych przez niego seminariach ze statystyki. Specjalizowała się w sadownictwie. Pracę dyplomową pt. *Zastosowanie prawa Poissona do rachowania cząsteczek wirusa* napisała pod kierunkiem Jerzego Neymana w porozumieniu z Marianem Górskim, dziekanem Wydziału Ogrodniczego. Profesorowie Jerzy Neyman i Marian Górski pracę tę ocenili na celująco. Po zdaniu egzaminu dyplomowego w dniu 30 czerwca 1931 roku otrzymała dyplom inżyniera ogrodnika.

Od 1 grudnia 1929 roku do 28 lutego 1938 roku pracowała w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a mianowicie:

- od 1 grudnia 1929 roku do 30 września 1930 roku w charakterze zastępcy młodszego asystenta Zakładu Meteorologii i Klimatologii Wydziału Rolniczego w ilości 30 godzin zajęć tygodniowo;
- od 1 listopada 1930 roku do 30 września 1932 roku w charakterze zastępcy młodszego asystenta Zakładu Statystyki Matematycznej Wydziału Ogrodniczego w ilości 9 godzin zajęć tygodniowo;
- od dnia 1 października 1932 roku do 30 września 1934 roku w charakterze starszego asystenta tegoż Zakładu w ilości 6 godzin tygodniowo;
- od dnia 1 października 1934 roku do 28 lutego 1938 roku prowadziła wykłady i ćwiczenia zlecone z teorii statystyki i matematyki wyższej dla studentów Wydziałów Ogrodniczego i Rolniczego oraz ćwiczenia z metodyki opracowywania doświadczeń polowych (została zwolniona na własne żądanie).

W roku akademickim 1936/37 kierowała Zakładem Statystyki Matematycznej.

Równocześnie, w latach 1928–1937, pracowała w Zakładzie Biometrycznym Instytutu im. M. Nenckiego kierowanym przez Jerzego Neymana, który był jej opiekunem naukowym. Napisała z nim 5 prac wspólnych.

W dniu 12 listopada 1932 roku zwróciła się do Rady Wydziału Ogrodniczego SGGW z prośbą o dopuszczenie jej do egzaminu ścisłego na stopień doktora nauk ogrodniczych na podstawie przedstawionej pracy pt. *Uogólnienie metody korelacji wielorakiej na przypadek gdy eliminowana zmienna jest niemierzalna*. Pozytywne oceny tej pracy przedstawili profesorowie Michał Korczewski (dziekan Wydziału Ogrodniczego SGGW) i Stefan Mazurkiewicz (dziekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Warszawskiego). Egzamin ścisły ze statystyki i genetyki odbył się 5 lipca 1934 roku przed Komisją w składzie: prof. dr Michał Korczewski – przewodniczący, prof. dr Stefan Mazurkiewicz – członek i prof. dr Edmund Malinowski – członek. Wynik egzaminu ścisłego Komisja uznała za zadowalający. Dziekan Wydziału Ogrodniczego działając z upoważnienia i w imieniu Rady Wydziału Ogrodniczego nadał w dniu 5 lipca 1934 roku inż. Karolinie Iwaszkiewicz stopień doktora nauk ogrodniczych. Senat Akademicki SGGW na posiedzeniu w dniu 20 stycznia 1938 r. nadany stopień zatwierdził. Uroczystość promowania na stopień doktora odbyła się w dniu 29 stycznia 1938 roku.

Była członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Od 1 marca 1938 roku do 30 kwietnia 1943 roku pracowała w Centralnym Biurze Statystycznym Zarządu Miejskiego m. Wilna.

W roku 1940 wyszła za mąż za lekarza weterynarii Juliana Wiłunasa.

Od 16 marca 1947 roku do 31 lipca 1952 roku pracowała w Przedsiębiorstwie Zieleni m. Wilna jako mistrz sadownik upraw kwiatowych.

Od 1 sierpnia 1952 roku do 30 czerwca 1959 roku pracowała jako starszy wykładowca w Katedrze Botaniki Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Wilnie oraz jednocześnie od 10 października 1953 roku do 31 sierpnia 1957 roku kierowała Stacją Biologiczną tego Instytutu.

W roku 1958 rozwiódła się z Julianem Wiłunasem.

W dniu 15 sierpnia 1959 roku podjęła pracę na stanowisku adiunkta w Pracowni Biometrii Zakładu Metodyki i Organizacji Badań Naukowych Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach.

W dniu 22 stycznia 1963 roku zawarła w Gliwicach związek małżeński z Romualdem Gintowtem, synem Aleksandra i Adolfiny z Krupowiczów.

Z dniem 15 maja 1963 roku została służbowo przeniesiona z Puław do Pracowni Ekonomiki Zakładu Warzywnictwa IUNG w Warszawie.

Z dniem 1 czerwca 1964 roku przeszła na emeryturę.

Jako emerytka, pozostając w Warszawie, w okresie od 1 czerwca 1964 roku do 30 czerwca 1966 roku była zatrudniona na etacie adiunkta w wymiarze 1/4 etatu w Pracowni Biometrii w IUNG w Puławach.

Od 1 lipca 1966 roku do 31 sierpnia 1967 roku pracowała jako adiunkt na ¼ etatu w Instytucie Warzywnictwa w Skierniewicach.

Karolina Iwaskiewicz-Gintowt była siostrą pani Marii Ulińskiej, która przed II wojną światową współpracowała z Zakładem Biometrii Instytutu im. M. Nenckiego, a od roku 1954 również pracowała w Pracowni Biometrii IUNG w Puławach. Wspólnie napisały 2 książki:

- *Zasady planowania rolniczego ścisłego doświadczenia polowego*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1960 (współautorka: M. Ulińska),
- *Wytyczne do wykonywania obserwacji polowych w doświadczeniach ze zbożami*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1965 (współautorzy: M. Ulińska i G. Uliński).

Jest autorką lub współautorką dwunastu opublikowanych prac (oryginalnych) oraz czterech książek.

Do najważniejszych należą:

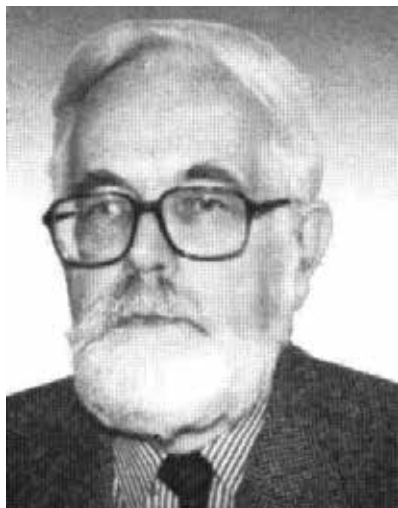
- *Counting virulent bacteria and particles of virus*, Acta Biologiae Experimentalis 6 (1931), 110–142 (współautor: J. Neyman),
- *Statistical problems in agricultural experimentation*, The Supplement to the Journal of the Royal Statistical Society, Vol. II, No. 2, 1935, 107–180 (współautorzy: S. Kołodziejczyk i J. Neyman).

Zmarła 30 lipca 1999 roku w Warszawie. Pochowana jest na Cmentarzu Północnym w Warszawie (14 aleja, 6 rząd).

Źródła

Materiały archiwalne: Instytutu Ogrodnictwa w Skierniewicach, Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

MIROSŁAW KRZYŚKO

Andrzej JOPKIEWICZ (1939–2017)

Andrzej Jopkiewicz urodził się 24 maja 1939 roku w Warszawie w rodzinie robotniczej. W 1963 roku ukończył studia na Wydziale Filologii Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego.

W latach 1963–1969 Andrzej Jopkiewicz pracował w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy w Dziale Bibliografii. W tym okresie opracowywał hasła do III tomu *Bibliografia Warszawy: wydawnictwa ciągłe 1864–1903* pod redakcją Janusza Durko.

Następnie w latach 1969–1973 Andrzej Jopkiewicz pełnił funkcję kustosa Centralnej Biblioteki Wojskowej w Oddziale Bibliografii Wojskowej Zakładu Bibliografii Wojskowej i Badań Naukowych. W tym okresie wchodził w skład zespołu opracowującego *Polską bibliografię wojskową*.

W 1973 roku Andrzej Jopkiewicz został dyrektorem Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca i pełnił tę funkcję do 1996 roku, po czym w latach 1996–2004 pracował na stanowisku zastępcy dyrektora CBS.

Andrzej Jopkiewicz był inicjatorem wielu rozwiązań rozwojowych, kształtujących profil naukowy Centralnej Biblioteki Statystycznej. Przede wszystkim znacząco rozszerzył zadania Działu Bibliografii CBS, który prowadził prace m.in. nad wydawaniem wielotomowych serii: „Bibliografia Wydawnictw GUS”, „Bibliografia piśmiennictwa demograficznego” oraz „Bibliografia Piśmiennictwa Statystycznego (bez wydawnictw GUS)”, „Roczniki statystyczne świata w zbiorach CBS”, „Zestawienia Bibliograficzne” i „Biuletyn CBS”.

Utworzył również Dział Informacji Statystycznej CBS, który aż do 1993 roku, kiedy to powstał Departament Informacji GUS, pełnił funkcję obecnego Centralnego Informatorium Statystycznego GUS. W dziale tym zatrudniano obok bibliotekarzy wykonujących m.in. kwerendy biblioteczne także znakomitych emerytowanych statystyków (np. by-

łych dyrektorów GUS: Zygmunta Peukera czy Lesława Gradowskiego), którzy pomagali czytelnikom w interpretacji danych i analiz statystycznych GUS.

Jako dyrektor CBS Andrzej Jopkiewicz przedstawiał w licznych artykułach prowadzoną w Bibliotece działalność naukową i informacyjną, historię placówki itp. W „Wiadomościach Statystycznych” opublikował m.in. prace: *Centralna Biblioteka Statystyczna: dzieje, zbiory, zadania* (nr 2, 1976), *Konkurs dla młodzieży liceów ekonomicznych z zakresu znajomości problematyki Małego Rocznika Statystycznego 1977* (nr 9, 1978), *IX Konkurs dla uczniów liceów ekonomicznych ze znajomości problematyki Małego Rocznika Statystycznego 1979* (nr 7, 1980), w „Statystyku Terenowym” – *Zasady gromadzenia i prowadzenia wymiany publikacji przez Centralną Bibliotekę Statystyczną* (nr 4, 1974), w „Kronice Warszawy” – *Biblioteka Głównego Urzędu Statystycznego* (nr 1, 1979), w „Aktualnych Problemach Informacji i Dokumentacji” – *Centralna Biblioteka Statystyczna jako placówka informacji naukowej* (nr 3, 1981) a w „Przeglądzie Bibliotecznym” – *III Ogólnopolska Narada Bibliotek Ekonomicznych, Jachranka 2–3 IX 1980* (z.3/4, 1981).

W latach 70., 80. i 90. XX wieku Andrzej Jopkiewicz opublikował również kilkanaście kluczowych dla rozwoju Centralnej Biblioteki Statystycznej i bibliotekarstwa ekonomicznego opracowań zwartych, takich jak: *Sprawozdanie z IV Ogólnopolskiej Narady Bibliotek Ekonomicznych, Jachranka 16-18 IX 1982 r.* (1983), *Sprawozdanie z V Ogólnopolskiej Narady Bibliotek Społeczno-Ekonomicznych, Jachranka, 14-16 V 1984 r.* (1984), *Wybrane zagadnienia sprawozdawczości i statystyki bibliotek oraz ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej* (1985), *Sprawozdanie z VII Ogólnopolskiej Narady Bibliotek Społeczno-Ekonomicznych, Jachranka, 1-3 IX 1988 r.* (1988), *Sprawozdanie z VIII Ogólnopolskiej Narady Bibliotek Społeczno-Ekonomicznych, Jachranka, 10-12 IX 1990 r.* (1990), *Narada w Komitecie Badań Naukowych nt. problemów informacji naukowej („Bibliotekarz” nr 1 z 1992 r.)*, *Sprawy statystyki bibliotecznej („Bibliotekarz” nr 2 z 1992 r.)*, *Narada w sprawie informacji naukowej w Polsce („Bibliotekarz” nr 2 z 1992 r.)*. Andrzej Jopkiewicz był też współautorem prac: *Mały Rocznik Statystyczny w liceach ekonomicznych: konkurs z umiejętności posługiwania się MRS* (1979), *Informator o polskich bibliotekach ekonomicznych* (1982), *System wyszukiwania informacji w zbiorach Centralnej Biblioteki Statystycznej jako instrument obsługi użytkowników SPIS* (1984), *Informator o polskich bibliotekach ekonomicznych* (1987), *30 konkursów ze znajomości Małego Rocznika Statystycznego* (2001).

Poczynając od lat 90. XX w. Andrzej Jopkiewicz prowadził badania historyczne w zakresie bibliotekarstwa i informacji naukowej, publikując m.in. w serii „Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych” w 1997 roku eseje biograficzne: *Problematyka bibliotek ekonomicznych w działalności Hanny Uniejewskiej (1921–1988)* i *W służbie bibliotek szkół wyższych – Stefania Draczo (1906–1995)* oraz *Irena Morsztynkiewiczowa 1902–1986* (w „Przeglądzie Bibliotecznym” – nr 2, 1987) i współautorsko *Irena Morsztynkiewiczowa* (w: *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego*, 2002), a także – *Ze statystyką przez życie: Zygmunt Peuker 13.02.1921–13.07.2010* w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 10, 2012), *Leon Łoś* oraz *Małgorzata Kłosowska 18.03.1941–18.11.2002* (w „Bibliotekarzu” nr 11, 2000 i nr 3, 2003). Do ważniejszych prac historycznych Andrzeja Jopkiewicza

należą opracowania: *Bibliografia polskiej myśli ekonomicznej – warta kontynuacji* wydana w 42 okolicznościowym tomie „Biblioteki Wiadomości Statystycznych” (1994), *Księgozbiór prof. Kazimiera Romaniuka 1908–1996: przekazany do zbiorów Głównego Urzędu Statystycznego* (1998) czy *Kronika Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich* (2013).

Andrzej Jopkiewicz zasłużył się nie tylko dla rozwoju CBS jako biblioteki naukowej, ale także dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Był m.in. sekretarzem generalnym i skarbnikiem Zarządu Głównego SBP, przewodniczącym Zarządu Okręgu Stołecznego, przewodniczącym Komisji Statystyki Bibliotecznej i Komisji Odznaczeń Zarządu Głównego SBP, a także przez wiele lat sekretarzem czasopisma „Bibliotekarz” (1991–2009) oraz członkiem honorowym SBP. W latach 1974–2004 przewodniczył Kołu nr 12 Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Centralnej Bibliotece Statystycznej. Znacząco przyczynił się do rozwoju badań statystycznych w zakresie kultury, w tym informacji o bibliotekach, prowadzonych w GUS. Andrzej Jopkiewicz wielokrotnie reprezentował CBS w międzynarodowych konferencjach naukowych, w tym m.in. w III Międzynarodowej Konferencji Dyrektorów Centralnych Bibliotek Ekonomicznych Krajów Socjalistycznych w Berlinie w marcu-kwietniu 1982 roku i podczas 47 Sesji Rady Generalnej Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich (IFLA) w Lipsku w sierpniu 1981 roku.

Andrzej Jopkiewicz prowadził szerokie działania w zakresie edukacji statystycznej i popularyzacji statystyki. W latach 1977–2004 organizował ogólnopolski *Konkurs ze znajomości Małego Rocznika Statystycznego* dla młodzieży szkół średnich oraz kursokonferencje dla nauczycieli szkół wyróżnionych w Konkursie, które odbywały się w Ośrodku Szkolenia w Jachrance. Z tych ostatnich publikował sprawozdania, w tym przykładowo: *Kursokonferencja dla nauczycieli szkół wyróżnionych w XVIII Konkursie ze znajomości MRS* („Biuletyn Informacyjny” nr 15 z 1990 r.), *Spotkanie z nauczycielami [po XIX Konkursie ze znajomości Małego Rocznika Statystycznego]* („Bibliotekarz” nr 6 z 1991 r.), *Spotkanie z nauczycielami [po XXV Konkursie ze znajomości Małego Rocznika Statystycznego]* („Biuletyn Informacyjny” nr 41 z 1997 r.).

Andrzej Jopkiewicz był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego i należał do jego założycieli w kwietniu 1981 roku. Po prawnej reaktywacji PTS (10 IX 1981 r.) został wybrany podczas I Walnego Zgromadzenia Delegatów Stowarzyszenia w dn. 29 XI 1982 roku przewodniczącym 11-osobowego Sądu Koleżeńskiego. Był również skarbnikiem Rady Oddziału Warszawskiego PTS w latach 1982–2004, członkiem Głównej Komisji Rewizyjnej i Komisji Historycznej Rady Głównej PTS. W latach 1986–1998 Andrzej Jopkiewicz zredagował 44 numery „Biuletynu informacyjnego Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego”. W 1992 roku opublikował bibliografię prac PTS z lat 1917–1992 na łamach pracy *Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992* (Warszawa 1992); opracowywał też sukcesywnie bibliografie zawartości „Biuletynu informacyjnego Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego” w latach 1986–1997. Poza tym Andrzej Jopkiewicz przeprowadzał wywiady i rozmowy na temat działalności Polskiego Towarzystwa Statystycznego – z prof. Janem Kordosem i prof. Czesławem Domańskim, przewodniczącym Towarzystwa – publikowane w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 10, 1990; nr 6, 1995 i nr 3, 1995) oraz w „Biuletynie In-

formacyjnym PTS" (nr 16, 1990; nr 31, 1991 i nr 32, 1995). W 2011 roku opublikował w „Wiadomościach Statystycznych” obszerny artykuł *Towarzystwa statystyczne w okresie międzywojennym* (nr 11), omawiający genezę, działalność i znaczenie tych towarzystw w latach 1918–1939 dla rozwoju w Polsce nauk ekonomicznych, w tym statystyki.

Od 1972 roku Andrzej Jopkiewicz działał w Kole Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Króla Władysława IV, którego był absolwentem. W latach 1977–2005 pełnił w nim funkcje wiceprzewodniczącego Zarządu Koła i przewodniczącego Komisji Historycznej oraz redaktora biuletynu „Ławy skrzypią”, na łamach którego publikowano materiały dotyczące historii szkoły.

W dorobku wydawniczym Andrzeja Jopkiewicza jest 156 publikacji autorskich i współautorskich, dotyczących przede wszystkim informacji naukowej, statystyki i bibliotekarstwa, ale także Warszawy, historii literatury i wojskowości oraz prace redakcyjne prowadzone na rzecz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich i Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Andrzej Jopkiewicz został odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2002), Złotym Krzyżem Zasługi (1984), odznaką „Zasłużony pracownik informacji naukowo-technicznej” (1984) i Honorową odznaką SBP „W dowód uznania” (1980).

Andrzej Jopkiewicz zmarł 10 października 2017 roku i został pochowany na cmentarzu w Błoniu.

Był żonaty z Zofią Danutą Jopkiewicz, polonistką, wieloletnią urzędniczką Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Jego syn – Tomasz Jopkiewicz – jest znanym krytykiem filmowym.

Źródła

Akta osobowe z Centralnego Archiwum GUS.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca <http://cbs.stat.gov.pl>

Kierska D., Tworzydło R., *Bibliografia prac Andrzeja Jopkiewicza*, Warszawa 2018, dok. elektr.

Łazowska B., *Andrzej Jopkiewicz (1939-2017)*, „Wiadomości Statystyczne” 2017 nr 10 s.93-94.

Łazowska B., *Andrzej Jopkiewicz [nekr.]*, „Bibliotekarz” 2018 nr 1 s.40-41.

Łazowska B., *90 lat Biblioteki GUS: misja, ludzie, zadania*, Warszawa 2009.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Janina JÓŹWIAK (1948–2016)

W dniu 19 lipca 2016 roku zmarła prof. dr hab. Janina Jóźwiak, dyrektor Instytutu Statystyki i Demografii w Kolegium Analiz Ekonomicznych Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie od 1999 roku, rektor SGH w latach 1993–1999. Profesor Janina Jóźwiak była nie tylko wybitną i uznaną na forum krajowym i międzynarodowym przedstawicielką polskiego środowiska naukowego – badaczką procesów ludnościowych, statystyką, ekspertką zajmującą się rozwojem systemu edukacji wyższej, rozwojem i organizacją badań oraz kształceniem kadr naukowych, a także ekspertką w zakresie współpracy nauki z praktyką gospodarczą. Jej wybitne osiągnięcia w każdym z tych obszarów przejawiały się między innymi znaczącymi publikacjami wydawanymi w kraju i za granicą, udziałem w wielu projektach badawczych krajowych i międzynarodowych i kierowaniem projektami, a także powierzaniem jej odpowiedzialnych i prestiżowych funkcji. Niejednokrotnie były to funkcje z wyboru.

Profesor Jóźwiak była też cenionym dydaktykiem, niezwykle popularnym wśród studentów. Prowadziła wykłady między innymi ze: statystyki, zaawansowanych metod statystycznych, demografii, modelowania i prognozowania demograficznego. Wykształciła kilka pokoleń polskich demografów, a wznowienia podręcznika ze statystyki, napisanego wspólnie z Jarosławem Podgórskim, służą kolejnym generacjom studentów.

Janina Jóźwiak ukończyła ekonometrię na Wydziale Finansów i Statystyki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w 1970 roku. Po rocznym stażu asystenckim w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego podjęła studia doktoranckie w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, a po ich ukończeniu została zatrudniona w Katedrze Statystyki i Demografii na Wydziale Finansów i Statystyki. Stopień doktora nauk ekonomicznych uzyskała w 1976 roku na podstawie dysertacji poświęconej zagadnieniom agregacji w łańcuchach Markowa przygotowanej pod opieką naukową Iry Koźniewskiej. Po uzy-

skaniu stopnia doktora Janina Józwiak zainteresowała się problematyką ludnościową. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych podjęto bowiem centralnie koordynowane badania procesów ludnościowych, których koordynatorem był powstały w 1978 roku Instytut Statystyki i Demografii (ISiD), kierowany przez Jerzego Z. Holzera. Janina Józwiak jako kierownik Zakładu Demografii była zaangażowana zarówno w prace organizacyjne, jak i badania. Zajmowała się wówczas modelowaniem dynamiki populacji i jej struktury, prognozowaniem demograficznym, zastosowaniami ujęć modelowych w analizach procesów demograficznych. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to okres rozwoju modelowania demograficznego, w tym wielostanowych modeli dynamiki populacji. Do tego nurtu nawiązywały badania prowadzone w projektach centralnie koordynowanych, nad którymi czuwała Janina Józwiak. Niewątpliwie w ten sposób dokonano znacznego postępu w zakresie stosowania ilościowych narzędzi analizy procesów demograficznych w Polsce. Uwieńczeniem tego etapu rozwoju naukowego Janiny Józwiak była habilitacja „Matematyczne modele ludności” (1985, Monografie i Opracowania nr 176, SGPiS), która zawierała przegląd modeli projekcyjnych w klasycznej, wielostanowej oraz stochastycznej wersji oraz propozycje nowych rozwiązań analitycznych. Na jej podstawie uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w 1986 roku.

W latach osiemdziesiątych zacieśnia się współpraca Instytutu z europejskim środowiskiem demograficznym. Profesor Jerzy Z. Holzer uczestniczył aktywnie w utworzeniu w 1983 roku European Association for Population Studies (EAPS). Prof. Dirk J. van de Kaa, prezydent EAPS i dyrektor Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NIDI) w Hadze, zaoferował stypendia dla polskich demografów. Dwumiesięczny pobyt Janiny Józwiak w NIDI, jej pierwszy naukowy pobyt za granicą, zaowocował nie tylko zacieśnieniem kontaktów naukowych, ale także opublikowaniem w 1992 roku przez NIDI monografii „Mathematical Models of Population”, powstałej na podstawie habilitacji. Książka ta wzbudziła zainteresowanie w środowisku demograficznym i przyczyniła się do rozpoznawalności Janiny Józwiak w tym środowisku. Równoległa współpraca polskiego zespołu demografów z profesorem Fransem Willekenssem, który wielokrotnie przebywał w ISiD z racji wykładów w ramach International Training Workshop on the Use of Population Projection for Socio-Economic Planning, programu UNFPA realizowanego w ISiD, wpłynęła na rosnące zainteresowanie modelowaniem demograficznym w Polsce, w tym modelami wielostanowymi.

W latach osiemdziesiątych Janina Józwiak interesowała się nie tylko zastosowaniami metod matematycznych i statystycznych w badaniu procesów ludnościowych, ale także zwróciła uwagę na zachowania demograficzne w zmieniającym się kontekście społecznym i ekonomicznym oraz konsekwencje zmian struktur demograficznych. Oprócz rozważań teoretycznych zajmowała się zastosowaniami modeli projekcyjnych, w szczególności do badania procesu starzenia się ludności – jego demograficznych determinant oraz konsekwencji dla systemu emerytalnego w Polsce, wyprzedzając zresztą późniejszą debatę o tych kwestiach. Także publikacje dotyczące dynamiki zachowań demograficznych wpisywały się w europejską debatę o zmianie paradygmatu badań demograficznych, która polegała na przejściu od ujęć w skali makro do ujęć w skali mi-

kro, przyczyniając się do zmiany podejścia badawczego także w Polsce i poszerzając spektrum metod analizy przebiegu życia jednostki. Zaowocowało to z jednej strony rozwojem w Polsce badań ankietowych dotyczących zmian demograficznych, z drugiej zaś – doskonaleniem metod analitycznych stosowanych do analizy danych indywidualnych. Ostatnie publikacje profesor Janiny Józwiak dotyczą identyfikacji mechanizmu zmian zachowań demograficznych w Polsce i wpływu czynników społecznych i ekonomicznych na te zmiany.

Osiągnięcia naukowe Janiny Józwiak i jej aktywność na rzecz rozwoju demografii i nauk ekonomicznych zostały uwieńczone tytułem profesora nauk ekonomicznych nadanym w 1993 roku.

Różnorodność wątków badawczych i ewolucja zainteresowań naukowych profesor Janiny Józwiak wpisują się w najbardziej znaczący nurt współczesnych badań demograficznych, świadcząc o umiejętności dostrzegania problemów ważnych na kolejnych etapach ich rozwoju. Uczestnictwo w międzynarodowych projektach badawczych i konferencjach, a także praca na rzecz międzynarodowej społeczności demograficznej przyczyniły się do rozpoznawalności na forum międzynarodowym. O jej pozycji naukowej jako demografa świadczy wybór na wiceprezydenta (1999–2003) oraz prezydenta (2003–2008) przez członków European Association for Population Studies (EAPS). Po upływie tej kadencji Janina Józwiak została powołana na Honorowego Prezydenta EAPS. Dzięki jej staraniom w 2003 roku uhonorowano tytułem doktora honoris causa SGH światowej sławy demografa profesora Dirka J. van de Kaa. Od 2009 roku Janina Józwiak pełniła funkcję wiceprezesa Presidium of Council of Advisors dla European Population Partnership, instytucji zajmującej się integracją badań demograficznych w Europie oraz ich upowszechnianiem. Równocześnie była zaangażowana w kształcenie kadr naukowych w dziedzinie badań ludnościowych, uczestnicząc w pracach Committee on Education przy EAPS, dotyczących kształcenia specjalistów z demografii na poziomie magisterskim i doktoranckim w Europie. Była członkiem konsorcjum International Max-Planck Research School in Demography (2000–2004). Profesor Józwiak uczestniczyła w założeniu European Doctoral School of Demography w 2005 roku i była członkiem Scientific Board tej szkoły.

Profesor Janina Józwiak aktywnie uczestniczyła też w pracach na rzecz rozwoju środowiska demograficznego w kraju oraz angażowała się w działalność ekspercką dotyczącą problematyki demograficznej. W latach 1990–1993 była wiceprzewodniczącą Komitetu Nauk Demograficznych PAN, a w latach 1993–2003 – jego przewodniczącą. Od 2004 roku była Honorową Przewodniczącą KND. Od 2007 roku przewodniczyła Radzie Redakcyjnej „Studiów Demograficznych”. Była współautorką ekspertyzy dla Narodowej Rady Rozwoju powołanej w Kancelarii Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego. Była członkiem grupy eksperckiej ds. polityki rodzinnej utworzonej w Kancelarii Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego.

Równoległy nurt aktywności badawczej profesor Janiny Józwiak, który pojawił się w latach dziewięćdziesiątych, dotyczył zagadnień systemów edukacji wyższej i zarządzania badaniami. Była aktywnym członkiem zarówno formalnego zespołu ds. re-

formy szkolnictwa wyższego w Polsce, jak i nieformalnego zespołu ds. reformy SGPiS. Prace tego zespołu doprowadziły do fundamentalnej reformy macierzystej uczelni. Ich ukoronowaniem był powrót do historycznej nazwy – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. Profesor Janina Józwiak była drugim rektorem uczelni wybranym w wolnych wyborach. Mając zaledwie 45 lat stanęła przed wyzwaniem przebudowania struktur organizacyjnych uczelni i gruntownej reformy programów nauczania oraz intensyfikacji współpracy naukowej z zagranicą i biznesem. Podołała temu zadaniu, tworząc uczelnię zdolną do reagowania na zmieniające się potrzeby otoczenia. Profesor była inicjatorką utworzenia Klubu Partnerów SGH, instytucjonalnej więzi środowiska akademickiego z biznesem.

Wieloletnia praca profesor Janiny Józwiak na rzecz przemian szkolnictwa wyższego obejmowała nie tylko reformy szkolnictwa w Polsce, ale także restrukturyzującą europejskiego systemu szkolnictwa wyższego. Była wiceprzewodniczącą Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (1997–1999). Swoimi osiągnięciami i doświadczeniem mogła się dzielić na forum międzynarodowym – została wybrana do Zarządu CRE-Association of European Universities, stowarzyszenia skupiającego rektorów uczelni europejskich, by aktywnie działać na rzecz reform szkolnictwa w Europie.

W latach 2007–2011 profesor Józwiak była członkiem Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów, a także członkiem Zespołu ds. Nagród Premiera RP. Przejawem innych działań związanych z rozwojem edukacji wyższej była praca w krajowych i międzynarodowych gremiach zajmujących się jakością edukacji wyższej.

Z tym obszarem aktywności wiąże się też praca na rzecz rozwoju edukacji menedżerskiej i współpracy nauki z praktyką gospodarczą. Profesor Janina Józwiak pełniła funkcję prezesa Polskiego Forum Akademicko-Gospodarczego (1998–2002) oraz Stowarzyszenia Edukacji Menedżerskiej FORUM (2003–2014), przewodniczyła Kapitulie Nagrody Gospodarczej Prezydenta RP (1998–2005) i była członkiem tej Kapituły (2011–2014). Koordynowała prace w ramach segmentu „Wiedza i Innowacje dla Rozwoju” Polskiego Forum Strategii Lizbońskiej (2004–2005). Była też członkiem Komisji Etyki Bankowej przy Związku Banków Polskich oraz Rady Fundacji Bankowej im. Ludwika Kronenberga.

Równolegle Profesor była zaangażowana w działania na rzecz organizacji i zarządzania badaniami w Polsce: przewodniczyła pracom Zespołu Nauk Ekonomicznych, Społecznych i Prawnych KBN, pełniła funkcję wiceprzewodniczącej Komitetu Badań Naukowych (2000–2004), kierowała Interdyscyplinarnym Zespołem ds. Współpracy z Zagranicą w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2005–2008). Pełniła funkcję wiceprzewodniczącej Komitetu „Polska w Zjednoczonej Europie” przy Prezydium PAN (2003–2006). Ważnym etapem tych działań było zaangażowanie w prace Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej – profesor Józwiak była członkiem Rady Fundacji (2000–2004), a potem została wybrana przewodniczącą Rady (2004–2008). W latach 2007–2008 jako zastępca przewodniczącego Panelu Głównego uczestniczyła w Narodowym Programie „Foresight Polska 2020” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Jednym z głównych celów tego programu była identyfikacja najważniejszych kierunków badań

w wybranych obszarach nauki i ich zastosowań. Swoje doświadczenie w tym zakresie wykorzystwała pełniąc w latach 2010–2012 funkcję lidera merytorycznego projektu Foresight regionalny dla szkół wyższych Warszawy i Mazowsza „Akademickie Mazowsze 2030”, którego celem było opracowanie możliwych scenariuszy rozwoju edukacji wyższej dla potrzeb gospodarki opartej na wiedzy.

W latach 2008–2010 powierzono profesor Janinie Józwiak funkcję zastępcy przewodniczącego Komitetu Polityki Naukowej i Naukowo-Technicznej Rady Nauki. W 2010 roku została powołana w skład Rady Narodowego Centrum Nauki, zaś od 2012 roku przewodniczyła Komisji Nauk Humanistycznych, Społecznych i o Sztuce w Radzie NCN. Od 2007 roku była członkiem Komitetu Naukoznawstwa PAN.

Wiedza i doświadczenie profesor Józwiak zyskały uznanie na forum międzynarodowym – była ekspertem w działaniach na rzecz organizacji badań w Europie, delegatem Polski do Komitetów Programowych w 5. i 6. Programach Ramowych Komisji Europejskiej i ekspertem w zakresie badań w instytucjach międzynarodowych, w tym w Komisji Europejskiej. Od 2008 roku była członkiem panelu SH-3 „Environment and Society”, Starting Grants w European Research Council. Od 2012 roku była członkiem Network Board w New Opportunities for Research Funding Co-operation in Europe, instytucji finansującej badania w Europie, do której należy NCN.

Profesor Janina Józwiak była niewątpliwie uczoną o światowym wymiarze. Wynikało to z jej zdolności do podejmowania współczesnej, ważnej tematyki badawczej i plasowania swoich wyników w publikacjach o obiegu międzynarodowym, inicjowania nowych nurtów badań. W każdym z obszarów swej aktywności: naukowo-badawczej, na rzecz organizacji i rozwoju badań, rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej, doskonalenia systemu szkolnictwa wyższego czy współpracy nauki z praktyką gospodarczą miała dorobek budzący wysokie uznanie w środowisku. Jej osiągnięcia na forum krajowym i międzynarodowym zostały uhonorowane wysokimi odznaczeniami państwowymi. W uznaniu zasług w rozwijaniu współpracy akademickiej w 1996 roku Prezydent Republiki Francuskiej przyznał jej Order Kawalera Legii Honorowej. Była odznaczona między innymi Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1998) oraz Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2011). W 2015 roku otrzymała indywidualną nagrodę I stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za całokształt swych osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych. W kwietniu 2016 roku z okazji 110-lecia SGH Profesor otrzymała od Marszałka Województwa Mazowieckiego dyplom uznania z podziękowaniem za znaczący wkład w dynamiczny rozwój Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i podnoszenie standardów kształcenia oraz działalność na rzecz województwa mazowieckiego.

Niezwykle aktywne życie zawodowe profesor Janiny Józwiak sprawia, że nawet osobom jej najbliższym i współpracownikom nie jest łatwo objąć zakres i skalę jej dokonań. Trudno uwierzyć, iż to zestawienie licznych dziedzin aktywności i dokonań dotyczy jednej osoby, choćby ogromnie pracowitej, przy czym nie wyczerpuje ono wszystkich form zaangażowania Profesora w działania na rzecz dobra publicznego.

Jej umiejętność dostrzegania i podejmowania strategicznych wyzwań znalazła wyraz nie tylko w przeprowadzeniu reform uczelni jako rektor SGH. Profesor kierowała też programem TEMPUS, który nie tylko zmienił zasadniczo program zajęć prowadzonych przez ISiD, ale także pozwolił na nawiązanie kontaktów, kontynuowanych w badaniach naukowych w latach następnych. Jej zaangażowanie w działania na rzecz europejskiego środowiska demograficznego i autorytet naukowy wzmocniły też zasadniczo pozycję ISiD na forum międzynarodowym, zajmowaną już przez Instytut dzięki staraniom profesora Jerzego Z. Holzera. W 1997 roku Instytut współorganizował wraz z Akademią Ekonomiczną w Krakowie tzw. *Intermediate Population Conference* pod auspicjami European Association for Population Studies. W 2003 roku powierzono Instytutowi organizację *European Population Conference* EAPS, która po raz pierwszy odbywała się w Europie Środkowo-Wschodniej. Ostatnio w latach 2013–2015 Instytut prowadził dwie edycje European Doctoral School of Demography, powstałej w 2005 roku.

Straciliśmy wyjątkową osobę, łączącą harmonijnie cechy uczoney, charyzmatycznego lidera, wymagającej i uważnej przełożonej, serdecznej koleżanki czy wiernej przyjaciółki. Była także mądrym i życzliwym nauczycielem, chętnie udzielającym swego wsparcia zamierzeniom naukowym i dydaktycznym swych współpracowników i kolegów, w tym także niekonwencjonalnym pomysłem. Była i pozostanie niekwestionowanym autorytetem moralnym. Jej życie najlepiej charakteryzują słowa profesora Fransa Willekensa, naszego przyjaciela od lat dziewięćdziesiątych, który na wieść o jej odejściu napisał w swych kondolencjach *Janina contributed significantly to a better world. We need people like her.*

Źródło

I.E. Kotowska (2016), *Profesor Janina Józwiak (1948 – 2016)*, *Studia Demograficzne* nr 2/170, 9-16.

IRENA E. KOTOWSKA

Krystyna KATULSKA (1950–2017)

Krystyna Maria Katulska urodziła się 12 stycznia 1950 roku w Poznaniu, w rodzinie inteligenckiej, jako córka Leona i Cecylii z domu Duczmal. W latach 1957–1964 uczęszczała do szkoły podstawowej, a następnie kontynuowała naukę w II Liceum Ogólnokształcącym im. Heleny Modrzejewskiej w Poznaniu. W dniu 4 czerwca 1968 roku uzyskała świadectwo dojrzałości i została wyróżniona pamiątkowym medalionem dla najwybitniejszych absolwentek Liceum. W tym samym roku podjęła studia matematyczne (sekcja metod numerycznych) na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii UAM. W latach 1968–1973 należała do Zrzeszenia Studentów Polskich. W latach 1971–1972 była przewodniczącą Komisji Nauki Rady Wydziałowej Matematyki, Fizyki i Chemii tegoż Zrzeszenia. Tytuł magistra matematyki (specjalność metody numeryczne) uzyskała w dniu 14 czerwca 1973 roku. Pracę magisterską *Analiza wyników danych z nieortogonalnej klasyfikacji krzyżowej lub hierarchicznej metodą Bocka* napisała pod kierunkiem Tadeusza Calińskiego. W dniu 1 września 1973 roku podjęła pracę w Zakładzie Metod Numerycznych Instytutu Matematyki UAM jako asystent stażysta. W tym samym roku wstąpiła do Związku Nauczycielstwa Polskiego. Od 1 lutego 1974 roku do 31 stycznia 1977 roku była słuchaczką Studium Doktoranckiego Matematyki przy Instytucie Matematyki UAM. Po ukończeniu tych studiów powróciła do pracy w Zakładzie Metod Numerycznych Instytutu Matematyki UAM jako starszy asystent. W dniu 20 października 1978 roku Rada Wydziału Matematyki i Fizyki UAM nadała Jej stopień naukowy doktora nauk matematycznych. Promotorem rozprawy doktorskiej *Układy blokowe uwikłane, ich teoria i zastosowanie* był Tadeusz Caliński, a recenzentami Dobiesław Bobrowski i Wiktor Oktaba. Dnia 1 stycznia 1979 roku Krystyna Katulska uzyskała etat adiunkta. Od 1 kwietnia 1980 roku pracowała w kierowanym przeze mnie Zakładzie Rachunku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej. Przez długie lata współpracy Krystyna była bardzo życzliwą, pogodną, sumienną i pracowitą koleżanką. W dniu 22 czerwca 1990 roku uchwałą Rady Wydziału Matematyki i Fizyki UAM uzyskała stopień naukowy

doktora habilitowanego nauk matematycznych. Rozprawa habilitacyjna *Optymalna estymacja wybranych funkcji parametrycznych w układach wagowych* składała się z prac:

- *Optimum biased spring balance weighing designs*, „Statistics & Probability Letters 8” (1989), s. 267–271,
- *Optimum chemical balance weighing designs with non-homogeneity of variances of errors*, „Journal of the Japan Statistical Society” 19(1)(1989), s. 95–101,
- *On the estimation of total weight in singular spring balance weighing designs under the covariance matrix of errors σ^2G* , „Australian Journal of Statistics” 31(2)(1989), s. 277–286.

Recenzentami rozprawy byli Tadeusz Caliński, Ryszard Zieliński i Mirosław Krzyśko.

Od 1 lipca 1996 roku pracowała na etacie profesora nadzwyczajnego UAM.

Dorobek naukowy Krystyny Katulskiej związany jest ze statystyczną teorią eksperymentu. Od roku 1982 rozwijała teorię układów wagowych i badała ich związek z układami blokowymi. Nowością tych badań było odrzucenie dotychczas obowiązującego założenia o jednorodności wariancji błędów doświadczalnych. Wprowadzane kolejno macierze kowariancji dla błędów, różne od macierzy jednostkowej, pozwoliły na rozszerzenie istniejącej teorii oraz nowe jej zastosowania. Jest autorką lub współautorką osiemdziesięciu prac, w tym opublikowanych w czasopiśmie o zasięgu światowym. Do ważniejszych artykułów opracowanych współautorsko przez Krystynę Katulską należały artykuły wchodzące w skład rozprawy habilitacyjnej oraz:

- *Optimum singular spring balance weighing designs with non-homogeneity of the variances of errors for estimating the total weight*, Austral. J. Statist. 28(1986), s. 200–205,
- *A relation between BIB designs and chemical balance weighing designs*, Statistics & Probability Letters 5(1987), s. 339–341,
- *On some optimum chemical balance weighing designs for $v + 1$ objects*, J. Japan Statist. Soc. 18(1988), s. 47–50,
- *Application of the biased spring balance weighing design theory to estimation of differences of line effects for legume content*, Biom. J. 31(1989), s. 103–110,
- *On note on the estimation of total weight in chemical balance weighing designs*, Metrika 37(1990), s. 207–215,
- *Optimum biased spring balance weighing designs under equal correlations of errors*, Biom. J. 32(1990), s. 931–942,
- *Constructions of optimum biased spring balance weighing designs with the diagonal covariance matrix of errors*, Computational Statistics & Data Analysis 10(1990), s. 121–131,
- *Optimum biased spring balance weighing designs with non-homogeneity of the variances of errors*, Journal of Statistical Planning and Inference 30(1992), s. 185–193,
- *Chemical balance weighing designs under the restriction on the number of objects placed on the pans*, Tatra Mountains Math. Publ. 17(1999), s. 141–148,

- *A-optimal chemical balance weighing design with non-homogeneity of variances of errors*, *Statistics & Probability Letters* 76(2006), s. 653–665,
- *On certain A-optimal chemical balance weighing designs*, *Computational Statistics & Data Analysis* 51(2007), s. 5821–5827,
- *On certain D-optimal spring balance weighing designs*, *Journal of Statistical Theory and Practice* 1(2007), s. 393–404,
- *D-optimal chemical balance weighing designs with $N \equiv 0 \pmod{4}$ and 3 Objects*, *Communications in Statistics – Theory and Methods* 41(2012), s. 2445–2455,
- *D-optimal chemical balance weighing designs with autoregressive errors*, *Metrika* 76(2013), s. 393–407,
- *On highly D-efficient designs with non-negatively correlated observations*, *Kybernetika* 52(2016), s. 575–588.

Krystyna Katulska brała czynny udział w licznych konferencjach naukowych w kraju i za granicą. Za działalność naukowo-badawczą była wielokrotnie wyróżniana nagrodami rektora UAM. Wypromowała dwoje doktorów oraz opracowała osiem recenzji rozpraw doktorskich.

Była cenionym dydaktykiem. Prowadziła wykłady ze statystyki matematycznej i teorii eksperymentu oraz seminaria magisterskie. Jej wykłady i seminaria były chętnie wybierane przez studentów. Wykształciła liczne grono magistrów matematyki.

Krystyna Katulska pełniła liczne funkcje organizacyjne na Wydziale Matematyki i Informatyki UAM. W latach 1993–1996 była kierownikiem Zaocznego Studium Matematyki. W latach 1996–1999 pełniła funkcję prodziekana ds. studiów zaocznych, a w latach 1999–2002 – prodziekana ds. studenckich. W latach 2002–2005 kierowała Studium Doktoranckim, a następnie – Studium Podyplomowym Matematyki i od 1 września 2012 roku – Zakładem Rachunku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej. Poświęcała swój czas także zewnętrznym organizacjom naukowym. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Polskiego Towarzystwa Statystycznego oraz Polskiego Towarzystwa Biometrycznego. W latach 1983–1989 pełniła funkcję sekretarza Zarządu Głównego PTB, a ostatnio wchodziła w skład Zarządu Głównego PTB. W latach 1991–2011 była sekretarzem Komisji Statystyki Matematycznej Komitetu Matematyki PAN. Krystyna Katulska wchodziła też w skład Rady Naukowej czasopisma *Colloquium Biometricum* oraz pełniła funkcję redaktora statystycznego czasopisma *Journal of Gender and Power*.

W latach 2002–2009 łączyła pracę na UAM z pracą w Wyższej Szkole Handlu i Usług w Poznaniu. Krystyna Katulska pełniła funkcję prorektora ds. dydaktyki w tej szkole w latach 2002–2004, w latach 2004–2008 – dziekana, a latach 2008 i 2009 – prodziekana ds. studenckich Wydziału Społeczno-Ekonomicznego.

Ostatni okres życia Krystyny Katulskiej był okresem zmagania się z nowotworem. Mimo wyniszczającej choroby, do ostatnich dni swego życia wypełniała z zaangażowaniem zadania dydaktyczne i obowiązki związane z kierowaniem Zakładem Rachun-

ku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej. Niestety choroba zwyciężyła. Zmarła przedwcześnie w dniu 9 stycznia 2017 roku. Pochowana jest na cmentarzu komunalnym Junikowo w Poznaniu.

Źródło

Zasoby Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Wincenty KAWALEC (1914–1991)

Wincenty Kawalec urodził się 31 marca 1914 roku we wsi Męczennice koło Sandomierza. Po pomyślnym zdaniu matury w randze podporucznika rezerwy brał udział w kampanii wrześniowej 1939 roku. Ranny, dostał się do niewoli niemieckiej i został osadzony w obozie dla jeńców w Dössel koło miasta Warburg w Nadrenii Północnej Westfalii. 20 września 1943 roku wziął udział w ucieczce grupy 47 oficerów z tego obozu. O wielkim szczęściu, jakie było jego udziałem, świadczy fakt, że znalazł się wśród 10, których ucieczka zakończyła się pomyślnie. Pozostałych 37 oficerów schwytano i zamordowano. Swoje przeżycia i przygody związane z pobytem w obozie W. Kawalec opisał w książce *Pięćdziesięciu z Dössel* (Warszawa 1972).

Po zakończeniu wojny podjął pracę zawodową w Wojewódzkiej Komisji Planowania. Zajmował się również organizacją spółdzielczości „Społem”. W 1951 roku został zastępcą przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach. W latach 1953–1963 objął funkcję dyrektora departamentu, a następnie Zespołu Gospodarki Terenowej Komisji Planowania przy Radzie Ministrów. Równolegle kontynuował naukę. W roku 1958 ukończył studia wyższe na Wydziale Handlu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu. W 1962 roku, na podstawie rozprawy pt. *Uprzemysłowienie jako wynik regionalizacji Polski Ludowej*, uzyskał w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie SGH) w Warszawie tytuł doktora nauk ekonomicznych. W 1966 roku w tejże uczelni nadano mu stopień naukowy doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Procesy rozwoju okręgów przemysłowych w Polsce Ludowej*. W 1970 roku uzyskał tytuł naukowy profesora.

W dniu 22 marca 1965 roku został powołany przez Prezesa Rady Ministrów na stanowisko Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Funkcję tę pełnił przez siedem lat – do 29 marca 1972 roku, tj. do dnia powołania go na stanowisko Ministra Pracy i Polityki Socjalnej. Na tym stanowisku pracował do 21 listopada 1974 roku, czyli do dnia przejścia na emeryturę.

Jednym z podstawowych tematów zainteresowań naukowych W. Kawalca była analiza regionalnego rozwoju kraju. Teoretycznym tego wyrazem było podjęcie przez niego wspomnianych tematów w pracy doktorskiej oraz rozprawie habilitacyjnej. Praktyczne dążenia do nadania większego znaczenia sprawom analiz regionalnych i stworzenia informacyjnych podstaw podejmowania decyzji w sprawie bardziej zrównoważonego rozwoju poszczególnych regionów kraju było podstawą miesięcznika „Gospodarka i Administracja Terenowa”. Czasopismo to W. Kawalec założył w 1960 roku i został jego redaktorem naczelnym. Miesięcznik ten, po połączeniu się w 1972 roku z czasopismem „Rada Narodowa–Gospodarka–Administracja Państwowa” zmienił nazwę na „Gospodarka–Administracja Państwowa”. Ze względu na trudności finansowe w lutym 1990 roku czasopismo to przestało się ukazywać.

Zainteresowanie się przez W. Kawalca statystyką znacznie wzrosło po uzyskaniu nominacji na stanowisko Prezesa GUS. Podczas siedmiu lat pracy na tym stanowisku, dzięki ogromnej pracowitości, niespożytej energii, niewyczerpanej inicjatywie i umiejętności koncentracji na najważniejszych sprawach, W. Kawalec dokonał w statystyce wielu niezwykle ważnych zmian, zmierzających do przekształcenia jej w nowoczesny i otwarty na potrzeby społeczne system informacyjny. Zmiany te, przeprowadzone w drugiej połowie lat sześćdziesiątych nie tylko przyczyniły się do lepszego zaspokojenia bieżących potrzeb użytkowników informacji, ale ułatwiły także znacznie proces przekształceń statystyki w latach dziewięćdziesiątych, jakie były niezbędne po przemianach zachodzących w kraju w związku ze zmianą systemu politycznego, gospodarczego i społecznego.

Do niewątpliwych osobistych zasług W. Kawalca w sprawach rozwoju i doskonalenia statystyki należą przede wszystkim: znaczne rozszerzenie całego systemu udostępniania informacji, stworzenie systemu statystyki regionalnej, pogłębienie podstaw naukowych statystyki, popularyzacja statystyki w społeczeństwie, poprawa systemu kształcenia kadr statystycznych, rozwój i unowocześnienie bazy technicznej statystyki (zwłaszcza na odcinku metod i techniki przetwarzania danych) oraz poligrafii. Mimo licznych trudności wysiłkom prof. W. Kawalca pracownicy służb statystycznych zawdzięczają poprawę sytuacji materialnej oraz zaplecza socjalnego.

Jednym z pierwszych zadań postawionych przed służbami statystycznymi przez prezesa W. Kawalca było zapewnienie pełniejszego wykorzystania bogatych zasobów informacyjnych, które w przeszłości, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, nie były publikowane lub udostępniane tylko ograniczonej liczbie odbiorców, z zastrzeżeniem – „do użytku służbowego”. Realizację tego nowego podejścia do udostępniania informacji rozpoczęto od wydawania skróconych informacji niezwłocznie po ukazaniu się wyników opracowań. Skrócono także terminy publikacji roczników statystycznych, począwszy od danych za rok 1965. Mały Rocznik Statystyczny zaczął się ukazywać w połowie marca, a Rocznik Statystyczny (duży) 1 października, tj. o 40 dni wcześniej od wydań za poprzednie lata.

Z początkiem 1966 roku wprowadzono system operatywnych informacji dekadowych, miesięcznych oraz kwartalnych, zawierających nie tylko dane liczbowe, ale i komen-

tarze opisowe. Wprowadzono szereg publikacji działowych, zwanych „opracowaniami kompleksowymi”. Uruchomiono również opracowania bilansowe dotyczące: siły roboczej, pieniężnych dochodów i wydatków ludności oraz podstawowych produktów roślinnych i zwierzęcych. Rozszerzono opracowania charakteryzujące: postęp techniczny, koszty produkcji, usługi dla ludności, zapasy, wykorzystanie środków trwałych. Wprowadzono badania: nowoczesności wyrobów, efektywności nakładów inwestycyjnych, długości cykli inwestycyjnych oraz cen nowości.

W 1969 roku uruchomiono specjalną serię wydawnictw, obejmujących publikacje wyników badań społecznych, w tym opracowań o charakterze socjologiczno-statystycznym. Wzbogacono znacznie publikacje w serii „Roczniki branżowe” o takie tematy, jak: demografia, dochód narodowy, inwestycje, środki trwałe, przemysł, rolnictwo, handel zagraniczny oraz szkolnictwo. Wzbogacono serię wydawnictwa „Statystyka regionalna” między innymi dzięki wydaniu nowych publikacji regionalnych w przekrojach okręgów i ośrodków przemysłowych, obszarów metropolitalnych oraz publikacji prezentujących międzynarodowe porównania dużych miast polskich. Rozszerzono znacznie publikacje serii „Studia i prace statystyczne” oraz „Zeszyty metodologiczne”.

Duże znaczenie dla wytyczenia kierunków rozwoju statystyki oraz jej unowocześnienia, opartych na wykorzystaniu bardziej nowoczesnej technologii opracowań, miała inicjatywa W. Kawalca w sprawie „Wieloletniego programu rozwoju statystyki na lata 1970–1975”. W lutym 1966 roku podstawowe założenia tego programu prof. W. Kawalec sformułował w opracowaniu *Niektóre problemy pracy GUS* (GUS, Warszawa 1966). Zasadnicze tezy tego dokumentu przedstawił na posiedzeniu Naukowej Rady Statystycznej w lutym 1966 roku. W dokumencie tym W. Kawalec dokonał krytycznej oceny istniejącej sytuacji w polskiej statystyce, nie ukrywając trudności, z jakimi borykały się służby statystyczne. Sformułował jednocześnie najważniejsze kierunki rozwoju programu badań, akcentując szczególnie potrzebę usprawnienia oraz maksymalnie możliwego przyspieszenia przez GUS udostępniania informacji, zarówno przeznaczonych dla społeczeństwa, jak i dla władz oraz instytucji kierujących życiem gospodarczym.

Za niezbędny warunek pomyślnej realizacji proponowanych kierunków rozwoju programu badań W. Kawalec uznał pogłębienie prac metodologicznych oraz porządkowanie ewidencji i sprawozdawczości. Szczególne znaczenie dla dalszego rozwoju statystyki powinno mieć:

- opracowanie jednolitego systemu klasyfikacji gospodarczych, zapewniających zgodność podstawowych zasad grupowania badanych kategorii gospodarczych i społecznych. Klasyfikacje te powinny być stosowane w ewidencji przedsiębiorstw i zakładów, w ewidencji produktów i materiałów, towarów i obrotu towarowego, środków trwałych, stanowisk pracy itd.;
- zapewnienie jednolitych zasad grupowania jednostek gospodarczych opartych na powszechnym systemie numerów statystycznych, zgodnie z projektowanym systemem identyfikacji podmiotów (REGON);
- wprowadzenie jednolitych form ewidencji i rozliczeń oraz form sprawozdawczości;

- szersze stosowanie badań reprezentacyjnych, także w statystyce gospodarczej;
- pogłębienie analiz statystycznych, wykorzystujących metody ekonometryczne, badania szeregów chronologicznych, związku cech itd.;
- wyposażenie ośrodka obliczeniowego GUS w elektroniczną maszynę cyfrową przystosowaną do przetwarzania masowych materiałów statystycznych oraz realizacji obliczeń matematyczno-ekonometrycznych, a także przygotowanie kadry specjalistów zapewniających efektywne wykorzystanie nowej techniki.

Należy zauważyć, że realizacja na przełomie lat 1960 i 1970 przedstawionych przez prof. W. Kawalca kierunków zmian w statystyce, chociaż wypracowanych w istniejącym wówczas systemie planowania i zarządzania, to dzięki zastosowaniu bardziej nowoczesnych metod projektowania systemu badań i opracowań statystycznych, w tym wykorzystaniu elektronicznych środków przetwarzania danych, znacznie ułatwiło przeprowadzenie 20 lat później dalszych zasadniczych zmian w systemie statystyki. Zmian stosownych do wymagań nowego systemu społecznego, gospodarczego i politycznego, jaki ukształtował się w naszym kraju oraz do podjęcia współpracy międzynarodowej w ramach ONZ oraz Unii Europejskiej.

Duże zasługi dla statystyki wniósł prof. W. Kawalec w dziedzinie szkolenia kadr i popularyzacji statystyki. Z jego inicjatywy Główny Urząd Statystyczny wziął udział w tworzeniu programów nauczania elementów statystyki w szkołach średnich. Uruchomiono w ówczesnej Szkole Głównej Planowania i Statystyki studium podyplomowe statystyki dla pracowników służb statystycznych. Ważną rolę odegrał i odgrywa, wybudowany dzięki usilnym staraniom W. Kawalca, Ośrodek Szkolenia Kadr w Jachrance koło Warszawy.

Dzięki staraniom prezesa W. Kawalca, od lipca 1970 roku zaczęła ukazywać się co miesiąc specjalna wkładka do tygodnika „Polityka” pt. „Statystyka i Polityka”, popularyzująca wyniki ważniejszych badań statystycznych. W roku 1969 ogłoszono po raz pierwszy konkurs na najlepsze prace magisterskie i doktorskie z dziedziny statystyki oraz zastosowań informatyki. W. Kawalcowi statystyka zawdzięcza także pierwsze skuteczne kroki zmierzające do wzmocnienia bazy lokalowej i technicznej. Dzięki jego staraniom oddano do użytku nowe budynki biurowe, zapewniające niezbędne warunki pracy pracownikom urzędów statystycznych w: Olsztynie, Bydgoszczy, Opolu, Wrocławiu, Kielcach, Białymstoku, a następnie w: Katowicach, Poznaniu, Koszalinie i Lublinie. Dzięki bezpośredniemu zaangażowaniu W. Kawalca, mimo znacznych trudności dewizowych, GUS uzyskał środki na zakup pierwszego komputera, który został uruchomiony w Ośrodku Elektronicznym GUS w Warszawie w październiku 1967 roku.

Wiele uwagi W. Kawalec poświęcał sprawom zwiększenia aktywności polskich statystyków na arenie międzynarodowej. Po objęciu funkcji Prezesa GUS za jedno z ważnych zadań służb statystycznych uznał nawiązywanie i rozszerzanie kontaktów ze służbami statystycznymi krajów Wschodu i Zachodu w sprawach rozwoju metod statystycznych. Dotyczyło to przede wszystkim statystycznych porównań międzynarodowych podstawowych kategorii ekonomiczno-statystycznych, w tym zwłaszcza w dziedzinie rachun-

ków narodowych oraz spożycia i cen. Prezes W. Kawalec sam również inicjował wymianę doświadczeń ze służbami statystycznymi wielu krajów, poprzez udział w konferencjach naukowych i organizowanie bezpośredniej wymiany doświadczeń z wieloma krajami. Jego aktywność została doceniona przez Konferencję Statystyków Europejskich, powołaną w 1953 roku w charakterze regionalnego organu Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Wyrazem tego uznania był wybór W. Kawalca na wiceprzewodniczącego KSE na dwie kolejne kadencje w latach 1970 i 1971.

Bardzo ważną rolę w rozwoju metodologii porównań ważniejszych wskaźników rozwoju krajów w skali międzynarodowej odegrał podległy Prezesowi GUS Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS. W latach sześćdziesiątych z aktywnym udziałem zakładu przeprowadzono szereg dwu- i wielostronnych porównań. Najpierw porównań tych dokonano między Polską, Czechosłowacją, Bułgarią i NRD, a następnie, po rozpoznaniu ogromnych trudności metodologicznych, na jakie napotkano w procesie pierwszych porównań oraz po zgromadzeniu niezbędnych doświadczeń, rozpoczęto porównania między Polską i Austrią, a w 1972 roku między Polską i Francją. Przeprowadzono także porównanie spożycia i cen między Warszawą i Paryżem. Dwa lata później przeprowadzono porównanie poziomu i struktury spożycia między Polską i Francją. Polska zgłosiła również uczestnictwo w wielostronnych porównaniach dochodu narodowego i jego elementów oraz siły nabywczej walut w ramach międzynarodowego projektu ICP ONZ. W wyniku udziału w pracach, w ramach tego projektu, uzyskano bardziej realną bazę porównawczą między Polską i krajami z gospodarką rynkową, w szczególności w odniesieniu do szacowania poziomu produkcji i siły nabywczej złotego.

Ważną pozycją dokumentującą dorobek polskich statystyków na odcinku porównań rozwoju społeczno-gospodarczego Polski z innymi krajami europejskimi było wydanie przez GUS obszernej publikacji opracowanej w ZBSE, pt. *Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich*. Porównaniami objęto: Czechosłowację, Jugosławię, NRD i Węgry oraz Austrię, Francję, NRF, Norwegię, Wielką Brytanię i Włochy, a w zakresie niektórych kategorii również Danię i Holandię.

W 1968 roku zorganizowano w Polsce seminarium poświęcone problemom bilansów gospodarki narodowej z udziałem 12 krajów europejskich i Kanady. Warto odnotować, że w seminarium tym uczestniczył między innymi znany statystyk brytyjski – prof. Richard Stone. Kilka lat później (1984) został on laureatem Nagrody Nobla za wkład w rozwój systemu rachunków narodowych, co przyczyniło się do istotnego wzbogacenia empirycznych metod analiz gospodarki.

W 1969 roku GUS z wydziałem statystyki Europejskiej Komisji Gospodarczej zorganizował w Polsce seminarium na temat statystyki regionalnej. Temat ten, jak wspomniano, był szczególnie bliski zainteresowaniom naukowym prof. W. Kawalca. W seminarium uczestniczyło 82 przedstawicieli z 22 krajów.

W latach 1960 i 1970 GUS organizował także międzynarodowe seminaria, w których uczestniczyli przedstawiciele służb statystycznych krajów RWPG, poświęcone specy-

ficznym zadaniom służb statystycznych w warunkach planowania i zarządzania gospodarką narodową w krajach RWPG oraz warunkom rozszerzenia zastosowania metody reprezentacyjnej w badaniach statystycznych.

Zwiększona aktywność pracowników GUS w społeczności statystyków za granicą przyczyniła się nie tylko do popularyzacji polskiej statystyki na świecie, ale stworzyła także przesłanki do zorganizowania w Polsce drugiego w historii, a pierwszego po II wojnie światowej, kolejnego (40.) Światowego Kongresu Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS).

Pragnąc zaprezentować dorobek polskiej statystyki szerszemu gronu przedstawicieli statystyki światowej oraz popularyzacji statystyki w Polsce, prezes W. Kawalec w roku 1969 zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów z prośbą o wyrażenie zgody na wystąpienie do władz MIS z propozycją zorganizowania 40. kongresu tej organizacji w Warszawie. Na tej podstawie, po uzyskaniu zgody premiera, prezes Kawalec na ręce Zgromadzenia Ogólnego MIS złożył zaproszenie Rządu Polskiego do odbycia 40. sesji w Warszawie. Zaproszenie to zostało potwierdzone w czasie następczej – 39. sesji w sierpniu 1973 roku w Wiedniu. Termin 40. sesji ustalono na 1–9 września 1975 roku.

Mimo ogromnego zaangażowania w praktyczną działalność służb statystycznych W. Kawalec nie zaniechał owocnej pracy naukowej. Obszarem jego szczególnych zainteresowań naukowych były zagadnienia statystyki regionalnej oraz dostosowania systemu informacji statystycznej do potrzeb programowania rozwoju regionalnego kraju. Tematyka ta znalazła wyraz w jego pracy doktorskiej oraz rozprawie habilitacyjnej. Została ona znacznie pogłębiona w kolejnych latach, zwłaszcza po podjęciu pracy na stanowisku Prezesa GUS.

Zagadnieniom statystyki regionalnej W. Kawalec poświęcił kilka obszernych publikacji książkowych, w tym zwłaszcza *Wybrane problemy struktury przestrzennej przemysłu*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1970 oraz *Statystyka regionalna na tle systemu statystyki państwowej*, PWE, Warszawa 1970. Ta ostatnia praca została wydana również w języku rosyjskim w Moskwie w roku 1972 oraz w języku angielskim w Paryżu w 1974 roku.

Swoje szczególne zainteresowania zagadnieniami regionalnymi W. Kawalec realizował również w praktyce poprzez rozwój publikacji GUS w układach regionalnych. Inicjował także rozwój publikacji wydawanych przez terenowe organy statystyczne na użytek władz i prasy terenowej. Ważniejsze problemy statystyki, podstawowe kierunki badań i opracowań oraz problemy powstające w toku realizacji bieżących zadań służb statystycznych prof. W. Kawalec omawiał w artykułach publikowanych na łamach „Wiadomości Statystycznych”, między innymi w numerach: 2 i 8/1966, 6/1967, 1 i 5/1968 oraz 1/1969.

Profesor Wincenty Kawalec zmarł 25 stycznia 1991 roku.

Źródła

Główny Urząd Statystyczny 1918–1993, 75 lat GUS, 200 lat statystyki polskiej. GUS, Warszawa 1993.

Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich. GUS, Warszawa 1971. Krzeczowska E., *Udział Polski w międzynarodowych porównaniach podstawowych kategorii ekonomicznych*.

Wiadomości Statystyczne 1975, nr 8.

Walczak T., *Sesje Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w latach 1929 i 1975 w Warszawie*.

Wiadomości Statystyczne 2008, nr 5.

Słownik bibliograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

TADEUSZ WALCZAK

Mieczysław KĘDELSKI (1946–1998)

Mieczysław Kędelski urodził się 5 kwietnia 1946 roku w Gnieźnie, a zmarł 5 lipca 1998 roku w Poznaniu. Okoliczności jego śmierci były zadziwiająco podobne do tych, w jakich zmarł w roku 1977 jego mistrz oraz promotor pracy magisterskiej i doktorskiej – prof. Stanisław Borowski. Obaj zmarli w pierwszej dekadzie lipca w czasie nabożeństwa w kościele.

Z Akademią Ekonomiczną Mieczysław Kędelski był związany przez ponad 30 lat. Tuż, kiedy jeszcze nosiła nazwę Wyższej Szkoły Ekonomicznej, studiował w latach 1965–1969, otrzymał tytuł magistra ekonomii (1969) oraz odbywał studia doktoranckie (1970–1971). W 1971 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych i podjął pracę w charakterze pracownika naukowo-dydaktycznego. Kolejno zajmował stanowiska: starszego asystenta (1971–1973), adiunkta (1973–1983), docenta (1983–1991) oraz profesora nadzwyczajnego (od 1991 roku). Mieczysław Kędelski habilitował się w Akademii Ekonomicznej w Krakowie w roku 1983, a tytuł naukowy profesora uzyskał w 1993 roku. W 1997 roku został zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego w Katedrze Statystyki.

Dorobek naukowy Mieczysława Kędelskiego obejmuje ponad 140 pozycji opublikowanych, w tym 9 współautorskich, a także 73 inne opracowania, niepublikowane projekty i prace w ramach problemów węzłowych i grantów naukowych.

Ewolucję zainteresowań badawczych Mieczysława Kędelskiego można ująć w trzech etapach. Pierwszy etap obejmuje okres przygotowywania pracy magisterskiej i rozprawy doktorskiej. W tym czasie M. Kędelski podjął się opracowania metod analizy relacji cen wolnorynkowych w czasie i przestrzeni. Opublikował kilka znaczących artykułów, a ukoronowaniem tego okresu badań jest monografia pt. *Statystyczne metody badania relacji cen na przykładzie cen wysoce elastycznych*, PWN, Warszawa 1974,

s. 188. O jej wysokim poziomie naukowym świadczy przetłumaczenie jej na język rosyjski i wydanie w renomowanym wydawnictwie radzieckim¹.

Drugi etap naukowego rozwoju M. Kędelskiego związany jest z demografią i pisaniem pracy habilitacyjnej. Na początku raczej przeważają problemy poznawcze, a potem widać więcej pierwiastków metodologicznych. Wśród aspektów poznawczych, którymi pasjonuje się M. Kędelski, na uwagę zasługują: determinanty reprodukcji ludności, analizowane w skali makro, związki ekonomii z demografią, aktywnością zawodową i produktywnością siły roboczej oraz trwaniem życia. Ten ostatni z wymienionych wątków zaczyna z czasem dominować w tematyce badawczej M. Kędelskiego i niedługo zaowocuje rozprawą habilitacyjną². Pierwiastki metodologiczne były obecne już w pierwszym jego opracowaniu z zakresu demografii³. Jednakże metodologiczne osiągnięcia M. Kędelskiego stają się szczególnie widoczne po jego ośmiomiesięcznym stażu naukowym w Państwowym Instytucie Badań Demograficznych (INED) w Paryżu, w roku akademickim 1975/76. Z wielkich fascynacji metodologicznych M. Kędelskiego, które zaowocowały poważnymi rozprawami naukowymi, należy wymienić: modele ludności ustabilizowanej i nieustabilizowanej⁴, demografię potencjalną⁵, demografię wieloregionalną⁶, demometrię. W tym ostatnim przypadku M. Kędelski może być słusznie uznany za jednego z prekursorów demometrii w Polsce.

Jest godne podkreślenia, że jeszcze przed apelem A. Rogersa, by nie traktować demometrii jako synonimu demografii ilościowej, M. Kędelski używał pojęcia demometria w węższym sensie, odróżniając ją zarówno od demografii matematycznej, jak i analizy demograficznej. Wybiegając nieco do przodu, gdyż działo się to już w następnym etapie jego naukowego rozwoju, w uznaniu zasług dla nowej dyscypliny naukowej, po śmierci prof. Egona Vielrosego, Komitet Nauk Demograficznych powołał M. Kędelskiego na stanowisko przewodniczącego Sekcji Demometrii KND PAN. W połowie lat osiemdziesiątych dzięki jego staraniom w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, w ówczesnym Instytucie Cybernetyki Ekonomicznej, powołano unikatową w skali kraju Pracownię Demometrii, która przetrwała do roku 1992. Reorganizacja struktury uczelni,

¹ M. Kędelski, *Statisticzeskije metody issledowania struktury cien*. Statistika, Moskwa 1976, s. 144.

² M. Kędelski, *Szacowanie potencjału życiowego ludności w Polsce*. Zeszyty Naukowe, Seria II. Prace doktorskie i habilitacyjne, nr 77, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1982, s. 198.

³ M. Kędelski, *Analiza kohortowa – teoria i zastosowanie*. Studia Demograficzne 1974, nr 36, s. 3–22.

⁴ M. Kędelski, *Demograficke perspektivy Polska a Czeskoslovenska na zaklade modelu stabilni populace*. Demografie [Praga] 1975, nr 2, s. 105–110; M. Kędelski, *Durée de la vie active de la population masculine et développement économique. Essai d'estimation*, w: *Les méthodes d'analyse économique en démographie économique. Dossiers et recherches*, cz. I. INED, Paryż 1976, s. 54–66; M. Kędelski, *Populacje ustabilizowane i nieustabilizowane w modelach demograficznych*. Studia Demograficzne 1981, nr 4/66, s. 69–89.

⁵ M. Kędelski, *Potencjał pracy ludności miejskiej według wykształcenia*. Studia Demograficzne 1975, nr 42, s. 51–68; M. Kędelski, *Straty w potencjale pracy ludności według przyczyn zgonów*. Studia Demograficzne 1976, nr 44, s. 95–101.

⁶ M. Kędelski, *Wielostrumieniowe tablice trwania życia ludności Polski w przekroju „miasto-wieś”*. Studia Demograficzne 1981, nr 2/64, s. 45–63

zmiana zadań i zainteresowań naukowych poszczególnych członków Pracowni Demetrii spowodowały jej likwidację.

Trzeci etap rozwoju naukowego M. Kędelskiego następuje po habilitacji i naukowym usamodzielnieniu się. Jego zainteresowania zmiernają w kierunku oceny źródeł statystycznych, demografii historycznej i koniunktury demograficznej. W tym czasie, odpowiadając na potrzeby rodzącego się samorządu lokalnego, M. Kędelski wykonuje prognozę demograficzną Poznania⁷.

M. Kędelski był pierwszym naukowcem w Polsce, który zwrócił uwagę na obciążenia błędami systematycznymi współczynników demograficznych w przekrojach terytorialnych. W wyniku jego krytyki od 1983 roku w Głównym Urzędzie Statystycznym zaczęto konsekwentnie opracowywać i publikować podstawowe struktury ludności w przekroju terytorialnym, według stanu *de iure*, żeby zachować zgodność definicji zdarzeń i struktur we współczynnikach demograficznych. Wcześniej w Głównym Urzędzie Statystycznym nie zwracano na to szczególnej uwagi. Wiele sił i czasu M. Kędelski poświęcił oszacowaniu właściwych struktur ludności według wieku w okresach między spisami, ponieważ nie był zadowolony z oficjalnych danych GUS w tym zakresie. Właśnie także to było bezpośrednim powodem napisania pełnego pasji artykułu poświęconego migracjom zagranicznym⁸. Zatem można go uznać za prekursora estymacji pośredniej w ośrodku poznańskim, jak też wykorzystującego nowe źródła w badaniach statystycznych, w tym statystyki lustrzanej. Był jednym z pierwszych, którzy dostrzegali (i głośno o tym mówili) rozmiary obciążenia oficjalnych wskaźników umieralności niemowląt na skutek arbitralnie przyjętej przez Polskę w roku 1962 własnej definicji urodzenia żywego, która nie była zgodna z zaleceniami Światowej Organizacji Zdrowia. W rezultacie tej manipulacji definicją Polska miała o kilka punktów promilowych zaniżoną umieralność niemowląt.

Pomimo świetnej znajomości metod ilościowych M. Kędelski nie ograniczał się do statystycznego i demograficznego przetworzenia informacji zebranych i uporządkowanych przez innych, ale sam chciał mieć pieczę nad wstępnym uporządkowaniem tych historycznych baz danych. W wyniku jego prac powstają prekursorskie publikacje dotyczące spisu ludności w Polsce przed rozbiorem⁹ oraz estymacji pośredniej na podstawie danych podatkowych¹⁰. W środowisku naukowym za najlepsze uważane są jego prace o charakterze analitycznym z zakresu demografii historycznej. Są one poświęcone analizie ruchu ludności

⁷ M. Kędelski, *Perspektywy demograficzne Poznania (1991–2015)*. Seria Monografie, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1994, s. 114.

⁸ M. Kędelski, *Fikcja demograficzna w Polsce i RFN (Ze studiów nad migracjami zagranicznymi)*. Studia Demograficzne 1990, nr 1/99, s. 21–55.

⁹ M. Kędelski, *Przedrozbiorowy spis ludności diecezji poznańskiej (1765–1769)*. Przeszłość Demograficzna Polski 1986, 17, s. 221–235.

¹⁰ M. Kędelski, *Dynamika i struktura ludności chrześcijańskiej miasta Poznania w XVIII wieku w świetle rejestracji podatkowej*. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. LI/LII – 1990/1991, s. 57–90.

w XIX wieku w Wielkopolsce¹¹ i na Śląsku¹². Jednakże na szczególną uwagę zasługuje monografia opublikowana w roku 1992, pt. *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*, która staje się jego „książką profesorską”¹³. Można powiedzieć, że demografia historyczna z biegiem lat coraz mocniej pochłaniała M. Kędelskiego. Tuż przed śmiercią opublikował esej poświęcony rozwojowi demograficznemu ludności żydowskiej w XIX wieku w Poznaniu¹⁴ oraz sięgnął do źródeł pruskich w celu estymacji dynamiki i struktury gospodarstw domowych w końcu XVIII wieku w Wielkopolsce.

Osobny rozdział w problematyce badawczej M. Kędelskiego stanowi koniunktura demograficzna. Prawdopodobnie uwrażliwienie danych statystycznych na długie szeregi czasowe M. Kędelski wyniósł z badań ekonomicznych. Zajmował się cenami artykułów, co prawda na niezbyt wolnym rynku. W długich szeregach czasowych bardzo wnikliwy demograf i statystyk, jakim był M. Kędelski, doszukiwał się praw rządzących rozwojem ludnościowym Polski. W zakresie koniunktury demograficznej M. Kędelski opublikował kilka artykułów, które miały duży wpływ na rozwój badań demograficznych. Między innymi zwracał uwagę na regres krajów mieniających się socjalistycznymi pod względem długości życia¹⁵. Był jednym z pierwszych bijących na alarm z powodu zapaści demograficznej Polski¹⁶. Zwracał uwagę na znaczenie zawierania pierwszych małżeństw na reprodukcję ludności w długich okresach¹⁷. W kontekście tej pracy warto zwrócić uwagę na modelowanie krzywych rozkładów zjawisk demograficznych według wieku.

M. Kędelski dość wcześnie zajął się informatyką. Chadzał tutaj jednak swoimi drogami. W zasadzie nie uznawał gotowych narzędzi w postaci arkuszy kalkulacyjnych czy pakietów statystycznych. Sam pisał sobie programy komputerowe i to nie tylko celem wykonania niezbędnych obliczeń, ale także do weryfikacji wiedzy studentów. Uwieńczeniem badań nad koniunkturą demograficzną było opublikowanie dwutomowej pracy w wydawnictwie uczelnianym Akademii Ekonomicznej. W niej to M. Kędelski zebrał podstawowe miary reprodukcji ludności Polski w przekroju miasto-wieś¹⁸.

¹¹ M. Kędelski, *Fluctuation of deaths and its causes in Wielkopolska in the years 1816–1871*. Polish Population Review, t. 6, 1995, s. 121–135.

¹² M. Kędelski, *Piramida wieku i tablice trwania życia ludności Śląska w 1864 roku*. Przeszłość Demograficzna Polski, t. 20, 1997, s. 49–71.

¹³ M. Kędelski, *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*. Seria Monografie, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1992, s. 154.

¹⁴ M. Kędelski, *Liczebność i struktura społeczno-gospodarcza ludności żydowskiej w Poznaniu w drugiej połowie XVIII wieku*. Przeszłość Demograficzna Polski, t. 20, 1997, s. 17–33.

¹⁵ M. Kędelski, *Regres potencjału życiowego dorosłych mężczyzn w krajach Europy Wschodniej (1956–1985)*. Studia Demograficzne 1991, nr 2/104, s. 19–38.

¹⁶ M. Kędelski, *Demographic decline in Poland (1981–1992)*. Studia Demograficzne 1993, nr 4/114, s. 161–170.

¹⁷ M. Kędelski, *Częstość i kalendarz zawierania pierwszych małżeństw według płci w Polsce w latach 1950–1994*. Studia Demograficzne 1996, 3, s. 3–33.

¹⁸ M. Kędelski, *Koniunktura demograficzna w Polsce w latach 1948–1994. Tom I: Piramidy wieku i trwanie życia ludności*, s. 303. *Tom II: Małżeństwo i płodność*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1995, s. 364.

W Akademii Ekonomicznej w Poznaniu M. Kędelski prowadził ćwiczenia, wykłady oraz seminaria ze statystyki i demografii. Oprócz wspomnianego oryginalnego testu komputerowego egzaminującego wiedzę studentów jest autorem programu o specjalności Informatyka i Statystyka na kierunku Informatyka i Ekonometria. Jest współautorem trzech podręczników akademickich do statystyki¹⁹ i demografii²⁰.

Mieczysław Kędelski pełnił liczne odpowiedzialne zadania w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. W latach osiemdziesiątych był między innymi prodziekanem Wydziału Planowania i Zarządzania, kierownikiem Pracowni Demometrii, a od roku 1991 kierownikiem Katedry Statystyki i Demografii. Przyczynił się do powstania i funkcjonowania specjalności Informatyka i Statystyka na Wydziale Ekonomii, a także był jej opiekunem. Kierował zespołami roboczymi w centralnie sterowanych problemach badawczych. W szczególności należy wymienić problemy węzłowe z lat 1976–1980 oraz 1981–1985. Od roku 1974 był stale powoływany do składu Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk. Po śmierci E. Vielrosego M. Kędelskiemu powierzono kierownictwo Sekcji Demometrii KND PAN. Aktywnie uczestniczył także w pracach Sekcji Demografii Historycznej.

Dorobek naukowy M. Kędelskiego jest nie tylko obszerny, ale także wytrzymuje próbę czasu. Świadczy o tym fakt, że z okazji dziesiątej rocznicy jego śmierci, 23 i 24 października 2008 roku, w Instytucie Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego jego pamięci poświęcono międzynarodową konferencję naukową pt. „Przemiany demograficzne Europy Środkowej od XVIII w.!”. Autorzy²¹ wielu referatów z tej konferencji odwoływali się do dorobku naukowego M. Kędelskiego.

JAN PARADYSZ

¹⁹ M. Kędelski, I. Roeske-Słomka, *Statystyka*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1996, s. 260.

²⁰ M. Kędelski, J. Paradysz, *Demografia – skrypt*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1990, s. 194; M. Kędelski, J. Paradysz, *Demografia*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 323.

²¹ Por. *Przemiany demograficzne Europy Środkowej w czasach nowożytnych*. Pod red. H. Kurowskiej. Oficyna wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2010.

Witold KLONECKI (1930–2012)

Witold Klonecki urodził się 28 września 1930 roku w Tczewie. Jego rodzice, Tekla i Leon, prowadzili znany w mieście sklep kolonialny. Jego dzieciństwo naznaczone było doświadczeniami z czasów okupacji niemieckiej, ukrywaniem się ojca w czasie wojny i późniejszymi represjami władz stalinowskich wobec jego rodziców. Pod koniec lat pięćdziesiątych, w Poznaniu poznał swoją przyszłą żonę – Kazimierę Tymieniecką, z którą z wielką troską wychował czterech synów – Jerzego, Pawła, Andrzeja i Kazimierza.

Studia wyższe na kierunku matematyka na Uniwersytecie Poznańskim ukończył w 1955 roku uzyskując stopień magistra. Stopień doktora nauk matematycznych uzyskał w 1963 roku na podstawie rozprawy *O funkcjach fenotypowych* przed Radą Naukową Instytutu Matematycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Promotorem jego był Julian Perkal, a praca była opublikowana w *Zastosowaniach Matematyki*. Stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych otrzymał w 1970 roku uchwałą Rady Naukowej Instytutu Matematycznego PAN za rozprawę *O identyfikowalności mieszanych rozkładów złożonych, rozkładów poissonowskich i pewnych losowych mechanizmów karcinogenezy*. W 1983 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego. Zatrudniony kolejno jako asystent w Uniwersytecie Poznańskim (1954–1956) i Uniwersytecie Wrocławskim (1956–1962), adiunkt (1963–1969), docent (1970–1982) i profesor (1983–1992) w Instytucie Matematycznym PAN. W roku 1992 podjął pracę w Instytucie Matematyki Politechniki Wrocławskiej na stanowisku profesora, a od 1996 na stanowisku profesora zwyczajnego. Na emeryturę przeszedł w roku 2000. Pracując dalej na części etatu do roku 2005, prowadził seminarium z metod statystycznych w genetyce i specjalny wykład o matematycznych aspektach genetyki.

Specjalnością naukową Witolda Kloneckiego była statystyka matematyczna i jej zastosowania, głównie zastosowania teorii eksperymentu do kontroli jakości w proce-

sach produkcyjnych oraz zastosowania statystyki w genetyce. Jego prace wniosły wkład do takich dziedzin jak: biologia, probabilistyka, historia matematyki i biografie uczonych, a przede wszystkim do statystyki. Szczególnie cenne są jego rezultaty dotyczące modeli liniowych. Współpracował i opublikował wspólne prace z takimi matematykami jak: Z. Cylkowski, Roger H. Farrell, Stanisław Gnot, Alvin D. Wiggins, Roman Taberski, Roman Zmyślony i Stefan Zontek. Zainteresowania te były efektem nawiązanej pod koniec lat pięćdziesiątych współpracy z prestiżowymi uczelniami w Stanach Zjednoczonych. Kontakty, między innymi z Jerzym Sławą-Neymanem z Uniwersytetu w Berkeley, współtwórcą współczesnej statystyki matematycznej, bardzo pomagały w rozwijaniu statystyki matematycznej w Polsce. Miał również ciekawe kontakty z chemikami, Jerzym Schroederem i Jerzym Zabrzeskim z Instytutu Chemii Nieorganicznej i Nawozów Mineralnych Politechniki Wrocławskiej, gdzie również przez kilka lat był zatrudniony. Prowadził dyskusje naukowe z astronomem Włodzimierzem Zonnem. Opublikował 36 prac w czasopismach naukowych. W roku 1978 uzyskał nagrodę Sekretarza Wydziału PAN za całokształt osiągnięć naukowych. Odznaczony był również Srebrnym Krzyżem Zasługi (1977) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1988). W roku 2012 Polskie Towarzystwo Statystyczne, w 100-lecie swojego istnienia, uhonorowało go medalem im. Jerzego Sławy-Neymana. Był wielokrotnie zapraszany do USA w celu prowadzenia badań naukowych – przebywał na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, Davis i Riverside. Wypromował 14 doktorów – ostatniego w roku 2007. Wielu z wypromowanych przez Profesora doktorów habilitowało się, pracuje w renomowanych instytucjach międzynarodowych i uniwersytetach na całym świecie. Ma już wśród naukowych wychowanków profesorów zwyczajnych.

Profesor Witold Klonecki był, wspólnie z profesorami Kazimierzem Urbanikiem i Czesławem Ryll-Nardzewskim, założycielem (finansowanego przez Politechnikę Wrocławską i Uniwersytet Wrocławski) czasopisma o randze międzynarodowej *Probability and Mathematical Statistics* i jednym z jego redaktorów. Zainicjował i organizował coroczne konferencje statystyczne w Polsce z udziałem gości zagranicznych. Był członkiem *International Statistical Institute*, *Institute of Mathematical Statistics* i *Bernoulli Society*.

Dydaktyce i kształceniu kadry oddawał dużo swej energii. Prowadził wykłady i seminaria ze statystyki i rachunku prawdopodobieństwa dla doktorantów Instytutu Matematycznego PAN i Politechniki Wrocławskiej oraz studentów uniwersytetów w Poznaniu i Wrocławiu oraz Uniwersytetu Kalifornijskiego. Prowadził wykłady monograficzne z teorii planowania eksperymentu i teorii kontroli jakości dla doktorantów Politechniki Wrocławskiej. Był promotorem i recenzentem wielu prac magisterskich. Jego podręcznik *Statystyka dla inżynierów* (1999) jest do tej pory wykorzystywany przez studentów i inżynierów. Wspólnie z Romanem Taberskim opracował też bardzo dobry skrypt *Geometria z trygonometrią* (1956–1957, z. 1–3).

Profesor Witold Klonecki, zasłużony nauczyciel akademicki, oddany pracy naukowej i dydaktycznej, szlachetny i prawy Człowiek, zmarł 10 sierpnia 2012 roku. Pochowany jest na Cmentarzu św. Rodziny we Wrocławiu.

Źródła

Notatki Pawła Kloneckiego, wspomnienia Teresy Ledwiny i Romana Zmyślonego oraz innych uczniów profesora Witolda Kloneckiego.

T.Bednarski, Memories of Professor Klonecki, „Acta Universitatis Lodziensis.Folia Oeconomica” 2014, nr 302, s.9-14.

ZDZISŁAW POROSIŃSKI i KRZYSZTOF SZAJOWSKI

Michał Maria KOLUPA

1936–2012

Cisną się słowa za Janem Kochanowskim – Profesorze, Michale – wielkie pustki nauczyłeś w naszym domu – środowisku polskich ekonometryków, Twoich uczniów, współpracowników i przyjaciół.

Profesora Michała Kolupę poznałem w roku 1964 i od pierwszego spotkania zawiązała się między nami prawdziwa przyjaźń. Profesor był wtedy młodym doktorem, a ja młodym magistrem. Jednoczyła nas wspólnota myśli o nauce i świecie.

Profesor Michał Kolupa urodził się 12 czerwca 1936 roku w Warszawie. W roku 1954 ukończył znakomite LVI Liceum Ogólnokształcące w Ursusie, w którym nauczyciel matematyki Józef Chmiel odkrył go dla matematyki, a w konsekwencji profesor podjął studia na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego. Magisterium otrzymał w roku 1958, a promotorem jego pracy magisterskiej był wybitny statystyk matematyczny Marek Fisz. Pierwszym mentorem profesora był Marcei Stark, ówczesny kierownik Redakcji Matematyki Państwowego Wydawnictwa Naukowego. W tym czasie ewenementem w nauce ekonomii była publikacja książki Oskara Langego *Wstęp do ekonometrii*. Profesor Marek Stark zachęcił młodego magistra, by zajął się ekonometrią, nieznaną wówczas w Polsce. Profesor Michał Kolupa najpierw związał się z Instytutem Handlu Wewnętrznego i, jak mi mówił, odkrył „Przegląd Statystyczny” i artykuł Zbigniewa Pawłowskiego *Problem modeli ekonometrycznych o jednym równaniu w badaniach elastyczności popytu w Polsce*.

O Zbigniewie Pawłowskim Michał Kolupa napisał: „Profesor Z. Pawłowski miał zawsze dla mnie dobre słowo zachęty, otaczał mnie opieką merytoryczną, za co byłem i jestem Mu serdecznie wdzięczny, bo gdyby nie ta pomoc i Jego troska pewno mój start naukowy znacznie by się wydłużył”. Michał Kolupa napisał także: „śledziłem dorobek prof. Z. Hellwiga, co pozwoliło mi napisać własne prace traktujące o tema-

tyce zainicjowanej przez prof. Z. Hellwiga, a dotyczące koincydencji, efektu katalizy i związku między tymi pojęciami..., co doprowadziło mnie do tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego (1983)". Także Michał Kolupa napisał, że „wszystko co mnie spotkało w nauce zawdzięczam swoim mistrzom – prof. Z. Pawłowskiemu i prof. Z. Hellwigowi”.

Michał Kolupa był zawsze bardzo silnie związany ze Szkołą Główną Planowania i Statystyki (obecnie Szkołą Główną Handlową). Pracę etatową podjął w SGPiS w roku 1961, a stopień doktora na tej uczelni uzyskał w roku 1964 (promotorem był Wiesław Sadowski). W roku 1969 nastąpiła przerwa we współpracy z SGPiS, gdyż profesor podjął pracę w Wojskowej Akademii Politycznej, aby w roku 1972 powrócić do SGPiS, gdzie pracował już do emerytury, na którą przeszedł w roku 2005. W czasie swej pracy na SGPiS profesor Michał Kolupa pełnił ważne funkcje: prorektora, dziekana, prodziekana, kierownika Zakładu Ekonometrii, dyrektora Instytutu Ekonometrii, kierownika Zakładu Zarządzania Ryzykiem. Po przejściu na emeryturę profesor pracował w warszawskich uczelniach niepublicznych: w Wyższej Szkole Zarządzania i Marketingu (1993–1995), w Wyższej Szkole Handlu i Prawa (1997–2004), w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania (1995–1998), a także na Politechnice Radomskiej (w latach 1986–1994 oraz 2005–2012).

Pierwszy artykuł profesora to *Przyczynki do zagadnienia obciążenia współczynników elastyczności popytu wynikającego z niedostatecznej podaży*, „Przegląd Statystyczny” nr 4/1960. Pierwsze spotkanie ze Zbigniewem Pawłowskim nastąpiło w roku 1960 w „Jajku” (klubie pracowniczym SGPiS). Wielkim bodźcem do pracy naukowej Michała Kolupy było zacytowanie jego twierdzenia w pracy Zbigniewa Pawłowskiego *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego*, PWN, 1961, która była podstawą uzyskania przez Zbigniewa Pawłowskiego stopnia naukowego docenta (teraz doktora habilitowanego). Michał Kolupa miał wtedy 25 lat!

W dorobku naukowym Michała Kolupy jest ponad 250 oryginalnych artykułów i wiele monografii. Prawie pełny wykaz publikacji (do roku 2005) zawarty jest w pracy *Od badań podstawowych do zastosowań w nowoczesnej gospodarce, 45-lecie ekonometrycznej szkoły Profesora Michała Kolupy*, Kolegium Zarządzania i Finansów, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005. Na szczególną uwagę zasługują: *Badania popytu w warunkach niedostatecznej podaży*, PWE, 1965, *Metody estymacji modeli ekonometrycznych*, PWE, 1974, *Wielokrotne macierze brzegowe i ich ekonometryczne zastosowania* (razem z Jerzym Nowakowskim), Biblioteka Ekonometryczna PWN, 1990, *Miary zgodności, metody doboru zmiennych, problemy współliniowości* (razem z M. Gruszczyńskim, E. Leniewską i G. Napiórkowskim), Biblioteka Ekonometryczna PWN, 1979, *Macierze brzegowe w badaniach ekonometrycznych*, PWE, 1982, *Macierze brzegowe – teoria, algorytmy, zastosowania ogólne i ekonometryczne* (razem z E. Gruzlewską), PWE, 1991, *Teoria par korelacyjnych*, WSZiM, 1994, *Budowa portfela lokat (podstawy teoretyczne)*, (razem z J. Plebaniak), PWE, 2000, *Teoria par korelacyjnych*, WSHiP im. R. Łazarskiego, 2002. Szkoła naukowa Michała Kolupy to – macierze brzegowe, teoria portfelowa oraz teoria ekonometrii.

Profesor Michał Kolupa był wspaniałym kierownikiem zespołów naukowych. W zespołach tych powstawały ważne prace naukowe i dydaktyczne.

Zasługi profesora Kolupy na polu kształcenia kadr naukowych są olbrzymie. Świadczą o tym także liczby. Profesor wypromował 17 doktorów, sporządził ponad 100 recenzji rozpraw doktorskich, ponad 100 recenzji rozpraw habilitacyjnych oraz ponad 40 recenzji wniosków o tytuł naukowy profesora.

Autorytet profesora Michała Kolupy jest niezwykle. Profesor Z. Hellwig pisze, że: „Michał Kolupa jest uczonym, który łączy w spójną całość sześć dziedzin wiedzy – algebrę (głównie liniową), teorię liniowych procesów, ekonomię w jej ujęciu ilościowym i stochastycznym, statystykę matematyczną i metody prognozowania, teorię systemów i modeli, konwencjonalną i nowoczesną naukę o finansach”. Profesor Z. Hellwig napisał – „zasługa odkrycia Michała Kolupy należy do Profesora Pawłowskiego. Już na pierwszym seminarium słuchacze mogli ocenić Jego liczne zalety i talenty. Do najważniejszych zaliczono: erudycję matematyczną, świetną pamięć, elokwencję, poczucie humoru, łatwość zajmującego klarownego wykładu i co jest szczególnie ważne u pracownika nauki – żywą wyobraźnię, pomysłowość, odkrywczność, talent narratorski i literacki”.

Środowisko polskich matematyków, statystyków i ekonometryków szybko dostrzegło rozległą wiedzę i wielką biegłość warsztatową Michała Kolupy. Szczególnie wyraziście ujawniało się to przy tablicy – wzory, dowody twierdzeń, przekształcenia spływały spod kredy na czerń tablicy szybko, płynnie i lekko, jak gdyby bez udziału prelegenta. Rzadko można spotkać wykładowcę, który bez pomocy rzutnika, notatek, kartek, używając oszczędnie kredy, pisząc litery i cyfry wyraźnie, szybko, prawie nie używając gąbki i nie pozostawiając śladów ani na katedrze, ani na własnym ubraniu prowadzi zajęcia.

Profesor brał czynny udział w większości seminariów i konferencji naukowych, najczęściej z referatem oraz ważnym głosem w dyskusji.

Profesor Michał Kolupa był bardzo zaangażowany w prace Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN. W latach 1981–1983 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego a w latach 1983–2011 członka Prezydium. W latach 1995–2005 owocnie kierował „Przeglądem Statystycznym” przyczyniając się do jego wysokiego poziomu merytorycznego.

Profesor Michał Kolupa był czułym mężem i przyjacielem małżonki Marii, przyjacielem i dobrym ojcem ukochanej córki, autorytetem i ojcem dla swego zięcia i wspaniałym dziadkiem dla swego wnuka.

Profesor Michał Kolupa był patriotą, a postawę tę zawdzięczał ojcu – uczestnikowi III powstania śląskiego, odznaczonemu Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz wieloma wyróżnieniami i godnościami, który był majorem Wojska Polskiego w stanie spoczynku.

Profesor Michał Kolupa miał doskonałą wiedzę o historii wojskowości i militariach, był zapalonym filatelistą (posiadał prawie pełny zbiór znaczków pocztowych z czasów Generalnej Guberni). Kto miał okazję odbyć z profesorem spacer na łonie natury, ten ze zdumieniem stwierdzał, że profesor rozpoznaje ptaki po ich śpiewie.

Profesor inspirował adeptów nauki do poszukiwania i rozwiązywania istotnych problemów teoretycznych ekonometrii oraz ich praktycznych rozwiązań. Zawsze służył bezinteresowną pomocą wszystkim, którzy się do niego zwrócili. Zapisał się trwale w historii polskiej nauki, nie tylko poprzez swe publikacje, ale także swoją postawę jako obywatela, wzorowego uczonego i wiernego przyjaciela. Będziemy korzystać z jego dorobku oraz niezłomnej postawy w poszukiwaniu prawdy naukowej.

Zmarł 11 lutego 2012 roku.

Źródła

M. Kolupa, *Początki mego startu naukowego – wspomnienia i fakty*. W pracy *Badania ekonometryczne w teorii i praktyce* (red. A.. Barczak), UE Katowice, 2010.

M. Kolupa, *Identyfikacja modelu współzależnego na tle twierdzenia Kroneckera – Capellego*. W pracy *Dylematy ekonometrii* (red. J. Biolik), UE Katowice, 2009.

Ponad 500m stron w Internecie.

Archiwum autora.

ANDRZEJ STANISŁAW BARCZAK

Stanisław Marian KOŁODZIEJCZYK (1907–1940)

Stanisław Marian Kołodziejczyk urodził się 3 września 1907 roku w Cieszynie jako syn Adama i Anny z Kaluschów. Ojciec Stanisława, kupiec, urodził się w Kętach, a matka w Białej. Ślub zawarli w Białej w roku 1902. Stanisław ochrzczony został według obrządku rzymsko-katolickiego 26 października 1907 roku w kościele parafialnym pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Cieszynie. W latach 1913–1917 uczęszczał do czteroklasowej Szkoły Powszechnej im. Stanisława Hassewicza. W latach 1917–1925 był uczniem ośmioklasowego Państwowego Gimnazjum im. Antoniego Osuchowskiego w Cieszynie. Egzamin dojrzałości zdał 5 czerwca 1925 roku. Na podstawie tego egzaminu uznano go jednogłośnie dojrzałym do studiów w szkołach akademickich z celującym postępem w matematyce.

W dniu 18 września 1925 roku zapisał się na studia matematyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Tam w roku akademickim 1927/28 wysłuchał między innymi wykładów dra Jerzego Sławy-Neymana z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej.

Po wysłuchaniu dziesięciu trymestrów, z dniem 18 lutego 1929 roku przeniósł się na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy Uniwersytetu Warszawskiego. Tam w roku akademickim 1928/29 wysłuchał między innymi wykładów doc. dra Jerzego Neymana z matematyki stosowanej i wykładów doc. dra Aleksandra Rajchmana z rachunku prawdopodobieństwa, a w roku akademickim 1929/30 czterogodzinnych wykładów (wraz z ćwiczeniami) doc. dra Jerzego Neymana z biometriki i wykładów doc. dra Aleksandra Rajchmana z rachunku prawdopodobieństwa.

Od 23 do 29 września 1929 roku uczestniczył w Pierwszym Kongresie Matematyków Krajów Słowiańskich w Warszawie.

W dniu 7 października 1930 roku uzyskał dyplom magistra matematyki na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego z oceną bardzo dobrą. Temat pracy magisterskiej brzmiał *Sprawdzanie hipotezy o stałości prawdopodobieństwa na podstawie zasad rachunku wiarygodności*.

W latach 1929–1930 był laborantem w Zakładzie Biometrycznym Instytutu im. M. Nenckiego. Zakładem tym kierował Jerzy Neyman.

Od 11 sierpnia 1930 roku do 30 czerwca 1931 roku odbył czynną służbę wojskową jako szeregowy niezawodowy w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu, a od 1 lipca 1931 roku do 16 września 1931 roku w 22 Pułku Ułanów Podkarpackich stacjonującego w garnizonie Brody (obwód lwowski).

Po odbyciu służby wojskowej, od 1 października 1931 roku otrzymał roczne stypendium Funduszu Kultury Narodowej na specjalne studia w zakresie rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. Od 23 do 26 września 1931 roku brał udział w II Zjeździe Matematyków Polskich w Wilnie oraz był instruktorem spisowym przy przeprowadzonym w dniu 9 grudnia 1931 roku Drugim Powszechnym Spisie Ludności Rzeczypospolitej Polskiej. Za tę honorową pracę otrzymał srebrną odznakę „Za Ofiarną Pracę”.

Od 1 kwietnia 1932 do dnia 30 września 1932 roku pracował w charakterze asystenta wolontariusza (bez wynagrodzenia) w Zakładzie Statystyki Matematycznej na Wydziale Ogrodniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Od 1 października 1932 roku uzyskał w tym Zakładzie stanowisko starszego asystenta kontraktowego, a od 1 października 1934 roku został wykładowcą. Zakład ten zorganizował w roku 1928 znakomity statystyk Jerzy Sława-Neyman i kierował nim do roku 1936. Po wyjeździe Neymana do Anglii, w roku akademickim 1936/37 Zakładem kierowała dr Karolina Iwaszkiewicz, a następnie kuratorem Zakładu był prof. dr Michał Korczewski, dziekan Wydziału Ogrodniczego. Stanisław Kołodziejczyk prowadził wykłady i ćwiczenia z matematyki wyższej, z teorii statystyki oraz zastosowań statystyki matematycznej do działów specjalnych na Wydziałach Ogrodniczym i Rolniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

W roku 1935 Zarząd Instytutu im. M. Nenckiego przyznał Stanisławowi Kołodziejczykowi nagrodę im. S. Kuczkowskiego (200 zł) za prace z zakresu statystyki matematycznej.

W roku 1939 uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim doktorat z filozofii w zakresie matematyki na podstawie pracy *O pewnej klasie hipotez statystycznych związanych z metodą najmniejszych kwadratów*. Część wyników rozprawy zawarta jest w pracach:

- *O pewnej klasie hipotez statystycznych związanych z metodą najmniejszych kwadratów*, Kwartalnik Statystyczny 11(3–4), 1934, s. 357–427,
 - *On an important class of statistical hypothesis*, Biometrika 27(1–2), 1935, s. 161–190.
- Promocja na stopień doktora odbyła się 12 czerwca 1939 roku.

Jest autorem lub współautorem dziesięciu opublikowanych prac. Istotną z nich jest *Statistical problems in agricultural experimentation*, The Supplement to the Journal of

the Royal Statistical Society, Vol. 2, No. 2, 1935, s. 107–180 (współautorzy: J. Neyman i K. Iwazskiewicz).

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego i Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Nie był żonaty. Zmobilizowany jako podporucznik kawalerii, rezerwista, brał udział w składzie 22 Pułku Ułanów Podkarpackich w kampanii wrześniowej 1939 roku, trafił do niewoli sowieckiej i został zamordowany wiosną 1940 roku w Katyniu.

Źródła

Kolankowski S., *Kołodziejczyk Stanisław Marian (1907-1939)*, w: Domoradzki S.M., Pawlikowska-Brożek Z., Węglowska D.(red.), *Słownik biograficzny matematyków polskich*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego, Tarnobrzeg 2003, s.109.

Zasoby Archiwów Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Waław KOZAKIEWICZ (1911–1959)

Waław Kozakiewicz urodził się 23 stycznia 1911 roku w Warszawie. Marczewski (1969) i Pawlikowska-Brożek (2003) podają, że Waław Kozakiewicz urodził się w Żłotnikach koło Jędrzejowa. Tymczasem we własnoręcznie napisanym i podpisanym życiorysie, umieszczonym na odwrocie podania z dnia 5 września 1929 roku kierowanego do Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Warszawskiego, w którym prosi o zaliczenie go w poczet studentów Uniwersytetu Warszawskiego na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym pisze: *Urodziłem się 23 stycznia 1911 r. w Warszawie, ochrzczony zostałem we wsi Żłotniki powiatu Jędrzejowskiego*. Również w Świadectwie Urodzin sporządzonym przez proboszcza Parafii Żłotniki w dniu 8 lipca 1911 r. stwierdza się, że Waław Kozakiewicz urodził się 23 stycznia 1911 roku w Warszawie.

Był synem Jana Mieczysława (1882-1945), inżyniera-technologa, nauczyciela matematyki i fizyki oraz dyrektora Gimnazjum im. Mikołaja Reya w Warszawie, oraz Taidy Marii Anny z Trószyńskich.

Od 1 września 1920 roku był uczniem Gimnazjum im. Mikołaja Reya w Warszawie. Po zdaniu egzaminu dojrzałości typu humanistycznego, w dniu 21 maja 1929 roku otrzymał Świadectwo Dojrzałości. Interesujący jest fakt, że Waław Kozakiewicz nie zdawał na maturze egzaminu z matematyki, natomiast w Świadectwie Dojrzałości zapisano, że w klasach VI–VIII uzyskał bardzo dobrą ocenę roczną z matematyki.

W dniu 5 września 1929 roku złożył dokumenty na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy Uniwersytetu Warszawskiego stwierdzając *Obecnie gorącym moim pragnieniem jest studiować nauki ścisłe, wobec czego staram się o przyjęcie na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy Uniwersytetu Warszawskiego*. W dniu 1 października 1929 roku rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Pracował w studenckim Kole Matematyczno-Fizycznym i przez rok był jego wiceprezesem. Wykładów z analizy ma-

tematycznej, teorii mnogości i teorii liczb słuchał u Wacława Sierpińskiego, wykładów z zasad logiki matematycznej u Jana Łukasiewicza, z algebry wyższej i teorii wyznaczników u Samuela Dicksteina, wykładów z teorii funkcji analitycznych u Stanisława Saksy, wykładów z równań różniczkowych u Ottona Nikodyma, z teorii prawdopodobieństwa u Aleksandra Rajchmana oraz wybranych rozdziałów teorii funkcji analitycznych i seminarium z teorii funkcji analitycznych u Stefana Mazurkiewicza. Początkowo interesował się teorią funkcji analitycznych, następnie teorią prawdopodobieństwa i statystyką matematyczną. Przede wszystkim był uczniem Stefana Mazurkiewicza. W dniu 7 listopada 1933 roku przyznano mu dyplom magisterski.

W roku akademickim 1933/34 studiował na Rocznym Studium Pedagogicznym na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego.

Od 1 listopada 1933 do 31 października 1938 roku był starszym asystentem w Zakładzie Statystyki Matematycznej na Wydziale Ogrodniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) w Warszawie. Zakład ten zorganizował w roku 1928 znakomity statystyk Jerzy Neyman i kierował nim do roku 1936. Po wyjeździe Neymana do Anglii, w roku akademickim 1936/37 Zakładem kierowała dr Karolina Iwaszkiewicz, a następnie kuratorem Zakładu był prof. dr Michał Korczewski, dziekan Wydziału Ogrodniczego.

Doktoryzował się na Uniwersytecie Warszawskim. W dniu 12 grudnia 1935 roku złożył egzamin z matematyki i mechaniki teoretycznej na stopień doktora matematyki. Doktorat uzyskał w roku 1936 a jego promotorem był profesor Stefan Mazurkiewicz.

W listopadzie 1938 roku wyjechał jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej do Francji, gdzie zastała go wojna. Najpierw służył w utworzonym tam wojsku polskim, a w roku 1944 z okupowanej Francji przedostał się przez Hiszpanię do Kanady.

Od roku 1945 wykładał matematykę na uniwersytecie prowincji Saskatchewan w Saskatoon w Kanadzie, od roku 1949- jako profesor- na uniwersytecie francuskim w Montrealu.

Do ważniejszych prac profesora zalicza się:

- *Un théorème sur les operateurs et son application la théorie des laplaciens generalizes*, Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział III Nauk Matematyczno-Fizycznych, R. 26 (1933), Societas Scientarium Varsaviensis, Warszawa 1933,
- *Sur les fonctions caractéristiques et leur application aux théorèmes limites du calcul des probabilités*, Annales de la Société Polonaise de Mathematique 13 (1934), 24–43,
- *Sur un theorem de Glivenko*, Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział III Nauk Matematyczno-Fizycznych, R. 30 (1937), Societas Scientarium Varsaviensis, Warszawa 1937,
- *Sur les conditions nécessaires et suffisantes de la convergence stochastique*, Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences, t. 205, p. 1028, séance du 29 novembre 1937,

- *Sur un theorem asymptotique du calcul des probabilités*, Annales de la Société Polonaise de Mathématique XVII (1938),
- *Sur les conditions nécessaires et suffisantes pour la convergence stochastique*, Fundamenta Mathematicae 31 (1938), 160–178.

Wacław Kozakiewicz był bratem Stefana, profesora historii sztuki Uniwersytetu Warszawskiego.

Zmarł na zawał serca w Montrealu w dniu 8 marca 1959 roku, pozostawiając żonę Nannonie, Kanadyjkę, i syna.

Źródła:

Marczewski E., *Kozakiewicz Wacław (1911–1959)*, w: Polski Słownik Biograficzny, Tom XIV, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968-1969, s.598-599.

Pawlikowska-Brożek Z., *Kozakiewicz Wacław (1911–1959)*, w: Domoradzki S.M., Pawlikowska-Brożek Z., Węglowska D.(red.), Słownik biograficzny matematyków polskich, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego, Tarnobrzeg 2003, s.111.

Krzyśko M., *Wacław Kozakiewicz (1911–1939)*, „Przegląd Statystyczny” 2014 R.LXI, z.2, 207-209.

Zasoby Archiwów Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Bogdan KRAWIEC (1944–2003)

Profesor Bogdan Krawiec urodził się 6 czerwca 1944 roku w Piotrkowie Trybunalskim, w rodzinie chłopskiej. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Piotrkowie Trybunalskim w roku 1962 rozpoczął naukę w Studium Nauczycielskim nr 1 w Łodzi, na kierunku matematyczno-fizycznym. Studium ukończył w roku 1964 i po zdaniu egzaminów wstępnych został przyjęty na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Łódzkiego. W roku 1969 ukończył studia na kierunku fizyki teoretycznej UŁ i otrzymał dyplom magistra. Od 1 października 1969 roku podjął pracę w Wyższej Szkole Rolniczej w Szczecinie na stanowisku asystenta, a następnie starszego asystenta w Zakładzie Matematyki.

W roku 1976 na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Szczecinie obronił pracę doktorską *Optymalizacja struktury produkcji roślinnej przy wykorzystaniu programowania stochastycznego* i uzyskał stopień doktora nauk rolniczych – specjalność ekonometria. W pracy zastosował modele E, V i VE programowania stochastycznego do jednorocznego planowania produkcji roślinnej przedsiębiorstwa rolnego. Wszystkie modele miały losową funkcję celu z liniowymi zdeterminowanymi ograniczeniami. Wykazał, że najbardziej przydatne w planowaniu mogą być modele VE, dzięki którym można znacznie ograniczyć niepewność realizacji planu, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiej wartości jego realizacji. Dodatkowo przedstawił praktyczny przykład planowania produkcji roślinnej w wybranej Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej województwa szczecińskiego.

W kolejnych latach nadal prowadził badania nad wykorzystaniem metod programowania stochastycznego w planowaniu produkcji przedsiębiorstw rolnych. Ich celem była adaptacja modeli programowania stochastycznego z losową funkcją celu do jednorocznego i wieloletniego planowania produkcji rolniczej przedsiębiorstw rolnych. Udowodnił, że nieznaczne obniżenie wartości oczekiwanej dochodu w sto-

sunku do maksymalnej wartości oczekiwanej dochodu z produkcji roślinnej i jednoczesna minimalizacja wariacji dochodu powodują znaczne ograniczenie ryzyka w produkcji roślinnej przedsiębiorstwa („Prace IBS PAN” 1981, nr 75). Następnie z J. Kopciem opracował oryginalną wersję modelu P programowania stochastycznego („Przegląd Statystyczny” 1982, nr 3/4), w której optymalizuje się prawdopodobieństwo realizacji planu produkcji roślinnej w przedsiębiorstwie rolnym. Ponadto, w celu dostarczenia parametrów do budowy modeli programowania stochastycznego, przebadał typy rozkładu plonów w przedsiębiorstwach rolnych Pomorza Zachodniego oraz oszacował parametry rozkładu plonów i macierz kowariancji plonów czternastu głównych upraw tego regionu.

Innym nurtem badań prof. B. Krawca były zagadnienia ryzyka w planowaniu produkcji przedsiębiorstw rolnych. Badania te miały na celu poznanie i skwantyfikowanie wybranych czynników ryzyka w produkcji rolniczej oraz kompensację przejawów ryzyka w planach produkcji przedsiębiorstw poprzez ocenę wielkości zagrożeń i tworzenie rezerw. Opracował oryginalną metodę planowania rezerw pasz w przedsiębiorstwach rolnych („Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1983, nr 3), oszacował współczynniki ryzyka oraz wielkość niezbędnych rezerw w zakresie pasz objętościowych i zbóż paszowych dla regionu Pomorza Zachodniego. Skwantyfikował wielkość wpływu wahań plonów w wybranych przedsiębiorstwach rolnych województwa szczecińskiego na ryzyko w produkcji mleka (ok. 60% wahań w produkcji mleka spowodowane jest wahaniami plonów roślin pastewnych). Oszacował rozkład prawdopodobieństwa występowania przymrozków wiosennych dla oceny zagrożenia roślin ciepłolubnych, określił wielkość wpływu opadów, średnich temperatur miesięcznych oraz długości zalegania pokrywy śnieżnej na plony wybranych roślin Pomorza Zachodniego.

Innym obszarem badań prowadzonych przez B. Krawca były problemy związane z modelowaniem organizacji przedsiębiorstwa rolnego. Wykorzystał w nich analizę systemową do modelowania procesów informacyjno-decyzyjnych w przedsiębiorstwie rolnym. Opracował matematyczny model podsystemu produkcji roślinnej jako głównego podsystemu zasilającego w przedsiębiorstwie rolnym. Następnie zajął się metodami sterowania produkcją w przedsiębiorstwie rolnym z wykorzystaniem metod sterowania optymalnego. Celem było opracowanie modeli i algorytmów sterowania produkcją, wspomagających proces zarządzania w przedsiębiorstwie rolnym. Opracował modele sterowania w wyodrębnionym podsystemie produkcji roślinnej.

W roku 1985 B. Krawiec opublikował rozprawę habilitacyjną pod tytułem *Sterowanie produkcją roślinną w przedsiębiorstwie rolnym* (Wyd. Uczelniane AR w Szczecinie). Na jej podstawie w roku 1986 na Wydziale Rolniczym AR w Szczecinie uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie ekonometrii. W pracy zastosował dyskretny model sterowania optymalnego do sterowania produkcją roślinną w przedsiębiorstwie. Zmienne stanu opisywały arealy roślin, zmienne sterujące zaś zmianowanie roślin. Zastosował sterowanie w układzie otwarto-zamkniętym z ustalonym stanem początkowym systemu. Kryterium sterowania opisywało dochód z pro-

dukcji roślinnej w okresie t lat, gdzie $t = 0, 1, 2, \dots, T$. Produkcję roślinną potraktowano jako system nieodosobniony od wpływów otoczenia, opisany przez układ równań i nierówności. Wyznaczona trajektoria systemu opisywała wieloletni plan produkcji roślinnej w okresie T lat. W momencie czasu $0 < t < 1$ zostaje dokonana identyfikacja stanu systemu. Jeżeli stan systemu odbiega od trajektorii, dokonywana jest ponowna optymalizacja układu. Sterowanie opisanym układem zapewniało efektywność ekonomiczną produkcji roślinnej przy zachowaniu wymagań agrotechnicznych i zapewnieniu zasileń materiałowych pozostałym gałęziom gospodarstwa.

W roku 1991 ukazała się książka B. Krawca pt. *Metody optymalizacji w rolnictwie* (PWN, Warszawa-Łódź). Zawarł w niej opis wszystkich swoich badań związanych z optymalizacją w rolnictwie. Uważał, że cybernetyczna definicja systemu sformułowana przez Gutenbauma (*Modelowanie matematyczne systemów*, PWN, Warszawa-Łódź 1987) jest najbardziej przydatna z punktu widzenia sterowania systemami. Twierdził również, że przedsiębiorstwo rolne jest przykładem systemu złożonego, który charakteryzuje się dużą liczbą sprzężeń i współdziałających elementów zapewniających spełnienie złożonej funkcji takiego przedsiębiorstwa. Wskazywał, że w przedsiębiorstwie rolnym można wydzielić podsystemy:

- produkcyjne, takie jak: produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, przemysł rolny,
- ekonomiczne, nadrzędne w stosunku do podsystemów produkcyjnych.

Każdy z tych podsystemów składa się z określonych elementów i jako element systemu można przyjąć najmniejszą jego część, która nie da się podzielić (np. obojętne lub proste operacje technologiczne, dające się opisać prawami fizycznymi lub biologicznymi).

Zdaniem B. Krawca, podejmowanie decyzji optymalnych wiąże się na ogół ze stosowaniem metod i modeli matematycznych oraz techniki komputerowej. Sam proces podejmowania decyzji w rolnictwie nie odbiega od ogólnie przyjętego. Jednak, jego zdaniem, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że rolnictwo i zachodzące w nim procesy produkcyjne są specyficzne i charakterystyczne tylko dla tej dziedziny gospodarki. Był on głęboko przekonany, że podejmowanie optymalnych decyzji w rolnictwie wymaga głębokiej znajomości przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych warunków działania podsystemów składających się na gospodarstwo rolne. Uważał, że wiele problemów dotyczących sterowania procesami technicznymi, produkcyjnymi, ekonomicznymi i organizacyjnymi można opisać za pomocą równań i nierówności liniowych, tworzących tak zwane modele liniowo-dynamiczne. Rozwiązanie tego typu modeli pozwala, jak podkreślał, zoptymalizować sterowanie przebiegiem badanych procesów (również w rolnictwie) w takim kierunku, aby uzyskać określone efekty ekonomiczne lub technologiczne. Podnosił także, że w modelowanych procesach produkcji w rolnictwie istnieje potrzeba uwzględniania losowego charakteru procesu wytwarzania oraz zapobiegania niekorzystnym skutkom wpływu czynników losowych na podejmowane decyzje produkcyjno-ekonomiczne. Decyzje te optymalizować należy za pomocą modeli programowania stochastycznego, które, jego zdaniem, lepiej odwzorowują rzeczywisty charakter skomplikowanych procesów ekonomicz-

no-produkcyjnych w porównaniu z modelami zdeterminowanymi oraz pozwalają ocenić lub zmniejszyć zagrożenia wynikające z losowego przebiegu tych procesów. Zdaniem B. Krawca, wiele problemów występujących w zagadnieniach podejmowania decyzji w rolnictwie można właściwie rozwiązać tylko przy użyciu programowania w liczbach całkowitych. Wynika to z naturalnego faktu, że zmienne w modelach i w rzeczywistości mogą przyjmować tylko wartości całkowite, a w przypadkach (na przykład niewielkiej liczebności stada lub liczby maszyn), gdy zadania mają strukturę „gruboziarnistą”, zaokrąglanie otrzymanych wartości zmiennych decyzyjnych jest niedopuszczalne, gdyż zasadniczo zmieni się sens rozwiązania. Co więcej, zaokrąglane wartości zmiennych mogą leżeć poza zbiorem rozwiązań dopuszczalnych. Podkreślał, że nie zawsze można podjąć najlepszą decyzję, ograniczając się tylko do jednego kryterium. Dlatego, jego zdaniem, w pewnych przypadkach niezbędne jest uwzględnienie w modelu wektorowej funkcji celu, ujmującej różne kryteria oceny rozwiązania. Zauważa, że w takim podejściu zagadnienie komplikuje się, ponieważ pojęcie optymalności rozwiązania, które ma oczywiste znaczenie w przypadku jednokryterialnym, traci je, bowiem poza trywialnymi wyjątkami nie da się zoptymalizować wektorowej funkcji celu w sensie osiągnięcia maksymalnych (bądź minimalnych) wartości poszczególnych kryteriów. Wielkim osiągnięciem B. Krawca było zbudowanie omawianych modeli dla produkcji rolnej, pokazujących sposoby ich zastosowań w procesach podejmowania decyzji.

B. Krawiec był też współautorem oryginalnego systemu optymalizacji produkcji gospodarstw indywidualnych w warunkach ryzyka, opracowanego na mikrokomputery. Można go stosować, ze względu na oszacowane parametry, w dowolnym gospodarstwie indywidualnym regionu północno-zachodniej Polski. Charakteryzuje się on dużą łatwością obsługi ze względu na zautomatyzowane wprowadzanie danych o gospodarstwach i dobór działalności. Rozwiązania (strukturę produkcji) otrzymuje się dla różnych współczynników ryzyka deklarowanych przez użytkowników. Decydent otrzymuje warianty planu dające określony dochód, który może być zrealizowany z określonym ryzykiem. Jest to system programowania interaktywnego. Został on wdrożony do praktyki rolniczej.

W 1991 roku ukazała się też książka pt. *Un'applicazione delle tecniche multicriteriali alla pianificazione dell'azienda forestale*, napisana przez B. Krawca wspólnie z włoskimi naukowcami – Iacopo Bernettim i Leonardo Casinim (Wyd. Uniwersytetu we Florencji). Praca ta dotyczyła niezwykle istotnego problemu eksploatacji i ochrony zasobów środowiska naturalnego. Przedmiotem badań były teoretyczne i praktyczne problemy związane z zarządzaniem w dużych systemach leśnych. W publikacji zostały omówione najnowsze osiągnięcia i metody podejmowania decyzji w systemach przy wielorakości celów. Po raz pierwszy w literaturze światowej zastosowano równocześnie metody programowania wielokryterialnego STEM oraz interaktywnego programowania celowego IMPG do podejmowania decyzji w leśnictwie. Pozwoliło to uzyskać równowagę ekonomiczną, produkcyjną i ekologiczną. Wymieniona książka była przykładem międzynarodowej współpracy w dziedzinie badań operacyjnych służących ochronie środowiska.

Bogdan Krawiec, od 1 października 1989 roku jako docent, a następnie profesor AR kierował Zakładem Statystyki Matematycznej na Wydziale Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie. W roku 1993 uzyskał tytuł profesora nauk ekonomicznych w dyscyplinie zarządzanie, specjalność ekonometria i informatyka. W latach 1993–2002 kierował Katedrą Statystyki Matematycznej AR w Szczecinie. Był wieloletnim członkiem Senatu tej uczelni.

W latach 1980–1986 B. Krawiec pracował również jako adiunkt, w latach 1986–1993 jako docent, a w latach 1993–1996 jako profesor (na ½ etatu) w Instytucie Badań Systemowych PAN w Warszawie. W latach 1996–1998 był członkiem Rady Naukowej tego Instytutu. W latach 1985–1986 odbył sześciomiesięczny staż na Uniwersytecie we Florencji, a w roku 1990 na tymże uniwersytecie przez trzy miesiące prowadził wykłady z metod modelowania i optymalizacji w rolnictwie oraz leśnictwie. W roku 1992 został zatrudniony na drugim etacie na Politechnice Szczecińskiej, gdzie w latach 1992–1999 kierował Zakładem Analizy Systemowej. Od 31 grudnia 1998 roku był pracownikiem Politechniki Szczecińskiej (na pierwszym etacie), pełniąc funkcję kierownika Katedry Inżynierii Finansowej i Systemów Wspomagania Decyzji na Wydziale Informatyki, którą zorganizował. Od roku 1996 był członkiem Senatu Politechniki Szczecińskiej. Współpracował z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, głównie we Włoszech i RFN. W roku 1998 został wybrany na członka zagranicznego Centro Studi di Estimo e di Economia Territoriale (Ce.S.E.T.) we Włoszech.

W roku 2002 B. Krawiec i M. Krawiec opublikowali książkę pt. *Opcje na giełdach towarowych w Polsce* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa). Dotyczyła ona zastosowań metod inżynierii finansowej na rynkach towarowych. Omówiono w niej klasyczne instrumenty pochodne, stosowane na giełdach towarowych (kontrakty terminowe i opcje), jak również niestandardowe kontrakty opcyjne. W szczególności zdefiniowano i opisano podstawowe rodzaje kontraktów *forward*, a następnie przedstawiono kontrakty *futures* z uwzględnieniem sposobów ich rozliczania i standaryzacji, mających duże znaczenie w przypadku towarów rolnych. Szczegółowo scharakteryzowano również kontrakty opcyjne, podstawowe czynniki wpływające na ich wartość, funkcje wypłaty, modele wyceny (model Blacka-Scholesa i model dwumianowy) oraz parametry greckie, badające wrażliwość premii opcyjnej. Przedstawiono procedury wyznaczania zmienności implikowanej na podstawie rynkowej ceny opcji oraz podstawowe strategie zabezpieczające, konstruowane z wykorzystaniem opcji standardowych. Opisano także wybrane opcje egzotyczne (barierowe, koszykowe, *look back*, azjatyckie, wyboru) i metody ich wyceny. W części praktycznej autorzy dokonali analizy rynku opcji na dwóch polskich giełdach towarowych (w Poznaniu i Warszawie), wskazując zarówno jego ułomności, jak i dalsze badania, które powinny być przeprowadzone. Szczególną uwagę zwrócono na techniczne i informatyczne aspekty wyceny opcji. Starano się ukazać perspektywę zastosowań tych instrumentów w warunkach polskiego rynku. Zaproponowano wprowadzenie oraz pokazano sposób wyceny, niestosowanych dotąd w Polsce, opcji na kontrakty *futures*. Oprócz opcji standardowych skonstruowano i pokazano sposób wyceny kilku opcji egzotycznych, opiewających na towary rolne, a także omówiono ich własności i sposób wykorzysta-

nia w inwestycjach na rynku rzeczywistym. Uzyskane wyniki wyceny badanych opcji oraz strategii zabezpieczających potwierdziły, że zmniejszają one ryzyko i koszty inwestycji, a praca przyczyniła się do wypełnienia luki w badaniach naukowych, dotyczących problematyki instrumentów pochodnych na rynku towarowym w Polsce.

W pracy naukowej B. Krawiec zajmował się problemami zarządzania przedsiębiorstwem, matematycznym modelowaniem systemów, systemami wspomagania decyzji oraz metodami inżynierii finansowej. Wyniki swoich badań przedstawił w ponad stu publikacjach naukowych i recenzowanych materiałach konferencji naukowych, których był autorem lub współautorem, a także w sprawozdaniach z badań grantów KBN, projektów PHARE, międzynarodowych projektów badawczych finansowanych przez KBN i projektów celowych. Ważniejsze jego tematy badawcze to:

- *Restructuring of agriculture towards integration of Central and Eastern Europe with the European Community*, rok 1993, finansowany przez Commission of European Communities – kierownik projektu.
- *Modelling of economy in specially protected regions*, w latach 1993–1994, przy współpracy z uniwersytetami we Florencji, Getyndze i Rostocku, finansowany przez KBN – kierownik projektu.
- *Transfer of knowledge in economics and organization for restructuring of agriculture and forestry*, w latach 1995–1996, partnerzy: uniwersytety we Florencji i w Viterbo, finansowany przez KBN – kierownik projektu.
- *Regionale Konzepte zur Osterweiterung der EU*, w latach 1996–1998, partner Uniwersytet w Rostocku, finansowany przez KBN – kierownik projektu.
- *The system of the flow and processing of the information provided by the wholesale markets of the agricultural products based on the wholesale markets of Szczecin and Poznań (the summarising report)*, rok 1997, finansowany przez „Fapa” w Warszawie – kierownik projektu.
- *Concept of agricultural information system for the needs of the CAP*, projekt Phare – ekspert.
- *System „analizowania i prognozowania procesów gospodarczych z uwzględnieniem problemów z zakresu ochrony środowiska w regionie szczecińskim”*, projekt celowy nr 280 C.S. 5–8/92–94 – kierownik działu.

B. Krawiec był organizatorem i współorganizatorem 15 międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych, przy czym w 14 z nich był redaktorem materiałów konferencyjnych. Należał do takich organizacji naukowych, jak: Polskie Towarzystwo Matematyczne, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Polskie Towarzystwo Badań Operacyjnych i Systemowych, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, Bernoulli Society for Mathematical Statistics and Probability, Centro Studi di Estimo e di Economia Territoriale. Był promotorem 5 prac doktorskich, recenzentem 3 prac habilitacyjnych i dorobku do kolokwium habilitacyjnego oraz 2 recenzji osiągnięć na stanowisko profesora.

Żona B. Krawca – dr Danuta Markiewska-Krawiec była adiunktem w szczecińskiej Akademii Rolniczej. Mieli jedną córkę, która pracowała najpierw jako asystent, a na-

stępnie jako adiunkt na Politechnice Szczecińskiej, a obecnie jest adiunktem w SGGW w Warszawie.

Profesor Bogdan Krawiec zmarł po długoletnim zmaganiu się z rakiem 12 marca 2003 roku. Do końca był aktywny naukowo i dydaktycznie.

ZBIGNIEW MONGIAŁO

Włodzimierz KRYSICKI (1905–2001)

Profesora Krysickiego poznałem stosunkowo późno, a mianowicie w 1979 roku, gdy był już na emeryturze. Byłem wtedy studentem czwartego roku Politechniki Łódzkiej na specjalizacji statystyka. Profesor Krysicki miał z nami seminarium specjalizacyjne ze statystyki. Przygotowywaliśmy i prezentowaliśmy referaty na zadane tematy na podstawie przekazanych materiałów. Nie pamiętam tematu swojego referatu, natomiast zapamiętałem, że profesor Krysicki oczekiwał od nas wszystkich bardzo dużej precyzji i zrozumienia tego, o czym mówiliśmy. Dla niektórych uczestników proseminarium to oczekiwanie było powodem wielu stresów, tym niemniej charakteryzowało dobrze postawę życiową W. Krysickiego – racjonalizm.

Włodzimierz Sylwester Krysicki urodził się 1 stycznia 1905 roku w Warszawie. Skończył znaną warszawską szkołę średnią Wojciecha Górskiego (rocznik maturalny 1923), do czego przywiązywał dużą wagę. Pamiętam, że brał udział w spotkaniach absolwentów, a jednym z jego szkolnych kolegów był Karol Małcużyński, znany dziennikarz telewizyjny (brat świętego pianisty Witolda Małcużyńskiego). Z Liceum św. Wojciecha, jak nazwana została później szkoła Górskiego, Włodzimierz Krysicki związany był przez wiele lat. Po ukończeniu w 1928 roku studiów licencjackich na Uniwersytecie Warszawskim, wrócił do niej jako nauczyciel matematyki. Z okresu studenckiego wspominał niekiedy partię szachów, jaką rozegrał, z oczywistym wynikiem, z mistrzem świata Alechinem, który dawał czasami pokazowe symultany. Uczestnictwo w takiej imprezie było płatne (o ile pamiętam było to kilkadziesiąt ówczesnych złotych), na co nie było stać zwykłego studenta. Namówił zatem kolegę i razem zebrali wymaganą kwotę. O tym, kto będzie grał z mistrzem w symultanie zdecydował szczęśliwy dla Włodzimierza Krysickiego rzut monetą. Zdarzenie znamienne dla przyszłego specjalisty od probabilistyki w zastosowaniach.

Stopień magistra filozofii w zakresie matematyki Włodzimierz Krysicki uzyskał w 1930 roku na Wydziale Filozoficznym UW. W tym czasie opublikował swój pierwszy artykuł

w czasopiśmie dla nauczycieli *Parametr*. Z okresu przed II wojną światową warto przypomnieć, że Włodzimierz Krysicki był współautorem (wspólnie z W. Wójtowiczem) podręcznika matematyki dla I klasy gimnazjum, a także wykładał na kursach prowadzonych przez Politechnikę Warszawską.

W kampanii wrześniowej W. Krysicki walczył w stopniu podporucznika w armii generała Kleeberga. W październiku powrócił do Warszawy i do września 1941 roku pracował w technikum mechanicznym. Od stycznia 1940 roku do wybuchu Powstania Warszawskiego brał udział w tajnym nauczaniu klas maturalnych w Liceum św. Wojciecha. Po upadku Powstania pracował dalej w tajnym nauczaniu w Pruszkowie.

Po klęsce Niemiec centrum życia kulturalnego i naukowego przeniosło się z kompletnie zniszczonej Warszawy do pobliskiej Łodzi. Włodzimierz Krysicki przeprowadził się więc do miasta włókniarzy i rozpoczął nauczanie w znanej męskiej szkole średniej im. Józefa Piłsudskiego, która po wojnie zmieniła nazwę na bardziej akceptowalną przez ówczesny reżim, a mianowicie Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki. Pracował też w Prywatnym Liceum Duczyńskiego jako nauczyciel matematyki. W tym czasie W. Krysicki rozpoczął swoją trwającą do końca życia regularną pracę akademicką. We wrześniu 1945 roku zatrudniony został jako starszy asystent w Katedrze Matematyki w powołanej do życia 24 maja 1945 roku Politechnice Łódzkiej. Kierownikiem katedry był profesor Witold Pogorzelski. Całą kadrę profesorską nowopowstałej politechniki stanowili przedwojenni profesorowie Politechniki Warszawskiej, a kadrę pomocniczą nauczyciele przedwojennych szkół średnich z Łodzi i ze zniszczonej Warszawy. Z Politechniką Łódzką W. Krysicki pozostanie odtąd związany bez przerwy do końca życia, mimo innych, dodatkowych aktywności akademickich. I tak w październiku 1945 roku obejmuje stanowisko profesora kontraktowego w zakresie statystyki i matematyki w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi (przeniesionej później do Olsztyna – obecnie nosi nazwę Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego), które będzie zajmował do 1950 roku. Natomiast w 1946 roku rozpoczyna wykłady zleczone na Uniwersytecie Łódzkim, najpierw z biometriki, a później dodatkowo z analizy matematycznej. W późniejszych czasach będzie jeszcze pracował na pół etatu na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym Uniwersytetu Łódzkiego, prowadząc prace magisterskie z probabilistyki, a także dodatkowo na innych łódzkich uczelniach, a mianowicie Wieczorowej Szkole Inżynierskiej (w latach 1952–1954), a także Wyższej Szkole Ekonomicznej (w latach 1953–1955). Ta dodatkowa aktywność świadczyła o niespożytej energii i chęci pracy, typowej dla W. Krysickiego, jak również o zapale i pędzie do nauki pokolenia, któremu II wojna światowa odebrała możliwość normalnego kształcenia. Podstawowa działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Włodzimierza Krysickiego związana będzie jednak nierozdzielnie z Politechniką Łódzką.

W listopadzie 1948 roku zostaje adiunktem w Katedrze Matematyki Politechniki Łódzkiej. W 1950 roku Włodzimierz Krysicki broni na Politechnice Warszawskiej rozprawę pt. *Twierdzenie graniczne o wyrazach wyższego rzędu w zagadnieniu Bayesa*. Z obroną pracy związana jest następująca anegdota, którą usłyszałem od Profesora. Promotorem rozprawy był profesor Witold Pogorzelski, a recenzentami – profesor S. Straszewicz

oraz, znany z zamiłowania do dobrej polszczyzny, profesor Hugo Steinhaus. Odpowiednie władze Politechniki Warszawskiej zwróciły się we właściwym momencie z pismem adresowanym do (cytuję z pamięci) „profesora Hugona Steinhausa z prośbą o recenzję rozprawy doktorskiej magistra Krysickiego Włodzimierza”. Pismo zostało odesłane z powrotem ze złośliwą uwagą profesora Steinhausa, że poprawna kolejność pisowni imienia i nazwiska w języku polskim nie zależy od posiadanego przez daną osobę tytułu naukowego... Cała historia zakończyła się szczęśliwie uzyskaniem stopnia doktora nauk technicznych z odznaczeniem. Powiązane z rozprawą późniejsze rezultaty W. Krysickiego, były prezentowane we francuskiej Akademii Nauk przez profesora Wacława Sierpińskiego.

W 1955 roku doktor W. Krysicki otrzymuje nominację z Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej na stanowisko docenta Politechniki Łódzkiej, które zajmuje do listopada 1962 roku, do momentu nadania mu tytułu profesora nadzwyczajnego przez Radę Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – organ uprawniony wtedy do nadawania tytułów naukowych. Dydaktyka oraz działalność naukowa w zakresie matematyki na Politechnice Łódzkiej były wówczas rozproszone, istniało kilka katedr matematyki na różnych wydziałach. Po otrzymaniu tytułu profesora nadzwyczajnego, W. Krysicki zostaje kierownikiem Katedry Matematyki na Wydziale Chemicznym. Z połączenia kilku katedr, w 1970 roku powstanie Instytut Matematyki, w którym Profesor pozostanie zatrudniony aż do emerytury. Jednak przed powstaniem Instytutu Matematyki W. Krysicki pełni różne funkcje uczelniane w innych jednostkach organizacyjnych, przede wszystkim w latach 1960–1963 jest prodziekanem ds. dydaktycznych na Wydziale Włókienniczym, a w latach 1963–1968 prodziekanem ds. naukowych tego wydziału.

Tytuł profesora zwyczajnego W. Krysicki otrzymuje w 1973 roku (istniały wówczas dwa tytuły naukowe nadawane przez Radę Państwa: niższy – profesora nadzwyczajnego, i wyższy – profesora zwyczajnego). W latach 1972–1975 jest przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Matematyki Politechniki Łódzkiej. W 1975 roku Profesor przechodzi na emeryturę, nie zaprzestając jednak działalności naukowej i w zakresie kształcenia kadry, które prowadzić będzie aż do śmierci w 2001 roku.

Zainteresowania naukowe Włodzimierza Krysickiego były bardzo rozległe, aczkolwiek koncentrowały się wokół rachunku prawdopodobieństwa i statystyki. Już w 1958 roku nawiązał kontakty naukowe z Niemiecką Akademią Nauk w Berlinie (wówczas stolicą nieistniejącego dziś państwa NRD). Przedstawiał tam wielokrotnie referaty dotyczące statystycznej kontroli jakości, która w latach pięćdziesiątych była obiektem zainteresowania wybitnych statystyków i matematyków, w tym m.in. profesora Hugona Steinhausa. Kiedy w 1979 roku pisałem pracę magisterską na ten temat otrzymałem materiały zawierające prywatną korespondencję między W. Krysickim i H. Steinhausem, dotyczącą niepublikowanych wyników Steinhausa na ten temat, które do dzisiaj uważam za interesujące z punktu widzenia metodologii zarządzania ryzykiem – szybko rozwijającej się dzisiaj dziedziny ekonomii finansów. Profesor Krysicki kilkakrotnie brał udział w kolokwiach dotyczących statystycznej kontroli jakości, organizowanych w ówczesnym NRD (Magdeburg 1958, 1961, 1963, 1967; Drezno 1964; Lipsk 1964; Berlin 1965;

Frankfurt nad Odrą 1984), jak również w innych krajach (Budapeszt 1964, Madryt 1968). W 1963 roku spędził miesiąc w znanym l'Institut de Statistique w Paryżu.

Innym obszarem zainteresowań W. Krysickiego były problemy estymacji parametrów mieszanin rozkładów. Interesował się także połączonym zagadnieniem Bayesa i Bernoulliego (wspólna praca z M. Olekiewiczem) oraz twierdzeniami granicznymi, w tym doprecyzowaniem znanego twierdzenia Poissona.

Już po przejściu na emeryturę W. Krysicki zainteresował się problematyką własności funkcji charakterystycznych. Zaczął od pewnej całkowitej nierówności dla funkcji charakterystycznych, której dotyczyła praca opublikowana w 1993 roku wspólnie z Markiem Kałużką (najmłodszym doktorantem). Potem nastąpiła seria wielu prac na podobny temat. Z kolei jedna z ostatnich prac, opublikowana w znanym czasopiśmie *Metrika* w 1997 roku, dotyczyła problemu rozkładu granicznego dla iloczynu niezależnych zmiennych losowych o różnych rozkładach. Tak się złożyło, że byłem recenzentem tej pracy i znałem inne recenzje. Jeden z recenzentów, o ile pamiętam z USA, napisał, że jest to najlepsza praca, jaką czytał w swoim życiu z tej tematyki. Gdybyż wiedział, że inspiratorem jej powstania i współautorem (drugim był M. Kałużka) jest 92 letni badacz, który od dwudziestu kilku lat był formalnie na emeryturze!

Nauczanie matematyki i statystyki było życiową pasją W. Krysickiego. Oprócz prowadzenia wykładów, interesował się także metodyką i programami kształcenia. W 1965 roku na zlecenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego opracował program nauczania matematyki dla studiów technicznych dla pracujących, a w 1967 roku – ramowy program matematyki dla wyższych szkół oficerskich. W 1968 roku został powołany na stanowisko kierownika podzespołu matematyki w Ośrodku Metodycznym Wyższych Studiów Technicznych dla Pracujących. Dwa lata później został kierownikiem Zespołu Przedmiotów Podstawowych w tymże ośrodku. W tym czasie zorganizował dwie ogólnopolskie konferencje dotyczące metodyki nauczania matematyki na studiach dla pracujących.

W latach 1968–1972 W. Krysicki zaangażował się w bardzo nowoczesną formę nauczania, dziś nazywaną z języka angielskiego *distance learning*, a wówczas noszącą skromną nazwę Politechniki TV. Jako medium, które umożliwiałoby dotarcie do wszelkich zakątków Polski, używano wówczas telewizji, zamiast wykorzystywanego obecnie Internetu. Ta forma przeznaczona była dla pracujących studentów, kształconych w ramach Wyższych Technicznych Studiów Zawodowych dla Pracujących. Wykłady z wyższej matematyki prowadziło kilku profesorów Politechniki Warszawskiej oraz uczelni wrocławskich. Oprócz wykładania w ramach Politechniki TV, W. Krysicki pełnił także przez jakiś czas funkcję kierownika tych studiów.

Włodzimierz Krysicki jest autorem lub współautorem wielu podręczników z matematyki i statystyki. Najbardziej znany spośród nich, to *Analiza matematyczna w zadaniach*, cz. I oraz cz. II (współautorstwo L. Włodarski). Część pierwsza ma 29 wydań, część druga niewiele mniej. Jest to chyba najbardziej popularny podręcznik akademicki z matema-

tyki wszechczasów w Polsce. Książka ma wciąż kolejne wznowienia i dodruki, mimo śmierci obu autorów wiele lat temu. Warto także wspomnieć, że została ona przetłumaczona na język angielski (Pergamon Press) i niemiecki (B. G. Teubner). Innym znanym i popularnym podręcznikiem jest książka *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach*, cz. I oraz cz. II, PWN, (współautorzy: J. Bartos, W. Dyczka, K. Królikowska, M. Wasilewski).

Oprócz znakomitych podręczników profesor Krysicki opublikował wiele cennych książek popularyzatorskich, jak na przykład *Z matematyką za pan brat*, 1985, Iskry (współautor R. Jajte) oraz *Z geometrią za pan brat*, 1992, Iskry (współautorzy: H. Pisarewska, T. Świątkowski). Niektóre z nich zostały wydane za granicą, na przykład tłumaczone na język niemiecki *Iksy i igreki*, 1988, Nasza Księgarnia, wyd. V, (tytuł niemiecki *Keine Angst vor x und y*, 1988, Verlag Harri Deutsch, Frankfurt am Main) oraz *Jak liczono dawniej, a jak liczymy dziś*, 1986, wyd. IV (tytuł niemiecki *Zahlen und Rechnen einst und jetzt*, 1986, B. G. Teubner). Inną znaną książką był *Poczet wielkich matematyków*, Wyd. III, Nasza Księgarnia (red. W. Krysicki, 20 współautorów, głównie wychowanków i współpracowników), która miała dwa wydania w języku rosyjskim.

Profesor Krysicki położył ogromne zasługi w kształceniu kadry naukowej Politechniki Łódzkiej i innych uczelni, w tym Uniwersytetu Łódzkiego oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jak sam stwierdził w wywiadzie opublikowanym w specjalnym numerze Zeszytów Naukowych Politechniki Łódzkiej, poświęconym jubileuszowi swoich osiemdziesiątych ósmych urodzin, praca nad kształceniem młodej kadry naukowej była dla niego źródłem jeszcze większej satysfakcji niż praca dydaktyczna. W latach pięćdziesiątych rozpoczął prowadzenie seminarium naukowego z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki, które prowadził do 2001 roku, a więc przez około 50 lat. Przez to seminarium przewinęła się ponad setka uczestników z wielu uczelni całego kraju. Wypromował 13 doktorów, z których kilku zostało samodzielnymi pracownikami naukowymi na stanowiskach profesorskich. Ponadto recenzował ponad dwadzieścia prac doktorskich w postępowaniach prowadzonych na wydziałach ekonomicznych, matematycznych i technicznych w całym kraju. Recenzował co najmniej kilka prac habilitacyjnych, a także był recenzentem w kilku postępowaniach o nadanie tytułu profesorskiego. Przez wiele lat recenzował też prace zgłaszane do czasopism naukowych, w tym przez okres 14 lat (1962–1975) pisał recenzje dla czasopisma *Zentralblatt fur Mathematik und Ihre Grenzgebiete*. Z kolei dla znanych polskich wydawców recenzował książki i podręczniki.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego. Współtworzył Oddział Łódzki tuż po wojnie i był jego prezesem w latach 1949–1952, a następnie wiceprezesem w latach 1953–1956. Od 1975 roku był członkiem sekcji polskiej Towarzystwa Statystyki Matematycznej i Prawdopodobieństwa im. Bernoullich.

Zadziwiająca jest długowieczność i aktywność naukowa W. Krysickiego. Do momentu przejścia na emeryturę w 1975 roku opublikował co prawda niezbyt wiele, a mianowicie 18 artykułów naukowych, ale już będąc na emeryturze podwoił ten dorobek

(łącznie opublikował 36 prac). Ostatnie dwie prace, dotyczące zastosowań twierdzenia Mieszkalkina-Rogozina, opublikował w 2000 roku, a więc w wieku 95 lat! Ponadto W. Krysicki jest autorem lub współautorem 22 książek, czym może się pochwalić niewielu współczesnych pracowników naukowych. W uznaniu zasług dla uczelni Politechnika Łódzka nadała Mu swoje najwyższe wyróżnienie – doktorat honorowy.

Praca zawodowa nie wyczerpywała bynajmniej zasobów energii Włodzimierza Krysickiego. Był znanym melomanem, miłośnikiem teatru i sztuk plastycznych, a także turystyki pieszej. Jego dodatkowym hobby była numizmatyka i filatelistyka. Posiadał między innymi kilka kompletów wszystkich znaczków pocztowych wydanych w dziejach Polski.

Mieliśmy odmienne światopoglądy (W. Krysicki był członkiem PZPR), ale nigdy nie uraził mnie z powodu moich przekonań religijnych. Miał specyficzne i żywe poczucie humoru. Lubił żarciki sytuacyjne. Jednym z ulubionych było potajemne odwiedzanie mojej kamienicy po powrocie z częstych wyjazdów zagranicznych (były to lata osiemdziesiąte, gdy wszystko było na kartki) i zawieszanie na klamce moich drzwi torebki z tabliczkami czekolady. Potem był dzwonek i szybka ucieczka. Ponieważ drzwi otwierał zwykle któryś z moich kilkuletnich synów, przeżywał szok znajdując paczkę z tak cennymi wówczas łakociami. Po którymś razie udało im się dobiec dostatecznie szybko do okna, aby wykryć sprawcę... I tak Go zapamiętałem, jako człowieka ciepłego i bardzo życzliwego. Umarł 19 września 2001 roku.

Źródła

Przygocka J. (1993), *Wywiad z Profesorem Włodzimierzem Krysickim*, Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej, Matematyka, Nr 25, *Volume dedicated to Professor Włodzimierz Krysicki on the occasion of his 88-th birthday*, Ed. Lesław Gajek, s. 7–11.

Gerstenkorn T. (1995), *Profesor Włodzimierz Krysicki*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Seria Sylwetki Łódzkich Uczonych, Zeszyt 25.

LESŁAW GAJEK

Eugenia KRZECZKOWSKA (1919–1995)

Urodziła się 20 kwietnia 1919 roku w rodzinie robotniczej we Lwowie. W roku 1934 wstąpiła do Komunistycznego Związku Młodzieży Zachodniej Ukrainy, a od 1936 roku była członkiem Komitetu Dzielnicowego KZM ZU we Lwowie na Łyczakowie. W 1937 roku ukończyła szkołę średnią we Lwowie i rozpoczęła pracę jako robotnica w firmie Herzog. W 1939 roku, po wkroczeniu Armii Czerwonej do Lwowa, wstąpiła do Komсомоłu. W latach 1939–1941 pracowała jako dyrektor w firmie Herzog. W 1941 roku zmarł jej ojciec, a w 1944 roku – matka. W latach 1941–1943 E. Krzeczowska studiowała na Wydziale Planowania Instytutu Gospodarki Narodowej w Samarkandzie. Studia przerwała po dwóch latach, wstępując ochotniczo do tworzonego w ZSRR Wojska Polskiego. W okresie studiów – w latach 1942 i 1943 – była pełnomocnikiem Ministerstwa Handlu ZSRR. W 1943 roku została kandydatem Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej (bolszewików) – WKP(b). W latach 1943 i 1944 była członkiem Związku Patriotów Polskich. Od roku 1944 do 1945 uczestniczyła w walkach prowadzonych przez Wojsko Polskie w II wojnie światowej, w batalionie szturmowym, a potem pracowała w Zarządzie Głównym Polityczno-Wychowawczym WP i Wydziale Personalnym jako inspektor. W 1945 roku została zdemobilizowana w stopniu porucznika.

W latach 1945 i 1946 była instruktorem KW PZPR w Katowicach, a w latach 1946–1950 instruktorem w Wydziale Ekonomicznym KC PZPR. W tym czasie podjęła studia na Wydziale Społeczno-Politycznym Akademii Nauk Politycznych w Warszawie, zakończone w roku 1951 tytułem magistra ekonomii. Następnie kontynuowała naukę na aspiranturze w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, uwieńczoną w 1954 roku tytułem kandydata nauk ekonomicznych (doktora) u prof. Włodzimierza Brusa, na podstawie rozprawy *Walka o uregulowanie stosunków towarowo-pieniężnych w Polsce w latach 1945–1949*.

E. Krzeczowska podjęła pracę w GUS 1 stycznia 1954 roku na stanowisku doradcy prezesa; między innymi nadzorowała pracę departamentów: Bilansów Gospodarki Naro-

dowej, Opracowań Zbiorczych, Statystyki Międzynarodowej i Współpracy z Zagranicą. W pierwszym okresie pracy w urzędzie organizowała i kierowała pracami zespołu podejmującego badania dochodu narodowego. W 1955 roku została powołana przez Prezesa Rady Ministrów na Członka Kolegium GUS oraz objęła funkcję przewodniczącej Komitetu Redakcyjnego GUS (funkcję tę sprawowała do 1981 roku). Po okresie publicznego milczenia w latach 1950–1955, gdy GUS opracowywał wyłącznie publikacje na potrzeby władz, opatrzone klauzulą „tajne”, „poufne”, „do użytku służbowego”, E. Krzeczowska kierowała pracami nad zapoczątkowaniem, a następnie rozwojem jawnych wydawnictw GUS. Po sześcioletniej przerwie ukazał się „Rocznik Statystyczny 1955 r.”. Cieszył się powszechnym zainteresowaniem, był wielokrotnie recenzowany i wysoko oceniany. Wznowiona została też seria wydawnicza „Statystyka Polski”, rozpoczęto wydawanie „Wiadomości Statystycznych” i „Biuletynu Statystycznego”. Dalsze wydania roczników statystycznych były coraz bogatsze tematycznie. W porównaniu z wydawnictwami tak zwanych krajów socjalistycznych polskie publikacje statystyczne najwszechstronniej przedstawiały problemy gospodarcze i społeczne. W ocenie prof. dra hab. Leszka Zienkowskiego:

Rzeczywista rola Komitetu Redakcyjnego, a szczególnie jego przewodniczącej przekraczała znacznie przydawane na ogół takim komitetom funkcje. Poprzez Komitet Redakcyjny dr E. Krzeczowska oddziaływała nie tylko – co samo w sobie było ważne – na zakres i kształt publikacji statystycznych, ale również na rozwój, zakres i treść badań statystycznych.

Dr E. Krzeczowska była współautorem koncepcji statystycznych badań przepływów międzygałęziowych wprowadzonych w Polsce po raz pierwszy w 1957 roku. Innym ważnym polem jej zainteresowań były problemy porównań międzynarodowych poziomu i struktury spożycia między Polską a innymi krajami (m.in.: Węgrami, Czechosłowacją, Austrią, a następnie Francją). Od roku akademickiego 1963/64 prowadziła na Uniwersytecie Warszawskim wykłady na temat problematyki porównań międzynarodowych dochodu narodowego.

Uczestniczyła, jako delegat GUS, w latach 1958–1964 w pracach Stałej Komisji Statystycznej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), gdzie była przewodniczącą delegacji polskiej w stałej grupie roboczej do spraw dochodu narodowego Komisji Ekonomicznej RWPG. Zajmowała się problematyką metodologii międzynarodowych porównań podstawowych agregatów ekonomicznych oraz praktycznym zastosowaniem teorii do porównań między krajami RWPG, jakie zaczęto przeprowadzać w GUS i innych urzędach statystycznych krajów RWPG poczynając od roku 1959.

Równolegle E. Krzeczowska aktywnie uczestniczyła w pracach Konferencji Statystyków Europejskich Europejskiej Komisji Gospodarczej (EKG) w grupie ekspertów zajmujących się bilansami gospodarki narodowej oraz powiązań systemu stosowanego w krajach socjalistycznych (tzw. MPS) oraz kapitalistycznych (tzw. SNA). W ramach prac Konferencji Statystyków Europejskich przeprowadzono między innymi analizy porównawcze funduszu spożycia w Polsce i Austrii. E. Krzeczowska kierowała pracami metodologicznymi, które umożliwiły prace nad porównaniami krajów o różnych systemach społeczno-gospodarczych.

W latach 1963–1980 uczestniczyła w kilkudziesięciu międzynarodowych konferencjach i spotkaniach statystyków w: Austrii, NRD, Francji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, ZSRR, Czechosłowacji, Rumunii, Szwecji, na Węgrzech, we Włoszech i w USA, między innymi na temat dochodu narodowego, bilansów gospodarki narodowej i porównań międzynarodowych, organizowanych przez Międzynarodowe Towarzystwo do Badania Dochodu Narodowego, Instytut Badań Statystycznych i Ekonomicznych w Paryżu (INSEE) etc.

W 1965 roku w Państwowym Wydawnictwie Ekonomicznym E. Krzeczowska wspólnie z Leszkiem Zienkowskim wydali książkę *Produkt narodowy i poziom cen*, stanowiącą wybór tekstów naukowych Milтона Gilberta i Irvinga Kravisa *An international comparison of national products and the purchasing power of currencies* oraz M. Gilberta i in. pt. *Comparative national products and price levels*.

Dr E. Krzeczowska była organizatorem (utworzonego 28 grudnia 1965 roku) Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych i jego dyrektorem od 1 września 1966 roku do 1 stycznia 1981 roku. Do sukcesów kierowanego przez E. Krzeczowską ZBSE należały prace między innymi w zakresie: bilansów gospodarki narodowej, regionalnego zróżnicowania dochodu narodowego, badań indeksów ekonomicznych, analizy i oceny rozwoju społecznego czy zastosowania metod matematycznych. 18 kwietnia 1973 roku

E. Krzeczowska uzyskała stopień docenta w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych.

Pod kierunkiem naukowym E. Krzeczowskiej (częściowo współautorsko) ZBSE GUS wydał między innymi następujące prace: *Dochód narodowy Polski 1956 oraz wstępny szacunek 1957* (1958), *Dochód narodowy Polski 1957 i 1958 oraz wstępny szacunek 1959* (1960), *Dochód narodowy Polski 1955–1960* (1962), *Bilanse gospodarki narodowej: symposium 20–23 II 1968* (1968), *Rocznik Dochodu Narodowego 1960–1965* (1966), *Ważniejsze dane o rozwoju gospodarczym krajów RWPG w latach 1955–1964 oraz wybrane dane za 1965 r.* (1966), *NRF, CSRS, NRD, Polska: porównawcze dane statystyczne* (1967), *Wybrane problemy statystyki w Polsce. Symposium 22–24 XI 1966* (1967), *Tablice minimalnej liczebności próbki i wielkości przedziałów ufności (metoda reprezentacyjna)* (1967), *Podstawowe wskaźniki energetyki światowej* (1968), *Wybrane dane o rozwoju rolnictwa: świat, regiony, grupy krajów, wybrane kraje* (1968), *Dwustronne studium porównawcze wydajności pracy w przemyśle Czechosłowacji i Francji: porównanie wskaźników produkcji oraz wydajności pracy w przemyśle Austrii i Węgier* (1969), *Polacy za granicą: zebrane dane statystyczne: liczebność, rozmieszczenie, struktura demograficzna i społeczna* (1969), *RWPG: ważniejsze dane statystyczne: dynamika rozwoju, potencjał gospodarczy, handel zagraniczny* (1969), *Rocznik Dochodu Narodowego 1955–1968* (1969), *Wybrane problemy prognoz statystycznych: seminarium 18–19 IV 1969* (1969), *Metoda reprezentacyjna w badaniach centralnych urzędów statystycznych krajów-członków RWPG: dotychczasowa praktyka i możliwości szerszego zastosowania* (1970), *Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich* (1971), *Rozwój regionalny Polski w świetle badania dochodu narodowego* (1973), *Międzynarodowe porównanie struktury spożycia* (1974), *Studium porównawcze dochodu naro-*

dowego Polski w dolarach USA za lata 1974 i 1975 (1976), *Zasady konstrukcji indeksów cen towarów i usług nabywanych przez ludność* (1976), *Porównanie poziomu spożycia między Polską a Węgrami za lata 1971 i 1973* (1976), *Porównania poziomu technicznego przemysłu Węgier i Polski* (1978), *Spożycie przez ludność dóbr niematerialnych według województw (szacunek)* (1979), *Dochód narodowy Polski według województw w 1976 r. (szacunek)* (1979), *Porównanie cen i poziomu spożycia między Francją i Polską 1977* (1980), *Uprzemysłowienie Polski i Czechosłowacji* (1980).

E. Krzeczowska publikowała swoje artykuły głównie w „Wiadomościach Statystycznych”, między innymi: *Główne kierunki prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych* (nr 8/1966), *Konferencja naukowa Międzynarodowego Towarzystwa dla Badań Dochodu Narodowego i Bogactwa* (nr 12/1967), *Porównanie wydajności pracy w przemyśle Czechosłowacji i Francji* (nr 7/1969), *W sprawie syntetycznego wskaźnika stopy życiowej* (nr 12/1970), *Kierunki prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS w latach 1970–1975* (nr 6/1970), *Wybrane zagadnienia porównań międzynarodowych* (nr 2/1969), *System statystycznej informacji międzynarodowej* (nr 12/1973), *Udział Polski w międzynarodowych porównaniach podstawowych kategorii ekonomicznych* (nr 8/1975), *Wybrane problemy międzynarodowych porównań spożycia* (nr 6/1975), *Wybrane problemy porównań międzynarodowych (analiza porównań wielostronnych, w tym dochodu narodowego)* (nr 7/1977).

E. Krzeczowska publikowała też artykuły w: „*Ekonomiście*”, „*Nowych Drogach*”, „*Życiu Gospodarczym*” i „*Review of Income and Wealth*”.

Była członkiem Komitetu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk (1975–1980), Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN (1975–1977) oraz Naukowej Rady Statystycznej.

Podczas V Walnego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego E. Krzeczowska wygłosiła referat pt. *Porównania międzynarodowe jako element systemu informacji statystycznej*, opublikowany w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 10/1970), a podczas 40. Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie (1–9 IX 1975) – referat *Zintegrowany system statystycznych porównań międzynarodowych*, opublikowany w zmodyfikowanej wersji w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 1/1976).

W roku 1980 ciężka choroba przerwała pracę zawodową i naukową E. Krzeczowskiej. W 1982 roku opublikowany został jej ostatni artykuł, opracowany z Laszlo Drechslerem, *Purchasing Power parities in international comparisons: quantity vs. price comparison* („*Review of Income and Wealth*”), udostępniony w roku 2005 w bibliotece cyfrowej wydawnictwa Wiley Blackwell.

E. Krzeczowska zmarła 19 kwietnia 1995 roku. Pochowana została na cmentarzu komunalnym na Powązkach (dawnym wojskowym) w Warszawie.

E. Krzeczowska była odznaczona: Krzyżem Partyzanckim (16 X 1946), Złotym Krzyżem Zasługi (22 VII 1955), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (22 VII 1956),

Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (5 VI 1964), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (8 X 1966), Medalem XXX-lecia PRL (1974), Odznaką Honorową „Zasłużony Pracownik Państwowy” (1 VI 1976).

Była żoną Eugeniusza Szyra, działacza KPP i PZPR.

Źródła

Bibliografie wydawnictw GUS, t. I–III (z lat 1918–1980).

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Materiały archiwalne GUS.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998. Zienkowski L., *Eugenia Krzeczowska*. *Wiadomości Statystyczne* 1995, nr 6, s. 57.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Ludwik KRZYWICKI (1859–1941)

Urodził się 21 sierpnia 1859 roku w Płocku w rodzinie ziemiańskiej. Od 1878 roku studiował matematykę na Uniwersytecie w Warszawie, zaliczył także jeden rok medycyny. W czasie studiów był współorganizatorem pierwszych kółek socjalistycznych, wygłaszał nielegalne odczyty dla inteligencji i robotników. Wydalony w 1883 roku z Warszawy za działalność w ruchu socjalistycznym, przebywał w Galicji, następnie między innymi w Lipsku, Szwajcarii i Paryżu, gdzie uzupełnił studia w zakresie historii, filozofii i ekonomii oraz uczestniczył w życiu polskiej emigracji.

W pierwszym okresie swojej działalności był propagatorem materialistycznego pojmowania dziejów. Uważał jednak, że w badaniach naukowych ważne są związki przyczynowo-skutkowe, a także odkrywanie prawidłowości i praw rozwoju społeczeństw. W późniejszych pracach za szczególnie ważne uznał prześledzenie początkowych etapów rozwoju społeczeństw.

Po powrocie do Królestwa Polskiego w 1885 roku brał nadal czynny udział w ruchu robotniczym, jednocześnie prowadził szeroką działalność w różnych organizacjach społecznych i stowarzyszeniach naukowych. Równocześnie publikował wiele artykułów w prasie lokalnej, tygodnikach i innych wydawnictwach odnoszących się do życia społeczno-gospodarczego Królestwa Polskiego, ale także innych krajów. Jego zainteresowania naukowo-badawcze były bowiem wszechstronne, co pozwalało mu na twórczą pracę w dziedzinie: ekonomii, statystyki, socjologii, psychologii, antropologii, etnografii, historii kultury materialnej oraz historii ruchów społecznych.

Działalność L. Krzywickiego dotycząca badań statystycznych i organizacji ich prowadzenia w Królestwie Polskim była znacząca, zarówno przed rokiem 1918, jak i po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Prof. Stefan Dziewulski tak ją scharakteryzował: „Z sumiennością i ścisłością matematyczną badał prof. L. Krzywicki przez długie lata te

publikacje, które były wydawane przez władze rosyjskie i dotyczyły naszych stosunków gospodarczych. Z niestrudzoną energią w niezliczonych swych pracach i artykułach starał się te fałszywe prostować i zjawiska naszego życia należycie oświetlać”.

Jedną z wcześniejszych prac L. Krzywickiego odnoszących się do Królestwa Polskiego był artykuł pt. „Szkolnictwo elementarne w gub. płockiej za rok szkolny 1886/7” (Płoczanin. Kalendarz na rok 1888). Przedstawił w nim stan szkolnictwa w miastach i na wsiach guberni, analizując m.in. liczbę uczniów w podziale według płci, wyznania i źródeł utrzymania. Trzeba tu dodać, że sprawa organizacji statystyki oświaty i szkolnictwa była jednym z głównych tematów jego działalności w końcu XIX i początkach XX w.

W kolejnych pracach poruszał już nie tylko problemy związane z oceną i tym samym wiarygodnością statystyk rosyjskich i niemieckich, ale także badał sprawy dotyczące organizacji badań statystycznych w Królestwie Polskim. Dlatego też już wkrótce po utworzeniu w 1887 roku Warszawskiego Komitetu Statystycznego i ukazaniu się pierwszego zeszytu seryjnego wydawnictwa pt. „Trudy Warszawskiego Statystycznego Komiteta” opublikował artykuł pt. „Działalność Komitetu Statystycznego w Królestwie Polskim”, w którym omówił jego powstanie i działalność jako nowej centralnej instytucji statystycznej. Trzeba tu dodać, że Warszawski Komitet Statystyczny (działający w latach 1887–1915) opublikował 40 tomów „Trudów...”, w których podejmowana była tematyka ludnościowa, także emigracyjna, rolnicza, szkolnictwa i innych dziedzin społeczno-gospodarczych Królestwa Polskiego.

Oprócz rosyjskich danych statystycznych odnoszących się do II połowy XIX w. badał także i wykorzystywał do oceny statystyk ziem polskich również inne wcześniejsze źródła i publikacje (sprzed 1850 roku). W 1907 roku opracował m.in. obszernie artykuły do „Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej” analizujące dane z XIX w. dotyczące stanu ludności (Tom 40, s. 941–953) i struktury rolnictwa (Tom 40, s. 958–968).

Po wybuchu I wojny światowej i opuszczeniu Warszawy przez wojska i administrację rosyjską w sierpniu 1915 roku L. Krzywicki aktywnie uczestniczył w pracach utworzonego wówczas Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy. Komitet ten 13 września 1915 roku mianował go Kuratorem mającym się opiekować gmachem pozostałym po Warszawskim Komitecie Statystycznym oraz jego materiałami statystycznymi i księgozbiorem. Trzeba tu dodać, że po śmierci w 1908 roku Kierownika Sekcji Statystycznej Magistratu m. Warszawy prof. Witolda Załęskiego, L. Krzywicki był jedynym polskim uczonym znającym doskonale publikacje i inne materiały statystyczne dotyczące Królestwa Polskiego. Zajmował się nie tylko opieką nad tymi materiałami, ale jednocześnie przyłączał się do każdej inicjatywy dotyczącej badań statystycznych w Królestwie Polskim. Dlatego też, kiedy na przełomie 1916 i 1917 roku nie działało już w Krakowie Polskie Towarzystwo Statystyczne, a grupa polskich uczonych w Warszawie zaczęła tworzyć nowe stowarzyszenie ekonomistów i statystyków polskich, chętnie włączył się do prac przy jego organizowaniu. W dniu 3 grudnia 1917 roku przewodniczył pierwszemu zebraniu organizacyjnemu tego nowo utworzonego Towarzystwa Statystyków i Ekonomistów Polskich. Wybrano go wówczas zastępcą prezesa Towarzystwa, któremu przewodniczył prof. Antoni Kostanecki – rektor

Szkoły Głównej Handlowej. L. Krzywickiemu powierzono też funkcję przewodniczącego Sekcji Statystyki, którą później zorganizował i sprawnie kierował.

Pomimo wielu prac i obowiązków naukowych i uczestniczenia w wielu organizacjach społecznych w latach 1915–1917 znajdował czas na porządkowanie i zabezpieczenie zbiorów Warszawskiego Komitetu Statystycznego zgodnie z zadaniami, które powierzył mu Komitet Obywatelski m. Warszawy. Materiały Warszawskiego Komitetu Statystycznego zostały włączone z dniem 1 stycznia 1917 roku jako tzw. Sekcja III do Wydziału Statystycznego Magistratu m. Warszawy. W 1917 roku w Sekcji III prowadzono pod kierunkiem L. Krzywickiego dalsze prace związane z uporządkowaniem rosyjskich materiałów statystycznych i księgozbioru pozostałego po Warszawskim Komitecie Statystycznym.

W pierwszej połowie 1917 roku pod jego kierunkiem przystąpiono też do opracowywania projektu dotyczącego organizacji i działalności przyszłego urzędu statystycznego. L. Krzywicki zakładał bowiem, że przyszłe nowo utworzone Państwo Polskie nie może istnieć bez dobrej centralnej instytucji statystycznej. Projekt ten nie został jednak przychylnie przyjęty przez niektóre urzędy i instytucje przeciwne centralizacji statystyki. L. Krzywicki uważał, że poszczególne ministerstwa nie powinny prowadzić własnych oddzielnych badań statystycznych. Mogłoby to bowiem powodować z jednej strony różne metodologiczne problemy przy porównywaniu danych, a z drugiej nie było jeszcze wówczas w ministerstwach tylu osób, które potrafiłyby prowadzić te oddzielne badania statystyczne.

Ten projekt organizacji działalności przyszłego centralnego urzędu statystycznego nie został jednak zrealizowany, bowiem od 15 stycznia 1918 roku Sekcję III Wydziału Statystycznego Magistratu m. Warszawy, czyli dawny Warszawski Komitet Statystyczny, włączono do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, tworząc tam odrębny Wydział Statystyczny.

Kierownictwo Wydziału Statystycznego MSW ponownie powierzono L. Krzywickiemu. W lutym 1918 roku zatrudnił on w tym wydziale profesora Jana Rutkowskiego, ekonomistę, historyka, późniejszego profesora na Uniwersytecie Poznańskim.

Obaj profesorowie przystąpili do opracowania projektu przyszłego urzędu statystycznego pod nazwą „Projekt organizacji Centralnego Biura Statystycznego”. Projekt ten zatwierdziła Rada Regencyjna i 13 lipca 1918 roku wydała „Reskrypt o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego”. Reskrypt stworzył prawne i organizacyjne warunki do działalności GUS nie tylko w ówczesnym Królestwie Polskim, ale jego przepisy wpłynęły także na ukształtowanie się koncepcji przyszłych badań statystycznych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Pierwszym dyrektorem GUS został prof. dr Józef Buzek, wybitny prawnik, demograf i statystyk. Jednak do czasu zakończenia z nim rozmów w sprawie objęcia funkcji dyrektora GUS, postanowiono powierzyć zastępczo pełnienie tej funkcji L. Krzywickiemu, który kierował urzędem do 8 listopada 1918 roku.

L. Krzywicki w okresie pierwszych kilkunastu miesięcy działalności GUS był faktycznym jego kierownikiem i jako naczelnik Wydziału I koordynował prace wszystkich innych wydziałów, a także pomagał w pracy dwóm wydziałom: ruchu naturalnego ludności oraz rolnictwa. Interesowało go także opracowywanie i publikowanie prac statystycznych, w tym między innymi wykonywanych w istniejących wówczas miejskich urzędach statystycznych.

Dzięki inicjatywie L. Krzywickiego utworzono w 1918 roku serię wydawniczą pn. „Przyczynki do statystyki byłego Królestwa Polskiego”. W tej serii miały się ukazywać cenniejsze materiały statystyczne pozostałe po władzach rosyjskich wraz z ich krytyczną oceną. Jako pierwsza z tej serii, w końcu 1918 roku, ukazała się praca L. Krzywickiego pt. „Serwituty w roku 1912”, w której krytycznie ocenił wartość rosyjskich statystyk o serwitutach. Uwagi i sugestie L. Krzywickiego dotyczące tych statystyk były później brane pod uwagę przy rozpatrywaniu w Sejmie projektu reformy rolnej. Drugą pozycją z tej serii była wydana w 1920 roku publikacja Stefana Szulca pt. „Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego”. Serię tę zamykała praca B. Bornsteina pt. „Analiza krytyczna danych statystycznych dotyczących ruchu naturalnego ludności b. Królestwa Polskiego” opublikowana także w 1920 roku.

Na początku 1919 roku przystąpiono w GUS do opracowania, również z udziałem L. Krzywickiego, pierwszej części „Rocznika statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/21”, którą opublikowano w połowie 1921 roku. Część drugą wydano dopiero w 1923 roku. Dane ujęte w obu częściach rocznika, wydanego w wersji polskiej i francuskiej, dotyczyły lat sprzed I wojny światowej, a tylko w dostępnym wówczas zakresie obejmowały dane po 1918 r.

Pod kierunkiem L. Krzywickiego prowadzone były też prace przygotowawcze do zwołania Głównej Rady Statystycznej, która była organem doradczym GUS. Uczestniczył w opracowaniu statutu Rady, a także brał udział w pertraktacjach dotyczących członkostwa w Radzie przedstawicieli poszczególnych ministerstw oraz instytucji naukowych i społecznych. Przygotował też w 1920 roku referat na sesję inauguracyjną Głównej Rady Statystycznej na temat organizacji statystyki cen. Rada, z niewielkimi poprawkami, przyjęła przedstawione zasady organizacji tych prac statystycznych. Ponadto w 1920 roku przewodniczył, w zastępstwie prof. J. Buzka, pracom międzyministerialnej Komisji dla Badania Wzrostu Kosztów Utrzymania, powołanej przy GUS.

Przewodniczył też komisjom, które powołała Główna Rada Statystyczna, a także prowadził studia nad wynikami wyborów do Sejmu Ustawodawczego, opracowywanymi przez GUS. W 1921 roku – w związku z odejściem z GUS dra Henryka Grossmana – L. Krzywicki nadal koordynował prace przygotowawcze do mającego się odbyć w 1921 roku powszechnego spisu ludności.

L. Krzywicki był pracownikiem etatowym GUS do 30 września 1921 roku. Wobec mianowania go profesorem zwyczajnym historii ustrojów społecznych na Uniwersytecie Warszawskim, Prezydent Rady Ministrów L. Ponikowski – zgodnie z wnioskiem Mini-

sterstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – zwolnił go z zajmowanego stanowiska w GUS. 17 października 1921 roku została zawarta nowa umowa o pracę pomiędzy dyrektorem GUS a L. Krzywickim na czas nieokreślony. Przedmiotem umowy było zlecenie naukowego kierowania opracowaniem wyników spisu ludności przeprowadzonego 30 września 1921 roku. Wynikiem tych studiów była jego obszerna rozprawa pt. „Rozbiór krytyczny wyników spisu (ludności i zwierząt gospodarskich z dn. 30 IX 1921)”. Spisowi 1921 roku poświęcił L. Krzywicki także dalsze opracowania, a między innymi artykuł pt. „Spis jednodniowy i jego doniosłość”, którego treścią były informacje o spisie przekazane urzędnikom miejskim 17 września 1921 roku w sali Magistratu m. Warszawy oraz obszernie omówienie wyników spisu w artykule pt. „Wartość wyników spisu jednodniowego (30 IX 1921)”.

L. Krzywicki definitywnie zrywa stosunek pracy z GUS, który można określić mianem „służbowy” z dniem 31 sierpnia 1924 roku, jednak nadal utrzymuje z nim kontakty naukowe. Warto tu zaznaczyć, że prof. J. Buzek tak charakteryzował działalność L. Krzywickiego w GUS: „Po ustąpieniu prof. Krzywickiego nie ma w Głównym Urzędzie Statystycznym urzędnika, któremu bym mógł polecić sprawowanie funkcji mego zastępcy”.

Poza pracą w GUS L. Krzywicki prowadził działalność dydaktyczną w kilku uczelniach warszawskich. W roku akademickim 1918/19 był rektorem Wolnej Wszechnicy Polskiej, która kontynuowała tradycje dawnego Uniwersytetu Latającego. W tym samym czasie rozpoczął też wykłady z zakresu historii doktryn ekonomicznych oraz socjologii w Szkole Głównej Handlowej. Ponadto w latach 1921–1936 wykładał podstawy statystyki i historii ustrojów społecznych na Uniwersytecie Warszawskim. Z wykładów prowadzonych w semestrze letnim 1921/22 przygotował dla studentów podręcznik pt. „Statystyka”, wydany w 1922 roku przez Towarzystwo Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu. Dla studentów Wyższej Szkoły Intendentury w Warszawie opracował skrypt ze statystyki z wykładów prowadzonych w roku akademickim 1921/22, a także w 1922 roku wydał skrypt ze statystyki z wykładów na kursie dla aspirantów Korpusu Kontrolerów Wojskowych.

Oprócz działalności dydaktycznej prowadził nadal badania nad wiarygodnością statystyk rosyjskich. W 1924 roku opublikował pracę pt. „Przyczynek do statystyki ludności prawosławnej w b. Królestwie Polskim”. W pracy tej poddał analizie dane statystyczne dotyczące rosyjskich rodzin prawosławnych przebywających w guberni piotrkowskiej w dniu 15 lutego 1893 roku, uwzględniając m.in. ich płeć, wiek, miejsce urodzenia i długość pobytu w Królestwie Polskim. Także w 1924 roku opublikował „Bibliografię urzędowych materiałów statystycznych dotyczących statystyki rolniczej w byłych trzech zaborach”. Było to zaktualizowane wydanie pracy opublikowanej w 1918 roku pt. „Organizacja statystyki i wydawnictwa statystyczne poświęcone sprawom gospodarstwa wiejskiego”.

W 1920 roku L. Krzywicki był jednym z założycieli w Warszawie Instytutu Gospodarstwa Społecznego, a od 1921 do 1939 roku kierował tą placówką. Był to jeden z największych ośrodków badań społecznych w kraju. Pracowali w nim m.in. Ludwik Landau, Edward

Strzelecki czy Tadeusz Szturm de Sztrem. Do prowadzonych przez IGS badań ankietowych i pamiętnikarskich L. Krzywicki opracowywał wstępy i przedmowy, m.in. do pracy pt. „Bezrobocie wśród chłopów” wydanej w 1939 roku.

Po odejściu z GUS prof. J. Buzka w listopadzie 1929 roku, L. Krzywicki przedstawił jego zasługi i dorobek naukowy w zakresie badań statystycznych i ich organizacji w Galicji do I wojny światowej i w Polsce po 1918 roku.

W 1931 roku w Warszawie powołano Polski Instytut Badania Zagadnień Ludnościowych, który był filią założonej 5 lipca 1928 roku w Paryżu Międzynarodowej Unii Badań Naukowych nad Zagadnieniami Ludności. Prezesem Zarządu tego Instytutu został L. Krzywicki, kierując nim do 1939 roku Instytut przy pomocy ankiet badał, nie tylko w Królestwie Polskim, ale i na Wołyniu, problemy związane z rozrodnością wśród rodzin mieszkańców miast i wsi w wybranych grupach społecznych. Niezależnie od badań ankietowych liczby dzieci w rodzinach Instytut rozpoczął też badanie rozrodności poprzez wykorzystanie wyników spisu ludności z 9 XII 1931 roku dla niektórych wybranych, ściśle określonych grup ludności.

Jedną z ostatnich obszernych prac L. Krzywickiego była publikacja pt. „Przyczynki do wyświetlenia stosunków ludnościowych w Polsce za pierwszych Piastów”. Zamieścił w niej obliczenia liczby ludności Polski w XIV–XVI w. dokonane przez kilku uczonych polskich (m.in. Adolfa Pawińskiego i Tadeusz Ladenbergera), korygując podane przez nich wyniki przy zastosowaniu metody wnioskowania statystycznego.

L. Krzywicki w ciągu wielu lat działalności naukowej i społecznej znacznie przyczynił się do rozwoju organizacji badań statystycznych w Polsce i ich postępu zarówno w teorii jak i praktyce.

Zmarł 10 czerwca 1941 roku w Warszawie.

Źródła

Berger J., *Profesor Ludwik Krzywicki współorganizator GUS i statystyk*. Towarzystwo Naukowe Płockie, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 2011.
Ludwik Krzywicki: praca zbiorowa poświęcona jego życiu i twórczości. Instytut Szkoły Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 1938.

JAN BERGER

Lech Tadeusz KUBIK (1930–1997)

Lech Tadeusz Kubik urodził się 5 września 1930 roku w Warszawie. W 1949 roku, po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego w Falenicy, rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Jeszcze jako student pracował: w roku akademickim 1951/52 jako zastępca asystenta na UW oraz w roku akademickim 1952/53 jako asystent w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie. W czerwcu 1954 roku ukończył studia na Uniwersytecie Warszawskim i uzyskał stopień magistra matematyki.

Od 1954 roku pracował w Instytucie Matematycznym UW kolejno jako asystent do 1956 roku, jako starszy asystent do 1962 roku oraz jako adiunkt do lutego 1971 roku (od czerwca 1969 roku w Instytucie Maszyn Matematycznych UW). Od 1960 roku do 1962 roku pracował także na 1/2 etatu jako starszy asystent w Instytucie Matematycznym Polskiej Akademii Nauk. 9 kwietnia 1962 roku uzyskał stopień doktora nauk matematyczno-fizycznych na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie pracy *Struktura klasy rozkładów L*. Promotorem pracy był prof. dr Wiesław Sadowski. Od kwietnia 1963 roku do lutego 1964 roku przebywał na stażu naukowym w Instytucie Henri Poincarégo w Paryżu (było to stypendium Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego). Brał udział w seminarium ze statystyki matematycznej prof. Duguč i seminarium prof. Forteta z rachunku prawdopodobieństwa. Z dniem 1 marca 1971 roku został powołany na stanowisko docenta w Instytucie Maszyn Matematycznych UW.

Lech Tadeusz Kubik był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i amerykańskiego The Institute of Mathematical Statistics. Był recenzentem *Zentralblatt für Mathematik* i *Statistical Theory and Method Abstracts*.

Przetłumaczył 17 książek matematycznych. Były to podręczniki i monografie z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki, a także książki popularnonaukowe (np. W. W. Sa-

wyer, *Droga do matematyki współczesnej*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1969). Zdaje się, że większość podręczników, z których uczyłem się rachunku prawdopodobieństwa, była tłumaczona przez Lecha Kubika. Pamiętam również doskonale tłumaczenie książki M. Kaca, *Kilka zagadnień stochastycznych fizyki i matematyki*, PWN, Warszawa 1961. Lech Tadeusz Kubik prowadził zajęcia z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej na kilku wydziałach UW. Dobrze znany jest jego podręcznik rachunku prawdopodobieństwa. Ostatnio PWN wydał *Zastosowanie elementarnego rachunku prawdopodobieństwa do wnioskowania statystycznego*. Jest to pozycja przydatna dla osób stosujących w praktyce teorię prawdopodobieństwa, ponieważ autor stara się oddzielić matematyczną treść teorii od szeroko niestety rozpowszechnionego żargonu. Każdy, kto miał do czynienia z nauczaniem teorii prawdopodobieństwa, zrozumie też, dlaczego w swym wystąpieniu na Konwersatorium Wydziału Matematyki UW autor wysunął radykalny postulat, by zabronić nauczania teorii prawdopodobieństwa w szkołach.

Zainteresowania naukowe Lecha Tadeusza Kubika koncentrowały się na rozkładach nieskończenie podzielnych i ich podklasie, rozważanej jeszcze przez Levy'ego i Chin-czyna, zwanej klasą L , a inaczej – klasą rozkładów samorozkładalnych. Obie te klasy są ważne z punktu widzenia teorii (jako klasy rozkładów granicznych) i były intensywnie badane. W terminach zmiennych losowych dadzą się opisać następująco: zmienna losowa X jest nieskończenie podzielna, gdy dla każdego naturalnego n jej rozkład jest rozkładem sumy pewnych n niezależnych i jednakowo rozłożonych zmiennych losowych; jest samorozkładalna, gdy dla każdego $c \in (0,1)$ jej rozkład jest rozkładem sumy $cX+Y$, gdzie Y jest niezależna od X . W pracach: *A characterization of the class L of probability distributions*, *Studia Math.* No. 21 (1962), s. 245–252 i *Some analogies between the class of infinitely divisible distributions and the class L of distributions*, *Studia Math.* No. 22(1963), s. 197–209. Lech Tadeusz Kubik badał analogie pomiędzy obiema klasami i podał charakteryzację klasy L , analogiczną do jednej z charakteryzacji rozkładów nieskończenie podzielnych.

Zmarł 24 grudnia 1997 roku.

RAFAŁ SZTENCEL

Roman KULCZYCKI (1923–2010)

Roman Kulczycki urodził się 15 marca 1923 roku w Grudziądzu, w rodzinie inteligentnej, zmarł 22 stycznia 2010 roku. Profesor praktycznie całe swoje życie zawodowe – jako nauczyciel i badacz – poświęcił Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa). Przez blisko pół wieku związany był z Katedrą (obecnie Instytut) Statystyki i Demografii oraz z Wydziałem Finansów i Statystyki.

W 1928 roku jego rodzice (matka – Maria z Czajkowskich, ojciec – Józef) przenieśli się do Warszawy. Było to związane głównie z zainteresowaniami zawodowymi ojca, który podjął pracę lekarza weterynarii w klinice chirurgicznej. Później rozpoczął pracę na Uniwersytecie Warszawskim, a po wojnie – po powrocie z emigracji – został wybitnym profesorem Wydziału Weterynarii SGGW.

Młody Roman przed wybuchem wojny w 1939 roku skończył Gimnazjum Ogólnokształcące im. Mikołaja Reja w Warszawie (tzw. wówczas mała matura). Działania wojenne i brak ojca, będącego na emigracji, sprawiły, iż musiał zająć się pracą zarobkową. W okresie okupacji był furmanem w firmie transportowej. Ta forma zarobkowania nie była całkiem przypadkowa, bo po ojcu przejął zamiłowanie do koni. Pod koniec wojny brał udział w powstaniu warszawskim. Jako członek AK był żołnierzem kompanii szturmowej batalionu „Kiliński” (pseudonim Hust). Uczestniczył między innymi w zdobyciu PAST-y. Po upadku powstania znalazł się w niemieckim obozie jenieckim, skąd powrócił w lipcu 1945 roku.

Nie mając możliwości funkcjonowania w zniszczonej Warszawie, podjął epizodyczną pracę w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Opocznie. Jednakże już w roku 1946 powrócił do Warszawy i rozpoczął pracę w sekcji matematycznej ZUS. Pracował tu również krótko, gdyż myślał o podjęciu studiów i w roku akademickim 1946/47 odbył tak zwany kurs wstępny na SGH. Po jego pozytywnym zaliczeniu w roku 1947 rozpoczął studia na tejże uczelni, które ukończył w 1950 roku już w ramach upaństwowionej oraz przeorga-

nizowanej Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Ukończył ówczesny Wydział Planowania Handlu, specjalizując się w zakresie statystyki gospodarczej. Tytuł magistra nauk ekonomicznych uzyskał we wrześniu 1952 roku za pracę pt. *Tematyka statystyki płac robotników przemysłu państwowego*.

W czasie studiów R. Kulczycki spotkał się z wieloma wybitnymi postaciami tamtego okresu. Pracę magisterską napisał na seminarium ówczesnego dr. K. Romaniuka, późniejszego rektora SGPIŚ oraz wieloletniego kierownika Katedry Statystyki i Demografii. Nawiązana wówczas pomiędzy nimi współpraca trwała przez kilka dekad. W arkana teorii statystyki, a także demografii R. Kulczyckiego wprowadzał prof. Stefan Szulc. Wiedzę ekonomiczną pobierał od wybitnych profesorów A. Wakara i E. Lipińskiego. Rektorem uczelni był wówczas prof. O. Lange, który miał duży wkład między innymi w rozwój statystyki i ekonometrii. W indeksie R. Kulczyckiego figurują również nazwiska takich profesorów, jak: S. Berezowski (geografia), K. Boczar i L. Koźmiński (ekonomika handlu), S. Skrzywan (księgowość), A. Grodek (historia) czy J. Loth (geografia).

Jeszcze w końcowej fazie studiów w marcu 1950 roku R. Kulczycki rozpoczął pracę asystenta w Katedrze Statystyki i Demografii SGPIŚ, w której funkcjonował bez żadnych przerw aż do przejścia na emeryturę w roku 1993. W celu uzyskania pełnego uprawnienia i przygotowania do pracy na uczelni odbył w latach 1953–1955 dodatkowe obowiązujące wówczas studia (tzw. aspirantura).

Pracę dydaktyczną i naukową na uczelni R. Kulczycki łączył z praktyką statystyczną w Głównym Urzędzie Statystycznym, gdzie podjął pracę tuż po ukończeniu studiów 1 września 1950 roku i przez kilka miesięcy pracował w Departamencie Zatrudnienia i Płac. 6 grudnia tegoż roku ówczesny wiceprezes GUS dr K. Romaniuk powierzył mu obowiązki naczelnika Wydziału Programów i Metodologii w Biurze Koordynacji Badań Statystycznych. Etatowy związek z GUS został przerwany na dwa lata ze względu na wspomniane studia aspiranckie. Po ich zakończeniu R. Kulczycki ponowił pracę w GUS, tym razem na pół etatu w Departamencie Statystyki Przemysłu, najpierw w Wydziale Analiz (1955–1958), a następnie Wydziale Bilansów Gospodarki Narodowej. Zajmował się metodologią badań dynamiki produkcji przemysłowej, a w szczególności konstrukcją indeksów fizycznych rozmiarów produkcji w wieloletnich szeregach czasowych (z uwzględnieniem porównań z okresu międzywojennego).

31 stycznia 1959 roku R. Kulczycki przestał pracować na etacie w Głównym Urzędzie Statystycznym i przeszedł na pół etatu do Instytutu Handlu Wewnętrznego. Tu przez trzy lata (1959–1962) był kierownikiem pracowni statystycznej. Zmiana ta związana była z podjęciem prac badawczych nad przemianami w spożyciu dóbr i usług. Nigdy jednak R. Kulczycki nie zerwał kontaktów z Głównym Urzędem Statystycznym. Był członkiem Sekcji Statystyki Gospodarczej oraz Sekcji Ekonometrycznej, działających w ramach Statystycznej Rady Naukowej GUS. Wielokrotnie bywał konsultantem, zwłaszcza w problematyce indeksów ekonomicznych. Z ramienia uczelni koordynował również współpracę między SGPIŚ i GUS.

Ścisły kontakt z praktyką Głównego Urzędu Statystycznego przyniósł efekty w postaci pracy doktorskiej R. Kulczyckiego pt. *Zróżnicowanie wydajności pracy w zależności od wielkości przedsiębiorstw w przemyśle wielkim i średnim w roku 1956*. Praca ta, napisana pod kierunkiem naukowym prof. K. Romaniuka, została obroniona w roku 1961. Recenzentami pracy byli profesorowie: W. Sadowski (SGPiS), J. Kordaszewski (UW) i M. J. Ziomek z Katowic.

Z kolei owocem współpracy z Instytutem Handlu Wewnętrznego była praca habilitacyjna pt. *Statystyczne metody badania przemian w strukturze spożycia*, przedłożona Radzie Wydziału w styczniu 1967 roku. Kolokwium habilitacyjne odbyło się dokładnie dwa lata później i przyjęte zostało jednogłośnie, co nieczęsto się zdarza. Bardzo pozytywne recenzje opracowali profesorowie K. Romaniuk, W. Sadowski i E. Vielrose. Podkreślono przede wszystkim praktyczną użyteczność zaprezentowanych w pracy rozwiązań metodologicznych. Jeszcze przed odbytym kolokwium, bo w 1968 roku, R. Kulczycki został zatrudniony na etacie docenta. Jego praca naukowo-badawcza została uwieńczona w roku 1978 powołaniem go na profesora nadzwyczajnego.

Praktycznie niemal podczas całej pracy na uczelni R. Kulczycki pełnił różnorodne funkcje związane z jej działalnością, poczynawszy na przykład od opiekuna Domów Studenckich na Jelonkach. Nie sposób ich wszystkich wymienić w krótkim opracowaniu. Najważniejszy był jednak jego wieloletni udział w pracy władz Wydziału Finansów i Statystyki oraz we władzach uczelni. Dwa lata po habilitacji w 1971 roku R. Kulczycki po raz pierwszy został prodziekanem Wydziału. Zastąpił na tym stanowisku doc. R. Chelińskiego, który zrezygnował z funkcji ze względu na nowe obowiązki pozauczelniane. Był prodziekanem przez trzy kolejne pełne kadencje aż do roku 1981. Zajmował się głównie procesem dydaktycznym, mając dobry kontakt ze studentami oraz ciesząc się ich pełnym poparciem i uznaniem. Po trzyletniej przerwie w kadencji (1981–1984) został wybrany w roku 1984, przez Radę Wydziału, na dziekana i powołany na to stanowisko przez ówczesnego rektora prof. Z. Bosiakowskiego. Dobra ocena jego pracy dziekańskiej sprawiła, że trzy lata później, na kadencję 1987–1990, został powołany na stanowisko prorektora uczelni. Podobnie jak przez wiele lat w dziekanacie, tak i tu zajmował się koordynacją procesu dydaktycznego, tym razem w ramach całej uczelni.

Na dorobek naukowy profesora, oprócz wymienionych prac doktorskiej i habilitacyjnej, składa się około 50 monografii, podręczników, artykułów i innych opracowań. Do najważniejszych można zaliczyć następujące pozycje:

- *Statystyka społeczno-gospodarcza*, współautor. Polgos, Warszawa 1954,
- *Statystyczne metody badania wydajności pracy w przemyśle*. PWG, Warszawa 1957,
- *Statystyka*. WAP, Warszawa 1968,
- *Statystyczne metody badania przemian w strukturze spożycia*. SGPiS, Warszawa 1969,
- *Statystyka*, współautor. SGPiS, Warszawa 1970,
- *Teoria i praktyka badania statystycznego*. Seria Statystyka w praktyce. PWE, Warszawa 1971,
- *Statystyka spożycia*. SGPiS, Warszawa 1973,
- *Rachunek indeksowy*. PWE, Warszawa 1983,

- *O czasopiśmie „Przegląd Statystyczny”*. „*Ekonomista*” 1955, nr 4,
- *Analiza popytu na mięso oraz wybrane artykuły spożywcze w Polsce w latach 1957–1959*. „*Roczniki IHW*” 1960, z. 5,
- *Podstawowe problemy analizy zróżnicowania wydajności pracy w handlu*. „*Wiadomości Statystyczne*” 1961, nr 4,
- *Operowanie zmiennymi decyzyjnymi w analizie powiązań międzygałęziowych*. „*Wiadomości Statystyczne*” 1967, nr 2,
- *Schemat przemian strukturalnych spożycia*. „*Przegląd Statystyczny*” 1967, nr 3.

Omawiając dorobek edytorski profesora warto nadmienić, że w latach 1968–1973 był sekretarzem naukowym „Przeglądu Statystycznego”.

W pracy dydaktycznej prof. R. Kulczyckiego na uczelni dominowały dwa wątki. Pierwszym były wykłady ze statystyki ekonomicznej. Drugim nurtem, gdzie zasługi profesora są szczególnie duże, były seminaria dyplomowe, głównie magisterskie. Trudno dokładnie ustalić, ale pod względem liczby wypromowanych magistrów profesor chyba do dziś pozostaje rekordzistą w katedrze (instytucie). Niżej podpisany należy również do grona jego wychowanków (seminarium magisterskie z lat 1964–1966).

Będąc wiernym swej macierzystej uczelni SGPiS (SGH), prof. R. Kulczycki wspierał częstokroć proces dydaktyczny w zakresie statystyki w wielu innych ośrodkach akademickich, pracując na części etatu lub umowę o dzieło. Chyba najdłużej, bo przez około 15 lat, począwszy od roku 1976, nauczał statystyki w filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Przez kilka lat kierował nawet pracą tamtejszej Katedry Statystyki. Ponadto w latach 1962–1966 profesor wykładał statystykę w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Warszawie, funkcjonującej przy KC PZPR. W latach 1966–1970 był kierownikiem Zakładu Statystyki i Ekonometrii w Wojskowej Akademii Politycznej (na Wydziale Ekonomiczno-Wojskowym). Okazjonalnie prowadził również wykłady w innych ośrodkach, na przykład w studium doktoranckim Akademii Medycznej, na różnorodnych kursach organizowanych przez GUS, Spółdzielczość Pracy, Stowarzyszenie Głównych Księgowych itp.

Za swą działalność prof. R. Kulczycki otrzymał wiele nagród i odznaczeń. W 1970 roku profesorowi przyznano Srebrny, a trzy lata później Złoty Krzyż Zasługi. W 1979 roku otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, a w 1982 Warszawski Krzyż Powstańcy. Ponadto otrzymał wiele wyróżnień uczelnianych, resortowych i regionalnych. Można wśród nich wymienić na przykład: Medal Komisji Edukacji Narodowej (1974), Srebrną Odznakę im. Janka Krasickiego (1972), Złotą Odznakę Honorową PTE (1974), Złotą Odznakę Honorową „Zasłużony Białostoczczyźnie” (1972), Odznakę Zasłużonego Nauczyciela PRL (1984) oraz Medal 75-lecia SGH (1983). Czterokrotnie prof. R. Kulczycki otrzymał Nagrodę Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1969, 1972, 1974 i 1977) oraz wielokrotnie Nagrodę Rektora.

Na zakończenie tej krótkiej charakterystyki działalności prof. R. Kulczyckiego należy koniecznie podkreślić, że był on w środowisku akademickim postacią bardzo lubianą. Jego niezwykle przyjazny stosunek do współpracowników, optymistyczna postać

wa wobec życia i rozwiązywanych, nierzadko trudnych problemów, często goszczący na twarzy pogodny uśmiech wpływały bardzo pozytywnie na kształtowanie stosunków międzyludzkich. W naszej pamięci pozostanie na zawsze jako człowiek niezwykle pogodny, bezpośredni w codziennych kontaktach i chętny do wszelkiej pomocy.

Źródła

Archiwum Szkoły Głównej Handlowej.

Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego.

Informacje od Rodziny Profesora, w tym od syna Andrzeja. Wspomnienia autora biogramu z wieloletniej współpracy z Profesorem.

FRANCISZEK STOKOWSKI

Władysław Kazimierz KUMANIECKI (1880–1941)

Kazimierz Władysław Kumaniecki urodził się 26 czerwca 1880 roku w Radziechowie (dawne województwo tarnopolskie). Studiował filozofię, a następnie prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, uzyskując w 1904 roku stopień doktora praw. Potem studiował też w Monachium. W 1911 roku został habilitowany na docenta statystyki na podstawie rozprawy *Studia z zakresu statystyki wędrowek*, a w 1913 roku uzyskał poszerzenie tego stopnia w zakresie nauki administracji i prawa administracyjnego.

Od 15 III 1904 do 31 III 1917 roku pracował w administracji samorządowej m. Krakowa, gdzie przez wiele lat pełnił funkcję kierownika Miejskiego Biura Statystycznego. W tym czasie ogłosił m.in. prace *Prawdopodobieństwo w statystyce* (Kraków 1910) i *Tymczasowe wyniki spisu ludności w Krakowie z 31 XII 1910 r.* (Kraków 1912).

W marcu 1912 roku złożył do Cesarsko-Królewskiego Namiestnictwa we Lwowie podanie – wraz z opracowanym prawdopodobnie przez siebie statutem – o zezwolenie na działalność stowarzyszenia pn. „Polskie Towarzystwo Statystyczne” (PTS) z siedzibą w Krakowie. Po otrzymaniu tego zezwolenia i wyborach do władz Towarzystwa został jego sekretarzem. PTS mieściło się w lokalu krakowskiego Miejskiego Biura Statystycznego, którym kierował K. W. Kumaniecki.

Po powołaniu PTS prof. Kazimierz W. Kumaniecki wraz z prof. Adamem Krzyżanowskim i przy współpracy kilku innych osób rozpoczęli zbieranie materiałów do publikacji statystycznej, która objęłaby swym zasięgiem terytorialnym ziemie polskie położone na obszarze wszystkich trzech zaborów. Praca ta trwała kilka lat. We wrześniu 1915 roku wydali oni w Krakowie *Statystykę Polski*. Był to pierwszy polski rocznik historyczno-statystyczny pokazujący rozwój społeczno-gospodarczy na ziemiach polskich od XIX wieku aż do I wojny światowej. Zamieszczono w nim szczegółowe dane statystyczne dotyczące

ludności, stosunków gospodarczych i społecznych, oświaty i szkolnictwa, wyborów do ciał ustawodawczych oraz dodatkowo wiele tablic uzupełniających. Publikacja ta stanowi dziś – wobec zaginięcia wielu materiałów statystycznych w okresie I i II wojny światowej – niezastąpione źródło danych liczbowych przeszłości ziem polskich.

W czasie I wojny światowej K. W. Kumaniecki został zmobilizowany do armii austriackiej i przydzielony do Wojskowego Zarządu Okupacyjnego w Lublinie. W tym urzędzie zorganizował od podstaw nowy dział pośrednictwa pracy i statystyki, a następnie kierował jego działalnością. 15 października 1916 roku przeprowadził spis ludności, a 1 marca 1917 i 15 marca 1918 roku spisy zwierząt domowych. Swoje doświadczenia z tego okresu przedstawił w pracy *Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty (18 IV 1916–2 XI 1918)*, wydanej w Krakowie w 1927 roku.

W 1917 roku K. W. Kumaniecki został profesorem nadzwyczajnym, a w 1919 roku profesorem zwyczajnym w zakresie statystyki, nauki administracji i prawa administracyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był też od roku akademickiego 1925/26 wykładowcą tych nauk w Wyższym Studium Handlowym (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Krakowie, kierując tam jednocześnie Zakładem Statystyki Gospodarczej. Już przed I wojną światową rozpoczął też pracę w Polskiej Szkole Nauk Politycznych w Krakowie.

W okresie od 21 VIII do 14 XII 1922 roku był Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w gabinecie prof. Juliana Nowaka. Z ramienia rządu polskiego był od 1925 roku członkiem Sądu Rozjemczego do spraw spornych pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu im. A. Komeńskiego w Bratysławie.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego działalność naukowa i dydaktyczna K. W. Kumanieckiego pozostawała w ścisłym związku z pracami zmierzającymi do zbudowania nowoczesnej administracji państwowej, funkcjonującej w oparciu o zasady jednolite dla całego kraju. Ogłosił między innymi następujące prace: *Strategia wielkiej wojny 1914–1918* (Kraków 1921); *Ustrój władz samorządowych na ziemiach Polski w zarysie* (Warszawa 1921); *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1921–1924* (Warszawa 1924); *Zarys polskiego prawa administracyjnego* (wspólnie z J. Panejką i B. Wasiutyńskim; Kraków 1929); *Ustrój polityczny Polski* (Kraków 1937); *Z rozważań nad ustrojem administracyjnym państw zachodnich* (Kraków 1923).

K. W. Kumaniecki na skutek niedyspozycji spóźnił się na „zebranie” pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego zwołane podstępnie przez niemieckie władze okupacyjne w dniu 6 XI 1939 roku, dzięki czemu uniknął deportacji do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Od 1940 r. zaczął przygotowywać materiały do dzieła o przyczynach klęski wrześniowej.

Kazimierz W. Kumaniecki zmarł nagle w Krakowie 1 lipca 1941 roku. Został pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

Źródła

Berger J., *Kumaniecki Kazimierz Władysław*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*, GUS, PTS, Warszawa 1998, s. 181–182.
Kazimierz Władysław Kumaniecki, w: 0, t. XVI/2, Kraków 1971.

JAN BERGER

Oskar Ryszard LANGE (1904–1965)

Światowej sławy ekonomista, statystyk, ekonometryk, działacz polityczny i społeczny. Urodził się 27 lipca 1904 roku w Tomaszowie Mazowieckim, w rodzinie właściciela zakładu tekstylnego. Po ukończeniu Szkoły Kupiectwa Łódzkiego w Łodzi i Gimnazjum Filologicznego w Tomaszowie Mazowieckim w 1922 roku podjął studia ekonomiczne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Po pierwszym roku studiów wyjechał do Krakowa, gdzie kontynuował studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1924 roku na seminarium prof. Adama Krzyżanowskiego zaprezentował referat *Próba teorii granic produkcji*, w którym po raz pierwszy zastosował formuły matematyczne do wyjaśnienia zjawisk ekonomicznych. W 1925 roku opublikował pracę *Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, będącą rok później podstawą do uzyskania tytułu magistra prawa. Promotorem pracy był prof. Stanisław Kutrzeba, prowadzący seminarium historii prawa polskiego. Po ukończeniu studiów w 1926 roku pracował kilka miesięcy w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie. Wrócił do Krakowa, gdzie został asystentem prof. Adama Krzyżanowskiego w Katedrze Ekonomii UJ. Publikował artykuły poświęcone kapitalizmowi monopolistycznemu oraz polityce gospodarczej. W 1928 roku wydał książkę *Socjologia i idee społeczne Edwarda Abramowskiego*. W tym samym roku opublikował dysertację doktorską *Koniunktura w życiu gospodarczym Polski 1923–27*, za którą uzyskał stopień naukowy doktora praw. Użył w niej instrumentarium metod statystycznych dla zobrazowania przebiegu cyklu i polityki stabilizacji koniunktury, analizował politykę płac i cen pobudzającą popyt wewnętrzny, postulował restrukturyzację gospodarki. Za namową promotora kontynuował doskonalenie warsztatu naukowego z zakresu „neutralnej politycznie” statystyki w zestawieniu ze zdecydowanym socjalistycznym stanowiskiem politycznym Langego, będącego od 1927 roku członkiem PPS. W 1929 roku był stypendystą Funduszu Kultury Narodowej, wybierając studia uzupełniające w Anglii w zakresie ekonomii, statystyki i matematyki. Wiedzę z zakresu metod ilościowych uzupełniał następnie w Krakowie na wykładach z zakresu teorii równań

różniczkowych prof. Tadeusza Ważewskiego i logiki prof. Leona Chwistka. W 1931 roku obronił rozprawę habilitacyjną *Statystyczne badanie koniunktury gospodarczej*, która dwa lata później, przez Kasę im. Józefa Mianowskiego, została uznana za najlepszą pracę naukową z zakresu ekonomii w kraju.

Lewicowe przekonania polityczne Langego były przyczyną braku akceptacji jego osoby przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na stanowisku docenta, w latach 1931–1932 był nadal asystentem, prawo wykładania statystyki i stanowisko docenta na UJ uzyskał w 1932 roku. W tym czasie prowadził seminarium z teorii ekonomii na UJ wspólnie z Adamem Heydelem i Januszem Libickim, doskonalił także swój warsztat badawczy z zakresu ekonomii oraz najnowszych osiągnięć analizy statystycznej i matematycznej. Wierny swym socjalistycznym ideałom napisał w roku 1933, wspólnie z Markiem Breitem, opracowanie *Droga do socjalistycznej gospodarki planowej*, wydane rok później w pracy zbiorowej *Gospodarka – polityka – taktyka – organizacja socjalizmu*. Trudności z uzyskaniem docentury z zakresu ekonomii sprawiły, że zdecydował się na kontynuację studiów za granicą, co stało się możliwe po uzyskaniu przez niego stypendium Fundacji Rockefellera. W 1934 roku odbył czteromiesięczne studia na Uniwersytecie Harvarda w Cambridge, gdzie miał możliwość uczestniczenia w seminariach Josepha Aloisa Schumpetera, a następnie na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, w którym zgłębiał tajniki metod matematycznych używanych w ekonomii na wykładach C. C. Evansa. W kwietniu 1935 roku przerwał pobyt w Stanach Zjednoczonych na jeden semestr wykładów statystyki na UJ i w Wyższej Szkole Handlowej w Krakowie. W październiku 1935 roku ponownie wyjechał do Stanów Zjednoczonych w celu kontynuacji badań na Uniwersytecie Harvarda. W styczniu roku 1936 otrzymał stanowisko wykładowcy ekonomii na Uniwersytecie Michigan. Prowadził tam wykłady ze statystyki ekonomicznej i cyklów koniunkturalnych. W marcu roku 1936, decyzją ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, Langemu przyznano prawo do docentury z ekonomii w Polsce, rozszerzając tym samym jego uprawnienia habilitacyjne na prawo wykładania ekonomii politycznej.

Od listopada 1936 roku do lata roku 1937 przebywał w Anglii, pogłębiając swą wiedzę w London School of Economics i w brytyjskim Cambridge. Po powrocie do Polski czynił bezskuteczne starania o podjęcie pracy wykładowcy na UJ, Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie, na Uniwersytecie Wileńskim, Uniwersytecie Warszawskim oraz Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi. Jego zaangażowanie w ruch socjalistyczny przekreśliło karierę naukową w kraju. Przyjął natomiast, zaproponowaną mu w sierpniu 1937 roku, posadę wykładowcy na Uniwersytecie w Berkeley, gdzie wykłada teorię ekonomii dla zaawansowanych i początkujących oraz prowadzi seminarium z historii myśli ekonomicznej. W semestrze zimowym 1937/38 zostaje jednocześnie wykładowcą Wydziału Ekonomii na Uniwersytecie Stanforda w Palo Alto.

W lipcu 1938 roku objął stanowisko zastępcy profesora w katedrze statystyki i ekonomii na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu w Chicago, gdzie przebywał do roku 1945. W 1939 roku awansował na stanowisko profesora, odrzucając jednocześnie konkurencyjną propozycję objęcia profesury w Berkeley. W Chicago kontynuował badania nad teorią cykli

koniunkturalnych z wykorzystaniem metod statystycznych do weryfikacji opisu teorii ekonomii, z podstaw ekonomii matematycznej (współpracował z Jacobem Marschakiem) i statystyki matematycznej, z teorii ekonomii dla zaawansowanych oraz z konkurencji niedoskonałej.

W styczniu 1939 roku został redaktorem księgi pamiątkowej poświęconej pamięci Henry'ego Schultza, zmarłego tragicznie w listopadzie 1938 roku, wybitnego ekonomisty i współtwórcy ekonometrii. W księdze tej publikuje swój artykuł *Prawo Say'a. Nowe sformułowanie i krytyka*, pokazując warunki, w których prawo to przestaje działać. Myśl zawarta w tym opracowaniu, dotycząca zmian w ocenie matematycznych warunków oznaczoności systemu i tym samym możliwości wyznaczenia w nim układu cen relatywnych, spełniających warunki równowagi ogólnej, oceniana mogłaby być współcześnie jako prekursorstwo idei, za które Robert Solow w roku 1987 otrzymał Nagrodę Nobla.

W początkach 1939 roku powierzono Langemu stanowisko wicedyrektora Komisji Cowlsa ds. Badań Ekonomicznych w Colorado Springs. Komisja ta wydawała prace będące pierwszymi w dziedzinie ekonometrii. Poprzez swe publikacje Lange stał się współtwórcą nowej dziedziny wiedzy, członkiem Econometric Society, redaktorem naczelnym czasopisma „Econometrica”, członkiem komitetu redakcyjnego *The Review of Economic Studies* oraz członkiem American Economic Association. W październiku 1943 roku przyjął obywatelstwo amerykańskie. W okresie wojny, w tym szczególnie w latach 1943–1945, angażował się w działalność polityczną na rzecz pokoju, pomagał też uciekinierom z Polski w znalezieniu pracy w Stanach Zjednoczonych. W kwietniu i maju 1944 roku przebywał na terytorium ZSRR ze specjalną misją polityczną. Spotykał się z działaczami Związku Patriotów Polskich, z ambasadorem Wielkiej Brytanii w ZSRR, rozmawiał z Józefem Stalinem i Wiaczesławem Mołotowem. Otrzymał propozycję objęcia stanowiska ministra spraw zagranicznych w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, ale odmówił po tym, jak Rosjanie nie udzielili pomocy dla powstania warszawskiego. Po zakończeniu wojny otrzymał propozycję objęcia stanowiska ambasadora Polski w Stanach Zjednoczonych. Zrzekł się obywatelstwa amerykańskiego i od grudnia 1945 roku rozpoczął służbę dyplomatyczną w Waszyngtonie, którą kontynuował do stycznia roku 1947. Pełnił też inne ważne funkcje państwowe. Od marca 1946 roku był delegatem Polski w ONZ oraz delegatem do Rady Bezpieczeństwa, a od 17 sierpnia do 16 września – jej przewodniczącym. Przewodniczył Komitetowi Ekonomicznemu Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, w lutym i marcu 1948 roku uczestniczył w sesji Rady Społeczno-Gospodarczej ONZ w Nowym Jorku, w marcu tego roku powrócił do Polski, ale w latach późniejszych kontynuował pracę w komisjach eksperckich i uczestniczył w konferencjach ONZ.

W kraju stał się działaczem politycznym i partyjnym, członkiem KC PZPR, od 1957 roku zastępcą przewodniczącego Rady Państwa, przewodniczącym klubu poselskiego PZPR. W 1957 roku stanął na czele Rady Ekonomicznej przy Radzie Ministrów. W latach 1952–1955 był rektorem Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Od 1956 roku wykładał na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1955–1956 oraz w roku 1959 przebywał w Indiach, Egipcie i na Cejlonie jako doradca rządowy do spraw planowania.

Po powrocie do Polski wykładał w Szkole Głównej Handlowej *Zagadnienia przebudowy ustroju gospodarczego*. Po upaństwowieniu uczelni i zmianie nazwy na Szkołę Główną Planowania i Statystyki w 1949 roku został mianowany profesorem i kierownikiem Zakładu Teorii Statystyki. Od roku 1950 kierował Katedrą Statystyki SGPiS, gdzie pracował do 1956 roku. W 1950 roku opublikował skrypt, a w 1952 roku książkę *Teoria statystyki*. Od 1954 roku zajmował stanowisko profesora ekonomii politycznej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, gdzie prowadził wyłącznie wykłady z historii myśli ekonomicznej. W styczniu 1955 roku, na zaproszenie Indian Statistical Institute w Kalkucie, wyjechał do Indii, gdzie prowadził wykłady i seminaria ze statystyki i ekonomii w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Delhi oraz w Instytucie Statystycznym w Kalkucie. W 1956 roku opublikował książkę *Zagadnienia krajów gospodarczo nierozwiniętych*. W lipcu roku 1956 otrzymał propozycję objęcia Katedry Ekonomii Politycznej na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego. W 1958 roku ukazał się *Wstęp do ekonometrii*, pierwszy podręcznik z ekonometrii w Polsce, będący pionierską pracą w Europie Środkowo-Wschodniej z zakresu zastosowań metod ekonometrycznych w planowaniu i zarządzaniu gospodarką socjalistyczną. W roku akademickim 1957/58 prowadził wykłady z teorii rozwoju gospodarczego, a rok później seminarium z ekonomii oraz wykłady z teorii produkcji i akumulacji. Te ostatnie opublikował w 1961 roku jako książkę *Teoria produkcji i akumulacji*, w której, stosując metody matematyczne, sprecyzował marksowską teorię reprodukcji i akumulacji, przeprowadził analizę przepływów międzygałęziowych, badał wpływ inwestycji na wzrost produkcji i dochodu. W 1959 roku ukazał się pierwszy tom *Ekonomii politycznej*, która – w zamierzeniu autora – miała być syntezą ekonomii neoklasycznej z marksowską. Od roku akademickiego 1961/62 wykładał teorię programowania, w 1964 roku wydał *Optymalne decyzje. Zasady programowania*. W latach sześćdziesiątych współtworzył podstawy cybernetyki ekonomicznej. W roku 1962 ukazała się praca *Całość i rozwój w świetle cybernetyki*, w 1965 roku – *Wstęp do cybernetyki ekonomicznej*.

Obok badań z zakresu stosowania matematyki w naukach ekonomicznych pogłębiał swą wiedzę w dziedzinie czystej matematyki. Od 1950 roku był członkiem, a od roku 1951 samodzielny pracownikiem naukowym Państwowego Instytutu Matematycznego, następnie od 1952 roku kierownikiem sekcji Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki PAN, zaś w roku 1953 uczestniczył w VIII Kongresie Matematyków Polskich w Warszawie. Zajmował się między innymi rachunkiem prawdopodobieństwa jako narzędziem badań w teorii produkcji, wzajemnymi związkami między analizą wariacji, analizą Lexisa i korelacji oraz możliwościami stosowania analizy input-output w planowaniu gospodarki socjalistycznej.

Oskar Lange był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, prezesem i wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członkiem rzeczywistym i przewodniczącym Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, członkiem: Komitetu Matematycznego PAN, Institute of Social Studies w Hadze, International Statistical Institute w Hadze, Royal Statistical Society oraz przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego. Zainicjował utworzenie „Przeglądu Statystycznego”, który następnie współredagował, ponadto był członkiem kolegium redakcyjnego „Ekonomisty” i „Nauki Polskiej”.

W semestrze zimowym 1964/65 wykladał na Uniwersytecie Warszawskim wybrane zagadnienia ekonomii politycznej. Kończył pracę nad drugim tomem *Ekonomii politycznej*. Zmarł 2 października 1965 roku w Westminster Hospital w Londynie, gdzie przewieziony został po pobycie w kurorcie Cortina d'Ampezzo we Włoszech.

Twórczość naukowa Langego obejmuje 848 pozycji, w tym 144 wydawnictwa zwarte. Światowy rozgłos przyniosły mu publikacje z lat trzydziestych i początku lat czterdziestych. Do dzisiaj praca *O ekonomicznej teorii socjalizmu*, polemizująca z koncepcjami Hayeka i Misesa, oraz wydana w 1944 roku w ramach Komisji Cowlsa *Giętkość cen i zatrudnienie*, będąca syntezą neoklasyki i keynesizmu, są przedmiotem analiz na wielu czołowych amerykańskich uniwersytetach. Jego twórczość naukowa dotyczyła nie tylko teorii ekonomii, ale także dziedzin pokrewnych, których dorobek, choć ilościowo skromniejszy, jest nie mniej naukowo ważny. Szczególną rangę od samego początku swej działalności naukowej nadawał Lange statystyce. W jego rozprawie habilitacyjnej metody statystyczne zastosowane zostały do badania przebiegu koniunktury gospodarczej. Następuje w niej rozbiór i krytyka współczesnych metod empiryczno-statystycznego badania koniunktury, przy czym chodzi nie o technikę matematyczno-statystyczną tych badań, lecz o ich podstawy logiczne oraz o to, jak dalece empiryczno-statystyczne badania koniunktury rozwiązują problemy stawiane przez teorię ekonomii. Lange odnajduje nowe aspekty w statystycznych badaniach koniunktury, ujmując życie gospodarcze jako całość złożoną ze współzależnie powiązanych elementów, a jednocześnie krytykując metodę harwardzką. Próbuje odpowiedzieć na pytanie, kiedy dyspersja cen sygnalizuje zaburzenie równowagi ekonomicznej, a kiedy świadczy tylko o przesuwaniu się równowagi ekonomicznej do coraz to nowych pozycji bez głębszego zaburzenia. Wyznacza współczynnik odchylenia równowagi ekonomicznej, mierzony stosunkiem dyspersji rzeczywistych ruchów cen do dyspersji wynikającej z rozbieżności linii trendu. Wskazuje, jak należy prowadzić badania statystyczne w sferze zjawisk ekonomicznych. Uważa, że nie można używać aparatury statystycznej w oderwaniu od podstaw teoretycznych analizowanego zjawiska ekonomicznego, stąd w konstrukcji narzędzi statystycznych należy uwzględnić specyfikę badanych zjawisk wynikającą z teorii ekonomicznych. Przemyslenia Langego stały się następnie podstawą tworzenia ekonometrii i innych metod ilościowych, analizujących zjawiska gospodarcze. Lange współtworzył ekonometrię wspólnie z pierwszymi laureatami Nagrody Nobla – Ragnarem Frischem i Janem Tinbergenem.

Studia statystyczne nie zostały niestety uwieńczone napisaniem skończonego dzieła z zakresu teorii statystyki. Książka z 1952 roku stanowi pierwszą część podręcznika o charakterze monograficznym, dalsze części były przedstawione na wykładach, ale nie doczekały się w pełni autoryzowanej publikacji. Charakterystyczne jest to, że Lange, wychodząc od powszechnie przyjętej definicji statystyki jako nauki o badaniach zjawisk masowych, nadaje dość specyficzne znaczenie pojęciu procesu masowego. Definiuje ją jako prawidłowość będącą możliwą do ustalenia jedynie w masie, mimo jej niewidoczności w poszczególnym indywidualnym przypadku. Prawidłowość występująca w masie nazwana jest przez Langego prawidłowością statystyczną i powstaje wówczas, gdy we wszystkich przypadkach działa ten sam ogólny spłot przyczyn. Jednocześnie

w każdym indywidualnym przypadku działają przyczyny dodatkowe, charakterystyczne dla poszczególnych przypadków i jedynie im właściwe. Są to przyczyny uboczne w odróżnieniu od przyczyny głównej, będącej ogólnym splotem przyczyn. Wnioskowanie statystyczne w ujęciu Langego polega na analizie przyczyn kształtujących zbiorowość, a więc tym samym wpływających na przebieg procesu masowego, który ma miejsce w zbiorowości statystycznej. Jest to analiza stochastyczna na zbiorowości próbnej wylosowanej z jakiejś zbiorowości generalnej, hipotetycznej lub istniejącej realnie. W przypadku gdy badana zbiorowość statystyczna jest otrzymywana jako rezultat zastosowania metody reprezentacyjnej, to zbiorowość generalna, z której wylosowano próbę, faktycznie istnieje. Jeśli zaś zbiorowość jest wynikiem badania wyczerpującego, to wówczas zbiorowość generalna jest hipotetyczną zbiorowością teoretyczną. Daje ona obraz zbiorowości statystycznej po usunięciu z niej skutków działania przyczyn ubocznych. Tym samym daje obraz składnika systematycznego zaobserwowanej zbiorowości. Taka interpretacja procesów masowych nie jest w teorii statystyki powszechnie przyjęta. Pozwala ona na tworzenie syntetycznych obrazów badanych zbiorowości, powstających mimo ich wewnętrznej różnorodności i złożoności. Takie podejście do badania rzeczywistości wpisuje się w całość twórczości Langego, gdzie widzi on zawsze całość badanego zjawiska w całej jego złożoności i pozornej sprzeczności. Sprzężenie zwrotne, które powstaje między elementami decydującymi o powstaniu całości systemu różniącego się od swych elementów, jest również nicią przewodnią w rozważaniach kontynuowanych w koncepcjach cybernetycznych.

Statystyka stała się dla Langego nauką, dzięki której odkrywał tajniki logiki funkcjonowania zaburzeń w procesach ekonomicznych. Towarzyszyła mu ona jako wsparcie intelektualne w trudnych okresach jego życia, kiedy był odsuwany od wykładania swej głównej profesji, jaką była ekonomia polityczna. Tak stało się dwukrotnie – raz na seminarium A. Krzyżanowskiego, a drugi raz w diametralnie zmienionych warunkach, po 1949 roku. W pierwszym przypadku pokazał, jak można analizować teorię ekonomii używając metod statystycznych, co zaowocowało później prekursorstwem w dziedzinie ekonometrii i metod ilościowych w ekonomii światowej. Znalazł się bowiem w czołówce światowych ekonomistów stosujących w swych badaniach narzędzia statystyki matematycznej. Potwierdza to fakt, że do księgi jubileuszowej wydanej z okazji jego sześćdziesiątych urodzin artykuły swe napisali przyjaciele, współpracownicy i uczniowie z okresu chicagowskiego, w tym liczne grono późniejszych laureatów Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii. Drugie zetknięcie ze statystyką zaowocowało książką będącą podręcznikiem statystyki opisowej, w której traktuje ją jako odrębną dyscyplinę, zajmującą się badaniem zjawisk masowych. *Teoria statystyki* Langego była przez wiele lat podstawą badania statystyki opisowej w wyższym szkolnictwie ekonomicznym. W uwagach wstępnych Lange wyodrębnił czynnik systematyczny i przypadkowy. Praca ta zawiera charakterystykę parametrów opisowych zjawisk statystycznych. Prezentowane w niej ujęcia dynamiczne uwzględniają w szerokim zakresie analizę szeregów czasowych. Lange od początku rozumiał konieczność ciągłego udoskonalania metod statystycznych, zaznaczając to już w latach trzydziestych, u progu swej wielkiej kariery. Prace nad teorią statystyki zostały przezwane, co nie pozwoliło mu na pokazanie wszystkich konsekwencji wynikających

z takiej interpretacji zjawisk masowych. Książka ta miała drugie wydanie w 1970 roku, które poszerzone zostało przez A. Banasińskiego o teorię korelacji i regresji liniowej.

Źródła

Bochenek M., *Oskar Lange w polskiej i światowej ekonomii*, w: *Twórczość naukowa Oskara Langego i jej znaczenie w teorii ekonomii*. Red. G. Musiał. Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice 2004, s. 15–56.

Bochenek M., *Życie, działalność i dorobek naukowy Oskara Langego*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa 2005, s. 19–32.

Kowalczyk A., *Oskar Lange – dyplomata i polityk*, w: *Modele gospodarki prospołecznej według Oskara Langego*. Red. A. Pawlik. Dom Wydawniczy Strzelec, Kielce, s. 113–116.

Kowalik T., *Lange Oskar Ryszard*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971, s. 490–495.

Lange O., *Dziela*, t. 3. *Statystyka*. PWE-PAN. Warszawa 1975.

Lange O., *Dziela*, t. 8. *Działalność naukowa i społeczna 1904–1965*. PWE-PAN. Warszawa 1986.

Łukawer E., *Oskar Lange*. *Gospodarka Narodowa* 2005, nr 10, s. 75–96.

On Political Economy and Econometrics. Essays in Honour of Oskar Lange. Warsaw 1964.

Sadowski W., *Oskar Lange i statystyka*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa 2005, s. 237–248.

Welfe W., *Metody ilościowe w naukach ekonomicznych w twórczości Oskara Langego*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa, s. 265–268.

DANUTA DRABIŃSKA

Mikołaj LATUCH (1931–2005)

Mikołaj Latuch urodził się 28 września 1931 roku w miejscowości Tarnawatka (woj. lubelskie). Tutaj rozpoczął naukę w szkole podstawowej, a klasę siódmą i Liceum Ogólnokształcące ukończył w Tomaszowie Lubelskim. Studia wyższe podjął w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie na Wydziale Ogólno-Ekonomicznym w 1951 roku. Studia pierwszego stopnia na SGPiS ukończył w 1954 roku, a drugiego stopnia w 1956, uzyskując dyplom magistra ekonomii. W czasie studiów magisterskich pracował jako asystent, prowadząc zajęcia ze statystyki.

Przedmiotem zainteresowań badawczych Mikołaja Latucha stała się przede wszystkim demografia, znalazło to potwierdzenie w jego rozprawie doktorskiej pt. *Repatriacja ludności polskiej w latach 1955–1960 na tle zewnętrznych ruchów wędrowniczych*, obronionej w 1962 roku na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS. Praca ta ma w dorobku naukowym Mikołaja Latucha szczególne znaczenie, ponieważ było to pierwsze opracowanie w Polsce napisane po 1945 roku na podstawie uzyskanych wówczas urzędowych danych statystycznych oraz wyników własnego badania empirycznego zorganizowanego w ramach Instytutu Gospodarstwa Społecznego (IGS), reaktywowanego przy SGPiS w 1957 roku. Badanie to nawiązywało do nurtu badań emigracji prowadzonych w przedwojennym IGS, którym kierował prof. Ludwik Krzywicki. Objęło ono prawie 3 tys. repatriantów, a jego wyniki, mimo okrojenia ze względu na urzędową cenzurę, stanowią do dziś główne uporządkowane źródło wiedzy na temat ujęty w tytule rozprawy. Taka praca, podejmująca zagadnienia repatriacji, w tym z ZSRR, mogła być zrealizowana po uzyskaniu zgody władz rządowych, a jej obrona miała przebieg tajny. Została ona opublikowana dopiero po 1989 roku.

Tematyka migracyjna weszła na stałe do obszaru badań prowadzonych przez Mikołaja Latucha. Po uzyskaniu stopnia doktora koncentrował się na zagadnieniach migracji wewnętrznych, które analizował jako procesy współwystępujące z procesami industria-

lizacji. Efektem tych dociekań była praca *Migracje wewnętrzne w Polsce na tle industrializacji (1950–1960)*, na podstawie której uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych, nadany przez Radę Wydziału Finansów i Statystyki SGPIŚ w 1969 roku. Została ona wydana w PWE w 1970 roku i stanowi wciąż podstawowe źródło wiedzy na temat wewnętrznych ruchów migracyjnych na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, które powodowały przemieszczanie się kapitału ludzkiego ze wsi do miast o niespotykanym dotychczas natężeniu i skutkach społecznych. Analizę tych procesów przeprowadzono w niej na podstawie danych spisów powszechnych w 1950 i 1960 roku, co było możliwe, gdyż w GUS dokonano specjalnego opracowania spisu z 1960 roku. Głównym celem tej pracy było określenie związków między migracjami ludności a rozwojem gospodarczym. Istotne znaczenie miały tu wyniki analizy dotyczące wagi spisów ludności oraz niedoskonałości bieżącej ewidencji ludności w badaniu zmian miejsca zamieszkania i ruchów migracyjnych.

W 1965 roku Mikołaj Latuch został powołany na stanowisko kierownika Punktu Konsultacyjnego SGPIŚ w Olsztynie. Pełnił też funkcję wiceprezesa Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego. Miało to istotny wpływ na uruchomienie nowego kierunku badań dotyczących migracji i kształtowania się załóg pracowniczych w nowych okręgach przemysłowych. Działalność badawcza w tym regionie zaowocowała wieloma publikacjami, w tym książką pt. *Ruchliwość pracownicza zakładu przemysłowego na przykładzie Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych* (SGPIŚ, 1978), której Mikołaj Latuch był współautorem i redaktorem naukowym.

W działalności Mikołaja Latucha bardzo mocno zaznaczył się związek z Instytutem Gospodarstwa Społecznego, z którym współpracował od 1957 roku. W 1969 roku został jego wicedyrektorem i od tego momentu problematyka demograficzna była silnie reprezentowana w programie badań Instytutu. W latach 1972–1980 był dyrektorem IGS, pełniąc jednocześnie funkcję kierownika Zakładu Społeczno-Demograficznych Zagadnień Rodziny na Wydziale Społeczno-Ekonomicznym SGPIŚ. Dorobek naukowy, osiągnięcia w dziedzinie kształcenia młodej kadry oraz działalność na rzecz rozwoju ruchu naukowego były podstawą do uzyskania przez Mikołaja Latucha w 1974 roku tytułu profesora nadzwyczajnego, a w 1982 – profesora zwyczajnego.

Profesor Mikołaj Latuch ze względu na swoje zainteresowania naukowe stale współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym. Było to szczególnie ważne dla prac badawczych IGS, który korzystał z pomocy GUS, nie tylko gdy chodzi o udostępnianie danych statystycznych, lecz także w kontekście ogólnokrajowych badań realizowanych wspólnie przez IGS i GUS w latach 1961–1987, między innymi na temat pracy kobiet po przerwach macierzyńskich, osób starszych oraz faz rozwoju rodziny i jej potrzeb.

Charakterystyczną cechą działalności Mikołaja Latucha było kontynuowanie badań empirycznych w dziedzinie demografii społeczno-ekonomicznej, istotnych dla polityki ludnościowej, rodzinnej, a szerzej – dla polityki społecznej. Był on jednym z inicjatorów i realizatorem Problemu Węzłowego 11.5 „Optymalizacja struktur demograficznych w Polsce Ludowej”, którym kierował w latach 1975–1980 jako dyrektor Instytutu Go-

spodarstwa Społecznego. W ramach tego programu zrealizowano kilka badań ogólnokrajowych, wśród których było badanie na temat „Urlopy bezpłatne kobiet dla opieki nad małym dzieckiem w latach 1977–1979”, przeprowadzone przez GUS we współpracy z IGS. Jego wyniki stały się między innymi podstawą do wprowadzenia w 1981 roku zasiłku wychowawczego dla matek przechodzących na urlopy wychowawcze. Po raz pierwszy przeliczono wówczas dane NSP'1978 według zawodów, co później zostało wykorzystane w oryginalny sposób w jednej z prac doktorskich, obronionej w SGPiS.

Profesor Mikołaj Latuch wypromował 19 doktorów. Ci spośród nich, którzy uzyskali stopnie doktora habilitowanego lub tytuły profesora, należą dziś do wybitnych znawców problematyki badań statystycznych, demografii i polityki ludnościowej, kontynuują prace badawcze, kształcą studentów i kadry naukowe, zajmują wysokie stanowiska w instytucjach publicznych i wyższych uczelniach.

Do ważnych działalności Mikołaja Latucha należy zaliczyć również międzynarodową współpracę badawczą, głównie z Francją, Czechosłowacją, Bułgarią, Rumunią i ZSRR, co przejawiało się w organizowaniu wspólnych konferencji naukowych i w publikacjach. Przykładem może tu być książka pt. *Rozwój ludności krajów socjalistycznych* (red. M. Latuch i D. Walentej, PWE, Warszawa 1978; w języku rosyjskim opublikowało ją Wydawnictwo Statystyka, Moskwa 1977).

W trakcie prac nad problemami demograficznymi, w tym nad migracjami, zainteresowania Mikołaja Latucha były skierowane na politykę ludnościową, która stwarzała szersze pole badawcze, ponieważ tu można było uwzględnić także wątki pozademograficzne, tj. socjalne, ekonomiczne, edukacyjne i inne. W czasie gdy współpracował z IGS, problematyka związana z polityką ludnościową była przedmiotem wielu organizowanych przez ten Instytut konferencji, które owocowały zbiorowymi publikacjami. Miały one istotne znaczenie dla zrozumienia i upowszechnienia wiedzy o takich procesach, jak: starzenie się ludności, funkcjonowanie rodziny w zmieniających się warunkach, narastanie zjawisk patologicznych i osłabienie stabilności rodziny. Szczególnie duża aktywność IGS w tej dziedzinie pojawiła się wówczas, gdy rozpoczęto realizację Centralnego Programu Badań Demograficznych, który stwarzał duże możliwości realizacji badań empirycznych i publikacji ich wyników.

Prace profesora Mikołaja Latucha na temat polityki ludnościowej powstawały od lat 70. ubiegłego wieku. Przykładem jest tu studium pt. *Elementy polityki ludnościowej w Polsce*, opublikowane w książce *Polityka ludnościowa a współczesne problemy* (KiW, 1975), w którym omówiono pojęcie polityki ludnościowej, jej cele i zadania oraz rolę w kształtowaniu rozwoju ludności i równowagi demograficznej. Autor tego opracowania, charakteryzując obowiązujące wtedy rozwiązania prawne, zajął stanowisko w sprawie roli państwa w kształtowaniu socjalnych aspektów tej polityki. Pełniejszy obraz polityki ludnościowej daje późniejsza jego praca pt. *Polityka ludnościowa europejskich krajów socjalistycznych* (współautor K. Dzieńcio, PWE, 1983). Podobna problematyka występowała także w podręcznikach *Demografia. Materiały do wykładu* (SGPiS, 1967 i 1969) oraz *Demografia społeczno-ekonomiczna* (PWE, 1980 i 1985), które Mikołaj Latuch opraco-

wał dla słuchaczy wykładów ze statystyki oraz demografii i polityki ludnościowej. Inny podręcznik, zatytułowany *Statystyka ludności* (SGPiS, 1986), jest pracą zbiorową, której był współredaktorem. Do publikacji ogólnych, których Mikołaj Latuch był współautorem i redaktorem naukowym, należą *Problemy ludnościowe* (PWE, 1986), *Problemy ludzi starych* (PWE, 1974) oraz *Polityka społeczna – uwarunkowania demograficzne, zadania, potrzeby* (KiW, 1980).

W działalności naukowej profesora Mikołaja Latucha obok problemów krajowych i regionalnych silnie akcentowane były wątki lokalne, które przejawiały się zwłaszcza w pracach doktorskich na jego seminarium, podejmujące tematykę uprzemysłowienia i urbanizacji w ujęciu lokalnym i regionalnym. Dotyczyło to między innymi badań prowadzonych w regionie Olsztyna i Warszawy (w 1982 roku Mikołaj Latuch został pełnomocnikiem rektora SGPiS ds. badań na rzecz Warszawy i regionu warszawskiego). Było to działanie wyprzedzające w pewnym stopniu czas transformacji, w którym nastąpiło silne ukierunkowanie badań na problemy środowisk lokalnych oraz regionalnych, a obecnie jest szczególnie eksponowane jako niezbędne w realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego. Dostrzeganie środowisk lokalnych, występujące już w rozprawie doktorskiej i habilitacyjnej Mikołaja Latucha, uwidoczniło się coraz bardziej, gdy w kolejnych latach transformacji w Polsce zaczęły pojawiać się problemy emigracji. Podjął znowu badanie i wydał monografię pt. *Współczesna emigracja Polaków* („Monografie i Opracowania” SGH, Warszawa 1996).

Profesor Mikołaj Latuch był dobrym organizatorem zespołowej pracy badawczej. W takim działaniu dostrzegał możliwości włączania do pracy studentów, asystentów i doktorantów. Wokół Profesora było zawsze grono osób realizujących zadania wiążące się w szersze problemy badawcze. Jako promotor prac studenckich, podyplomowych i doktorskich mógł to czynić, ponieważ miał cechy badacza integrującego zespoły. Miał też umiejętność organizowania spotkań naukowych, konferencji i seminariów, które skupiały wielu demografów, polityków społecznych i praktyków. Statystyka była dla niego zawsze główną podstawą analiz w dostępnych przekrojach społecznych i przestrzennych, a wyniki badań empirycznych widział jako materiał do poszerzenia analizy i objaśnienia badanych zjawisk lub do otwarcia problemu przez rozpoczęcie badania, gdy danych statystycznych nie było.

Profesor Mikołaj Latuch miał duże zasługi w rozwoju ruchu naukowego w środowisku akademickim i poza nim. Był współzałożycielem i członkiem Rządowej Komisji (później Rady) Ludnościowej, prezesem Polskiego Towarzystwa Statystycznego w latach 1982–1985, współzałożycielem i członkiem Polskiego Towarzystwa Demograficznego, członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN, członkiem Rady Naukowej przy Prezesie GUS, członkiem Rady Naukowej Kolegium Ekonomiczno-Społecznego SGH. Pracując w SGPiS, profesor Mikołaj Latuch zajmował między innymi następujące stanowiska: kierownik Punktu Konsultacyjnego w Olsztynie (1965), kierownik Zakładu Polityki Społecznej, wicedyrektor IGS, kierownik Katedry Polityki Społecznej i Ekonomiki Pracy, dyrektor IGS (1972–1980), kierownik Zakładu Społeczno-Demograficznych Zagadnień Rodziny (1979–1981), kierownik Zakładu Demografii Społeczno-Ekonomicznej na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym (1981–1984).

Mikołaj Latuch opublikował wiele opracowań w postaci książek (łącznie miał udział w wydaniu około 50 pozycji zwartych), artykułów i raportów z badań, których był autorem, współautorem lub redaktorem. Jego pierwsze publikacje ukazały się już w 1958 r. w „Wiadomościach Statystycznych” i „Biuletynie Instytutu Gospodarstwa Społecznego”. Prezentował w nich wyniki analiz oraz wnioski i propozycje nowych badań.

Profesor Mikołaj Latuch w czasie pracy zawodowej w SGPiS i SGH był wykładowcą statystyki, demografii i polityki ludnościowej oraz – jak wspomniano wyżej – autorem lub współautorem podręczników z tych przedmiotów, które wykładał również w Wyższej Szkole Nauk Społecznych i Akademii Spraw Wewnętrznych. Cieszył się popularnością wśród studentów, doceniał znaczenie pracy zespołów badawczych, był otwarty na współpracę. Należał do ludzi aktywnych. Mimo choroby pracował, publikował i prowadził badania. Sylwetka zawodowa i społeczna profesora Mikołaja Latucha jako badacza, autora, dydaktyka czy promotora młodej kadry, z perspektywy długich lat naszej wspólnej pracy na Wydziale i w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym SGPiS oraz SGH, daje podstawę do stwierdzenia, że pozostawił po sobie wyraźny ślad w dyscyplinach, którymi się zajmował. Za osiągnięcia naukowe, rozwój ruchu naukowego oraz współpracę z szeroko rozumianą praktyką otrzymał liczne wyróżnienia i odznaczenia, w tym Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal GUS „200 lat Statystyki Polskiej”, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Profesor Mikołaj Latuch zmarł 3 października 2005 roku.

Źródła

Akta osobowe w archiwum SGH.

Mikołaj Latuch (1931–2005), „Statistics in Transition” 2006, Vol. 7, No 4, s. 929–930.

ADAM KURZYNOWSKI

Juliusz LEO (1861–1918)

Juliusz Franciszek Leo wywodził się z rodziny pochodzenia niemieckiego, jakich wiele znalazło się w Galicji w wyniku tak zwanej kolonizacji józefińskiej¹. Niemieccy przodkowie Juliusza Lea przybyli na teren Galicji z Czech, wkrótce po pierwszym rozbiórze Polski. Zajmowali dość wysokie funkcje w administracji żup solnych oraz kopalniach siarki w Galicji. Ojciec Juliusza Leo, również Juliusz, najpierw pracował jako naczelnik Urzędu Górniczego na Bukowinie, potem był naczelnikiem Zarządu Salinarnego w Stebniku koło Drohobycza. Tam 15 września 1861 roku urodził się jego najmłodszy syn Juliusz Franciszek, późniejszy prezydent Krakowa. Około roku 1867 Juliusz Leo (ojciec) został mianowany naczelnikiem Żup Solnych w Wieliczce. Rodzina Leów przeniosła się do Wieliczki. Po śmierci ojca w 1878 roku Juliusz Leo z matką Krystyną z domu Holzträger i rodzeństwem przeniósł się do Krakowa. Juliusz Leo ukończył Szkołę Główną Ludową (podstawową) w Wieliczce i rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, znanym z wysokiego poziomu nauczania. Po zdaniu matury w roku 1879 zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Lata studiów Juliusza Lea to okres świetnego rozwoju uniwersytetu, który wówczas stał się ogólnopolską placówką naukową przyciągającą młodzież polską ze wszystkich zaborów. Ukończenie Wydziału Prawa zaś otwierało najszersze możliwości dalszej kariery w sądownictwie, advokaturze czy administracji. Największym autorytetem dla młodego J. Lea był prof. dr Julian Dunajewski², budzący podziw swą wiedzą i indywidualnością. Stał się on wzorem dla Lea, na który w swej działalności naukowej i publicznej powoływał i którego nauki starał się stosować. Gdy sam był już profesorem i piastował urząd głowy miasta, utrzymywał z prof. Dunajewskim bliższe kontakty towarzyskie i bywał gościem w jego domu.

¹ Józef II, cesarz austriacki, panował w latach 1780–1790, prowadził intensywną kolonizację Galicji, sprowadzając urzędników i rzemieślników z krajów niemieckojęzycznych monarchii habsburskiej.

² Prof. dr Julian Dunajewski, ekonomista, kierownik Katedry Umiejętności Politycznych, Statystyki i Prawa Administracyjnego Austriackiego, dziekan Wydziału Prawa oraz rektor UJ. Jego bratem był kard. Albin Dunajewski, biskup krakowski.

Na uniwersytecie, tak jak poprzednio w gimnazjum, Juliusz szybko wyróżnił się swoimi zdolnościami i inteligencją, a wymagane egzaminy zdawał z odznaczeniem. Te wybitne zdolności umożliwiły mu uzyskanie stypendium i zapewnienie sobie na okres studiów środków materialnych, których ze śmiercią ojca, jeszcze przed maturą, został pozbawiony. Był stypendystą Fundacji Kazimierza Prus Petryczyna, a następnie otrzymał Stypendium im. Cesarza Franciszka Józefa i Elżbiety, które pobierał do ukończenia studiów. W 1884 roku otrzymał stopień doktora praw, a jego promotorem był prof. dr Mieczysław Bochenek³.

W okresie studiów uniwersyteckich skryształizowały się przekonania polityczne i ideologiczne Juliusza Lea. Wpływ na kształtowanie się poglądów politycznych młodzieży akademickiej miała ogólna atmosfera uczelni. Profesorowie Wydziału Prawa w przeważającej większości byli konserwatystami i to właśnie najwybitniejsi z nich formowali oraz wypracowywali program tego stronnictwa. Wielu profesorów Uniwersytetu reprezentowało szkołę historyczną krakowską, były to bowiem lata największego jej powodzenia. Takie nieprzeciętne indywidualności w gronie profesorskim musiały wywierać silny wpływ na młodych studentów. W tej atmosferze ukształtowały się poglądy konserwatywne młodego Juliusza Lea.

Jeszcze przed doktoratem, w marcu 1884 roku, rozpoczął Leo roczny staż w c.k. Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu, w charakterze bezpłatnego koncypienta, a od marca 1885 roku został tamże zatrudniony jako koncypient etatowy. Rozbudzone zainteresowania naukowe spowodowały jednak decyzję o jak najszybszym przygotowaniu habilitacji. Postarał się więc o czasowe zwolnienie z obowiązków zawodowych i – pomimo iż dysponował tylko niewielkimi środkami finansowymi – w listopadzie 1885 roku wyjechał na dalsze studia teoretyczne do Berlina. Tam słuchał wykładów z zakresu ekonomii politycznej, nauki skarbowości i statystyki, biorąc czynny udział w seminariach ekonomiczno-statystycznych. Niezależnie od zajęć uniwersyteckich wykorzystywał swój pobyt w Berlinie na pracę w Bibliotece Pruskiego Biura Statystycznego, zbierając materiały do rozprawy o podatku od spadków. Po uzyskaniu Stypendium im. Adama Mickiewicza, przyznawanego przez Akademię Umiejętności, udał się na dalsze studia do Paryża, by wysłuchać wykładów w Académie des Sciences Morales et Politiques.

Po powrocie do Krakowa wiosną 1885 roku Juliusz Leo był już zdecydowany poświęcić się karierze naukowej, zwolnił się więc z pracy w Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu, przechodząc do praktyki adwokackiej, której jednak praktycznie nie prowadził. W 1887 roku wyjechał do Warszawy w celu zgromadzenia materiałów do referatu na zorganizowany w Krakowie w dniach 8–10 września 1887 roku I Zjazd Prawników Polskich. Wygłosił na nim odczyt pt. *Reformy skarbowe Sejmu Czteroletniego*. W roku 1888 przedstawił jako rozprawę habilitacyjną pracę pt. *Podatek od spadków w teorii i polityce skarbowej państw europejskich* (Kraków 1891) oraz wygłosił wykład habilitacyjny pt. *Najnowsze teorie o podatku osobisto-dochodowym*. 20 września 1888 roku otrzymał stopień docenta na-

³ Prof. dr Mieczysław Bochenek (1838–1887), ekonomista, profesor UJ, radny Miasta Krakowa.

uki skarbowości, prawa skarbowego i ekonomii politycznej oraz został zatrudniony na Uniwersytecie Jagiellońskim w charakterze docenta prywatnego (bezpłatnego).

Podjmując zajęcia dydaktyczne na UJ, poświęcał dużo czasu na pracę naukową, której efektem były prace stanowiące jego właściwy dorobek naukowy. Dotyczyły one głównie podatków i ceł. Najważniejszą pozycją w jego dorobku naukowym była praca pt. *Finanse Galicji oraz projekt reformy skarbu krajowego* (Kraków 1890). Książka ta zwróciła powszechną uwagę, wykazano w niej nie tylko dużą znajomość teorii, lecz przede wszystkim wyraźny temperament polityczny autora. Przyczyniła się ona w pewnej mierze do zmiany stosunków ekonomicznych w Galicji. Duży oddźwięk wywołał również artykuł pt. *Finanse Galicji i budżet krajowy na rok 1898*, zamieszczony na łamach „Ruchu Społecznego”. Wśród innych poruszonych problemów ekonomicznych Galicji, których pospiesznego rozwiązania domagano się, autor położył w niej szczególny nacisk na rozbudowę i rozwój szkolnictwa oraz rychłe zlikwidowanie w Galicji analfabetyzmu. W 1892 roku J. Leo został profesorem nadzwyczajnym nauki skarbowości i prawa skarbowego, a w latach 1892 i 1893 przebywał we Francji celem zapoznania się z organizacją oraz działalnością towarzystw kredytowych i rolniczych. Z czasem aktywność administracyjna i polityczna Juliusza Lea zaczęła dominować nad aktywnością akademicką. W 1904 roku w związku z objęciem funkcji prezydenta Miasta Krakowa został urlopowany z pracy na UJ. Mimo iż do roku 1917 formalnie pozostawał profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, zajęć dydaktycznych ani badań naukowych *sensu stricte* nie prowadził.

Lata dziewięćdziesiąte XIX w. to początek nowej drogi życiowej Juliusza Lea, która doprowadziła go aż do krzesła prezydenckiego Miasta Krakowa oraz stanowiska prezesa Koła Polskiego w parlamencie wiedeńskim. Przedstawiając poszczególne etapy jego drogi życiowej, warto zwrócić uwagę na fakt, jak powoli i systematycznie, ale coraz mocniej wciągała Lea działalność publiczna. Związanie się z konserwatystami krakowskimi oraz osobiste zaangażowanie w działalność polityczną spowodowały, że młody profesor odsunął na bok możliwości dalszych sukcesów naukowych, a zajął się głównie pracą dla miasta i kraju. Jak wielu innych konserwatystów, współpracował z „Czasem” – organem swego stronnictwa, publikując na jego łamach już od lat osiemdziesiątych liczne artykuły na tematy związane z problemami ekonomicznymi i skarbowymi. Został nawet współpracownikiem „Czasu” i przez wiele lat (do 1904) kierował działem ekonomicznym tego pisma. Łączność z konserwatystami umocnił przez wstąpienie w 1896 roku do Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego, które skupiało sfery ziemiańskie i pełnił w nim też funkcję członka komitetu. W tych latach uwidocznili się również podział w obozie konserwatystów na „starych” i „młodych”, a w 1896 roku „młodzie” utworzyli samodzielny Klub Konserwatywny, którego jednym z inicjatorów był J. Leo.

W 1893 roku Juliusz Leo został wybrany radnym Miasta Krakowa. Funkcja radnego miejskiego otworzyła przed nim zupełnie nowe pole pracy. Dała mu ona możliwość dokładnego zapoznania się zarówno z działaniem samorządu i Magistratu, jak i zorientowania się w aktualnych sprawach miejskich. J. Lea wybrano do sekcji skarbowej, zajmującej się prowadzeniem spraw majątku gminnego, układaniem budżetu miejskiego

i sprawdzaniem prawidłowości jego realizacji. Szybko zwrócił na siebie uwagę w Magistracie m. Krakowa i w roku 1896 został generalnym referentem budżetu miejskiego. Po objęciu tej funkcji zaproponował utworzenie w radzie komisji budżetowej. Swoją postawą i wiedzą Leo szybko zdobył zaufanie i w 1895 roku rada powierzyła mu reprezentowanie interesów miasta we Lwowie i Wiedniu.

Orientacja w zagadnieniach komunalnych, jaką zdobył J. Leo w czasie swoich podróży zagranicznych, stanowiła punkt odniesienia i dawała podstawę do nowoczesnego ujmowania tych zagadnień na gruncie krakowskim. Działając w Radzie Miasta J. Leo zaproponował pakiet koniecznych reform, pozwalających na podniesienie poziomu gospodarczego i rangi Krakowa. W 1901 roku J. Leo został wybrany wiceprezydentem miasta. Jako wiceprezydent koncentrował się na działalności inwestycyjnej, stojąc jednocześnie na czele komisji inwestycyjnej Rady i zabiegając o pożyczki na sfinansowanie niezbędnych inwestycji.

11 lipca 1904 roku Juliusz Leo został wybrany prezydentem Miasta Krakowa. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie do swojej śmierci 21 lutego 1918 roku. Pełnił on urząd wódcy miasta przez czternaście lat, najdłużej spośród sześciu prezydentów Krakowa doby autonomii Galicji. Jego dokonaniem było sfinalizowanie wykupienia w 1905 roku Wawelu od Austriaków oraz rozpoczęcie szeroko zakrojonych prac jego rewitalizacji. Jemu Kraków zawdzięcza przeobrażenie w nowoczesny wielkomiejski ośrodek. Jest on nade wszystko twórcą Wielkiego Krakowa (obszar Krakowa zwiększył się z 7 do 47 km²). Rozszerzenie terytorium Krakowa przeprowadził Leo dzięki żelaznej konsekwencji i wytrwałości, realizując to przedsięwzięcie przez trzynaście lat. Ostatnim jego akcentem było włączenie do Krakowa w roku 1915 jego obecnej prawobrzeżnej części, wcześniej samodzielnego miasta Podgórze. Rozwój Krakowa rozpoczęty przez pierwszego autonomicznego prezydenta miasta Józefa Dietla⁴, znakomitego oraz – obok Mikołaja Zyblikiewicza⁵ – najenergiczniejszego i utalentowanego realizatora, znalazł kontynuację w osobie ostatniego prezydenta Krakowa tego okresu – Juliusza Lea.

Juliusz Leo był także wybitnym politykiem konserwatywnym tej doby. W 1901 roku odbywały się wybory do Sejmu Krajowego we Lwowie. Neokonserwatyści wysunęli kandydaturę J. Lea (liczył on wówczas 40 lat, miał za sobą 10 lat profesury oraz 8 lat pracy w Radzie Miejskiej, szereg lat działalności w Krajowej i Państwowej Radzie Kolejowej, długi okres działalności w stronnictwie konserwatywnym, w którym należał do elity skupionej w Klubie Konserwatywnym). W wyniku przeprowadzonej intensywnej kampanii wyborczej został wybrany posłem do Sejmu Krajowego. W 1911 roku odbyły się wybory do parlamentu austriackiego w Wiedniu. Wystartował w nich J. Leo i zdobył mandat poselski. Stąd od tego roku J. Leo był jednocześnie posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie i posłem do parlamentu w Wiedniu. Już przy konstituowaniu

⁴ Prof. dr Józef Dietl (1804–1878), lekarz, polityk, profesor i rektor UJ, kierownik Katedry Medycyny Wewnętrznej i Kliniki Lekarskiej, twórca balneologii polskiej. W latach 1866–1874 prezydent Miasta Krakowa.

⁵ Mikołaj Zyblikiewicz (1823–1887), adwokat i polityk, prezydent Miasta Krakowa w latach 1874–1881, kontynuator zmian miasta zapoczątkowanych przez J. Dietla.

Koła Polskiego przy parlamencie wiedeńskim J. Leo został wybrany jednym z czterech wiceprezesów koła. W 1912 roku został przewodniczącym Koła Polskiego w parlamencie austriackim.

Rok 1912 jest szczytem osiągnięć politycznych i administracyjnych Juliusza Lea. W tym też kontekście należy popatrzeć na jego wybór na prezesa nowo powstałego Polskiego Towarzystwa Statystycznego w Krakowie. Profesor J. Leo miał zrozumienie dla ważności statystyki. Podczas studiów w Berlinie uczęszczał na wykłady ze statystyki. Czynnych badań statystycznych jednak nie prowadził. Jego wybór na prezesa PTS zapewniał prestiż i szerokie możliwości działania nowo powstałemu towarzystwu. Jednoczyło ono statystyków polskich ze wszystkich zaborów, gdyż jego prezes był prezydentem Krakowa oraz znanym i wpływowym politykiem, posłem we Lwowie i w Wiedniu, przywódcą polskich członków parlamentu austriackiego.

Wybuch I wojny światowej załamał ambitne plany administracyjne i polityczne J. Leo. Miejsce rozwoju gospodarczego Krakowa i Galicji zajęła walka o przetrwanie wojny. J. Leo wyczuwał już nadejście nowych powojennych czasów. Poparł tworzenie przez Piłsudskiego Legionów Polskich. Z jego inicjatywy Rada Miasta Krakowa przekazała w 1914 roku milion koron na tworzenie legionów. W wyniku porozumienia polskich środowisk konserwatywnych i demokratycznych 16 sierpnia 1914 roku powstał Naczelny Komitet Narodowy, w założeniu mający być najwyższą władzą wojskową, polityczną i skarbową dla Polaków zamieszkujących Galicję. Miał stanowić nadbudowę polityczną nad Legionami Piłsudskiego, walczącymi przy boku armii austriackiej. Jego pierwszym przewodniczącym został Juliusz Leo. Józef Piłsudski nie chciał jednoznacznie wiązać się politycznie z Austrią i ostatecznie nie podporządkował się NKN, a J. Leo zrezygnował z kierowania tym ciałem politycznym. W okresie wojennym podupadł na zdrowiu. Zmarł 21 lutego 1918 roku, w przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości.

Źródła

Bąk-Koczarska C. (1986), *Juliusz Leo – twórca Wielkiego Krakowa*. PAN Oddział w Krakowie, Prace Komisji Historycznej nr 47, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.

Bieniarzówna J., Małecki J.M. (1979), *Dzieje Krakowa, t. 3*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Nowa encyklopedia powszechna PWN (1995–1996), t. 1–6. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992 (1992). PTS, Rada Główna, Warszawa.

JÓZEF POCIECHA

Zygmunt LIMANOWSKI (1877–1943)

Urodził się 15 listopada 1877 roku we Lwowie. Był synem działacza socjalistycznego, historyka i socjologa Bolesława Limanowskiego. Studia rozpoczął w 1898 roku na Uniwersytecie w Zurychu, w 1899 roku przeniósł się na Politechnikę na Wydział Dróg i Mostów. Po trzech latach, w 1903 roku wyjechał do Brukseli i podjął tam studia ekonomiczne w Szkole Nauk Politycznych i Społecznych. Tam też nawiązał ścisły kontakt z ruchem socjalistycznym, przerwał studia i jako emisariusz Polskiej Partii Socjalistycznej w 1904 roku przybył do Królestwa Polskiego. Włączył się czynnie w organizowanie ruchu zawodowego na terenie Łodzi, Warszawy i Kalisza. W 1905 roku brał czynny udział w rewolucji, a w 1906 został aresztowany i więziony w Cytadeli Warszawskiej i w Twierdzy Modlińskiej do 1907 roku. W 1911 roku wyjechał do Wiednia i do końca 1912 roku studiował na Uniwersytecie statystykę matematyczną i ubezpieczeniową. W 1913 roku przyjechał do Lwowa i rozpoczął pracę w Krajowym Biurze Statystycznym, zaznajamiając się praktycznie z badaniami statystycznymi.

Po wybuchu wojny wstąpił do Legionów, jednak w 1915 roku został zwolniony z powodów zdrowotnych i przeniósł się do Warszawy. Od 1917 do 1920 roku pracował jako naczelnik Wydziału Statystycznego w Powszechnej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych, redagując równocześnie „Sprawozdania Ubezpieczeń Wzajemnych od Ognia” i organizując wówczas także szereg badań statystycznych.

W latach 1921–1939 był naczelnikiem Wydziału Statystycznego Zarządu m.st. Warszawy, nadając tej placówce charakter nowoczesnego biura statystycznego. Na tym stanowisku dążył przede wszystkim do powiązania prac statystycznych z bieżącymi potrzebami gospodarki miejskiej, między innymi w oparciu o dorobek europejskich biur statystycznych.

Od końca I wojny światowej prowadził wykłady w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, przemianowanej w 1933 roku na Szkołę Główną Handlową. W 1925 roku uzyskał

tytuł profesora SGH i został kierownikiem Katedry Statystyki tej uczelni. W SGH – z którą był związany do 1939 roku – prowadził wykłady z teorii statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, matematyki ubezpieczeniowej oraz statystyki ubezpieczeniowej. Z wykładów przeprowadzonych w roku akademickim 1937/38 opracował obszerny skrypt pt. „Teoria statystyki” wydany nakładem Towarzystwa Bratnia Pomoc Studentów SGH.

Ogłosił liczne prace z zakresu statystyki. W 1918 roku przeprowadził badanie statystyczne rejestrujące szkody wojenne w Królestwie Polskim zakończone obszernym opracowaniem pt. *Zniszczenia wojenne w badaniach b. Królestwa Polskiego*. Przedstawił w nim rejestr zniszczeń w 8108 miejscowościach i oszacowaną wartość tych zniszczeń. Opracowanie to miało być później pomocne przy uzyskiwaniu środków na odbudowę zniszczonych budowli.

W 1921 roku dokonał przekładu z języka angielskiego dzieła G. Yule’a „Wstęp do teorii statystyki”, które było na polskim rynku wydawniczym pierwszym kompletnym podręcznikiem statystyki teoretycznej. Dokonując tego przekładu ujednolicił jednocześnie terminologię statystyczną.

W latach 1921–1922 był redaktorem „Rocznika Statystycznego m.st. Warszawy” i w latach 1923–1924 „Miesięcznika Statystycznego m.st. Warszawy” wydawanego od 1925 roku wraz z „Kroniką Warszawy”. W 1937 roku został redaktorem naczelnym „Przeglądu Statystycznego” – organu Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W czasopiśmie tych zamieszczał swoje artykuły dotyczące różnych dziedzin życia Warszawy, przedstawiając je głównie od strony statystycznej.

Był też współredaktorem – wraz z Janem Piekałkiewiczem – „Rocznika statystyki miast polskich” (T.1 – 1928 r., T.2 – 1930 r.) zawierającego dla większych miast polskich dane liczbowe w zakresie ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Roczniki te były wydawane przez GUS we współpracy ze Związkiem Statystyków Miejskich, sugerującym dobór przez GUS materiałów statystycznych do tych roczników. Brał też udział w Zjazdach Statystyków Miejskich organizowanych co kilka lat w różnych miastach Polski. Od 1930 roku był przewodniczącym Komitetu Wykonawczego poszczególnych Zjazdów, wygłaszając w ich trakcie referaty odnoszące się do statystyki miejskiej.

Z. Limanowski należał do wielu krajowych i międzynarodowych organizacji statystycznych, będąc ich czynnym członkiem. W 1925 roku został wybrany członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, a w 1930 roku otrzymał tytuł członka honorowego tego Instytutu. Pełnił w nim funkcję wiceprzewodniczącego Sekcji Statystyki Wielkich Miast. Aż do 1939 roku brał udział we wszystkich organizowanych przez MIS międzynarodowych sesjach. W 1930 roku Węgierskie Towarzystwo Statystyczne mianowało go członkiem honorowym. Obok Edwarda Szturm de Sztrema był w 1937 roku jednym ze współzałożycieli Polskiego Towarzystwa Statystycznego, które wówczas powstało z przekształcenia Sekcji Statystyki (której też przewodniczył) Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich w samodzielną profesjonalną organizację polskich statystyków. Na zebraniach tych towarzystw wygłaszał wiele referatów dotyczących badań

statystyki, a także zadań i potrzeb statystyki miejskiej. W 1925 roku został członkiem Instytutu Gospodarstwa Społecznego (IGS).

W okresie II wojny światowej (aż do śmierci) był dyrektorem Wydziału Statystycznego Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy, gdzie starał się, wraz z grupą innych polskich statystyków, prowadzić badania, które mogłyby być przydatne w warunkach powojennej gospodarki. Uczestniczył także w pracach IGS, a w latach 1942–1943 prowadził wykłady w Miejskiej Szkole Handlowej, pod której szyldem kryła się tajna Szkoła Główna Handlowa.

Zmarł w Warszawie 17 IV 1943 roku.

Źródła

Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992. Warszawa 1992.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1998. Zygmunt Limanowski. „Polski Słownik Biograficzny”, t. XVII/3, Kraków 1972.

JAN BERGER

Antoni ŁOMNICKI (1881–1941)

Antoni Łomnicki urodził się 17 stycznia 1881 roku we Lwowie, w rodzinie Mariana Łomnickiego, profesora gimnazjum, i Marii ze Szczuckich. Antoni miał dwóch starszych braci: Jarosława (1873–1931) i Maksymiliana (1877–1947). Naukę szkolną odbył w rodzinnym mieście, a 30 czerwca 1899 roku uzyskał świadectwo dojrzałości w IV Gimnazjum Państwowym i rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Studiował u Józefa Puzyny (1856–1919), Jana Rejewskiego (1857–1906), Stanisława Kępińskiego (1867–1908), Mariana Smoluchowskiego (1872–1917) i Kazimierza Twardowskiego (1866–1938). Był aktywnym uczestnikiem Kółka Matematyczno-Fizycznego Studentów Uniwersytetu Lwowskiego. We wrześniu 1903 roku został zastępcą nauczyciela w VI Gimnazjum we Lwowie, a od następnego roku, do września 1907 roku był nauczycielem rzeczywistym w I Gimnazjum w Tarnowie. 8 listopada 1903 roku uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *O odwzorowaniach cząsteczkowych funkcji hypergeometrycznych*; promotorem był Józef Puzyna i dzisiaj tytuł brzmiałby: *O odwzorowaniach konforemnych*. Dyplomowanym nauczycielem szkół średnich został 23 listopada 1903 roku, uzyskując dyplom nauczyciela matematyki i fizyki, jako przedmiotów głównych, w gimnazjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim.

W 1905 roku Łomnicki zawarł związek małżeński z Władysławą z domu Baecker, a 29 sierpnia 1906 roku urodziła się im pierwsza córka – Irena. W roku szkolnym 1906/07 przebywał z żoną i córeczką w Getyndze, aby dalej kształcić się w matematyce. Na pobyt ten otrzymał stypendium Wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W Getyndze słuchał wykładów: Hermanna Minkowskiego (1864–1909), Davida Hilberta (1862–1943), Felixa Kleina (1849–1925), Gustawa Herglotza (1881–1953) i Carla Rungego (1856–1927). Brał udział w seminarium, gdzie zajmowano się teorią funkcji automorficznych, powierzchniami minimalnymi, równaniami całkowitymi i rachunkiem wariacyjnym.

Od 1 września 1907 roku do końca sierpnia 1920 roku był profesorem w VII Gimnazjum we Lwowie, a w roku szkolnym 1916/17 pełnił obowiązki dyrektora. W dniach 18–22 lipca 1911 roku Łomnicki uczestniczył w XI Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Krakowie, gdzie w grupie matematycznej sekcji nauk ścisłych wygłosił odczyt o *pewnikach geometrycznych Hilberta w nauczaniu w szkołach średnich*. W styczniu 1922 roku miał wykłady na kursie dokształcającym nauczycieli matematyki we Lwowie pt. *O równoważności figur płaskich*. W roku akademickim 1913/14 wykładał jako docent prywatny na Wydziale Budowy Maszyn w Szkole Politechnicznej we Lwowie.

W okresie ofensywy rosyjskiej 1914–1915 zajmował się teorią prawdopodobieństwa matematyką ubezpieczeniową, a następnie wykładał matematykę ubezpieczeniową na kursie abiturientów w Szkole Handlowej we Lwowie.

W latach 1918–1919, jako ochotnik w stopniu szeregowca, brał czynny udział w obronie Lwowa, za co otrzymał Krzyż Obrony Lwowa. Uzyskał też stopień podporucznika. Służbę pełnił w Pułku Strzelców Lwowskich.

W latach 1917–1918 opublikował dwie prace, jedną z dziedziny aksjomatyki *O układach zasad koniecznych i dostatecznych służących do definicji pojęcia wielkości* („Wiadomości Matematyczne”, 23, 1919, s. 37–70), drugą z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej *O wielo-okresowych funkcjach jednoznacznych zmiennej rzeczywistej* („Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, R. XI, 1918, s. 807–846). Na podstawie tych prac, 19 sierpnia 1919 roku uzyskał *veniam docendi* (habilitację) z zakresu matematyki w Szkole Politechnicznej we Lwowie (uchwała grona profesorów z 17 VI 1919; zatwierdzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 19 VII 1919). Dwa dni później został powołany na zastępcę profesora w tej szkole na rok 1919–1920 za dra Zdzisława Krygowskiego i jednocześnie został urlopowany z gimnazjum celem przeprowadzania wykładów z matematyki. Wykładał Matematykę I, Repetytorium matematyki elementarnej i Ćwiczenia z matematyki. Był też sekretarzem Towarzystwa Matematycznego we Lwowie.

9 czerwca 1920 roku urodziła się Łomnickiemu druga córka – Ewa. Jej mężem został później Jerzy Broszkiewicz (1922–1993), znany pisarz i literat.

1 sierpnia 1920 roku Łomnicki został profesorem nadzwyczajnym Politechniki Lwowskiej i kierownikiem Katedry Matematyki II.

W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-radzieckiej w stopniu podporucznika.

W tym też roku Łomnicki, za namową Steinhausa, przyjął Stefana Banacha na asystenta, mimo iż Banach nie miał ukończonych studiów (z powodu wybuchu I wojny światowej w 1914 roku Banach skończył tylko dwa lata studiów na Politechnice Lwowskiej (1911–1913)).

27 sierpnia 1921 roku Łomnicki został profesorem zwyczajnym Politechniki Lwowskiej. Odtąd cała jego działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna związana była z tą

uczelnia i lwowskim ośrodkiem matematycznym. W roku 1922 wybrano go na członka przybranego Towarzystwa Naukowego Lwowskiego (czynnym członkiem został w roku 1928). W roku akademickim 1922/23 Robert Szewalski (1903–1993), późniejszy profesor Politechniki Lwowskiej i po wojnie Politechniki Gdańskiej, słuchał wykładów Antoniego Łomnickiego i tak go wspomina:

Łomnicki, elegancki, świetnie i interesująco wykładający, powiedział, że ćwiczenia do wykładów prowadzić będzie dr Stefan Banach, wybitny matematyk, o którym będzie jeszcze głośno w przyszłości.

W latach akademickich 1922/23 i 1937/38 Łomnicki był dziekanem Wydziału Mechanicznego Politechniki Lwowskiej, a w latach 1922/23, 1923/24 i 1939 prezesem Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

W dniach 7–10 września 1927 roku Łomnicki uczestniczył w Pierwszym Polskim Zjeździe Matematycznym, który odbył się we Lwowie. W sekcji dydaktyki matematyki wygłosił odczyt *O programach nauczania w szkołach średnich*. W dniach 3–10 września 1928 roku brał udział w VIII Międzynarodowym Kongresie Matematycznym w Bolonii we Włoszech, jednak nie miał tam żadnego odczytu. Łomnicki uczestniczył też w Kongresie Matematyków Krajów Słowiańskich w Warszawie (23–27 IX 1929). W dziale I. Podstawy Matematyki, Historia, Dydaktyka Matematyki wygłosił odczyt *Uwagi o geometrycznej analizie zadań konstrukcyjnych*, a w dziale V. Matematyka Stosowana odczyt – *O wiernokątnych i wiernopowierzchniowych odwzorowaniach elipsoidy obrotowej*.

Od 1929 roku, z inicjatywy Banacha i Steinhausa i pod ich redakcją, zaczęto wydawać we Lwowie czasopismo „*Studia Mathematica*”. Jak pisze Władysław Orlicz w artykule *Lwowska Szkoła Matematyczna w okresie międzywojennym*, „*Wiadomości Matematyczne*”, 23 (1981), s. 222–231, nazwa czasopisma została zaproponowana przez Antoniego Łomnickiego.

24 czerwca 1929 roku przyznano Łomnickiemu, dla badań naukowych, urlop płatny z pełnym uposażeniem na letnie półrocze roku akademickiego 1929/30, a 30 stycznia 1930 roku otrzymał, z Funduszu Kultury Narodowej, zasiłek bezwrotny w wysokości 6 tys. złotych na odbycie sześciomiesięcznej podróży naukowej do Włoch i Francji. Od lutego 1930 roku Łomnicki przebywał 8 miesięcy na studiach naukowych w Rzymie (II–V 1930), Paryżu (V–VI 1930), Getyndze (VI–VII 1930) i Berlinie (VII–IX 1930).

W roku akademickim 1930/31 Łomnicki był dziekanem Wydziału Ogólnego Politechniki Lwowskiej, a w 1933 roku kandydatem na rektora. Został wybrany na zebraniu delegatów 23 maja 1933 roku, ale nie został zatwierdzony przez Prezydenta Rzeczypospolitej (decyzja z 7 VI 1933). Był też, w latach akademickich 1938/39 i 1939/40, prorektorem Politechniki Lwowskiej (w drugiej kadencji został jednak zdjęty z tej funkcji we wrześniu 1939 roku, po wkroczeniu Rosjan do Lwowa). Był również Prezesem Oddziału Lwowskiego Polskiego Towarzystwa Matematycznego w latach 1922–1924 i 1939 oraz członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od

24 XI 1933) i na Wydziale Nauk Matematyczno-Fizycznych Polskiej Akademii Umiejętności (od 19 XII 1938 roku).

1 listopada 1937 roku ukształtowała się Sekcja Statystyki Matematycznej Polskiego Towarzystwa Statystycznego z Antonim Łomnickim jako przewodniczącym i drem Janem Wiśniewskim jako sekretarzem. Sekcja w chwili powstania liczyła 26 członków, a w dniu 31 grudnia 1938 roku – 37. Na zebraniach Sekcji referaty wygłosili między innymi Jerzy Neyman: *Zagadnienie estymacji (szacowania statystycznego)* – 11 kwietnia 1938 roku i Tadeusz Banachiewicz: *Krakowianowe rozwiązywanie równań normalnych* – 21 listopada 1938 roku. W dniu 25 marca 1939 roku w Żółtej Sali Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie postanowiono powołać Oddział Lwowski Polskiego Towarzystwa Statystycznego, do którego wstąpiło 15 osób. Przewodniczącym Oddziału został Antoni Łomnicki, a sekretarzem dr Henryk Lepucki. Ważnym faktem w pracach Polskiego Towarzystwa Statystycznego było powołanie do życia w roku 1938 organu naukowego Towarzystwa w postaci czasopisma „Przegląd Statystyczny”. W składzie Redakcji powołanej przez Radę Towarzystwa znalazł się Antoni Łomnicki.

Otrzymał szereg medali i odznaczeń, m. in. Medal Niepodległości (1932) i Krzyż Obrony Lwowa. W dniach 3 września 1938 i 11 listopada 1938 roku przyznano mu najpierw brązowy, a potem srebrny Medal za Długoletnią Służbę Politechnice Lwowskiej.

Łomnicki uprawiał taternictwo. Brał udział w pierwszych przejściach nowymi szlakami na Szczyrbską Przełęcz (1917) i Sławkowski Szczyt (1921). Głośne było uratowanie przez niego życia rannemu turyście na Mięguszowieckim Szczycie Czarnym w 1924 roku.

Drugą żoną Łomnickiego od 1935 roku była Maria (1906–1979), z domu Turowicz. Małżeństwo to było bezdzietne.

W dniu 12 września 1939 roku nastąpił atak niemiecki na Lwów i zaczęło się oblężenie miasta. Po tygodniu wojska niemieckie ustąpiły miejsca wojskom radzieckim (na podstawie paktu Ribbentrop-Mołotow o podziale stref wpływów w Europie). Politechnikę Lwowską przemianowano na Lwowski Instytut Politechniczny. Po zweryfikowaniu kadry nauczającej przez komisję z Moskwy, do nauczania dopuszczono 80 osób. Polacy wykładali po polsku, Ukraińcy po ukraińsku, a marksizm-leninizm wykładano po rosyjsku. Polacy stanowili tylko około 25% studentów. 30 czerwca 1941 roku, po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, zjawili się ponownie Niemcy. W nocy z 3 na 4 lipca 1941 roku Łomnicki został aresztowany wraz z grupą uczonych lwowskich przez gestapo i rozstrzelany rankiem 4 lipca na Wzgórzach Wuleckich we Lwowie.

Zakres zainteresowań Antoniego Łomnickiego był szeroki – obejmował analizę, rachunek prawdopodobieństwa, statystykę, kartografię i dydaktykę. W latach 1911–1941 Antoni Łomnicki napisał łącznie 23 książki, w tym 12 podręczników gimnazjalnych i 4 podręczniki akademickie, które opublikowane zostały w latach 1911–1947. Opracował popularne podręczniki szkolne: *Geometria* (cz. I i II, następnie cz. III i IV, trzykrotnie

wydawane w latach 1911–1920), *Tablice matematyczno-fizyczne* (13 wydań) i *Trygonometria i geometria analityczna*. Na tych podręcznikach kształciły się całe generacje młodzieży. Uczestniczył aktywnie w reformie nauczania matematyki zarówno w zaborze austriackim, jak i w niepodległej Polsce. Wśród podręczników na szczególną uwagę zasługuje nowoczesny podręcznik *Rachunek różniczkowy i całkowy dla potrzeb przyrodników i techników* (Kraków 1935 i 1936, t. I–III; Katowice 1947 i 1948, t. I–III; Katowice 1949, t. I–II). Książka ta była tak dobrze napisana, że jeśli uaktualnić w niej oznaczenia i język polski, to mogłaby być nadal używana jako podręcznik akademicki i to nawet dla studentów matematyki. Był wybitnym specjalistą i znawcą zagadnień z zakresu kartografii matematycznej. Ogłosił rozprawę *Podstawy matematyczne kartografii* (Tarnów 1905), której tematem było zastosowanie teorii powierzchni do odwzorowań kuli na płaszczyznę. Zagadnienie to, kontynuowane w późniejszym okresie, znalazło swój wyraz w podręczniku *Kartografia matematyczna* (Warszawa 1927). Wprowadził nowe poprawne metody w rzutowaniu przy opracowaniu międzynarodowej mapy świata w pracy *Matematyczna analiza projekcji mapy międzynarodowej w skali 1:1000000* (1927). Podał również prostą metodę pomiarów za pomocą sygnałów radiogoniometrycznych przy użyciu siatki przez siebie skonstruowanej. Metodę tę przedstawił w pracy *Projekcje o dwu punktach wyróżnionych*. Działalność w zakresie kartografii przyczyniła się do powołania go na eksperta w Międzynarodowym Komitecie Żeglugi Powietrznej (CINA).

Antoni Łomnicki opublikował około 30 prac naukowych. Wśród nich wyróżniają się dwie. W pracy *Nouveaux fondements du calcul des probabilités (Definition de la probabilité fondée sur la théorie des ensembles)*, „*Fundamenta Mathematicae*”, 4 (1923), s. 34–71, jako jeden z pierwszych przedstawił próbę sformułowania pojęcia prawdopodobieństwa na gruncie ogólnej teorii miary. Praca ta została złożona do druku 19 listopada 1920 roku. Praca Hugona Steinhausa na ten sam temat była również opublikowana w tym samym tomie „*Fundamenta Mathematicae*”, jednak została złożona do druku później, to jest 22 czerwca 1922 roku. Osiągnięcie Łomnickiego, by użyć teorii miary w prawdopodobieństwie, a dokładniej, by termin „prawdopodobieństwo” był miarą zbioru, zostało zauważone przez jemu współczesnych. Na pracę tę powołują się między innymi: de Finetti, Dodd, Vivanti i Kołmogorow. Drugim ważnym osiągnięciem Łomnickiego w matematyce było jego twierdzenie o funkcjach okresowych. Twierdzenie to zostało udowodnione przez Burstina w 1915 roku, jednakże dowód ten nie był poprawny. Zostało ono niezależnie odkryte i udowodnione przez Łomnickiego w pracy *O wielookresowych funkcjach jednoznacznych zmiennej rzeczywistej*, „*Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział III Nauk Matematycznych i Przyrodniczych*” 11 (1918), s. 807–846.

Łomnicki był gorliwym propagatorem metod statystycznych i probabilistycznych, czego wyrazem były wykłady profesora na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej, jego działalność w Polskim Towarzystwie Statystycznym i publikacje przeglądowe w czasopiśmie „*Kosmos*” (czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika wydawane we Lwowie od 1876), w serii B. „*Przegląd Zagadnień Naukowych*”. Rachunkowi prawdopodobieństwa i jego zastosowaniom poświęcona jest praca *Z zagadnień matematyki. IV. Rachunek prawdopodobieństwa i jego zastosowania*, „*Kosmos*”,

seria B, t. 53, z. 3 (1928), s. 325–339. W pracach *Zagadnienia statystyki matematycznej. Cz. I. Statystyka jednej zmiennej*, „Kosmos”, seria B, t. 53, z. 4 (1928), s. 477–506 i *Zagadnienia statystyki matematycznej. Cz. II. Statystyka dwóch i więcej zmiennych. Teoria korelacji*, „Kosmos”, seria B, t. 55, z. 2–3 (1930), s. 165–240, o charakterze informacyjnym, przedstawił stan statystyki matematycznej, podając szereg przykładów i oryginalnych ujęć różnych zagadnień, jak np. teorii korelacji i teorii kowariancji. Pierwsza z tych prac była przedmiotem jego wykładu na Kursie Naukowo-Dydaktycznym dla nauczycieli matematyki i fizyki w szkołach średnich wygłoszonego 22 października 1928 roku. Z kolei praca *Sulla necessita di distinguere due Negeri di dipendenza nella statistica a due variabili*, „Giornale Istituto Italiano d. Attuari”, 1 (1930), s. 165–240, to treść wykładu wygłoszonego przez Łomnickiego na Uniwersytecie w Rzymie na kursie prowadzonym przez Castelnuovo. Precyzuje on, że w statystyce dwóch i więcej zmiennych należy wyraźnie odróżniać dwa rodzaje zależności i niezależności, a mianowicie *niezależność stochastyczną i korelacyjną*. Na prostych przykładach wykazuje, że te dwa rodzaje niezależności mają odmienny charakter i były źródłem rozmaitych błędów i niejasności.

Władysław Orlicz, który w latach 1930–1937 był starszym asystentem i adiunktem w Katedrze Matematyki II na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lwowskiej kierowanej przez Antoniego Łomnickiego, tak scharakteryzował swego szefa (*Przemówienie wygłoszone przy nadaniu doktoratu honorowego Politechniki Poznańskiej*, „Wiadomości Matematyczne, 22 (1980), s. 279–284):

Prof. Łomnicki starał się zawsze o pozyskanie dla lwowskiego środowiska matematycznego wybitnych matematyków. Np. Stefan Banach rozpoczął swą karierę we Lwowie od asystentury u Łomnickiego. W Katedrze Łomnickiego znalazło się też miejsce dla Stefana Kaczmarza, a następnie dla jednego z czołowych przedstawicieli Szkoły Banacha, Stanisława Mazura. [I dalej.] Łomnicki był świetnym dydaktykiem. Bardzo lubiany przez studentów, był doskonałym wykładowcą. Był autorem pierwszego polskiego podręcznika dla potrzeb przyrodników i techników. Był również autorem poważnej liczby podręczników gimnazjalnych, z których uczyły się całe pokolenia naszej młodzieży, a ja sam w dużej mierze zawdzięczam studiowaniu jego podręczników to, że rozwinęły się u mnie zainteresowania matematyczne. Był gorliwym propagatorem metod probabilistycznych i statystycznych. Był prekursorem idei aksjomatycznego ujęcia rachunku prawdopodobieństwa, formułując te idee już w 1923 roku w pracy umieszczonej w „Fundamenta Mathematicae”. Cały szereg prac poświęcił zbadaniu i krytyce projekcji, użytej do Międzynarodowej Mapy Świata w skali 1:1 000 000. W tych sprawach był ekspertem, będąc autorem znakomitej Kartografii matematycznej. Od 1935 roku objął wykłady z matematyki stosowanej i zajął się należytą organizacją tego studium. Razem ze Stefanem Kaczmarzem prowadziliśmy ćwiczenia do tego wykładu. To było jednym z powodów, że razem z Kaczmarzem zaczęliśmy się interesować matematyką stosowaną.

Natomiast Stefan Banach w 1944 roku napisał (*Uczni polscy zamordowani przez hitlerowców. Antoni Łomnicki – Włodzimierz Stożek*, „Czerwony Sztandar”, Lwów 1944, nr 87 i *Pamięci zamordowanych uczonych*, Tygodnik „Wolna Polska” z 18 XII 1944, s. 2):

Tej strasznej nocy przyszli mordercy Hitlera po profesora Antoniego Łomnickiego. Lwowiainin, przez dwadzieścia kilka lat pracował na Politechnice Lwowskiej jako profesor matematyki. Przygotował do zawodu setki inżynierów. Dbał o to, by uczniowie jego umieli matematykę. Byłem jego asystentem. On pierwszy wskazał mi jakie wielkie i odpowiedzialne jest zadanie profesora. Był wybitnym, jednym z największych pedagogów, jakich znałem, autorem wielu popularnych książek do szkół średnich, między innymi jednego z najlepszych podręczników analizy wyższej dla techników, przewyższającego zagranicze. Jego dzieło, traktujące o kartografii stoi na wysokim poziomie. Równie wielka jak pedagogiczna była działalność naukowa prof. Łomnickiego. Najważniejsza praca jest znana i cytowana w świecie naukowym, podaje związek między rachunkiem prawdopodobieństwa a miarą Lebesgue'a. Prof. Łomnicki był człowiekiem ogromnej energii i pracy. Wielu jego byłych asystentów, będących dzisiaj profesorami wyższych zakładów naukowych zawdzięcza mu przygotowanie do zawodu pedagogicznego. Prof. Łomnicki był powszechnie lubiany i poważany, miał wielu przyjaciół, którzy wysoko cenili jego zalety duchowe. Niemcy zamordowali profesora Łomnickiego, bo – chociaż był uczonym – w ich tępych, skartłowaciałych umysłach był tak samo niebezpieczny jak żołnierz uzbrojony w karabin i granaty.

Źródła

Kolankowski S., *Łomnicki Antoni (1881–1941)*, w: S. Domoradzki, Z. Pawlikowska-Brożek, D. Węglowka (red.), *Słownik biograficzny matematyków polskich*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2003, s. 143–144. Maligranda L., *Antoni Łomnicki (1881–1941)*. „Wiadomości Matematyczne” 2008, XLIV, s. 61–112.

MIROŚLAW KRZYSKO

Adam MACHNOWSKI (1919–1989)

Adam Machnowski, syn Antoniego i Józefy Kowalskiej, urodził się 22 grudnia 1919 roku w Warszawie, w niezamożnej rodzinie mieszczańskiej. Bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej wstąpił ochotniczo do wojska. W latach 1937–1939 odbył kursy podchorążych przy 71. Pułku Piechoty w Grodnie i w Szkole Podchorążych Piechoty w Ostrowie-Komorowie. Uczestniczył w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 roku, walcząc w stopniu podchorążego na linii Sanu. W latach 1939–1945 przebywał w kilku obozach jenieckich na terenie Niemiec (Emsland, Köln, Bonn, Kleinenbremen).

Po powrocie do kraju w roku 1946 A. Machnowski studiował w Szkole Głównej Handlowej (do 1949). Równoległe od listopada 1946 roku pracował w Narodowym Banku Polskim na stanowisku urzędnika w Biurze Rozrachunków Międzynarodowych (znał dobrze język francuski, niemiecki i angielski). W marcu 1947 roku przeszedł do pracy w Głównym Urzędzie Statystycznym, w którym pracował aż do kwietnia 1982 roku, to jest do przejścia na emeryturę.

W latach 1954–1960 A. Machnowski studiował w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, gdzie obronił pracę magisterską ze statystyki matematycznej na Wydziale Finansów i Statystyki.

Od 1960 roku A. Machnowski był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej; w latach 1962–1966 pełnił funkcję I sekretarza PZPR w GUS.

W GUS A. Machnowski był zatrudniony na stanowiskach sekretarza administracyjnego, podreferendarza i radcy. 19 lipca 1952 roku został naczelnikiem Wydziału Obrotu Towarowego, Cen i Komunikacji w Departamencie Obrotu i Finansów. W latach 1952–1956 A. Machnowski był dyrektorem Departamentu Statystyki Obrotu i Cen, w latach 1965–

–1972 dyrektorem Departamentu Koordynacji, a później dyrektorem Departamentu Informacji i Analiz.

13 lutego 1972 roku A. Machnowski został wiceprezesem Głównego Urzędu Statystycznego i pierwszym zastępcą prezesa GUS (funkcję tę pełnił do 1982). Od roku 1957 wchodził w skład Kolegium GUS.

W toku prac kształtował metodologię badań i analiz, zwłaszcza w dziedzinie statystyki handlu i cen, a także organizację i tematykę badań statystycznych oraz publikacji. Od momentu powołania na stanowisko dyrektora był stałym członkiem Kolegium GUS oraz przez kilka kadencji członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS (w latach 1959–1970) i redakcji „Wiadomości Statystycznych”.

A. Machnowski prowadził także działalność szkoleniową i popularyzatorską w dziedzinie statystyki. W roku akademickim 1949/50 był asystentem w Katedrze Statystyki Ekonomicznej w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, a także wykładowcą na licznych kursach organizowanych przez GUS. Był współautorem: publikacji *Wskazówki metodyczne w zakresie statystyki obrotu towarowego*, podręcznika dla technikum handlowego *Sprawozdawczość i statystyka*, prac: *Rola i zadania statystyki państwowej w planowaniu i zarządzaniu gospodarką narodową w krajach RWPG* (Warszawa 1971), *Aktualne problemy demograficzne kraju* (Warszawa 1974), *Zagadnienia metodologiczne statystyki społeczno-demograficznej* (Warszawa 1975), *Rola młodzieży w życiu społeczno-gospodarczym kraju* (Gdańsk 1976), *Statystyka ekonomiczno-społeczna w Polsce. Stan i perspektywy* (Warszawa 1978) oraz *Problemy demograficzne województwa lubelskiego* (Puławy 1979).

A. Machnowski publikował liczne artykuły w: „Wiadomościach Statystycznych” (*O metodzie obliczenia zmian poziomu płac realnych stosowanej przez GUS* – nr 1/1956; *Z problematyki obliczania indeksów „nożyce cen”* – nr 1/1957; *Kontakty robocze GUS ze statystykami radzieckimi* – nr 5/6/1957; *Uwagi o organizacji terenowych organów statystyki* – nr 3/1959; *Ujednoczenie badań statystycznych handlu zagranicznego* – nr 4/1959; *Z problematyki obliczeń wskaźników cen* – nr 1/1959; *Niektóre zadania statystyki w świetle uchwał X Plenum KC PZPR* – nr 1/1968; *O wyższą rangę badań warunków bytu* – nr 12/1971), „Statystyku Terenowym” (*Podział prac statystycznych w ZSRR na dwa piony* – nr 11/1967; *Problem ujednoczenia sprawozdawczości z dostaw eksportowych* – nr 2/1968), „Biuletynie GUS PTOS” (*Zagadnienie jednostki podstawowej w sprawozdawczości handlu detalicznego* – nr 7/1963), „Gospodarce Planowej” oraz w czasopiśmie poświęconych problematyce handlu.

W latach 1963–1981 A. Machnowski aktywnie uczestniczył w kilkudziesięciu seminariach i konferencjach statystycznych organizowanych przez Komisję Europejskiej Współpracy Gospodarczej, Komisję Ekonomiczną Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej itp. (w Finlandii, Czechosłowacji, Szwajcarii, Francji, na Węgrzech, w Bułgarii, NRD, Jugosławii, Rumunii, Francji Austrii i ZSRR), prezentując własne referaty dotyczące: indeksów cen detalicznych, obrotów handlowych między krajami RWPG, systemu wyliczenia wskaźników wolumenu i cen oraz funduszy spożycia w krajach RWPG.

W latach siedemdziesiątych XX wieku A. Machnowski był przewodniczącym Komisji Statystyki i Demografii Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

A. Machnowski poświęcił statystyce cały okres pracy zawodowej. Działał na rzecz podnoszenia prestiżu statystyki polskiej z dużym zaangażowaniem i odpowiedzialnością.

A. Machnowski był żonaty z Henryką z domu Majcherkiewicz.

A. Machnowski był odznaczony: Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964).

Zmarł 3 stycznia 1989 roku. Został pochowany w Warszawie na cmentarzu komunalnym na Powązkach.

Źródła

Adam Machnowski [nekrolog]. *Wiadomości Statystyczne* 1989, nr 1, s. 48.

Bibliografia wydawnictw GUS 1918–1968. Warszawa 1968.

Bibliografia wydawnictw GUS 1968–1973. Warszawa 1976.

Bibliografia wydawnictw GUS 1974–1980. Warszawa 1988.

Materiały archiwalne GUS.

Słownik biograficzny statystyków polskich. Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Henryk MIKOS (1941–1984)

Henryk Mikos urodził się 6 stycznia 1941 roku w Zagrodach w województwie lubelskim. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego im. ks. Adama Czartoryskiego w Puławach, w roku 1959 rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Dyplom magistra matematyki uzyskał w roku 1963, po czym (1.10.1963) rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Statystyki Matematycznej na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie.

Od 1 października 1966 roku do 1971 roku był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta. Pracując na tej uczelni, zdobywał kolejne stopnie naukowe, a profil uczelni i współpraca z naukowcami innych specjalności oraz liczne konsultacje w dużym stopniu wyznaczyły kierunek prowadzonych przez niego badań naukowych. Jego zainteresowania koncentrowały się na rozwijaniu metod matematycznych, a w szczególności statystyki matematycznej, wykorzystywanych w teorii eksperymentu i biometrii oraz zastosowaniu metod numerycznych do analizy danych uzyskanych z eksperymentów.

W 1971 roku mgr Henryk Mikos uzyskał stopień naukowy doktora nauk matematycznych na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym UMCS w Lublinie, na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Operatory rzutowe w analizie wariancji*. Jej obrona odbyła się 22 czerwca tegoż roku, promotorem był prof. Wiktor Oktaba – kierownik katedry, w której pracował doktorant.

Po uzyskaniu stopnia doktora Henryk Mikos kontynuował pracę na stanowisku adiunkta w tej samej katedrze (zmieniła ona nazwę na Katedra Zastosowań Matematyki i została przeniesiona na Wydział Techniki Rolniczej). Uczelnia zmieniła też nazwę na Akademię Rolniczą. Henryk Mikos na tym stanowisku pracował do roku 1982.

Dr Henryk Mikos nie ograniczał swojej działalności tylko do badań naukowych. Był też bardzo zaangażowany w działalność organizacyjną.

Od października do grudnia 1964 roku uczestniczył w szkoleniu organizowanym przez Wrocławskie Zakłady Elektroniczne Mera-Elwro w zakresie programowania i wykorzystania maszyn cyfrowych (zwanych wówczas maszynami elektronowymi). Ułatwiło mu to zaangażowanie się w organizację i działalność związaną z tworzeniem Pracowni Metod Numerycznych (1975), przekształconej w roku 1982 w Zakład Metod Numerycznych oraz z działającym w jego strukturze od 1984 roku Ośrodkiem Informatyki. Ośrodek ten służył nie tylko pracownikom uczelni i studentom, ale także realizowano w nim zlecenia obliczeniowe dla innych jednostek naukowo-badawczych. Związane to było często z koniecznością tworzenia nowego, właściwego oprogramowania. Za pracę nad organizacją Zakładu Metod Numerycznych Henryk Mikos został wyróżniony Nagrodą Rektora.

W latach 1975–1984 był kierownikiem Pracowni, a następnie Zakładu Metod Numerycznych powołanego w katedrze, w której zainstalowane zostały i kolejno działały: maszyny cyfrowe Odra 1325, czechosłowacka SM 4–20, a także już pierwsze komputery osobiste IBM PC XT i Amstrady PC 1512 połączone w lokalną sieć. Przy ich użyciu prowadzono ćwiczenia ze studentami.

Henryk Mikos bardzo dobrze kierował ośrodkiem, który w roku 1982 zatrudniał 28 osób. W latach 1981–1984 pełnił funkcję pełnomocnika rektora ds. komputeryzacji zarządzania uczelnią.

Umiał połączyć działalność organizacyjną z nauką. Był zastępcą kierownika Kursu Zastosowań Matematyki, zorganizowanego przez Instytut Matematyczny PAN i Instytut Podstaw Informatyki PAN. Z instytucjami tymi współpracował także, realizując tematy węzłowe i międzyresortowe.

W roku 1981 Henryk Mikos uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie doświadczalnictwa rolniczego na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Lublinie, na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Wielozmienna analiza wariancji w układach doświadczalnych z rozszczepionymi poletkami* (AR w Lublinie, „Rozprawy Naukowe” 59). Od 1 czerwca 1982 roku był zatrudniony na stanowisku docenta.

Do jego najważniejszych osiągnięć należy zaliczyć zastosowanie operatorów rzutowych do analizy wariancji różnych układów eksperymentalnych, ze szczególnym uwzględnieniem układów z pojedynczym i wielokrotnym rozszczepieniem jednostek eksperymentalnych. Dla tych układów opracował teorię dotyczącą najlepszych estymatorów liniowych i kwadratowych w modelach jedno- i wielozmiennych, stałych i mieszanych.

Warto również wspomnieć o zainteresowaniu Henryka Mikosa iteracyjnymi metodami analizy wariancji dla danych niezerównoważonych, podlegających dwukierunkowej kla-

syfikacji krzyżowej, które zostały zaproponowane – jedna przez holenderskich badaczy Corstena (1958) i Verdoorena (1969), a druga przez Hammerle'a (1974). Metodom tym Henryk Mikos poświęcił kilka prac, rozważając przypadki ważonych i nieważonych restrykcji w analizie, stosując metodę operatorów rzutowych.

Wyniki swoich badań opublikował w 22 oryginalnych pracach naukowych. Ponadto zaprezentował 21 referatów na krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych. Jest też autorem dwóch skryptów-przewodników dla osób wykorzystujących metody statystyczne i oprogramowanie maszyn cyfrowych do analizy danych eksperymentalnych.

Henryk Mikos był członkiem (1972–1984) i przewodniczącym Komisji Rewizyjnej (1981–1984) lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego, członkiem Towarzystwa Biometrycznego (1971–1984), członkiem (1980–1984) oraz sekretarzem (1980–1984) polskiej Sekcji Międzynarodowego Towarzystwa Statystyki Matematycznej i Prawdopodobieństwa im. Bernoullich.

Henryk Mikos był nie tylko bardzo dobrym organizatorem, ale także dobrym dydaktykiem. Prowadził wykłady i seminaria ze statystyki matematycznej, doświadczalnictwa i informatyki dla studentów różnych wydziałów AR w Lublinie, ale też na AWF w Białej Podlaskiej i dla studentów Wydziału Lekarskiego AM w Lublinie. Prowadził wykłady na studiach doktoranckich w AR w Lublinie i na Politechnice Lubelskiej. Kierował trzema pracami magisterskimi.

Za swoje osiągnięcia naukowo-dydaktyczne i organizacyjne został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i kilkoma nagrodami Rektora AR.

Dr hab. Henryk Mikos był żonaty i miał dwie córki. Zmarł 5 czerwca 1984 roku w Poznaniu, uczestnicząc w międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Linear Statistical Inference LinStat'84*, zorganizowanej przez Instytut Matematyczny PAN oraz Akademię Rolniczą w Poznaniu.

Pochowany jest na cmentarzu przy ulicy Lipowej w Lublinie. Odszedł niespodziewanie w pełni sił twórczych, pozostawiając wiele niezrealizowanych zadań.

Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

Oktaba W., *Wspomnienie o Henryku Mikosie* (1941–1984). Listy Biometryczne (Biometrical Letters) 1985, Vol. XXII, No. 2, s. 37–39.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktyczni Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR w Lublinie, Lublin 1998.

MIROŚŁAWA WESOŁOWSKA-JANCZAREK

Stefan MOSZCZEŃSKI (1871–1946)

Stefan Moszczeński, syn Bolesława, właściciela ziemskiego, i Marii z Milewskich, urodził się 24 maja 1871 roku w Broniszach w powiecie warszawskim. Po ukończeniu nauki w III Gimnazjum w Krakowie w roku 1889 rozpoczął studia na uniwersytecie wiedeńskim oraz w Hochschule für Bodenkultur w Wiedniu. Po zaliczeniu dwóch lat studiów rolniczych przerwał studia uniwersyteckie i wyjechał do Polski celem odbycia rocznej praktyki w Licheniu, należącym do majątku Gosławskich. Dyplom ukończenia rolnictwa uzyskał w Wiedniu w 1893 roku. Potem pracował w większych gospodarstwach rolnych, początkowo koło Kalisza, następnie na Kujawach, w okolicy Piotrkowa, a od roku 1900 przez prawie osiem lat w rodzinnym, 90-hektarowym majątku w Broniszach. Od 1893 roku w „Gazecie Rolniczej” publikował artykuły dotyczące gospodarstwa wiejskiego, głównie produkcji rolnej. Dzięki tym publikacjom oraz pracy społecznej w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, a także w Sekcji Rolnej (od 1907 r. Centralne Towarzystwo Rolnicze) w 1901 roku S. Moszczeńskiemu zaproponowano objęcie Katedry Uprawy Roli i Roślin w Studium Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Propozycji tej nie przyjął.

W latach 1908–1911 S. Moszczeński na Wydziale Rolniczym Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie wykładał administrację, organizację gospodarstw oraz taksację rolne. W 1909 roku zorganizował tam Zakład Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich. Po przekształceniu wydziału w Kursy Przemysłowo-Rolnicze przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w latach 1911–1916 prowadził tam wykłady nauki zarządu i ogólnej uprawy roślin. Kontynuował je w latach 1916–1918 w utworzonej z kursów Wyższej Szkole Rolniczej w Warszawie. W roku 1916 S. Moszczeński został członkiem Rady Naukowej, a w 1917 – Rady Nadzorczej Szkoły.

W 1918 roku Wyższą Szkołę Rolniczą upaństwowiono, nadając jej nazwę Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

Przed I wojną światową S. Moszczeński pisał na temat: rachunkowości rolnej, nawożenia mineralnego, płodozmianów i cen zboża. Na łamach „Gazety Rolniczej” oceniał publikacje współczesne z zakresu organizacji i ekonomiki gospodarstw. Jego główne rozprawy z tego okresu to: *Ekonomiczna działalność rolnicza* (1893), *Wycena majątków ziemskich* (1913), *Gdzie są granice intensywności* (1913) oraz wydana współautorsko ze Stefanem Biedrzyckim *Wobec braku rąk do pracy* (1910). W 1914 roku studenci opublikowali skrypt z wykładów S. Moszczeńskiego – *Nauka zarządzania i prowadzenia gospodarstw wiejskich*.

17 marca 1919 roku S. Moszczeński został profesorem zwyczajnym Zarządu Gospodarstwa Wiejskiego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, w 1921 roku kierownikiem katedry o tej nazwie, przekształconej w roku 1929 w Katedrę Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich. W latach 1928–1929 S. Moszczeński wykładał również ekonomikę ogrodnictwa; w roku akademickim 1922/23 był dziekanem Wydziału Ogrodniczego SGGW, a w roku akademickim 1926/27 wykładał rachunkowość i taksacje rolnicze w Studium Rolniczym Uniwersytetu Wileńskiego.

Problematyka prac S. Moszczeńskiego dotyczyła głównie teorii ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych oraz praktycznego zastosowania tego działu nauk rolniczych. S. Moszczeński jako jeden z pierwszych na świecie stworzył podstawy do rozpatrywania działalności gospodarstw wiejskich przy zastosowaniu metod statystyki matematycznej i metod ekonometrycznych. Ogłosił pięć praw produkcji rolniczej i wprowadził czynniki jej oceny (współczynniki ukształtowania ziemi, intensywność upraw, harmonogramy i preliminarze graficzne itd.).

Jako pierwszy w Europie S. Moszczeński w badaniach ekonomiczno-rolniczych zastosował metody matematyczne J. von Thünera oraz w ekonomice rolnej metody statystyki matematycznej. Po raz pierwszy przedstawił całość swych poglądów na przydatność owych metod w pracy *Metody statystyki w ekonomice rolnej* (Warszawa 1922) oraz w podręczniku *Podstawy organizacji gospodarstw wiejskich. Cz. I, Metody statystyczne w zastosowaniu do organizacji gospodarstw rolniczych, ogrodniczych i leśnych* (Warszawa 1924). Wiele publikacji S. Moszczeński poświęcił zagadnieniom metodyki badań stosowanej w ekonomii rolniczej. Do najważniejszych z nich należała praca *Zagadnienia metodologiczne w ekonomice gospodarstw wiejskich* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1937, t. 40).

S. Moszczeński wiele prac poświęcił rachunkowości rolnej. Na Międzynarodowym Kongresie Rolniczym w Bukareszcie (1928) wygłosił referat pt. *Ujednostajnienie metod statystycznych dla opracowania materiałów rachunkowych z gospodarstw wiejskich* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1929, t. 22). Po jego śmierci ukazał się obszerny, klasyczny podręcznik *Rachunkowość gospodarstw wiejskich* (Biblioteka Puławska, Seria „Prace Społeczno-Gospodarcze” nr 98/1947).

S. Moszczeński opracował między innymi metody: wyceniania gruntów, opierające się na dochodowości gospodarstw rolnych (*Wycenianie gruntów i posiadłości wiejskich*,

Warszawa 1933), racjonalnej pracy w rolnictwie przez sprawną organizację i umiejętne posługiwanie się siłami roboczymi (*Racjonalizacja pracy w gospodarstwach wiejskich*, Warszawa 1934).

Profesor S. Moszczeński interesował się także teorią nauki i nauczania rolnictwa oraz organizacją wyższego szkolnictwa rolniczego. Pisał o tym między innymi w artykułach: *Wyższa nauka rolnicza* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1934, t. 32), *Od wiedzy praktycznej w rolnictwie do wiedzy naukowej* (*Księga pamiątkowa SGGW*, Warszawa 1937), *Główne wytyczne reformy wyższych studiów rolniczych* („*Rolnictwo*” 1937, r. 9, t. 3) oraz w referatach wygłoszonych na zebraniach sekcji kształcenia rolniczego Związku Rolników i Leśników z Wyższym Wykształceniem: *Organizacja praktyk rolniczych w związku z wyższym wykształceniem* (1935), *O pożądanym zmianach w organizacji wyższych studiów rolniczych* (1937).

S. Moszczeński był zwolennikiem matematyzacji rolnictwa. W ekonomice gospodarstw rolnych stworzył własną szkołę, nazywaną szkołą matematyczną. W ponad 53-letniej pracy naukowej ogłosił 102 rozprawy naukowe, artykuły i referaty. Jest twórcą szkoły naukowej, do której należeli: Ryszard Manteuffel, Waław Pytkowski, Nora Krusze, Józef Dłużewski i Hanna Paszkowiczowa. Wykształcił kilka pokoleń rolników.

S. Moszczeński był: członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków, Instytutu Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie, członkiem korespondentem Czechosłowackiej Akademii Rolniczej w Pradze i członkiem Międzynarodowej Rady Naukowej w Międzynarodowym Instytucie Rolnictwa w Rzymie, delegatem Związku Organizacji Rolniczych RP do Głównej Rady Statystycznej, przewodniczącym Zarządu Wydziału Organizacji Gospodarstw Wiejskich Centralnego Towarzystwa Rolniczego, przewodniczącym Komitetu Rolniczego Rady Nauk Ścisłych i Stosowanych.

W roku 1936 został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta. Był dwukrotnie żonaty: z Urszulą z Mierzyńskich (1894) i Wiktorią z Szepelskich (1945).

Stefan Moszczeński zmarł 10 lipca 1946 roku w Żelaznej koło Skierniewic, w majątku szkolnym SGGW. W roku 1947 został ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Żbikowie koło Pruszkowa.

Dorobek naukowy profesora omówiono na dwóch sesjach naukowych zorganizowanych w Warszawie: 22 kwietnia 1971 roku przez V Wydział PAN i Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN oraz 2 grudnia 1971 roku przez Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW.

Źródła

Akta osobowe w Archiwum SGGW.

Polski Słownik Biograficzny, t. XXII/1, z. 92. Ossolineum 1977.

Prof. S. Moszczeński. „*Nauka Polska*” 1971, r. 19, nr 6, s. 135–137.

S. Moszczeński jako myśliciel, uczony, wychowawca, dydaktyk. „Nauka Polska” 1971, r. 19, nr 6, s. 137–144.

S. Moszczeński, pierwszy polski agronometryk. „Nauka Polska” 1971, r. 19, nr 6, s. 144–150.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1993.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Marcin NADOBNIK (1883–1953)

Marcin Nadobnik urodził się 9 listopada 1883 roku w Wielichowie (obecnie powiat grodziski), w wielodzietnej rodzinie chłopskiej, od dawna zasiedziałej w Wielkopolsce. Jego rodzice – Jan Nadobnik i Weronika z Krajewskich – prowadzili niewielkie gospodarstwo rolne. Po ukończeniu szkoły powszechnej w roku 1896 rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, którą kontynuował, utrzymując się z korepetycji i dorywczych prac. W okresie gimnazjalnym działał w tajnych kółkach samokształceniowych i organizacjach młodzieżowych (m.in. w „Czerwonej Róży”).

W 1905 roku Marcin Nadobnik z wyróżnieniem zdał maturę i wyjechał do Krakowa, gdzie podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1906 roku przeniósł się na uniwersytet w Berlinie, a następnie w Greifswaldzie (Gryfia). W roku 1908 uzyskał doktorat z filozofii w zakresie ekonomii i statystyki na Uniwersytecie Greifswaldzkim na podstawie pracy pt. *Die Abnahme des durchschnittlichen Heiratsalters in Deutschland*.

Po powrocie z Greifswaldu do Wielkopolski M. Nadobnik współpracował z Wiktorem Kulerskim (1865–1935), znanym działaczem ludowym, twórcą i długoletnim wydawcą „Gazety Grudziądzkiej”. Zmuszony, ze względów politycznych, do opuszczenia zaboru pruskiego w roku 1909 przeniósł się do Lwowa. Przez 10 lat był pracownikiem naukowym w Krajowym Biurze Statystycznym, którym kierował wówczas prof. Józef Buzek. W 1911 roku ożenił się z Bronisławą Wandą Kaczorowską, z zawodu nauczycielką, a dwa lata później urodził się im jedyny syn Kazimierz (Grycz (1983) błędnie podaje, że mieli trzech synów).

W 1919 roku M. Nadobnik przeprowadził się do Warszawy i przez kilka miesięcy pracował na stanowisku naczelnika wydziału w Głównym Urzędzie Statystycznym, którego był jednym z pierwszych współorganizatorów. Jesienią tego roku powrócił do

Wielkopolski i został naczelnikiem Wydziału Budżetowego w Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu. Pracując na tym stanowisku współuczestniczył w tworzeniu Uniwersytetu Poznańskiego i znacząco przyczynił się do rozbudowy jego bazy materialnej.

Po habilitacji na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w roku 1920 M. Nadobnik organizuje Katedrę Statystyki na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego i zostaje jej kierownikiem. Jako profesor nadzwyczajny pracował w niej do wybuchu II wojny światowej, kilkakrotnie pełniąc funkcje prodziekana i dziekana wspomnianego wydziału. Był także współorganizatorem utworzonej w 1926 roku Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu, która w roku 1938 została przekształcona w Akademię Handlową. Tam prowadził wykłady i seminarium ze statystyki, równoległe pracując na Uniwersytecie Poznańskim.

W 1939 roku, po przejściowym internowaniu, M. Nadobnik został wysiedlony przez Niemców do Warszawy, gdzie pracował jako kierownik Biura Statystycznego Ubezpieczalni Społecznej. Jednocześnie wykładał na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich oraz prowadził badania dla Delegatury Rządu na Kraj w zakresie organizacji i zagospodarowania Ziemi Zachodnich i Północnych po wojnie. Z Janem Rutkowskim i Stefanem Zaleskim – również profesorami wspomnianego uniwersytetu – przygotował program seminarium statystycznego. Drogą tajnej korespondencji przekazał go swemu synowi, por. Kazimierzowi Nadobnikowi, wówczas jeńcowi oflagu IIC w Woldenbergu, gdzie w końcu 1942 roku zorganizowane zostały studia uniwersyteckie. W ramach tego seminarium, którym kierował K. Nadobnik, przeprowadzono unikatowy spis jeńców. Dzięki temu oficerski obóz IIC stał się zapewne jedynym obozem jenieckim, a z pewnością jedynym obozem dla jeńców polskich, o którym zebrano tak wnikliwe i wyczerpujące materiały statystyczne (Nadobnik, 1984).

Po powstaniu warszawskim prof. M. Nadobnik trafił do obozu w Pruszkowie, a po opuszczeniu go zamieszkał w Miechowie. Do zakończenia działań wojennych pracował w Ubezpieczalni Społecznej.

W marcu 1945 roku M. Nadobnik wrócił do Poznania i ponownie objął kierownictwo Katedry Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim. Wznowił też zajęcia dydaktyczne w Akademii Handlowej. W roku 1946 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. W ramach seminarium statystycznego do 1950 roku wypromował dziewięciu doktorów, którzy zasilili kadrę dydaktyczną obu wymienionych uczelni.

Opublikowany dorobek naukowy prof. M. Nadobnika obejmuje kilkadziesiąt prac. Do roku 1918 były to głównie opracowania poświęcone stosunkom ludnościowym i gospodarczym w Galicji (*Przyszły spis ludności*, 1910; *Szkoły dla mniejszości polskich*, 1910; *Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych*, 1911; *Przysiółki w Galicji Wschodniej*, 1911; *Ludność Galicji w 1910 r.*, 1912; *Materiały statystyczne do reformy sejmowej ordynacji wyborczej*, 1912; *Podatki bezpośrednie w Galicji przypisane na rok 1910*,

1912; *Die Finanzen der Bezirkvertretungen Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung*, 1914; *Stan koni, bydła rogatego i trzody chlewnej w Galicji w I półroczu 1916 r.*, 1917).

Publikacje M. Nadobnika w okresie międzywojennym obejmowały głównie zagadnienia ludnościowe i były w znacznym stopniu związane z powszechnymi spisami ludności w 1921 i 1931 roku. Do tych opracowań należą między innymi: *Obszar i ludność b. dzielnicy pruskiej* (1921); *Spis ludności* (1921); *Wyniki spisu ludności* (1922); *Ludność Polski* (1922); *Ludność Polski według ostatniego spisu z uwzględnieniem statystyki narodowościowej w okręgach wyborczych* (1922); *Obszar i ludność Polski* (1929); *Powojenny rozwój ludności* (1930); *Ludność Polski w 1931 r.* (1932); *Wyludnianie się wsi wielkopolskiej* (1937). Wiele artykułów w tym okresie M. Nadobnik poświęcił ludności niemieckiej: *Przesiedlenie Niemców w Poznańskim* (1923); *Rozsiedlenie Niemców w Poznańskim* (1926); *Liczba Niemców w Polsce Zachodniej* (1927); *Problem niemiecki na Ziemiach Zachodnich* (1933); *Niemcy w województwach zachodnich w świetle spisu ludności z r. 1931* (1933). W tym czasie ukazał się też podręcznik akademicki autorstwa M. Nadobnika pt. *Statystyka teoretyczna* (1929).

Po II wojnie światowej działalność badawcza i publikacyjna M. Nadobnika znacznie osłabła. Sytuacja ta wiązała się głównie z dużym zaangażowaniem Profesora w pracę organizacyjno-dydaktyczną. Prowadząc wykłady i seminaria, M. Nadobnik dostrzegał braki w materiałach do nauczania statystyki, które próbował uzupełnić, wydając skrypt uniwersytecki pt. *Statystyka praktyczna* (1947).

Na podkreślenie zasługuje aktywność M. Nadobnika w ramach towarzystw i organizacji społecznych. Już w roku 1919 był członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (Kruszka, 2011), a w 1937 roku wszedł w skład Rady nowo utworzonego Polskiego Towarzystwa Statystycznego (PTS). W roku 1938 zorganizował Poznański Oddział PTS i został przewodniczącym jego Zarządu. Po reaktywowaniu PTS w marcu 1947 roku ponownie został członkiem Rady PTS w Warszawie, do której wybrano go również na Walnym Zgromadzeniu w roku 1949. Profesor M. Nadobnik był także aktywnym członkiem Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich oraz Komisji Nauk Społecznych w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, a w latach 1923–1925 redagował dział ekonomiczny w czasopiśmie „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”.

Marcin Nadobnik wiele czasu, pracy i środków finansowych poświęcił „małej ojczyźnie”, z której się wywodził i gdzie miał korzenie (w kronikach Wielichowa odnotowano Grzegorza Nadobnika jako wójta w latach 1690–1691, Jana Nadobnika – wójta i burmistrza w latach 1725–1728 oraz Wawrzyńca Nadobnika – wójta w latach 1742–1743). Uczestniczył w tworzeniu i prowadzeniu organizacji gospodarczych opartych na zasadach spółdzielczych i społecznych (Bank Ludowy, mleczarnia, cegielnia, kółka rolnicze), inwestując w te przedsięwzięcia własne pieniądze. W 1921 roku wspólnie z żoną założył i wyposażył ze swoich oszczędności spółdzielczą wytwórnię kilimów „Kilim Wielichowski”. Zatrudniano w niej prawie sto dziewcząt z Wielichowa i pobl-

skich Rakoniewicz, ucząc je zawodu i zapewniając im utrzymanie. Wiadomo też, że z myślą o utworzeniu uniwersytetu ludowego kupił dwór w Prochach (niedaleko Wielichowa), ale tego planu nie zdołał zrealizować ani w okresie międzywojennym, ani po wojnie.

Profesor M. Nadobnik nigdy nie zapomniał o swoim chłopskim pochodzeniu. Wręcz szczylił się nim i był dumny z tego, że chłopski syn – dzięki wytrwałej, żmudnej i efektywnej pracy oraz wymagającej wielkiego hartu postawie życiowej – zdołał osiągnąć status, którego inni mogli mu zazdrościć. Doskonale wiedział, ile to kosztuje i dlatego starał się ułatwić potrzebującym osiągnięcie podobnego celu; dał temu wyraz zarówno w pracy pedagogicznej, jak i w relacjach rodzinnych. Szczególną uwagę poświęcał zawsze młodzieży pochodzącej z rodzin chłopskich, wspierając ją wszelkimi dostępnymi sposobami i środkami, również finansowymi. Pełniąc funkcję kuratora Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej w Poznaniu, od chwili powstania tej organizacji (1922) aż do roku 1939, zapisał się w pamięci wielu studentów potrzebujących wsparcia w różnych okolicznościach życiowych. Podobnie postępował także w stosunku do krewnych i znajomych z Wielichowa, którzy uczyli się w poznańskich szkołach lub pracowali w Poznaniu. Często gościł ich w swoim domu, a nawet umożliwiał im zamieszkanie tam podczas nauki czy pracy.

W swych przekonaniach politycznych prof. M. Nadobnik sympatyzował z ruchem ludowym. W tym duchu wychował też syna – Kazimierza, działacza mikołajczykowskiego PSL. Kazimierz Nadobnik był członkiem Rady Naczelnej PSL, wiceprezydentem Poznania w roku 1945, wiceprzewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w latach 1945–1947, a w roku 1947 wybrano go na posła do Sejmu Ustawodawczego z okręgu gnieźnieńskiego. Jeszcze jako poseł został aresztowany 22 lipca 1950 roku (immunitet odebrano mu dopiero trzy miesiące później) i skazany na 13 lat pozbawienia wolności za przekonania i działalność polityczną. Początkowo był więziony w Warszawie przy ul. Rakowieckiej, a następnie we Wronkach i Wrocławiu. W 1956 roku zwolniono go z więzienia i zrehabilitowano.

Wydarzenia związane z aresztowaniem i uwięzieniem jedyne go syna bardzo nadwerżyły zdrowie i zaciążyły na karierze profesorskiej M. Nadobnika. Odsunięty od pracy dydaktycznej pod zarzutem „braku klasowego ujęcia treści prowadzonych wykładów”, w 1951 roku zrezygnował z kierowania Katedrą Statystyki i przeszedł na przymusową emeryturę. Trzeba dodać, że miał wówczas na utrzymaniu i pod opieką także synową z dwiema kilkuletnimi córkami. Ostatni raz widział się z synem we Wronkach 29 grudnia 1953 roku. Dwa dni później doznał wylewu krwi do mózgu i zmarł w Poznaniu.

Profesor M. Nadobnik został pochowany na cmentarzu w rodzinnym Wielichowie, w grobie rodziców (w 1973 roku spoczęła tam również jego żona Bronisława Wanda). Spośród pracowników obu poznańskich uczelni, z którymi M. Nadobnik był związany, w ostatniej drodze profesorowi towarzyszyło tylko kilka najbliższych osób. Liczne powózki wysłane na stację kolejową w Rakoniewiczach, by przewieźć członków Senatu

tych szkół na pogrzeb w Wielichowie, wróciły puste (Wierzchośławski, 2006, s. 157).
Takie to były czasy...

Poznański ośrodek naukowy wiele zawdzięcza prof. M. Nadobnikowi, zwłaszcza jako współtwórcy Uniwersytetu Poznańskiego i wyższych szkół ekonomicznych, organizatorowi i kierownikowi katedr statystyki w tych uczelniach, ale również twórcy programów nauczania statystyki, wykładowcy, kierownikowi seminariów magisterskich i doktorskich, wychowawcy wielu znakomitych naukowców oraz praktyków w dziedzinie statystyki i demografii. Jego praca na rzecz statystyki oficjalnej zarówno w czasie zaborów, jak i w wolnej Polsce, a także aktywny udział w życiu polskich towarzystw statystycznych też zasługują na szczególne uznanie.

We wspomnieniach o prof. M. Nadobniku czytamy:

Był człowiekiem o silnej osobowości [...] Prostolinijność postępowania jednała Mu wielki szacunek i zaufanie, cieszył się powszechnie wysokim autorytetem etyczno-moralnym. W bezpośrednich kontaktach był niezwykle prosty, skromny, niewynoszący się ponad otoczenie, życzliwy (Wierzchośławski, 2006, s. 156).

Te cechy, podobnie jak patriotyczna postawa Profesora – w wymiarze narodowym i lokalnym, nastawienie na pracę organiczną i przedkładanie dobra wspólnego ponad korzyści osobiste z pewnością godne są docenienia i naśladowania.

Źródła

- Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976*. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 322.
- Archiwum i relacja Wandy Nadobnik (Warszawa), wnuczki Marcina Nadobnika, córki Kazimierza Nadobnika.
- Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*. UAM, Poznań 1972, s. 184–189.
- Grycz M., *Nadobnik Marcin*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 505 i 506.
- Kruszka K., *Polskie Towarzystwo Statystyczne w Wielkopolsce*. „Wiadomości Statystyczne” 2011, nr 12.
- Kruszka K., *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 230 i 231.
- Nadobnik K., *Charakterystyka jeńców obozu IIC w świetle liczb*, w: *Oflag IIC Woldenberg. Wspomnienia jeńców*. KiW, Warszawa 1984, s. 38–45.
- Statystyczna karta historii Poznania*. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 227 i 228.
- Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 88 i 89.
- Wierzchośławski S., *Marcin Nadobnik*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 151–157.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Zygmunt NAWROCKI (1910–1978)

Zygmunt Nawrocki urodził się 2 maja 1910 roku w Balicach koło Krakowa. Po ukończeniu szkoły średniej w roku 1929 podejmuje studia na Wydziale Rolnym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia przerywa w 1932 roku, by je dalej kontynuować w latach 1936–1939. Wybuch II wojny światowej nie pozwala na ich zakończenie. Kończy je po wojnie na tej samej uczelni (w 1945 r.) z wynikiem bardzo dobrym. Uzyskuje stopień i tytuł inżyniera rolnictwa oraz magistra nauk rolniczych. W latach studiów, od 1937 do 1939, współpracuje z prekursorem statystycznej metodyki doświadczeń rolniczych w Polsce prof. dr. J. Przyborowskim, pracując w Zakładzie Hodowli Roślin i Doświadczalnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Sekcji Nasiennej przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym w Krakowie. Wtedy to rozpoczął swoje gruntowne i wielce profesjonalne przygotowanie pod kierunkiem swego Mistrza, w zagadnieniach statystycznej metodyki doświadczalnictwa roślinnego. Efekt tej współpracy został udokumentowany we wspólnej pracy pt. *Doświadczenia z odmianami pszenicy jarej przeprowadzone w Polsce w latach 1936–1938*, opublikowanej w „Przeglądzie Doświadczalnictwa Rolniczego” (Warszawa 1939). W tym czasie Zygmunt Nawrocki publikuje samodzielne opracowania z zakresu doświadczalnictwa rolniczego. W okresie wojny, w latach 1939–1943, pracuje w Krakowskiej Izbie Rolniczej, w Stacji Badania Gleb i Nawozów, a od roku 1943 do 1951 w Hodowli Nasion K. Buszczyński i S-wie. Pod koniec wojny zajmuje się hodowlą buraka w Górcie Narodowej pod Krakowem. W latach 1946–1951 jest kierownikiem Stacji Hodowli Nasion w Więclawicach na Kujawach, przygotowując jednocześnie rozprawę doktorską. W 1950 roku uzyskał stopień doktora nauk rolniczych na Wydziale Rolnym Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Promotorem rozprawy pt. *O metodzie dyskryminacji populacji hodowlanych, opartej na pomiarze wielu cech osobników do nich należących* był Stefan Lewicki – profesor zwyczajny szczegółowej uprawy i genetyki roślin. Rozprawa ta była pierwszym w Polsce zastosowaniem teorii analizy dyskryminacyjnej Fishera w naukach rolniczych.

Doktor Zygmunt Nawrocki w roku 1951 objął kierownictwo Zakładu Statystyki Matematycznej, początkowo jako zastępca profesora. W maju 1954 roku decyzją Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki uzyskał tytuł naukowy docenta, w październiku 1957 roku otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, w październiku 1969 roku zaś tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk rolniczych. Rozpoczął się nowy etap rozwoju Zakładu Statystyki Matematycznej, który w tymże 1951 roku został przeniesiony na Wydział Rolniczy SGGW, a rok później, decyzją Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, uzyskał prawa katedry i został przemianowany na Katedrę Statystyki Matematycznej SGGW. Jej działalność pod kierownictwem prof. Zygmunta Nawrockiego trwała do 1 października 1970 roku, kiedy to weszła w skład międzywydziałowego Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Profesor Zygmunt Nawrocki działał we władzach Polskiego Towarzystwa Biometrycznego w latach 1965–1967 oraz na początku lat siedemdziesiątych.

Profesor Zygmunt Nawrocki w ramach pracy dydaktycznej wykładał metodykę doświadczeń między innymi na wydziałach: Rolniczym, Ogrodniczym i Zootechnicznym oraz statystykę matematyczną na Wydziale Melioracji SGGW. Prawie przez cały okres działania Państwowej Komisji Oceny Odmian, powołanej przy Ministerstwie Rolnictwa, był jej aktywnym i prominentnym członkiem. Był członkiem Rady Naukowej Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie od początku jej istnienia, to znaczy od roku 1957 do śmierci. Przez wiele kadencji był także członkiem Rady Naukowej Instytutu Ziemiaka w Boninie. Pełnił funkcje prodziekana Wydziału Rolniczego w latach 1952–1953 oraz 1956–1962. W latach 1958–1961 był kuratorem Katedry Szczegółowej Uprawy Roli i Roślin SGGW. W tym okresie, aż do roku 1964, wypromował pięciu doktorów nauk rolniczych, asystentów tej katedry. Był opiekunem naukowym rozprawy habilitacyjnej jednego docenta w katedrze. Był promotorem łącznie ośmiu prac doktorskich i opiekunem wielu prac habilitacyjnych z doświadczalnictwa i biometrii rolniczej, jak również ze szczegółowej uprawy i hodowli roślin oraz nasiennictwa. Był także recenzentem ponad trzydziestu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych z prawie wszystkich naukowych ośrodków naszego kraju związanych z rolnictwem. Świadczy to o jego wielkim autorytecie, jaki miał w kształtującym się środowisku biometryków i doświadczalników polskich w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Wielu jego doktorantów uzyskało najwyższe stopnie i tytuły naukowe. Także wielu spośród autorów ocenianych rozpraw doktorskich i habilitacyjnych osiągnęło najwyższe tytuły naukowe.

Profesor Zygmunt Nawrocki jeszcze przed 1951 rokiem, jako jeden z pierwszych w Polsce, zastosował układ kratowy Yatesa w doświadczeniach polowych, a zwłaszcza hodowlanych, przy ocenie dużej liczby odmian. O tym, jak był on wysoko cenionym specjalistą doświadczalnikiem zaraz po wojnie, świadczy fakt, że mimo kilkakrotnych usiłowań przejścia do nauki przed 1951 rokiem, firma K. Buszczyński starała się go zatrzymać. Zatem profesor nadal pozostawał w praktycznej hodowli roślin.

W latach sześćdziesiątych był prekursorem odejścia w praktyce doświadczalnictwa rolniczego, zwłaszcza w hodowli roślin, od sztywnych schematów planowania do-

świadczeń. Konsekwentnie popularyzował nowoczesną, statystyczną metodykę doświadczalnictwa. Wiele jego koncepcji wprowadzono do praktyki i organizacji doświadczalnictwa rolniczego w naszym kraju. Był zwolennikiem i propagatorem takich doświadczeń, w których warunki byłyby możliwie maksymalnie zbliżone do warunków produkcyjnych na polach uprawnych. Dlatego rozbudował i stworzył podstawy teoretyczne wnioskowania z danych ankietowych, danych zbieranych z doświadczeń produkcyjnych (łanowych), dających nowe możliwości obiektywnej oceny wartości użytkowej odmian roślin uprawnych, zwłaszcza na podstawie danych w niekompletnych układach sklasyfikowanych. W tym celu zaadaptował i zastosował matematyczną teorię operatów rzutowych do analizy wariancji. Było to dużym krokiem naprzód w tamtych czasach, kiedy nie było jeszcze rozwiniętej teorii statystycznej modeli mieszanych oraz odpowiedniej technologii informatycznej. Opierając się na teorii operatów rzutowych, opracował nowy układ doświadczeń polowych nazwany układem N (od Nawrockiego). Jest to układ jednopowtórzeniowy dla dużej liczby obiektów (linii hodowlanych, odmian, obiektów, zasobów genowych itp.) oraz wielopowtórzeniowy dla odmiany wzorcowej (wzorca). Układ ten umożliwia ocenę wariancji błędu doświadczalnego i testowania hipotez w modelu liniowym analizy wariancji. Zasadniczy dorobek naukowy w zakresie dydaktycznym profesora został zawarty w podręczniku *Teoria i praktyka doświadczenia rolniczego* wydanym w 1967 roku. Był on kontynuacją kilku wcześniejszych skryptów ze statystyki i doświadczalnictwa, wydanych w latach 1958, 1960 i 1964. W pracy monograficznej pt. *Zastosowanie teorii operatorów rzutowych w doświadczalnictwie rolniczym*, wydanej w roku 1976, Zygmunt Nawrocki przedstawił nowoczesne podejście do teorii doświadczalnictwa rolniczego, przedstawiając efektywne metody analizy wyników z pojedynczych i wielokrotnych doświadczeń polowych, głównie w przypadkach niekompletnych klasyfikacji wielokierunkowych. Po pewnym upowszechnieniu się komputerów i minikomputerów w Polsce profesor stał się wielkim zwolennikiem stosowania techniki komputerowej w analizowaniu danych doświadczalnych. Promował takie działania w ramach pracy w Instytucie Zastosowań Matematyki i Statystyki, jak i poza SGGW. Na przykład w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w. zorganizował Pracownię Elektronicznej Techniki Obliczeniowej przy Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (IHAR), której był kierownikiem. W tym instytucie rozpoczął pracę już w roku 1951, czyli na początku jego powstania. Był z nim związany jako pracownik etatowy do końca życia, wnosząc ogromny wkład w rozwój metodyki doświadczalnictwa odmianowego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.

Przez wiele lat profesor łączył pracę w SGGW i IHAR. Popularyzował doświadczalnictwo głównie w uczelni macierzystej, Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin oraz Instytucie Ziemiaka. Prowadził wykłady i szkolenia między innymi z zakresu: matematycznych podstaw doświadczalnictwa, metod statystycznych mających zastosowanie w doświadczalnictwie rolniczym oraz metodyki i techniki zakładania doświadczeń. Opracowywał, nadzorował i koordynował wdrażanie nowoczesnej metodyki doświadczalnictwa roślinnego w Polsce.

Profesor Zygmunt Nawrocki i jego Katedra Statystyki Matematycznej SGGW przy Wydziale Rolniczym stali się godnymi kontynuatorami tradycji prof. Jerzego Sławy-Ney-

mana i jego Zakładu Statystyki Matematycznej SGGW przy Wydziale Ogrodniczym. Zygmunt Nawrocki opracowywał, rozwijał, adaptował i stosował od strony naukowej oraz propagował i wdrażał najnowocześniejsze zdobycze teorii statystyki matematycznej w praktyce doświadczalnictwa rolniczego. Wniósł ogromny wkład w rozwój teorii i praktyki doświadczalnictwa rolniczego w Polsce, co uwiecznił w tytule swego podręcznika z roku 1967, który brzmi *Teoria i praktyka doświadczenia rolniczego*.

Dzięki talentowi i pracowitości oraz cnotom charakteru (wytrwałości, rzetelności, solidarności i życzliwości) prof. Zygmunt Nawrocki wywarł wielki wpływ na umysły naukowe swojej epoki w dziedzinie badań rolniczych oraz wielu następnych pokoleń, aż po dzień dzisiejszy. Za swoje prace naukowe i wdrożeniowe otrzymał Nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Był odznaczony między innymi Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w Warszawie 16 lipca 1978 roku.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

WIESŁAW MĄDRY

Jerzy NEYMAN (SPŁAWA) (1894–1981)

Okres rosyjski 1894–1921

Jerzy Spława-Neyman urodził się 16 kwietnia 1894 roku w rodzinie szlacheckiej, w mieście Bendery nad Dniestrem. Przedrostka Spława nie lubił i, poza wczesnymi pracami, publikował pod nazwiskiem Neyman. W poszanowaniu tej decyzji, poniżej używamy wyłącznie skróconego nazwiska. Klonecki (1995) podaje, że, według jego informacji, rodzina Neymana przybyła do Polski w XVII wieku z Niemiec lub Holandii.

Neyman był wnukiem powstańca z 1863 roku. Za udział w powstaniu dziadek został żywcem spalony we własnym domu, majątek skonfiskowano, a jego dziesięciu (według J. Neymana) synów zesłano na Syberię. Tylko najmłodszemu Czesławowi – przyszłemu ojcu Jerzego, zezwolono na osiedlenie się w Bendery położonym w europejskiej części Rosji. Czesław Neyman ukończył prawo w Kijowie. Tam także poślubił Kazimierę Lutosławską. Ojcu Jerzego Neymana powodziło się dobrze. Jerzy początkowo uczył się w domu. Miał guwernantkę, uczęszczał też do nieoficjalnej polskiej szkoły, która funkcjonowała w prywatnych mieszkaniach. Gdy w wieku dziesięciu lat wstępował do gimnazjum w Symferopolu znał pięć języków (francuski, niemiecki, polski, rosyjski i ukraiński) oraz przewyższał rówieśników wiedzą w wielu dziedzinach, z wyjątkiem rosyjskiej historii i geografii.

W roku 1906 zmarł ojciec Neymana i jego rodzina przeniosła się do Charkowa, gdzie mieszkali ich krewni. Po ukończeniu gimnazjum w 1912 roku matka wysyłała Jerzego z grupą studentów w podróż koleją po Europie. Jesienią 1912 roku Neyman rozpoczął studia na Uniwersytecie Charkowskim. Początkowo interesował się fizyką, co było spowodowane ogłoszeniem w tym czasie teorii względności i niedawnym Noblem dla M. Skłodowskiej-Curie. W roku 1914 pojechał na studencką wyprawę naukową do Mongolii. Ponieważ jednak Neyman nie miał talentu do pracy manualnej w laboratoriach,

w tymże 1914 roku porzucił fizykę i zaczął studiować książkę Lebesgue'a *Leçons sur l'intégration et la recherche des fonctions primitives*. Wynikiem tych studiów była praca o całce Lebesgue'a (530 stron drobnego i gęstego rękopisu w języku rosyjskim), za którą w 1916 roku Neyman otrzymał złoty medal. W trakcie studiów Neyman uczęszczał na wykłady S. Bernsteina z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. We wstępie do tomu *Early Statistical Papers of J. Neyman* (University of California Press, 1967), ich autor na pierwszym miejscu dziękował właśnie S. Bernsteinowi, od którego nauczył się koncentrować na istotnie trudnych problemach. W roku 1917 Neyman ukończył studia i został asystentem w katedrze matematyki uniwersytetu oraz wykładowcą na politechnice w Charkowie i asystentem A. Przeborskiego.

Lata 1917–1919 były bardzo trudne. I wojna światowa, rewolucja bolszewicka i wojna domowa nie sprzyjały pracy i znacząco pogorszyły warunki życia. W 1919 roku stwierdzono u Neymana gruźlicę i w związku z tym wysłano go na Kaukaz. Tam poznał rosyjską malarkę Olgę Sołodownikową. Pobrali się w 1920 roku, a dziesięć dni po ślubie Neyman został aresztowany przez Rosjan i uwięziony na kilka tygodni. W tym samym roku Neyman zdał egzamin magisterski i został wykładowcą na uniwersytecie. Współpracował również z prof. M. Jegorowem w zakresie doświadczalnictwa rolniczego.

Okres polsko-brytyjski 1921–1938

Po traktacie ryskim w 1921 roku, w ramach wymiany rodzin, Neyman z matką i babcią wyjechał do Polski. Tak więc do Polski trafił po raz pierwszy w wieku 27 lat. Osiedlili się w Bydgoszczy, w domu brata Neymana, Karola. Zarażona tyfusem żona została na razie w Rosji. Neyman nawiązał kontakt z prof. W. Sierpińskim, który zapoznał się z jego wynikami z wyżej wspomnianego rękopisu i zasugerował przesłanie jednego z nich, który okazał się wynikiem nowym, do czasopisma „*Fundamenta Mathematicae*”. Praca ta, pod tytułem *Sur un théorème métrique concernant les ensembles fermés* została przyjęta i ukazała się w 1923 roku. Sierpiński miał nadzieję, że od nowego roku akademickiego uda się uzyskać dla Neymana etat na jednej z polskich uczelni. Najbardziej prawdopodobnym miejscem był uniwersytet we Lwowie. Jednakże Neyman chciał podjąć pracę natychmiast i został starszym asystentem statystyki w Państwowym Instytucie Naukowo-Rolniczym w Bydgoszczy, kierowanym przez prof. K. Bassalika. Początkowo intensywnie się doksztalał w zakresie statystyki i doświadczalnictwa rolniczego. Na przełomie roku 1921/22 otrzymał fundusze na podróż do Berlina i zakup tamże książek i czasopism statystycznych. Neyman spędził w Bydgoszczy ponad rok. Napisał tam kilka prac o zastosowaniach probabilistyki do doświadczalnictwa rolniczego.

W grudniu 1922 roku Neyman podjął pracę w Państwowym Instytucie Meteorologicznym w Warszawie. Opiekował się tam sprzętem i zajmował gromadzeniem danych. Ponadto, w roku 1923, najprawdopodobniej dzięki A. Przeborskiemu, który również wyjechał z Charkowa do Polski, został jego asystentem na Uniwersytecie Warszawskim. Jednocześnie rozpoczął zajęcia jako wykładowca matematyki i statystyki w SGGW. W obu tych instytucjach miał wtedy w sumie 25 godzin zajęć dydaktycznych tygodniowo. Od 1924 roku prowadził jeszcze dodatkowo zajęcia na Uniwersytecie Jagiellońskim,

a od 1927 roku pracował także w spółce buraczanej K. Buszczyński i Synowie. W 1928 roku zorganizował Laboratorium Biometryczne w Instytucie im. M. Nenckiego. Aby umożliwić publikację prac swoim uczniom i współpracownikom oraz popularyzować własne idee, stworzył i wydawał w latach 1929–1938 czasopismo „Statistica”. Współpracował również z Instytutem Spraw Społecznych, GUS i innymi instytucjami.

Na podstawie prac z doświadczeń rolniczego, napisanych w Bydgoszczy, w 1924 roku Neyman otrzymał na Uniwersytecie Warszawskim tytuł doktora nauk matematycznych. Egzaminatorami byli profesorowie: T. Kotarbiński, S. Mazurkiewicz, A. Przeborski i W. Sierpiński. Warto odnotować, że część jego pracy doktorskiej, ogłoszonej w „*Rocznikach Nauk Rolniczych*” (1923), została w 1990 roku przetłumaczona na język angielski i opublikowana z obszernymi komentarzami w czasopiśmie „*Statistical Science*”. W 1928 roku Neyman uzyskał habilitację na Uniwersytecie Warszawskim.

W roku 1924, dzięki K. Bassalikowi i W. Sierpińskiemu, otrzymał Neyman roczne stypendium rządu polskiego na pobyt w University College u Karola Pearsona. Jednym z jego efektów była publikacja wariantów trzech wczesnych prac Neymana w czasopiśmie „*Biometrika*”. Następnie, z poparciem K. Pearsona i W. Sierpińskiego, Neyman otrzymał stypendium fundacji Rockefellera, które wykorzystał na roczny pobyt w Paryżu na Sorbonie u Borela i w Collège de France u Lebesgue’a. W roku 1926 rozpoczął współpracę z Egonem Pearsonem, synem Karola. Kontakty były intensywne i w 1934 roku Neyman otrzymał stanowisko wykładowcy w University College w Londynie, co rozwiązało jego problem braku stałego zatrudnienia oraz braku realnych perspektyw na uzyskanie stanowiska profesora w Polsce. Mimo pobytu i pracy w Londynie, Neyman ciągle utrzymywał kontakty i współpracował ze swoim polskim zespołem. W University College Neyman pracował do roku 1938. Trzeba podkreślić, że Neyman chciał pracować w Polsce. Reid (1982, s. 127), cytuje dramatyczne fragmenty korespondencji Neymana w sprawie odpowiedniego dla niego stanowiska w jakiegokolwiek instytucji w Polsce.

W ciągu tych osiemnastu bardzo trudnych lat, Neyman zdołał dokonać niewyobrażalnie wiele. Bibliografia jego prac, zamieszczona we wspomnianym wcześniej tomie wczesnych prac J. Neymana, zawiera listę 65 prac z lat 1923–1938, jeden podręcznik ze wstępu do rachunku prawdopodobieństwa oraz dwa monograficzne opracowania w języku polskim z lat 1933 i 1934. I nie są to wszystkie jego publikacje, jak pokazuje bibliografia opracowana przez B. Łazowską (1995). Wiele z tych prac jest niezwykle obszernych, co powodowało czasami kłopoty z ich opublikowaniem.

Na liście prac w naturalny sposób pojawiają się publikacje motywowane aktualnymi aplikacyjnymi problemami, powstałe w związku z pracą Neymana na rzecz wzmiankowanej wyżej instytucji. Obejmowały one w szczególności doświadczenia rolnicze, biometrię, metody pobierania prób i problematykę ubezpieczeń.

W wyniku pytań stawianych przez E. Pearsona, Neyman zainteresował się zagadnieniem testowania hipotez. W 1928 roku ukazała się pierwsza wspólna praca z Pearsonem *On the use and interpretation of certain test criteria for purposes of statistical inference* opu-

blikowana w dwóch częściach: Part I, s. 175–240 i Part II, s. 263–294, w czasopiśmie „Biometrika”. Praca dotyczy głównie testu ilorazu wiarygodności. Wprowadza się zbiór alternatyw, błędy pierwszego i drugiego rodzaju, funkcję mocy i definiuje statystykę ilorazu wiarygodności. Następnie pokazuje się, że różne znane testy można uzyskać tą ogólną metodą, bada się również asymptotyczną równoważność testu ilorazu wiarygodności i testu chi-kwadrat. W rezultacie dalszych dyskusji z Pearsonem, Neyman sformułował problem testowania w języku zagadnienia optymalizacji i w 1930 roku udowodnił podstawowy lemat Neymana-Pearsona. Zostaje on włączony w 1932 roku do pracy Neymana i Pearsona o testach jednostajnie najmocniejszych i jednostajnie najlepszych w klasie testów podobnych. Praca ta, zatytułowana *On the problem of the most efficient tests of statistical hypotheses*, została zaakceptowana przez Royal Society, zaprezentowana przez Karola Pearsona na jego posiedzeniu w listopadzie 1932 roku i opublikowana w 1933 roku w „Philosophical Transactions of the Royal Society”, s. 289–337. Ta publikacja ma fundamentalne znaczenie w teorii testowania hipotez, przy ustalonej liczności prób. Jak zauważają LeCam i Lehmann (1974), poprzez wprowadzenie testów jako rozwiązań jasno zdefiniowanych problemów optymalizacyjnych, Neyman i Pearson podali wzorzec dla ogólnej teorii decyzji, rozwiniętej później przez A. Walda, i dla statystyki matematycznej w ogóle. W roku 1992 wybrano tę pracę do tomu najważniejszych osiągnięć w zakresie podstaw statystyki w wieku XX (*Breakthroughs in Statistics*, Vol. I, Springer). Podobne wyróżnienie spotkało pracę Neymana *On the two different aspects of the representative method: the method of stratified sampling and the method of purposive selection*, przedstawioną w 1934 roku na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa Statystycznego i opublikowaną w „Journal of the Royal Statistical Society” (1934, s. 558–625), która została zaliczona do największych dwudziestowiecznych osiągnięć w dziedzinie metodologii statystyki (*Breakthroughs in Statistics*, Vol. II, 1992, Springer). Ta praca powstała na bazie monograficznego opracowania z roku 1933, napisanego w języku polskim i wykonanego w ramach współpracy Neymana z Instytutem Spraw Społecznych. W 1935 roku Neyman opublikował w „Annals of Mathematical Statistics”, s. 111–116, pracę *On the problem of confidence intervals*. W lecie 1936 roku nadal intensywnie pracował nad przedziałami ufności i pokazał swój wynik o dualności testowania i estymacji przedziałowej. E. Pearson odrzucił ją z „Biometriki” jako zbyt długą i zmatematyzowaną. Praca ta zatytułowana *Outline of a theory of statistical estimation based on the classical theory of probability* ukazała się w 1937 roku w „Philosophical Transactions of the Royal Society”, s. 333–380. Na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa referował ją Jeffreys. W 1935 roku Neyman przedstawił na posiedzeniu Sekcji Przemysłowej i Rolniczej Królewskiego Towarzystwa Statystycznego pracę wspólną z K. Iwaszkiewicz i St. Kołodziejczykiem, dotyczącą układów ortogonalnych i bloków zrandomizowanych. Wydrukowano ją w 1935 roku w suplemencie do „Journal of the Royal Statistical Society”, s. 107–180. Publikacja ta, obok prac R. A. Fishera, miała duże znaczenie w rozwoju planowania doświadczeń. Z kolei, w 1937 roku Neyman opublikował w „Skandinavisk Aktuarietidskrift”, s. 149–199, artykuł *Smooth test for goodness of fit*, który był kolejnym milowym krokiem w rozwoju statystyki. Podał w nim asymptotycznie optymalne rozwiązanie problemu testowania zgodności rozkładu obserwacji z zadany, całkowicie znanym, ciągłym rozkładem. Wprowadził w nim ciągi lokalnych rozkładów (rozkłady kontyngualne), które w latach sześćdziesiątych stały się standardowym narzędziem sta-

tystyki asymptotycznej. Test wyprowadzony w tej pracy był przez lata niemal kompletnie zapomniany. Ostatnie dekady przyniosły radykalny zwrot w tym względzie.

W 1935 roku Neyman założył z E. Pearsonem nowe czasopismo „Statistical Research Memoirs”. W 1936 roku urodził się syn Neymana, Michael. W 1937 roku Neyman został zaproszony na międzynarodowy kongres z rachunku prawdopodobieństwa do Genewy. Ponadto S. Wilks zaprosił go do wygłoszenia serii wykładów w USA. Podczas podróży po Stanach jego prace wzbudziły entuzjazm, a sama wizyta była ogromnym sukcesem. W listopadzie 1937 roku G. Evans wysłał Neymanowi zaproszenie do zorganizowania ośrodka statystycznego w Berkeley w Kalifornii. Dostał również ofertę profesury w Ann Arbor w stanie Michigan. W 1938 roku, parę dni po swoich 44. urodzinach, Neyman zaakceptował ofertę Berkeley. Decyzja ta pozwoliła mu między innymi uniknąć skutków II wojny światowej w Europie. Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że wielu polskich współpracowników i studentów Neymana zginęło w czasie wojny. E. Scott (2006) pisze, że Neyman zadedykował im w 1952 roku rozszerzone wydanie tomu swoich przemysłów o statystyce, zatytułowane *Lectures and Conferences on Mathematical Statistics and Probability*, wymieniając z tej okazji ich nazwiska i podając przyczynę śmierci każdego z nich. Pierwsze wydanie tego tomu (z redakcyjnym udziałem W. Deminga) ukazało się w 1938 roku pod tytułem *Lectures and Conferences on Mathematical Statistics*. Książka ta cieszyła się dużym uznaniem w Stanach Zjednoczonych i przyczyniła się do popularyzacji idei i wyników Neymana.

Okres amerykański 1938–1981

12 sierpnia 1938 roku Neyman przybył do Berkeley i z wielkim rozmachem zabrał się do pracy. Zajął się organizacją Laboratorium Statystycznego i licznymi wykładami (np. w latach 1939–1940 wykładał po 25 godzin tygodniowo). Powoli zaczął gromadzić kadrę. E. Scott, absolwentka astronomii, została jego asystentką. Zatrudnił również E. Fix. Niestety, nie udało mu się uzyskać zatrudnienia dla A. Walda, który uciekł z Europy przed hitlerowskimi prześladowaniami. Spotykają go pierwsze wyróżnienia ze strony statystyków amerykańskich. Zaproszono go do wygłoszenia wykładu na wspólnej konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Statystycznego (ASA) i Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI), został członkiem komitetu organizacyjnego 10. Kongresu Matematycznego i członkiem redakcji czasopisma „Annals of Mathematical Statistics”. Wybuch wojny i agresja na Polskę bardzo go przygnębiły. Starał się pomagać rodakom. Między innymi poprzez Fundację Kościuszkowską załatwił A. Zygmundowi stypendium, co umożliwiło mu emigrację wraz z rodziną do Stanów Zjednoczonych i co najprawdopodobniej uratowało mu życie. W 1942 roku E. Lehmann został asystentem Neymana. Ze względu na problemy rasowe, nie udało mu się zatrudnić D. Blackwella. Neyman nie tylko stworzył Laboratorium, ale również rozpoczął ścisłą współpracę z wieloma wydziałami Uniwersytetu w Berkeley (Genetyka, Geologia, Higiena, Rolnictwo) i ta jego działalność była bardzo wysoko ceniona.

W lutym 1942 roku zaangażowano Neymana do rozwiązywania zagadnień optymalizacyjnych dla wojska. Projekt był realizowany w Laboratorium Statystycznym w Ber-

keley, z różną intensywnością, do końca wojny. W październiku 1944 roku, wraz z grupą matematyków amerykańskich, został wysłany do Anglii w celu zbadania efektywności pewnych bomb. W tymże 1944 roku uzyskał amerykańskie obywatelstwo. Udało mu się też ściągnąć na jakiś czas P. Hsu do pracy w Berkeley.

W 1945 roku zorganizował Sympozjum ze Statystyki i Rachunku Prawdopodobieństwa, na którym przedstawił pracę *Contribution to the theory of the chi-square test*, która między innymi wprowadziła klasę najlepszych asymptotycznie normalnych estymatorów (estymatory BAN), znacznie wygodniejszych w użyciu niż klasyczne estymatory uzyskane metodą największej wiarygodności, i przydatnych w wielu złożonych problemach. Sympozjum było wielkim sukcesem. Motywacją zorganizowania Sympozjum było uczczenie końca wojny i ułatwienie powrotu do badań teoretycznych po paru latach pracy aplikacyjnej dla amerykańskiej armii. W 1946 roku Neyman został zaproszony przez prezydenta Trumana do uczestnictwa w międzynarodowej grupie obserwatorów wyborów w Grecji. W lecie tego roku zaproszono go na jeden semestr do Uniwersytetu Columbia, gdzie pracował A. Wald i gdzie zaproponowano Neymanowi profesurę i liczne przywileje. Te propozycje stały się skutecznym środkiem nacisku dla uzyskania w Berkeley znacznych profitów dla jego Laboratorium. W szczególności, dostał tu etaty dla M. Ločve'a i C. Steina. W 1947 roku Neyman został wybrany na wiceprezydenta Amerykańskiego Towarzystwa Statystycznego, a w 1948 roku na prezydenta Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. Uznanie dla dorobku Neymana przejawia się również w tym, że w owym czasie większość prac ukazujących się w „Annals of Mathematical Statistics” dotyczyła zagadnień stawianych i rozważanych we wcześniejszych pracach Neymana. W 1948 roku Neyman z Pearsonem wznowili wydawanie „Statistical Research Memoirs”. Seria wychodzi teraz w Stanach Zjednoczonych pod nowym tytułem „University of California Publications in Statistics”. Po dziesięciu latach działalności Neymana Uniwersytet Berkeley został jednym z dwóch najsilniejszych ośrodków statystyki w Stanach Zjednoczonych. Drugim był Uniwersytet Columbia.

W 1949 roku Neyman wybrał się na pierwszy urlop naukowy do Europy. Najpierw odwiedził Londyn, gdzie miał wykłady i dyskusje z Pearsonem. Następnie wyjechał do Paryżu. Tam poznał i zaangażował do swego laboratorium L. LeCama. W Paryżu spotkało go też duże wyróżnienie. Zaproponowano mu, jako pierwszemu autorowi spoza Francji, przygotowanie pracy do tomu z cyklu Borel Series. Po Paryżu odwiedził Warszawę i wiele innych polskich miast. Spotkał się również z bratem Karolem.

W 1950 roku, po powrocie z Europy, odbyło się drugie Sympozjum Berkeleyskie. Neyman stale walczył o środki i pozycję Laboratorium. Sytuacja była na tyle trudna, że Neyman zrezygnował z opracowania dla Borel Series. Kłopoty spotęgowała śmierć A. Walda w wypadku lotniczym i związane z nią zabiegi o przejęcie części grupy Neymana przez Uniwersytet Columbia i inne instytucje. W 1951 roku, w odpowiedzi na pytania stawiane przez astronoma C. Shane'a, J. Neyman i E. Scott rozpoczęli intensywną i długotrwałą współpracę nad dynamiką galaktyk. Zaowocowała ona serią około dwudziestu prac, uważanych za jedne z najważniejszych w dorobku Neymana dotyczącym zastosowań. Przez kilka miesięcy roku akademickiego 1952/53 Neyman pracował w Bangkoku, po-

magając P. Sukhatme organizować centrum szkoleniowe z pobierania prób. W 1953 roku Neyman zatrudnił D. Blackwella i H. Scheffé. Od 1953 roku żył w separacji z żoną Olgą.

W roku 1954 podjęto decyzję o utworzeniu Wydziału Statystyki Uniwersytetu Berkeley. Neyman przygotował trzecie Sympozjum Berkeleyskie, na którym na równi z pracami z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki pojawiły się referaty z astronomii, fizyki, biologii i problemów zdrowia, ekonometrii, matematyki przemysłowej i psychometrii. Taki trend utrzymano na kolejnych Sympozjach. W tymże samym roku Neyman, A. Tarski i trzej inni matematycy amerykańscy zostali zaproszeni na Kongres Matematyczny do Amsterdamu, aby wygłosić wykłady o przyszłości matematyki. W roku 1955 Wydział Statystyki rozpoczął pracę pod kierunkiem Neymana. Po roku Neyman zrezygnował z tego stanowiska, zachowując dożywotnio funkcję kierownika Laboratorium Statystycznego.

W 1958 roku uzyskał kolejny urlop naukowy. Dużo podróżował. Odwiedził też Polskę. Napisał również swą podstawową pracę o testach $C(\alpha)$, która ukazała się w tomie poświęconym H. Cramérowi. Neyman był do końca życia rozgoryczony tym, że ta praca nie znalazła właściwego uznania. Reid (1986, s. 251 i 252) cytuje dyplomatyczną wypowiedź Neymana na ten temat. Konstrukcja testów $C(\alpha)$, zapoczątkowana skromną publikacją Neymana z 1954 roku w „*Trabajos de Estadística*”, s. 161–168, była kluczowa dla rozwoju metod adaptacyjnych i asymptotycznie efektywnej semiparametrycznej statystyki. Niestety, większość z tych prac o autorze istotnego pomysłu milczy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że E. Scott (2006) odnotowuje, iż za życia Neymana jego podstawowe wyniki szybko weszły do praktyki i fundamentalnych podręczników, stały się w jakimś sensie klasyką, i dla wielu przestało być jasne, kto jest ich autorem. Z tą sytuacją Neyman się godził.

W 1960 roku, mimo osiągnięcia wieku emerytalnego, Neyman nadal intensywnie pracował i ściągał duże fundusze dla realizacji kolejnych projektów. Otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu w Chicago, został członkiem honorowym Królewskiego Towarzystwa Statystycznego, wraz z E. Scott dostał nagrodę Amerykańskiego Towarzystwa Popierania Nauk. W 1960 roku odbyło się czwarte Sympozjum Berkeleyskie. Następny rok obfitował w podróże. Neyman odwiedził Leningrad, pojechał do Moskwy na spotkanie z Bernsteinem, dotarł do Kijowa i Charkowa. Bezpośrednim rezultatem tej wizyty było zorganizowanie tłumaczenia na język angielski książki E. Dynkina *Procesy Markowa*.

W 1963 roku Neyman podróżował po południowych stanach Stanów Zjednoczonych. Poruszony problemami rasowymi zorganizował zbiórkę pieniędzy na stypendia i wyśtosował list do H. Craméra w sprawie pokojowej Nagrody Nobla dla M. L. Kinga.

W roku 1964 Neyman obchodził 70. urodziny. Z tej okazji został wpisany do Wielkiej Księgi Narodowej Akademii Nauki oraz otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu Sztokholmskiego. W 1965 roku ukazał się tom prac (pod redakcją F. David) dedykowanych Neymanowi. W roku 1966 otrzymał, jako pierwsza osoba spoza Anglii, złoty me-

dal Królewskiego Towarzystwa Statystycznego, a Uniwersytet w Berkeley wydał trzy tomy dzieł Neymana i Pearsona. W tym samym roku został zagranicznym członkiem Polskiej Akademii Nauk. Odnotujmy również, że w 1965 roku odbyło się w Berkeley piąte Sympozjum.

W roku 1968 Neyman z LeCamem organizują protesty przeciwko wojnie w Wietnamie. Pomimo to, w 1969 roku Neyman, jako jeden z dwunastu Amerykanów, otrzymał najwyższą amerykańską nagrodę naukową Medal Nauki „Za stworzenie podstaw nowoczesnej statystyki i wymyślenie testów i procedur, które stały się istotną częścią wiedzy każdego statystyka”.

Rok 1970 przyniósł organizację szóstego Berkeleyskiego Sympozjum, z ogromnym programem z biologii i skażenia środowiska. Sympozjum dopełniły trzy konferencje zorganizowane wiosną 1971 roku. Warto przypomnieć, że każdemu z sześciu sympozjów towarzyszył druk sprawozdań i Neyman był redaktorem lub współredaktorem każdego z tych coraz obszerniejszych wydawnictw. Również w 1971 roku Neyman z A. Zygmundem rozpoczęli pracę nad zbiorem esejów o rozmaitych rewolucyjnych zmianach w nauce, które nazwali kopernikańskimi. Tom, przygotowywany na 500-lecie urodzin Kopernika i zatytułowany *The Heritage of Copernicus: Theories „More Pleasing to the Mind”*, ukazał się w 1974 roku na 80. urodziny Neymana.

W 1974 roku odbyła się w Warszawie sesja *To honour Jerzy Neyman*, a w 1977 roku ukazał się zbiór wygłoszonych na niej referatów. Neyman otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu Warszawskiego i Indyjskiego Instytutu Statystycznego. „Annals of Statistics” oraz „International Statistical Review” zadekowały mu swoje tomy. Ustanowiono też wyróżnienie „Jerzy Neyman Lectureship in Mathematical Statistics”.

W 1979 roku Neyman został zagranicznym członkiem Królewskiego Towarzystwa Statystycznego.

Amerykański okres pracy Neymana przyniósł kilka ważnych prac dla rozwoju metod asymptotycznych statystyki, takich jak estymatory BAN i testy $C(\alpha)$. Jednakże głównym nurtem zainteresowań Neymana w tym okresie była budowa i weryfikacja modeli probabilistycznych dla szeregu zjawisk przyrodniczych. Pierwszą pracą w tej serii była publikacja w „Annals of Mathematical Statistics” (1939) *On a new class of ‘contagious’ distributions, applicable in entomology and bacteriology*, s. 35–57, o modelowaniu i analizie gromad. Kolejne prace dotyczyły zagadnień tworzenia się gromad w aspekcie modelowania rozprzestrzeniania się epidemii oraz modelowania rozmieszczenia galaktyk we wszechświecie. Ponad dwadzieścia lat Neyman pracował nad problemami modyfikacji pogody. Interesowały go również między innymi karcinogeneza, dynamika rozwoju populacji i analiza ryzyk współzawodniczących. Biorąc pod uwagę prace powstałe w Polsce i w okresie amerykańskim, okazuje się, że ponad połowa z około dwustu publikacji Neymana dotyczy zagadnień aplikacyjnych. Więcej szczegółów na temat całego dorobku Neymana zawierają opracowania Kloneckiego i Zonna (1973), LeCama i Lehmana (1974), LeCama (1995) oraz Scott (2006).

J. Neyman zmarł 5 sierpnia 1981 roku w Berkeley. Był aktywny do końca swych dni. W czerwcu 1981 roku uczestniczył w zorganizowanej wspólnie z LeCamem konferencji na temat raka. Jeszcze dzień przed śmiercią pracował w szpitalu nad książką na temat modyfikacji pogody.

Na zakończenie tego opracowania warto przytoczyć opinię E. Scott (2006), która dobrze знаła Neymana, o tym, że Neyman zawsze mówił o Polsce z czułością, był dumny z jej dziedzictwa aczkolwiek czasami bywał krytyczny wobec poczynań polskich władz.

Źródła

Kendall D. G., Bartlett M. S., Page T. L., *Jerzy Neyman 1894–1981*. "Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society" 1982, 28, s. 379–412.

Klonecki W., *Jerzy Neyman (1894–1981)*. "Probability and Mathematical Statistics" 1995, 15, s. 7–14.

Klonecki W., Zonn W., *Jerzy Splawa-Neyman*. „Wiadomości Matematyczne” 1973, XVI, s. 55–70.

LeCam L., Lehmann E. L., *J. Neyman. On the occasion of his 80th birthday*. "Annals of Statistics" 1974, 2, s. VII–XIII.

LeCam L., *Neyman and stochastic models*. "Probability and Mathematical Statistics" 1995, 15, s. 37–45.

Lehmann E. L., *Jerzy Neyman 1894–1981*. In: *Biographical Memoir*. National Academy of Sciences. Washington, D.C. 1994, s. 395–420.

Łazowska B., *Bibliografia prac prof. dr Jerzego Neymana (1894–1981)*. „Zestawienia Bibliograficzne” 22. Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca. Warszawa 1995.

Reid C., *Neyman – from life*. Springer. New York 1982.

Scott E. L., *Neyman Jerzy*. In: *Encyclopedia of Statistical Sciences* 8. Wiley-Interscience. New York 2006, s. 5479–5487.

TERESA LEDWINA

Wiktor OKTABA (1920–2009)

Wiktor Oktaba urodził się 16 kwietnia 1920 roku w Kijowie. Jego matka Salomea pochodziła z zubożałej szlachty polskiej, zamieszkującej pod Wilnem, a ojciec Franciszek z okolic Warszawy (z Waliszewa). Pięć lat później rodzice Wiktora z dwoma synami przeprowadzili się do Legionowa pod Warszawą. Tu Wiktor rozpoczął edukację w szkole powszechnej. Humanistyczne Miejskie Gimnazjum Męskie im. pła Leopolda Lisa Kuli w Warszawie ukończył w 1938 roku jako najlepszy uczeń.

Matematyką zaczął interesować się w wieku piętnastu lat. Jak pisze w książce *Opowieści akademickie i morały* (wyd. LTN, Lublin 2008, s. 21), śmierć matki mającej wówczas czterdzieści lat była dla piętnastoletniego chłopca tak wielkim nieszczęściem, że „zaczął uciekać w świat matematyki – rozwiązywać zadania”. Rozbudzone w ten sposób zainteresowania rozwijał, podejmując w roku akademickim 1938/39 studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Miał tam okazję wysłuchać wykładów znanych matematyków: Karola Borsuka, Narcyza Łubnickiego, Kazimierza Kuratowskiego, Wacława Sierpińskiego, Edwarda Marczewskiego czy Zygmunta Charzyńskiego.

Wybuch II wojny światowej uniemożliwił mu kontynuację studiów i zmusił do szukania pracy i zarobku. W pierwszych latach wojny pracował jako robotnik na rampie kolejowej, jako drwal w lasach pod Warszawą i jako robotnik w przedsiębiorstwie kanalizacyjnym w Warszawie. Udzielał też korepetycji. Od 1 kwietnia 1941 roku rozpoczął pracę w Zarządzie Wodnym Puławy, a konkretnie w kamieniołomie Nasiłów jako kancelista i magazynier. W czerwcu tegoż roku został przeniesiony do biura Zarządu Wodnego w Kazimierzu Dolnym. Tu również wydobywano kamień. Do jego obowiązków należało między innymi układanie listy płac, odprawianie barek i kryp załadowanych kamieniem i określanie ilości załadowanego kamienia. W Kazimierzu pracował do końca 1943 roku. Poznał tu swoją późniejszą żonę Janeczkę (ślub odbył się 17.01.1945 roku w Lublinie). Ostatnie lata wojny i okupacji niemieckiej spędzał,

zmieniając miejsce pobytu, między Warszawą, Legionowem i Kazimierzem, kontaktując się z prof. Borsukiem i interesując się zadaniami z analizy matematycznej, do czego zachęcał go profesor.

Pierwsza, przeczytana w gazecie, informacja o utworzeniu UMCS w Lublinie skłoniła go do podjęcia studiów matematycznych na tym uniwersytecie, zaczynał ponownie od pierwszego roku studiów. W październiku 1944 roku kolejne lata studiów jeszcze nie funkcjonowały. Matematyka była na Wydziale Przyrodniczym. Oprócz tego wydziału na UMCS utworzone zostały wydziały: Lekarski, Rolny i Weterynaryjny.

Dyplom ukończenia studiów z datą 3 grudnia 1947 roku Wiktor Oktaba otrzymał na podstawie pracy magisterskiej pt. *O równaniu różniczkowym Riccatiego*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Jana Mikusińskiego. Będąc jeszcze studentem drugiego roku matematyki, 15 listopada 1945 roku został zatrudniony na stanowisku młodszego asystenta u prof. Mieczysława Biernackiego w Katedrze Matematyki. Katedra ta znajdowała się na Wydziale Przyrodniczym UMCS. W tym okresie prowadził zajęcia ze studentami różnych wydziałów.

Od roku 1948 mgr Wiktor Oktaba zostaje zatrudniony na stanowisku starszego asystenta u prof. Mikołaja Olekiewicza, probabilisty i statystyka, który wrócił ze Stanów Zjednoczonych i był kierownikiem Katedry Statystyki Matematycznej UMCS. On to właśnie ukierunkował późniejsze zainteresowania młodego asystenta. Natomiast możliwości praktycznych zastosowań teorii statystycznych Wiktor Oktaba poznał przebywając we wrześniu 1948 roku na stypendium Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego w Instytucie Doświadczalnym im. Nenckiego w Łodzi.

W 1952 roku w Lublinie została utworzona nowa uczelnia – Wyższa Szkoła Rolnicza, a w niej Katedra Statystyki Matematycznej na Wydziale Rolnym. Organizację tej katedry powierzono mgr. Wiktorowi Oktabie. Został on zatrudniony także na stanowisku adiunkta. Po dwóch latach Wiktor Oktabę mianowano zastępcą profesora i kierownikiem tejże katedry. Dalsze jego awanse były uzależnione od uzyskania stopnia naukowego, którym w owym czasie był kandydat nauk. Stopień ten w zakresie matematyki otrzymał 24 czerwca 1959 roku na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym UMCS. Jego promotorem był prof. M. Olekiewicz, a recenzentami profesorowie: Marek Fiszyński, Wiesław Sadowski, Zygmunt Nawrocki. Recenzentem z ramienia PAN był prof. Oskar Lange (*Nieoczekiwany Dziennik i Wspomnienia*, 2007, Wyd. AR w Lublinie, s. 51). Rozprawa nosiła tytuł *O hipotezie liniowej w teorii normalnej regresji*.

W marcu 1959 roku Wiktor Oktaba został zatrudniony na stanowisku docenta (do 1966 r.).

Po wygraniu konkursu, od 1 października 1959 roku do 30 września 1960 jako stypendysta Fundacji Rockefellera, przebywał na uniwersytecie stanu Iowa w Ames w Stanach Zjednoczonych (Iowa State University of Science and Technology in Statistical Laboratory). Jego opiekunem naukowym był prof. Oscar Kempthorn, a ośrodkiem statystyki

(Statistical Laboratory) w tym czasie kierował prof. Teodor Bankroft. Wiktor Oktaba miał tam okazję nawiązać kontakty naukowe z innymi znanymi statystykami zajmującymi się teorią eksperymentu, takimi jak: Babuchai Shah, Brian Hartley, Klaus Hinkelman, George Zyskind, J. N. K. Rao, W. G. Cochran.

Jeszcze będąc w Stanach Zjednoczonych doc. Wiktor Oktaba otrzymał informację od dziekana Wydziału Rolnego WSR, że Rada Wydziału wybrała go na prodziekana powierzając mu kierowanie sprawami studiów zaocznych. Był to początek jego działalności we władzach uczelni. Stanowisko prodziekana Wydziału Rolniczego piastował w latach 1960–1962, dziekana w latach 1962–1966, a prorektora do spraw nauczania – 1968–1969. Był też przewodniczącym senackich Komisji Studenckich do spraw stypendiów naukowych oraz do spraw zatrudnienia absolwentów, a także przedstawicielem Rady Wydziału w Senacie Uczelni w latach 1970–1975 i 1981–1984. W latach 1970–1976 Wiktor Oktaba był członkiem Komisji Informatycznej przy Ministrze Oświaty i Szkolnictwa Wyższego oraz członkiem Komisji Statutowej w latach 1982–1983.

Nawiązane w Stanach Zjednoczonych kontakty naukowe w kolejnych latach były rozszerzane przez wyjazdy związane z pełnionymi funkcjami prodziekana, dziekana i prorektora, często powiązane one były z prezentacją swoich wyników badań, ale i przez udział w licznych konferencjach zagranicznych. Profesor był też zapraszany do wygłoszenia referatów przez uczelnie zagraniczne i akademie nauk różnych krajów (ponad 20 wizyt w 18 krajach). Wśród krajów, które w ten sposób odwiedził, były: Węgry, Niemcy, Stany Zjednoczone, Rumunia, Czechosłowacja, Francja, Anglia, Grecja, ZSRR (Litwa, Ukraina, Uzbekistan), Finlandia, Szwecja, Austria, Włochy, Bułgaria. Bardzo pomocna w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych była dobra znajomość języków francuskiego i niemieckiego, wyniesiona jeszcze ze szkoły, oraz angielskiego i rosyjskiego. Znajomość języków obcych umożliwiła mu studiowanie światowej literatury statystycznej. Uczestniczył w licznych konferencjach krajowych prezentując wyniki swoich badań.

Aktywna praca naukowa, działalność organizacyjna i dydaktyczna zaowocowały uzyskaniem tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego nauk matematycznych w roku 1966 i zwyczajnego w 1971. Wiązało się to również z zatrudnieniem Wiktora Oktaby w latach 1966–1971 na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Katedrze Statystyki Matematycznej Wydziału Rolnego i w latach 1971–1990 na stanowisku profesora zwyczajnego w Instytucie Zastosowań Matematyki Wydziału Techniki Rolniczej. Katedra w tym czasie zmieniała status na instytut oraz nazwę, po przeniesieniu jej na nowo utworzony Wydział Techniki Rolniczej w tej samej uczelni. 1 października 1990 roku prof. Wiktor Oktaba, po 45 latach pracy, przeszedł na emeryturę, jednak nadal aktywnie pracował. Publikował prace naukowe, pisał książki poświęcone historii statystyki i doświadczeń, biografie ich twórców oraz dzienniki i wspomnienia, w których zawarł wiele ciekawych informacji o swoim życiu i działalności.

Obok prowadzonych przez wszystkie lata badań naukowych prof. Wiktor Oktaba pracował nad przygotowaniem do publikacji słowników pojęć statystyki matematycznej,

teorii eksperymentu i biometrii, było ich sześć. Zawierały one hasła w wielu językach, (które redagowali specjaliści z różnych krajów, na przykład sześćojęzyczny – wydany w Berlinie).

Był także bardzo aktywnie działającym członkiem wielu towarzystw naukowych zagranicznych i krajowych. Należy wymienić takie towarzystwa zagraniczne, jak: International Biometric Society – od 1992 roku, International Statistical Instytut (Holandia) – od 1976, The Biometric Society (USA) – od 1974, The American Institute in the Division of Administrative Research – od 1984 i The Institute of Mathematical Statistics (USA) – w latach 1962–1982.

Był jednym z organizatorów Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i przewodniczącym Rady Naukowej od roku 1976. Był naczelnym redaktorem czasopisma PTB „Colloquium Biometricum”, w którym w początkowym okresie, kiedy było wydawane pod nazwą „Materiały Colloquium Metodologicznego z Agrobiometrii”, drukowane były referaty wygłaszane na konferencji pod tym samym tytułem. Organizatorem tych konferencji, przy współdziałaniu V Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN, był także prof. Oktaba. Konferencje te są organizowane corocznie do chwili obecnej pod nazwą Międzynarodowe Colloquium Biometryczne i grupują statystyków, biometrów oraz osoby zainteresowane teorią eksperymentu, analizą wyników doświadczeń i reprezentujące różne dziedziny wiedzy.

Profesor był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, skarbnikiem (przez jedną kadencję) oraz wiceprezesem Oddziału Lubelskiego (także przez jedną kadencję), a w latach 1972–1975 członkiem Komisji Zastosowań Matematyki w Warszawie. Od roku 1961 był też członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Profesor Wiktor Oktaba od roku 1972 był członkiem Komitetu Nauk Matematycznych PAN i Komisji ds. Rozwoju Statystyki Matematycznej w Warszawie, a także: członkiem Rad Naukowych CBORU w Słupi Wielkiej, IUNG w Puławach, członkiem redakcji naukowych Instytutu Organizacji i Zarządzania WSI w Lublinie (1973–1975). Na Akademii Medycznej w Lublinie w 1971 roku zorganizował Pracownię Matematyki.

Tę tak aktywną działalność profesor umiejętnie łączył z realizowaną w szerokim zakresie dydaktyką. Prowadził wykłady z matematyki – algebry wyższej, statystyki matematycznej, doświadczalnictwa i rachunku prawdopodobieństwa dla studentów macierzystej uczelni, ale też i w pozostałych czterech uczelniach Lublina (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – 1945–1955, Katolicki Uniwersytet Lubelski – 1948–1949, Politechnika Lubelska i Akademia Medyczna – 1973–1981). Wykładał też w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach (1961–1962). Profesor ponadto wykładał statystykę na kursach organizowanych przez PAN w Warszawie oraz w punkcie konsultacyjnym studium doktoranckiego Politechniki Warszawskiej przy WSI w Lublinie, a także na szkoleniach dla specjalistów z różnych dziedzin wiedzy praktycznie stosujących metody statystyczne, organizowanych przez WSR w Lublinie. Prowadził seminaria ze statystyki matematycznej dla pracowników naukowych katedry i środowiska lubelskiego. Uczestniczyli w nich także pracownicy z innych ośrodków (Białystok, Kraków).

W 1973 roku przewodniczył grupie statystyków przygotowujących referat pt. *Statystyka matematyczna* na II Kongres Nauki Polskiej.

Dorobek publikacyjny prof. Wiktora Oktaby to około 200 pozycji, wśród których obok prac drukowanych w zagranicznych i krajowych czasopismach naukowych jest 5 podręczników akademickich mających wiele wydań, 6 wielojęzycznych słowników ze: statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, teorii eksperymentu i biometrii. Profesor był też autorem bardzo licznych (ok. 150) recenzji wydawniczych publikacji naukowych, recenzji prac doktorskich, habilitacyjnych i innych związanych z awansami pracowników naukowych.

Wykształcił liczną grupę statystyków matematyków. Kierował 39 pracami magisterskimi, był promotorem w 17 przewodach doktorskich i opiekunem naukowym 3 przewodów habilitacyjnych.

Jest też autorem 7 książek, wśród których są dzienniki i wspomnienia, ale też i takie pozycje, jak: *Probabiliści, statystycy matematycy, ekonometrycy i biometrycy. Od starożytności do 2000 r.*, Wyd. LTN 2002, czy *Historia teorii eksperymentu*, Wyd. LTN 2002.

Szeroka tematyka badań naukowych prof. Wiktora Oktaby owocowała znaczącymi i oryginalnymi osiągnięciami, dotyczyła: problemów analizy regresji i wariancji jednej i wielu zmiennych, estymacji komponentów wariancyjnych, estymacji parametrów i weryfikacji hipotez w modelach stałych losowych i mieszanych, teorii brakujących obserwacji, różnych problemów w modelach Gaussa-Markowa z macierzą kowariancji pełnego i niepełnego rzędu i w modelu Zyskinda-Martina. Model ten został wprowadzony do literatury statystycznej przez prof. Wiktora Oktabę. Wiele jego prac dotyczyło też algebry macierzy, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wartości i wektory własne.

Do historii statystyki przeszło wprowadzone przez Wiktora Oktabę macierzowe ujęcie modeli i analizy wariancji z zastosowaniem iloczynów kroneckierowskich macierzy oraz zauważona odpowiedniość między stopniami swobody a sumami kwadratów dla poszczególnych źródeł zmienności (tzw. metoda M).

Warto też wspomnieć, że model Zyskinda-Martina znalazł swoje miejsce w *Encyclopedia of Statistical Science* wydanej przez J. Wiley, której redaktorami są N. L. Johnson i S. Kotz.

Tak liczne osiągnięcia profesora nie pozostawały niezauważone. Otrzymał łącznie 56 orderów, medali, odznaczeń i nagród, wśród których są: Krzyż Komandorski OOP (1990), Krzyż Oficerski OOP (1979), Krzyż Kawalerski OOP (1964), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1976), medale z okazji 10-lecia Polski Ludowej i 40-lecia PRL, Odznaka Tysiąclecia Państwa Polskiego (1967), Medal im. Michała Oczapowskiego PAN (1995), 10 nagród Ministra Edukacji i kilkanaście nagród Rektora WSR i AR. Ponadto otrzymał Złotą Płytę za osiągnięcia w statystyce matematycznej, która została przyznana mu przez The American Biographical Institute, Raleigh, North Caroline w Stanach Zjednoczonych.

Osiągnięcia i zasługi prof. Wiktora Oktaby zostały również docenione w zagranicznych notach biograficznych (np. Stany Zjednoczone, Anglia) i nocie krajowej – *Kto jest kim w Polsce*.

Profesor Wiktor Oktaba był żonaty i miał córkę Hanię oraz syna Andrzeja.

Zmarł 6 września 2009 roku w Lublinie. Pochowany został w ulubionym Kazimierzu Dolnym, w którym wielokrotnie przebywał, pracował i wypoczywał, a w ostatnim okresie życia często wracał myślami.

Jako ciekawostkę można dodać, że profesor odszedł w przeddzień rozpoczynającego się właśnie w Kazimierzu Dolnym XXXIX Międzynarodowego Colloquium Biometrycznego, organizowanego przez stworzoną przez siebie katedrę. Wszyscy uczestnicy konferencji mieli możliwość pożegnać profesora uczestnicząc w jego pogrzebie oraz wyrażając szacunek i wdzięczność za jego bardzo znaczący wkład w rozwój statystyki matematycznej i biometrii.

Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

Oktaba W., *Dziennik i wspomnienia*. Wyd. AR w Lublinie, Lublin 1998.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktyczni Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR, Lublin 1998.

Wesołowska-Janczarek M., *Wiktor Oktaba (1920–2009)*. Aktualności UP w Lublinie 2009, R. XIII, nr 4 (52), s. 21 i 22.

MIROŚLAWA WESOŁOWSKA-JANCZAREK

Mikołaj OLEKIEWICZ (1896–1971)

Mikołaj Olekiewicz urodził się 7 września 1896 roku w Mińsku na Białorusi. Jego ojciec Paweł był farmaceutą, matka Wiktoria z Zawadzkich zajmowała się domem. W Mińsku uczęszczał do szkoły powszechnej i ośmioletniego gimnazjum, które ukończył w 1916 roku. Po przerwie spowodowanej wojną i rewolucją, w roku 1922 wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie studiował matematykę i logikę. Dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej od 1924 roku mógł kontynuować studia na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. Studiował tam statystykę i psychologię. W roku 1925 ukończył studia, a w 1926 zdał egzamin doktorski. Dalsze lata spędził również w Ameryce, pogłębiając wiedzę z dziedziny statystyki i jej praktycznych zastosowań. W latach 1929–1930 był zatrudniony w Biurze Analiz Statystycznych (Statistical Research Bureau) na Uniwersytecie Columbia na stanowisku statystyka. Następnie na zaproszenie rządu meksykańskiego, w latach 1930–1932, podjął pracę w Ministerstwie Opieki Społecznej Meksyku. Zajmował się organizacją badań statystycznych i psychotechnicznych. Jego pobyt w Ameryce przypadł na okres bardzo intensywnego rozwoju statystyki matematycznej, ze szczególnym naciskiem na jej praktyczne zastosowania. W krajach anglosaskich działali wtedy tak wybitni specjaliści, jak: R. A. F. Fisher, K. i E. Pearsonowie, G. W. Snedecor, C. Spearman i wielu innych. Pozwoliło to młodemu statystykowi zdobyć gruntowną wiedzę w interesujących go dziedzinach. Została ona doceniona także po jego powrocie do Polski w roku 1932.

W roku 1932 został zatrudniony w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego (CIWF, dzisiejsza AWF), podlegającym wtedy Ministerstwu Spraw Wojskowych, jako wykładowca i konsultant w dziedzinie statystyki matematycznej i jej zastosowań w psychologii. Nawiązał wieloletnią, ścisłą współpracę z wybitnymi psychologami: S. Baleyem, S. Szumanem i M. Kreuzem oraz antropologami – J. Czekanowskim i J. Mydlarskim. Prowadził też własne badania, stosując w nich zdobyte w Ameryce doświadczenia. O ich niezwykle interesującej i nowatorskiej tematyce mówią tytuły

jego ówczesnych publikacji: *Inteligencja rekruta* w „Przeglądzie Piechoty” (1936) i *Umysłowość kawalerzysty w świetle badań porównawczych* w „Przeglądzie Kawalerii” (1937). W tym czasie na szeroką skalę zaczęto stosować testy psychologiczne z wykorzystaniem nowych technik statystycznych. Olekiewicz miał w tej dziedzinie wiedzę i praktykę. Zdobył je u źródeł, ucząc się od twórców tych metod, przy czym do obowiązków specjalistów z CIWF, jako instytucji pracującej na potrzeby wojska, należało organizowanie ośrodków badań eksperymentalnych w zakresie psychologii stosowanej i eksperymentalnej.

Tę wielostronną działalność przerwał wybuch wojny w 1939 roku. W latach 1939–1942 uczony przebywał we Lwowie, gdzie znalazł zatrudnienie w Akademii Handlu Zagranicznego na stanowisku starszego lektora języka angielskiego. Do Warszawy wrócił w roku 1942 i tu okazało się, że jego biblioteka oraz rękopisy uległy zniszczeniu w czasie bombardowania na początku wojny. Była to ogromna strata, zważywszy, że miał on zwyczaj bardzo starannego przygotowywania i ciągłego udoskonalania swoich publikacji, nie spiesząc się z ich oddawaniem do druku. Do końca wojny zajmował się tajnym nauczaniem, udzielał lekcji z matematyki i języka angielskiego oraz próbował odtworzyć niektóre ze straconych rękopisów. Po upadku powstania warszawskiego uciekł z transportu w czasie ewakuacji ludności cywilnej. Przebywał na wsi aż do wyzwolenia Warszawy. W czasie powstania po raz drugi jego mieszkanie uległo zniszczeniu.

W kwietniu 1945 roku przybył do Lublina i został zatrudniony na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej jako lektor języka angielskiego, a od 12 lipca 1945 roku jako zastępca profesora statystyki matematycznej. W tym samym roku brał udział w konferencji UNESCO w Londynie jako członek delegacji polskiej. W latach 1946–1948 przebywał w Stanach Zjednoczonych jako przedstawiciel Ministerstwa Oświaty. Zajmował się tam pomocą dla polskich szkół wyższych i innych instytucji naukowych organizowaną przez Komitet Odbudowy Nauki Polskiej w Nowym Jorku i Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy (UNRRA). Do jego obowiązków należało zbieranie literatury naukowej, przede wszystkim brakujących roczników czasopism z okresu wojny, do odtwarzanych po wojennych zniszczeniach zbiorów literatury naukowej w Polsce. Po powrocie do kraju podjął obowiązki w Katedrze Statystyki Matematycznej UMCS, której kierownikiem był do przejścia na emeryturę w roku 1966. 6 maja 1954 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego. Co ciekawe, we wniosku o mianowanie Mikołaja Olekiewicza profesorem nadzwyczajnym senat UMCS wnosił o pominięcie przewodu habilitacyjnego, jako że w kraju nie było jeszcze specjalistów, którzy mogliby być recenzentami jego dorobku w pionierskiej w polskich warunkach dziedzinie.

Lata spędzone na UMCS były czasem jego najbardziej wydajnej pracy. Jego twórczość naukowa znajduje się na pograniczu matematyki i nauk przyrodniczych. Choć z wykształcenia matematyk, dzięki bogatej i różnorodnej karierze zawodowej nieobce mu były inne dziedziny nauki – psychologia, antropologia, biologia, nauki medyczne, genetyka itp. Świadczy o tym lista prawie siedemdziesięciu zakładów naukowych,

z którymi współpracował. Są na niej liczne zakłady oraz katedry Akademii Medycznych i Polskiej Akademii Nauk, uczelni rolniczych, uniwersytetów i innych placówek badawczych. Współpracujący z nim specjaliści różnych dziedzin nauki mogli liczyć na właściwy wybór i uzasadnienie metody statystycznej, ale i głębokie wnikanie w istotę zagadnienia przyrodniczego. Jeżeli Mikołaj Olekiewicz nie znajdował odpowiedniej metody, starał się sam opracowywać nową, własną. W ten sposób powstały niektóre jego prace teoretyczne, będące wartościowym wkładem w teorię statystyki matematycznej.

W ramach współpracy ze specjalistą z psychologii zwierząt J. Dembowskiem opracował nowy test serii i policzył odpowiednie tablice wartości krytycznych. Wieloletnia współpraca z antropologami i biologami zapoczątkowała jego zainteresowanie teorią dyskryminacji i taksonomią. Pokazywał pewne słabe strony metod klasycznych i proponował własną sekwencyjną metodę dyskryminacyjną. Teoria dyskryminacji zajmuje się wybraniem możliwie niewielkiej liczby cech, które pozwalają odróżnić od siebie dwie albo więcej populacji. W metodzie sekwencyjnej na początku wybiera się najlepszą parę cech, najlepszą trójkę, czwórkę itd. i po każdym kroku bada się przyrost mocy dyskryminacyjnej. Postępowanie kończy się, jeżeli powiększenie liczby nie daje już mającego praktyczne znaczenie przyrostu mocy dyskryminacyjnej. W taksonomii M. Olekiewicz stworzył metodę trzech składników i pokazał jej przewagę nad istniejącymi metodami.

Liczący się wkład w teorię statystyki matematycznej stanowi jego praca dotycząca estymacji punktowej, przedziałowej, testowania hipotez statystycznych. W pracy z roku 1949 *O wydajności ocen obciążonych* pokazał, że stosowanie estymatorów obciążonych w pewnych sytuacjach doświadczalnych jest nie gorzej uzasadnione niż powszechnie zalecane estymatory nieobciążone. Zwrócił też uwagę, że w przedziałach ufności Neymana idea poziomów ufności opiera się tylko na słabym prawie wielkich liczb. Wyszunął pomysł stosowania prawie pewnych przedziałów ufności wynikających z mocnego prawa wielkich liczb, w szczególności z prawa logarytmu iterowanego. Podał tego rodzaju przedział dla prawdopodobieństwa. Opracował również test oparty na maksymalnej wartości statystyki testowej t -Studenta, który ma zastosowanie, gdy znane są wartości kilku takich statystyk pochodzących z kilku niezależnych prób.

Będąc konsultantem w zakresie metod statystycznych, głęboko zagłębiał się w metody planowania badań i interpretację wyników prac eksperymentalnych. Uczestniczył w forach, na których wyniki badań były referowane, aktywnie włączając się do dyskusji. Swoje refleksje natury metodologicznej zawarł w kilku obszernych rozprawach: *Statystyka jako metoda poznawcza* w „Zeszytach Problemowych Kosmosu” (1956), *Metody badania prawidłowości* w „Zagadnieniach Twórczego Darwinizmu” (1952) i, wspólnie z J. Dembowskiem, *Prawidłowość i przypadkowość*, Książka i Wiedza (1951).

Prowadził wykłady z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii UMCS. Zajmował się kształceniem młodej kadry. Jego dwaj współpracownicy i doktoranci – Wiktor Oktaba i Dominik Szywał zostali pro-

profesorami oraz objęli katedry statystyki matematycznej na Uniwersytecie Przyrodniczym i Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie do dziś kilkudziesięciu pracowników pracuje naukowo w dziedzinie statystyki matematycznej i rachunku prawdopodobieństwa.

Profesor Mikołaj Olekiewicz zmarł 30 czerwca 1971 roku w Lublinie. Został pochowany na cmentarzu przy ulicy Lipowej w Lublinie.

Źródła

Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sygn. K2865, K62/57.

Łosowka A., *Profesor Mikołaj Olekiewicz (1896–1971)*. Wiadomości Uniwersyteckie UMCS 2011,7, s. 28–30.

Oktaba W., *Mikołaj Olekiewicz (1896–1971)*. Wiadomości Matematyczne 1973, 16, s. 79–85.

EDWARD NIEDOKOS

Zygmunt PADOWICZ (1901–1970)

Urodził się 12 sierpnia 1901 roku w Warszawie. Po ukończeniu gimnazjum filologicznego rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Studia te przerwał po ukończeniu trzeciego roku. W 1928 roku ukończył Państwowe Kursy Radio-techniczne przy Szkole Wawelberga i Rotwanda w Warszawie.

Całe swoje życie zawodowe poświęcił służbie dla statystyki. Z dniem 1 sierpnia 1922 roku, w wieku 21 lat, rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym i, z przerwą wymuszoną okresem wojny i okupacji, w czasie której Urząd nie funkcjonował, pracował tam do 22 marca 1965 roku, przechodząc na emeryturę po przepracowaniu w służbach statystycznych (nie licząc przerwy na czas wojny) 40 lat. Przeszedł w tym czasie wszystkie szczeble kariery zawodowej, od specjalności rachmistrza aż do najwyższego stanowiska w służbach statystyki – prezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

Początkowo Z. Padowicz pracował w charakterze rachmistrza w referacie rolnym przy opracowaniu wyników pierwszego w odrodzonej Polsce powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 roku. Następnie przeszedł do pracy w referacie ludności, w którym specjalizował się w analizie struktury zawodowej ludności. W 1930 roku powierzono mu kierownictwo sekcji symbolizacji w Biurze Spisów Powszechnych. Czynność symbolizacji, polegająca na zamianie tekstowego nazewnictwa badanych w spisach cech, takich jak przykładowo: stan cywilny, wykształcenie, obywatelstwo, język ojczysty, zawód, rodzaj wykonywanej pracy itp., na symbole cyfrowe, nabierała coraz większego znaczenia ze względu na konieczność zastosowania do opracowania materiałów, zwłaszcza badań masowych, środków techniki obliczeniowej lub – jak byśmy dzisiaj powiedzieli – środków informatyki. Zamiana cech wyrażonych słownie w kwestionariuszach spisowych na odpowiadające im symbole cyfrowe była konieczna w celu zastosowania, początkowo ręcznych, a następnie automatycznych, metod grupowania danych według badanych cech, a jednocześnie system symboli cyfrowych

powinien być opracowany w taki sposób, aby porządkowanie i grupowanie danych odpowiadało założeniom układu informacji wynikowych oraz aby proces grupowania mógł być realizowany w sposób najbardziej wydajny.

W roku 1930 Z. Padowicz objął funkcję kierownika sekcji symbolizacji w Biurze Spisów Powszechnych GUS. Funkcję tę pełnił do wybuchu II wojny światowej.

Po II wojnie światowej przystąpił, jako jeden z pierwszych, do organizowania pracy w Urzędzie, którego działalność została wznowiona 12 marca 1945 roku. Zygmunt Padowicz rozpoczął pracę w GUS już nazajutrz – 13 marca. Niedługo potem został pierwszym kierownikiem Wydziału Opracowań Masowych odpowiedzialnym za kontrolę materiałów statystycznych, symbolizację i przygotowanie do dalszego przetwarzania, wykonywanego początkowo ręcznie, a następnie (od połowy 1946 roku) na maszynach systemu kart dziurkowanych, wydzierżawionych przez GUS. W kwietniu 1947 roku został także członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS.

Zygmunt Padowicz był Generalnym Komisarzem Pierwszego Sumarycznego Powszechnego Spisu Ludności z dnia 14 lutego 1946 roku. Przeprowadzenie tego spisu było konieczne ze względu na brak jakichkolwiek wiarygodnych danych o liczbie ludności zamieszkałej na terenie kraju. Rozpiętość w szacunkach tej liczby wahała się w granicach od 18 do 25 mln. Jeszcze gorzej przedstawiała się sprawa szacunków terytorialnego rozmieszczenia ludności. Decyzję w sprawie przeprowadzenia spisu metodą sumaryczną, zamiast normalnego spisu imiennego, podjęto ze względu na istniejące w owym czasie ogromne ruchy wędrownicze ludności, a także ze względu na to, że imienny spis byłoby niezmiernie trudno opracować w bardzo krótkim czasie, co było bodaj najważniejszym wymogiem w ówczesnych warunkach.

Z dniem 14 kwietnia 1949 roku Zygmunt Padowicz powołany został na stanowisko wiceprezesa GUS, a cztery miesiące później powierzono mu obowiązki prezesa Urzędu. Na stanowisku prezesa GUS pracował nieprzerwanie od 11 sierpnia 1949 roku do przejścia na emeryturę, tj. do 22 marca 1965 roku.

Pod bezpośrednim kierownictwem Z. Padowicza przeprowadzono, obok wspomnianego wyżej spisu sumarycznego ludności, dwa spisy powszechne, a mianowicie spis z dnia 3 grudnia 1950 roku oraz z dnia 6 grudnia 1960 roku. Oba te spisy wyróżniały się bardzo obszerną tematyką obejmującą: ludność, gospodarstwa domowe, mieszkania, budynki oraz gospodarstwa rolne, w tym informacje obejmujące powierzchnię gruntów, zwierzęta gospodarcze, maszyny i narzędzia rolnicze. Przy bezpośrednim udziale Z. Padowicza opracowano pierwszy po wojnie program badań statystycznych na rok 1949, określający ważniejsze kierunki badań w poszczególnych dziedzinach statystyki gospodarczej: przemysłu, w tym rzemiosła, rolnictwa, leśnictwa, inwestycji, komunikacji, żeglugi morskiej, łączności, handlu wewnętrznego i zagranicznego, cen, finansów oraz statystyki społecznej, sądowej i ludności.

Z. Padowicz poświęcił wiele uwagi sprawom rozwoju terenowych służb statystycznych, których decydujące znaczenie dla rozwoju polskiej statystyki w pełni doceniał. W wyniku jego starań w 1953 roku z terenowych Komisji Planowania Gospodarczego zostały wyodrębnione jednostki statystyczne i na ich bazie w województwach i miastach wydzielonych z województw, utworzone zostały wydziały statystyki, a na szczeblu powiatowym – stanowiska statystyków powiatowych podporządkowane organom rad narodowych. Następnie komórki te, na mocy ustawy z dnia 15 lutego 1962 roku o statystyce państwowej, przekształcono w wojewódzkie i miejskie urzędy statystyczne oraz w powiatowe inspektoraty statystyczne. Oba rodzaje jednostek podporządkowano Głównemu Urzędowi Statystycznemu.

Prowadząc, jako prezes Urzędu, bezpośredni nadzór nad wszystkimi ważniejszymi pracami związanymi z dostosowaniem polskiej statystyki do ówczesnych wymagań informacyjnych władz państwowych i organów zarządzania gospodarką, swoje szczególne zainteresowania zawodowe koncentrował na zagadnieniach spisów ludności, które zawsze uważał, może nawet z pewną szkodą dla pozostałych tematów badawczych, za najważniejsze i najtrudniejsze ze wszystkich badań prowadzonych przez służby statystyczne.

Drugą jego pasją było dążenie do unowocześnienia techniki opracowań statystycznych. W zastosowaniu nowoczesnych środków przetwarzania danych widział jeden z podstawowych czynników rozwoju statystyki. Ogromne nadzieje wiązał z zastosowaniem w statystyce komputerów. Już po przejściu na emeryturę bardzo interesował się wynikami pracy pierwszego komputera, zastosowanego do prac statystycznych w październiku 1967 roku.

Obok aktywnej działalności praktycznej jako prezes Urzędu, Z. Padowicz angażował się w pracę społeczną, którą uważał za ważną dla rozwoju statystyki. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Na Walnym Zgromadzeniu PTS 29 maja 1949 roku Z. Padowicz został wybrany na członka zarządu Towarzystwa. Jest także autorem szeregu artykułów poświęconych określaniu kierunków funkcjonowania statystyki, w tym zwłaszcza spisów ludności. Na podkreślenie zasługują zwłaszcza artykuły *Reforma programu statystyki*, opublikowany w czasopiśmie „Gospodarka Planowa” 1949, nr 8 oraz *Najbliższe zadania statystyki w Polsce Ludowej*, opublikowany w tymże czasopiśmie, 1950, nr 1. Na uwagę zasługuje także ostatni jego artykuł jako prezesa GUS opublikowany w „Wiadomościach Statystycznych” 1965, nr 2, a więc na miesiąc przed zakończeniem swojej pracy dla statystyki. Artykuł nosi tytuł *Dwadzieścia lat Głównego Urzędu Statystycznego* i stanowi swojego rodzaju podsumowanie nie tylko dorobku GUS, ale i osobiste spojrzenie Zygmunta Padowicza na statystykę i jej najważniejsze dokonania i problemy.

Zygmunt Padowicz zmarł 15 listopada 1970 roku w Warszawie. Został pochowany na Powązkach (d. wojskowy).

Źródła

Łukasiak A., *Analiza ilościowego i jakościowego rozwoju techniki obliczeniowej w czasie 60-letniej działalności Głównego Urzędu Statystycznego*, Warszawa, listopad 1979. Materiały archiwalne GUS.

Padowicz Z., *Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14.II.1946*, w: *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002*, publikacja Polskiego Towarzystwa Demograficznego i Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa 2002.

Padowicz Z., *Narodowy Spis Powszechny 1950 r.*, *Studia i Prace Statystyczne*, Rok 1, zeszyt 1, Warszawa 1950, s. 22–31.

Padowicz Z., *Spis Powszechny 1960 roku*, *Wiadomości Statystyczne* 1960, nr 2.

Padowicz Z., *Dwadzieścia lat Głównego Urzędu Statystycznego*, *Wiadomości Statystyczne* 1965, nr 2.

TADEUSZ WALCZAK

Zbigniew PAWŁOWSKI (1930–1981)

Zbigniew Maria Pawłowski urodził się 22 listopada 1930 roku we Lwowie jako syn Leopolda Pawłowskiego i Marii z domu Krukowskiej. Po kilku latach rodzina Pawłowskich przeniosła się do Poznania. Podczas zawieruchy wojennej początkowo znalazł się z matką w Rumunii, a następnie w Algierze, gdzie uczęszczał do gimnazjum, najpierw polskiego, potem francuskiego. W 1946 roku Pawłowski z rodzicami przybył do Warszawy, gdzie w roku 1949 zdał egzamin maturalny w Liceum im. Tadeusza Rejtana. Jego kariera naukowa zaczęła się w Szkole Głównej Planowania i Statystyki SGPiS (aktualnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie. Studiował tam i rozpoczął pracę jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki. W 1957 roku na podstawie rozprawy pt. *Sprawdzenie niektórych klas hipotez złożonych testem sekwencyjnym Wolda w statystycznej kontroli jakości* uzyskał stopień doktora. W latach 1957–1958, jako stypendysta Fundacji Forda, odbył staż naukowy w Institute of Statistics of University of Uppsala, pod kierunkiem znanego ekonometryka prof. Hermana Wolda. Z kolei w roku akademickim 1960/61 pracował pod kierunkiem późniejszego laureata Nagrody Nobla – Richarda Stona, w Department of Applied Economics of Cambridge University. W roku 1962 Rada Wydziału Finansów SGPiS nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych (ówcześnie był to stopień docenta) na podstawie między innymi pracy pt. *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego* (PWN, Warszawa 1961). W końcu w latach 1967 i 1972 otrzymał tytuły profesora – odpowiednio nadzwyczajnego i zwyczajnego.

Od 1962 roku prof. Z. Pawłowski swoją pracę naukową kontynuuje już w Wyższej Szkole Ekonomicznej (aktualnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Katowicach, gdzie objął funkcję kierownika Katedry Statystyki. W roku 1969 zostaje dyrektorem Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego, a od 1974 dyrektorem Instytutu Ekonometrii. Już struktura instytutu świadczy o szerokich kompetencjach profesora, jako że w skład instytutu wchodziły zakłady: Ekonometrii, Statystyki, Matematyki, Badań Operacyjnych, Programowania Liniowego.

Profesor Z. Pawłowski odznaczał się również zdolnościami organizacyjnymi, które starał się wykorzystywać w celu wzmacniania pozycji przedmiotów ścisłych w kształceniu ekonomistów. Czynił to między innymi poprzez pełnienie funkcji prodziekana Wydziału Przemysłu w latach 1963–1965, prorektora Wyższej Szkoły Ekonomicznej w latach 1968–1974. Działal w następujących placówkach Polskiej Akademii Nauk (PAN): od roku 1966 – Komitecie Nauk Ekonomicznych, od 1972 – Komitecie Statystyki i Ekonometrii jako zastępca przewodniczącego, Komitecie Badań i Prognoz „Polska 2000”. Ponadto brał udział, jako członek, w pracach: Komitetu Redakcyjnego „Przeglądu Statystycznego”, Rady Naukowej Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz Komisji Matematycznej GUS (przewodniczący od 1978 roku).

W środowisku ekonometryków, matematyków i statystyków polskich powszechnie panuje opinia, że prof. Zbigniew Pawłowski był pionierem ekonometrii w Polsce. Działal bardzo aktywnie nie tylko na polu naukowym, ale również między innymi współorganizował liczne konferencje naukowe, w tym znaną konferencję Katedr Statystyki, Ekonometrii i Matematyki Wyższych Szkół Ekonomicznych Katowic, Krakowa i Wrocławia, która w dalszym ciągu corocznie jest organizowana. Warto również wspomnieć, że to właśnie prof. Z. Pawłowski zorganizował pierwszą konferencję, która odbyła się 12–13 marca 1965 roku w ówczesnej Wyższej Szkole Ekonomicznej w Katowicach. Jednym z rezultatów tych konferencji było istotne wzmocnienie roli statystyki w badaniach ekonomicznych, a także podniesienia rangi nauczania statystyki we wszystkich uczelniach polskich o profilu ekonomicznym. Ponadto prof. Z. Pawłowski zorganizował tak zwaną Letnią Szkołę Ekonometryczną, w której młodzi naukowcy pogłębiali swoją wiedzę.

Wykształcił wielu naukowców oraz był członkiem komitetów redakcyjnych wielu wydawnictw. Był promotorem 14 prac doktorskich, opiekunem wielu habilitacji. Z. Pawłowski opublikował około 200 prac, przy czym 149 spośród nich to prace naukowe, w tym 9 monografii i 4 podręczniki. Pełny spis jego publikacji naukowych podaje A.S. Barczak w artykule pt. *Bibliografia prac profesora Zbigniewa Pawłowskiego*. „Przegląd Statystyczny” 1983, z. XXX, 1/2, s. 139–145. Oryginalne osiągnięcia naukowe profesora na trwałe zapisały się w metodologii wnioskowania statystycznego. Można by wiele przykładów jego osiągnięć na tym polu (i z różnych punktów widzenia) przytoczyć. Niektóre z nich teraz przedstawimy.

Z. Pawłowski w swych wykładach, monografiach i podręcznikach prezentował, często jako pierwszy w Polsce, podstawowe metody estymacji i weryfikacji hipotez, które były przydatne przy konstrukcji i wnioskowaniu o modelach ekonometrycznych. Pisał o tym w sposób prosty i przystępny, co zachęcało do studiowania ekonometrii i statystyki. Jego podręczniki akademickie, zwykle wydawano wielokrotnie, a także tłumaczono na języki rosyjski, węgierski i niemiecki. Był uznanym erudytą w dziedzinie ekonometrii. Wiedza ta bynajmniej nie była powierzchowna, bo Z. Pawłowski zajmował się wieloma szczególnymi zagadnieniami ekonometrii i statystyki. Miało to odzwierciedlenie w jego wykładach akademickich oraz artykułach i monografiach naukowych. Znajdujemy w nich wiele interesujących analiz i oryginalnych pomysłów,

które warto po latach odświeżać. Zajmował się głównie: ekonometrią, prognozowaniem, statystyką matematyczną i metodą reprezentacyjną. Jego prace z tych dziedzin przeplatały się w czasie. Zapoczątkowane w nich wątki były rozwijane między innymi przez jego uczniów.

Ważnym przedsięwzięciem zrealizowanym przez prof. Z. Pawłowskiego i jego współpracowników było utworzenie kierunku studiów o nazwie: Informatyka i Ekonometria, który był „oczkiem w głowie” wszystkich pracowników Instytutu Ekonometrii. W zamierzeniu absolwenci tego kierunku mieli zasilać wysoko kwalifikowaną kadrę pracowników zajmujących się ilościowymi analizami w przedsiębiorstwach co najmniej średniej wielkości, a także instytucjach prowadzących analizy ekonomiczne na rzecz administracji państwowej. W tym celu uczono studentów potrzebnych narzędzi informatycznych oraz wnioskowania statystycznego, użytecznego w praktyce, w szczególności prognozowania.

Profesor Z. Pawłowski utrzymywał ściśle kontakty naukowe z ośrodkami zagranicznymi, przede wszystkim z Netherland Economic Institute w Rotterdamie. Dzięki temu kontaktowi wielu pracowników ówczesnej Akademii Ekonomicznej w Katowicach miało okazję odbyć staże naukowe w wymienionym instytucie. Warto zwrócić uwagę, że profesor Z. Pawłowski na zlecenie ONZ prowadził cykl wykładów w Institut National de Statistique et d'Economie Applique w Rabacie. Współpracował również z: International Institute for Applied Systems Analysis w Austrii, Uniwersytetem Humboldta w Berlinie oraz biurem UNESCO w Paryżu.

Powróćmy do opublikowanego dorobku naukowego i dydaktycznego profesora. Na początku trzeba stwierdzić, że wiele miejsca zajęłaby szczegółowa analiza oryginalnych pomysłów naukowych prof. Zbigniewa Pawłowskiego. Dlatego ograniczymy się do krótkich refleksji inspirowanych wybranymi pracami Zbigniewa Pawłowskiego. Wiele jego publikacji dotyczy statystyki matematycznej, wśród nich są następujące podręczniki: *Wstęp do statystyki matematycznej* (PWN, Warszawa 1965, 1966 i 1969), *Statistika* (Moskwa 1967), *Verlag der Wirtschaft* (Berlin 1971), *Statystyka matematyczna* (PWN, Warszawa 1976 i 1980).

Jedną z ciekawszych propozycji Z. Pawłowskiego jest test statystyczny do weryfikacji hipotezy o występowaniu autokorelacji w szeregu czasowym, którego opis znajdujemy w artykule *Nieparametryczny test na autokorelację* („Przegląd Statystyczny” 1973, z. 1, s. 3–10) oraz w artykule *Test nieparametryczny dla weryfikacji hipotez o kilku współczynnikach autokorelacji* („Przegląd Statystyczny” 1974, z. 2, s. 189–209).

W artykule *Moc pewnego testu normalności przy dużych próbach* („Przegląd Statystyczny” 1959, z. 2, s. 141–150) zaproponował sprawdziany testów do weryfikacji tej hipotezy, których podstawą jest znane twierdzenie Geary’ego o niezależności średniej i wariancji z próby z rozkładu normalnego. Ponadto w tym artykule dokonał bardzo rzadkiej rzeczy – analitycznej oceny mocy tego testu zgodności, ponieważ zwykle robi się to za pomocą symulacji komputerowej.

Z. Pawłowski doceniał również potrzebę rozwijania wnioskowania na podstawie prób nieprostych, czego efektem jest podręcznik do studiowania metody reprezentacyjnej *Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej* (PWN, Warszawa 1972). W świetle najnowszych trendów w rozwoju metody reprezentacyjnej można twierdzić, że wykorzystywana w ekonometrii metodologia, dotycząca zwłaszcza predykcji, jest bardzo użyteczna w tak zwanym podejściu modelom, wykorzystywanym między innymi w dziale zwanym statystyką małych obszarów. Ponadto podczas badań powtarzalnych populacji (prowadzonych m.in. przy użyciu tzw. prób rotacyjnych) wykorzystuje się modele uwzględniające autokorelacje. Zatem osiągnięcia na polu ekonometrii, również te uzyskane przez Z. Pawłowskiego, są przydatne w metodzie reprezentacyjnej. Bliskie problemom metody reprezentacyjnej są zagadnienia dotyczące statystycznej kontroli jakości. Na tym polu Z. Pawłowski analizuje przydatność wnioskowania statystycznego między innymi w artykule *Sprawdzanie pewnej klasy hipotez złożonych testem sekwencyjnym Wolda w statystycznej kontroli jakości* („Zeszyty Naukowe SGPiS” 1959, z. 11, s. 231–272).

Wiele prac naukowych Z. Pawłowski poświęcił konstrukcji modeli ekonometrycznych, ich estymacji i zastosowaniu w praktyce. Na ten temat napisał wiele artykułów naukowych oraz podręczników i monografii naukowych, do których między innymi należą: *Ekonometria* (PWN, Warszawa: 1969, 1972, 1975, 1978, 1980), *Közgazdasági es Jogi Könyvtári* (Budapeszt 1970), *Elementy ekonometrii* (PWN, Warszawa 1981), *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego* (PWN, Warszawa 1961 i 1971). Zastosowaniem modeli ekonometrycznych we wspomaganie zarządzaniem produkcją zajmował się głównie w książce pt. *Ekonometryczna analiza procesu produkcyjnego* (PWN, Warszawa 1971 i 1976). Na tym polu profesor wiele miejsca poświęcił modelowaniu wpływu tak zwanego efektu organizacyjnego na wydajność produkcji. Pisał o tym między innymi w artykule *Funkcja produkcji z uwzględnieniem czynnika organizacyjnego* („Ekonomista” 1970, z. 4, s. 711–719).

Zastosowaniem modelowania ekonometrycznego zjawisk makroekonomicznych w praktyce Z. Pawłowski zajmował się między innymi kierując zespołem, który zbudował jeden z pierwszych modeli gospodarki polskiej. Rezultaty tych prac opublikowano w pracy zbiorowej pod jego redakcją *Model ekonometryczny gospodarki Polski Ludowej* (PWN, Warszawa 1968). Warto dodać, że R. Stone budował jeden z pierwszych modeli ekonometrycznych na świecie, z którym, jak zaznaczono, Z. Pawłowski miał okazję współpracować. Dodajmy jeszcze, że Z. Pawłowski zwrócił również uwagę na konieczność uwzględnienia zmiennych demograficznych przy konstrukcji makromodeli gospodarki, między innymi w pracy: *A Demoeconometric Model of Poland and its Application to Counterfactual Simulation* (IIASA, Laxenburg 1980).

Dorobek naukowy Z. Pawłowskiego jest również bardzo bogaty w dziedzinie prognozowania. Profesor miał swoje ugruntowane poglądy na temat podstaw teorii predykcji, jakkolwiek uważa się, iż niektóre z nich są kontrowersyjne. Propagował oprócz znanych klasycznych zasad predykcji również tę, która prowadzi do wyznaczenia prognozy w pobliżu dominanty zmiennej prognozowanej. Sugerował, że ta zasada po-

winna być zwłaszcza przydatna w prognozowaniu na krótkie okresy w przyszłość. Zaproponował ciekawe koncepcje wyznaczania tak zwanych prognoz optymistycznych i pesymistycznych, które są zależne od sprzyjających (rozwojowi zjawiska opisywanego przez zmienną objaśnianą) bądź niesprzyjających układów wartości zmiennych objaśniających modelu, który jest podstawą konstrukcji predyktora. Prawie wszystkie pomysły, które profesor realizował na tym polu, znajdują się między innymi w następujących jego monografiach: *Prognozy ekonometryczne* (PWN, Warszawa 1973), *Teoria prognozy ekonometrycznej w gospodarce socjalistycznej* (PWN, Warszawa 1968 i 1974) oraz jako redaktor pracy zbiorowej pt. *Ekonometryczne metody prognozowania wykonania planów gospodarczych* (PWN, Warszawa 1979), *Zasady predykcji ekonometrycznej* (PWN, Warszawa 1982). Dwie ostatnie pozycje zostały wydane w serii „Biblioteki Ekonometrycznej PWN”, do której powstania prof. Z. Pawłowski znacznie się przyczynił.

W szczególności Z. Pawłowski rozważał metodę predykcji tak zwanych punktów zwrotnych przebiegu szeregu czasowego w artykule *Predykcja za pomocą kart kontrolnych* („Przegląd Statystyczny” 1969, z. 3–4). Zaproponował tak zwaną definicję giętkości predyktora i sposoby jej oceny. Ma to ważne znaczenie z punktu widzenia wyboru predyktora do wyznaczania prognoz między innymi szeregów czasowych, charakteryzujących się niestabilnością przebiegu trendu. Prowadził interesujące rozważania dotyczące horyzontu prognozowania między innymi w pracy *On the concept of Horizon of Prediction* („Systems Science” 1979, z. 1, s. 81–90).

Z. Pawłowski rozwijał problem tak zwanych prognoz alternatywnych między innymi w pracach: *The use the Alternative Predictions in Long- Term Inference into the Future (Wish Special reference to Water Demand)* IIASA, Laxenburg 1978, *Contribution to the theory of alternative predictions* („Oeconomica Polona” 1977, z. 3–4, s. 381–400).

Ponadto, bardzo doceniał wartość analizy *ex post* błędów prognoz, zwłaszcza z punktu widzenia wyboru metody prognozowania zjawisk w kolejnych okresach czasu. Tym problemem zajmował się między innymi w artykułach: *Predyktywna informacja ex-post i jej wykorzystanie* („Przegląd Statystyczny” 1980, 3/4, z. 239–255) oraz *On the use of ex-post information in econometric prediction*, w: *Contributed Papers, 40-th Session of the International Statistical Institute, Warsaw September 1–9, 1975*, s. 656–660.

Sformułował ciekawy problem takiego wyznaczania dopuszczalnych wartości zmiennych objaśniających modelu ekonometrycznego, aby wartość zmiennej objaśnianej przekroczyła żądany poziom. Nazwał to zagadnienie predykcją dyskryminacyjną, a pisał o tym między innymi w pracy *Discriminatory prediction and its relation to optimum control of economic systems* („Control and Cybernetics” 1979, z. 1, s. 55–66).

W artykule *Metody analizy ciągów prognoz* („Ekonomista” 1974, z. 4, s. 847–874) Z. Pawłowski analizował tak zwany problem wyznaczenia prognozy zgodnej. To zagadnienie można uprościć do problemu wyznaczania na przykład prognozy będącej wspólną częścią prognoz przedziałowych wyznaczanych różnymi metodami. W tym kontekście

również analizował tak zwane prognozy dochodzące, czyli takie, które są wyznaczone sukcesywnie ze zbliżaniem się okresu prognozowanego.

Przedstawiono jedynie część osiągnięć zawartych w publikacjach profesora Z. Pawłowskiego. Z pewnością rozwijałby te idee oraz formułowałby nowe problemy naukowe. Jego uczniowie zaświadczyli, że Profesor był „skarbnicą” nowych pomysłów, którymi „sypał jak z rękawa”. Tym większy smutek, że Profesor Zbigniew Pawłowski odszedł przedwcześnie w wieku pięćdziesięciu lat. Zmarł 4 sierpnia 1981 roku w Katowicach i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

W prezentowanym tekście korzystano z życiorysu i szczegółowego opisu drogi naukowej prof. Z. Pawłowskiego, który można znaleźć w artykule A. S. Barczaka pt. *Profesor Zbigniew Pawłowski 1930–1981* („Przegląd Statystyczny” 1982, XXIX, z. 3/4). Ponadto wykorzystano spis prac naukowych zamieszczony również przez A. S. Barczaka w artykule *Bibliografia prac profesora Zbigniewa Pawłowskiego* („Przegląd Statystyczny” 1983, XXX, z. 1/2, s. 139–145). Z kolei bardziej osobiste uwagi dotyczące życia i pracy znajdziemy w artykułach A. S. Barczaka, J. Kordosa i Z. Hellwiga opublikowanych w „Wiadomościach Statystycznych” 1981, nr 10. Natomiast przebieg kariery naukowej jest także opisywany w książce *Sylwetki statystyków polskich* autorstwa S. Kwiatkowskiego (red.), J. Bergera, Cz. Domańskiego i H. Kowalczyka, wydanej przez Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi i Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Statystycznego roku 1984 w Łodzi.

JANUSZ LESZEK WYWIĄŁ

Julian PERKAL (1913–1965)

Początek dekady lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku był niefortunny dla wielu uczonych starszego pokolenia. Ówczesne władze zarządziły wtedy obowiązkowe przeniesienie na emeryturę wszystkich zatrudnionych osób w wieku powyżej siedemdziesięciu lat. Hugo Steinhaus, kierujący Działem Zastosowań Przyrodniczych, Gospodarczych i Technicznych Państwowego Instytutu Matematycznego we Wrocławiu, wcześniej nie wybrał swego następcy. W minorowym nastroju zebrali się pretendenci: Kazimierz Florek, Józef Łukaszewicz, Julian Perkal i Stefan Zubrzycki. Nestor przemówił: „Zebrani tu przypominamy pociąg kolei austriackiej. Stanowimy mechanizm sprawny i dobrze noliwiony; pociąg, który może pojechać dalej bez maszynisty”. Następcą Hugona Steinhausa został niebawem Julian Perkal. Decyzja władz była dobra, najlepsza w zaistniałej sytuacji.

Julian Perkal urodził się 24 kwietnia 1913 roku w Łodzi. Maturę uzyskał w 1932 roku w Sieradzu, studia matematyczne odbył na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1932–1937. Z wykształcenia był topologiem, pracę magisterską *O zbiorach wypukłych w przestrzeni euklidesowej n -wymiarowej* napisał pod kierunkiem Karola Borsuka. Po studiach do 1939 roku pracował jako technik w prywatnym biurze mierniczym inżyniera E. Helfenbauma w Warszawie. W czasie wojny znalazł się w Uzbekistanie, gdzie pracował także jako mierniczy. Wrócił stamtąd w 1946 roku, osiedlił się we Wrocławiu i podjął pracę na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii, wspólnym dla połączonych wówczas uniwersytetu i politechniki.

W chwili przejmowania roli lidera zastosowań matematyki we Wrocławiu, Julian Perkal już od 1949 roku pracował w nowo utworzonym Państwowym Instytucie Matematycznym, miał doktorat uzyskany w 1950 roku oraz doświadczenie kierownika Katedry Statystyki Matematycznej w Wyższej Szkole Rolniczej (dzisiaj Uniwersytet Przyrodniczy) we Wrocławiu, gdzie w latach 1951–1953 pracował jako zastępca profesora. Od 1953

roku był zatrudniony na Uniwersytecie Wrocławskim na stanowisku zastępcy profesora w Katedrze Zastosowań Matematyki. W 1955 roku mianowano go na stanowisko docenta. W latach 1956–1958 pełnił funkcję dziekana Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1957 roku uzyskał stopień doktora nauk matematycznych (odpowiadający współczesnej habilitacji) na podstawie pracy *O zbiorach punktów materialnych i abstrakcyjnych w badaniach przyrodniczych* („Sprawozdanie Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 12 (1957), s. 1–14), oraz otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego. Należy jeszcze odnotować, że Julian Perkal był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki” od chwili inauguracji tego czasopisma w 1953 roku.

Praca doktorska Juliana Perkala *Uwagi o oznaczaniu objętości pni drzewnych* była przedstawiona przez Hugona Steinhausa na wspólnym posiedzeniu Wydziału Nauk Matematycznych i Przyrodniczych oraz Wydziału Nauk Lekarskich Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego w dniu 22 kwietnia 1948 roku („Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 31 (1950) B). W pewnym sensie była to modelowa praca wpisująca się dokładnie w Steinhausowski program dróg matematyki stosowanej. Celem badania deklarowanym w ww. pracy było wyznaczenie pola poprzecznego przekroju pnia, ocena i wyznaczenie objętości pnia oraz konstrukcja przyrządów pomiarowych. Trudnością do pokonania była różnorodność kształtów pni drzewnych, uniemożliwiająca dobranie bryły matematycznej aproksymującej pnie rzeczywiste. Wzorem dotychczas używanym Julian Perkal przeciwstawiał optymalne wzory empiryczne, uzyskane metodami statystycznymi na materiałach porównawczych, po części zbieranych osobiście.

Omówienie dorobku naukowego Juliana Perkala, wykaz funkcji pełnionych przez niego w życiu naukowym oraz pełna lista publikacji znajduje się w nocie J. Łukaszewicza w „Colloquium Mathematicum” (17 (1967), s. 153–159). Pierwsza pozycja na tej liście – *Sur la subdivision des ensembles en parties de diamètre inférieur* („Colloquium Mathematicum” (1947), s. 45) – jest doniesieniem o rozwiązaniu przez Juliana Perkala pewnego topologicznego problemu Karola Borsuka. Jego dalsze prace były z reguły inspirowane przez konkretne problemy przyrodnicze. Wyróżniały się one przedstawianiem metod matematycznych w postaci gotowej do bezpośredniego wygodnego zastosowania, bardzo często takie zastosowanie było wręcz częścią pracy.

Ważnym nurtem badań wrocławskiej grupy zastosowań matematyki była analiza wielowymiarowa. Chęć zobrazowania chmury punktów indywidualnych w przestrzeni wielowymiarowej, z wykorzystaniem *Tablicy Czekanowskiego* odległości między punktami, dała Hugonowi Steinhausowi asumpt do szukania grafu o minimalnej długości łączącego punkty. Algorytm tworzenia grafu i dowód jego optymalności podał Kazimierz Florek i przez jakiś czas nazywano go diagramem Florka. Wkrótce jednak znaleziono wiele diagramów w bardzo różnorodnych dziedzinach wiedzy, a Julian Perkal podał nowy dowód optymalności algorytmu. Diagram, teraz już pod nową nazwą dendrytu wrocławskiego, stał się własnością grupy współautorów (patrz: K. Florek, J. Łukaszewicz, J. Perkal, H. Steinhaus, S. Zubrzycki, *Taksonomia wrocław-*

ska, „Przegląd Antropologiczny” 17 (1952), s. 193–211). Julian Perkal, będący gorącym zwolennikiem nowej metody graficznej taksonomii, napisał kilka prac zawierających jej zastosowania i kontrolował dziesiątki innych. W zacytowanej tu pracy znajdujemy dendryty oparte na danych W. Stęślińskiej-Mydlarskiej 22 stanowisk znalezienia czaszek człowieka kopalnego z Ngandong, scharakteryzowanych sześcioma cechami; J. Czekanowskiego 42 grup antropologicznych, charakteryzowanych frakcjami udziału ras armenoidalnej, laponoidalnej, nordyckiej i śródziemnomorskiej; I. Rejment-Grochowskiej 31 stanowisk leśnych opisanych obfitością występowania mchów z rodziny wątrobowców. W tym ostatnim przypadku zbudowano także dendryt lasów na tle wątrobowców.

Julian Perkal był przyrodnikiem wśród matematyków. Wiele prac, oprócz wspomnianych już z dendrometrii i taksonomii, poświęcił modelom medycznym przy rozwiązywaniu zagadnień diagnozy i terapii. Był projektodawcą i współautorem oryginalnie opracowanych tablic norm dla wzrostu i ciężaru dzieci w zależności od wieku. W pediatrii tablice te były nowością na skalę światową. Zainicjował liczne prace nad rozwojem dzieci, wnosząc do tych badań nowe podejście, a mianowicie kładąc nacisk na śledzenie rozwoju poszczególnych osobników i konfrontowanie ze sobą krzywych indywidualnego rozwoju w miejsce badania przekrojowego rozkładu cech u osobników o ustalonym wieku. Inspirowany problematyką diagnozy lekarskiej, wiele uwagi poświęcał metodom dyskryminacji. Jego ostatnia praca, przedstawiająca uogólnienie metody dyskryminacyjnej Fishera, przedstawia sposób wyznaczania nie prostej, jak to ma miejsce u Fishera, lecz płaszczyzny takiej, że rzuty wielowymiarowych populacji na tę płaszczyznę są najlepiej rozdzielone. I znów nie ogranicza się do podania samej metody, ale demonstruje jej zastosowanie do obserwacji frakcji globulin w krwi ludzkiej. Praca Juliana Perkala o geometrycznych wskaźnikach łąk przynosi definicje wskaźników przydatnych do charakteryzowania kształtu, wielkości i sposobu rozmieszczania kępek trawy na łąkach uprawnych. Powoduje ona podjęcie na nowo dyskusji nad kształtem i długością obiektów empirycznych, wprowadzając nowe definicje zgeneralizowanego kształtu, pola i długości krzywych oparte na pojęciu zbiorów ϵ -wypukłych. Znalazł ich zastosowanie do określania pola i obwodu kępek trawy, długości brzegu liści, długości wybrzeża morskiego itp. Idee te opracował teoretycznie i praktycznie w serii prac, opisując między innymi longimetr kółkowy do wyznaczania zaproponowanej przez siebie długości krzywych empirycznych.

Nazwisko Juliana Perkala noszą dwa obiekty matematyczne – wskaźniki przyrodnicze zwane wskaźnikami Perkala i schemat cybernetyczny Bogdanika-Perkala. W badaniach przyrodniczych, ale także medycynie czy psychologii, istotną rolę gra badanie statystyczne zespołu cech znane jako analiza faktorowa. Jednak ze znanymi metodami Spearmana czy Thurstone’a w tamtych czasach związane były duże trudności rachunkowe, a użytkownicy nie umieli interpretować wyników. Dla nich Julian Perkal zaproponował rachunkowo prostszy sposób określania faktorów.

Niech x_{ij} ($i = 1, 2, \dots, N; j = 1, 2, \dots, n$) będą wartościami cechy j obiektu i . Wskaźnikami Perkala są wielkości:

$$\xi_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{s_j} - m_i, \quad j = 1, 2, \dots, n,$$

gdzie

$$\bar{x}_j = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_{ij}$$

jest średnią wartością j -tej cechy

$$s_j^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_{ij} - \bar{x}_j)^2$$

jest wariancją j -tej cechy oraz

$$m_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{s_j}$$

Wskaźniki znalazły uznanie u przyrodników, którzy cenili je za prostotę rachunkową i łatwość interpretacji, zwłaszcza gdy cechy stanowią zespół zgodny, to znaczy gdy każda cecha z każdą inną jest dodatnio skorelowana.

Opis schematu cybernetycznego Bogdanika-Perkala znajdujemy w „Polskim Tygodniku Lekarskim” z 1961 roku. Dla liczby granulocytów x w próbce krwi człowieka w chwili t po podaniu sulfatiazolu autorzy wprowadzają sinusoidalną dynamikę $x = a \sin(bt+c) + d$ i podają sposób estymacji parametrów a, b, c, d . Dane empiryczne potwierdziły przyjęte założenia, a wnioski wykorzystano w diagnostyce granulocytozy posulfatiazolowej w chorobie nowotworowej.

Lata 1960–1965 obfitowały w wielkie sukcesy Juliana Perkala jako uczonego, nauczyciela i popularyzatora matematyki, kierownika działu Zastosowań Przyrodniczych, Gospodarczych i Technicznych Instytutu Matematycznego PAN i kierownika Katedry Zastosowań Matematyki w Instytucie Matematycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. W Instytucie Matematycznym PAN na nim spoczywał obowiązek współpracy z przyrodnikami i lekarzami, a terminy konsultacji miał zajęte na wiele tygodni naprzód. Na setkach prac badawczych wycisnął swe piętno jako niezmordowany konsultant. Na Uniwersytecie Wrocławskim zorganizował studia zastosowań matematyki, jego liczni uczniowie pracowali w różnych placówkach naukowych i gospodarczych. Podsumowaniem współpracy z przyrodnikami była monografia *Matematyka dla przyrodników i rolników* (części 1–3, PWN, 1958–1963). Szczególnie wiele zawdzięcza mu Polskie Towarzystwo Biometryczne, które powołał do życia i którego pierwszym prezesem był

w latach 1961–1965. Był także redaktorem naczelnym „Listów Biometrycznych” – ukazującego się od 1964 roku organu tego towarzystwa. Organizował również bardzo popularne wśród przyrodników i lekarzy zjazdy towarzystwa i konferencje szkoleniowe. W 1962 roku przebywał na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley na zaproszenie Jerzego Sławy-Neymana.

Wiele prac Juliana Perkala wymagało żmudnych obliczeń wykonywanych w tamtych czasach na arytmometrach. Do jednej z ostatnich prac *O sekwencji płci kurcząt, II* (wspólna z B. Kopocińskim i L. Szopą, „Sprawozdanie Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 20 (1965) B, s. 6–9) obliczenia wykonano na profesjonalnym komputerze Elliott 803 w Katedrze Metod Numerycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Wówczas Julian Perkal zauważył, że dotąd wiele wysiłku poświęcił temu, jak uniknąć obliczeń, teraz miała nastąpić era myślenia nieskrępowanego obliczeniami. Przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu zrealizować tego planu.

Julian Perkal zmarł 17 września 1965 roku we Wrocławiu. Spoczywa na Grabiszyńskim Cmentarzu Komunalnym.

BOLESŁAW KOPOCIŃSKI

Jan PIEKAŁKIEWICZ

(1892–1943)

Jan Piekałkiewicz urodził się 19 września 1892 roku w Kursku; syn Seweryna, inżyniera architekta i Zofii z Siewiertów. Uczył się w szkole średniej w Petersburgu, tam też w roku 1914 ukończył studia wyższe na Wydziale Ekonomicznym Politechniki. W latach 1915–1918 przebywał w Rosji, gdzie prowadził badania statystyczne, między innymi w 1917 roku był kierownikiem spisu ludności rolniczej w Kraju Fergańskim w Uzbekistanie, a następnie organizatorem i kierownikiem Wydziału Statystycznego w Piotrogradzie.

Po powrocie do Polski w roku 1919 Jan Piekałkiewicz wstąpił do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie 1920 roku, a od 1921 roku współpracował z Polską Komisją Plebiscytową w Bytomiu. W roku 1920 rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, organizując działy statystyki finansowej, kredytowej i komunikacyjnej. Uczestniczył także w organizowaniu i opracowywaniu pierwszego spisu powszechnego ludności RP w 1921 roku. W latach 1923–1933 J. Piekałkiewicz pełnił funkcję naczelnika Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu w Głównym Urzędzie Statystycznym.

W latach 1923–1924 pracował także jako docent, prowadząc zajęcia ze statystyki na Uniwersytecie Lwowskim. W roku 1924 Piekałkiewicz doktoryzował się na Uniwersytecie Poznańskim, a w latach 1925–1939 był profesorem statystyki w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie.

Jan Piekałkiewicz był też doradcą ekspertem przy organizacji biura ekonomicznego Banku Polskiego (1924), a w latach 1925–1928 pełnił tę funkcję przy organizacji biur ekonomiczno-statystycznych Państwowego Banku Rolnego i Banku Gospodarstwa Krajowego. W 1926 roku został wiceprezesem zarządu nowo utworzonej Fabryki Przędzy i Tkanin Sztucznych „Chodaków”.

W 1923 roku J. Piekałkiewicz został członkiem komisji statystycznej Ligi Narodów ds. zunifikowania statystyki transportu, w 1927 roku – członkiem rzeczywistym Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, a od 1933 roku – referentem statystyki finansowej Międzynarodowego Instytutu Statystycznego.

W 1933 roku J. Piekałkiewicz wszedł w poczet członków rzeczywistych Towarzystwa Ekonometrycznego Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i członków honorowych Meksykańskiego Towarzystwa Geograficzno-Statystycznego. Pracował też w Radzie Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich. Należał do grona wybitnych statystyków polskich okresu międzywojennego.

Jan Piekałkiewicz współpracował z licznymi pismami i wydawnictwami naukowymi, publikował między innymi w: „Ekonomiście”, „Kwartalniku Statystycznym” (np. *Długi samorządu terytorialnego* – 1938/VI, z. 2; *XVIII Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego* – 1929/VI, z. IV; *Biuro statystyczno-ekonomiczne w instytucjach rolnego kredytu hipotecznego* – 1931/VIII, z. III; *XIX Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Tokio* – 1931/VIII, z. I), „Rolniku Ekonomiście”, „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” oraz „Społem”. Wchodził także w skład komitetów redakcyjnych takich wydawnictw statystycznych, jak: „Statystyka Pracy” (od 1927), „Rocznik Statystyki Miast Polskich” (1928–1930), „Handel Zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej”, „Kwartalnik Statystyczny” (1929–1931) oraz wydawnictwa „Rzeczpospolita Polska. Atlas Statystyczny” (1930).

Jan Piekałkiewicz był autorem, współautorem lub redaktorem ponad 60 opracowań naukowych. Do jego podstawowych prac należą: *Atlas Statystyczny Polski* (wspólnie z Ignacym Weinfeldem i Edwardem Szturm de Sztremem, Warszawa 1925), *Statystyka* (Warszawa 1925, Lwów 1927), *O programie gospodarczym Polski* (współ z Bronisławem Balutkiewiczem, Warszawa 1926; praca nagrodzona na konkursie Banku Gospodarstwa Krajowego), *Staszic jako statystyk* (Lwów 1926), *Statystyka spółek akcyjnych* (1928), *Wydatki i dochody związków publiczno-prawnych* (Warszawa 1929), *Les travaux préliminaires sur les statistiques des finance publiques* (La Haye 1930), *Statystyka miejska w Polsce* (1930), *Le service statistique des banques de crédit agricole hypothécaire* (Madrid 1931), *Statistique du crédit hypothécaire* (La Haye 1933), *Sprawozdanie z badań składu ludności robotniczej w Polsce metodą reprezentacyjną. Na podstawie materiałów spisu powszechnego ludności z dnia 9 grudnia 1931 r* (1934), *Wybory samorządowe, cz.1, Wybory do rad gromadzkich* (Warszawa 1938).

Jan Piekałkiewicz był aktywnym działaczem politycznym, szczególnie w okresie II wojny światowej. Związany ideowo i politycznie z ruchem ludowym, w roku 1926 wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”. Był zwolennikiem zjednoczenia ruchu ludowego. Od 1931 roku należał do Stronnictwa Ludowego (SL), zajmując się głównie zagadnieniami samorządowymi. Z powodu działalności w SL Piekałkiewicz został w GUS przeniesiony na emeryturę.

W 1938 roku na Kongresie Stronnictwa w Krakowie został wybrany członkiem Rady Naczelnej SL. Wchodził także do Zarządu Wojewódzkiego SL w Warszawie. Przez wiele

lat należał do koła przyjaciół Związku Młodzieży Wiejskiej RP. W latach 1936–1939 był sekretarzem Zarządu Spółdzielni Wydawniczej „Prasa Ludowa”, finansującej wydawanie naczelnego organu SL – *Zielony Sztandar*.

W czasie okupacji Jan Piekalkiewicz był członkiem władz naczelnych konspiracyjnego SL. W latach 1942–1943 sprawował funkcję Delegata Rządu na Kraj. Za jego zgodą w grudniu 1942 roku powstała Rada Pomocy Żydom przy Delegaturze Rządu. Rozszerzona też została akcja gromadzenia dokumentacji zbrodni niemieckich przy Delegaturze Rządu oraz akcja opieki nad więźniami politycznymi w więzieniach i obozach koncentracyjnych.

19 lutego 1943 roku J. Piekalkiewicz został aresztowany przez gestapo w Warszawie, w drodze na zebranie konspiracyjne. Przebywał w areszcie śledczym przy al. Szucha, a następnie w więzieniu na Pawiaku, gdzie zmarł 19 czerwca 1943 roku, w wyniku tortur i kompletnego wyniszczenia organizmu z powodu odmowy przyjmowania posiłków.

Jan Piekalkiewicz został pochowany na Cmentarzu Bródnowskim w Warszawie, a 25 VII 1946 roku jego szczątki przeniesiono na Cmentarz Powązkowski, do grobu rodzinnego jego żony.

Pośmiertnie Jan Piekalkiewicz został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

Źródła

Duraczyński E., *Niektóre kierunki działalności delegata rządu Jana Piekalkiewicza*, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego, 1963, nr 3.

Szaflik J. R., *Początki konspiracyjnego ruchu ludowego*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1973.

Terej J. J., *Piekalkiewicz Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, tom 26, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN. Wrocław-Warszawa-Kraków 1981, s. 56–58.

Wspomnienia więźniów Pawiaka (1939–1944), praca zbiorowa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1964.

Bibliografia wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego 1918–1968, GUS, Warszawa 1968.

Sylwetki Statystyków Polskich, GUS, Warszawa 1993.

Sylwetki Statystyków Polskich, GUS, Warszawa 1998.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Czesław PLATT (1925–1995)

Urodziłem się 6 III 1925 roku we wsi Budziszcze powiatu brasławskiego na Wileńszczyźnie. Ojciec mój był leśniczym lasów państwowych. Do szkoły zacząłem uczęszczać w 1932 roku, która mieściła się w odległej od nas o 2 km wsi Szumieli. W 1938 r. ukończyłem sześcioklasową szkołę powszechną w Brasławiu i zdałem egzamin do gimnazjum znajdującym się również w tym mieście. Z chwilą rozpoczęcia się drugiej wojny światowej przerwałem naukę, a w lutym 1940 r. jako rodzina leśniczego zostaliśmy przesiedleni przez władze radzieckie do okręgu omskiego, zamieszkując w osiedlu Bojaryk rejonu Niżnaja Taida.

Tak napisał w lutym 1954 roku w swoim życiorysie Czesław Platt, student drugiego roku matematyki na studiach drugiego stopnia, starając się o pracę w Katedrze Matematyki Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie. Na Syberii przez rok uczęszczał do szkoły podstawowej, a później został oddelegowany do pracy w lesie. Łatwo zgadnąć, jakie były dalsze losy młodego Polaka. Następne trzy lata to okres ciężkiej pracy, złego odżywiania i wielu chorób. W sierpniu 1943 roku zgłasza się do organizowanego w Sielcach nad Oką Wojska Polskiego. W wojsku był na pierwszej linii frontu i przeszedł cały szlak bojowy od Oki do Łaby. W styczniu 1945 roku podczas zdobywania Warszawy został ranny. Za swoje poświęcenie i czyny bojowe uhonorowano go Krzyżem Walecznych i Medalem Zasłużony na Polu Chwały. W lutym 1946 roku kończy służbę wojskową i podejmuje pracę fizyczną w Bydgoszczy. We wrześniu tegoż roku z Syberii wracają jego rodzice i osiedlają się w Olsztynie. Tam przenosi się Czesław Platt i podejmuje pracę w Dyrekcji Lasów Państwowych. W Olsztynie rozpoczyna naukę w Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych. Maturę zdaje w 1949 roku i podejmuje studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. W okresie studiów interesuje się topologią i teorią miary. Pracę magisterską pt. *Związki między miarą liniową Hausdorfa a długością klasyczną* pisze pod kierunkiem prof. Edwarda Marczewskiego. Studia kończy w roku 1954 i 15 lipca tegoż roku rozpoczyna pracę w Katedrze Statystyki Matematycznej Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie, przemianowanej na Akademię Rolniczo-Techniczną.

Potrzeby naukowe i dydaktyczne uczelni sprawiają, że profesor zainteresował się zastosowaniami rachunku prawdopodobieństwa oraz statystyki matematycznej w genetyce i doświadczalnictwie zootechnicznym, rolniczym i rybactwym. W roku 1964 uzyskuje stopień doktora nauk matematyczno-fizycznych na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *O rozkładzie płci w miotach trzody chlewnej i modelach probabilistycznych z nim związanych*, opracowanej pod kierunkiem prof. Juliana Perkala. W pracy tej rozważona została hipoteza, że u świń proces przekazywania płci potomstwu jest zgodny ze schematem Coolidge'a. Wiele prac z tego okresu (np. *Określenie liczebności grup w doświadczeniach zootechnicznych* (1967) czy *O rozkładzie płci kurcząt wylężonych z jaj kolejno znoszonych w okresie jednego roku i o sekwencji płci tych kurcząt* (1973) było opracowanych wspólnie z przedstawicielami nauk przyrodniczych i publikowanych w „Zeszytach Naukowych WSR” czy później ART. Prace były poświęcone głównie metodom opracowania materiału empirycznego. Duże zainteresowanie wśród biometryków wzbudziły też wyniki badań nad określeniem liczebności grup w doświadczeniach zootechnicznych, zastosowanie analizy kowariancji w naukach przyrodniczych oraz zastosowanie analizy regresji w zootechnice i rybactwie.

Prowadzonymi badaniami profesor znacznie przyczynił się do popularyzacji metod statystyki matematycznej w szeroko pojętych badaniach rolniczych. Efektem dodatkowym było rozbudzenie zainteresowania rozwojem tych metod wśród pozostałych pracowników katedry, której kierownikiem został w roku 1969. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych zainteresowania naukowe profesora uległy pewnym zmianom. Do najważniejszych osiągnięć tego okresu zaliczyć należy prace poświęcone pewnej metodzie estymacji współczynników regresji wielokrotnej. W 1940 roku A. Wald w pracy *The fitting of straight lines if both variables are subject to error* („Ann. Math. Statist.”, 11) zaproponował metodę wyznaczania współczynników regresji wielokrotnej przez podziały próby. Pewnej modyfikacji tej metody dla prostej regresji dokonał Z. Helwig (znana w literaturze jako metoda 2-punktów). W pracach: *On estimation of multiple regression coefficients by the p-point method* („Aplicaciones Mathematicae” 1988, 20.1, s. 53–65), *On the robustness of multiple regression coefficient estimators obtained by the p-point method* („Aplicaciones Mathematicae” 1990, 20.2, s. 203–210) i *The generalized p-point method of estimation of regression coefficients* („Aplicaciones Mathematicae” 1993, 21.4, s. 461–479) profesor zamieścił wyniki uzyskane wspólnie z drem Zbigniewem Paprzyckim. Znajdujemy w nich uogólnienie metody estymacji współczynników regresji wielokrotnej metodą podziałów próby. Uogólnienie to polega na tym, że w równaniu regresji zmienne niezależne są dowolnymi zmiennymi losowymi. We wspomnianych pracach dokonano też analizy własności uzyskanych estymatorów. Sformułowano i udowodniono twierdzenia, przy bardzo ogólnych założeniach co do podziałów próby, że proponowane estymatory są nieobciążone, zgodne i asymptotycznie normalne. Ciekawe są też prace, w których pokazano zastosowanie tych metod do opracowania pomiarów geodezyjnych. Jeżeli mówimy o wykorzystaniu metod statystycznych w geodezji, to interesująca jest praca *O rozróżnianiu obiektów na powierzchni Ziemi za pomocą rejestracji fotograficznych metodami składowych głównych* czy zamieszczona w roku 1995 w Manuscripta Geodaetica praca poświęcona analizie własności rozkładu Romanowskiego (*About some properties of the Romanowski distributions*). Współautorem tej ostatniej pracy jest dr Z. Paprzycki.

Praca na uczelni to nie tylko badania naukowe. Profesor cieszył się opinią bardzo dobrego wykładowcy. Świadczą o tym podręczniki i skrypty jego autorstwa, chętnie polecane studentom na wszystkich uczelniach rolniczych w kraju. Szczególne uznanie zdobyły wydane przez PWN *Problemy rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej* oraz *Zastosowania programowania liniowego w rolnictwie i przemyśle spożywczym*. Pisząc swoje podręczniki, profesor językiem prostym i zrozumiałym przedstawiał pojęcia niezbędne do zrozumienia prezentowanej teorii i ilustrował je przykładami, które konstruował na podstawie materiału empirycznego uzyskanego od przedstawicieli nauk przyrodniczych. We wstępie do jednego ze swoich podręczników profesor napisał:

W książce podano wiele przykładów z dziedziny zastosowań. Przykłady te są oparte na autentycznym materiale dostarczonym przez specjalistów.

I dalej:

Bardzo często umieszczone w niej przykłady są problemami spotykanymi przez ekonomistę, rolnika czy też hodowcę w praktyce.

W tym miejscu należy wspomnieć o wkładzie i zaangażowaniu profesora w rozwój kadry naukowej. Był promotorem 8 przewodów doktorskich, recenzował 23 rozprawy doktorskie i dwie habilitacyjne.

Profesor cieszył się uznaniem środowiska naukowego. Świadczy o tym chociażby jego działalność organizacyjna. Profesor Czesław Platt był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i wieloletnim członkiem jego Rady Naukowej. Uczestniczył w pracach Biometric Society i Bernoulli Society. Na forum tych organizacji wygłaszał wiele referatów naukowych. Prezentując osiągnięcia profesora nie sposób nie wspomnieć o jego roli w integracji środowiska matematycznego Olsztyna. W 1973 roku zorganizował Oddział Polskiego Towarzystwa Matematycznego, którego pracami kierował przez 22 lata. W tym samym roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie zorganizował Zakład Matematyki i przez cztery lata był jego kierownikiem.

Jeszcze jeden mało znany fakt z życia prof. Czesława Platta. Profesor był bardzo zaangażowany w budowę i podtrzymywanie związków z młodzieżą polską zamieszkałą na terenie Białorusi. Utrzymywał kontakty z Krajoznawczo-Historycznym Muzeum w Braślawiu. Wygłaszał tam referaty, a nawet opracował publikację historyczną w języku białoruskim (*Genealogia rodu zabau gerba Kas'cesa i jego suvjaz' z Braslauscynaj i insymi zemlami Belarusi*). We wrześniu 1995 roku wyruszył do Mińska na Białoruś. Tym razem na międzynarodową konferencję ze statystyki matematycznej. Wygłosił tam referat pt. *Analiza komputerowa danych i modelowanie*.

Profesor zasnął w czasie konferencji. Został umieszczony w miejscowym szpitalu. Zmarł 20 września 1995 roku.

Źródła

Materiały archiwalne Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Sikorski K., *40 lat pracy naukowej i dydaktyczno-wychowawczej w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie profesora doktora Czesława Platta*. Acta Akademiae Agriculturae Ac Technicae Olstenensis. Geodaesia et Ruris Regulatio 1995, No. 26.

Kasietczuk B., *Profesor Czesław Platt (1925–1995)*. Krajowa Konferencja Zastosowań Statystyki, Mierki 12–14 czerwca 1995.

BERNARD KASJETCZUK

Tadeusz PRZYBYSZ (1929–2007)

Tadeusz Przybysz urodził się 24 grudnia 1929 roku w Mirczu, powiat Hrubieszów w województwie lubelskim, w rodzinie chłopskiej. Lata, w których kształtowała się osobowość profesora, to tragiczny okres II wojny światowej. W tym czasie wielu mieszkańców Zamojszczyzny trafiło do obozów, a T. Przybysz znalazł się w Obozie dzieci Zamojszczyzny. Fakt ten pozostawił na całe życie ślady na zdrowiu i w psychice dorastającego chłopca.

Przejawiane od wczesnych lat zainteresowania matematyką Tadeusz Przybysz rozwijał, ucząc się w Gimnazjum im. Bartosza Głowackiego w Tomaszowie Lubelskim i Liceum Ogólnokształcącym im. Hetmana Jana Zamojskiego w Zamościu, w klasie o profilu matematyczno-fizycznym.

Zdobywanie wiedzy kontynuował na studiach wyższych. Studia pierwszego stopnia w zakresie matematyki odbył na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Po ich ukończeniu w roku 1952 podjął dwuletnie studia magisterskie na Uniwersytecie Warszawskim. Dyplom magistra matematyki o specjalności statystyka matematyczna otrzymał w 1954 roku. Pracę magisterską przygotował pod kierunkiem prof. Marka Fiśka w zakresie zastosowań statystycznych.

1 sierpnia 1954 roku Tadeusz Przybysz rozpoczął pracę na Wydziale Rolnym UMCS. Został zatrudniony na stanowisku asystenta w Katedrze Statystyki Matematycznej, która od 1955 roku weszła w skład utworzonej nowej samodzielnej uczelni – Wyższej Szkoły Rolniczej. Na stanowisku tym pracował w latach 1954–1955, a w latach 1955–1964 był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta. Początki pracy w okresie powojennym nie były łatwe, jak napisał w swoich notatkach: „Trzeba było nie lada zapалу i energii, aby w tych warunkach spełniać nie tylko zadania dydaktyczne, ale prowadzić także własną pracę naukową”.

Liczne konsultacje prac magisterskich studentów WSR i pracowników naukowych, z którymi zwracano się do katedry, skłoniły T. Przybysza do podjęcia w roku 1957 studiów na Wydziale Rolniczym WSR. Ukończył je w 1962 roku, uzyskując stopień inżyniera rolnictwa. W latach 1957–1959 był uczestnikiem kursu na temat „Statystyka matematyczna i podstawy doświadczalnictwa”, zorganizowanego przez Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Rolnictwa NOT w Warszawie, zakończonego egzaminem. Wykładowcami na tym kursie byli między innymi Witold Kupiń i Aleksander Ryszard Wójcik.

To wielokierunkowe wykształcenie umożliwiło magistrowi T. Przybyszowi podjęcie badań naukowych oraz współpracy z naukowcami z dziedziny szeroko pojętego rolnictwa. Jego badania koncentrowały się na zastosowaniach metod matematycznych i statystycznych w teorii eksperymentów rolniczych, zarówno przy planowaniu doświadczeń, jak i analizie uzyskiwanych wyników, co służyło poprawnemu formułowaniu wniosków.

Początkowo zainteresowania naukowe T. Przybysza skupiały się na układach eksperymentalnych o rozszczepionych jednostkach i ich zastosowaniach do doświadczeń wieloletnich i z roślinami wieloletnimi. Tej tematyki dotyczyła też jego rozprawa doktorska pt. *Pojedyncze i wielokrotne doświadczenia oparte na zasadzie rozszczepionych poletek*. Na jej podstawie w czerwcu 1964 roku uzyskał stopień doktora na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie. Promotorem T. Przybysza był prof. Wiktor Oktaba, a recenzentami prof. Regina Elandt z Poznania i prof. Zygmunt Nawrocki z Warszawy.

Kolejne lata pracy, już na stanowisku adiunkta (1964–1968), a szczególnie współpraca ze specjalistami rolnikami, skierowały jego zainteresowania naukowe na problematykę związaną z doświadczeniami płodozmianowymi. W owym czasie w Polsce opracowaniem matematycznym teorii tych doświadczeń i ich analizy nikt się nie zajmował, a na świecie tylko nieliczni naukowcy podejmowali te badania. Byli nimi: F. Yates i H. D. Paterson z Anglii, T. P. Abraham i K. N. Agrawal z Indii w latach pięćdziesiątych oraz G. E. Batters, W. A. Fuller i W. D. Shrader w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia. Profesor T. Przybysz był pierwszym naukowcem w Polsce, który zagłębił się w tej problematyce i stał się jednym z nielicznych specjalistów w owej dziedzinie.

Prowadzone w zakresie tej problematyki badania, widziane zarówno od strony matematycznej, jak i rolniczej, zaowocowały rozprawą habilitacyjną pt. *Statystyczne metody porównywania płodozmianów*. Na jej podstawie T. Przybysz 30 marca 1977 roku uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie doświadczalnictwa rolniczego na Wydziale Rolnym Akademii Rolniczej w Lublinie.

Pracując stale na tej samej uczelni, w latach 1968–1982 był zatrudniony na stanowisku docenta; do roku 1970 na Wydziale Rolniczym, a po przeniesieniu katedry na Wydział Techniki Rolniczej na tym nowym wydziale. W latach 1982–1991 był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego, a od roku 1991 do przejścia na emeryturę w 2000 roku na stanowisku profesora zwyczajnego. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał 8 kwietnia 1982 roku, a zwyczajnego w roku 1991.

Warto jeszcze dodać, że w latach 1990–2000 profesor był zatrudniony równocześnie na Wydziale Ekonomicznym w Rzeszowie, będącym Filią Akademii Rolniczej w Krakowie, a od 1 października 2000 roku do ostatnich chwil życia pracował na stanowisku profesora Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Zamościu.

Do najważniejszych osiągnięć naukowych prof. T. Przybysza należy zaliczyć: w problematyce płodozmianowej uogólnienie metody Yatesa, wprowadzenie metody analizy i porównania płodozmianów z uwzględnieniem rośliny testowej, sformułowanie kilku modeli dla doświadczeń płodozmianowych, takich jak hierarchicznego, kombinacji klasyfikacji krzyżowej z hierarchiczną oraz modelu wynikającego z połączenia układu z rozszczepionymi jednostkami z układem o blokach niekompletnych. Dla poszczególnych modeli zostały podane: wzory określające estymatory parametrów, właściwa postać analizy wariancji do testowania hipotez, a także wartości oczekiwane odpowiednich średnich kwadratów, co było podstawą do tworzenia testów statystycznych. Istotnym aspektem w tej tematyce jest porównywanie płodozmianów. Kilka prac poświęconych temu problemowi rozróżnia sytuacje z równą i różną liczbą rotacji. Pokazane są też metody dla porównań płodozmianów w zależności od ich liczby.

Dla szczególnego modelu w doświadczeniu płodozmianowym, wyrażonego w postaci kombinacji klasyfikacji krzyżowej z hierarchiczną, z zastosowaniem plonów przeliczeniowych, opracowana została metoda analizy kowariancji, podano dokładne postacie estymatorów parametrów oraz testy hipotez dla płodozmianów i zależności regresyjnej od zmiennej towarzyszącej.

Profesor zajmował się również analizą doświadczeń płodozmianowych, w których liczba lat prowadzenia doświadczenia jest wielokrotnością długości rotacji. Model takiego doświadczenia uwzględnia wówczas liczbę pełnych cykli rotacji roślin w płodozmianie, a wyznaczone oceny efektów rotacyjnych i interakcji rotacji z płodozmianami mogą dostarczyć wskazówek odnośnie wyboru optymalnego zmianowania.

Zaproponowane przez prof. T. Przybysza zastosowanie teorii układów o blokach niekompletnych do analizy doświadczeń płodozmianowych pozwoliło poszerzyć teorię analizy doświadczeń płodozmianowych przez wyznaczenie wskaźników efektywności układów z powtarzającą się w płodozmianach tą samą rośliną oraz podać warunek spójności układu umożliwiającego wybór właściwego płodozmianu ze względu na estymowalność efektów obiektowych. Warunek spójności daje możliwość wyboru jednego z dwóch sposobów analizy statystycznej albo z uwzględnieniem rośliny testowej, albo plonów przeliczeniowych.

Profesor T. Przybysz był zaangażowany w kształcenie młodej kadry naukowej. Był promotorem 6 przewodów doktorskich, w tym dwa doktoraty były efektem współpracy w ramach tematyki płodozmianowej. Był też opiekunem 8 prac magisterskich.

Do dorobku naukowego profesora, poza rozprawami doktorską i habilitacyjną, należy zaliczyć 54 publikacje naukowe w specjalistycznych czasopismach krajowych i zagra-

nicznych, 26 referatów i komunikatów, podręcznik pt. *Elementy ekonomii matematycznej i matematyki finansowej* oraz trzy inne publikacje. Wyniki swoich badań prezentował także na licznych zagranicznych (np. Francja, Finlandia, Dania) i krajowych konferencjach naukowych.

Był wysoko cenionym recenzentem, czego dowodem jest liczba recenzji: 29 prac doktorskich, 16 prac habilitacyjnych, 8 wniosków o tytuł profesora oraz 7 wniosków na stanowisko profesora. Był także autorem 24 recenzji projektów badawczych KBN oraz bardzo licznych publikacji dla wydawnictw różnych czasopism naukowych.

Podczas pracy na uczelni w Lublinie profesor pełnił funkcję prodziekana Wydziału Rolniczego (1966–1970), prodziekana, a następnie dziekana Wydziału Techniki Rolniczej (1970–1975) i prorektora Akademii Rolniczej (1975–1981). Brał czynny udział w pracach licznych komisji uczelnianych i wydziałowych, takich jak: Senacka Komisja Budżetowa czy Komisja Dydaktyczna, Komisja ds. Rozwoju Kadr, Komisja ds. Rozwoju Wydziału czy Komisja Biblioteczna.

Był kierownikiem Zespołu Dydaktycznego przekształconego w Zakład Teorii Eksperymentu i Biometrii (1970–1972) w Katedrze Statystyki Matematycznej, a następnie w Instytucie Zastosowań Matematyki (1973–2000). W latach 1990–2000 do chwili przejścia na emeryturę był dyrektorem tego Instytutu.

Profesor, mimo iż całe życie był związany z lubelską uczelnią, w latach 1990–2000 pracował równocześnie w Katedrze Organizacji Produkcji Rolniczej na Wydziale Ekonomii w Rzeszowie – filii Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie – oraz od 1 października 2000 roku do ostatnich dni życia w Katedrze Informatyki i Inżynierii Wiedzy Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Zamościu.

Przez wiele lat był konsultantem naukowym Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa oraz Państwowego Instytutu Weterynarii w Puławach. W tym ostatnim Instytucie był także egzaminatorem na egzaminach doktorskich. Był również konsultantem Zakładu Ssaków PAN w Białowieży i Instytutu Sadownictwa w Warszawie, członkiem Komisji Zastosowań Matematyki Komitetu Nauk Matematycznych PAN.

Działalność profesora daleko wykraczała poza ramy uczelni i współpracę z instytutami naukowymi. Tadeusz Przybysz aktywnie uczestniczył w działalności licznych towarzystw naukowych. Był członkiem Komisji Polskiego Towarzystwa Matematycznego ds. Nauczania Matematyki w akademiach rolniczych i ekonomicznych. Był jednym z założycieli Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, członkiem Rady Naukowej tego towarzystwa i do ostatnich dni działał w Komitecie Redakcyjnym czasopisma „Colloquium Biometricum”, wydawanego przez to towarzystwo. Był też członkiem rzeczywistym Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, gdzie w latach 1984–1993 pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego IV Wydziału Nauk Technicznych. Należał do International Biometric Society oraz Bernoulli Society for Mathematical Statistics and Probability. W latach 2003–2007 był członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „Acta Agrophysica”.

Profesor nie ograniczał się do pracy w redakcjach czasopism. Był też redaktorem działu Statystyka matematyczna i doświadczalnictwo oraz wielu haseł wydanego w czterech tomach *Słownika agro-bio-technicznego*, zawierającego hasła w sześciu językach.

Profesor T. Przybysz był doskonałym dydaktykiem, umiejącym nawiązywać dobre kontakty z młodzieżą. Wysoka ocena studentów wyrażona została w przyznaniu mu przez nich tytułu „Homo Didacticus”. Doceniały go również władze uczelni, przyznając mu Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz honorowy tytuł Zasłużony Nauczyciel PRL.

Tadeusz Przybysz prowadził zajęcia z takich przedmiotów, jak: matematyka, rachunek prawdopodobieństwa, statystyka matematyczna, doświadczalnictwo, ekonomia matematyczna oraz matematyka finansowa i ubezpieczeniowa o różnym stopniu ich zaawansowania.

W latach 1956–1959 działał we władzach Zarządu Uczelnianego i Głównego ZNP oraz w Związku Młodzieży Wiejskiej, będąc w latach 1963–1967 przewodniczącym asystentkiego koła tego związku.

Profesor za pracę naukowo-dydaktyczną i aktywną, wielokierunkową działalność wielokrotnie był odznaczany i wyróżniany. Otrzymał Krzyż Kawalerski i Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (Polonia Restituta), a także Złoty Krzyż Zasługi i Srebrny Krzyż Zasługi, Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Złotą Odznakę ZNP, siedem nagród ministra i wiele nagród rektora.

Profesor T. Przybysz był wspaniałym człowiekiem, pełnym życzliwości dla innych, służącym im radą i pomocą. Jego rzeczowe i spokojne wypowiedzi niejednokrotnie łagodziły zaistniałe spory. Był jednocześnie człowiekiem bardzo skromnym. Profesor był żonaty i miał dwie córki.

Zmarł nagle 21 listopada 2007 roku, pozostawiając jeszcze wiele niezrealizowanych planów. Pochowany został w Lublinie na cmentarzu przy ulicy Unickiej.

Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

Bronowicka-Mielniczuk U., Wesołowska-Janczarek M., *Problemy doświadczeń płodowianowych w pracach profesora Tadeusza Przybysza*. Colloquium Biometricum 2008, 38, s. 9–22.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktyczni Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR, Lublin 1998.

Wesołowska-Janczarek M., *Profesor Tadeusz Przybysz (1929–2007)*. Aktualności Akademii Rolniczej w Lublinie 2008, R. XII, nr 1(45), s. 10.

Wesołowska-Janczarek M., *Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Przybyszu (1929–2007)*. Colloquium Biometricum 2008, 38, s. 7–9.

MIROŚŁAWA WESOŁOWSKA-JANCZAREK

Tadeusz PUCHALSKI (1908–1979)

Tadeusz Puchalski urodził się 10 stycznia 1908 roku w Kowlu (byłe województwo wołyńskie), w rodzinie inteligentckiej. W 1928 roku otrzymał świadectwo dojrzałości w Gimnazjum Państwowym im. Króla Zygmunta Augusta w Białymstoku i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, które ukończył w roku 1933. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Warszawie. Podczas wojny był zatrudniony jako sprzedawca w placówkach „Społem” na terenie Lublina, Zamościa, Kraśnika, Łowicza i Tomaszowa Mazowieckiego.

W roku 1945 uzyskał dyplom magistra nauk ekonomicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Doktoryzował się na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego w roku 1948, na podstawie rozprawy pt. *Plące realne pracowników Kolei Państwowych w r. 1945 i 1946*. Docentem został w roku 1959, a w 1970 otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych.

Od maja 1945 roku Tadeusz Puchalski związał się z Poznaniem. Po zakończeniu wojny podjął tu pracę w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, a następnie w latach 1946–1951 był nauczycielem w Liceum Handlowym i Technikum Finansowym oraz dyrektorem Ośrodka Kształcenia i Doskonalenia Kadr Pedagogicznych. W tym czasie rozpoczął również działalność w szkolnictwie akademickim, którą prowadził po kres swoich dni. W latach 1948–1949 był asystentem wolontariuszem, a do roku 1952 asystentem na Uniwersytecie Poznańskim. Od 1953 do 1966 roku był zastępcą profesora, a następnie docentem w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu i równocześnie w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie (do 1959) oraz w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu (od 1960). W latach 1966–1978, najpierw jako docent, potem jako profesor, pracował już tylko w Wyższej Szkole Ekonomicznej (Akademii Ekonomicznej) w Poznaniu. W końcu września 1978 roku przeszedł na emeryturę, nadal prowadząc w tej uczelni działalność dydaktyczną i naukową.

Zajęcia dydaktyczne i organizatorskie Tadeusza Puchalskiego koncentrowały się w Wyższej Szkole Ekonomicznej (późniejsza Akademia Ekonomiczna, obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Tutaj początkowo kierował Zakładem Statystyki Matematycznej, a potem Zakładem Statystyki Ogólnej w Katedrze Statystyki. W 1965 roku objął kierownictwo tej katedry. Po zmianach organizacyjnych uczelni był w niej kolejno dyrektorem Instytutu Statystyki i Ekonometrii oraz Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej. Pełniąc te funkcje w znacznej mierze przyczynił się do ilościowego i jakościowego rozwoju zespołu pracowników tych jednostek, rozbudowy ich zaplecza naukowo-technicznego, rozwoju badań i ulepszenia działalności dydaktycznej. W tej uczelni był także prodziekanem Wydziału Ogólno-Ekonomicznego, organizatorem i wykładowcą Podyplomowego Studium Statystyki oraz wieloletnim kierownikiem Podyplomowego Studium Ekonomiki Przemysłu dla Inżynierów.

Tadeusz Puchalski wykładał też w Wyższej Szkole Rolniczej (obecnie Uniwersytet Przyrodniczy) w Poznaniu, był w niej prodziekanem Wydziału Leśnego oraz kierownikiem Zakładu Administracji i Rachunkowości Leśnej, a później Katedry Ekonomiki Leśnictwa. Kierował również Katedrą Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie i wykładał w tej uczelni. Przez wiele lat prowadził zajęcia dydaktyczne w Bydgoszczy, współpracował z Instytutem Zachodnim i Wojewódzkim Urzędem Statystycznym w Poznaniu oraz Głównym Urzędem Statystycznym w Warszawie.

Profesor Tadeusz Puchalski był aktywnym członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Należał do Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, a w jego poznańskim oddziale od 1968 do 1976 roku pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Statystyki i Ekonometrii. Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN.

Dorobek naukowy Tadeusza Puchalskiego obejmuje liczne książki, artykuły, podręczniki, skrypty i recenzje (łącznie ponad 60 pozycji publikowanych). Wyróżnić w nim można kilka nurtów tematycznych, wśród których na specjalną uwagę zasługują prace z dziedziny: statystyki transportu morskiego (np. *Sezonowość przewozów w transporcie morskim*, 1958), międzynarodowego obrotu drzewnego (*Bilans drzewny krajów RWPG*, 1971; *Bilans drzewny Polski*, 1971), warunków bytowych ludności (*Próba analizy wydatków rodzin robotniczych w Polsce*, 1959; *Warunki bytowe ludności NRF w porównaniu z innymi krajami*, 1965; *Warunki bytowe ludności krajów europejskich*, 1968) i statystyki handlu (*Ekспорт NRF*, 1962; *Import NRF*, 1963; *Tendencje rozwojowe w handlu zagranicznym*, 1966; *Badanie wpływu lokalizacji sklepu detalicznego na wahania sezonowe sprzedaży*, 1974).

Profesor Tadeusz Puchalski konsekwentnie starał się o zapewnienie studentom odpowiednich pomocy dydaktycznych. Wyrazem tej troski są zwłaszcza liczne podręczniki (głównie *Statystyka* (1969) i *Elementy statystycznej kontroli jakości produkcji* (1970) oraz *Statystyka opisowa* (1973) i *Wnioskowanie statystyczne* (1973), które doczekały się kilku wydań, a także skrypty i materiały do ćwiczeń z teorii statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, statystyki opisowej i matematycznej oraz statystycznej kontroli jakości (m.in. *Ćwiczenia ze statystyki*, cz. I–V, 1972 i *Ćwiczenia ze statystycznej kontroli jakości*

produkcji, cz. I i II, 1972). Cechują się one wysokim poziomem merytorycznym i dydaktycznym (podkreślali to wybitni recenzenci krajowi i zagraniczni), co sprawia, że nadal pojawiają się na listach polecanej literatury specjalistycznej.

Tadeusz Puchalski przede wszystkim był nauczycielem statystyki, który wykształcił wielu adeptów tej dyscypliny i przyczynił się do podniesienia kwalifikacji statystycznych licznej rzeszy praktyków gospodarczych. W uznaniu osiągnięć został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i wyróżniony odznakami honorowymi za zasługi w rozwoju Poznania oraz województwa poznańskiego i bydgoskiego.

Profesor Tadeusz Puchalski cieszył się sympatią studentów, był przez nich nazywany Dziadkiem lub Puchatkiem. Lubił wystawiać oceny pozytywne na egzaminie nawet z tak trudnego przedmiotu, za jaki uchodziła statystyka matematyczna. Jako przełożony wyróżniał się życzliwością, skromnością, szczerością, konkretnością i zaufaniem do innych. Jeśli nawet komuś nie pomógł, to z pewnością mu nie zaszkodził. Nie uprzedzał się do nikogo, odnosił się z szacunkiem do każdego. Był przy tym bardzo skryty, nie lubił się zwierzać, o kłopotach własnych nie mówił nigdy, maskował wiele emocji postawą dżentelmena ukrywającego się za zasłoną bardzo pozytywnie traktowanego snobizmu. Nie lubił intryg, plotek, nieдомówień i podobnych praktyk. Czasem w starciach intelektualnych powalał przeciwników na kolana krótkim „nie wiem” lub z rozbijającą szczerością przyznawał się do błędu. Do współpracowników mówił: „Chwalcie się sami, bo nikt inny tego lepiej nie zrobi”, a oni musieli sami pisać opinie o sobie, które sygnował bez zastrzeżeń lub uzupełniał wyłącznie pozytywnymi dopiskami. Był nad wyraz konkretny w słowach i czynach. Decydował szybko, nie lubił „dzielić włosa na czworo”. Pracował systematycznie i skutecznie, doceniał „higieniczne” – jak mówił – warunki pracy (słyszał z tego, że wychodził bez słowa z każdego posiedzenia, które przedłużało się ponad dwie godziny). Kochał muzykę, poezję i malarstwo, zachwycał się przyrodą, lubił podróżować po Polsce i świecie.

Profesor Tadeusz Puchalski zmarł niespodziewanie 30 października 1979 roku w Poznaniu, gdzie został pochowany na Cmentarzu Junikowskim. W pamięci uczniów i współpracowników pozostaje jako umysł otwarty na wszystko co nowe, dobre i pożyteczne, uosobienie życzliwości i uczynności, nauczyciel i wychowawca niestrudzony, przełożony troskliwy i spolegliwy.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 115 i 116, 312–316 i 325.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kruszka K., *Profesor Tadeusz Puchalski*. „Poznańskie Roczniki Ekonomiczne” 1984, t. XXX, s. 290 i 291.

Kruszka K., *Tadeusz Puchalski*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 193–196.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 63.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 228 i 229.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 108.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Wacław PYTKOWSKI (1904–1989)

Wacław Pytkowski urodził się 2 lipca 1904 r. w Lubiczynie w powiecie włodawskim. Gimnazjum państwowe ukończył w Siedlcach. Studiował matematykę specjalizując się w statystyce i rolnictwie (specjalizacja Ekonomia i Organizacja Gospodarstw) u profesora Moszczyńskiego. Studia ukończył na SGGW w Warszawie z medalem i odznaczeniem w 1930 r. Praca dyplomowa nosiła tytuł *Zastosowanie korelacji w ekonomice*. Był studentem profesora Jerzego Neymana. Tytuł inżyniera rolnika uzyskał w 1931 roku w Katedrze Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich SGGW w Warszawie. Odtąd przysługiwał mu tytuł magistra nauk agrotechnicznych. Od 1926 roku pracował jako asystent w Zakładzie Statystyki Matematycznej i w Zakładzie Ekonomiki i Organizacji SGGW w Warszawie oraz w kółkach rolniczych jako instruktor. Na przełomie lat 1930/31 odbył roczną praktykę w gospodarstwie chłopskim. W roku 1932 wrócił do pracy naukowej na SGGW jako asystent – wolontariusz, a jednocześnie zatrudniony był w Polskiej Izbie Rolniczej na stanowisku naczelnika, a od 1935 roku do wojny na stanowisku dyrektora. Od 1939 do 1945 roku zarządzał majątkiem ziemskim Wronów w powiecie opatowskim jako kierownik gospodarstwa.

W latach 1945–1950 pełnił obowiązki kierownika Zakładu Statystyki Matematycznej SGGW w Warszawie. Od września 1946 do końca 1948 roku był zarządcą majątków Grudów i Brwinów należących do SGGW w Warszawie. Po wojnie został także kierownikiem Działu Rachunkowości Rolnej w Instytucie Puławskim, funkcję tę pełnił do 1950 r. Pod koniec 1950 roku został osadzony w areszcie śledczym. Po wyjściu na wolność przez rok zajmował się szewstwem jako chałupnik. W okresie 1952–1957 pracował w Państwowym Instytucie Matematycznym jako samodzielny pracownik naukowy, w Państwowym Instytucie Melioracji Użytków Zielonych (prace zlecone) i Polskim Komitecie Normalizacyjnym. Po październiku 1956 roku został reaktywowany jako adiunkt w Zakładzie Statystyki Matematycznej Wydziału Rolnego SGGW w Warszawie. Stopień doktora nauk rolniczych uzyskał w 1957 roku na Wydziale Rolnym WSR w Poznaniu

na podstawie pracy pt. *Zdolność towarowa gospodarstw wiejskich*. Od 1958 roku podjął pracę w WSR w Poznaniu jako samodzielny pracownik naukowy, a od 1960 roku jako docent objął kierownictwo Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa.

Interesował się głównie zastosowaniami statystyki matematycznej w ekonomice rolnictwa. Zajmował się również ekonometrią. Pozostawił ponad 50 publikacji, obejmujących prace i skrypty ze statystyki matematycznej, prace ze statystycznej kontroli jakości, ekonomii i organizacji rolnictwa oraz prace dla Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. Był promotorem prac doktorskich w Poznaniu. Pod kierownictwem doktora nauk Waława Pytkowskiego katedra uzyskała prawa specjalizacji w roku akademickim 1960/61. W 1962 roku siedem osób zdobyło tytuł magistra, a w 1963 roku jedna – stopień doktora.

Wniosek w sprawie profesury został zatwierdzony uchwałą Senatu AR w Poznaniu z dnia 6 lipca 1972 roku. Powołanie doktora Waława Pytkowskiego na profesora nadzwyczajnego nastąpiło w dniu 1 sierpnia 1972 roku. Na emeryturę przeszedł 30 września 1974 roku. Od 12 października 1974 do 30 września 1977 roku był zatrudniony w AR w Poznaniu na 1/10 etatu. Zmarł w Warszawie 1 czerwca 1989 roku.

Źródło

Przedruk z: Wiktor Oktaba, *Probabiliści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002, s. 195 i 196 (z uzupełnieniami Redakcji *Statystyków polskich*).

MIROŚLAW KRZYŚKO

Kazimierz ROMANIUK (1908–1996)

Kazimierz Romaniuk urodził się 1 kwietnia 1908 roku w Warszawie. Pochodził z robotniczego środowiska warszawskich kolejarzy, a korzenie jego przodków wywodzą się z terenów Podlasia, które darzył dużą sympatią i często je wspominał. W 1927 roku otrzymał świadectwo dojrzałości w Państwowym Gimnazjum im. Tadeusza Rejtana w Warszawie i w tym samym roku podjął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Już w okresie studiów zainteresował się bliżej problematyką statystyczną i demograficzną, w zakresie których specjalizował się pod kierunkiem prof. Zygmunta Limanowskiego. Jego nauczycielami, których często i z dużą sympatią wspominał, byli również profesorowie: Edward Lipiński, Władysław Zawadzki, Ludwik Krzywicki, Konstanty Krzeczkowski i Maurycy Jaroszyński.

Ukończył studia w roku 1931 składając pracę dyplomową *Kolejki powiatowe w Polsce w 1928/1929 na tle ogólnych postulatów dotyczących przedsiębiorstw komunalnych*. W 1933 roku obronił pracę magisterską *Formy organizacyjne w przedsiębiorstwach komunalnych w Polsce*, napisaną pod kierunkiem prof. Maurycego Jaroszyńskiego. W 1946 roku Senat Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie postanowił uznać napisaną przez Kazimierza Romaniuka pracę magisterską jako pracę doktorską. W 1955 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1962 profesora zwyczajnego.

Całe życie zawodowe profesora ściśle związane było z polską statystyką. Główny Urząd Statystyczny był jego pierwszym miejscem pracy po studiach. Bardzo bliski kontakt z tym urzędem utrzymywał niemal do ostatnich dni swego życia, jako członek Rady Naukowej. Już w roku 1996, na kilka tygodni przed śmiercią, profesor uczestniczył aktywnie w posiedzeniu Rady, zabierając głos w dyskusji.

W latach 1930–1934 pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym na stanowisku referenta. W 1933 roku zdał państwowy egzamin statystyczny I kategorii. W latach 1934–

–1935 pracował również jako referendarz w Biurze Studiów Ministerstwa Skarbu. Od 1935 do 1939 roku był zatrudniony w Związku Rewizyjnym Samorządu Terytorialnego.

W latach 1930–1934 Kazimierz Romaniuk był asystentem w Katedrze Ekonomii Politycznej Leona Władysława Biegeleisena w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Prowadził tam wykłady zlecone na temat ekonomiki przedsiębiorstwa oraz statystyki w przedsiębiorstwie. W czasie wojny pracował w Zarządzie Miejskim w Warszawie, w latach 1939–1943 w Wydziale Opieki Zdrowia, natomiast od roku 1943 na stanowisku wicedyrektora Wydziału Statystycznego. Wydział ten w znacznym stopniu kontynuował prace GUS w zakresie obsługi informacyjnej społeczeństwa w warunkach konspiracji (w tym dla delegata rządu na kraj Jana Piekalkiewicza). Badano między innymi straty poniesione w roku 1939, statystykę ruchu naturalnego ludności (szczególnie zaś informacje o zgonach) oraz warunki bytu ludności. Kazimierz Romaniuk, pod pseudonimem „Polak”, niemal od początku okupacji pracował w Biurze Informacji i Propagandy ZWZ-AK.

Do tamtych ciężkich dni profesor często wracał w swych niezapomnianych opowiadaniach. Pierwsze tygodnie GUS funkcjonował w zniszczonym mieszkaniu przy ul. Marszałkowskiej, a później wiele miesięcy w częściowo ocalałym gmachu szkoły zawodowej przy ul. Narbutta na Mokotowie. Problemami niezwykle trudnymi do pokonania było zdobycie szyb do okien, biurek, papieru, nie było telefonów, nie funkcjonowała poczta ani komunikacja. W takich warunkach profesor tworzył zręby nowej statystyki.

Najtrudniejszym problemem do szybkiego pokonania – mawiał profesor – był brak wykwalifikowanych kadr statystycznych. Dlatego nazwisko profesora znaleźć możemy wśród pierwszych wykładowców reaktywowanej po wojnie SGH. Przez kilka lat profesor łączył kierowniczą pracę w GUS z pracą dydaktyczną i naukową na uczelni.

Tak więc w lutym 1945 roku Kazimierz Romaniuk został dyrektorem Wydziału Statystycznego Zarządu Miejskiego w Warszawie. Tę funkcję pełnił jednak krótko, bo już w marcu 1945 roku został wiceprezesem GUS; stanowisko to sprawował do roku 1951. Zajmował się przede wszystkim organizacją odradzającej się po okupacji instytucji. Do pracy w GUS K. Romaniuk wrócił jeszcze w latach 1973–1975 pracując na pół etatu w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS.

Nie sposób pominąć dwóch osiągnięć profesora z tamtych lat związanych z jego pracą w GUS. Pierwszym jest przeprowadzony już w lutym 1946 roku powszechny spis ludności. Profesor opracował program merytoryczny i sprawował ogólne kierownictwo organizacyjne. Drugim sukcesem licznych zabiegów profesora jest stojący do dziś gmach GUS, który jest owocem licznych konsultacji profesora, jako przyszłego użytkownika, z zespołami architektów.

O dalszych losach profesora zdecydowały zmiany organizacyjne na uczelni w 1949 roku. Po przekształceniu SGH w SGPiS i utworzeniu wydziałów profesor został prodzie-

kanem, a zaraz potem dziekanem Wydziału Statystycznego. Następne powołanie na prorektora w 1951 roku spowodowało konieczność zrezygnowania z pracy w kierownictwie GUS, z którym jednakże – jak wspomniano – związany był do ostatnich dni swego życia, współuczestnicząc aktywnie w kształtowaniu badań statystycznych.

W latach 1946–1949 pracował także w łódzkim oddziale SGH, a następnie (w latach 1949–1950) w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. Od roku 1955 wykładał w Instytucie Nauk Społecznych przy KC PZPR (następnie w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR).

Przez blisko 15 lat najbardziej aktywnego okresu swego życia decydował o losach uczelni jako członek ścisłego kierownictwa. Przez trzy kadencje (z roczną przerwą) bowiem pełnił w latach 1951–1959 funkcję prorektora, a następnie przez dwie kadencje (w latach 1959–1965) funkcję rektora. Mądrość profesora, jego spokój i rozwaga sprawiły, iż uczelnia mogła w tym trudnym politycznie okresie spełniać swe dydaktyczne i naukowe zadania.

W latach siedemdziesiątych główny nurt zainteresowań naukowych związał z badaniami demograficznymi. Kierował ogólnopolskimi pracami prowadzonymi w ramach tzw. problemu węzłowego nt. „Optymalizacji struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”. Natomiast ostatnim jego ukochanym dzieckiem było Polskie Towarzystwo Demograficzne, którego był założycielem i prezesem.

W roku 1950 Kazimierz Romaniuk został dziekanem Wydziału Statystycznego, a w 1951 objął funkcję prorektora Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Obowiązki te (z roczną przerwą w roku akademickim 1955/56) pełnił do roku 1959. W 1951 roku objął stanowisko zastępcy profesora i kierownictwo Katedry Statystyki (przemianowanej na Katedrę Statystyki i Demografii) w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. W maju 1959 roku na wniosek odchodzącego rektora prof. Andrzeja Grodka Senat SGPiS wybrał prof. dr. Kazimierza Romaniuka na rektora uczelni. Jego kadencja jako rektora, przypadająca na lata 1949–1965, była oceniana jako okres pracy nad unowocześnieniem SGPiS. Znacznie (niemal dwukrotnie) zwiększono liczbę miejsc dla studentów. SGPiS pod kierunkiem Kazimierza Romaniuka rozwijał kontakty zagraniczne. W ramach Wyższego Kursu Planowania Gospodarczego organizowano zajęcia w języku francuskim i angielskim przeznaczone dla cudzoziemców. Szkołę odwiedzali wykładowcy z zagranicy. W 1965 roku zapadła decyzja o uruchomieniu punktów konsultacyjnych SGPiS w Białymstoku, Olsztynie i Płocku. W czasie kadencji prof. Romaniuka (w 1961 r.) z SGPiS związał się światowej sławy ekonomista – prof. Michał Kalecki.

Po zakończeniu kadencji rektorskiej prof. Romaniuk kontynuował pracę naukową i dydaktyczną w SGPiS, nawet po przejściu na emeryturę w roku 1978.

Do 1978 roku kierował również Katedrą Statystyki i Demografii. Po przejściu na emeryturę nadal prowadził w SGPiS zajęcia dydaktyczne, głównie wykłady zlecane oraz seminaria.

Badania naukowe Kazimierza Romaniuka dotyczyły w całości zagadnień statystyczno-ekonomicznych i demograficznych. Szczególną uwagę poświęcał zagadnieniom powszechnych spisów ludności. Był współorganizatorem Powszechnych Spisów Ludności w latach 1946 i 1950, członkiem Rady Programowej i współtwórcą programów spisowych z lat: 1960, 1970, 1978 i 1988. Był autorem ponad 200 publikacji, z czego połowę stanowiły artykuły, monografie, książki naukowe, między innymi: *Statystyka ekonomiczna* (SGPiS, wiele wydań); *Elementy ogólnej teorii statystyki* (PWN, Warszawa 1962); *Statystyczna analiza struktury zjawisk ekonomicznych* (PWE, Warszawa 1972); *Wpływ czynników ogólnospołecznych na reprodukcję ludności w Polsce* (PAN, Warszawa 1974); *Wykłady z demografii* (SGPiS, Warszawa 1978); *Studia nad optymalizacją struktur i procesów demograficznych w PRL* (monografia, SGPiS, Warszawa 1978).

Profesor miał bardzo szerokie zainteresowania, dalekie od statystyki, w których realizowała się jego dusza humanisty. Bardzo interesował się historią Polski, zwłaszcza tą odległą. Wiedzą o Polsce Piastów i Jagiellonów mógł dorównać zawodowym historykom. Godzinami lubił gawędzić na te tematy. Był miłośnikiem literatury i muzyki. Skrupulatnie od wielu lat gromadził swój prywatny księgozbiór.

Od 1937 roku był zastępcą redaktora naczelnego pisma „Statystyka w Przedsiębiorstwie”, a w latach 1946–1950 i 1954–1971 redaktorem naczelnym „Przeglądu Statystycznego”. Publikował też w prasie codziennej, tygodniowej oraz materiałach wewnętrznych uczelni, pisał recenzje, omówienia i tłumaczenia. Kazimierz Romaniuk był głównym redaktorem pierwszego po II wojnie światowej wydania „Rocznika Statystycznego” (1947).

Od 1931 roku działał w Stowarzyszeniu Ekonomistów i Statystyków, a po wyodrębnieniu się w roku 1937 Polskiego Towarzystwa Statystycznego stał się jego aktywnym członkiem. Po II wojnie światowej brał udział w reaktywowaniu PTS, a po jego likwidacji w 1953 roku kontynuował prace w sekcji statystycznej PTE.

Uczestniczył między innymi w pracach Komitetu Demograficznego PAN, Komitetu Badań i Prognoz „Polska 2000” PAN. Brał udział także w pracach następujących organizacji międzynarodowych: International Institute of Management Science, International Statistical Institute, The Royal Statistical Society.

W 1956 roku został członkiem Techniczno-Ekonomicznej Rady Naukowej przy Urzędzie Miasta Warszawy. Był również jednym z inicjatorów powołania Rządowej Komisji Ludnościowej. Pracował także w Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej ds. Pracowników Nauki przy Prezesie Rady Ministrów. Do końca życia aktywnie uczestniczył w pracach Naukowej Rady Statystycznej GUS. W uznaniu jego zasług dla statystyki oficjalnie Główny Urząd Statystyczny najważniejszą salą konferencyjną w urzędzie, salę 147, nazwał jego imieniem. Znajduje się w niej portret olejny z wizerunkiem prof. Romaniuka.

Ostatnie lata życia Kazimierz Romaniuk poświęcił działalności społeczno-naukowej w Polskim Towarzystwie Demograficznym. Był jego współzałożycielem w roku 1981, przez 10 lat był pierwszym prezesem, a następnie prezesem honorowym.

Od 1950 roku był członkiem PZPR, w której pełnił wiele funkcji partyjnych zarówno w SGPiS, jak i poza szkołą (przez jedną kadencję był członkiem Komitetu Warszawskiego PZPR).

Przez 28 lat, od roku 1950 do 1978, kiedy przeszedł na emeryturę, profesor kierował Katedrą Statystyki, a później Statystyki i Demografii. Dla każdego miał zawsze czas, służył ojcowską radą i pomocą. Nikt nie pamięta, by był zdenerwowany i mówił podniesionym głosem. Niezwykłą rozwagą oraz spokojem umiał łagodzić i rozwiązywać wszelkie konflikty, problemy międzyludzkie, stwarzał atmosferę rodzinnej współpracy i wzajemnej pomocy.

Za swoją działalność naukową i pozanaukową uhonorowany został między innymi: Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem X-lecia i Medalem XXX-lecia Polski Ludowej, Orderem Sztandaru Pracy II klasy oraz tytułem honorowym „Zasłużony Nauczyciel PRL”.

Profesor Kazimierz Romaniuk zmarł 2 kwietnia 1996 roku. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Źródła

Poczet rektorów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2006.

Statystycy polscy, Internet.

Stokowski F., *Wspomnienia o Profesorze Kazimierzu Romaniuku*. SGH.

<http://akson.sgh.waw.pl/~thorrel/gazeta/archiwum/050/t7.htm>.

JAN KORDOS

Edward ROSSET (1897–1989)

Edward Rosset, nestor polskich demografów, urodził się w 1897 roku w Łodzi. Istnieją dwie wersje daty jego urodzenia: metrykalna – 4 listopada – i ta podawana przez samego profesora w swoich życiorysach – 1 września. Łódź była też miejscem śmierci uczonego 2 czerwca 1989 roku. Ze swego długiego życia Edward Rosset tylko niespełna 10 lat spędził poza rodzinnym miastem. Był to czas studiów wyższych w Warszawie oraz okres ukrywania się w tym mieście przed okupantem hitlerowskim, który określał jako najbardziej dramatyczny w swoim życiu.

Dzieciństwo i lata młodzieńcze Edwarda Rosseta przypadały na okres bardzo dynamicznego rozwoju przemysłu włókienniczego, w którym pracował jego ojciec. Zajmował się organizacją sprzedaży na rynku rosyjskim towarów wytwarzanych w kilku prywatnych przedsiębiorstwach i spółkach łódzkich. Matka Edwarda Rosseta, absolwentka Konserwatorium Muzycznego w Warszawie, była kompozytorką i pianistką. Przyszły uczony wzrastał w gronie pięciorga rodzeństwa (brat i cztery siostry – wszyscy zginęli w okresie okupacji hitlerowskiej).

W roku 1916 uzyskał maturę w Gimnazjum Filologicznym Bogumiła Brauna i przez następne cztery lata studiował na Wydziale Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jako student Edward Rosset miał szczęście zetknąć się z wybitnymi przedstawicielami nauk prawnych i społecznych tamtych czasów. Jego uniwersyteckimi nauczycielami byli między innymi profesorowie: Ludwik Krzywicki, Leon Petrażycki, Adam Kostanecki, Alfons Parczewski oraz Zygmunt Cybichowski. „Szczególnie silne zainteresowanie żywiłem do statystyki” – pisał po latach Edward Rosset – „którą na Uniwersytecie Warszawskim wykładał Ludwik Krzywicki”. W konsekwencji, po ukończeniu studiów i powrocie do Łodzi w 1922 roku, dwudziestopięcioletni wówczas Edward Rosset podjął pracę w Wydziale Statystyki Urzędu Miejskiego. Wkrótce został naczelnikiem tej placówki i kierował nią, z przerwą wojenną, aż do końca lat czterdziestych.

Debiutem badawczym Edwarda Rosseta w Wydziale Statystyki (nie licząc prac drobniejszych) był współudział autorski w opracowaniu pt. *Statystyka m. Łodzi 1918–1920*. Redaktorem tego obszernego dzieła był Edward Grabowski, profesor statystyki w Wolnej Wszechnicy Polskiej i poprzednik Edwarda Rosseta na stanowisku naczelnika wydziału.

Drugim ważnym przedsięwzięciem, będącym kontynuacją wymienionego, było opracowywanie i wydawanie *Rocznika statystycznego miasta Łodzi*, najpierw za rok 1922, potem za dalsze lata.

Do roku 1929 [wspominał prof. Rosset] były to obszerne tomy, zawierające obok polskiego również tekst francuski. Od roku 1930, pod działaniem wielkiego kryzysu gospodarczego, przechodzi Łódź na *Małe roczniki statystyczne*, których ukazywanie się przerywa dopiero wybuch II wojny światowej. Wznowiłem to wydawnictwo po skończonej wojnie, ogłaszając drukiem *Rocznik statystyczny miasta Łodzi* za lata 1945, 1946, 1947. W redagowanie roczników wkładałem od pierwszej chwili maksimum wysiłków, zdając sobie sprawę, że w przyszłości stanowią one będą dokument historyczny o nieocenionej wartości.

Dziś można powiedzieć, że wspomniane wydawnictwa są świadectwem tego, jak dużą wagę w okresie międzywojennym i zaraz po II wojnie światowej przywiązywano do gromadzenia danych statystycznych dotyczących różnych dziedzin życia dużego miasta. W zakresie statystyki ludnościowej znajdujemy w tych publikacjach często szerszy wachlarz informacji niż w analogicznych, współcześnie ogłaszanych wydawnictwach. Stwierdzenie to można odnieść również do redagowanego przez Edwarda Rosseta „Biuletynu Statystycznego Miasta Łodzi”, który ukazywał się w latach 1948–1950. Było to wydawnictwo o charakterze analityczno-źródłowym. Wydano łącznie około 300 zeszytów „Biuletynu”.

Hołdując własnej dewizie, iż „za każdą liczbą kryje się problem, tylko trzeba go widzieć” – Edward Rosset w okresie międzywojennym nie poprzestawał na redagowaniu wydawnictw źródłowych. Korzystając z gromadzonych na Wydziale Statystyki danych, przygotowywał, w formie artykułów i książek, opracowania analityczne¹, prezentujące różnorodne problemy dużego miasta przemysłowego. Jako pracownik samorządu miejskiego poczuwał się do obowiązku zwracania uwagi na zagadnienia trudne, niekiedy bolesne, związane przede wszystkim z warunkami życia mieszkańców Łodzi.

Systematyzując zagadnienia, którymi Edward Rosset zajmował się w swych pracach w okresie międzywojennym, można ująć je w następujących grupach:

- przejawy patologii społecznej w wielkich miastach,
- warunki życia i sytuacja zdrowotna mieszkańców Łodzi,
- oblicze polityczne mieszkańców Łodzi.

¹ Wykaz publikowanych prac Edwarda Rosseta znajduje się w bibliografii opracowanej przez jego syna – Stefana O. Rosseta, zamieszczonej w serii *Sylwetki uczonych łódzkich, Profesor Edward Rosset*, z. 37, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1997.

Odrębne wątki badawcze, wykraczające poza tematykę łódzką, powstały w rezultacie zainteresowania Edwarda Rosseta wpływem wojny na kształtowanie stosunków i procesów ludnościowych oraz odrodzonymi po wojnie krajami bałtyckimi, w szczególności Estonią.

Z publikacji dotyczących przejawów patologii społecznej na uwagę zasługuje praca pt. *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych*, wydana w 1925 roku i rozwinięta w postaci analizy porównawczej w opracowaniu zatytułowanym *Alkoholizm w miastach polskich*, przygotowanym na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w 58 większych miastach Polski. W tym samym nurcie przejawów patologii wielkiego miasta mieściła się, wydana w roku 1931, praca pt. *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi*, w której wykorzystane zostały źródła policyjne. Rozpatrując problem chorób wenerycznych, Edward Rosset wyrażał pogląd, że redukują one zdolność rozrodczą i tym samym mogą być istotnym czynnikiem depopulacyjnym.

Szeroki rozgłos zdobyła wydana w 1926 roku książka zatytułowana *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi*. Spis jej rozdziałów to swoisty katalog najważniejszych problemów ludnościowych i społeczno-gospodarczych miasta, w części i dziś aktualnych. Autor pokazał, w jaki sposób ówczesne władze miejskie próbowały rozwiązywać tak ważne zagadnienia, jak: kwestia mieszkaniowa, infrastruktura komunalna, opieka nad dziećmi, zwalczanie wysokiej umieralności i alkoholizm. Problem powszechności takich chorób, jak gruźlica, dur brzuszny i nowotwory Edward Rosset rozpatrywał również w innych swoich pracach tego okresu, stanowiących wówczas i dziś ważny przyczynek do badań epidemiologicznych.

Szczególnie dla historyków interesujące mogą być prace: *Oblicze polityczne miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej* (1927), *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych* (1930) oraz *Łódź w latach 1860–1870. Zarys historyczno-statystyczny* (1928). W pierwszym z podanych opracowań analizie zostały poddane statystyki dotyczące wyborów do czterech kolejnych Dum Państwowych w latach 1906–1912 oraz wyborów do Rad Miejskich, Sejmu i Senatu w niepodległej Polsce. Po latach sam autor napisał: „Praca ta oznaczała próbę wyciągnięcia wniosków z kalejdoskopu zmieniających się raz po raz nastrojów wyborczych”.

Druga z wymienionych prac, wydana z rekomendacji Ludwika Krzywickiego przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie, jest przykładem pionierskiej, wzorcowej monografii demograficznej grupy społecznej, dominującej liczebnie w strukturze miasta. W przedmowie tego opracowania Edward Rosset pisał:

Jeżeli chcemy uwypuklić oblicze demograficzne wielkiego miasta, jeżeli chcemy wykryć zjawiska ludnościowe dokonujące się w tym środowisku, musimy zerwać z tradycyjnym badaniem stosunków ogólnie demograficznych i szukać odpowiedzi na interesujące nas pytania w demografii oddzielnych klas społecznych.

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Edwarda Rosseta, dotyczących Łodzi, była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości kraju i zatytułowa-

na: *Łódź. Miasto pracy*. Była to jedna z monografii wielkich miast polskich prezentujących swój dorobek w okresie Polski niepodległej, a także istniejące braki i perspektywy rozwoju.

Z przedstawionych uwag wynika, że statystyka społeczna w ujęciu regionalnym była głównym obszarem badań Edwarda Rosseta jako naczelnika Wydziału Statystyki w Łodzi w okresie międzywojennym. Na uwagę zasługuje jego wyjątkowa umiejętność interpretacji liczb i wyników, w której celował do końca swojej działalności naukowej.

Ważnym wydarzeniem w karierze badawczej Edwarda Rosseta był udział w Międzynarodowym Kongresie Demograficznym, który obradował w Rzymie w roku 1931. Było to europejskie spotkanie demografów zorganizowane przez Włoski Komitet Badań Ludnościowych, pod przewodnictwem prof. Corrado Giniego. Edward Rosset na tym forum przedstawił dwa referaty, mianowicie: *Prawa demograficzne wojny oraz Choroby weneryczne i wojna*. Po latach autor pisał:

Pierwszy z wymienionych dwóch referatów wywołał na Kongresie duże poruszenie... Zebrani byli poruszeni oryginalnością ujęcia zagadnienia, mianowicie dokonaniem przeze mnie uogólnieniem zjawisk demograficznych, które rodzi wojna i sformułowaniem na tej podstawie prawidłowości, które nazwałem prawami demograficznymi wojny. Nie mniejsze wrażenie wywarła ta praca w światowej literaturze statystycznej i demograficznej.

Tak więc cytowany referat stanowił rekomendację wprowadzającą Edwarda Rosseta do europejskiego środowiska demograficznego.

Jako statystyk-praktyk, w latach dwudziestych, Edward Rosset dojmująco odczuwał brak kontaktu z wyższą uczelnią, ubolewając, iż drugie co do wielkości miasto w Polsce nie ma takiej placówki. Z radością więc przyjął utworzenie w Łodzi filii Wolnej Wszechnicy Polskiej, w której został powołany do grona współpracowników w roku akademickim 1929/30. Początkowo pracował jako asystent, prowadząc wykłady ze statystyki, demografii i polityki ludnościowej, a tuż przed wojną prof. Zofia Daszyńska-Golińska wystąpiła do władz wszechnicy z wnioskiem o powołanie go na stanowisko docenta.

Po wybuchu II wojny światowej Edward Rosset stracił pracę, mieszkanie i zmuszony został do opuszczenia rodzinnego miasta. Z żoną Zofią i dwojgiem dzieci – córką Ireną i synem Stefanem – nielegalnie przeniósł się do Warszawy, gdzie cały okres okupacji spędził w ukryciu, w skrajnym niedostatku.

W pracy naukowej [wspominał Edward Rosset] znalazłem ratunek przed grożącym mi rozstrojem psychicznym. Profesor Szkoły Głównej Handlowej Andrzej Grodek, nie zważając na osobiste narażanie się, udostępnił mi księgozbiór tej uczelni.

Dodajmy, że Edward Rosset swobodnie czytał prace w pięciu językach obcych (angielski, rosyjski, niemiecki, francuski i włoski).

Motywację dla intensywnej pracy w ukryciu, podczas okupacyjnej tułaczki, można odnaleźć w innym wątku wspomnieniowym Edwarda Rosseta:

Mało miałem nadziei na to, że wojnę przetrwam, ale powiedziałem sobie, że gdybym szczęśliwym zrzędzeniem losu dożył wyzwolenia, to muszę być przygotowany na to, że podejmę pracę na istniejącym w moich marzeniach Uniwersytecie Łódzkim jako profesor statystyki.

Niezwykle intensywną działalność organizacyjną, dydaktyczną i naukową podjął prof. Edward Rosset po zakończeniu wojny. W latach czterdziestych utworzył dwie katedry statystyki. Jedną na powstającym Uniwersytecie Łódzkim, drugą w Wyższej Szkole Ekonomicznej. Po połączeniu w 1961 roku obu tych uczelni powstała Katedra Demografii i Statystyki, pozostająca w strukturze Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego. Profesor był kierownikiem tej katedry aż do przejścia na emeryturę w roku 1968. Skupił w niej liczne grono swoich uczniów – demografów i statystyków. Komentując własną pracę organizacyjną, na początku lat pięćdziesiątych, pisał:

Mogę z satysfakcją stwierdzić, że wszystkie trzy działające na terenie Łodzi placówki statystyczne (Katedra Statystyki UŁ, Katedra Statystyki WSE i Miejski Wydział Statystyki) zostały zbudowane przeze mnie.

W formalnej karierze prof. Edwarda Rosseta wyróżnić można następujące etapy: wspomniana asystentura w Katedrze Statystyki w Wolnej Wszechnicy Polskiej w latach 1929–1939, pełnienie funkcji zastępcy profesora na Uniwersytecie Łódzkim, uzyskanie w 1947 roku doktoratu na podstawie dysertacji *Prawa demograficzne wojny*, nominację na stanowisko docenta w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Uniwersytecie Łódzkim w roku 1954, uzyskanie tytułu profesora nadzwyczajnego w roku 1958 i zwyczajnego w 1963. W Wyższej Szkole Ekonomicznej profesor zajmował kolejno stanowiska: prodziekana, dziekana, prorektora i rektora. W latach 1961–1965 był też prorektorem Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor Rosset pracując w uczelniach łódzkich, równolegle z działalnością dydaktyczną i badawczą zajął się kształceniem młodej kadry w dziedzinie demografii. Był promotorem w kilkunastu przewodach doktorskich.

Zasługi prof. Rosseta w organizacji szkolnictwa wyższego wykraczają daleko poza łódzki ośrodek akademicki. W ciągu kilku kadencji uczestniczył on w pracach Rady Głównej przy Ministrze Szkolnictwa Wyższego jako członek Sekcji Ekonomicznej Rady. Zajmował się tam między innymi sprawami programowymi. Reprezentował też polskie szkolnictwo wyższe na arenie międzynarodowej, uczestnicząc w konferencjach określających rolę wyższych uczelni w świecie współczesnym.

Nieocenione są zasługi prof. Edwarda Rosseta dla organizacji i rozwoju badań demograficznych w Polsce. Jako promotor tych badań występował przede wszystkim z ramienia Polskiej Akademii Nauk, której członkiem korespondentem został w roku 1962, a członkiem rzeczywistym w roku 1976. W latach 1978–1983 pełnił godność zastępcy

przewodniczącego Oddziału PAN w Łodzi. Z jego inicjatywy powołany został Komitet Nauk Demograficznych PAN, któremu przewodniczył przez kilka kolejnych kadencji. W ostatnim okresie swojego życia był honorowym przewodniczącym tego Komitetu. Dzięki staraniom profesora w roku 1963 powstały „Studia Demograficzne”, będące organem KND PAN oraz stanowiące forum publikacji dla polskich i zagranicznych demografów. Edward Rosset przez 25 lat był redaktorem naczelnym tego, ukazującego się do dzisiaj, czasopisma.

W działalności wydawniczej, poza Polską Akademią Nauk, na uwagę zasługuje również fakt, że prof. Edward Rosset przez wiele lat był redaktorem naczelnym serii ekonomicznej Zeszytów Naukowych Wyższej Szkoły Ekonomicznej, a potem Uniwersytetu Łódzkiego, promując tam publikację artykułów o tematyce demograficznej autorów z grona swoich współpracowników w katedrze. W latach 1966–1969 działała w Łodzi zorganizowana i kierowana przez profesora Pracownia Demograficzna PAN.

Niezwykle bogaty i różnorodny jest powojenny dorobek publikacyjny Edwarda Rosseta. We współczesnej demografii nie ma w zasadzie problemów o podstawowym znaczeniu, które uszłyby penetracji naukowej profesora. Liczba wszystkich opublikowanych prac (artykuły, monografie, recenzje, raporty, ekspertyzy) przekroczyła 300, w tym kilkanaście (16) książek.

Przedmiotem dociekań uczonego były między innymi zagadnienia dotyczące: procesu starzenia się ludności, demografii Polski współczesnej oraz perspektyw demograficznych naszego kraju, wybranych procesów i zjawisk (np. eksplozja demograficzna) w obszarze reprodukcji ludności, demografii regionalnej i teorii demografii.

Fundamentalnym do dzisiaj dziełem, traktującym o przyczynach i różnorodnych następstwach procesu starzenia się społeczeństw, była wydana w roku 1959 praca *Proces starzenia się ludności*. Mając świadomość wagi problemów rozpatrywanych w tym opracowaniu, prof. Edward Rosset traktował je jako uwieńczenie swoich badań demograficznych, czemu dał wyraz w słowie wstępnym do książki. Tak się jednak złożyło, że monografia ta była niezwykle pomyślnym otwarciem dla osiągnięć badawczych i dorobku publikacyjnego profesora w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. W krótkim czasie sygnalizowana praca uzyskała rezonans międzynarodowy, co do dziś przejawia się w licznych cytowaniach, a także w tłumaczeniach na język angielski (*Aging Process of Population*, 1964) oraz rosyjski (*Process starzenia nasilenia*, 1968). We wcześniejszych biografiach uczonego, a także w recenzjach podkreślano, że nieprzemijający walor tej książki polega między innymi na zarysowaniu różnorodnych problemów, które staną się udziałem społeczeństw przyszłości i będą konsekwencją aktualnie występującego wzrostu udziałów osób starszych w populacjach ludzkich.

Kontynuację wielu zagadnień z *Procesu starzenia się ludności* może czytelnik znaleźć w obszernym studium demograficznym pt. *Ludzie starzy* (1969). Wątki analityczne tam zawarte prowadziły autora do wniosku, że społeczeństwo polskie zbliża się do granicy starości demograficznej ze wszystkimi, przede wszystkim społecznymi, medycznymi

i ekonomicznymi konsekwencjami tego stanu rzeczy. Książka *Trwanie życia ludzkiego* (1979) związana jest z problematyką starzenia się ludności w tym sensie, iż wszechstronnie objaśnia przyczyny wydłużenia się życia człowieka, które prowadzi do wzrostu udziałów osób starszych w społeczeństwach. Z drugiej strony, pracę tę można również zaliczyć do traktujących pośrednio o reprodukcji ludności.

Procesy i struktury demograficzne w skali kraju, w ujęciu przeszłość-stan aktualny-perspektywy prof. Edward Rosset przedstawiał w kilku swoich książkach. Na uwagę zasługują przede wszystkim: dwutomowa *Demografia Polski* (1975), *Oblicze demograficzne Polski Ludowej* (1965), *Perspektywy demograficzne Polski* (1962) oraz *Polska roku 1985 – wizja demograficzna* (1965).

Wykorzystując dorobek zawarty w publikacjach demograficznych, krajowych i zagranicznych oraz źródła statystyczne dotyczące struktur demograficznych i ruchu naturalnego ludności Polski, a także sporządzane w Komisji Planowania, a potem w GUS rachunki prognostyczne, autor przedstawiał w wymienionych pracach tendencje zmian ludnościowych oraz antycypował z dużą rozważą społeczne i ekonomiczne konsekwencje zachodzących przeobrażeń demograficznych.

Proces reprodukcji ludności, stanowiący zawartość drugiego tomu *Demografii Polski*, jako wątek badawczy, już tylko w odniesieniu do tworzenia się i rozpadu małżeństw kontynuowany był w ostatniej wielkiej monografii, wydanej za życia profesora, a zatytułowanej *Rozwody* (1986). W tej pracy Edward Rosset, choć nie odrzucał całkowicie rozwodu jako sposobu rozwiązywania skrajnych konfliktów w małżeństwie, był orędownikiem trwałych związków, a masowość zjawiska rozwodów w wielu krajach współczesnego świata kwalifikował jako przejaw patologii społecznej.

Bezcenne wartości rodziny afirmował profesor Edward Rosset również w swoim życiu prywatnym, jawiąc się osobom, które miały z nim kontakt – w pewnym już oddaleniu czasowym – jako łagodny patriarcha w rodzinie wielopokoleniowej.

Obok zagadnień europejskich i ogólnopolskich Edward Rosset doceniał wagę badań demograficznych w mniejszej, regionalnej skali. Miał tu oddanego sojusznika w osobie prof. Wincentego Kawalca, który jako prezes Głównego Urzędu Statystycznego w latach sześćdziesiątych zorganizował kilka konferencji demograficznych o charakterze regionalnym. Pokłosiem tych konferencji w twórczości prof. Edwarda Rosseta były dwie prace: *Bilans reprodukcji ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych* oraz *Obraz demograficzny ziemi kieleckiej* – obydwie wydane w 1970 roku.

Pamiętał również profesor o problemach swojego rodzinnego miasta. Pod jego redakcją ukazała się w roku 1962 obszerna monografia pt. *Łódź w latach 1945–1960*. Edward Rosset zamieścił w niej rozdział swego autorstwa pt. *Stosunki ludnościowe*. Dokonał w nim między innymi oryginalnego oszacowania strat ludnościowych, jakie poniosła Łódź w okresie II wojny światowej. Charakter regionalny ma również monografia *Włókniarze łódzcy*, wydana pod jego redakcją w roku 1964.

Odrębnym wątkiem w badaniach Edwarda Rosseta były zagadnienia z teorii demografii. Pierwsze ich wyraźne ślady odnajdujemy w przywoływanych już *Prawach demograficznych wojny*. W obszernej monografii, zatytułowanej *Eksplzja demograficzna* (1978), uważny czytelnik dostrzeże odbicie zainteresowań profesora teorią przejścia demograficznego, których szerokie rozwinięcie znajduje się w pracy *Teoria przejścia demograficznego – jej logika, techniki i perspektywy* (1987). Do ostatnio rozpatrywanego nurtu badawczego zaliczyć należy również książkę pt. *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym* (1983), prezentującą rozumienie optimum ludnościowego w różnych okresach historycznych i z uwzględnieniem odmiennych kryteriów dla tego pojęcia.

Za twórczość naukową prof. Edward Rosset był wielokrotnie nagradzany. Był między innymi laureatem: Nagrody Miasta Łodzi, Nagrody I Stopnia Ministra Szkolnictwa Wyższego, Honorowej Nagrody Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Nagrody Sekretarza Naukowego PAN za pracę *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym* oraz Nagrody Państwowej I Stopnia za dwutomowe dzieło *Demografia Polski*.

Studiując publikacje Edwarda Rosseta, można podziwiać jego wielką erudycję, której wyrazem są liczne odsyłacze i umiejętnie dobrane cytaty, sprawiające, że czytelnik śledząc wywody autora, jednocześnie poznaje literaturę światową, dotyczącą rozpatrywanego problemu. Jego prace pisane są piękną i staranną polszczyzną.

Dopełnieniem działalności naukowej było uczestnictwo profesora, w charakterze referenta lub współorganizatora, w licznych konferencjach krajowych i międzynarodowych. Oprócz wspomnianego Kongresu Demograficznego w Rzymie w 1931 roku prof. Rosset uczestniczył między innymi w: Międzynarodowym Sympozjum Demograficznym w Smolenicach (dzisiejsze Czechy, 1961), Budapeszcie (1962), Zakopanem (1964) i Liège (1973). Był też organizatorem I Ogólnopolskiej Konferencji Demograficznej w Zakopanem (1966).

Olbrzymi dorobek badawczy prof. Edwarda Rosseta w dużej mierze wynikał z jego umiejętności warsztatowych oraz niezwyklej pracowitości, którymi zadziwiał swoich uczniów i współpracowników.

W różnych okresach swojego życia prof. Edward Rosset był członkiem licznych krajowych oraz międzynarodowych: towarzystw, komisji, komitetów i rad naukowych. Aktywnie pracował w komitetach Polskiej Akademii Nauk i w Łódzkim Towarzystwie Naukowym.

Przez cały okres pracy w Wyższej Szkole Ekonomicznej, a potem na Uniwersytecie Łódzkim, jak również po przejściu na emeryturę prof. Edward Rosset utrzymywał liczne kontakty z demografami wschodnich i zachodnich krajów Europy i był przez nich wysoko ceniony. Niektórzy wręcz mienili się jego uczniami, poczytując to sobie za zaszczyt. Jako *visiting professor* wykładał między innymi na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz w uczelniach: Belgradu, Berlina, Bukaresztu, Florencji, Moskwy, Pragi, Pécsu, Rzymu i Sofii.

W roku 1978 Uniwersytet Łódzki, w uznaniu zasług dla uczelni i nauki, nadał Edwardowi Rossetowi tytuł doktora honoris causa. Promotorem w tej sprawie był uczeń i wieloletni współpracownik uhonorowanego – prof. Władysław Welfe.

Świadectwem doceniania osiągnięć prof. Edwarda Rosseta przez środowiska, w których pracował, oraz przez władze są liczne odznaczenia nadane mu w ciągu długiego życia. Bardzo cenił sobie otrzymany w roku 1929, z okazji dziesięciolecia niepodległości, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. W dwudziestoleciu międzywojennym otrzymał również odznaczenia: Polska Swojemu Obrońcy 1918–1921, medal Za Długoletnią Służbę (1928), Medal Dziesięciolecia Niepodległości (1928) oraz Estoński Krzyż Oficerski Czerwonego Krzyża. Po wojnie był odznaczany między innymi: dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi (1946, 1955), Orderem Sztandaru Pracy I Klasy (1976) oraz Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1986).

Szkic do portretu wybitnego demografa, uczonego – humanisty zakończyć można jego słowami, wypowiedzianymi w 1980 roku z okazji kolejnego święta Uniwersytetu Łódzkiego, którego był współtwórcą.

Non omnis moriar – pisze w swych *Odach* Horacy. Myślę, że może to o sobie powiedzieć każdy, kto uczestniczy w tworzeniu dóbr materialnych czy duchowych. Podwójny do tego tytuł ma pracownik nauki: o trwałości jego dorobku decyduje przekazywanie przezeń swjej wiedzy i swych doświadczeń szerszemu gronu odbiorców w formie prowadzonych zajęć ze studentami, czy też w formie ogłaszanych prac².

JERZY T. KOWALESKI
WŁODZIMIERZ OBRANIAK

² Z opublikowanych dotychczas biografii najpełniejsza – *Edward Rosset – uczonego odchodzącej generacji, człowiek współczesny* – napisana została przez M. Okólskiego oraz W. Welfe i zamieszczona z okazji dziewięćdziesięciolecia urodzin profesora w „*Ekonomiście*”, nr 1, 1987.

Pośmiertne życiorysy Edwarda Rosseta ukazały się m.in. w „*Nauce Polskiej*”, nr 3/1992, autorstwa W. Obraniaka oraz w „*Przeglądzie Statystycznym*”, z. 2/1991 autorstwa Cz. Domańskiego.

Noty biograficzne poświęcone Edwardowi Rossetowi, napisane przez S. Kwiatkowskiego, znajdzie czytelnik w wydawnictwie *Sylwetki statystyków polskich*, PTS, GUS, Warszawa 1993 oraz w książce L. Miastkowskiego *Sylwetki uczonych łódzkich*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.

Życiorys naukowy profesora Edwarda Rosseta, autorstwa Jerzego T. Kowaleskiego i W. Obraniaka, opublikowany został w setną rocznicę urodzin uczonego, w ramach serii: *Sylwetki uczonych łódzkich, Profesor Edward Rosset*, z. 37, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1997. W tym samym zeszycie ukazało się też opracowanie Cz. Domańskiego – *Edward Rosset – prekursor historii statystyki*.

Stanisław RÓG (1908–2000)

W historii ostatnich stu lat polskiej statystyki, a przede wszystkim w historii Głównego Urzędu Statystycznego, dr Stanisław Róg był i zapewne pozostanie nie tylko nestorem, ale i legendą służb pracujących na potrzeby państwa, nauki i praktyki statystycznej.

Urodził się 27 września 1908 roku w okolicy Ropczyc (obecnie województwo podkarpackie). Bezpośrednio po maturze w 1930 roku został przyjęty do pracy w Wydziale Statystyki Przemysłu Głównego Urzędu Statystycznego. Była to praca „tymczasowa”, polegająca na realizacji zamówień składanych w GUS i finansowanych przez Izby Przemysłowo-Handlowe, które przygotowywały informację dla Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Należy podkreślić, że takie rozwiązanie o kilkadziesiąt lat wyprzedziło badania zlecane przez resorty jednostkom organizacyjnym statystyki publicznej. Realizacja tego zadania zadecydowała o całej karierze zawodowej i dorobku naukowym Stanisława Róga.

Po 11 miesiącach pracy nad statystyką przemysłu (1930/31) został zatrudniony w Biurze Spisów, które rozpoczęło przygotowania do Powszechnego Spisu Ludności, zrealizowanego 9 grudnia 1931 roku. W ramach tych prac, wykorzystując rejestry i formularze ze spisu w 1921 roku, przygotował skorowidz miejscowości, na podstawie którego dokonano porównania ewidencji miejscowości uzyskanej podczas spisu w 1931 roku. Kolejny szczebel awansu zawodowego osiągnął w 1935 roku zdając egzamin referendarski, a to oznaczało uzyskanie stałego etatu i dodatku funkcyjnego. W ówczesnym GUS było zaledwie kilku referendarzy.

Pracę zawodową w GUS łączył z nauką w szkole wyższej. W 1933 roku ukończył Wydział Finansowo-Ekonomiczny Akademii Nauk Politycznych, a w 1938 Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

W okupacyjnej biografii Stanisława Róga bardzo ważny był „okres krakowski”, związany z pracą w Urzędzie Statystycznym Generalnego Gubernatorstwa (Statistisches Amt für das Generalgouvernement). Okupacyjne władze niemieckie utworzyły go na wniosek Wydziału Reform Terytorialnych decyzją Hansa Franka z 13 września 1940 roku. Urząd ten 10 października 1940 roku przeniesiono do Krakowa, a w okresie od listopada 1940 do marca 1941 roku przewieziono tam z Warszawy również bibliotekę GUS. Urząd wraz z biblioteką umieszczono w budynku Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie przetrwał do reewakuacji do Warszawy w 1945 roku. Statistisches Amt für das Generalgouvernement na wszystkich szczeblach kierowniczych był obsadzony przez Niemców. Jego działalność była ściśle nadzorowana przez policję i Urząd ds. Spraw Bezpieczeństwa Rzeszy. Stanisław Róg był zatrudniony w wydziale Statystyki Przemysłu jako kierownik zespołu opracowującego jednostkowe sprawozdania z zakładów przemysłowych. Rozdzielał zadania swoim podwładnym i przyjmował gotowe tablice. Dał się poznać jako człowiek skrupulatny, wymagający, ale życzliwy, wyraźnie chroniący podległych mu pracowników.

Współpracując w Krakowie z organizacjami podziemnymi chronił polskie zbiory materiałów statystycznych, a także przekazywał tym strukturom wyniki spisu zakładów przemysłowych w 1941, spisu rolnego w 1942 oraz spisu ludności w 1943 roku. Uczestniczył też w tym czasie w pracach tajnego zespołu uczonych i działaczy, który zajmował się kwestią przyszłego osadnictwa na ziemiach zachodnich. Wyniki tych dociekań zostały częściowo wykorzystane po wojnie w Biurze Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych, którym kierował R. Buławski (działalność tego Biura trwała do 1947 roku, a materiały i większość tego zespołu przejęło później Ministerstwo Ziem Odzyskanych). W drugiej połowie 1944 i w pierwszych miesiącach 1945 roku Stanisław Róg pracował w Biurze Poszukiwania Osób Zaginionych.

Już od początku 1945 roku uczestniczył w uruchamianiu GUS, najpierw w przewożeniu dobytku GUS z Krakowa do Warszawy, a następnie w organizacji samego urzędu. W ówczesnym GUS, który rekonstruowano według struktury z 1938 roku, S. Róg otrzymał w kwietniu 1945 roku nominację na naczelnika Wydziału Statystyki Przemysłu, a w lipcu brał udział w przeprowadzeniu ogólnopolskiego spisu zakładów przemysłowych. Miał też decydujący wkład w przygotowanie i analizę wyników tego spisu. W efekcie jego licznych inicjatyw i działań w celu uporządkowania i integracji statystyki przemysłu zorganizowano międzyresortową konferencję na ten temat.

W kwietniu 1948 r. S. Róg niespodziewanie został powołany na stanowisko dyrektora Departamentu Planowania Przemysłu w Centralnym Urzędzie Planowania. Funkcję tę pełnił do 1955 roku, a następnie został dyrektorem Departamentu Koordynacji Zbiorczych Planów Gospodarczych.

W 1958 roku uzyskał zgodę na powrót do GUS z jednoczesną nominacją na stanowisko wiceprezesa ds. Statystyki Przemysłu, Zaopatrzenia i Rozwoju Techniki Obliczeniowej. Głównie jego zasługą po objęciu tej funkcji było przygotowanie i przeprowadzenie badania środków trwałych w przedsiębiorstwach (inventaryzacja i wycena) oraz spisu

zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych (1964 r.). W tym zakresie prowadził również studia naukowe przygotowując swoją dysertację. Doktoryzował się w 1966 roku w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie SGH) na podstawie rozprawy pt. *Metody statystyczne badania i analizy środków trwałych*, której promotorem był prof. dr hab. Kazimierz Romaniuk.

Do największych osiągnięć S. Róga po II wojnie światowej należy zaliczyć zorganizowanie w 1960 roku, po raz pierwszy w Polsce, inwentaryzacji środków trwałych, zorganizowanie corocznej sprawozdawczości o stanie i ruchu środków trwałych, uruchomienie spisów kadrowych, a także zainaugurowanie prac nad utworzeniem zintegrowanej bazy pojęciowej i klasyfikacyjnej systemu statystyki państwowej.

Pracując w GUS, Stanisław Róg pełnił coraz bardziej odpowiedzialne funkcje. Zaczynał jako pracownik tymczasowy, był referendarzem, dyrektorem departamentu, a karierę zawodową kończył będąc wiceprezesem GUS. Na emeryturę przeszedł 30 czerwca 1974 roku w wieku 65 lat, a do 1976 roku był jeszcze doradcą prezesa GUS.

Z chwilą przejścia na emeryturę rozpoczęło się „drugie” życie zawodowe dra Stanisława Róga, tym razem jako redaktora naczelnego „Wiadomości Statystycznych” (07.1974–02.1994), a następnie przewodniczącego Rady Programowej tego miesięcznika (02.1994–1999). Jego praca w redakcji i Radzie Programowej to okres niestrudzonej działalności merytorycznej i technicznej. Do dziś wspomina się jego twórcze „ślęczenie” nad oddawanymi do druku numerami pisma, ogromną kompetencją merytoryczną i wspaniałe wyczucie językowe.

Życie i praca zawodowa Stanisława Róga obfitowały w okoliczności, zdarzenia i działania o wielkim znaczeniu dla rozwoju polskiej myśli i praktyki statystycznej. Już pierwsze swoje zadanie zawodowe zrealizował tak, że osiągnięty rezultat miał istotne walory poznawcze, metodologiczne i praktyczne. Kiedy w GUS powstawały wyspecjalizowane komórki branżowe, S. Róg zorganizował statystykę przemysłu. W czasie wojny wydatnie przyczynił się do ocalenia dorobku materialnego i intelektualnego GUS. Przeprowadził też unikatowe badania i analizy w zakresie statystyki przemysłu, osadnictwa na ziemiach zachodnich i ewidencji osób zaginionych. Jako wiceprezes GUS stymulował rozwój metodologii i organizacji badań, dbał o zachowanie wysokiego poziomu jakości ich wyników, przyczynił się do uzyskania kolejnych osiągnięć w mechanizacji, automatyzacji i elektronizacji prac obliczeniowych.

Dorobek autorski dra S. Róga obejmuje 80 publikacji, opracowań i analiz. Zdecydowana większość z nich dotyczyła statystyki przemysłu oraz metodologii i organizacji badań. Statystyka gospodarcza w Polsce zawdzięcza ciągłość informacji z ostatnich kilkudziesięciu lat jego pracy i talentowi, a zwłaszcza z okresu obejmującego lata 1945–1980.

Obok pracy w GUS i zaangażowania redakcyjnego S. Róg prowadził szeroką działalność popularyzatorską i dydaktyczną. Od początku swojej aktywności zawodowej ciągle się doskonalił i uczył innych. Już w latach 1930–1939 był wykładowcą na kursach

statystycznych. Kontynuował tę działalność również po wojnie. Od 1949 roku był wykładowcą w Akademii Nauk Politycznych. W latach 1949–1955 prowadził kursy ekonomiki przemysłu w ramach Stowarzyszenia Wychowanków Szkoły Głównej Handlowej, a także później, po ich uratowaniu przez PTE (z inicjatywy prof. dra hab. E. Lipińskiego). W 1968 roku wspólnie z PWE zainicjował wydawanie serii *Statystyka w praktyce*.

S. Róg był odznaczony wieloma orderami i medalami państwowymi oraz resortowymi. W 1966 roku jako jeden z pierwszych otrzymał honorową odznakę *Za zasługi dla statystyki*. Polskie Towarzystwo Statystyczne w 2000 roku nadało mu godność Członka Honorowego.

Dr Stanisław Róg zmarł w Warszawie 10 sierpnia 2000 roku. W panteonie polskiej statystyki zaskarbił sobie miejsce szczególne. Była to bowiem postać, w której zrealizowały się marzenia osiągnięte sumienną pracą, wszechstronną twórczością i zgodnością z wybranymi ideałami. Umiłowanie ojczystego kraju, nauki i statystyki dostrzega się w całej spuściźnie, jaką pozostawił następcom.

Źródła

70 lat w służbie statystyki dra Stanisława Róga. GUS, Warszawa 1999.

Paradysz S., *Osiemdziesiąta rocznica Stanisława Róga*. „Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 7.

Róg S., *60 lat działalności GUS*. „Wiadomości Statystyczne” 1978, nr 7.

Róg S., *70-lecie GUS*. „Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 7.

Stanisław Róg (1908–2000). „Wiadomości Statystyczne” 2000, nr 9.

Sławiński B., *Niemiecki urząd w gmachu Collegium Novum*, „Alma Mater UJ” 2009, nr 118.

WŁADYSŁAW WIESŁAW ŁAGODZIŃSKI

Leon RZENDOWSKI (1915–1997)

Urodził się 10 kwietnia 1915 roku w Kielcach w rodzinie inteligenckiej. W 1933 roku ukończył Liceum im. Śniadeckich w Kielcach uzyskując świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem. W latach 1933–1937 studiował w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Po jej ukończeniu uzyskał tytuł magistra inżyniera rolnictwa. Następnie podjął pracę zawodową w majątku rolnym Miedniewice koło Żyrardowa.

Po wybuchu wojny we wrześniu 1939 roku ewakuował się na wschód razem z żoną Franciszką. Niedługo potem znalazł się na terenach zajętych przez Związek Radziecki, początkowo w Stołpcach, a następnie w Białymstoku. Tam pracował w przedsiębiorstwie przemysłu mleczarskiego. Gdy w 1940 roku odmówił przyjęcia paszportu radzieckiego, został wywieziony do obozu pracy koło Archangielska, gdzie pracował głównie przy wyrębie lasów. Po zawarciu układu polsko-radzieckiego z 30 lipca 1941 roku, który przewidywał m.in. zwolnienie Polaków z obozów, wyjechał do Tadżykistanu, gdzie pracował jako agronom w ośrodku maszynowo-traktorowym. Następnie wstąpił do armii gen. Andersa, nie ewakuował się jednak wraz z armią do Iranu, nie chcąc pozostawiać żony samej w ZSRR. W 1943 roku nawiązał kontakt ze Związkiem Patriotów Polskich. W następnym roku został powołany do Armii Czerwonej, z której przeszedł do I Dywizji im. Tadeusza Kościuszki. Ze służby w I Dywizji został delegowany do resortu rolnictwa w Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego.

We wrześniu 1945 roku podjął pracę na stanowisku kierownika departamentu rolnictwa Centralnego Urzędu Planowania, a po przekształceniu CUP w Państwową Komisję planowania Gospodarczego kierował departamentem rolnictwa w tej Komisji.

W 1951 roku L. Rzendowski mianowany został na stanowisko wiceministra rolnictwa. Na tym stanowisku przepracował do 1956 roku, a z dniem 27 marca 1957 roku uzyskał nominację na stanowisko wiceprezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

W okresie ponad 16 lat pracy na stanowisku wiceprezesa GUS Leon Rzendowski koncentrował swoją uwagę głównie na zagadnieniach statystyki gospodarczej, w tym zwłaszcza inwestycji i budownictwa. Nadzorował ponadto działalność terenowych służb statystycznych, a przez pewien czas do jego kompetencji należał również nadzór nad rozwojem zastosowań informatyki w statystyce. Przedmiotem jego szczególnych zainteresowań zawodowych były jednak zagadnienia rozwoju statystyki rolnictwa i leśnictwa. W tej dziedzinie szczególnie poszerzał i pogłębiał swoją wiedzę. Podjął w związku z tym studia doktoranckie zakończone opracowaniem rozprawy doktorskiej na temat *Chłopska gospodarka drobnotowarowa na progu nowej polityki rolnej 1956/57*. Po pozytywnej obronie tej rozprawy uzyskał w 1964 roku tytuł doktora nauk ekonomiczno-rolniczych w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Współpracując z aktywnym kierowniczym departamentu rolnictwa i leśnictwa, a zwłaszcza z jego dyrektorem prof. dr. Konstantym Czerniewskim, Leon Rzendowski sprecyzował bliżej zakres tematyczny statystyki rolniczej z uwzględnieniem szczególnie istotnego dla tej dziedziny statystyki podziału regionalnego. Drugie ważne zagadnienie dla rozwoju statystyki rolniczej stanowiło uwzględnienie specyficznych cech tej gospodarki z punktu widzenia możliwości zbierania i opracowania danych. Należało uwzględnić zwłaszcza rozdrobnienie gospodarki chłopskiej, brak możliwości wprowadzenia bezpośredniej sprawozdawczości i konieczność opracowania nowych metod uzyskiwania informacji, jej jakości, w tym zwłaszcza kompletności, wiarygodności i aktualności, a także zakresu i metod analizy statystycznej stanowiącej niezbędną pomoc dla użytkowników informacji. Zagadnienia te przedstawił szerzej na zorganizowanym jego staraniem sympozjum poświęconym rozwojowi statystyki rolniczej w kwietniu 1967 roku. Obszerne materiały tego sympozjum opublikowano w t. 2 Biblioteki Wiadomości Statystycznych, wyd. GUS, 1967 roku.

Godną odnotowania zasługą Leona Rzendowskiego była inicjatywa i podjęcie się kierownictwa całości prac związanych z przygotowaniem publikacji rolniczego rocznika statystycznego zawierającego dane za okres od 1945 do 1965 r. Opracowanie to zrealizowane przy udziale Konstantego Czerniewskiego i Ryszarda Brzezińskiego było jedną z pierwszych pozycji nowej serii wydawniczej GUS pt. *Roczniki branżowe*. Rocznik ten zawierał 420 tablic charakteryzujących m.in.: warunki przyrodnicze, ludność w rolnictwie, produkcję roślinną i zwierzęcą, bilanse produktów rolnych, przemysł rolny, mechanizację i elektryfikację rolnictwa, dochody i niektóre problemy finansowe wsi, ceny artykułów zbywanych i nabywanych przez rolników, handel zagraniczny towarami rolno-spożywczymi, oświatę i kulturę na wsi. Zamieszczono w nim również ważniejsze informacje w przekroju międzynarodowym.

Oprócz aktywnej działalności związanej bezpośrednio z realizacją obowiązków służb statystycznych Leon Rzendowski pozostawił po sobie dość znaczny dorobek naukowy i publicystyczny poświęcony zagadnieniom gospodarczego i społecznego rozwoju wsi i rolnictwa. Wyróżnić należy zwłaszcza wydawnictwo książkowe pt. *Chłopska gospodarka drobnotowarowa. Wybrane zagadnienia*, Wyd. PWRL, 1965, a także szereg artykułów opublikowanych w różnych współczesnych mu wydawnic-

twach i czasopismach: „Nowe Drogi”, „Ekonomista”, „Gospodarka Planowa”, „Nowe Rolnictwo”.

Leon Rzendowski zmarł 1 lipca 1997 roku w Warszawie. Spoczywa na cmentarzu komunalnym na Powązkach.

Źródła

Materiały archiwalne GUS.

Mozołowski R., *Rzendowski Leon*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*, wyd. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Zagadnienia statystyki rolniczej, symposium 12 i 13 kwietnia 1967 r., Biblioteka Wiadomości Statystycznych 1967, t. 2.

TADEUSZ WALCZAK

Wiesław SADOWSKI

(1921–2010)

Profesor Wiesław Sadowski jest niewątpliwie jednym z najwybitniejszych polskich statystyków i ekonometryków, o trudnych do przecenienia zasługach dla rozwoju statystyki i ekonometrii w naszym kraju.

Wiesław Sadowski urodził się 21 grudnia 1921 roku w Warszawie. Ukończył warszawskie Liceum im. Stefana Batorego. W czasie okupacji studiował w konspiracyjnej Szkole Głównej Handlowej, z którą związał całe swoje zawodowe życie (w latach 1949–1991 SGH nosiła nazwę SGPiS). Rozpoczął tam pracę tuż po zakończeniu wojny jako asystent prof. Aleksego Wakara. Pod jego kierunkiem w roku 1946 obronił pracę magisterską, a w 1948 pracę doktorską. W latach 1945–1949 uzupełniał wiedzę matematyczną, studiując matematykę na Wydziale Matematycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1949–1965 pracował dodatkowo w Instytucie Matematycznym pod kierunkiem prof. Kazimierza Kuratowskiego. Ponadto wykładał statystykę matematyczną na Wydziale Matematycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1948 roku pracował w Katedrze Statystyki SGPiS pod kierunkiem prof. Stefana Szulca. W roku 1954, na podstawie rozprawy o testach nieparametrycznych, uzyskał tytuł naukowy docenta (w owym czasie nie nadawano stopnia doktora habilitowanego). W 1955 roku w Katedrze Statystyki zorganizował Zakład Statystyki Matematycznej, którego został kierownikiem (w następnych latach zakład ten został przekształcony w Katedrę, a potem w Instytut Ekonometrii, którym kierował do 1980 r.). W 1960 roku otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, w 1969 – profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych. W tym samym roku został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk. W latach 1955–1959 oraz 1963–1965 był prorektorem, a w latach 1965–1978 piastował godność rektora SGPiS. Od roku 1969 do 1980 był bezpartyjnym posłem na Sejm PRL. W latach 1980–1989 pełnił funkcję Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Za działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną siedmiokrotnie otrzymał nagrodę pierwszego stopnia Ministra Edukacji Narodowej. Był uhonorowany licznymi

odznaczeniami państwowymi, między innymi Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Lwa Fińskiego. W 1997 roku otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor Wiesław Sadowski opublikował blisko 100 monografii, artykułów naukowych oraz podręczników akademickich. Do najważniejszych z nich należą, wielokrotnie cytowane w najlepszych polskich i zagranicznych czasopismach, publikacje z zakresu statystyki nieparametrycznej, programowania liniowego, teorii podejmowania decyzji i prognozowania. Jeden z wczesnych jego wyników naukowych, dotyczący tak zwanego problemu asortymentu, nie tylko trafił na stałe do podręczników z zakresu badań operacyjnych, ale znalazł licznych kontynuatorów i stał się inspiracją kilku rozpraw doktorskich na uniwersytetach w USA. Równie wartościową część dorobku prof. Wiesława Sadowskiego stanowią podręczniki akademickie, które wyróżnia wysoki poziom merytoryczny i które jednocześnie są napisane w sposób niezwykle przystępny dla czytelnika. Dwa podręczniki: *Statystyka matematyczna* i *Wnioskowanie statystyczne*, chociaż zostały napisane około 50 lat temu, wciąż są zalecane studentom i trudno byłoby wskazać przyszłym ekonomistom inne, równie wartościowe pozycje do zapoznania się ze statystyką matematyczną. *Statystyka matematyczna*, wydana w 1965 roku, była pierwszym polskim podręcznikiem statystyki matematycznej napisanym specjalnie dla ekonomistów. Książka ta została przetłumaczona na język angielski i wydana przez Pergamon Press, doczekała się również przekładu na język włoski i słowacki. Dużym uznaniem cieszyła się także *Teoria podejmowania decyzji*, stanowiąca pierwszy w języku polskim wykład podstaw badań operacyjnych. Książka ta miała wiele wydań polskich, wydana była również w języku angielskim (Pergamon Press, 1965) i niemieckim (Verlag Die Wirtschaft, 1963).

Profesor Wiesław Sadowski, obdarzony wybitnym talentem naukowym, otaczał się osobami o nieprzeciętnym umyśle. Do grona jego współpracowników należeli: Tadeusz Czechowski, Wiesław Grabowski, Jerzy Greń, Michał Kolupa, Ira Koźniewska, Ireneusz Nykowski, Zbigniew Pawłowski, Ryszard Zasępa. Wypromował blisko 40 doktorów, spośród których wielu osiąga sukcesy naukowe w zakresie ilościowych metod analizy zjawisk i procesów ekonomicznych na uczelniach polskich i zagranicznych.

Profesor Wiesław Sadowski konsekwentnie promował w Polsce badania naukowe zgodne z kierunkami nauki światowej oraz zabiegał o utrzymanie więzi między polskimi i zagranicznymi środowiskami naukowymi. Nie byłoby to możliwe bez niekwestionowanej rangi wyników jego pracy badawczej oraz autorytetu, jakim cieszył się wśród najwybitniejszych przedstawicieli światowej ekonometrii, statystyki i badań operacyjnych.

W latach 1955–1958 był stypendystą słynnej fundacji Cowlesa na Uniwersytecie Yale. Od tego czasu utrzymywał ścisłe kontakty z komisją Cowlesa, z ośrodkiem w Uppsali Hermana Wolda, ze szkołą nowosybirską Leonida Kantorowicza. Był członkiem prestiżowych międzynarodowych organizacji naukowych, między innymi: Econometric Society, Academie des Sciences, des Arts et des Lettres, New York Academy of Sciences, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, Konferencji Statystyków Europejskich

przy Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Dzięki prof. Wiesławowi Sadowskiemu w Warszawie w roku 1965 odbył się Europejski Kongres Towarzystwa Ekonometrycznego, a w 1975 Kongres Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W 1969 roku profesor został wybrany do Fellow of Econometric Society. Przez kilka lat był członkiem komitetu nominacyjnego na Fellow of Econometric Society, kierowanego przez prof. T.C. Koopmansa.

Przez długie lata profesor pracował na rzecz polskich środowisk statystyki, ekonometrii i badań operacyjnych. Współuczestniczył w reaktywowaniu w roku 1953 „Przeglądu Statystycznego”, a w latach 1974–1980 był jego redaktorem naczelnym, następnie zaś przewodniczącym rady redakcyjnej. Był członkiem i przewodniczącym sekcji ekonomicznej Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Organizował pierwsze ogólnopolskie konferencje z zakresu ekonometrii i badań operacyjnych. Przyczynił się do powstania Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, którego był długoletnim przewodniczącym od 1972 roku, a od 1993 honorowym przewodniczącym. Od lat sześćdziesiątych był członkiem, a później przewodniczącym Naukowej Rady Statystycznej Głównego Urzędu Statystycznego oraz przewodniczącym Rady Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN. Był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, przez wiele lat był członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

Profesor Wiesław Sadowski pozostał aktywny także po przejściu na emeryturę w roku 1992. Pracował naukowo i prezentował nowe wyniki, dotyczące: ekonometrycznego problemu data mining, ekonomicznych aspektów dynamicznego wyboru konsumenta, modelowania zapasów. Angażował się w nowe inicjatywy, podejmowane w środowisku statystyczno-ekonometrycznym. Zawsze wyrażał zgodę na przygotowanie oceny rozprawy doktorskiej czy recenzji w przewodzie habilitacyjnym lub postępowaniu o nadanie tytułu naukowego profesora. Wykładał w prywatnej Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie. Z satysfakcją wyrażał się o zmianach zachodzących w SGH po 1989 roku. Z życzliwością obserwował sukcesy stworzonego przez siebie kilkadziesiąt lat wcześniej Instytutu Ekonometrii. Dla kolejnego pokolenia statystyków i ekonometryków pozostawał wzorem kultury i autorytetem uczonego oraz nauczyciela akademickiego.

Myśląc o blisko sześćdziesięcioletniej historii ekonometrii, badań operacyjnych i statystyki matematycznej w Polsce, prof. Wiesława Sadowskiego dostrzega się jako *spiritus movens* zarówno w dziedzinie badań naukowych, organizacji środowiska akademickiego, jak i kształcenia ekonomistów w szkołach wyższych.

Profesor Wiesław Sadowski zmarł 7 sierpnia 2010 roku w Warszawie.

Źródła

Podgórska M., Welfe A., *Wiesław Sadowski – wspomnienie pośmiertne*. „Nauka” 2010, 4, s. 183–184.

Archiwum SGH.

Strony internetowe:

- <www.inmemoriam.org>,
- <www.komunikaty.pan.pl>,
- <www.ksie.pan.pl>,
- <www.portalwiedzy.pan.pl>,
- <www.sgh.waw.pl>,
- <www.stat.gov.pl>,
- <www.uni.lodz.pl>.

MARIA PODGÓRSKA

Urszula SIEDLECKA (1941–2004)

Urszula Siedlecka urodziła się 4 października 1941 roku w Szopienicach. W 1945 roku jej rodzice – Maria i Alojzy przeprowadzili się do Wrocławia. Po ukończeniu szkoły podstawowej w roku 1956, rozpoczęła naukę w liceum ogólnokształcącym. Po uzyskaniu matury w roku 1960 rozpoczęła studia na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu.

Pracę magisterską pt. *Próba usprawnienia fermentacji kwasu mlekowego*, przygotowaną pod kierunkiem prof. J. Ziobrowskiego, obroniła 29 sierpnia 1965 roku, uzyskując tytuł magistra inżyniera ekonomii.

Od 1 października 1965 roku była zatrudniona na stanowisku inżyniera stażysty. Po dwóch latach, z dniem 1 października 1967 roku, została zatrudniona na stanowisku asystenta w ówczesnej Katedrze Statystyki i Metod Rachunku Ekonomicznego, którą kierował prof. Zdzisław Hellwig.

4 sierpnia 1972 roku poślubiła Juliusza Siedleckiego, pracownika Katedry Badań Operacyjnych.

W 1976 roku obroniła pracę doktorską pt. *Metoda taksonomii stochastycznej w planowaniu eksperymentu pasywnego*, której promotorem był prof. Z. Hellwig. W roku 1994, na podstawie monografii *Prognozy ostrzegawcze*, wydanej przez Wydawnictwo AE we Wrocławiu, uzyskała stopień naukowy doktora habilitowanego nauk ekonomicznych. Natomiast w roku 1995 powierzono jej stanowisko profesora nadzwyczajnego AE we Wrocławiu.

Tytuł profesora nauk ekonomicznych otrzymała w 1997 roku na podstawie dotychczasowego dorobku naukowego i monografii *Prognozy ostrzegawcze w gospodarce*, opublikowanej nakładem PWE w Warszawie.

Profesor Urszula Siedlecka była sumiennym i niezwykle aktywnym pracownikiem naukowym. Opublikowała ponad 70 prac naukowych, była promotorem kilkudziesięciu prac magisterskich, brała udział w wielu konferencjach, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Pasjonowała ją wręcz wszelkie formy życia społecznego. Aktywnie zajmowała się sportem, działała w różnych organizacjach młodzieżowych.

Od 1996 roku przez dwie kadencje pełniła funkcję prodziekana do spraw studenckich. W pracy tej wykazywała niezwykle wręcz talent organizatorsko-dyplomatyczny. Potrafiła bowiem z taktem rozwiązywać nawet bardzo trudne i nieraz drażliwe problemy personalne. Pomagała jej w tym wrodzona życzliwość do ludzi, łagodny i przyjazny wyraz twarzy, prawie zawsze miło uśmiechniętej. Była wyjątkowo wrażliwa na braki w wychowaniu młodzieży. Wulgaryzmy językowe zwalczała z całą bezwzględnością gdziekolwiek z nimi się spotykała. Uśmiech na jej pogodnej twarzy łagodził ostre pouczenie, żeby nie być wulgarnym i ordynarnym, żeby ukłonić się, żeby unieść nieco swe ciało przy powitaniu, gdy się siedzi, żeby życzliwością odpowiedzieć na życzliwość.

Cieszyła się dużą sympatią studentów, lubili ją wszyscy, i ci, których chwaliła i którym stawiała dobre oceny, i ci, których karciała za lenistwo i niechlujstwo. Była bardzo bezpośrednia. Nigdy nie stwarzała niepotrzebnego dystansu. Do studentów i młodszych kolegów zwracała się jak kochająca matka – po imieniu, używając formy w liczbie pojedynczej. Nie skąpiła czasu ani studentom, ani młodszym kolegom. Często do późnych godzin udzielała konsultacji, pomagała redagować prace, doradzała wybór tematów do prac naukowych.

Nie była pamiętliwa. O przykrościach, których doznawała, dość łatwo i szybko zapomniała. Nie udawała ani złości, ani radości. Zawsze była sobą, nie odgrywała żadnych ról, była naturalna. Szczerze i otwarcie wyrażała zachwyt, jeśli coś lub ktoś na to zasłużył, ale też mówiła prawdę prosto w oczy. Nie znosiła intryg, których sama doświadczała.

Pasjonowała ją polityka, lubiła dyskutować na jej temat, krytykowała obłudę polityków. Była bardzo wrażliwa na ludzką niedolę. Wyraźnie i zdecydowanie wyrażała swe poglądy lewicowe, była przy tym jednak bardzo krytyczna wobec sposobów pełnienia władzy przez socjaldemokratów. Oburzała ją hipokryzja nie tylko polityków, ale jeszcze bardziej pracowników naukowo-dydaktycznych, pełniących jakiejkolwiek funkcje administracyjne na uczelni. Często szczerze i otwarcie krytykowała tych, którzy wymachując sztandarami „dla dobra Uczelni” czy „dla dobra Wydziału”, realizowali swoje indywidualne plany, dbając raczej o swoje własne dobro aniżeli dobro wspólne. Sama daleka była od osławianego „nie chcę, ale muszę”. Jeśli czegoś chciała, to mówiła wprost: chcę, bo mi się to należy, chcę, bo potrafię, chcę, bo na to zasługuję. Przestrzegała przy tym bardzo skrupulatnie przyjętych reguł gry i utartych zwyczajów akademickich, uświęconych długą tradycją. Często powtarzała, że „po starszeństwie brody gołą”.

Jedną z piękniejszych cech prof. Urszuli Siedleckiej było jej poszanowanie wartości rodzinnych. Nie ukrywała swojej miłości i przywiązania zarówno do dzieci, jak i do męża.

Profesor U. Siedlecka należała do bardzo nielicznej grupy pracowników naukowych, przed którymi chciało się referować wyniki swoich przemyśleń czy badań. Była bardzo pilnym słuchaczem. Jednakże najważniejsze jest to, że jak mało kto potrafiła zauważyć to, co było najistotniejsze. Jeśli to coś najważniejszego w referacie zasługiwało na pochwałę, to niezależnie od sympatii czy antypatii do referującego, bez żadnej zawiści i z całą szczerością potrafiła pochwalić, docenić, a także często coś od siebie zasugerować.

Za swą pracę naukowo-dydaktyczną wielokrotnie była nagradzana nagrodami rektorskimi. Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za współudział w przygotowaniu podręczników uzyskała dwie nagrody ministerialne.

Profesor Urszula Siedlecka zmarła 4 września 2004 roku. Pochowana jest we Wrocławiu na Osobowicach.

WALENTY OSTASIEWICZ

Jan STECZKOWSKI (1923–2016)

Źródło: *Między liczbą a treścią*, [2000], Księga jubileuszowa dla uczczenia 75. Urodzin Profesora Jana Steczkowskiego, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.

Jan Kanty Steczkowski urodził się w Krakowie w dniu 11 października 1923 roku w znanej i szanowanej rodzinie. Był niespełna szesnastoletnim chłopcem gdy wraz z wybuchem wojny skończyło się jego szczęśliwe dzieciństwo a rozpoczęły się trudne lata okupacji niemieckiej. Aby się ukryć przed okupantem podjął naukę w legalnie działającej, znanej przed wojną, Szkole Rolniczej w Czernichowie, zdając tam konspiracyjną małą maturę.

W roku 1942 rozpoczął działalność konspiracyjną w szeregach Armii Krajowej, najpierw w placówce szkolnej o kryptonimie „Pardwa”, która z czasem przekształciła się w konspiracyjną Szkołę Podchorążych AK i ją ukończył młody Jan Steczkowski, otrzymując stopień wojskowy kaprala podchorążego. Wobec przygotowywania planów operacji „Burza” po zaopatrzeniu w fałszywe dokumenty został on przerzucony do Warszawy a potem na Podlasie w okolice Radzyna, gdzie walczył w oddziale partyzanckim radzyńskiego obwodu AK, należącym do 35 pułku piechoty AK. Po wkroczeniu na te tereny Armii Czerwonej, w lipcu 1944 roku jego oddział został rozproszony a on sam został złapany, aresztowany i osadzony w obozie przejściowym na Majdanku. Uniknął wywózki do sowieckich łagrów wykorzystując okazję do ucieczki. Wobec linii frontu oddzielającej Lubelszczyznę od Krakowa, drogę powrotu do domu miał odciętą, musiał więc tułać się po lasach. W styczniu 1945 roku, po przesunięciu linii frontu na zachód, dotarł do domu rodzinnego w Krakowie. Snuł plany podjęcia studiów, jednak za przynależność do Armii Krajowej, w sierpniu 1945 roku został aresztowany i skazany na dwa lata więzienia. W październiku 1946 roku został zwolniony na mocy amnestii.

Po wyjściu z więzienia zaczął szukać swojego miejsca w życiu. Najpierw uzupełnił braki w średnim wykształceniu, a następnie wobec zakazu wstępu na uczelnie państwowe,

podjął studia na kierunku ogólnohandlowym w ówczesnej prywatnej Akademii Handlowej w Krakowie, kończąc je w 1950 roku, jednak bez tytułu magistra, gdyż ideologiczny recenzent jego pracy magisterskiej odrzucił ją jako „niemarksistowską”.

W roku 1950 prywatna Akademia Handlowa została upaństwowiona i przekształcona w Wyższą Szkołę Ekonomiczną a p.o. dyrektora administracyjnego został Jan Steczkowski. Pracując zawodowo podjął on w 1953 roku studia na Wydziale Rolnym Wyższej Szkoły Rolniczej w Krakowie, kończąc je uzyskaniem w dniu 22 listopada 1957 roku dyplomem inżyniera rolnictwa. Równolegle w latach 1955–1957 ukończył na WSE studia II stopnia, otrzymując teraz tytuł magistra ekonomii.

Przełom październikowy umożliwił Janowi Steczkowskiemu podjęcie pracy naukowo-dydaktycznej. Jeszcze jako student, we wrześniu 1956 roku został przyjęty na asystenturę w Katedrze Statystyki WSE, kierowanej przez Jerzego Fiericha. Po roku, z dniem 1 września 1957 przeszedł na stanowisko starszego asystenta. Także inny wybitny statystyk krakowski, Stefan Schmidt przyjął go od 1 marca 1957 roku na stanowisko starszego asystenta w Katedrze Statystyki Matematycznej WSR, gdzie pracował do 30 września 1961 roku. Z chwilą podjęcia pracy naukowo-dydaktycznej Jan Steczkowski odszedł z pracy w administracji Uczelni.

W grudniu 1963 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy doktorskiej *Zasady i metody rejonizacji produkcji rolniczej*. Promotorem był Jerzy Fierich. Praca ta, opublikowana w 1966 roku przez PWRiL, była w tych czasach jedną z najważniejszych prac z taksonomii i jej zastosowań w badaniach ekonomiczno-rolniczych. Z dniem 1 marca 1964 roku przeszedł on na stanowisko adiunkta w Katedrze Statystyki WSE.

Habilitację uzyskał w 1971 roku na Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu, na podstawie pracy habilitacyjnej *Statystyczna procedura określania struktury zbiorowości*. Recenzentami pracy i dorobku naukowego byli profesorowie: Zbigniew Czerwiński z WSE w Poznaniu, Zdzisław Hellwig z WSE we Wrocławiu oraz Kazimierz Zajęc z WSE w Krakowie. Decyzją ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 lutego 1971 roku Jan Steczkowski został awansowany na stanowisko docenta. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych otrzymał w styczniu 1980 roku, a tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w czerwcu 1989 roku.

W 1972 roku na Wyższej Szkole Ekonomicznej utworzono Międzywydziałowe Studium Doktoranckie, a funkcję kierownika tego studium powierzono Janowi Steczkowskiemu. Świadczyło to o jego pozycji naukowej na WSE w tych latach. Funkcję tę pełnił w okresie lat 1972–1975. W latach 1978–1981 był prorektorem ds. nauki Akademii Ekonomicznej w Krakowie. W roku 1978 utworzył Zakład Statystycznych Metod Kontroli Jakości w Instytucie Metod Rachunku Ekonomicznego. Zakładem tym kierował (z przerwą trzyletnią gdy pełnił funkcję prorektora) aż do przejścia na emeryturę w roku 1994. Profesor Jan Steczkowski działał także na forum komisji rektorskich i senackich. Tutaj trzeba wymienić jego działalność w Komisji ds. Rozwoju Uczelni, dla której przedstawiał założe-

nia jej rozwoju. Wniósł także wkład w rozwój działalności publikacyjnej Uczelni, przez długie lata będąc członkiem Senackiej Komisji ds. Wydawnictw oraz Senackiej Komisji ds. Badań Naukowych.

Profesor Jan Steczkowski aktywnie uczestniczył w pracach Komitetów i Komisji Naukowych PAN. Był członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V PAN w Warszawie a w jego ramach działał w Komisji Ekonomiki Obrotu Rolniczego oraz w sekcji II Organizacji Gospodarstw Rolniczych, był także członkiem Zespołu Zastosowań Metod Ekonometrycznych w Rolnictwie. Jako ceniony w tym czasie ekspert, był członkiem Rady Naukowej Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. Jako specjalista z zakresu zastosowań metod taksonomicznych, był członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, działając w Komisji Problematyki Przestrzennej Rolnictwa. Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii I Wydziału PAN w Warszawie. Był długoletnim członkiem Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddział w Krakowie, a w jej ramach członkiem Komitetu Redakcyjnego *Folia Oeconomica Cracoviensia*. Uczestniczył także w pracach Rady Naukowej Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa Krajów Tropikalnych na Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Krakowie.

Profesor Jan Steczkowski przywiązywał wielką wagę do dydaktyki. W swojej macierzystej uczelni wykładał rachunek prawdopodobieństwa i statystykę matematyczną, metodę reprezentacyjną, statystyczne metody sterowania jakością a także statystyczne metody odbiorczych badań jakości. Przez wiele lat prowadził na Uniwersytecie Jagiellońskim wykłady ze statystyki dla studentów etnografii i socjologii. Wypromował ponad 330 magistrów, spośród których kilkanaście osób stało się pracownikami naukowymi a kilku obecnie jest profesorami. Wypromował 6 doktorów oraz był recenzentem 34 prac doktorskich. Recenzował także 20 prac habilitacyjnych oraz dorobek naukowy 9 osób ubiegających się o tytuł naukowy profesora.

Za zasługi dla Uczelni oraz dla Polski Jan Steczkowski był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Armii Krajowej, Krzyżem Partyzanckim, Odznaką „Akcja Burza”. Otrzymał także Medal Komisji Edukacji Narodowej, dziewięciokrotnie nagrodę Ministra, a także wielokrotnie był nagradzany nagrodą Rektora.

Zainteresowania naukowe Profesora Jana Steczkowskiego były wielorakie i zmieniały się w czasie. Jednakże każdy etap działalności naukowej Profesora zamykany był publikacją monografii naukowej, z tego też powodu łatwo jest scharakteryzować etapy jego osiągnięć naukowych, przypominając jedynie publikacje jego ważniejszych monografii naukowych. Ogólnie można wyróżnić pięć obszarów tematycznych zainteresowań naukowych Profesora, które scharakteryzowane zostaną przez jego pięć podstawowych monografii naukowych.

Profesor Jan Steczkowski był uczniem Jerzego Fiericha. Z tego też względu na początku swojej drogi naukowej zajął się metodami taksonomicznymi i ich zastosowaniem w badaniach ekonomiczno-rolniczych. Z tej dziedziny napisał swoją pracę doktorską,

opublikowaną później w postaci książki *Zasady i metody rejonizacji produkcji rolniczej*. Była ona w tym czasie podstawową pracą sumującą pierwszy etap zastosowań metod taksonomicznych w badaniach ekonomiczno-rolniczych w Polsce. Istotnym wkładem Jana Steczkowskiego, zawartym w omawianej pracy, było zastosowanie metod taksonomicznych do wyboru cech, czyli tak zwane dualne podejście w taksonomii.

Pracą inaugurującą zainteresowania Jana Steczkowskiego problematyką statystycznych metod kontroli jakości była książka *Statystyczne metody kontroli jakości produktów*. Wielkie znaczenie w ówczesnym czasie tej książki polegało przede wszystkim na tym, że podejmowała ona problematykę statystycznych metod kontroli jakości w polskim piśmiennictwie naukowym po niemal dwudziestoletniej przerwie. Stała się ona podstawową pracą przedstawiającą opis metod statystycznej kontroli jakości w procesie produkcji lub odbioru towarów i pokazującą możliwości ich praktycznych zastosowań. Idący w ślad za nią szereg artykułów naukowych osób skupionych wokół prof. Steczkowskiego dał asumpt do utworzenia pięć lat później na Akademii Ekonomicznej Zakładu Statystycznych Metod Kontroli Jakości.

Rozprawą habilitacyjną Jana Steczkowskiego była praca *Statystyczna procedura określania struktury zbiorowości*. Mieści się ona w nurcie prac Profesora dotyczących fundamentów metod statystycznych. Przedmiotem rozważań w tej pracy było dochodzenie do empirycznych rozkładów liczebności mających postać szeregów rozdzielczych poprzez zastosowanie odmiennej od tradycyjnej procedury grupowania danych statystycznych oraz opisu uzyskanych rozkładów przy pomocy miar koncentracji i asymetrii.

Na początku lat osiemdziesiątych pojawił się nowy wątek badań statystycznych, realizowanych wspólnie z Aleksandrem Zeliąsiem, dotyczący zagadnień analizy cech jakościowych, którego efektem jest praca *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*. Jej przedmiotem są metody służące opisowi zjawisk wyrażonych za pomocą cech mierzonych w skalach słabych: nominalnej i porządkowej. Książka odpowiadała ówczesnemu zapotrzebowaniu na metody służące statystycznej analizie cech jakościowych, które w przeciwieństwie do cech ilościowych, w pracach z zakresu statystyki traktowane były marginalnie. Praca ta, w tamtych czasach, wypełniała lukę w polskiej literaturze statystycznej, gdyż dotychczas badacze zajmujący się analizami cech jakościowych zmuszeni byli do korzystania w tym zakresie z prac anglojęzycznych lub prac z zakresu psychologii i socjologii matematycznej.

Kolejną pracą wymienionej dwójki autorów, podobnie jak poprzednia wypełniającą lukę w polskiej literaturze statystycznej tamtych czasów, jest książka *Analiza wariancyjna i kowariancyjna w badaniach ekonomicznych*. Uwagę nieparametrycznym i przybliżonym procedurom analizy wariancji. Prezentowana praca została wydana w serii Biblioteka ekonometryczna PWN i uzupełniała ona dotychczasowe metody badań ekonometrycznych o metody wywodzące się z doświadczeń rolniczego.

W pracach naukowych Jana Steczkowskiego już od początku lat 80-tych ubiegłego wieku pojawiają się wątki badań z zakresu teorii i zastosowań metody reprezentacyjnej w ana-

lizach społeczno-ekonomicznych. Ukoronowaniem prac z tego zakresu jest monografia naukowa *Metoda reprezentacyjna w nadaniach zjawisk ekonomiczno-społecznych*. Również i ta praca w literaturze polskiej stanowiła kolejny etap rozwoju metod próbkowania w zastosowaniach do zagadnień społeczno-ekonomicznych, po wydanej ponad dwadzieścia lat wcześniej pracy Ryszarda Zasępy i stanowiła bodziec do publikowania w latach późniejszych kolejnych prac z tego zakresu. Na monografii tej oraz na innych pracach Jana Steczkowskiego wykształciły się zastępy współczesnych specjalistów z zakresu, zyskujących coraz bardziej na popularności, niewyczerpujących badań statystycznych.

Na koniec warto przypomnieć cechy osobowości Profesora, jakie zapamiętali jego uczniowie i młodszy koledzy. Do wyróżniających cech charakteru należy zaliczyć jego stanowczość i niezmienną poglądów. Był dzieckiem wojny i żołnierzem Armii Krajowej. Nigdy tego się nie wyrzekł i w okresie powojennym cierpiał za to, odsiadując ponad rok więzienia, tracąc możliwość podjęcia studiów na uczelni państwowej, potem podjęcia pracy naukowo-dydaktycznej czy znosząc szykany PZPR-owskich aparatczyków w okresie jego pracy w administracji WSE. Solidarnościowy przełom roku 1980 zastał go na stanowisku prorektora ds. nauki, od chwili powstania organizacji uczelnianej NSZZ Solidarność, w październiku 1980 roku został jej członkiem, jako jedyny z ówczesnego grona rektorskiego.

Jego umysł cechował się dociekliwością i wysokim poziomem inteligencji. Jego głosy w dyskusjach były dogłębne a jego riposty cięte. Trudno mu było dorównać w dyskusjach. Był żywym dyskutantem na tematy naukowe i społeczno-ekonomiczne. Swoim współpracownikom i uczniom nie skąpił rad. Jego uczniowie wiele korzystali z uwag dotyczących metodologii badań naukowych. W swoich pracach i dyskusjach charakteryzował się wielką dociekliwością naukową.

Cechą charakterystyczną Profesora był także jego pogodny charakter i życzliwość dla ludzi. Był duszą towarzystwa, godzinami potrafił żartować i opowiadać dowcipy. Nie wypowiadał negatywnych sądów o drugich, był życzliwy dla wszystkich. Wszyscy lubili przebywać w jego towarzystwie.

Prof. dr hab. inż. Jan Steczkowski zmarł w dniu 14 lutego 2016 roku (w dziesiątą rocznicę śmierci swojego młodszego kolegi – Aleksandra Zeliasia) w 93 roku życia.

Źródła

Między liczbą a treścią [2000], Księga jubileuszowa dla uczczenia 75. Urodzin Profesora Jana Steczkowskiego, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.

Pociecha J., *Prof. dr hab. inż. Jan Steczkowski (1923–2016) – życie i twórczość*, „Zeszyty Naukowe” Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie 5(965), 2017.

Rodowód Akademii Ekonomicznej w Krakowie, „Wspomnienia sprzed przeszło 50 lat Jana Steczkowskiego”, Kraków, 2006.

JÓZEF POCIECHA

Hugo Dyonizy STEINHAUS (1887–1972)

Hugo Dyonizy (dwojga imion) Steinhaus urodził się 14 stycznia 1887 roku w Jaśle. Ojciec Bogusław był kupcem z tytułem radcy dworu, czynnym w sferach obywatelskich Jasła, dom zaś prowadziła matka Ewelina z Lipszyców. Młody Hugo najpierw uczył się w domu, potem przez rok w szkole ludowej w Jaśle i w latach 1897–1905 w tamtejszym gimnazjum klasycznym. Po zdaniu, z odznaczeniem, matury rozpoczął studia matematyczne i filozoficzne na Uniwersytecie Lwowskim. Stanisław Jolles (1857–1942), podówczas pracujący na politechnice w Berlinie (Charlottenburg), poradził mu jednak przenieść się na dalsze studia do Getyngi, ówczesnej stolicy matematycznej świata. Steinhaus poszedł za tą radą i lata 1906–1911 spędził w Getyndze. Jego nauczycielami byli najwybitniejsi matematycy owego czasu: D. Hilbert, F. Klein, E. Landau, H. Minkowski, H. Weyl, E. Zermelo i inni. W 1911 roku otrzymał tam stopień doktora filozofii *summa cum laude* w zakresie matematyki na podstawie rozprawy o zagadnieniu Dirichleta. Wrócił do kraju, a nie mając posady akademickiej, lata 1911–1914 spędził jako „prywatny uczony” (wyrażenie własne Steinhausa), krążąc między Jasłem a Krakowem. Opublikował w tym okresie kilka prac, grał w tenisa i wiosłował na Wiśle, a także odbył dalsze podróże do Włoch i Francji. Po wybuchu I wojny światowej jego rodzina przeniosła się do Wiednia, gdzie Steinhaus wstąpił do Legionów, po czym odbył kampanię wołyńską w 1915 roku jako działonowy w pierwszym pułku artylerii legionowej. Po zwolnieniu z wojska był urzędnikiem w Krajowym Urzędzie Odbudowy, najpierw w Krakowie, potem we Lwowie. W 1917 roku habilitował się na tamtejszym uniwersytecie na podstawie pracy z szeregów trygonometrycznych i szeregów Fouriera. Po wybuchu wojny polsko-ukraińskiej wyjechał do Jasła, ale w 1920 roku wrócił i objął stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od 1923 roku był już tam profesorem zwyczajnym i kierownikiem jednej z czterech katedr matematyki. Ze Stefanem Banachem (1892–1945), którego ściągnął do Lwowa, stworzył lwowską szkołę matematyczną. Organem tej szkoły stało się założone przez nich w 1927 roku czasopismo „*Studia Mathematica*” (tom I wyszedł jednak dopiero dwa lata

później). Ukazuje się ono do dzisiaj i należy do wiodących czasopism w zakresie analizy funkcjonalnej. Nie angażował się w sprawy polityczne, ale w 1930 roku podpisał protest przeciwko uwięzieniu w Brześciu przedstawicieli opozycji politycznej. Był dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJK. Po wybuchu II wojny światowej został profesorem i kierownikiem jednej z katedr uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. Z chwilą wkroczenia Niemców do Lwowa, śmiertelnie zagrożony z powodu żydowskiego pochodzenia, zniszczył wszystkie dokumenty osobiste i z żoną (był żonaty ze Stefaną ze Smoszów; mieli córkę Lidię, zamężną z Janem Kottem) opuścił swoje lwowskie mieszkanie na zawsze. Przez jakiś czas tułali się po znajomych w mieście, potem ukrywali się w Osicynie koło Zimnej Wody, a w lipcu 1942 roku Hugo Steinhaus, już jako Grzegorz Krochmalny (miał autentyczną metrykę zmarłego robotnika leśnego), przeniósł się do Berdechowa koło Stróży (pow. Gorlice). Tam brał udział w tajnym nauczaniu (na świadectwach podpisywał się jako Stanisław Melon) i doczekał końca wojny. Był już wtedy odcięty granicą od Lwowa, więc o powrocie nie myślał. W Krakowie spotkał prof. S. Kulczyńskiego, który go namówił do przyjazdu do Wrocławia, dokąd udał się jesienią 1945 roku. Został organizatorem i pierwszym dziekanem Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii świeżo powołanej uczelni pod nazwą Uniwersytet i Politechnika we Wrocławiu, której S. Kulczyński został pierwszym rektorem. We Wrocławiu Hugo Steinhaus pozostał do końca życia.

Błyskotliwa i żywa inteligencja Hugona Steinhausa pozwoliła mu na poczynienie oryginalnych odkryć w różnych dziedzinach matematyki, ale utrudniała związaną z jakąś jedną na dłużej (tym się różnił od Banacha, który potrafił skoncentrować się na teorii miary i analizie funkcjonalnej). Nie lubił wybujałych abstrakcji, nie cenił teorii mnogości, „której poświęcano w Polsce aż za dużo miejsca” (H. Steinhaus, *Wspomnienia i zapiski*, s. 126). Zachwyty nad siłą i pięknem matematyki łączył z talentem pisarskim, co zapewniało jego artykułom i książkom popularyzatorskim wielką poczytność. Mocno pociągały go problemy świata przyrody i techniki, co kierowało jego uwagę coraz bardziej w stronę zastosowań, które we Wrocławiu opanowały już nim całkowicie.

Chcąc zrozumieć miejsce statystyki w zainteresowaniach naukowych Steinhausa, trzeba zacząć od spojrzenia na całość tych zainteresowań. Już pobieżny przegląd jego prac ujawnia niezwykłą ich wielokierunkowość. Obejmują one bowiem: zasadę Dirichleta (równania różniczkowe), szeregi trygonometryczne, szeregi ortogonalne, uogólnione pojęcie granicy, analizę funkcjonalną, teorię miary, rachunek prawdopodobieństwa, teorię gier i – poczynając od późnych lat lwowskich – zastosowania matematyki. Matematykę widział wszędzie, od parkietaży i gry w szachy po słoneczniki i prawa przyrody. Wyrazem takiego widzenia świata jest jego słynny *Kalejdoskop matematyczny* (Lwów 1938), który ukazał się w kilkunastu językach i niewątpliwie jest najbardziej znaną w świecie książką matematyczną polskiego autora. Książka ta jest w pewnym sensie bardzo osobista. Jego uczeń tak bowiem o nim pisał:

...chcąc zrozumieć i ocenić styl matematyczny Steinhausa, trzeba przeczytać (a przynajmniej przejrzeć) *Kalejdoskop matematyczny* [...] adresowany do „uczzonego w dziecku i dziecka w uczonym” [...] wyraża on, nie zawsze explicite, a czasami nawet nieświadomie to, czym dla Steinhausa

matematyka jest i czym powinna być. Matematyka jest dla niego zwierciadłem rzeczywistości, podobnie jak takim zwierciadłem jest poezja i Steinhaus lubił „grać” liczbami, zbiorami i krzywymi podobnie jak poeta gra słowami, frazami i dźwiękami. (Zob. M. Kac, *Hugo Steinhaus – reminiscence and a tribute*. Amer. Math. Monthly, 1974, Vol. 81, No. 6).

Steinhaus lubił nowinki, dużo czytał i w swoich pracach z reguły odnosił się do najświeższych rezultatów, często je wzmacniając lub uogólniając. Stosując klasyfikację Oswalda, można powiedzieć, że charakter jego twórczości matematycznej nosi znamiona „motyla”. Jak motyl bowiem łatwo się przenosił z przedmiotu na przedmiot, formułował nowe idee (twierdzenia, pojęcia, hipotezy), ale w ich dalszym rozwoju zwykle już nie uczestniczył. Przedmiotem jego rozprawy doktorskiej były w zasadzie równania różniczkowe, z wyraźnym udziałem nowych wtedy metod mnogościowych i zastosowaniami w geometrii, później jednak do równań różniczkowych nie wracał. W młodości zajmowały go szeregi trygonometryczne, głównie jako narzędzie tworzenia przykładów sprzecznych z intuicją (sam skonstruował ich wiele), przy czym często powoływał się na najświeższe prace N. N. Łuzina, W. Sierpińskiego i innych. Wcześniej rozpoznał analizę funkcjonalną jako ziemię obiecaną matematyki, wniósł do niej istotny wkład własny i, wspólnie z Banachem, uczynił kamieniem węgielnym lwowskiej szkoły matematycznej, ale później stracił zainteresowanie tą dziedziną. W pierwszych dekadach XX wieku rachunek prawdopodobieństwa nie miał jeszcze solidnych podstaw matematycznych i z tego powodu był przez niektórych, między innymi przez Hilberta, kontestowany. A. Łomnicki i H. Steinhaus pierwsi zaproponowali oparcie go na teorii miary, co dzięki W. Fellerowi stało się i jest do dzisiaj standardowe. Zawsze promowali ten punkt widzenia, ale badań w tym kierunku nie kontynuowali. Aksjomatyka zaś Kołmogorowa z 1933 roku Steinhausowi się nie podobała i później rozwijał inny punkt widzenia, oparty na koncepcji funkcji niezależnych. Można przytoczyć więcej przykładów takich jego „motylich” zachowań, choćby teorię gier, aksjomat determinacji czy rozliczne zastosowania matematyki.

Matematyka była dla Steinhausa obecna w świecie, w którym żył. Przy takim jego podejściu do miejsca matematyki w opisywaniu świata musiały się w kręgu jego zainteresowań znaleźć takie dziedziny, jak rachunek prawdopodobieństwa i jego pochodna – statystyka matematyczna. Pierwsza z nich pojawiła się wcześniej, bo już na początku lat dwudziestych, druga natomiast zaznaczyła się wprawdzie pod koniec okresu lwowskiego, w pracy o dyspersji leukocytów, ale w pełni rozwinęła się dopiero w okresie wrocławskim, kiedy Steinhaus promował metody statystyczne w zastosowaniach matematyki. Sam opublikował z tego zakresu kilkanaście prac i wychował w tym zakresie wielu magistrów oraz kilku doktorów. Nie była to jednak nigdy dla niego statystyka „sama w sobie”, ale zawsze „statystyka jako metoda poznawcza”, jak głosił tytuł jednej z konferencji z jego udziałem. On sam tak na tej konferencji mówił: „jak gwiazdy są ważniejsze od astronomii, a róże od botaniki, tak ważniejsze są zastosowania statystyki od niej samej” (H. Steinhaus, *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, red. J. Łukaszewicz. Warszawa–Wrocław 2000, s. 63). Przypomnijmy zatem niektóre z zajmujących go zagadnień statystycznych (część z nich została obszernie omówiona w artykule K. Urbanik, *Idee Hugona Steinhausa w teorii prawdopodobieństwa*, „Wiadomości Matematyczne” 1973, nr 17, s. 39–50).

Jedną z istotnych trudności spotykanych w statystyce jest niezajomość tego, co się nazywa rozkładem a priori. W statystycznej kontroli jakości, gdzie na podstawie wyrównanego badania większych partii towaru orzekamy o dopuszczeniu takiej partii do obrotu lub jej odrzuceniu, zagadnienie to przyjmuje następującą postać: pobrawszy (ze zwracaniem) z badanej partii towaru próbkę liczącą n elementów, mamy orzec, jaka jest frakcja sztuk wadliwych w całej partii. Jeśli wadliwość partii wynosi p , to prawdopodobieństwo znalezienia w próbce n -elementowej k sztuk wadliwych wynosi $\binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k}$. Gdyby teraz był znany rozkład a priori wadliwości p , tzn. gdyby dla każdego a było znane – przed losowaniem próbki – prawdopodobieństwo, że badana partia ma wadliwość $p < a$, to na podstawie reguły Bayesa kontroler jakości mógłby obliczyć prawdopodobieństwo a posteriori, że wadliwość jest mniejsza od a , jeśli w próbce znaleziono k sztuk wadliwych. Zazwyczaj jednak rozkład a priori nie jest znany. W takiej sytuacji reguła Bayesa radzi obliczać rozkład a posteriori wadliwości p przy założeniu, że wadliwość p ma a priori rozkład jednostajny w przedziale $0 < p < 1$. Ten punkt widzenia był jednak przez niektórych ostro krytykowany. Wbrew tym krytykom H. Steinhaus wystąpił w obronie reguły Bayesa i kilkakrotnie wracał do tej sprawy. Podobna dyskusja nad stosowalnością reguły Bayesa toczyła się na Zachodzie, a jej uczestnicy często używali stwierdzeń przypominających argumenty Steinhaus'a.

Publikacje samego Steinhaus'a i jego współpracowników (przede wszystkim J. Oderfelda i S. Zubrzyckiego), broniące reguły Bayesa i obejmujące kilkanaście artykułów, ogłoszonych w „Colloquium Mathematicum” od 1948 roku i w „Zastosowaniach Matematyki” od 1954, wywarły wpływ na wypracowywanie przez Polski Komitet Normalizacyjny standardów mających obowiązywać w statystycznej kontroli jakości w Polsce. Swoją koncepcję tej sprawy H. Steinhaus najpełniej przedstawił w artykule przeglądowym pt. *Statystyczna kontrola jakości* (zob. *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, op. cit., s. 166–178).

W książce O. Morgensterna i J. von Neumanna *Theory of Games and Economic Behaviour* (Princeton 1944) pojawiła się idea traktowania zagadnień statystycznych jako gry między statystykiem a naturą. Steinhaus, który doceniał wartość teorii gier i miał w jej zakresie oryginalne pomysły jeszcze przed wojną, był ujęty tą ideą, którą można wyrazić następująco: w przypadku nieznanego parametru p przyjmuje się, że dana jest funkcja straty $L(p, p')$, wyrażająca szkodę ponoszona wtedy, gdy p jest wartością parametru, a statystyk przyjmuje wartość p' . Estymatorem nazywa się funkcję, która wynikom obserwacji przypisuje przybliżoną wartość estymowanego parametru. Steinhaus posłużył się tą ideą w zagadnieniu statystycznej kontroli jakości. Omówił związek między kosztami badania a osiąganą dokładnością oszacowania w przypadku, gdy wartość partii towaru jest sumą wartości jego elementów, a także porównywał w terminach ryzyka różne postulaty prowadzące do ustalenia przepisu odbiorczego w statystycznej kontroli jakości. Ideałem, do którego dąży statystyk w grze z naturą, jest znalezienie estymatora (strategii dla siebie), przy którym ryzyko byłoby najmniejsze. Takie estymatory rzadko jednak istnieją, a wtedy teoria gier radzi stosować zasadę minimum, to znaczy szukać takiego estymatora, dla którego maksymalna wartość ryzyka ze względu na różne wartości parametru byłaby możliwie mała. Steinhaus zain-

augurował serię prac własnych oraz swoich współpracowników (S. Trybuła, S. Zubrzycki i in.) traktujących o tej kwestii.

W naukach przyrodniczych występuje problem klasyfikacji i porządkowania dużej liczby badanych obiektów, na przykład ludzi w antropologii. Nawiązując do badań J. Czekanowskiego, H. Steinhaus i jego współpracownicy (K. Florek, J. Łukaszewicz, J. Perkal, S. Zubrzycki), zaproponowali inną metodę przedstawiania podobieństw za pomocą dendrytu między indywiduami scharakteryzowanymi wieloma cechami, którą nazwali *taksonomią wrocławską*. Przy ustalonym sposobie mierzenia odległości między indywiduami metoda ta pokazuje, jak znaleźć taki najkrótszy spójny zbiór odcinków (czyli dendryt) łączący wszystkie indywidua. Okazało się, że już wcześniej szukano takich najkrótszych dendrytów, ale *taksonomia wrocławska* znalazła liczne oryginalne zastosowania, między innymi do badania: łańcuszków gwiazdnych (S. Zubrzycki), populacji ludzi ze względu na częstości grup krwi (A. Kelus, J. Łukaszewicz), odmian pszenicy (F. Szczotka) itp. Steinhaus rozpatrywał także problemy związane z definiowaniem odległości między indywiduami.

W różnych badaniach statystycznych występuje problem wyznaczenia próbki możliwie najbardziej losowej. Pomocnym narzędziem w tym względzie są tablice liczb losowych, które H. Steinhaus z upodobaniem konstruował. Starając się zaradzić rozmaitym mankamentom związanym z wyznaczeniem próbki, projektował zbudowanie tablicy zawierającej wszystkie liczby naturalne od 0000 do 9999, każdą dokładnie jeden raz, a powstałej przez wymieszanie tych liczb za pomocą odpowiedniego i wyraźnie określonego algorytmu. Jeden taki dość zawiły algorytm został użyty do zbudowania tablicy liczb „przetaszowanych”. Inny algorytm, korzystający z reszt modulo 1 wielokrotności liczby złotej $a=(\sqrt{5}-1)/2=0,618\dots$, został wykorzystany do zbudowania tablic liczb „złotych” i „żelaznych” (zob. W. Sadowski, *Tablice statystyczne*. Warszawa 1957).

W latach pięćdziesiątych XX wieku popularna była w Polsce gra liczbowa „Liczyrzepka”, polegająca na trafnym skreśleniu 5 liczb z 90, ustawionych w prostokącie 9×10 . Co tydzień losowano zatem przypadkowo 5 liczb. Badając nadsyłane przez graczy skreślenia, Steinhaus i jego współpracownicy (B. Gleichgewicht, J. Kucharczyk) zauważyli i zbadali różne predylekcje grających, na przykład do obstawiania liczb w środku prostokąta, do wybierania kolejnych liczb na odległość ruchu konika szachowego od już wybranej itp. Tutaj psychologia mieszała się z przypadkowością, co prowadziło do ciekawych wniosków.

W związku z licznymi wystąpieniami samotnych matek o uznanie ojcostwa ich dziecka przez wskazanego mężczyznę, H. Steinhaus zajął się problemem ustalenia prawdopodobieństwa takiego ojcostwa, opierając się na badaniu grupy krwi matki, dziecka i domniemanego ojca. Jego opracowanie w tym zakresie długo uchodziło za najlepszą po wojnie polską pracę z prawa cywilnego, a Steinhaus do sprawy wracał też później (zob. artykuł *O dochodzeniu ojcostwa*, w: *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, op. cit., s. 179–191). Zaproponowane przez niego metody były długo stosowane w polskiej praktyce sądowniczej, póki nie zastąpiły ich metody oparte na badaniu DNA.

Dawszy się poznać jako znakomity statystyk, Hugo Steinhaus został wybrany przewodniczącym Komisji Antropometrycznej PAN, która miała za zadanie przeprowadzenie pomiaru antropometrycznego ludności kraju i zaprojektowanie typowych rozmiarów odzieży. Steinhaus nominację skwitował z właściwym sobie humorem, mówiąc: „PAN mi powierzył fason Polaków”. Jednakże kierowana przez niego komisja wykonała swoje zadanie tak dobrze, że szycie „na miarę” zanikło później niemal całkowicie i ogromna większość populacji Polski z łatwością znajduje odpowiednie dla siebie ubrania w sklepach odzieżowych.

Na seminarium Hugona Steinhausa z zastosowań matematyki częstymi gośćmi byli medycy. Bliska z nimi współpraca doprowadziła między innymi do powstania serii wspólnych publikacji H. Steinhausa z H. Kowarzykiem i S. Szymaniec o układach chromosomów w komórkach ludzkich, a także innych wspólnych opracowań (z L. Fleckiem i H. Kowarzykiem, a także z O. Mioduszewską). O tej współpracy szerzej pisał J. Perkal w artykule *O współpracy matematyków i medyków w środowisku wrocławskim* („Zastosowania Matematyki” 1959, nr 4, s. 265–278).

Upodobanie Steinhausa do wiązania statystyki z życiem znalazło wyraz także w pracach o interpretacji wyników statystycznych w medycynie, o podstawowych zagadnieniach statystyki matematycznej i o zagadnieniu estymacji. Pisywał też artykuły encyklopedyczne z tego zakresu.

Z przedstawionego przeglądu dorobku Hugona Steinhausa w zakresie statystyki wyraźnie wynika, że miała ona dla niego charakter wybitnie służebny. Interesował się nią wtedy, gdy była mu doraźnie potrzebna, jednakże nigdy nie był tylko biernym użytkownikiem wypracowanych wcześniej metod, lecz, przeciwnie, zawsze je przetwarzał, z dużą dozą oryginalności, na swoje potrzeby. Wywarł znaczny wpływ na statystykę w Polsce zarówno przez swoją postawę, jak i przez wykształcenie licznej grupy ludzi, w tym kilku swoich doktorów i późniejszych profesorów, dla których statystyka stała się życiową pasją i powołaniem. H. Steinhaus był promotorem wielu przewodów doktorskich, wśród których są: S. Banach (1920), A. Rajchman (1921), J. Schauder (1923), M. Kac (1937), M. Warmus (1949), J. Perkal (1950), S. Zubrzycki (1954), J. Łukaszewicz (1957), S. Trybuła (1960). Spośród wypromowanych przez niego doktorów Warmus, Zubrzycki i Trybuła zostali pierwszorzędnymi statystykami.

Hugo Steinhaus był bardzo czynny w życiu naukowym Polski. Opublikował ponad 250 prac, z czego 84 przed II wojną światową. W Polskim Towarzystwie Matematycznym (PTM) pełnił funkcję prezesa Oddziału Lwowskiego i Oddziału Wrocławskiego, a w kadencjach 1937–1938 i 1946–1948 był wiceprezesem całego PTM. W 1945 roku został wybrany na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Należał do grupy założycieli Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, powstałego w 1946 roku, był jego sekretarzem generalnym do roku 1947, a prezesem w latach 1956–1958. Współorganizował Państwowy Instytut Matematyczny, który powstał w latach 1947–1948 (później został przekształcony w Instytut Matematyczny PAN), był jego wicedyrektorem do roku 1952, później kierownikiem Działu Zastosowań Przyrodniczych i Gospodarczych oraz

przewodniczącym Komisji Antropometrycznej PAN. Od 1951 roku był członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, od 1952 członkiem rzeczywistym PAN. Należał do założycieli wrocławskiego czasopisma „Colloquium Mathematicum” (wychodzi od roku 1947), w 1948 roku wznowił we Wrocławiu lwowskie „Studia Mathematica”, a w 1953 założył, też we Wrocławiu, czasopismo „Zastosowania Matematyki” (obecna nazwa to „Applicationes Mathematicae”).

H. Steinhaus otrzymał wiele wyróżnień i odznaczeń. W Polskim Towarzystwie Matematycznym był laureatem nagród: im. S. Banacha (1946), im. S. Mazurkiewicza (1951). Otrzymał też inne nagrody, a wśród nich: PAU (1948), Państwową I stopnia (1951), Miasta Wrocławia (1960), redakcji „Problemów” (1960), Jurzykowskiego (1970). Został odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim OOP (1951), Krzyżem Komandorskim OOP z Gwiazdą (1957), Sztandarem Pracy I klasy (1959). Był doktorem honoris causa uniwersytetów w Warszawie, Poznaniu i Wrocławiu oraz Akademii Medycznej we Wrocławiu. Na Politechnice Wrocławskiej działa Centrum Metod Stochastycznych Hugona Steinhausa (powstało w 1990 r.), a jedna z nagród PTM nosi imię H. Steinhausa.

Hugo Dyonizy Steinhaus zmarł 25 lutego 1972 r. we Wrocławiu i został pochowany na cmentarzu św. Rodziny. Na jego grobie znajduje się napis: „Między duchem a materią pośredniczy matematyka”.

Źródła

Duda R., *Hugo Dyonizy Steinhaus*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 2004–2005, s. 323–329.

Duda R., *Lwowska szkoła matematyczna*, II wyd. Wrocław 2011.

Kac M., *Hugo Steinhaus – reminiscence and a tribute*. The American Mathematical Monthly 1974, Vol. 81, No. 6.

Perkal J., *O współpracy matematyków i medyków w środowisku wrocławskim*. „Zastosowania Matematyki” 1959, nr 4, s. 265–278.

Sadowski W., *Tablice statystyczne*. Warszawa 1957.

Steinhaus H., *Kalejdoskop matematyczny*. Lwów 1938.

Steinhaus H., *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*. Red. J. Łukaszewicz, Warszawa-Wrocław 2000.

Steinhaus H., *Wspomnienia i zapiski*, III wyd. popr. Oprac. A. Zgorzelska. Wrocław 2010.

Steinhaus H., *Selected Papers*. Warszawa 1985.

Urbanik K., *Idee Hugona Steinhausa w teorii prawdopodobieństwa*. „Wiadomości Matematyczne” 1973, nr 17, s. 39–50.

Zubrzycki S., *O niektórych pracach seminarium z zastosowań matematyki*. „Zastosowania Matematyki” 1963, nr 8, s. 267–281.

ROMAN DUDA

Zbigniew STRZELECKI (1949–2016)

Zbigniew Strzelecki urodził się 25 sierpnia 1949 roku w Warszawie. Szkołę podstawową ukończył w miejscowości Policzna, a liceum ogólnokształcące w Zwoleniu. Studia rozpoczął w 1968 roku na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, obecnie Szkoła Główna Handlowa. Już jako student zainteresował się problematyką demograficzną, w szczególności uwarunkowaniami rozwoju ludnościowego i przebiegu migracji. Z zakresu tej tematyki napisał pracę magisterską, a później problematykę tę rozwijał i promował w trakcie zajęć dydaktycznych i pracy naukowej.

Stopień doktora nauk ekonomicznych uzyskał w 1979 r., zaś stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w 1990 r. Był profesorem nadzwyczajnym w Szkole Głównej Handlowej, gdzie ostatnio pełnił funkcję kierownika Katedry Samorządu Terytorialnego i Gospodarki Lokalnej przy Kolegium Ekonomiczno-Społecznym. Prowadził wykłady oraz badania naukowe z zakresu: zagadnień ludnościowych, prognozowania rynku pracy, polityki regionalnej i przestrzennej, metodologii badań naukowych. Autor wielu książek, artykułów i innych opracowań z tych dziedzin. Staże naukowe odbył: w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Pradze, Uniwersytecie im. Karola w Pradze, w L'Institut National d'Etudes Demographiques w Paryżu, w Uniwersytecie w Pizie, w Biurze Statystyki Pracy (BLS) w Waszyngtonie.

Profesor Zbigniew Strzelecki miał szerokie zainteresowania naukowe w zakresie problematyki społeczno-demograficznej, które realizował tak w procesie badawczym (badaniach), jak i wykorzystywał w praktyce swojej działalności publicznej. Jako pracownik naukowy i nauczyciel akademicki był zawsze twórczo zaangażowany, pioniersko kreatywny i z poświęceniem realizował wszystkie zadania. Jego rozległe zainteresowania naukowe, nacechowane społeczną wrażliwością, uczyniły Profesora niekwestionowanym autorytetem badawczym w zakresie problematyki ludnościowej, polityki

społecznej i regionalnej, gospodarki przestrzennej i samorządności, czy metodologii badań naukowych.

Najważniejszym obszarem badawczym Profesora były różne aspekty problematyki migracyjnej. W tym zakresie zrealizował wiele badań i napisał wiele artykułów oraz opracowań, z najważniejszą publikacją *Cykl życia rodziny a migracje*, która była rozprawą habilitacyjną. Ważnym polem badawczym Profesora była także polityka ludnościowa jako integralna część polityki społecznej. Problematyce tej był wierny praktycznie przez całe życie zawodowe, badając i zwracając uwagę na społeczny wymiar procesów demograficznych, ze szczególnym uwzględnieniem społecznych konsekwencji konkretnych aspektów rozwoju ludności: rodzina, warunki życia, stan zdrowia ludności, warunki pracy, zdrowie publiczne, zabezpieczenie społeczne starzejącego się społeczeństwa i inne. Przez wiele lat zajmował się także polityką regionalną i planowaniem przestrzennym. To początki transformacji polskiej rzeczywistości skłoniły Profesora do szerszego zainteresowania się tą problematyką i to nie tylko w wymiarze badawczym, ale także praktyki gospodarczej. Duża aktywność w tym zakresie zaowocowała wieloma inicjatywami, analizami, projektami i ważnymi dokumentami. Znalazło to odbicie także w jego działalności instytucjonalnej w różnych zespołach, komitetach czy Rządowym Centrum Studiów Strategicznych czy Mazowieckim Biurze Planowania Przestrzennego.

Od 1989 r. Zbigniew Strzelecki pracował jako st. specjalista w Biurze Planowania Regionalnego z siedzibą w Warszawie, Centralnego Urzędu Planowania, a od 1991 do 1995 roku był dyrektorem tego biura. W okresie 1995–1996 pełnił funkcję Dyrektora Departamentu Rozwoju Społecznego CUP.

W latach 1997–2003 Zbigniew Strzelecki sprawował funkcję Wiceprezesa Rządowego Centrum Studiów Strategicznych jako Podsekretarz Stanu. Z tej racji kierował pracami nad ważnymi dokumentami o charakterze strategicznym: *Koncepcja polityki przestrzennej zagospodarowania kraju*, *Długofalowa strategia rozwoju regionalnego Polski*, *Strategiczne problemy rozwoju i zagospodarowania przestrzennego kraju*, *Coroczne raporty dotyczące rozwoju regionalnego Polski i sfery społecznej w okresie transformacji*. W latach 1998–2003 r. kierował powołanym przez Prezesa Rady Ministrów Międzyresortowym Zespołem do Prognozowania Popytu na Pracę. To były niezwykle pionierskie, w tamtym okresie, prace angażujące najwybitniejszych specjalistów w zakresie problematyki rynku pracy, prognozowania i modelowania rozwoju gospodarczego. Celem prac Zespołu było opracowanie metod i procedur prognozowania popytu na pracę przy uwzględnieniu struktury kwalifikacyjnej w ujęciu przestrzennym. Była to pierwsza w Polsce praca zespołowa, która pod Jego kierunkiem doprowadziła do wypracowania takiej metodologii wraz z algorytmami tworzenia i weryfikacji prognoz oraz narzędziami informatycznymi gotowymi do praktycznego zastosowania. Rozwiązanie Rządowego Centrum Studiów Strategicznych zakończyło działalność tego Zespołu, ale dzięki silnemu wsparciu i zaangażowaniu Profesora, możliwość kontynuacji jego dorobku merytorycznego zyskał Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie. Zadanie to było realizowane w programie *Opracowanie zintegrowanego systemu prognostyczno-infor-*

macyjnego umożliwiającego prognozowanie zatrudnienia, w ramach projektu Analiza procesów zachodzących na polskim rynku pracy i w obszarze integracji społecznej w kontekście prowadzonej polityki gospodarczej finansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

W latach 2003–2015 Zbigniew Strzelecki był Dyrektorem Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego (MBPR). To było bardzo ważne miejsce w życiu zawodowym Profesora, gdzie jako dyrektor tego biura inicjował wiele prac badawczych i nowatorskich projektów. MBPR wykonywało wiele zadań dotyczących polityki regionalnej i zagospodarowania przestrzennego oraz opracowało w tym zakresie szereg znakomitych dokumentów strategicznych i planistycznych. To tutaj po raz pierwszy w Polsce zastosowano zintegrowane podejście do planowania przestrzennego oraz programowania regionalnego, ujęto je w jeden spójny proces. W ciągu kilkunastu lat prężnej działalności przygotowano tu i zaktualizowano najważniejsze dokumenty strategiczne i planistyczne dla rozwoju województwa mazowieckiego, takie jak Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012–2015, Kontrakt Terytorialny dla Województwa Mazowieckiego, Strategia Rozwoju Makroregionu Polski Centralnej i szereg innych materiałów wdrożeniowych, analitycznych i programowych.¹

Szczególne znaczenie praktyczne dla prac MBPR, w tym opracowania odnowionej strategii rozwoju województwa mazowieckiego, podnoszenia kompetencji pracowników MBPR oraz integracji środowiska badawczego wokół myślenia strategicznego na użytek budowania wizji rozwoju regionu mazowieckiego odegrał projekt badawczy pt. „Trendy rozwojowe Mazowsza”. To długofalowy i przełomowy w skali kraju projekt, którego efektem była kompleksowa diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego oraz liczne dokumenty strategiczne ukazujące priorytetowe kierunki jego rozwoju. To był także przykład nowatorskiego podejścia do zaspokojenia potrzeb informacyjnych dla potrzeb regionu poprzez badania własne i koordynowane przez biuro, a realizowane w ramach tego projektu. Profesor potwierdził w tym projekcie niezwykle umiejętności organizatorskie badań regionalnych oraz zdolności integracji środowiska badawczego.

Jego działalność badawcza i dydaktyczna była mocno powiązana z wykorzystaniem wiedzy i danych statystycznych. Można powiedzieć, że był zaprzyjaźniony ze statystyką akademicką i publiczną od początku swojej kariery zawodowej. Ta przyjaźń zacieśniała się w miarę upływu lat i przybierała różne formy powiązań. Trzy z nich były obecne w całym Jego życiu zawodowym, a dotyczyły one jego działalności jako: użytkownika danych statystycznych, popularyzatora wiedzy i wyników badań statystycznych oraz organizatora aktywności (działalności) statystyki publicznej.

¹ 15 lat Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie, Doświadczenia i perspektywy, Warszawa 2015, s. 3.

Najwcześniej Zbigniew Strzelecki stał się użytkownikiem statystyki (danych statystycznych), gdyż miało to miejsce jeszcze w czasie studiów przy okazji pisania pracy magisterskiej. Zainteresowania problematyką demograficzną, w tym w pierwszej kolejności migracjami, wymagały bogatej dokumentacji statystycznej w zakresie kształtowania się procesów demograficznych. To był początek Jego fascynacji możliwościami analitycznymi wynikającymi z bogatego zasobu informacyjnego statystyki ludności. Uległa ona wzmocnieniu w wyniku Jego udziału w bardzo intensywnym procesie badań własnych, realizowanych w ramach zespołu demografów i polityków społecznych skupionych wokół profesora Mikołaja Latucha. Te doświadczenia badawcze zadecydowały o Jego umiejętnościach prowadzenia badań demograficznych, w tym badań ankietowych oraz korzystania dla celów analitycznych z wyników tych badań, jak i danych ludnościowych dostępnych ze statystyki publicznej. Zaowocowało to w pracach badawczych prowadzonych przez niego w ramach dwóch demograficznych Problemów Węzłowych² oraz Centralnego Programu Badań Podstawowych³, a następnie w trakcie działalności w Rządowym Centrum Studiów Strategicznych (RCSS), w którym przygotowywane raporty i analizy wykorzystywały głównie wyniki badań statystyki publicznej. Profesor Z. Strzelecki obficie korzystał z zasobów informacyjnych statystyki publicznej także w ramach własnych badań regionalnych, a także w ramach swojej aktywności w Polskiej Akademii Nauk, jako członek wielu komitetów naukowych.

Od roku 1999, Zbigniew Strzelecki społecznie pełnił funkcję Przewodniczącego Rządowej Rady Ludnościowej – organu pomocniczego Prezesa Rady Ministrów. Kierował wówczas pracami nad przygotowywanym corocznie dla Rady Ministrów Raportem o sytuacji demograficznej Polski. Jego relacje ze statystyką publiczną nabrały wówczas szczególnego znaczenia. Analizy demograficzne, raporty o sytuacji demograficznej Polski, tematyczne konferencje naukowe i wiele innych opracowań były przygotowywane z wykorzystaniem danych o procesach demograficznych pozyskiwanych ze statystyki publicznej. W tym zakresie (obszarze) swojej działalności Profesor był nie tylko indywidualnym, ale także zespołowym użytkownikiem – często zachęcającym do korzystania ze statystyki publicznej dla prac RRL. To za kadencji Zbigniewa Strzeleckiego Rządowa Rada Ludnościowa przeżywała wspaniały i szczególnie społecznie wartościowy okres swojej aktywności. Wiele Jego inicjatyw i działań przyczyniło się bowiem do upowszechnienia w społeczeństwie wiedzy o aktualnych problemach społecznych i demograficznych naszego kraju, wyzwalając zainteresowanie oraz praktyczne działania gremiów decyzyjnych.

Ta aktywność Profesora wiąże się z kolejnym obszarem Jego powiązań ze statystyką publiczną, a mianowicie promocją statystyki w różnej skali odbioru społecznego. Zaczęło się od promocji statystyki akademickiej poprzez zajęcia dydaktyczne ze sta-

² „Studia nad optymalizacją struktur i procesów demograficznych w PRL” oraz „Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski”.

³ „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”, w ramach którego powstała pionierska w tamtym okresie praca Z. Strzeleckiego pt. „Cykl życia rodziny a migracje”, Monografie i Opracowania nr 296, SGPIS Instytut Statystyki i Demografii, Warszawa 1989.

tystyki, które prowadził przez wiele lat na wydziale Ekonomiczno-Społecznym ówczesnej SGPiS. Promował ponadto statystykę publiczną wśród studentów w ramach prac magisterskich, w których podstawowe rozważania dotyczyły analizy różnych procesów demograficznych opracowanych na podstawie danych statystyki ludnościowej. Współorganizował także studenckie badania ankietowe gospodarstw domowych i ludności, które uczyły studentów nie tylko techniki badań ankietowych, ale pozwalały zapoznać się ze wszystkimi etapami procesu badawczego, a ponadto dostarczały niezbędnych informacji statystycznych do pisania prac magisterskich. To był najwyższy stopień wtajemniczenia w metodologię badań statystycznych, jaki mógł być osiągnięty w procesie dydaktycznym.

Działalność promocyjną statystyki prowadził Profesor także poprzez upowszechnianie wiedzy o sytuacji ludnościowej Polski, kształtowaniu się najważniejszych procesów demograficznych czy zagrożeń zdrowia i życia ludności. To upowszechnianie wiedzy odbywało się poprzez Jego osobiste wypowiedzi, wywiady czy rozmowy z dziennikarzami na łamach różnych mediów, ale najczęściej miało to miejsce na konferencjach organizowanych z Jego inicjatywy i pod Jego kierunkiem. Było ich bardzo wiele i w ramach różnych instytucji. Największym osiągnięciem w tym zakresie były dwa ogólnopolskie Kongresy Demograficzne (w latach 2001 i 2002 oraz 2012), które skupiły szerokie grono wybitnych naukowców i ekspertów z zakresu demografii i nauk wspierających (współdziałających) objaśnianie determinant rozwoju ludności: socjologia, polityka społeczna, geografia, nauki medyczne, ekonomia i wiele innych. Profesor był inicjatorem, koordynatorem i pilotował przebieg tych kongresów demograficznych, które odbywały się pod patronatem i z udziałem Prezydentów RP. Już po pierwszym Kongresie powstał pomysł opracowania założeń polityki ludnościowej, a kolejny przyczynił się do opracowania pod kierunkiem Profesora dokumentu *Założenia polityki ludnościowej Polski* – projekt (2013) oraz do powstania *Rekomendacji Rządowej Rady Ludnościowej w zakresie polityki ludnościowej* (2014). To był bardzo ważny głos środowiska demografów i wszystkich badaczy problematyki ludnościowej wskazujący na potrzebę podjęcia szerokiej debaty publicznej nad demograficznymi uwarunkowaniami rozwoju społecznego i gospodarczego Polski w perspektywie najbliższych lat i dekad. W istocie kongresy te zapoczątkowały szeroką dyskusję w naszym kraju na temat dotychczasowego i przyszłego rozwoju ludności, pokazując główne zagrożenia dla pozytywnego kształtowania się sytuacji demograficznej w Polsce. Ta dyskusja trwa nadal i coraz szersze grono polityków dostrzega potrzebę podjęcia konkretnych działań w zakresie polityki ludnościowej. W dyskusji tej szeroko wykorzystywane są informacje statystyczne opisujące fakty demograficzne, jak również prognozy demograficzne opracowywane przez GUS.

W popularyzacji wiedzy o sytuacji ludnościowej i głównych zagrożeniach rozwoju demograficznego odegrały także inne konferencje organizowane przez Zbigniewa Strzeleckiego. Największym echem odbijały się konferencje organizowane przez Rządową Radę Ludnościową, ale równie wartościowe były te organizowane przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego czy Polskie Towarzystwo Demograficzne.

Bardzo ważną aktywnością merytoryczną Profesora Zbigniewa Strzeleckiego, w powiązaniu ze statystyką, było Jego wsparcie organizacyjne dla funkcjonowania statystyki publicznej. Swoją wiedzą naukową i doświadczeniem badawczym chętnie wspomagał statystykę publiczną. Przez wiele lat współpracował z licznym gronem kolegów statystyków, a najbardziej twórczo i praktycznie z Głównym Urzędem Statystycznym jako instytucją. Jego obecność w różnych zespołach merytorycznych była bardzo pomocna i przysłużyła się do rozwoju polskiej statystyki publicznej. W 1998 r. został członkiem Rady Statystyki, organu opiniodawczo-doradczego Prezesa Rady Ministrów i przez cały czas bardzo aktywnie działał na jej forum w zakresie budowania dobrego wizerunku statystyki, doskonalenia metodologii i jakości oraz dostosowania badań do potrzeb użytkowników, zwłaszcza na poziomie regionalnym.

Z. Strzelecki był także inicjatorem powołania Polskiego Towarzystwa Demograficznego (PTD). To za Jego sprawą w maju 1981 roku odbyło się zebranie założycielskie PTD, na które – jako młody pracownik naukowy – przygotował dokumenty w postaci też referatu programowego. Był także twórcą projektów deklaracji programowej oraz statutu Towarzystwa. Wszystkie te dokumenty zostały przyjęte na pierwszym Walnym Zgromadzeniu Członków PTD w czerwcu 1982 roku. Na wspomnianym zebraniu powołano Prezydium Komitetu Założycielskiego, które faktycznie było pierwszym 9-cio osobowym Zarządem Głównym PTD. Prof. Z. Strzelecki został wybrany wiceprzewodniczącym Komitetu Założycielskiego (funkcję przewodniczącego pełnił prof. Kazimierz Romaniuk). W latach 1982–1992 prof. Z. Strzelecki pełnił funkcję Wiceprezesa Zarządu Głównego, a począwszy od 1992 roku aż do końca swoich dni piastował funkcję Prezesa Zarządu Głównego PTD.

Jako Wiceprezes, a następnie jako Prezes Polskiego Towarzystwa Demograficznego (PTD), był inicjatorem wielu przedsięwzięć, które miały na celu popularyzację osiągnięć badań naukowych, dotyczących rozwoju ludności. PTD pod Jego kierunkiem stawiało sobie za główny cel działania upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy o prawidłowościach rządzących procesami demograficznymi oraz o uwarunkowaniach społecznych, ekonomicznych i kulturowych tych procesów, a także o konsekwencjach wynikających z dysproporcji oraz różnych „zakłóceń” w rozwoju ludności. Szczególna uwaga była zwracana na istniejące w danym czasie zagrożenia rozwoju demograficznego: problemy zdrowia, bezpieczeństwo i higiena pracy czy warunki życia ludności. Wiele miejsca w pracach PTD zajmowały kwestie dotyczące przyszłych trendów demograficznych wynikających z prognoz demograficznych.

Profesor Zbigniew Strzelecki w ramach swojej działalności w Polskiej Akademii Nauk, w 1990 r. został członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN, a następnie został powołany do Prezydium Komitetu. Od 2005 r. był członkiem Komitetu „Polska 2000 plus” przy Prezydium PAN, zaś od 2007 r. wiceprzewodniczącym Komitetu. W 2007 r. został także członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN. We wszystkich tych instytucjach był bardzo aktywny i pozostawił ślad swojej działalności.⁴

⁴ Szerzej na temat działalności Z. Strzeleckiego w tych instytucjach w publikacji: Profesor Zbigniew Strzelecki: aktywność – dorobek – inspiracje badawcze, Monografia Rządowej Rady Ludnościowej, ZWS, Warszawa 2018.

W 2011 roku Profesor Zbigniew Strzelecki został powołany na członka Krajowego Forum Terytorialnego przy Ministerstwie Rozwoju Regionalnego. Od 2013 roku wchodził w skład Komitetu Gospodarczej Myśli Strategicznej przy Ministrze Gospodarki. W grudniu 2013 roku został powołany do Rady Konsultacyjnej Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej. Brał także udział w pracach rad naukowych Instytutów Pracy i Spraw Socjalnych oraz Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.

Aktywność naukowa, dydaktyczna i publiczna Profesora Zbigniewa Strzeleckiego charakteryzowała się determinacją, pasją i pełnym oddaniem dla realizowanych zadań. Te właśnie cechy były wizytówką Jego działania we wszystkich instytucjach, a było ich bardzo dużo. Zawsze był jednak wierny swojej uczelni, Szkole Głównej Handlowej, w której pracował przez całe życie zawodowe. Ogromnie dużo czasu i zaangażowania poświęcił także aktywności w instytucjach centralnych i regionalnych urzędach administracji publicznej, a także dla działalności społecznej (publicznej) w instytucjach i towarzystwach naukowych.

Za wybitne zasługi dla kraju w krzewieniu myśli, nauki w rozwoju procesów demograficznych, 29 stycznia 2015 roku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Na wniosek Komitetu Nauk Demograficznych PAN, otrzymał także prestiżowy Medal PAN, który jest wyróżnieniem przyznawanym za szczególne zasługi dla rozwoju nauki polskiej i światowej, związane ze społeczną rolą nauki. Został także uhonorowany medalem Pro Masovia za zaangażowanie i wybitne zasługi dla rozwoju Mazowsza.

Profesor odszedł od nas 6 stycznia 2016 roku jako wybitny naukowiec, demograf z wykształcenia, a demograf społeczny z pasji oraz znakomity organizator badań i działacz społeczny.

Źródła

Akta osobowe, Rządowa Rada Ludnościowa

Profesor Zbigniew Strzelecki – znakomity popularyzator i oddany partner statystyki, Wiadomości Statystyczne, 2016 nr, 2, s. 104–107.

Profesor Zbigniew Strzelecki: aktywność – dorobek – inspiracje badawcze, Monografia Rządowej Rady Ludnościowej, ZWS, Warszawa 2018.

Wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego, pod redakcją Jacka Szlachty i Pauliny Legutko-Kobus, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Studia, tom CLXXVIII, Warszawa 2017.

Zachorowalność i umieralność na nowotwory a sytuacja demograficzna Polski, pod redakcją: Aliny Potrykowskiej, Zbigniewa Strzeleckiego, Janusza Szymborskiego i Janusza Witkowskiego, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2014, s. 205.

JANUSZ WITKOWSKI, ALINA POTRYKOWSKA

Edward SZTURM DE SZTREM (1885–1962)

Edward Szturm de Sztrem, syn Jana i Marii z Rusieckich, urodził się 11 lipca 1885 roku w Petersburgu w polskiej rodzinie inteligenckiej. Według tradycji rodzinnej nazwisko de Sztrem pochodzi z Alzacji. Przodek walczył w oddziałach króla Jana III Sobieskiego i za waleczność podczas odsieczy wiedeńskiej został nobilitowany. Do nazwiska de Sztrem dodano pierwszy człon Szturm. Natomiast herbarz Kacpra Niesieckiego podaje, że podpułkownik Sztrem herbu Szeptycki, za swoje zasługi w walkach z Turkami, otrzymał indygenat na sejmie już w 1676 roku. Urodzony w 1852 roku ojciec E. Szturm de Sztrema – Jan – był dyrektorem administracyjnym fabryki w Petersburgu, następnie został inspektorem służby finansowej w Niżnym Nowgorodzie, a potem pracował w Astrachaniu i innych miastach rosyjskich nad Wołgą.

E. Szturm de Sztrem do gimnazjum uczęszczał w Astrachaniu, a po jego ukończeniu w 1903 roku wstąpił na Uniwersytet w Petersburgu. Dyplom Wydziału Prawnego uzyskał w 1912 roku. Studiował również w tej samej uczelni ekonomię oraz matematykę na Uniwersytecie w Nancy. Po uzyskaniu dyplomu, posiadając już dość wszechstronną wiedzę z dziedziny nauk prawno-ekonomicznych i matematycznych, rozpoczął pracę jako statystyk w Samorządzie Ziemskim Guberni Połtawskiej na Ukrainie.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku Edward Szturm de Sztrem przybył do Warszawy, gdzie otrzymał stanowisko statystyka w Biurze Pracy Społecznej. Zdobyte doświadczenia zawodowe pozwalały E. Szturm de Sztremowi na objęcie funkcji kierownika organizacyjnego Wydziału Statystycznego w Ministerstwie Apropowizacji. Wydział ten prowadził badania statystyczne w zakresie zaopatrzenia i obrotu różnymi artykułami, a także badania z zakresu statystyki przemysłu, zatrudnienia, cen oraz ludności. Z tego okresu pochodzą publikacje E. Szturma de Sztrema na temat badań budżetów rodzin robotniczych w miastach oraz na temat stanu cukrownictwa w Europie w czasie wojny światowej.

Po przejściu przez GUS w 1920 roku statystyki Ministerstwa Aprowizacji E. Szturm de Sztrem objął stanowisko naczelnika Wydziału Statystyki Rolniczej i Aprowizacji. Podsumowaniem tej pracy była jego rozprawa *Statystyka rolna i cen* opublikowana w wielotomowej pracy zbiorowej *Pierwsze dziesięciolecie Głównego Urzędu Statystycznego* oraz na łamach „Kwartalnika Statystycznego” (1930).

W 1922 roku E. Szturm de Sztrem opublikował na łamach „*Ekonomisty*” (wydaną następnie jako samodzielny broszurę) analityczną pracę *Rozwój cen zbożowych na rynku polskim w latach 1920 i 1921*, w 1924 roku – opublikował w serii prac Instytutu Gospodarstwa Społecznego broszurę *Samowystarczalność Polski pod względem zbożowym*, a w 1925 roku na łamach „*Ekonomisty*” – *Kronikę Rolniczą* – analityczne studium statystyczno-ekonomiczne niedoborów zboża chlebowego w Polsce w 1924 roku.

W latach 1924–1925 E. Szturm de Sztrem wspólnie z Ignacym Weinfeldem i Janem Piekańkiewiczem wydał w serii „Biblioteka Polska” w Bydgoszczy dwutomowy *Atlas Statystyczny Polski*.

W 1927 roku E. Szturm de Sztrem został członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS, a od 1929 roku był jego przewodniczącym. Pod jego redakcją ukazały się m.in. następujące publikacje GUS: kwartalnik „*Statystyka Pracy*” (t. 6–18 w latach 1927–1939), dwutygodnik „*Wiadomości Statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego*” (t. 5–17 w latach 1927–1939), „*Handel Zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej*” (R. 1927–1939), „*Kwartalnik Statystyczny*” (t. 4–11 w latach 1927–1934), „*Wiadomości Korespondenta Rolnego*” (R. 1932–1939), *Wielka własność rolna* (1925), „*Statystyka Polski*” – Seria C (108 zeszytów z lat 1934–1939: w tym m.in. *Statystyka rolnicza 1930/31*, *Statystyka karteli w Polsce*, *Statystyka przewozów na drogach śródlądowych 1937*, *Rozdział kredytów bankowych w Polsce 1931–1934*, *Preliminarze budżetowe związków samorządowych na rok 1933/34*, *Statystyka życia umysłowego i kulturalnego 1934*, *Powierzchnia miast: plany, użytkowanie. Własność*, *Statystyka skarbowa 1933*). Pierwsze trzy lata pracy Komitetu Redakcyjnego Głównego Urzędu Statystycznego E. Szturm de Sztrem opisał w artykule *Komitet Redakcyjny*, opublikowanym w „*Kwartalniku Statystycznym*” (R. 1930, t. VII).

Jako dyrektor GUS E. Szturm de Sztrem zorganizował i nadzorował II powszechny spis ludności w Polsce, który odbył się 9 XII 1931 roku (opisał te prace w artykule *Uwagi o planie opracowania – drugiego powszechnego spisu ludności w Polsce* opublikowanym w „*Kwartalniku Statystycznym*”).

E. Szturm de Sztrem był delegatem GUS na Międzynarodową Radę Rolniczą przy Międzynarodowym Instytucie Rolniczym w Rzymie (7–12 XI 1928 r.), na międzynarodową konferencję w sprawie statystyk gospodarczych w 1929 roku i XX Sesję Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Madrycie (15–18 IX 1931 r.), na XXI Sesję Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Meksyku (11–14 X 1933 r.) na pierwszą sesję Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Międzynarodowym Biurze Pracy w Genewie (12–16 XII 1933 r.), II sesję Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Lidze Narodów w Genewie (7–12 XII 1933 r.). Sprawozdania z tych prac ogłosił w „*Kwartalniku Statystycznym*”.

Kiedy w październiku 1928 roku profesor Józef Buzek zmuszony został, ze względu na stan zdrowia, zrezygnować ze stanowiska dyrektora GUS, stanowisko to zostało powierzone E. Szturm de Sztremowi (24 X 1928 r.). W swej pracy duży nacisk położył E. Szturm de Sztrem na rozwój statystyki rolnictwa. Jego zdaniem „... statystyka rolna, posiadająca dla Rządu jak i ludności ogromne znaczenie, wiele zyskałaby na dokładności, gdyby na terenie powiatów była kierowana przez fachowo przygotowanych statystyków...”.

Doceniając znaczenie statystyki rolnej nieustannie dążył do wzrostu liczby korespondentów rolnych, ulepszał metody badań i projektował różne badania masowe (m.in. powszechny spis rolny), których ze względu na brak środków nie udało się przeprowadzić. Z jego inicjatywy rozpoczęto w końcu 1927 roku badania płac robotników rolnych oraz badanie ankietowe dotyczące zarobków, płac i warunków pracy w rolnictwie. Badania te pozwoliły na zilustrowanie stosunków społeczno-gospodarczych panujących w tym czasie na wsi.

Od 1923 roku E. Szturm de Sztrem prowadził prace nad cenami w handlu hurtowym i detalicznym oraz cenami różnego rodzaju usług wchodzących w skład kosztów utrzymania. Wyniki tych prac były publikowane co miesiąc w wydawnictwie pt. „Statystyka Cen”.

E. Szturm de Sztrem był w dwudziestoleciu międzywojennym autorem kilkudziesięciu opracowań o charakterze statystyczno-analitycznym, drukowanych głównie w „Kwartalniku Statystycznym” (m.in. *Uwagi o metodzie centrograficznej, Metoda statystyczna przy badaniu wskaźników rozwoju gospodarczego, Zasiwy i zbiory w 1921/22 r., Zasiwy i zbiory w 1922/23 r., Zasiwy i zbiory w 1923/24 r., Zasiwy i zbiory w 1924/25 r., Zasiwy i zbiory w 1925/26 r., Zasiwy i zbiory w 1926/27 r., Zasiwy i zbiory w 1927/28 r., Ceny ziemi (1919–1924), Ceny ziemi w roku 1926, Ceny ziemi w roku 1927, Statystyka uboju bydła, Inwentarz żywy w Polsce. Spis koni, bydła rogatego, trzody i owiec r. 1927, Statystyka sadów owocowych, Międzynarodowe porównania indeksów cen i indeks uniwersalny, Wskaźniki cen detalicznych w Polsce, Nowy wskaźnik cen hurtowych Głównego Urzędu Statystycznego, Powszechny spis rolny*) i w kwartalniku „Statystyka Cen” (m.in. *Nowa metoda obliczania wskaźnika kosztów utrzymania – 1932 r.*).

W 1927 roku rozpoczęto w GUS pod kierownictwem E. Szturma prace nad nowym wydawnictwem pt. *Rzeczpospolita Polska – Atlas Statystyczny* (wydany w 1930 w wersji polsko-francuskiej). Ta pionierska publikacja uzyskała międzynarodowe uznanie.

Pod redakcją E. Szturma de Sztrema w 1937 roku GUS opublikował *Wskazówki techniczne do zbierania i zestawiania materiałów statystycznych w zakresie produkcji rolnej. Poradnik dla zarządków gmin i członków komisji w gminach*.

W latach 1927–1939 równolegle do pracy w GUS E. Szturm de Sztrem był wykładowcą w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, a w latach 1930–1939 także w Łódzkim

Oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej, gdzie w 1930 roku otrzymał stopień docenta *inveniam legendi* (z prawem wykładania na wyższych uczelniach).

Kontakty E. Szturm de Sztrema ze statystykami zagranicznymi rozpoczęły się w 1922 roku, kiedy to został delegatem na Walne Zgromadzenie Międzynarodowego Instytutu Rolnictwa w Rzymie, a z chwilą zorganizowania Międzynarodowej Rady Rolniczej stał się członkiem jej Stałego Komitetu. Działał także w wielu naukowych towarzystwach i organizacjach w Polsce i na świecie. Przede wszystkim E. Szturm de Sztrem był w latach 1918–1937 członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich a następnie jednym ze współorganizatorów (wraz z Janem Curzytkiem, Janem Derengowskim, Zygmuntem Limanowskim, Stefanem Szulcem i Janem Wiśniewskim) Polskiego Towarzystwa Statystycznego, które powstało 17 stycznia 1937 roku. Został też jego pierwszym Prezesem i pełnił tę funkcję do wybuchu II wojny światowej.

Poza tym Edward Szturm de Sztrem był m.in. członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego oraz wchodził w skład Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Międzynarodowym Biurze Pracy. Podczas XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie E. Szturm de Sztrem wygłosił referat *Metoda statystyczna przy badaniu wskaźników rozwoju gospodarczego* (opublikowany następnie w „Kwartalniku Statystycznym”). W 1933 roku został mianowany członkiem Towarzystwa Statystyków i Geografów Meksykańskich, a w rok później – członkiem Królewskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Londynie i Towarzystwa Ekonomicznego w USA.

W 1935 roku E. Szturm de Sztrem opublikował nakładem GUS w serii „Statystyka Polski” publikację *Kartele w życiu gospodarczym i społecznym*. Praca ta była pionierskim opracowaniem tego zagadnienia w Polsce i jest do dziś jedną z najlepszych syntez dotyczących roli karteli na świecie.

W czasie II wojny światowej E. Szturm de Sztrem znalazł się początkowo na terenach północno-wschodnich kraju, skąd przedostał się do Francji, potem do Portugalii – a stamtąd w maju 1941 roku do Londynu. W latach 1939–1941, będąc na emigracji we Francji, pracował dla Polskiego Czerwonego Krzyża. Od połowy 1941 roku przebywał w Londynie, gdzie opracował, opublikowany w 1942 roku przez Ministerstwo Informacji Rządu Londyńskiego, *Statistical Atlas of Poland*; następnie w latach 1943–1946 prowadził wykłady statystyki na Uniwersytecie w Oxfordzie.

W latach 1946–1948 E. Szturm de Sztrem był członkiem Polskiej Partii Robotniczej, a następnie – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Po wojnie E. Szturm de Sztrem był początkowo współpracownikiem Ambasady PRL, a potem delegatem Rządu do Komitetu Europejskiego UNRRA, a także członkiem delegacji polskiej na pierwsze Walne Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych i uczestnikiem w pracach różnych komisji ONZ. W latach 1947–1951 piastował godność Wiceprezydenta Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W pracach na arenie międzynarodowej pomagała mu znajomość 6 języków

obcych: angielskiego, francuskiego, rosyjskiego, niemieckiego, włoskiego i hiszpańskiego.

W 1946 roku E. Szturm de Sztrem wrócił do kraju i rozpoczął pracę w Komisji Ankiетowej Centralnego Urzędu Planowania (CUP) w Warszawie, a w listopadzie objął stanowisko rektora Akademii Nauk Politycznych. Nominację na stanowisko profesora zwyczajnego statystyki i demografii tej uczelni otrzymał w marcu 1948 roku.

Od 1951 roku E. Szturm de Sztrem był profesorem zwyczajnym w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa). W 1955 roku wydał *Elementy demografii* – jedno ze swoich największych dzieł, podsumowujących dorobek naukowy i służące za podręcznik paru pokoleniom studentów, podobnie jak wydany w 1951 roku *Elementarny kurs statystyki*.

W latach 50. XX wieku E. Szturm de Sztrem ogłosił także drukiem niektóre swoje wykłady oraz opublikował kilka rozpraw na łamach czasopism naukowych. Do ważniejszych artykułów E. Szturma z tego okresu należy *Znaczenie zagadnienia badań ludnościowych* („Studia i Prace Statystyczne” 1951 r.)

W 1960 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł w Warszawie 9 września 1962 roku. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

E. Szturm de Sztrem był mężem Jadwigi Teresy z Ciechanowieckich (1914–1989).

W 1929 roku za zasługi dla statystyki został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski; po II wojnie światowej odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi.

Źródła

- Akta osobowe Edwarda Szturm de Sztrema w Centralnym Archiwum GUS.
Bibliografia wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego 1918–1968. Warszawa 1968.
Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca.
Leinwand A., *Tadeusz Szturm de Sztrem*. Warszawa 1967.
Słownik Biograficzny Statystyków Polskich. Warszawa: GUS. PTS, 1993.
Miastkowski L., *Sylwetki łódzkich uczonych: od Wolnej Wszechnicy Polskiej do Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź 1995.
Słownik Biograficzny Statystyków Polskich. Warszawa: GUS. PTS, 1998.
Polskie Towarzystwo Statystyczne w latach 1912–2012. Warszawa: PTS, 2012.
Łazowska B., *Szturm de Sztrem Edward* [w:] *Statystycy polscy*. Warszawa 2012, s. 336–339.
Szturm de Sztrem (Nekr.), „Wiadomości Statystyczne” 1962, nr 4 s. 32.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Stefan Aleksander SZULC (1881–1956)

Stefan Aleksander Szulc urodził się 19 grudnia 1881 roku w małym miasteczku Prażuchy ziemi kaliskiej. Jego ojciec – Edmund Szulc – był pastorem gminy ewangelickiej. W 1900 roku S. Szulc zdał maturę w Warszawie i rozpoczął studia z zakresu teologii i filozofii na uniwersytecie w Dorpacie (Tartu), które przerwał w 1906 roku. W latach 1906–1910 studiował w Warszawie w Towarzystwie Kursów Naukowych historię, ekonomię i nauki społeczne, gdzie słuchał m.in. wykładów Ludwika Krzywickiego.

W roku akademickim 1910/11 S. Szulc studiował na Uniwersytecie im. Humboldta w Berlinie ekonomię i statystykę. Wstąpił wówczas do Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL). Pod pseudonimem Jerzego Guntera publikował artykuły popularnonaukowe w czasopismach takich jak: *Wiedza, Kuźnia, Trybuna, Młot, Głos* i inne.

Studia berlińskie wzbudziły w nim zainteresowanie statystyką. Już w czasie okupacji niemieckiej podczas I wojny światowej rozpoczął tłumaczenie podręcznika *Statystyka (Die Statistik)* dr Henryka Bleichera, profesora Uniwersytetu Frankfurckiego. W przedmowie do wydanego w 1919 roku podręcznika S. Szulc napisał m.in.: „jest to książka niewielkich rozmiarów, ale zawiera treść obfitą i różnorodną, zwłaszcza w zakresie praktycznym statystyki.” Konieczność wydania tłumaczenia pracy H. Bleichera S. Szulc uzasadniał brakiem podręcznika do statystyki w języku polskim. Jedyne bowiem, który istniał (praca Edwarda Grabowskiego wydana w Warszawie w 1917 roku pt. *Podręcznik statystyki*), był w istocie przedrukiem cyklu wykładów E. Grabowskiego wygłoszonych dla wyższej administracji zimą 1917 roku.

W latach 1906–1919 S. Szulc pracował jako nauczyciel języka niemieckiego w szkołach średnich w Warszawie. Prowadził równoległe badania naukowe nad ludnością b. Królestwa Polskiego i nad tłumaczeniem podręcznika do statystyki. W latach 1911–1918 był członkiem Polskiego Związku Nauczycielskiego.

1 I 1919 roku S. Szulc podjął pracę w GUS zaproponowaną mu przez wicedyrektora Urzędu, prof. Ludwika Krzywickiego. W okresie międzywojennym zajmował początkowo stanowisko referenta, potem pierwszego kierownika Biblioteki GUS, a następnie stanowisko naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych, Wydziału Statystyki Ludności i Głównego Redaktora wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego.

Jako Redaktor Główny Komitetu Redakcyjnego GUS zapoczątkował m.in. wydawanie monumentalnej serii „Statystyka Polski” oraz naukowego, analitycznego organu Urzędu pod nazwą *Kwartalnik Statystyczny*, a także miesięcznika *Wiadomości Statystyczne*. Pod jego kierownictwem wydano przed wojną m.in. 10 roczników statystycznych RP, 10 tomów *Kwartalnika Statystycznego* (1924–1934), 17 tomów *Wiadomości Statystycznych* (Warszawa 1923–1939), serię *Statystyka Polski* (Warszawa 1934–1939) fundamentalne dzieło *Rzeczpospolita Polska. Atlas Statystyczny* (Warszawa 1930), *Badania nad rodocznością w Polsce* (Warszawa 1933) etc.

W latach 1919–1939 S. Szulc był też członkiem Towarzystwa Kultury Polskiej.

Od 1920 roku równoległe z pracą zawodową w GUS, prowadził działalność dydaktyczną w Wolnej Wszechnicy Polskiej początkowo jako docent, a od 1936 roku jako profesor nadzwyczajny statystyki i demografii tej uczelni.

Od 1923 roku S. Szulc zaczął też wykładać statystykę i demografię na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w formie prac zleconych. Wykłady te kontynuował do wybuchu drugiej wojny światowej 1 września 1939 roku.

W 1925 roku S. Szulc wydał swoje wykłady w postaci podręcznika *Statystyka. Opracowanie wykładów uniwersyteckich*. W latach 1947–1949 r. Bogdan Szulc opublikował trzy wydania rozszerzonej postaci skryptu dla studentów pod tytułem *Ogólna teoria statystyki. Na podstawie wykładów prof. Stefana Szulca*.

Od początku II wojny światowej S. Szulc przebywał we Lwowie, pracując w Instytucie Handlu Radzieckiego jako statystystyk, a następnie Profesor. W listopadzie 1941 roku powrócił do Warszawy i został zatrudniony w Wydziale Statystycznym Zarządu Miejskiego m. st. Warszawy. Nauczał statystyki i demografii na tajnych kursach Uniwersytetu Warszawskiego, Wolnej Wszechnicy Polskiej i Szkoły Głównej Handlowej, która pracowała wówczas pod nazwą Miejskiej Szkoły Handlowej.

W pierwszych dniach powstania warszawskiego 1944 roku S. Szulc wraz z rodziną został wysiedlony do Niemiec (okolice Zwickau w Saksonii).

12 marca 1945 roku S. Szulc został mianowany Prezesem GUS i piastował to stanowisko do czasu przejścia na emeryturę w sierpniu 1949 roku. Po przejściu na emeryturę pracował w GUS jako rzeczoznawca.

W pierwszych latach powojennych Profesor zasłużył się w GUS jako organizator przewiezienia już w marcu 1945 roku z Krakowa do Warszawy materiałów statystycznych bibliotecznych i archiwalnych przedwojennego GUS, przechowywanych w siedzibie b. Statistisches Amtu. Do akcji tej potrzeba było aż 45 wagonów kolejowych, co pokazuje skalę przedsięwzięcia w zniszczonym i będącym wówczas nadal w stanie wojny kraju.

Profesor S. Szulc zorganizował i kierował przeprowadzonym w lutym 1946 roku Sumarycznym Spisem Ludności, opracowaniem strat ludnościowych w wyniku wojny, ustaleniem zaludnienia Ziemi Odzyskanych, zorganizowaniem sprawozdawczości z ruchu naturalnego ludności. Z jego inicjatywy rozpoczęto już w 1945 roku zbieranie danych o gospodarstwach rolnych, zakładach przemysłowych, szkolnictwie i służbie zdrowia.

Podobnie jak przed wojną S. Szulc był Przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego GUS. Pod jego kierownictwem wznowiono w 1945 roku wydawanie *Wiadomości Statystycznych*, a w 1947 roku wydawanie *Rocznika Statystycznego*.

Poza pracą w GUS od 1945 roku S. Szulc prowadził także wykłady ze statystyki i demografii na Uniwersytecie Warszawskim i w Szkole Głównej Planowania i Statystyki.

19 IV 1947 roku został profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego. Jego współpracownicy i uczniowie z tego okresu m.in. Jerzy Holzer, Wanda Litterer-Marwege, Maria Namysłowska, Zygmunt Peuker, Felicja Romaniukowa, Kazimierz Rusinek, Zbigniew Smoliński i Egon Vielrose podkreślali takie cechy Profesora jak: skromność, pracowitość, które cenne były zwłaszcza w jego pracy dydaktycznej na Uniwersytecie Warszawskim jak i we współpracy z nim jako przełożonym.

Działalność dydaktyczna Profesora m.in. na Uniwersytecie Warszawskim była jednym z głównych motywów napisania przez Niego fundamentalnej pracy metodologicznej, zawierającej dorobek całego życia Profesora z zakresu metodologii statystyki pt. *Metody Statystyczne*. Pracę nad tą książką S. Szulc rozpoczął jeszcze przed drugą wojną światową.

Pierwsze wydanie pierwszego tomu ukazało się w 1952 roku, drugiego w 1954. Książka ta, traktowana przez kilkadziesiąt lat jako jedyny polski podręcznik statystyki służyła i służy wielu pokoleniom studentów w zdobywaniu wiedzy praktycznej i teoretycznej, ponieważ stanowi rzetelny zbiór wszystkich metod statystycznych jakie są stosowane w praktyce światowej.

Metody statystyczne stawiają Profesora w gronie wybitnych statystyków Polski Niepodległej. Ten wznawiany wielokrotnie podręcznik dla studentów omawiał zasady zbierania i prezentacji danych statystycznych, analizy, struktury, dynamiki i korelacji oraz wstępne wiadomości z zakresu metody reprezentacyjnej. We wstępie do tej pracy S. Szulc napisał m.in.: „Statystyka służy do poznania konkretnej rzeczywistości (...) takie czy inne chwytły rachunkowe nigdy nie stanowią w statystyce celu same w so-

bie. Książka jest podręcznikiem techniki statystycznej (...) wykład w podręczniku ma być samowystarczalny, to znaczy, że powinien być zrozumiały bez pomocy nauczyciela i bez uczęszczania na specjalne ćwiczenia czy seminaria (...) najtrudniejszą rzeczą w statystyce jest nie tyle umiejętność posługiwania się wzorami, ile umiejętność myślenia statystycznego, którą można nabyć jedynie przez praktykę”.

Prof. Edward Rosset w recenzji z pracy S. Szulca napisał, że pracę tę czytał ze wzruszeniem, a źródłem tego „był podziw dla ogromu wiedzy i wspaniałego intelektu Autora książki. Każdy rozdział, każda stronica utwierdza czytelnika w przekonaniu, że *Metody Statystyczne* stanowią coś więcej niż tylko – jak to się zwykle określa – cenny wkład w naszą niezbyt bogatą na tym odcinku literaturę naukową”.

Prof. Wiesław Sadowski w swojej recenzji pracy *Metody Statystyczne* napisał m.in.: „Książka prof. S. Szulca jest nie tylko znakomitym podręcznikiem statystyki, jakiego jeszcze w literaturze polskiej nie mieliśmy, ale stanowi trwały dorobek nauki w skali światowej. Ta wielka ilość przekładów oraz elementarny sposób wykładu sprawiają, że czytelnikami książki mogą być nie tylko zawansowani statystycy, ale i początkujący, nie tylko studenci, ale i słuchacze”.

O niezwykłej umiejętności S. Szulca przekazywania czytelnikowi w przystępnej, przejrzystej formie trudnych zagadnień statystycznych pisał też w recenzji *Metod Statystycznych* prof. Ryszard Zasępa m.in.: „Autor bardzo szeroko interpretuje pojęcie techniki statystycznej, włączając do niej zarówno metody statystyczne w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak również metody statystyki matematycznej. Ambitne i trudne do wykonania zadanie przystępnego ujęcia tych zagadnień zasługuje na wysokie uznanie.”

Praca S. Szulca *Metody Statystyczne* była wielokrotnie wznawiana. Jej pierwsze wydanie miało miejsce w latach 1952 (I tom) i 1954 (II tom). W 1961 roku nastąpiło wydanie II *Metod Statystycznych*, w 1963 roku – III, w 1967 roku – IV, w 1968 roku – V wydanie.

W 1965 roku *Metody Statystyczne* S. Szulca wydano w tłumaczeniu na język angielski w Oxford Pergamon Press. Ukazało się 10 edycji tego dzieła.

Do dziś podręcznik prof. S. Szulca jest niezastąpioną lekturą w nauczaniu statystyki. *Metody Statystyczne* nie wymagają bowiem od czytelnika specjalnego przygotowania w zakresie statystyki, ani znajomości wyższej matematyki.

W ciągu swojego pracowitego życia S. Szulc wychował ogromną rzeszę uczniów, wśród których krzewił wiedzę o statystyce i demografii i którym wpałał kulturę statystyczną.

Jako wykładowca demografii S. Szulc zapoznawał studentów z najważniejszymi zagadnieniami teoretycznymi. W odniesieniu do Polski Profesor opracował teorię modeli demograficznych, teorię optimum zaludnienia, teorie polityki ludnościowej. Mimo, że prace i wykłady z tego zakresu S. Szulc prowadził głównie na źródłach statystyczno-

-demograficznych okresu międzywojennego, to są one aktualne do dziś. Był współautorem wydanej w 1938 roku w Warszawie przez Wydawnictwo Instytutu Społecznego *Encyklopedii Nauk Politycznych*, do której opracował liczące kilkaset stron hasła: „demografia”, „ruch naturalny ludności”, „polityka ludnościowa”.

S. Szulc działał w wielu polskich i międzynarodowych organizacjach naukowych. Był członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, członkiem-założycielem Polskiego Towarzystwa Statystycznego, gdzie był członkiem Rady i Prezesem Towarzystwa, członkiem-założycielem Polskiego Instytutu Zagadnień Ludnościowych, w którym był zastępcą przewodniczącego Zarządu, członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz członkiem Zarządu Międzynarodowej Unii Badania Naukowego Zagadnień Ludnościowych.

Od 1956 roku S. Szulc był członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk. Został też powołany w skład Rady Nauk Ekonomicznych PAN.

Reprezentował wielokrotnie naukę polską na konferencjach naukowych, m.in. na Kongresach Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. Podczas XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie w 1929 roku wygłosił referat o tzw. *standaryzacji czyli poprawianiu współczynników* (ogłoszony drukiem w Kwartalniku Statystycznym z. 4 z 1929 r.). W tym komunikacie S. Szulc przeanalizował metody standaryzacji, tj. modyfikacji współczynników w celu umożliwienia porównywalności zjawisk, zwłaszcza w odniesieniu do statystyki ludności.

Podczas międzynarodowego kongresu ludnościowego w Paryżu (29 VII–1 VIII 1937 r.) S. Szulc przedstawił referat *Wpływ wieku kobiet w chwili zawarcia małżeństwa na płodność małżeńską i rodność*, w którym rozważając zagadnienie płodności kobiet po raz pierwszy doszedł do wniosku, że należy uwzględnić czas trwania małżeństwa przy rozpatrywaniu współczynników płodności według wieku kobiet, zalecając wprowadzenie tego badania do statystyki stanu i ruchu ludności i do spisów ludności.

S. Szulc był jednym z głównych współtwórców systemu statystyki w Polsce – wnosząc swój wkład do dorobku tematycznego, organizacyjnego i publikacyjnego polskiej statystyki. W ciągu pięćdziesięciu lat twórczej pracy opublikował 74 prace autorskie (poza publicystyką), jeden przekład oraz kilkadziesiąt publikacji statystycznych GUS, których był Redaktorem Głównym.

S. Szulc przywiązywał wielką wagę do sztuki prezentacji danych statystycznych, tworząc w GUS swoistą ich szkołę przedstawiającą dane w tablicach, diagramach, kartogramach, formach graficznych.

Do jego głównych dzieł S. Szulca należą opracowania: *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Kongresowego* (Warszawa 1920), w którym autor poddał krytycznej ocenie zbiorów zestawień statystycznych o ludności zamieszka-

nej na terenach b. Królestwa Kongresowego w latach 1819, 1867, 1868, 1890–1913 oraz *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1895–1935* (Warszawa 1936), zawierające m.in. ogólny obraz ruchu naturalnego ludności na ziemiach polskich, urodzenia (żywe i martwe, poronienia, płęć noworodków, urodzenia wielorakie, sezonowość urodzeń, urodzenia ślubne i nieślubne), zgony, przyrost naturalny, stosunek liczby urodzeń i zgonów, miary ruchu naturalnego ludności i wszechstronną analizę potencjału demograficznego Polski.

Do ważniejszych prac S. Szulca z okresu międzywojennego należą: *Ludność Rzeczypospolitej w chwili obecnej* (Warszawa 1921) omawiający stan zaludnienia kraju po latach niewoli i po wydarzeniach I wojny światowej, *Majątek społeczny b. Królestwa Polskiego* (Warszawa 1922), *Statystyka urodzeń ludności żydowskiej w miastach* (Warszawa 1923), *Statystyka ewangelików w Polsce według spisu ludności 1921 r. i innych źródeł* (Warszawa 1925), praca *Względna nadwyżka urodzeń chłopców w czasie wojny i po wojnie* (Warszawa 1925), *Dawne tablice wymieralności Królestwa Polskiego i miasta Warszawy* (Warszawa 1928), *Małżeństwa, urodzenia i zgony w województwach południowych. Dane ogólne za lata 1919–1925* (Warszawa 1928), *Ocena krytyczna wyników spisu gospodarstw wiejskich z dnia 30 IX 1921 roku* (Warszawa 1928), *Tablice wymieralności województw poznańskiego i pomorskiego 1922 roku* (Warszawa 1928), *Ludność Polski według wieku w latach 1927–1928 i 1929* (Warszawa 1930), *Miary przyrostu naturalnego Polski* (Warszawa 1931), *Polskie tablice wymieralności 1927 roku* (Warszawa 1931), *O przyroście ludności Polski w okresie od roku 1921 do 1931* (Warszawa 1932), *Dokładność rejestracji urodzeń i zgonów* (Warszawa 1936).

W pierwszym powojennym opracowaniu *Polska 1939–1945* (wyd. 1945 r.) prof. S. Szulc przedstawił przez pryzmat statystyki obszarowy i ludnościowy rachunek strat i zysków państwa polskiego. Zakładał w tym opracowaniu, że „gdy wszystkie ruchy ludnościowe zostaną zakończone, ludność Polski Odrodzonej – w założeniu całkowitego wysiedlenia Niemców – wyniesie 22–23 miliony.” Trafność tego szacunku Profesora potwierdził sumaryczny spis ludności przeprowadzony przez GUS 14 lutego 1946 roku.

Do ważniejszych prac z okresu powojennego S. Szulca w zakresie demografii należą artykuły: *Przełom w sytuacji demograficznej europejskiego kręgu kulturalnego* („Problemy”, nr 3 z 1946 r.), *Urodzenia w Polsce w czasie wojny* („Problemy” nr 15 z 1946 r.), *Demografia i statystyka w służbie gospodarki socjalistycznej* („Przegląd Statystyczny” nr 1/2 z 1954 r.), *Starzenie się społeczeństw ludzkich* („Przegląd Statystyczny”, nr 3 z 1955 r.), *Zagadnienie przedłużenia życia ludzkiego w oświetleniu demografii* („Przegląd Statystyczny”, nr 2 z 1955 r.), *Wzrost i waga młodzieży szkół wyższych w Warszawie w roku 1946* („Przegląd Statystyczny” nr 1/2 z 1946 r.), *Dbajmy o rezerwy siły roboczej* („Przegląd Zagadnień Socjalnych” nr 3 z 1956 r.).

S. Szulc uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Ludnościowym w Rzymie (30 VIII–10 IX 1954 r.), z którego zdał sprawozdanie na łamach *Przegląd Zagadnień Socjalnych* (nr 10 z 1954 r.) i *Nauki Polskiej* (nr 1 z 1955 r.). Podczas tego Kongresu Profesor wygłosił przemówienie publikowane w *Ekonomiście* (nr 4 z 1954 r.).

S. Szulc wziął też udział m.in. w Walnym zgromadzeniu członków Międzynarodowej Unii Badania naukowego Zagadnień Ludnościowych, które opisał w *Przeglądzie Statystycznym* (nr 2 z 1955 roku).

W 1955 roku S. Szulc został redaktorem głównym *Przeglądu Statystycznego*.

W ostatnim opracowaniu wydanym w roku 1956 – *Umieralność niemowląt* S. Szulc przedstawił rozważania o metodzie mierzenia umieralności niemowląt i dynamice obniżenia zgonów niemowląt na świecie.

Swój wielki dorobek w dziedzinie badań statystyki ludnościowej i demografii S. Szulc próbował u schyłku życia podsumować w pracy o demografii (podręczniku na wzór *Metod Statystycznych*). Niestety nie ukończył tego dzieła. Część przygotowywanej dużej rozprawy demograficznej zdążył opublikować w „*Przeglądzie Statystycznym*”.

Osiągnięcia prof. S. Szulca w dziedzinie statystyki są wynikiem wszechstronnej obserwacji badań statystycznych prowadzonych w GUS.

Profesor S. Szulc położył także ogromne zasługi dotyczące powołania i rozwoju specjalistycznej biblioteki statystycznej w GUS. Był jej pierwszym kierownikiem wyznaczonym przez prof. Józefa Buzka do założenia tej placówki jako zaplecza naukowego GUS.

S. Szulc nawiązał na początku lat 20. XX wieku kontakty z instytucjami zagranicznymi (m.in. z Ligą Narodów, British Library, Library of Congress) budując zbiory zagraniczne na podstawie wymiany bibliotecznej. Ambicją i dążeniem profesora S. Szulca było stworzenie biblioteki na wielką skalę, co mu się udało, gdyż w 1968 roku, już po śmierci S. Szulca, Biblioteka GUS została przekształcona w Centralną Bibliotekę Statystyczną, a dziś jest drugą co do wielkości w Europie specjalistyczną biblioteką statystyczną.

W uznaniu zasług Profesora w tej dziedzinie w 1989 roku Prezes GUS prof. Franciszek Kubiczek nadał Centralnej Bibliotece Statystycznej imię Stefana Szulca.

Stefania Zdrodowska, wieloletni kustosz Biblioteki, lapidarnie scharakteryzowała zasługi Profesora dla tej placówki: „Profesor Szulc, przystępując u boku Ludwika Krzywickiego do grona założycieli Głównego Urzędu Statystycznego, objął w roku 1918 zbiory pozostałe po biurach statystycznych zaborców, stwarzając podwaliny Biblioteki GUS jako biblioteki specjalistycznej. Biblioteką tą opiekował się aż do wybuchu drugiej wojny światowej, jako jej bezpośredni zwierzchnik również po reaktywowaniu Urzędu w roku 1945 już jako Prezes GUS, którym był do roku 1949. Profesor Szulc był uczonym na miarę światową, szeroko znanym i cenionym zarówno w kraju jak i za granicą, człowiekiem o niezwykle rozległych zainteresowaniach i horyzontach. Toteż powziął On plan rozbudowy Biblioteki GUS na miarę europejską, nie zasklepiając się w ciasnym kręgu samej statystyki, lecz usiłując dać Bibliotece podbudowę ekonomiczno-społeczną. Ambicją

i dążeniem Profesora Szulca i kierownictwa GUS było nadanie Głównemu Urzędowi Statystycznemu jak najbardziej naukowego charakteru, charakteru instytutu naukowego. Toteż pod kątem potrzeb i zadań tak pojętego urzędu widział Profesor gromadzenie zbiorów bibliotecznych. Jeżeli dziś GUS może się poszczycić swoją biblioteką, która zajęła jedno z czołowych miejsc wśród warsztatów pracy naukowej w Polsce, to zawdzięcza to w dużej mierze Profesorowi Szulcowi. Po wystąpieniu z GUS, jako członek Komitetu Bibliotecznego, którego zadaniem jest współpraca z Dyrekcją Biblioteki głównie w zakresie uzupełnienia zbiorów, służył nam radą i pomocą. Również w ostatnich latach swojego życia, gdy usunął się z życia publicznego i poświęcił się całkowicie pracy naukowej, gdy był już tylko naszym Czytelnikiem – nie przestał interesować się poziomem i doбором księgozbioru Biblioteki, współpracując z nami w tym zakresie. Nie szczędził nikomu miłego uśmiechu, dobrego słowa, a nade wszystko cennej rady, o którą każdy z pracowników Biblioteki mógł się do Niego zwrócić, czy to w dziedzinie doboru wydawnictw, czy też poradnictwa bibliograficznego lub organizacji pracy bibliotecznej.”

Prof. S. Szulc zmarł 12 października 1956 r. w Warszawie.

S. Szulc był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (przed wojną) i Orderem Odrodzenia Polski IV kl. (po wojnie).

Był mężem Ireny Szulc z domu Fryde.

21 czerwca 1982 roku w Głównym Urzędzie Statystycznym – w 100-lecie urodzin i 25-lecie zgonu Stefana Szulca – odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk poświęcone osobie i twórczości naukowej Profesora. Podczas sesji Prof. Kazimierz Romaniuk wraz z żoną Felicją przedstawili dorobek Profesora opublikowany w GUS, dr Stanisław Róg scharakteryzował całe życie naukowe Profesora S. Szulca, a część jego uczniów wspominała Go jako opiekuna na Uniwersytecie Warszawskim (Jerzy Holzer, Zbigniew Smoliński).

Źródła

Akta osobowe z Centralnego Archiwum GUS.

Bibliografia wydawnictw GUS 1918–1968. Warszawa 1968.

Górska J., *Bibliografia prac prof. dr Stefana Szulca*. Warszawa 1978.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej; Centralne Archiwum GUS.

Łazowska, B., *90 lat Biblioteki GUS w służbie statystyki polskiej – misja, ludzie, zadania*. Warszawa 2009.

Mantorska, T., *Pamięci profesora Stefana Szulca – w setną rocznicę urodzin*, „Wiadomości Statystyczne” 1982 nr 8 s. 37–38.

Romaniuk K., *Stefan Szulc*, „Nauka Polska” 1956 nr 4 s. 236–237.

Róg S., *100-lecie urodzin profesora Stefana Szulca*, „Wiadomości Statystyczne” 1981 nr 11 s. 1–4.

Sylwetki Statystyków Polskich. Warszawa 1993.
Sylwetki Statystyków Polskich. Warszawa 1998.
Statystycy Polscy, Warszawa 2013.
Zdrodowska S., *Stefan Szulc*, „Bibliotekarz” 1956 nr 10 s. 311–312.

BOŽENA ŁAZOWSKA

Tadeusz TOCZYŃSKI (1949–2016)

Tadeusz Toczyński, ekonomista, statystyk, prezes GUS od 5 I 1996–27 IV 2006, urodził się 21 grudnia 1949 roku we wsi Walim w powiecie łosickim w rodzinie chłopskiej. Był synem Feliksa i Sabiny Waszczuk. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego w Łosicach w latach 1968–1974 studiował w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie uzyskując tytuł magistra ekonomii. W 1969 roku wstąpił do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL). Od marca do października 1974 roku pracował jako instruktor kulturalno-oświatowy w Urzędzie Dzielnicowym Warszawa Praga-Południe.

1 X 1974 roku Tadeusz Toczyński rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym w Departamencie Przemysłu, gdzie zajmował się prowadzeniem badań i analiz kształtowania się cen w przemyśle, indeksami cen, badaniem czynników rozwoju przemysłu oraz porównaniami międzynarodowymi w tym zakresie. W latach 1976–1977 opracował na zlecenie Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju kartotekę zakładów przemysłowych w 1975 roku, a w latach 1977–1979 współpracował z Instytutem Ekonomiki Przemysłu Akademii Ekonomicznej w Katowicach przy opracowaniu tematu badawczego „Metodyka badania wydajności pracy w przemyśle”.

W 1980 roku Tadeusz Toczyński otworzył przewód doktorski w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Jednocześnie opracowywał na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego temat zlecony „Metody oceny efektywności gospodarowania w przemyśle”.

1 listopada 1980 roku został naczelnikiem Wydziału Techniki w Departamencie Przemysłu, po czym od 10 listopada 1980 do 31 marca 1982 roku pracował jako ekspert w Sekretariacie Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w Genewie opracowując informacje i raporty na temat krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Był w tym czasie m.in. autorem rozdziału 3 „Economic Survey of Europe 1981” („Przeglądu Gospodarczego Europy

1981”) omawiającego zmiany strukturalne w krajach o gospodarce planowanej centralnie. Od stycznia do marca 1983 roku ponownie pracował jako ekspert w Sekretariacie Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w Genewie.

Po powrocie do GUS w kwietniu 1982 roku Tadeusz Toczyński objął stanowisko specjalisty Wydziału Cen w Departamencie Przemysłu, a w listopadzie 1982 roku został naczelnikiem tego wydziału. Opracowywał wówczas kompleksowe analizy statystyczno-ekonomiczne, porównania międzynarodowe oraz badań ruch cen. W szczególności w tym okresie przygotował założenia merytoryczne i wdrożenie miesięcznego badania indeksów cen. Opracował również zasady urealniania dynamiki produkcji we współpracy z Urzędem Cen i Komisji Planowania celem synchronizacji badań i opracowywania danych o ruchu cen. W styczniu 1984 roku został mianowany wicedyrektorem Departamentu Przemysłu, a następnie – od stycznia 1988 roku – dyrektorem Departamentu Przemysłu i Postępu Naukowo-Technicznego.

W sierpniu 1987 roku Tadeusz Toczyński został sekretarzem Zespołu Problemowego Statystyki Ekonomicznej i Społecznej w Naukowej Radzie Statystycznej.

Od marca 1989 roku Tadeusz Toczyński piastował stanowisko dyrektora Departamentu Cen. Zorganizował od podstaw pracę tego nowego wówczas Departamentu, z sukcesem prowadził badania w zakresie statystyki cen, w tym monitoring dekadowy. W 1989 roku opublikował w wydawnictwie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Łodzi pracę *Kompleksowa analiza działalności przedsiębiorstwa przemysłowego*.

W okresie 9 II 1990–14 III 1992 roku Tadeusz Toczyński był wiceprezesem GUS nadzorującym statystykę cen, handlu, systemów klasyfikacyjnych, sieci informatycznych oraz współpracę międzynarodową (szczególnie z ONZ, EWG, EUROSTAT). Koordynował także prace programu PHARE. Doprowadził do reformy struktur organizacyjnych informatyki i wprowadził nowe technologie przetwarzania danych. Nadzorował także wdrożenie nowoczesnej technologii statystyki handlu zagranicznego wykorzystującej dokument SAD.

Od lipca 1992 do grudnia 1995 roku Tadeusz Toczyński pełnił funkcję Prezesa Zarządu CREDITREFORM Polska Sp. z o.o.

5 stycznia 1996 roku Tadeusz Toczyński został powołany przez Prezesa Rady Ministrów na stanowisko Prezesa GUS na 6-letnią kadencję. Podczas tej kadencji wdrożył autorski program reorganizacji i modernizacji statystyki publicznej ze szczególnym uwzględnieniem bazy informatyczno-technicznej oraz unowocześnienia i demokratyzacji dostępu do danych statystycznych. Uczestniczył we wszystkich programach dostosowawczych i integracyjnych statystyki polskiej ze statystyką Unii Europejskiej, w tym w procesach akcesyjnych do UE, a także w pracach Biura Konferencji Statystyków Europejskich, pełniąc funkcję jednego z jej wiceprzewodniczących.

Był inicjatorem rozszerzenia dostępu urzędów statystycznych krajów kandydujących do Europejskiego Systemu Statystycznego, w skład którego wchodzi jedynie

urzędy statystyczne krajów członkowskich UE. Skutkiem tej inicjatywy było zaproszenie krajów kandydujących do współpracy nad programem EUROSTATU na lata 2003–2007.

Tadeusz Toczyński był członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, autorem kilkudziesięciu referatów i opracowań prezentowanych podczas konferencji i zebrań europejskich dotyczących statystyki. Do ważniejszych tego typu publikacji należy *Wystąpienie prezesa GUS Tadeusza Toczyńskiego na konferencji w Wilnie* („Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 12).

Tadeusz Toczyński należał do aktywnych członków Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (Prezes Koła PTE w GUS) oraz był członkiem Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

8 stycznia 2002 roku prezes Rady Ministrów powołał Tadeusza Toczyńskiego na drugą, 6-letnią kadencję (2002–2008). W 2002 roku Tadeusz Toczyński przeprowadził Narodowy Spis Ludności i Mieszkań połączony z Powszechnym Spisem Rolnym. Był autorem kilkudziesięciu opracowań dotyczących głównie statystyki przemysłu, handlu zagranicznego, cen i organizacji statystyki. Jako prezes GUS zasłużył się utworzeniem nowatorskich rozwiązań metodycznych i organizacyjnych w zakresie statystyki gospodarczej i cen, realizacją autorskiego programu reorganizacji i modernizacji technicznej statystyki publicznej, unowocześnieniem systemu zarządzania oraz umacniania relacji z respondentami i użytkownikami informacji statystycznych. Koordynował działania integracyjne i dostosowawcze statystyki publicznej do wymogów Unii Europejskiej, inicjował współpracę bilateralną GUS z instytucjami statystycznymi innych krajów.

Tadeusz Toczyński był wielokrotnym przedstawicielem statystyki publicznej na posiedzeniach Statystycznego Komitetu Programowego (SPC) i plenarnych sesjach Europejskiego Komitetu Doradczego ds. Informacji Statystycznej w Sferze Ekonomicznej i Społecznej (CEIES) w Luksemburgu.

Tadeusz Toczyński był przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego Głównego Urzędu Statystycznego w latach 1996–2006. W tym okresie pod jego kierunkiem Urząd wydał ponad 3000 publikacji statystycznych, w tym *Roczniki Statystyczne RP*, *Małe Roczniki Statystyczne Polski*, serie roczników branżowych, analizy, studia i informacje statystyczne, setki wydawnictw z analizami Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 i Powszechnego Spisu Rolnego 2002 itp.

Do najważniejszych artykułów opublikowanych przez Tadeusza Toczyńskiego w czasopiśmie naukowych należą: *Statystyka polska częścią składową Europejskiego Systemu Statystycznego* („Wiadomości Statystyczne” 2004, nr 5), *National census of population and housing 2002 in Poland* („Polish Population Review” 2003, nr 22), *Statystyka w procesie rozwoju społeczeństwa informacyjnego* („Wiadomości Statystyczne” 2002, nr 10), *Współdziałanie służb statystyki publicznej z pracownikami nauki w Polsce* („Wiadomości

Statystyczne” 2000, nr 6), *Relacje między organami władzy i służbami statystyki publicznej* („Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 6), *Przebieg spisu próbnego przed NSP* („Wiadomości Statystyczne” 2000, nr 10), *Tradition and the future of the Polish statistics* („Statistics in Transition” 1998, vol. 3, nr 4).

W 2002 roku ukazało się pod redakcją Tadeusza Toczyńskiego i Zbigniewa Strzeleckiego dzieło *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002: wybór pism demografów*, trudne do przecenienia źródło do badań spisowych w Polsce.

27 kwietnia 2006 roku został odwołany ze stanowiska prezesa GUS przez premiera Kazimierza Marcinkiewicza.

W latach 2007–2015 Tadeusz Toczyński pracował w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym w Warszawie. W tym okresie pracował nad dwoma węzłowymi programami badawczymi: „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej; program wieloletni 2005–2009” oraz „Konkurencyjność Polskiej Gospodarki w Warunkach Globalizacji i Integracji Europejskiej; program wieloletni 2011–2014”. Wynikiem tych prac były opublikowane współautorsko cztery ważne monografie: *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. Zrównoważenie polskiego rolnictwa w świetle danych statystyki publicznej* (Warszawa 2008), *Zagadnienie produktywności, regionalnego różnicowania nakładów pracy i kredytowania produkcji rolniczej w świetle Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa* (Warszawa 2008), *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym* (Warszawa 2009) oraz *Zagadnienie produktywności w strategiach rozwoju i jej pomiar w odniesieniu do gospodarstw zrównoważonych* (Warszawa 2011).

Z okresu pracy Tadeusza Toczyńskiego w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym w Warszawie pochodzą też opracowane przez niego współautorsko publikacje: *Kapitał intelektualny Mazowsza – badanie potencjału regionu* (Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2015) i *Analiza regionalna przedsiębiorstw w zakresie zapotrzebowania na zawody związane z zieloną gospodarką, w tym zielone miejsca pracy w województwie podlaskim* (Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, 2011).

Tadeusz Toczyński znał biegle język angielski i rosyjski.

Był żonaty, miał dwóch synów: Dariusza (ur. 1976 r.) i Michała (ur. 1984 r.).

Tadeusz Toczyński był odznaczony m.in.: Srebrnym Krzyżem Zasługi, srebrną odznaką „Za zasługi dla statystyki”, brązowym medalem „Za zasługi dla obronności kraju”.

Zmarł 3 czerwca 2016 roku w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Konstancynie nad Bugiem.

Źródła

Akta osobowe z Centralnego Archiwum GUS (syg. KS-120).

Łazowska B., *Bibliografia Wydawnictw GUS*, Warszawa 1996.

Wykaz 2000 osób sprawujących władzę w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa: Presspublica, 1997.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca.

Statystyka Polski. Wczoraj i dzisiaj, Warszawa 2017.

Tadeusz Toczyński [nekr.], „Gazeta Wyborcza” nr z dn. 7 VI 2016 r.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Andrzej TOMASZEWICZ (1938–1991)

Andrzej Tomaszewicz urodził się 17 kwietnia 1938 roku w Bydgoszczy, zmarł 24 kwietnia 1991 roku w Łodzi.

W 1950 roku ukończył szkołę podstawową, a w roku 1953 uzyskał świadectwo dojrzałości jako absolwent Technikum Finansowego w Radomiu. Studia w zakresie ekonometrii i statystyki odbył w latach 1954–1957 na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS w Warszawie. Studia matematyczne rozpoczął w roku 1960 na Uniwersytecie Warszawskim. Kontynuował je w latach 1960–1965 na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii UŁ, specjalizując się w zakresie rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. Rada Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ w roku 1971 nadała mu stopień doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy *Stochastyczna struktura modeli popytu konsumpcyjnego*, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Władysława Welfe. W roku akademickim 1974/75 odbył staż naukowo-dydaktyczny na University of North Carolina w Chapel Hill (USA) u prof. Normana Johnsona. Ta sama Rada Wydziału nadała mu w 1985 roku stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie ekonometrii na podstawie rozprawy *Jednorównaniowe modele ekonometryczne przy nieklasycznych założeniach*. W roku 1986 został docentem, a w 1990 profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Łódzkiego.

Prace na uniwersytecie rozpoczął w roku 1965 w Katedrze Ekonometrii Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ, początkowo jako asystent stażysta, a od roku 1966 asystent. W latach 1967–1971 odbył studia doktoranckie, prowadząc równolegle zajęcia dydaktyczne. W latach 1971–1986 był adiunktem w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ, gdzie stworzył Pracownię Obliczeń Numerycznych, którą kierował od roku 1978 do 1990. Był organizatorem i od roku 1990 kierownikiem Zakładu Badań Operacyjnych w tym instytucie, współtwórcą kierunku cybernetyki ekonomicznej i informatyki, inicjatorem komputeryzacji nauczania przedmiotów ilościowych na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ.

Organizował i osobiście wykonywał wiele prac związanych z programowaniem komputerów – od GIER poprzez ODRY po mikrokomputery. Był autorem ponad 200 programów i procedur komputerowych, w tym systemu układania siatki zajęć dydaktycznych na potrzeby Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ.

Był opiekunem 25 prac magisterskich i wypromował 3 doktorów.

Poza szkolnictwem wyższym w latach 1957–1960 pracował w charakterze ekonomisty w Zakładach Wytwórczych Lamp Elektronowych w Warszawie.

Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN (1987–1991), członkiem PTS, w latach 1988–1990 przewodniczącym Łódzkiego Oddziału tego Towarzystwa, od 1980 roku członkiem kolegium redakcyjnego, redaktorem działowym „Przeglądu Statystycznego”, członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego oraz Bernoulli Society of Mathematical Statistics and Probability.

Głównym przedmiotem badań Andrzeja Tomaszewicza były metody ekonometryczne, które określają zależności między zjawiskami ekonomicznymi i społecznymi. Opisywane są one za pomocą równania lub układu równań.

Model ekonometryczny, obok formalizacji badanych relacji między zjawiskami ekonomiczno-społecznymi, zawiera szereg założeń opisujących, jaki jest związek między parametrami tych relacji a danymi empirycznymi, którymi dysponuje badacz. Są to założenia o stochastycznej strukturze modelu.

Tezy te dotyczą na ogół parametrów strukturalnych modelu i związane są z ich estymacją lub weryfikacją hipotez statystycznych dotyczących ich wielkości. Estymacja parametrów strukturalnych lub weryfikacja odpowiednich hipotez może być ostatecznym celem badania ekonometrycznego, może też być tylko etapem, którego wyniki służą predykcji lub symulacji badanych zjawisk.

Formułowane wnioski zależą od przyjętej procedury wnioskowania ekonometrycznego. Zagadnienie wyboru optymalnej procedury wnioskowania było między innymi kluczowym problemem metodologii badań ekonometrycznych, którym zajmował się Andrzej Tomaszewicz. Optymalność procedury zależy, przy wybranym kryterium optymalności (jest nim na ogół efektywność estymatora lub moc testu), od zbioru przyjętych założeń. Dana procedura może jednak okazać się wysoce nieoptymalna (nieefektywna), gdy któreś z założeń nie jest spełnione. Przy wyborze procedury należy więc zabezpieczyć w takim przypadku możliwość efektywnego wnioskowania. Niezwykle ważną rolę Andrzej Tomaszewicz podkreślił w monografii *Jednorównaniowe modele ekonometryczne* (1985), jaką odgrywa weryfikacja przyjętych założeń, którą należy traktować jako integralną część wnioskowania ekonometrycznego.

Model ekonometryczny można zapisać w postaci układu równań

$$y_t = f_t(x_{t1}, x_{t2}, \dots, \varepsilon_t) \quad t=1, 2, \dots, n$$

wiążącego wartości obserwowalnej zmiennej y_t z wartościami k zmiennych objaśniających x_{tj} oraz składnika losowego ε_t . Zgodnie z przyjętą tradycją wielkości x_{tj} , y_t , ε_t traktuje się jako elementy macierzy X, y, ε .

Sformułował 10 założeń dotyczących modelu ekonometrycznego: stabilność, liniowość, x_{tj} nie są losowe, rząd macierzy elementów x_{tj} jest mniejszy od n , wartość oczekiwana składnika losowego ε jest zerowa, brak autokorelacji, homoskedastyczności, wektor losowy ε ma n -wymiarowy rozkład normalny, informacje z próby są jedynymi danymi służącymi estymacji f_t , macierz S jest nieosobliwa.

Podał wiele propozycji weryfikacji tych założeń.

Statystyki testów ekonometrycznych są na ogół funkcjami wektora reszt empirycznych $e = y - Xa$, gdzie a jest estymatorem a , otrzymanym klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (kmin) $a = (X^T X)^{-1} X^T y$.

Większość znanych statystyk testów ekonometrycznych została skonstruowana przez analogię do najbardziej popularnych testów opartych na założeniu, że dana próba jest próbą prostą, to znaczy zmienne są niezależne i mają ten sam rozkład.

Jeśli hipoteza alternatywna dopuszcza zależność, zakłada się zwykle, że rozkłady zmiennych są jednakowe. Na odwrót, weryfikując hipotezę o jednorodności rozkładów zakłada się niezależność. Tego rodzaju analogia dla przypadku modelu ekonometrycznego jest niemożliwa bez dopuszczenia pewnego błędu. Wiadomo, że przy spełnieniu klasycznych założeń elementy wektora e_1, e_2, \dots, e_n nie są niezależne, ani nie mają tego samego rozkładu.

Andrzej Tomaszewicz w konstrukcji testów ekonometrycznych przedstawił trzy podejścia:

1. Ponieważ ze wzrostem próby zarówno zależności między resztami e_t maleją, jak i różnice w wariancji ich rozkładów maleją, zatem dla dostatecznie dużych n błąd spowodowany faktem, że e_t są zależne i heteroskedastyczne jest dowolnie mały. Uzasadnia to stosowanie analogicznych statystyk, jak dla testów próby prostej. Autorzy propozycji takich testów ograniczają się zwykle do dowodu asymptotycznej równoważności obu statystyk, rezygnując z oceny błędu w przypadku małych prób.
2. Przekształcenie reszt e_1, e_2, \dots, e_n na reszty ortogonalne.
3. Autor propozycji testu stara się znaleźć lub przynajmniej oszacować rozkład statystyki testu. W przypadku klasycznych testów t lub F rozkład sprowadza się do znanego rozkładu.

Andrzej Tomaszewicz przeprowadził szeroką analizę dotyczącą wyboru testów ekonometrycznych. Gdy rozkład jest znany, do celów praktycznych wystarczą tablice, choć często wygodniej jest (szczególnie w obliczeniach komputerowych) skorzystać z formuł aproksymacyjnych. Jeśli rozkład dokładny nie jest tablicowany (lub algorytm niedostępny), warto wiedzieć, przynajmniej w przybliżeniu, jaki popełnia się błąd stosując rozkład „zastępczy”.

Testy oparte na statystykach nieparametrycznych należą do najprostszych metod weryfikacji klasycznych założeń. Statystyki nieparametryczne mają tę zaletę, że są niezależne od rozkładu zmiennych, na podstawie których są liczone. To stwierdzenie jest jednak prawdziwe tylko w odniesieniu do próby prostej, ewentualnie reszt ortogonalnych. Statystyka oparta na resztach e_t własności tej oczywiście w ogólnym przypadku nie ma. Niezależność statystyki od rozkładu zmiennej czyni ją odporną zarówno na obserwacje nietypowe, jak i rozkłady „z długim ogonem”.

W swoich badaniach Andrzej Tomaszewicz dążył do wskazań aplikacyjnych rozważanych metod.

W badaniach ekonometrycznych, opartych zwykle na nielicznej próbie, spośród wielu możliwych hipotez alternatywnych na ogół wybiera się pewną jednoparametrową klasę hipotez zawierających hipotezę H_0 .

Dla testów autokorelacji jest to model z autoregresją pierwszego rodzaju składników losowych.

Dla testów heteroskedastyczności sformułować można pewne klasy jednoparametrowych modeli heteroskedastyczności.

Dla testów liniowości problem jest bardziej złożony, gdyż nieliniowość może przybierać różne formy. Najprostszą alternatywą modelu liniowego wydaje się być model paraboliczny (kwadratowy). Testy stabilności parametrów modelu związane są z postacią uogólnienia na model z niestabilnymi parametrami. Najczęściej hipotezy alternatywne określają skokowe lub ciągłe zmiany parametrów.

Najtrudniej wybrać hipotezy alternatywne dla normalności rozkładu składnika losowego. Mogą one opisywać szczególne przypadki rozkładów asymetrycznych (np. rozkład logarytmiczno-normalny) lub ogólne – rozkłady Fishera. Najpopularniejsze jednak są rozkłady alternatywne opisujące możliwości pojawienia się obserwacji nietypowych – rozkłady z „długim ogonem” (*heavy tailed*) oraz mieszanki rozkładów.

Weryfikację spełnienia warunków pobocznych w badaniach praktycznych stosuje się rzadko. W tym przypadku hipotezy alternatywne są dobrze określone.

Do najistotniejszych osiągnięć profesora należą:

– metody wyznaczania rozkładów statystyk nieparametrycznych,

- opracowanie metod symulacji do wyznaczania wartości krytycznych testów ekonometrycznych,
- metody badania mocy i efektywności testów ekonometrycznych.

Andrzej Tomaszewicz zajmował się zastosowaniem teorii zasobów i uzyskał interesujące wyniki dotyczące optymalizacji zasobów w warunkach niepewności.

Profesor A. Tomaszewicz w środowisku naukowym spełniał również ważną funkcję eksperta doradcy w sprawach metodologii badań empirycznych, w tym także życzliwego konsultanta prac przygotowywanych na stopień lub tytuł naukowy. Trudno byłoby wyliczyć, jak wiele osób, nie tylko reprezentujących ekonomistów, ale socjologów, przyrodników, lekarzy, konsultowało z nim programy naukowe bądź wyniki eksperymentów.

Andrzej Tomaszewicz od początku swej pracy na Uniwersytecie Łódzkim nieprzerwanie prowadził zajęcia ze studentami. Był jednym ze współtwórców i filarów kierunku Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka. Prowadził różnorodne, wymagające specjalistycznej wiedzy, stale urozmaicane zajęcia dydaktyczne. Należały do nich wykłady kursowe z: algebry liniowej, teorii ekonometrii, teorii i prognoz, metod numerycznych, a ostatnio mikrokomputerów i ich zastosowań. Zajęcia te cieszyły się szczególnym zainteresowaniem studentów. Był inicjatorem komputeryzacji nauczania przedmiotów ilościowych. Brał udział w opracowaniu skryptów oraz monografii mających charakter akademickich podręczników (np. *Metody ekonometryczne*, PWE 1977).

Przez cały czas pracy zawodowej był niestrudzonym organizatorem badań naukowych, głównie w ramach dużych programów badawczych. Wyrazem uznania dla jego pozycji naukowej było powierzenie Andrzejowi Tomaszewiczowi na trzy kadencje funkcji sekretarza naukowego w programach resortowych, a także w Centralnym Programie Badań Podstawowych, promującym rozwój badań ekonometrycznych. W tym charakterze położył on ogromne zasługi dla problematyki modelowania i prognozowania ekonometrycznego wszystkich liczących się ośrodków naukowych w kraju i utrzymania wysokiego poziomu naukowego prac w programie. Jego też główną zasługą było przeprowadzenie w ramach programu „rewolucji mikrokomputerowej”, w rezultacie której nastąpiło radykalne unowocześnienie metod prac badawczych zarówno teoretycznych (symulacja komputerowa), jak i empirycznych.

Profesor był laureatem wielu nagród za działalność naukową (m.in. Ministerstwa Edukacji Narodowej, Prezesa GUS, Rektora UŁ). Odznaczony Złotą Odznaką UŁ (1986), medalem „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki” (1987), Złotym Krzyżem Zasługi (1990).

Był autorem lub współautorem ponad 150 prac naukowych, w tym około 70 opublikowanych w postaci monografii, artykułów oraz referatów konferencyjnych. Aktywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym publikując liczne prace w języku angielskim, a także rosyjskim. Systematycznie brał udział w konferencjach krajowych oraz międzynarodowych.

Wybrane publikacje Andrzeja Tomaszewicza:

Analiza regresji na maszynie cyfrowej GIER (ZNUŁ, Ser. III, 1968, z. 19), *Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych* („Zeszyt Metodologiczny GUS” 1972, nr 29), *Momenty odwrotności zmiennej losowej o uciętym rozkładzie normalnym* („Przegląd Statystyczny” 1974, nr 21), *Numerical Evaluation of the Efficiency of Estimation Methods for the Models with Autocorrelation* („Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ”, Ser. D, z. 8, 1975), *O poprawce Yatesa dla małych prób* („Przegląd Statystyczny” 1977, nr 24), współautor *Ekonometryczne modele rynku. Estymacja – Prognozy – Symulacje* (t. 1, 1977, t. 2, 1978), współautor skryptu *Przepływy międzygałęziowe, elementy teorii* (1979), *Jednorównaniowe modele ekonometryczne przy nieklasycznych założeniach* (1985), *Testy ekonometryczne* (1993).

CZESŁAW DOMAŃSKI

Stanisław Czesław

TRYBUŁA

(1932–2008)

Stanisław Czesław Trybuła urodził się 2 stycznia 1932 roku w Rafałówce (Ukraina). Do gimnazjum i liceum uczęszczał w Rypinie. Maturę zdał w 1950 roku jako ekstern w Liceum im. Kopernika w Toruniu. W tym samym roku rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po ukończeniu tam studiów I stopnia, przeniósł się na studia II stopnia do Wrocławia. Dyplom magistra, na podstawie pracy z teorii gier przygotowanej pod opieką H. Steinhausa (1887–1972), uzyskał w 1955 roku. Doktoryzował się w 1960 roku na podstawie rozprawy o minimaksowej estymacji, której promotorem był H. Steinhaus. Wyniki zawarte w doktoracie opublikował w „Zastosowaniach Matematyki” i „Annals of Mathematical Statistics”. W latach 1959–1968 pracował w Katedrze Matematyki Politechniki Wrocławskiej, z przerwą w roku akademickim 1962/63 na studia uzupełniające w Londynie. W czasie pobytu w University College w Londynie pracował z M. S. Bartlett (1910–2002).

Stanisław Trybuła habilitował się w 1968 roku na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie rozprawy *Plany sekwencyjne i zmienne losowe*. Po habilitacji został kierownikiem Zakładu Teorii Sterowania w Instytucie Automatyki Systemów Energetycznych (1 X 1968–31 I 1971), a następnie zastępcą dyrektora ds. badań podstawowych (2 II 1971–30 IX 1972). Do pracy na Politechnice Wrocławskiej wrócił w 1972 roku (1 II 1972) i został kierownikiem Zakładu Statystyki Matematycznej (1 X 1972–30 IX 1975). Od 1 października 1972 do 30 września 1975 roku był również kierownikiem Studium Doktoranckiego w Instytucie Matematyki Politechniki Wrocławskiej, a od 1 października 1973 do 30 września 1984 roku zastępcą dyrektora tego Instytutu ds. kształcenia kadr. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1973 roku, a profesora zwyczajnego w 1988 roku. Na emeryturę przeszedł 30 września 1998 roku.

Zainteresowania naukowe Stanisława Trybuły początkowo koncentrowały się na teorii gier i często do tej tematyki wracały. Jednak najwięcej twórczych rezultatów uzyskał

w teorii prawdopodobieństwa i statystyce matematycznej, a także w modelowaniu matematycznym w technice, które związane było ze sterowaniem złożonymi systemami energetycznymi, np. obejmującymi kraje RWPG. Między innymi rozwiązał problem identyfikacji i optymalnego sterowania połączonymi systemami energetycznymi oraz zagadnienia bayesowskiego i minimaxowego sterowania. Najwyżej cenił sobie rezultaty uzyskane w zagadnieniach estymacji i analizy sekwencyjnej.

W ostatnich kilkunastu latach życia S. Trybuła zajął się teorią gier czasowych, którym poświęcił ponad 30 publikacji i 2 książki (wspólne ze swoim uczniem T. Radzikiem). Nazwa gry czasowe obejmuje sytuacje konfliktowe, w których każda z dwóch antagonicznych stron musi wybrać najlepszy dla siebie moment podjęcia decyzji, przy czym im szybciej, tym większa szansa zaskoczenia przeciwnika, ale im później, tym lepsza informacja, pozwalająca na podjęcie bardziej skutecznego działania. Stanisław Trybuła z dużym powodzeniem poszukiwał optymalnych strategii dla każdej ze stron.

Analiza sekwencyjna, której poświęcał wiele uwagi, została stworzona przez Abrahama Walda i Jakobiego Wolfowitza jako narzędzie do bardziej efektywnego sterowania jakością produkcji w czasie II wojny światowej. Niezależnie, co stało się powszechnie znane dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku, metody sekwencyjne rozwijał i stosował Alan Turing w Bletchley Park w czasie II wojny światowej. Wydaje się, że do badań o tej tematyce profesora S. Trybułę zainspirowała praca DeGroota z 1959 roku, w której rozpatrywany był problem wyznaczenia planów sekwencyjnych, efektywnych (w klasie planów nieobciążonych) w sensie nierówności Wolfowitza, w przypadku estymacji prawdopodobieństwa sukcesu w doświadczeniach Bernoulliego. Rezultaty badań nad wyznaczeniem efektywnych planów sekwencyjnych estymacji nieznanych parametrów oraz funkcji efektywnie estymowalnych dla procesów stochastycznych o przyrostach niezależnych z czasem ciągłym prof. S. Trybuła zawarł w monografii wydanej w 1968 roku w serii „Dissertationes Mathematicae”. Wyniki te były podstawą do uzyskania habilitacji w zakresie matematyki i inspiracją do dalszych badań w dziedzinie estymacji sekwencyjnej dla procesów stochastycznych. Tematyką tą zainteresował swoich doktorantów i sam wracał do problematyki sekwencyjnej estymacji, stawiając kolejne zadania poszerzające zakres stosowalności tych metod.

Drugą grupą zagadnień, którym S. Trybuła poświęcił wiele uwagi, jest problem wyznaczenia minimaksowych procedur. Zagadnienia te są związane z podejściem bayesowskim w teorii decyzji. Jednym z ważniejszych zagadnień w tej dziedzinie jest wyznaczenie estymatorów bayesowskich i minimaksowych. Rezultaty w tym zakresie publikował przez cały czas swojej aktywności naukowej. Jedną z pierwszych prac Stanisława Trybuły, opublikowana w 1958 roku, dotyczyła estymacji minimaksowej parametrów rozkładu wielomianowego. Ostatnia, opublikowana w 2003 roku, poświęcona jest minimaksowej predykcji. Ważniejsze swoje rezultaty z tej tematyki zawarł w drugiej monografii opublikowanej w 1985 roku w serii „Dissertationes Mathematicae”.

Profesor Stanisław Trybuła wypromował 14 doktorów, których lista wraz z tytułami rozpraw opublikowana jest w pracy z 2009 roku K. J. Szajowskiego, *Stanisław Czesław*

Trybuła (1932–2008). Pięć z tych dysertacji, autorstwa R. Magiery, M. Rutkowskiej, G. Lemiesza, R. Różańskiego i M. Wilczyńskiego, rozwiązuje ważne zagadnienia dotyczące wnioskowania statystycznego. Problematyka sterowania adaptacyjnego, a więc również bliska statystyce, to przedmiot doktoratu A. Grzybowski, Z. Porosińskiego i K. Szajowskiego. Matematyka przemysłowa była przedmiotem rozpraw A. Wojnara i M. Koszelnika. Pozostałe rozprawy doktorskie poświęcone były teorii gier czasowych.

Stanisław Trybuła dwukrotnie (w 1987 i 1972 roku) otrzymał nagrodę Polskiego Towarzystwa Matematycznego im. H. Steinhausa oraz trzykrotnie nagrodę państwową, zespołową z zakresu zastosowań matematyki do energetyki w 1973 roku, indywidualne drugiego stopnia w 1978 i 1986 roku. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP (1974) i medalem KEN (1985) oraz medalem Zasłużony Nauczyciel (1982).

Hobby Stanisława Trybuły były szachy i brydż. Grywał w turniejach, dwukrotnie zdobywając tytuł mistrza Polski w brydżu sportowym. Jest autorem systemu licytacji w brydżu.

Był żonaty z Zofią z domu Żmurko. Miał trzy córki: Iwonę (1957, matematyk), Ewę (1958, architekt) i Grażynę (1960, architekt).

Stanisław Trybuła zmarł 28 stycznia 2008 roku po długiej i ciężkiej chorobie. Został pochowany 2 lutego 2008 roku na cmentarzu Osobowickim (pole 129U2/87) we Wrocławiu.

Źródła

Duda R., *Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.

Grzybowski A., Porosiński Z. i Szajowski K. J., *Zagadnienia optymalnego sterowania w pracach Stanisława Trybuły*. Mat. Stosow. 2010, No. 11(52), s. 97–116. MR 2755714.

Seifert B., Achmatowicz S., *Trybuła transfers*, w: *Encyklopedia Brydża*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1996.

Jassem K., *Wspólny język 2005 (polish standard)*. Magdalena Jassem, 2004.

Magiera R., Wilczyński M., *Wpływ profesora Stanisława Trybuły na rozwój teorii estymacji sekwencyjnej dla procesów stochastycznych*. Mat. Stosow. 2010, No. 11(52), 57–65. MR 2755712.

Radzik T., *Gry czasowe*. Mat. Stosow. (2010), No. 11(52), 67–96. MR 2755713.

Scherwentke P., Stawski P., Szajowski K. J., *Teoria identyfikacji systemów elektroenergetycznych w pracach Stanisława Trybuły*. Mat. Stosow. 2010, No. 11(52), s. 117–123. MR 2755715.

Szajowski K. J., *Stanisław Czesław Trybuła (1932–2008)*. Wiadom. Mat. 45 2009, No. 1, s. 119–131. MR 2561090.

Szajowski K., materiały z archiwum własnego.

KRZYSZTOF SZAJOWSKI

Stanisław Marcin ULAM (1909–1984)

Stanisław Marcin Ulam urodził się 13 kwietnia 1909 roku we Lwowie i tam zdobył wykształcenie. Jego ojciec Józef był adwokatem, a matka Anna z domu Auerbach córką przemysłowca. Była to zamożna, spolonizowana rodzina żydowska przybyła z Wenecji trzy pokolenia wcześniej. Po wybuchu I wojny światowej rodzina Ulamów przeniosiła się do Wiednia. W czasie wojny ojciec Ulama był oficerem sztabowym armii austriackiej i w związku z tym jego rodzina często podróżowała. Przez jakiś czas mieszkali w Ostrawie, gdzie Stanisław chodził do szkoły. Potem miał już wyłącznie nauczycieli prywatnych – podróżowali zbyt wiele, by mógł regularnie uczęszczać do szkoły. W roku 1918 Ulamowie powrócili do Lwowa. W roku 1919 dziesięcioletni Stanisław zdał egzaminy wstępne do VII Gimnazjum Kościuszki we Lwowie. Była to szkoła średnia, w której nauka trwała osiem lat. W roku 1927 zdał egzaminy maturalne i jesienią tegoż roku rozpoczął studia na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej. Studiował w grupie matematycznej. Na wykładach z teorii mnogości zetknął się z młodym, niedawno przybyłym z Warszawy, prof. Kazimierzem Kuratowskim, uczniem Sierpińskiego, Mazurkiewicza i Janiszewskiego. Od początku Ulam uczestniczył w prowadzonych przez Kuratowskiego dyskusjach aktywniej niż jego koledzy. Kuratowski szybko zaczął uważać go za jednego z lepszych studentów i często rozmawiał z nim po wykładach. W ten sposób, dzięki zachęce ze strony Kuratowskiego, rozpoczęła się jego kariera matematyka. Pomiedzy wykładami siedział na ogół w pokoju któregoś z wykładowców matematyki. W jednym z tych pokoi spotkał po raz pierwszy Stanisława Mazura, młodego asystenta na uniwersytecie. Mazur przyszedł tam, aby pracować z Orliczem, Nikliborcem i Kaczmarzem, którzy byli parę lat od niego starsi. Dzięki rozmowom z Mazurem Ulam zaczął poznawać zagadnienia analizy funkcjonalnej, rozwijane przez Banacha. Na początku drugiego semestru pierwszego roku studiów Kuratowski powiedział Ulamowi o pewnym zagadnieniu z teorii mnogości, dotyczącym przekształceń zbiorów. Ulamowi udało się rozwiązać ten problem i jego praca ukazała się w roku 1929 w „Fundamenta Mathematicae”, wiodącym polskim czasopiśmie matematycznym, którego redaktorem był Kuratowski.

Przed końcem pierwszego roku studiów Ulam napisał swoją drugą pracę, którą zamieścił również w „Fundamenta Mathematicae”. W bardzo długiej pracy, która ukazała się rok później, Alfred Tarski otrzymał ten sam rezultat. Gdy Kuratowski zwrócił mu uwagę, że wynika on z twierdzenia Ulama, Tarski wspominał o tym w przypisie. O zdarzeniu tym Ulam (1996, s. 61) napisał tak: „Z mojego młodzieńczego punktu widzenia było to małym zwycięstwem – uznaniem mojej matematycznej obecności”.

W roku 1932 Ulam został poproszony o wygłoszenie referatu na Międzynarodowym Kongresie Matematycznym w Zurychu. Po jego zakończeniu wraz z Kuratowskim i Knastrem zorganizowali sobie krótki wyjazd do Montreux. Wrócił do Polski, aby zdać zaległe egzaminy i napisać pracę magisterską. Ulam (1996, s. 76) wspomina:

Miałem wręcz patologiczną awersję do egzaminów. Przez ponad dwa lata nie przystępowałem do egzaminów, których zdanie było konieczne do przejścia na wyższy rok studiów. Moi profesorem byli tolerancyjni wiedząc, że piszę prace naukowe. Na koniec musiałem je zdać – wszystkie naraz.

Ostatnim rokiem akademickim czteroletnich regularnych studiów Ulama był rok 1930/31, ale ostatnie cztery egzaminy kursowe zdał dopiero w listopadzie i grudniu 1932 roku. Aby uzyskać dyplom, należało, oprócz złożenia wymaganych egzaminów kursowych, przedłożyć pracę dyplomową oraz zdać egzamin pisemny i ustny. Do podania Ulama skierowanego do Komisji Egzaminów Dyplomowych na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej dołączona była lista 12 jego prac, z których 9 już się wówczas ukazało drukiem. Praca dyplomowa Ulama nosiła tytuł *Z teorii produktów kombinatorycznych*. Jej opiekun, prof. Kazimierz Kuratowski tak ją ocenił:

Praca stanowi studium nad mało dotychczas zbadanym, a odgrywającym coraz ważniejszą w matematyce rolę, działaniem „produkowania”. Autor analizuje to pojęcie na tle zagadnień teorii mnogości, teorii grup, topologii, geometrii przestrzeni metrycznych, kombinatoryki, teorii miary w związku z rachunkiem prawdopodobieństwa. Ze względu na to, że autor wykazał całkowite opanowanie tematu, należytą znajomość odnośnej literatury, że ponadto praca zawiera szereg własnych rezultatów, że wreszcie autor stawia w tej pracy wiele interesujących problemów – uznaję niniejszą pracę dyplomową za celującą [w oryginale słowo celującą było podkreślone].

Tak swoją pracę magisterską wspomina Ulam (1996, s. 76):

[...] napisałem pracę magisterską na temat, który sam wymyśliłem. Pracowałem nad nim kilka tygodni, a potem spisałem wszystko w ciągu jednej nocy, od około dziesiątej wieczorem do czwartej nad ranem, na długich arkuszach papieru kancelaryjnego mojego ojca. Wciąż jeszcze mam ten rękopis.

Ostateczny ustny egzamin dyplomowy Ulam złożył 15 grudnia 1932 roku, z wynikiem celującym, przed Komisją w składzie Włodzimierz Stożek (przewodniczący), Antoni Łomnicki i Kazimierz Kuratowski (członkowie). Na tej podstawie Rada Wydziału Ogólnego Politechniki Lwowskiej nadała mu akademicki stopień magistra.

W roku 1933 Ulam obronił rozprawę doktorską pt. *O teorii miary w ogólnej teorii mnogości*, opublikowaną przez Ossolineum we Lwowie w tym samym roku. Autor połączył w niej kilka wcześniejszych swoich prac, twierdzeń i uogólnień z teorii miary. Najważniejsze wyniki tej rozprawy zostały opublikowane przez Ulama już w roku 1930 w „*Fundamenta Mathematicae*”. Był to pierwszy doktorat nadany przez nowy Wydział Ogólny, utworzony w roku 1927 na Politechnice Lwowskiej – jedyny wydział, na którym przyznawano tytuły magisterskie i doktorskie; na pozostałych nadawano tytuły inżynierskie.

Okoliczności powstania rozprawy doktorskiej Ulama tak wspomina Kazimierz Kuratowski (1981, s. 95):

Wracając jeszcze do sylwetki naukowej Ulama, warto może wspomnieć o jego pracy doktorskiej, była ona bowiem typowym efektem atmosfery panującej we lwowskim środowisku matematycznym. Jak sobie przypominam, gdzieś w roku 1928/29 w czasie jednej z moich licznych rozmów z Banachem w Kawiarni Szkockiej zainteresowaliśmy się tak zwanym problemem miary postawionym przez Hausdorffa wiele lat wcześniej i wówczas jeszcze nie rozwiązany. W czasie kilkugodzinnej rozmowy próbowaliśmy różnych sposobów zaatakowania tego zagadnienia. Bezskutecznie. Około północy wróciłem do domu. Nie mogłem jednak zasnąć, póki nie znalazłem rozwiązania (ku mej wielkiej radości). Nazajutrz rano spotykam Banacha. „Wiesz, Stefek, rozwiązałem problem Hausdorffa”. „A ja też” – mówi Banach. Co więcej, okazuje się, że metoda rozumowania Banacha i moja była niemal identyczna: była w istocie kontynuacją naszej rozmowy w kawiarni. Rzecz prosta: postanowiliśmy opublikować nasz wynik w postaci wspólnej pracy (w „*Fundamentach*”). W pracy tej postawiliśmy pewien problem nie rozwiązany (i nie próbowaliśmy zresztą go rozwiązać). Poinformowałem o tym Ulama. Po jakimś czasie Ulam przyszedł do mnie z gotowym rozwiązaniem. Było to dla mnie, oczywiście, dużą satysfakcją, a że wynik ten uważałem za bardzo cenny, zachęciłem Ulama, ażeby z tego zrobił swą pracę doktorską. Jak się okazało, teza doktorska Ulama wzbudziła duże zainteresowanie w świecie naukowym i do dziś zachowała swą aktualność, a ja zdobyłem sobie pierwszego „mojego” doktora.

W tych samych wspomnieniach, na s. 93, Kuratowski napisał:

Stanisław Ulam – to najwybitniejszy z moich uczniów. Mógłbym powiedzieć o nim jak Steinhaus o Banachu: Ulam to moje wielkie odkrycie naukowe.

Matematyka przesłoniła całe życie Ulama. Stanisław Mazur, Kazimierz Kuratowski i Stefan Banach wprowadzili go w tajniki matematycznego myślenia i procesu odkrywczego. Ulam wspomina długie godziny spędzane z nimi w lwowskiej Kawiarni Szkockiej nad kartką z wypisanym jednym symbolem lub funkcją. Wpatrywali się w nią, wymieniali myśli i sugestie. Była to dla nich kryształowa kula ułatwiająca koncentrację na jakimś problemie. Te spotkania w „Szkockiej” były inicjatywą Banacha. Ulam był najmłodszy z nich. Już w czasach studenckich, on i jego przyjaciel Józef Schreier, dostąpili zaszczytu przebywania w niej wśród matematycznych geniuszy. Profesor Andrzej Alexiewicz twierdził, że zaproszenie do Kawiarni Szkockiej było traktowane jak pasowanie na ryceza. Dla Banacha niektóre podejścia Ulama do problemów i dowodów matematycznych

były dziwne, ale przyznawał, że prowadziły do poprawnych wyników. Był to ogromny komplement dla Ulama – uważał on (i słusznie) Banacha za prawdziwego samorodnego geniusza, który miał podświadomą zdolność odkrywania „ukrytych ścieżek”. Hugo Steinhaus (1961, s. 257) tak wspomina atmosferę Kawiarni Szkockiej:

Banach z Mazurem i Ulamem to był najważniejszy stolik w Kawiarni Szkockiej we Lwowie. A była nawet taka sesja, która trwała 17 godzin – jej rezultatem był dowód pewnego ważnego twierdzenia z przestrzeni Banacha – ale nikt go nie zapisał i nikt już dziś nie zdoła go odtworzyć. Prawdopodobnie blat stolika pokryty śladami chemicznego ołówka został po owej sesji, jak zwykle, zmyty przez sprzątaczkę kawiarni. Toteż wielką zasługą pani Łucji Banachowej – która spoczywa dziś na wrocławskim cmentarzu – było zakupienie grubego zeszytu o twardych okładkach i powierzenie go płatniczemu Kawiarni Szkockiej – tam zapisywano zagadnienia, na pierwszych stronach kolejnych kart, tak żeby ewentualne odpowiedzi mogły być kiedyś wpisane na wolnych stronach obok tekstu pytań. Oryginalna „książka szkocka” była do dyspozycji każdego matematyka, który jej zażądał w kawiarni; niektóre problemy ogłaszano tam z obietnicą nagrody za rozwiązanie – nagrody wahały się od małej czarnej do żywej gęsi.

Zeszyt kupiony przez panią Łucję, żonę Stefana Banacha, szybko stał się znany jako Księga Szkocka i przez cały okres swego kilkuletniego istnienia odgrywał dużą rolę w życiu lwowskich matematyków. Pierwszy problem do Księgi wpisał Stefan Banach pod datą 17 lipca 1935 roku, a ostatni Hugo Steinhaus pod datą 31 maja 1941 roku. Łącznie wpisano 198 problemów. Rekordzistą pod względem liczby wpisanych problemów był Stanisław Ulam, który samodzielnie wpisał 40 i ponadto 22 wspólnie, między innymi ze Stefanem Banachem (5), Józefem Schreierem (6) i Stanisławem Mazurem (7).

Po wojnie i po śmierci męża pani Łucja Banach przywiozła Księgę do Wrocławia, a tam prof. Hugo Steinhaus przepisał ją ręcznie (dokładnie słowo po słowie) w 1956 roku kopię wysłał do Los Alamos, do Stanisława Ulama. Ten Księgę przetłumaczył na angielski, po czym skopiował w 300 egzemplarzach (na własny koszt) i te kopie rozesał do przyjaciół oraz rozmaitych uniwersytetów w różnych krajach. Księga stała się słynna i wielu matematyków prosiło Ulama o dalsze kopie. Prośb tych było w ciągu kolejnych lat tak wiele, że w Los Alamos zdecydowano o następnym wydaniu (z uwzględnieniem rozmaitych poprawek), już nie na koszt Ulama, co doszło do skutku w 1977 roku. W maju roku 1979 w North Texas State University miała miejsce „Scotish Book Conference” (wśród uczestników byli m.in. Ulam, Kac czy Zygmund). Po niej, z uaktualnionymi informacjami na temat rozwiązań problemów i zagadnień pokrewnych związanych z tymi problemami, Księga (uzupełniona kilkoma referatami z konferencji, w szczególności wspomnieniami) została w roku 1981 opublikowana przez wydawnictwo Birkhauser (pod red. R. Daniela Mauldina).

Współcześnie oryginał Księgi Szkockiej jest w posiadaniu rodziny Stefana Banacha, a kopia oryginału – w Bibliotece Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie.

W roku 1934, nie mając większych szans na podjęcie pracy dydaktycznej, Ulam odbył podróż (na koszt ojca) do: Wiednia, Zurychu, Paryża i Cambridge, aby słuchać i wygła-

szuć wykłady matematyczne. Wspominał, iż podróże te były próbą zrobienia w świecie wrażenia jego matematycznymi wynikami. Nie bez powodu. Sytuacja w Europie zmieniła się dramatycznie po dojściu Hitlera do władzy i prorokowała jak nagorzej, w szczególności dla Żydów. W Polsce, przez łagodną analogię, pojawił się agresywny antysemityzm. Stryj Ulama, Michał Ulam, namawiał go na karierę za granicą. Pod koniec 1934 roku Ulam nawiązał korespondencję z Johnem von Neumannem, bardzo młodym profesorem w Institute for Advanced Studies w Princeton. Napisał do niego o kilku problemach z teorii miary. W odpowiedzi zaprosił on Ulama na kilka miesięcy do Princeton. Jesienią 1935 roku Ulam poznał von Neumanna osobiście w Warszawie. Von Neumann, wracając z konferencji topologicznej w Moskwie, na kilka dni zatrzymał się w Warszawie i wygłosił wykład w oddziale warszawskim Polskiego Towarzystwa Matematycznego. W grudniu 1935 roku, z francuskiego portu Le Havr, na angielskim statku Aquitania, Ulam wypłynął w swój pierwszy rejs do Nowego Jorku. W Princeton poznał między innymi Bochnera, Birkhoffa i Weyla. Jednakże największym autorytetem i wzorem dla większości uczonych był Albert Einstein. Ulam (1996, s. 101) tak wspomina pewne zdarzenie:

Mniej więcej dwa miesiące po moim przybyciu do Stanów jeden z moich kuzynów, bankier, Andrzej Ulam, przyjechał w interesach do Nowego Jorku, więc zaprosiłem go, by odwiedził mnie w Princeton. Tak się złożyło, że miałem właśnie wygłosić wykład na jednym z seminariów i moje nazwisko pojawiło się na tej samej stronie biuletynu instytutu, co ogłoszenie o stałym, cotygodniowym seminarium Einsteina. Zrobiło to na moim kuzynie ogromne wrażenie; wspominał o tym w liście do rodziny i tak moi krewni oraz przyjaciele w Polsce zaczęli uważać mnie za wybitnego uczonego.

W związku z pogarszającą się sytuacją w Europie i wzrastającym zagrożeniem Polski oraz z powodu swojego żydowskiego pochodzenia Ulam szukał sposobów pozostania w Stanach Zjednoczonych. Dzięki poparciu George'a Davida Birkhoffa Ulam uzyskał nominację na stanowisko *junior fellow* na Harvardzie, na trzy lata od jesieni 1936 roku. Warunki były niezwykle atrakcyjne: półtora tysiąca dolarów rocznie plus mieszkanie i wyżywienie oraz pewne sumy na podróże. W tamtych czasach wydawało się to królewską ofertą. Ulam rozpoczął współpracę z Johnem Oxtoby, która w roku 1941 zaowocowała ich publikacją o mechanice statystycznej; Ulam uważał ją potem za jedną z najważniejszych w swojej karierze matematyka. Wykładał w Harvard University oraz Brown University w Providence, Rhode Island. Pomiędzy rokiem 1936 a 1939 każde trzy letnie miesiące spędzał w Polsce z rodziną. W 1937 roku wraz z Banachem gościł we Lwowie von Neumanna. W następnym roku Ulam rewizytował von Neumanna w Budapeszcie.

W 1938 roku zmarła na raka matka Ulama, a on sam w konsulacie amerykańskim w Warszawie otrzymał imigracyjną wizę amerykańską. Kilka miesięcy później byłoby to już prawie niemożliwe.

W sierpniu 1939 roku ojciec Józef i stryj Szymon odprowadzili Ulama i jego siedemnaścieletniego brata Adama na nabrzeże pasażerskie w Gdyni. Bracia Ulamowie odpłynęli

„Batorym” do Ameryki. Adam, młodszy od Stanisława o trzynaście lat, któremu ten pomagał przez wiele lat studiów w Brown University, stał się później znanym historykiem, autorem jednej z pierwszych na Zachodzie książek o Stalinie, dyrektorem Center for Russian Studies w Harvard University. Stanisław Ulam już nigdy nie zobaczył swojej rodziny – wszyscy, włączając siostrę Stefanię (poza dwoma kuzynami), zginęli w czasie wojny.

W 1939 roku trzyletni kontrakt Ulama w Society of Fellows wygaszał i nie można go było przedłużyć, ponieważ Ulam przekroczył górną granicę wieku. Dzięki Birkhoffowi, ówczesnemu „guru” matematyki amerykańskiej, otrzymał pozwolenie na roczne pozostanie na Harvardzie w charakterze wykładowcy na Wydziale Matematyki. W roku 1940 otrzymał posadę wykładowcy na Uniwersytecie Stanu Wisconsin w Madison. Tutaj zaprzyjaźnił się z Corneliussem Everettem, z którym napisał wiele wspólnych prac z teorii grup i algebr rzutowych.

W roku 1941 Ulam otrzymał obywatelstwo amerykańskie i próbował na ochotnika zaciągnąć się do Sił Powietrznych, ale odrzucono jego wniosek z powodu wady wzroku. W roku 1942 ożenił się w Madison z francuską studentką Françoise Aron, którą poznał wcześniej w Cambridge, MA. W 1944 roku urodziła się ich jedyna córka Claire. Mała Claire, odpowiadając na pytanie koleżanki, dlaczego jej ojciec nie gra z nią w piłkę, powiedziała: „Mój tato tylko myśli, myśli, myśli! Nic tylko myśli”. Myślenie było głównym zajęciem Ulama.

Późną wiosną 1943 roku Ulam napisał do von Neumanna list z pytaniem o możliwość pracy na rzecz armii. Na świecie szalała wojna. Ulam chciał mieć swój wkład w wysiłek wojenny. Wczesną jesienią roku 1943 nadeszła odpowiedź z propozycją spotkania na Union Station w Chicago, podczas podróży von Neumanna z Princeton na zachód. Doszło do niego wczesną jesienią 1943 roku (w towarzystwie obstawy). Von Neumann poinformował Ulama o istnieniu tajnego, ważnego projektu wojennego. Wkrótce po tej rozmowie Ulam otrzymał oficjalne zaproszenie z Los Alamos, leżącego około sześćdziesięciu kilometrów na północny wschód od Santa Fe w Nowym Meksyku, do przyłączenia się do nieokreślonego projektu wojennego. Było ono podpisane przez słynnego fizyka Hansa Bethego (wkrótce współtwórcy wzoru Bethego-Feynmana, podstawowego dla obliczeń wydajności reakcji rozszczepienia). Stanisław Ulam z ciężarną żoną znalazł się w tajnym laboratorium w Los Alamos. Tam został przydzielony do grupy Edwarda Tellera pracującej nad projektem „superbomby”.

Była to pierwsza próba skonstruowania bomby wodorowej (termojądrowej). Oprócz małego zespołu Tellera wszyscy naukowcy w Los Alamos pracowali nad projektem bomby atomowej, wykorzystującej energię uwolnioną przy rozszczepieniu jąder uranu lub plutonu. Nad projektem tym pracowało wielu wybitnych uczonych: John von Neumann, Enrico Fermi, Hans Bethe, Niels Bohr, Richard Feynman, Edward Teller, Robert Oppenheimer, Otto Frisch, Victor Weisskopf, Emilio Segre. Intellectualny potencjał grupy tak wielu genialnych ludzi był wyjątkowy. W całej historii nauki nie znajdziemy niczego, co przypominałoby choćby w wielkim przybliżeniu takie ich „skupisko”. Ulam zetknął się tu po raz pierwszy z praktycznymi problemami fizyki, które

łączyły się wprost z danymi eksperymentalnymi. Pewnego razu zażartował do fizyka Otto Frischa:

[...] jestem czystym matematykiem, który upadł tak nisko, iż jego prace zawierają prawdziwe liczby z dokładnością do kilku dziesiątych miejsc.

Pierwsze zadanie, jakie Teller wyznaczył Ulamowi po jego przyjeździe, polegało na zbadaniu wymiany energii pomiędzy swobodnymi elektronami i promieniowaniem w skrajnie gorącej gazie, który – jak się spodziewano – powinien tworzyć się podczas wybuchów bomb termojądrowych. Jak na ironię, właśnie ten pierwszy problem, jaki mu polecono rozwiązać w 1943 roku, stał się później głównym tematem jego prac prowadzonych wspólnie z Corneliussem Everettem. Udowodniono w nich, że realizacja projektu „superbomby”, sporządzonego przez Tellera, jest niemożliwa. Wkład Ulama w prace nad skonstruowaniem bomby atomowej polegał na przeprowadzeniu statystycznych badań rozgałęziania i powielania neutronów. Efektem tego procesu jest podtrzymywanie reakcji łańcuchowej i uwalnianie energii z uranu lub plutonu. Dokładniej, w roku 1944 Stanisław Ulam i David Hawkins interesowali się czysto modelowym problemem drzewa „genealogicznego” neutronu, który może wyprodukować zero (zostaje pochłonięty i kończy żywot), jeden (czyli po prostu istnieje nadal) lub dwa, trzy, cztery neutrony (tzn. pojawiają się nowe). Każde z tych zdarzeń zachodzi z określonym prawdopodobieństwem. Zadanie polega na prześledzeniu ewolucji układu i łańcucha możliwych zdarzeń przez wiele kolejnych pokoleń. Ulam i Hawkins szybko odkryli sposób, który pomógł matematycznie badać takie rozgałęzione łańcuchy. Funkcje charakterystyczne wymyślone przez Laplace’a i przydatne przy badaniu rozkładów sum zmiennych losowych niezależnych, okazały się idealnym narzędziem do badania procesów multiplikatywnych, później nazwanych gałązkowymi. Teoria takich procesów została opisana przez Ulama i Hawkinsa w roku 1944, w raporcie laboratorium. Dokonali tego wcześniej niż Andrzej Kołmogorow i inni Rosjanie.

Z początkiem roku 1944, w długiej dyskusji Ulama z von Neumannem, wypłynęła konieczność dokładniejszego, niż przybliżony sposób proponowany przez von Neumanna, obliczenia hydrodynamicznego przebiegu implozji niezbędnej do zapłonu bomby jądrowej. Trzeba było zastosować „brutalną siłę”, czyli masowe obliczenia numeryczne. Było to jednak niemożliwe przy użyciu istniejących mechanicznych urządzeń obliczeniowych. Niezbędność tych właśnie dokładnych obliczeń zapoczątkowała rozwój elektronicznych, wówczas jeszcze lampowych, komputerów. Powstały one z połączenia osiągnięć naukowych i technologicznych w analogii z operacjami mózgu. W roku 1952 w Los Alamos pojawił się MANIAC, drugi po Princeton egzemplarz pierwszego zmienno-programowalnego komputera. Ideę programowania wymyślił John von Neumann, wychodząc z logiki matematycznej.

16 lipca 1945 roku dokonano pierwszej próbnej eksplozji bomby atomowej; potem Hiroszima i zwycięstwo nad Japonią. Wojna się skończyła, a świat odradzał się z popiołów. Wielu ludzi opuściło Los Alamos, czy to wracając na swoje uniwersytety, czy obejmując nowe posady akademickie.

Jesienią 1945 roku Ulamowie przenieśli się do Los Angeles, gdzie Ulam został profesorem na University of Southern California. W styczniu 1946 roku przeszedł bardzo ciężką chorobę zapalenia mózgu. Przeżył dzięki otwarciu czaszki i spryskaniu mózgu penicyliną. Były to pierwsze dni penicyliny, którą stosowano bez ograniczeń. Pierwszą po chorobie publikacją napisaną przez Ulama był artykuł poświęcony pamięci Stefana Banacha. Zmarł on 31 sierpnia 1945 roku we Lwowie na raka płuc, mając zaledwie 53 lata. Artykuł ten ukazał się w „Biuletynie Amerykańskiego Towarzystwa Matematycznego” w numerze 52 (1946), s. 600–603.

W połowie 1946 roku Ulam powrócił do Los Alamos National Laboratory. Krótco po powrocie wygłosił dwa wykłady, które zawierały dobre, udane pomysły. Dalszy rozwój tych koncepcji doprowadził do wielu sukcesów. Jedna z nich dotyczyła metody nazwanej Monte Carlo, a druga pewnych nowych metod obliczeń w hydrodynamice. Oba wykłady były fundamentem bardzo konkretnych zastosowań rachunku prawdopodobieństwa i mechaniki ośrodków ciągłych. W tym miejscu przytoczę wypowiedź Ulama na temat metody Monte Carlo (1996, s. 225):

Pomysł ten, nazwany później metodą Monte Carlo, wpadł mi do głowy, kiedy podczas choroby stawiałem pasjansa. Zauważyłem, że znacznie praktyczniejszym sposobem oceniania prawdopodobieństwa ułożenia pasjansa jest wykładanie kart, czyli eksperymentowanie z tym procesem i po prostu zapisywanie procentu wygranych, niż próba obliczenia wszystkich możliwości kombinatorycznych, których liczba rośnie wykładniczo i jest tak wielka, że pominiawszy najprostsze przypadki, jej oszacowanie jest niemożliwe. Jest to zaskakujące z intelektualnego punktu widzenia, i choć może nie całkiem upokarzające, to jednak zmusza do skromności i pokazuje granice tradycyjnego, racjonalnego rozumowania. Jeśli problem jest wystarczająco złożony, próbowanie jest lepszym sposobem niż badanie wszystkich łańcuchów możliwości. [...] Metoda Monte Carlo przybrała konkretne kształty i uzyskała odpowiednie podstawy teoretyczne po tym, jak w jednej z naszych rozmów w 1946 roku opowiedziałem Johnny'emu o możliwości stosowania schematów tego typu w probabilistyce. Była to wyjątkowo długa dyskusja, prowadzona w rządowym samochodzie podczas jazdy z Los Alamos do Lamy. [...] Po tej rozmowie wspólnie opracowaliśmy matematyczną stronę tej metody. Wydaje mi się, że nazwa „Monte Carlo” bardzo przyczyniła się do jej popularyzacji. Metoda została tak nazwana z powodu roli przypadku: generowania liczb losowych, które decydują o przebiegu gry.

Najbardziej godnym uwagi dokonaniem Ulama w Los Alamos był jego wkład w powojenne prace nad bombą wodorową. Wpierw, wspólnie z Everettem, wykazał, że koncepcja Tellera dotycząca konstrukcji bomby wodorowej jest niemożliwa do zrealizowania, a następnie w lutym 1951 roku zaproponował nową metodę, polegającą na wykorzystaniu rozchodzenia się mechanicznej fali uderzeniowej, spowodowanej eksplozją atomową, do wywołania silnego sprężenia paliwa termojądrowego, co miało w ostateczności doprowadzić do gwałtownego wybuchu. Kiedy Ulam powiedział Tellerowi o swoim pomyśle zastosowania bomby atomowej do sprężania deuteru tuż przed zapłonem, Teller natychmiast pojął jego wartość. Zasugerował jednak, że zamiast wykorzystywać do tego celu mechaniczną falę uderzeniową – jak proponował Ulam – można by osiągnąć implozję w lepszy sposób: za pomocą promieniowania, przez tak zwaną implozję radia-

cyjną. Nowy projekt bomby wodorowej, znanej pod nazwą „urządzenie Tellera-Ulana”, został szybko zaakceptowany przez naukowców z Los Alamos i urzędników rządowych. Od tego czasu mechanizm działania wszystkich bomb termojądrowych opierał się na wykorzystaniu eksplozji atomowej do wywołania wtórnego wybuchu termojądrowego wskutek implozji.

1 listopada 1952 roku miała miejsce próba nowej broni, przy której wybuchy głowic atomowych z ładunkami rozszczepialnymi wydawać by się mogły strzałami z pistoletu przy armatniej salwie.

Po zakończeniu teoretycznej pracy nad bombą wodorową Ulam uznał, że wykonał swoje zadanie i postanowił na jakiś czas zmienić otoczenie. Wziął urlop naukowy i zimowy semestr w roku akademickim 1951/52 spędził na Harvardzie. Kolejny urlop naukowy uzyskał w roku akademickim 1956/57 i podjął pracę w Massachusetts Institute of Technology jako *visiting professor*. Po powrocie do Los Alamos objął stanowisko doradcy naukowego dyrektora Laboratorium. W 1965 roku Ulam rozpoczął regularne wizyty na dynamicznie rozwijającym się University of Colorado w Boulder. W roku 1967 przeszedł na emeryturę w Los Alamos, pozostając konsultantem laboratorium za jednego dolara rocznie. W tym samym roku przeniósł się do Boulder na stałe. Został tam profesorem i dziekanem Wydziału Matematyki. W latach 1968–1975 był również profesorem biomatematyki w Colorado Medical School. W roku 1975 Ulam przeszedł na emeryturę z University of Colorado i wrócił do Santa Fe, w pobliżu Los Alamos. Pracował tam nadal, korzystał z komputerów i biblioteki Laboratorium. Prowadził kilkumiesięczne wykłady na Harvard University i w Massachusetts Institute of Technology, wyjeżdżał do Paryża, University of California w San Diego i Davis. Ponadto, każdego roku, w latach 1974–1984, po dwa miesiące przebywał na Uniwersytecie Florydzkim w Gainesville.

Stanisław Ulam był członkiem: National Academy of Sciences w Waszyngtonie, American Academy of Arts and Sciences, American Philosophical Society, American Mathematical Society, Polskiego Towarzystwa Matematycznego i kilku innych towarzystw. Był członkiem Rady Fundacji Jurzykowskich w Nowym Jorku. Miał doktoraty honorowe uniwersytetów w New Mexico, Wisconsin, Pittsburgu. Otrzymał polski matematyczny Medal Sierpińskiego. W roku 1973 na krótko odwiedził Warszawę jako wykładowca w Centrum Banacha. Od roku 1950 Ułamowie każdego roku wakacje spędzali we Francji, gdzie mieszkał brat jego żony.

Stanisław Ulam zmarł nagle 13 maja 1984 roku w Santa Fe na atak serca, po powrocie z Anglii, gdzie odwiedzał polskiego matematyka Zbigniewa Łomnickiego. Françoise Ulam pochowała jego prochy na Cmentarzu Montmartre w Paryżu.

Stanisław Ulam był człowiekiem obdarzonym niezwykle płodną wyobraźnią i twórczym, niemal wizjonerskim talentem. Napisał ponad 150 prac i trzy książki. Jego prace zaowocowały powstaniem wielu nowych kierunków badań naukowych.

Źródła

Duda R., *Lwowska szkoła matematyczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław 2007.

Jakimowicz E., Miranowicz A. (red.), *Stefan Banach. Niezwykłe życie i genialna matematyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego i Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Gdańsk-Poznań 2007.

Kobos A. M., *Mędrzec większy niż życie. Stanisław Ulam*. Zwoje (The Scrolls) 1999, 3(16), <http://www.zwojescrolls.com/zwoje/archiwump.html#1999>.

Kuratowski K., *Notatki do autobiografii*. Czytelnik. Warszawa 1981.

Mycielski J., *Stanisław Marcin Ulam (1909–1984)*. „Wiadomości Matematyczne” 1990, XXIX(1), s. 21–37.

Steinhaus H., *Stefan Banach*. „Wiadomości Matematyczne” 1961, IV(3), s. 251–259.

Ulam S. M., *Adventures of a mathematician*. Charles Scribner's Sons. New York 1976 (polski przekład: *Przygody matematyka*. Prószyński i S-ka. Warszawa 1996).

Ulam S., *Wspomnienia z Kawiarni Szkockiej*. „Wiadomości Matematyczne” 1969, XII(1), s. 49–58.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Egon VIELROSE (1907–1984)

Egon Vielrose urodził się 30 grudnia 1907 roku w Dąbrowie Górniczej, w rodzinie inżyniera górniczego. Po ukończeniu w roku 1925 gimnazjum w rodzinnym mieście, w latach 1925–1930 studiował matematykę na Uniwersytecie Warszawskim, a następnie w Wyższej Szkole Handlowej, jako specjalizację obierając kierunek ubezpieczeniowy. Dyplom zawodowy otrzymał na tej uczelni w 1933 roku za pracę *System finansowy ubezpieczenia społecznego w Polsce*, napisaną pod kierunkiem prof. Władysława Strzeleckiego; w 1939 roku uznano, że poziom tej pracy w pełni uzasadnia przyznanie jej autorowi magisterium nauk ekonomiczno-handlowych. Już w roku 1940 otrzymał tytuł doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy *Prognoza szeregów rozwojowych* (praca nieopublikowana), której promotorem był prof. Zygmunt Limanowski. Habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim w 1960 roku, na podstawie wcześniejszej publikacji *Zarys demografii potencjalnej*¹. Należał do Polskiej Korporacji Akademickiej Chrobotia. Wstąpił do Korporacji Akademickiej w 1927 r. a w latach 1930–1931 pełnił tam funkcję sekretarza, a w latach 1932–1933 – wiceprezesa Korporacji².

Pracę zawodową rozpoczął w roku 1934 w Towarzystwie Ubezpieczeniowym „Vita”, w charakterze technika ubezpieczeniowego. Następnie był zatrudniony: w latach 1934–1938 na stanowisku referenta w Referacie Studiów Biura Głównego Funduszu Pracy w Warszawie, w latach 1934–1944 jako księgowy w fabryce „Wanda” Braci Pakulskich w Warszawie. Po wybuchu powstania przerwał pracę. Przez pewien czas mieszkał w Pławie koło Radomska i utrzymywał się z korepetycji. W latach 1946–1951 pracował na stanowisku starszego radcy do spraw statystyki w Ministerstwie Finansów. W latach 1951–1961 sprawował funkcję redaktora w Państwowym Wydawnictwie Naukowym.

¹ *Zarys demografii potencjalnej*. Warszawa 1958.

² B. P. Wróblewski, *Korporacja Chrobotia* (Warszawa), www.archiwumkorporacyjne.pl.

Od roku 1962 pracował w Instytucie Pracy w Warszawie, początkowo jako konsultant, a następnie jako kierownik Zakładu Warunków Bytu.

Pracę w szkolnictwie wyższym podjął w 1935 roku w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, gdzie do roku 1939 zajmował stanowisko asystenta Katedry Statystyki. W 1940 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy zatytułowanej *Prognoza szeregów rozwojowych*. W latach 1945–1949 był wykładowcą statystyki w Szkole Głównej Handlowej, a w roku akademickim 1945/46 na Uniwersytecie Łódzkim. Od roku 1959 pracował na Uniwersytecie Warszawskim jako adiunkt w Katedrze Statystyki, a później jako docent. W roku 1960 uzyskał habilitację na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawiając rozprawę pt. *Zarys demografii potencjalnej*. W latach 1964–1967 pracował na Uniwersytecie Łódzkim w Katedrze Ekonometrii, której był kierownikiem (1964–1965). W latach 1967–1978 powrócił na Uniwersytet Warszawski. Prowadził wykłady i prace badawcze również w Nigerii, na Uniwersytecie w Ibadanie. Wyniki tych prac przedstawił w „Studiach Demograficznych” oraz „Africana Bulletin”. Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN oraz towarzystw zagranicznych: Ekonometric Society i International African Institute. W latach 1967–1984 współredagował czasopismo pt. „Przeszłość Demograficzna Polski”, będąc zarazem jego redaktorem naczelnym. Był również konsultantem Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznym GUS, a także aktywnym członkiem Komisji Matematycznej GUS.

Półroczne stypendium naukowe w Londynie w 1962 roku, poświęcone problematyce demograficznej Czarnej Afryki, po kilku latach zaowocowało zaproszeniem na Uniwersytet w Ibadanie, w Nigerii, gdzie w latach 1967–1974 prowadził prace badawcze i wykłady w Nigerian Institute of Social and Economic Research z zagadnień dochodu narodowego i planowania.

Dorobek naukowy Egona Vielrosego zawiera ponad 200 prac, w tym 6 książek i ponad 130 artykułów. Jego zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół problematyki demograficznej, w szczególności: demografii historycznej, statystyki matematycznej, ekonometrii oraz statystyki społeczno-gospodarczej. Najważniejszymi pracami z zakresu demografii są: monografia *Elementy ruchu naturalnego, Zarys demografii potencjalnej* oraz *Ludność Polski od X do XVII wieku*. Z zakresu statystyki matematycznej należy wyróżnić *Rozkład dochodów według wielkości*. Kierując pracami sekcji ekonometrii Komitetu Nauk Demograficznych PAN, propagował wykorzystanie metod matematycznych w demografii. Od roku 1966 był członkiem sekcji Demografii Historycznej. Jego zainteresowania skupiały się również na dydaktyce. Napisał pierwszy w języku polskim podręcznik do ćwiczeń z zakresu statystyki matematycznej pt. *Zadania statystyki matematycznej*. Ze Stefanem Szulcem opracował zbiór zadań ze statystyki – *Metody statystyczne i Działania na liczbach przybliżonych*. Był również cenionym tłumaczem prac z zakresu statystyki, ekonometrii i demografii.

Po powrocie do kraju – do przejścia na emeryturę w 1978 roku wykladał demografię na Uniwersytecie Warszawskim.

Ważne miejsce w jego dorobku zajmują studia z zakresu demografii historycznej, dotyczące głównie ruchu naturalnego, decydującego o rozwoju zaludnienia³. W dwóch niemal równoczesnych, jeszcze przedwojennych pracach podjął próbę statystycznego wykorzystania herbarzy, upatrując w nich źródło zastępcze badań nad ruchem naturalnym w epoce braku źródeł bezpośrednich⁴.

Krótki pobyt w Pławie na przełomie lat 1944 i 1945 pozwolił Egonowi Vielrosemu na opracowanie tamtejszej rejestracji metrykalnej, uwieńczone odkrywczym wówczas stwierdzeniem, że podwojenie zapisów chrztu w latach 1720–1800 nie oznaczało podwojenia ludności, lecz tylko poprawkę rejestracji⁵. W 1955 roku zabrał głos w prowadzonej przez historyków, od wielu lat, dyskusji na temat wartości źródłowej świętopietrza dla oceny zaludnienia ziem polskich w XIV wieku, zaskakując pomysłowością inicjatyw badawczych oraz znajomością stanu zachowania kwantytatywnych polskiej historii gospodarczej⁶. Dwa lata później przedstawił swoją wizję rozwoju zaludnienia Polski przedrozbiorowej⁷. W demografię XIX wieku wkroczył pracą o statystyce galicyjskiej 1828–1842, stwierdzając zaniżoną umieralność nieletnich dzieci i przesadną liczbę zgonów starców oraz nieuzasadnione rozbieżności, zwłaszcza w skali powiatowej, między danymi o ruchu naturalnym i kolejnymi ujęciami stanu zaludnienia.

Udział Egona Vielrosego w zbiorowej dyskusji nad pierwszą szerszą publikacją A. Szczypiorskiego, opartą na rejestracji metrykalnej (przodujący dziś kierunek w światowych badaniach demograficzno-historycznych), wyraził się przestrożą przed badaniem statystycznym zbyt małych zbiorowości oraz zachętą do komparatystyki z wynikami badawczymi opartymi na poprawniejszej rejestracji ludnościowej w innych krajach lub z okresu późniejszego, a także zasygnalizowaniem relacji teoretycznych między podstawowymi parametrami demograficznymi⁸.

Doświadczenia związane z demografią współczesną krajów rozwijających się ujawniły wiele analogii z ustaleniami polskiej demografii historycznej, wspierając tym samym

³ Zob.: J. Górską i W. Folman, *Bibliografia polskiego piśmiennictwa demograficznego*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1985; *Indeks osobowy*, s. 543.

⁴ *Umieralność ludzi wybitnych w latach 1000–1799*. „Przegląd Statystyczny” 1938, s. 87–101; *Przyczynek do demografii szlachty polskiej*. „Przegląd Statystyczny” 1939, s. 328–342.

⁵ *Przyczynek do demografii wsi polskiej w XVIII w.* „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych” 1952, 14, s. 122–136. Pławno miało charakter wiejski mimo praw miejskich 1544–1870; por.: *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II. Warszawa 1967, s. 67 i n.

⁶ *Próba szacunku wpłat ludności na świętopietrze w Polsce w wieku XIV–XVI*. „Kwartalnik Historyczny” 1955, nr 4–5, s. 204–209.

⁷ *Ludność Polski od X do XVIII w.* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, 5, s. 3–49; „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1958, 6, s. 45–60; Polemika I. Gieysztorowa–T. Ładogórski.

⁸ Kilka uwag o natężeniu ruchu naturalnego ludności w Polsce w wieku XVII i XVIII. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1962, 10, s. 77–79.

jej możliwości badawcze⁹. Powrót profesora do kraju zaznaczył się trzema węższymi tematycznie rozprawami, dotyczącymi Królestwa Polskiego w XIX wieku: dwie z nich poświęcone były problematyce oświatowej¹⁰, trzecia wyznaniowej – dotyczyła skupisk żydowskich w guberni łomżyńskiej u schyłku XIX wieku¹¹. Nieco wcześniej opublikował rozważania teoretyczne o przyroście naturalnym w Europie od średniowiecza do końca XVIII wieku¹². Rozprawa ta budzi podziw dla rozmachu inwencji badawczej, ale i wątpliwości co do słuszności założeń, ustaleń oraz rezultatów. Wiadomo jednak, że kontrowersje i polemiki stanowią siłę napędową postępu badawczego, niewątpliwą zatem zasługą prof. Egon Vielrosego pozostanie dynamizowanie środowiska historyków demografów z równoczesnym rozszerzaniem ich horyzontów metodycznych. Dzięki biegłej znajomości języka angielskiego udostępnił on również, tłumacząc na język polski, kilka podstawowych opracowań obcych z zakresu ekonomii, statystyki i demografii.

W kontaktach międzyludzkich prof. Egon Vielrose był człowiekiem skromnym i życzliwym. Cechowały go: ogromna pracowitość, niewyczerpana pasja badawcza, niezwykła zwięzłość słowa oraz dbałość o spożytkowanie metod statystycznych w badaniach demograficznych i społecznych. Podstawy źródłowe demografii historycznej, których niedoskonałość krytycznie oceniał, usiłował drogą fachowej obróbki statystycznej przysposobić do ustaleń podstawowych parametrów rozwoju zaludnienia ziem polskich na szerokim tle europejskim, w ich wzajemnych powiązaniach: długość życia, rodności i umieralności.

Zmarł nagle 21 października 1984 roku i został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Źródła

Berger J., Gieysztorowa I., *Profesor Egon Vielrose 1907–1987. Przeszłość demograficzna Polski*, t. 17. Komitet Nauk Demograficznych PAN, PWN, Warszawa 1987, s. 3–6.

Internet: *Statystycy polscy*; www.archiwumkorporacyjne.pl.

JAN KORDOS

⁹ *Ruch naturalny ludności w Sudanie*. „Studia Demograficzne” 1964, 4, s. 47–54; *Urodzenia w Nigerii*. „Studia Demograficzne” 1969, 19, s. 23–39; *Umieralność niemowląt i dzieci w Nigerii*. „Studia Demograficzne” 1972, 39, s. 3–26; *Dzietność w Egipcie, w epoce grecko-rzymskiej*. „Studia Demograficzne” 1976, 43, s. 51–57.

¹⁰ *Szacunek analfabetyzmu w zaborze rosyjskim*. PDP 9, s. 3–16; *Szkolnictwo podstawowe w byłej guberni łomżyńskiej w 1889 r.* „Studia Demograficzne” 1984, 75, s. 43–60.

¹¹ *Ludność żydowska byłej guberni łomżyńskiej w końcu XIX w.* „Studia Demograficzne” 1983, 73.

¹² *Ruch naturalny w krajach Europy od średniowiecza do końca XVIII w.*, ibidem, 70, 1982, s. 27–34.

Wiesław WAGNER

(1945–2010)

Wiesław Wagner urodził się 2 maja 1945 roku w Diepholz (Niemcy). Wcześniej osierocony, nie znał ojca, matka zaginęła bez wieści. Został repatriowany do Polski w 1949 roku. Początkowo przebywał w Pogotowiu Opiekuńczym w Szczecinie, a następnie, od roku 1950 do 1960, w Domu Dziecka w Wierzchowie Człuchowskim, Radawnicy i Jasieniu. Tam ukończył szkołę podstawową. W latach 1960–1965 uczęszczał do Technikum Rachunkowości Rolnej w Jastrowiu. Po zdaniu matury został przyjęty na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na kierunek matematyka. Od trzeciego roku studiował na sekcji metod numerycznych. W 1970 roku uzyskał stopień magistra matematyki na podstawie pracy pt. *Testowanie ogólnej hipotezy liniowej w wielozmiennej analizie wariancji*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego. W tym też roku podjął pracę naukową w Zakładzie Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki, Fizyki i Chemii Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Wiesław Wagner uzyskał stopień doktora nauk matematycznych w roku 1978 na podstawie rozprawy *Testowanie normalności błędów losowych w modelu liniowym*, wykonanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego i przedstawionej Radzie Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 1 grudnia 1978 roku dr Wagner pracował na etacie adiunkta w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych (utworzonej z Zakładu Statystyki Matematycznej) Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie agronomii, specjalności doświadczalnictwa rolniczego i biometrii został mu nadany uchwałą Rady Wydziału Rolniczego Akademii Rolniczej w Poznaniu w czerwcu 1990 roku, na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Test normalności wielowymiarowej Shapiro-Wilka i jego zastosowanie w doświadczalnictwie rolniczym*. Do 31 marca 1992 roku dr hab. Wiesław Wagner nadal pracował na stanowisku adiunkta w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Z dniem 1 kwietnia 1992 roku Wiesław Wagner podjął pracę w Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, gdzie kierował pracownią Statystyki i Informatyki w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Turystyki. Z dniem 1 września 1996 roku rozpoczął kierowanie Zakładem Statystyki, będącym w strukturze Wydziału Turystyki i Rekreacji jednostką samodzielną.

W roku 1999 Wiesław Wagner otrzymał tytuł profesora nauk rolniczych ze specjalnością doświadczeń rolniczego i statystyki. Z dniem 1 października 2003 roku profesor Wiesław Wagner objął stanowisko profesora zwyczajnego w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, gdzie kierował Katedrą Gospodarki Turystycznej.

Profesor dr hab. Wiesław Wagner zmarł nagle 26 czerwca 2010 roku w Poznaniu.

Profesor Wiesław Wagner wkrótce po zatrudnieniu w roku 1970 w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu zaczął aktywnie uczestniczyć w prowadzonym przez katedrę seminarium środowiskowym ze statystyki matematycznej i jej zastosowań w naukach przyrodniczych. Szybko stał się jednym z najaktywniejszych uczestników tego seminarium, wykazując bardzo duże zainteresowanie pracą badawczą. Pierwsze wyniki swoich badań opublikował już w 1972 roku.

Od początku przedmiotem badań prowadzonych przez profesora Wiesława Wagnera były testy związane z weryfikacją hipotezy o rozkładzie normalnym. W tym początkowym okresie równoległe zajmował się algorytmizacją metod statystycznych stosowanych w doświadczeń rolniczym, przede wszystkim rolniczym, oraz pisaniem programów na elektroniczne maszyny cyfrowe. Był jednym z pierwszych, którzy w tym czasie przystąpili do tworzenia biblioteki programów. W okresie do obrony pracy doktorskiej profesor Wiesław Wagner opublikował 18 oryginalnych prac badawczych i był współautorem skryptu z ekonometrii.

Po uzyskaniu stopnia doktora działalność naukowa profesora Wagnera znacznie się rozrosła. Rozszerzenie zainteresowań badawczych objęło badanie własności mocy testów wielozmiennej analizy wariancji. Badania rozwijały się także w kierunku przeanalizowania podstaw stosowalności analizy wariancji w doświadczeń rolniczym. Szczególnie wartościowe okazały się badania nad własnościami różnych testów normalności wielowymiarowej. Objęły one własności oszacowanych wektorów reszt. Badania te zaowocowały opublikowaniem wielu wartościowych prac, z których jedna stanowiła rozprawę habilitacyjną. Okres badawczy profesora od doktoratu do habilitacji obejmuje 47 publikacji ogłoszonych w czasopiśmie krajowych i zagranicznych.

Tematyka badawcza przedstawiona w pracy habilitacyjnej prof. Wagnera była nadal kontynuowana, przy czym koncentrowała się na połączeniu problemu normalności z zagadnieniem pojawiania się obserwacji odstających w modelach analizy wariancji, w szczególności w układach o jednostkach rozczepionych i w układach o klasyfikacji hierarchicznej. Niektóre badania objęły tematykę związaną z technikami graficznymi

badania normalności z wykorzystaniem wykresów probabilistycznych. Inne badania dotyczyły mediany wielowymiarowej jako pozycyjnej miary położenia.

Po zmianie miejsca pracy w 1992 roku zainteresowania badawcze profesora Wagnera skupiły się na zastosowaniu statystyki matematycznej w sporcie i turystyce. W tym zakresie opublikował szereg prac. Wyniki swoich badań przedstawiał na licznych konferencjach krajowych i zagranicznych.

Po uzyskaniu tytułu profesora Wiesław Wagner nadal badał problematykę zastosowań statystyki w turystyce i sporcie. Po rozpoczęciu pracy w Rzeszowie profesor zajął się również zastosowaniami statystyki w gospodarce turystycznej. Napisał wiele prac dotyczących usług turystycznych województwa podkarpackiego.

Na całokształt dorobku naukowego profesora Wagnera składa się około 250 pozycji, z czego zdecydowana większość to oryginalne prace twórcze. Ponadto profesor Wiesław Wagner jest współautorem jednego podręcznika oraz ośmiu skryptów.

Pod kierunkiem profesora Wagnera powstało sześć prac doktorskich. Dwie z nich dotyczyły zastosowań statystyki w doświadczalnictwie i ich przewody powstały na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Poznaniu. Pozostałe cztery związane były z zastosowaniami statystyki w sporcie i turystyce i powstały na Wydziale Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Pod kierunkiem profesora Wiesława Wagnera napisano również liczne prace magisterskie.

Profesor Wiesław Wagner był niezwykle pracowitym i twórczym naukowcem. Jego kariera naukowa była ściśle związana z poznańskim środowiskiem naukowym. Pozostawił znaczący dorobek w zakresie metodologii badań statystycznych, informatyki i zastosowań statystyki matematycznej w doświadczalnictwie, głównie rolniczym oraz w turystyce.

BRONISŁAW CERANKA

Tadeusz WALCZAK (1929–2014)

Tadeusz Walczak, syn Antoniego i Katarzyny, urodził się 16 października 1929 roku w Wilkowicach w powiecie Bielsko-Biała w rodzinie robotniczej. Był absolwentem Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Statystycznej w Moskwie. Tuż po studiach, 16 sierpnia 1955 roku, Tadeusz Walczak rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym w Departamencie Transportu i Łączności, gdzie szybko awansował na naczelnika wydziału. W tymże roku wstąpił też do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

W 1959 roku został delegowany, na wniosek GUS, na studia doktoranckie w zakresie mechanizacji prac obrachunkowych do Moskiewskiego Instytutu Ekonomiczno-Statystycznego. Po ukończeniu w 1962 roku studiów i uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy *Mechanizacija učeta proizvodstva po normativnomu metodu*, Tadeusz Walczak został zatrudniony na stanowisku zastępcy dyrektora Zakładu Techniki Statystycznej. W 1965 roku Tadeusz Walczak wydał na SGGW podręcznik *Podstawowe wiadomości o maszynach liczących. Tradycyjne i współczesne środki techniki obliczeniowej*.

W 1967 roku został mianowany dyrektorem Ośrodka Elektronicznego GUS i pełnił tę funkcję do 1972 roku. Tadeusz Walczak sprawdził się znakomicie w roli organizatora tego Ośrodka – poprzez odpowiedni dobór kadr i szkolenie pracowników, ale też umiejętnie korzystał ze swego doświadczenia menedżerskiego zdobytego podczas kursów i szkoleń zagranicznych. Tadeusz Walczak był wysyłany przez GUS m.in. na szkolenia firmy BULL do Francji i na szkolenia z zakresu organizacji przetwarzania, eksploatacji i programowania maszyn ICT w Anglii. Ale przede wszystkim opracowywał w tym czasie ważne prace dotyczące zarówno mechanizacji prac statystycznych, organizacji rejestrów, jak i prac przygotowawczych do Narodowego Spisu Powszechnego 1970. W 1968 roku najpierw opublikował w łódzkim oddziale Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego broszurę *Elementy mechanizacji prac statystycznych w przedsiębiorstwie*

(wznowiona w 1971 roku), a następnie podręcznik *Modernizacja i automatyzacja przetwarzania danych* (PWE, Warszawa). W 1971 roku wydał książkę *Maszyny liczące. Modernizacja i przetwarzanie danych* (PWE, Warszawa), a w 1975 roku – *Wprowadzanie masowych danych do komputerów* (PWE, Warszawa).

Tadeusz Walczak opublikował ponadto w latach 60. i 70. XX wieku kilkanaście ważnych artykułów poświęconym mechanizacji i informatyzacji statystyki, wśród nich: *Niektóre aspekty dokładności danych statystycznych w świetle stosowania EMC* („Wiadomości Statystyczne” nr 6, 1969), *Rok pracy elektronicznej maszyny cyfrowej w GUS* („Wiadomości Statystyczne” nr 3, 1969), *Bank danych statystycznych – ważny element racjonalnego systemu informacji* („Wiadomości Statystyczne” nr 3, 1970), *Elektroniczne przetwarzanie danych NSP 1970* („Wiadomości Statystyczne” nr 11, 1970), *Technika obliczeniowa w systemie informacji* („Wiadomości Statystyczne” nr 10, 1970), *Problemy unowocześniania bazy technicznej w świetle rozwoju informatyki* („Wiadomości Statystyczne” nr 4, 1972), *Podstawowe cechy Systemu Państwowej Informacji Statystycznej* („Wiadomości Statystyczne” nr 6, 1973), *Statystyka w nadchodzącym dziesięcioleciu* („Wiadomości Statystyczne” nr 8, 1977), *Informatyczne aspekty rozwoju statystyki w 35-leciu Polski Ludowej* („Wiadomości Statystyczne” nr 7, 1979), *Powiązania informacyjne SPIS z innymi systemami informatycznymi* („Wiadomości Statystyczne” nr 2, 1979).

Bardzo ważny był udział Tadeusza Walczaka w zorganizowanej w kwietniu 1970 roku w GUS międzynarodowej konferencji poświęconej badaniom reprezentacyjnym w krajach socjalistycznych. Profesor w dużej mierze pomógł przetłumaczyć na język polski referaty prezentowane na konferencji w języku rosyjskim i w znaczącym stopniu przyczynił się do opracowania 14 i 15 tomu „Biblioteki Wiadomości Statystycznych”, tj. *Badania statystyczne metodą reprezentacyjną w krajach socjalistycznych* (Warszawa 1971) i *Wybrane problemy metodologiczne badań reprezentacyjnych* (Warszawa 1971).

Od 14 września 1972 do 9 lutego 1990 roku Tadeusz Walczak piastował godność wiceprezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Nadzorował prace związane z rozwojem informatyki statystycznej oraz prace nad programami i metodologią badań statystycznych. Od 1992 roku był radcą Prezesa GUS.

W 1992 roku Tadeusz Walczak odegrał kluczową rolę w organizacji przez GUS międzynarodowej konferencji naukowej w Warszawie poświęconej statystyce małych obszarów. Była to druga tego typu konferencja na świecie, po kanadyjskiej zorganizowanej w 1985 roku. Profesor brał w niej aktywny udział, przewodniczył jednej z sesji i pomagał w opublikowaniu prezentowanych na niej referatów, recenzując niektóre z nich. Wynikiem konferencji były 2 tomy opublikowane w 1993 roku przez GUS (*Small Area Statistics and Survey Designs*, wol. I: *Invited Papers* i wol. II: *Contributed Papers and Panel Discussion*). Wybrane artykuły z omawianej konferencji Tadeusz Walczak przetłumaczył na język polski i opublikował w „Wiadomościach Statystycznych”.

Tadeusz Walczak aktywnie uczestniczył w międzynarodowej współpracy polskiej statystyki. Brał udział w wielu sesjach Komisji Statystycznej RWPG i Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji Przetwarzania Informacji Statystycznych.

Tadeusz Walczak wielokrotnie reprezentował GUS na posiedzeniach Grupy Roboczej ds. elektronicznego przetwarzania danych w Genewie, organizowanych przez Konferencję Statystyków Europejskich Europejskiej Komisji Gospodarczej przy ONZ (poczynając od 1965 roku) oraz na posiedzeniach Stałej Komisji Statystycznej RWPG w Moskwie. Poza tym wielokrotnie wyjeżdżał jako ekspert na konsultacje międzynarodowe do Moskwy, Pragi, Bukaresztu czy Sofii, poświęcone sprawie mechanizacji i metod wykorzystania maszyn elektronicznych przy opracowywaniu wyników spisów.

Tadeusz Walczak wielokrotnie uczestniczył w sesjach Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, poczynając od 37. Sesji MIS w Londynie, zorganizowanej we wrześniu 1969 roku, poprzez 44. Sesję MIS w Madrycie (1983 roku), 45. Sesję MIS w Amsterdamie (1985 roku), 47. Sesję MIS w Paryżu (1989 roku), 49. Sesję MIS we Florencji (1993 roku), 50. Sesję MIS w Pekinie (1996 roku), 51. Sesję MIS w Istambule (1997 roku), 52. Sesję MIS w Helsinkach (1999 roku), 53. Sesję MIS w Seulu (2001 roku) aż po 54. Sesję MIS w 2003 roku w Berlinie, z których sprawozdania publikował w „Wiadomościach Statystycznych”.

Od powstania w 1993 roku czasopisma „Statistics in Transition” regularnie z nim współpracował, pisząc artykuły, recenzując, konsultując terminy statystyczne i popularyzując periodyk w kraju i za granicą. Już w pierwszym numerze „Statistics in Transition” przedstawił 75 lat polskiej statystyki oficjalnej (*75 Years of Official Statistics in Poland*), w 3 numerze z 1993 roku omówił wyczerpująco praktyczne zagadnienia wypełnienia fundamentalnych zasad badawczych w państwach będących w okresie transformacji systemowej (*Practical Implementation Issues of the Fundamental Principles in the Transition Countries*), a w 3 numerze z 1995 roku opisał międzynarodowy projekt rozwoju statystyki społecznej w tych krajach (*International Project for the Development of Social Statistics for Countries in Transition*). W numerze 4 z 1998 roku opublikowano obszerny wywiad przeprowadzony przez Tadeusza Walczaka z prezesem GUS Tadeuszem Tochąńskim i przewodniczącym Rady Statystyki Franciszkiem Kubiczkiem na temat tradycji i przyszłości polskiej statystyki (*Traditional and Future of the Polish Statistics*). W tym samym numerze czasopisma Tadeusz Walczak przedstawił anglojęzycznym czytelnikom miesięcznik „Wiadomości Statystyczne” jako podstawowe naukowe czasopismo statystyki oficjalnej w Polsce („*Wiadomości Statystyczne*” – *the major Journal of official Statistics in Poland*). Profesor Walczak promował też „Statistics in Transition”, omawiając ciekawsze artykuły w „Wiadomościach Statystycznych” w cyklu tematycznym *To warto przeczytać*, ukazującym się w latach 1995–2004.

Tadeusz Walczak przetłumaczył dla Biura Badań i Analiz Statystycznych Rady Głównej PTS m.in. część pracy T. Daleniusa *Sampling in Sweden. Contribution to the Methods and Theories of Sample Survey Practise*, którą opublikowano w 1985 roku pod tytułem *Elementy metody reprezentacyjnej*, a także opracował tłumaczenie wybranych pozycji tegoż autora dotyczących statystyki małych obszarów (*Dane statystyczne dla małych*

obszarów: *problemy strategii i wyzwania techniczne*, Warszawa 1992). Do ważniejszych tłumaczeń Tadeusza Walczaka z języka angielskiego na język polski należał także *Podręcznik projektowania i realizacji badań statystycznych działalności gospodarczej* (Warszawa 1997) oraz *Kompendium obowiązków statystycznych* (Warszawa 1998).

Wielkim dziełem Profesora było opracowanie w GUS w 1997 roku *Słownika terminów statystycznych angielsko-polskich*. W 2011 roku Tadeusz Walczak opublikował w Wydawnictwie C. H. Beck *Słownik angielsko-polski i polsko-angielski terminów statystycznych*. Słownik ten zawiera hasła zarówno ściśle związane ze statystyką, jak i wybrane wyrażenia i zwroty ze słownictwa ogólnego występujące szczególnie często w literaturze statystycznej oraz obszerny zestaw haseł ze statystyki finansów i bankowości, używanych w rachunkach narodowych.

Tadeusz Walczak był członkiem Naukowej Rady Statystycznej oraz redaktorem miesięcznika „Wiadomości Statystyczne” w latach 1994–2014. W tym okresie „Wiadomości Statystyczne” z pisma w dużej mierze publikującego prace o bieżącej pracy GUS i jednostek statystyki publicznej stały się czasopismem otwartym na środowiska naukowe związane z rozwojem statystyki, demografii i nauk pokrewnych.

Tadeusz Walczak był aktywnym członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego oraz Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN. W latach 1994–2010 był członkiem Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W 2005 roku został Członkiem Honorowym PTS.

Jednocześnie pracując w statystyce, w latach 1967–1996 Tadeusz Walczak był wykładowcą i profesorem Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, a następnie – Szkoły Głównej Handlowej. Jego dorobek naukowy to ponad 200 publikacji i artykułów z zakresu: wykorzystania informatyki w gospodarce, projektowania i metodologii badań statystycznych, ochrony danych w systemach informacyjnych, a także historii statystyki i historii Głównego Urzędu Statystycznego.

Do najważniejszych prac prof. Tadeusza Walczaka należą publikacje: *Komputery. Zasady działania i metody zastosowań* (Warszawa 1982, 1988), *Wprowadzanie masowych danych do komputerów* (Warszawa 1985), *Ochrona danych w systemie informacyjnym statystyki publicznej* (Warszawa 1996) oraz *Zasady projektowania i realizacji badań statystycznych* (Warszawa 1999). Cenne są również artykuły i studia Profesora z zakresu rozwoju informatyki i systemów informacji statystycznej oraz rozwoju statystyki, takie jak: *Rola i funkcje banków danych w Centralnych Systemach Informatycznych* („Wiadomości Statystyczne” nr 1, 1980), *Źródła informacji w systemach informatycznych* („Wiadomości Statystyczne” nr 1, 1981), *Jakość danych w systemach informacyjnych* („Wiadomości Statystyczne” nr 10, 1987), *Mikrokomputery w systemach informacyjnych* („Wiadomości Statystyczne” nr 2, 1989), *Ewolucja zastosowań informatyki w statystyce* (w: *Rozwój metodologii badań statystycznych w Polsce*, Warszawa 1994), *Powszechny dostęp do informacji statystycznych a obowiązki ochrony danych osobowych* („Wiadomości Statystyczne” nr 6, 1995), *Statystyka wobec wyzwań społeczeństwa informacyjnego* („Wiadomości

Statystyczne” nr 5, 1999), *Aktualne tendencje w rozwoju statystyki* („Wiadomości Statystyczne” nr 11, 2004), *Efektywność funkcjonowania Europejskiego Systemu Statystycznego* („Wiadomości Statystyczne” nr 5, 2007), *Usprawnienia funkcjonowania statystyki w krajach objętych działalnością Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ* („Wiadomości Statystyczne” nr 10, 2007).

W ostatnich latach pracy profesor Walczak zajmował się często historią statystyki i informatyki w statystyce. Tym zagadnieniom poświęcone były zwłaszcza takie prace, jak: *50-lecie Katedry Statystyki AE we Wrocławiu* („Wiadomości Statystyczne” nr 12, 2000), *Pięćdziesięciolecie „Wiadomości Statystycznych”* („Wiadomości Statystyczne” nr 7/8, 2006), *Informatyka jako czynnik rozwoju statystyki w okresie 90 lat działalności GUS* („Wiadomości Statystyczne” nr 11, 2008), *Sesje Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w latach 1929 i 1975 w Warszawie* („Wiadomości Statystyczne” nr 5, 2008). Tadeusz Walczak był także redaktorem i współautorem okolicznościowej publikacji *Główny Urząd Statystyczny: historia, stan obecny i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej* (Warszawa 2013).

Profesor Tadeusz Walczak należał do najwybitniejszych autorytetów naukowych w dziedzinie metodologii i projektowania badań statystycznych, ochrony danych w systemach informacyjnych oraz zastosowań informatyki w statystyce. Przez prawie 60 lat był oddany sprawom rozwoju i popularyzacji statystyki w Polsce.

Tadeusz Walczak był odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi.

Zmarł 23 grudnia 2014 roku w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Prawosławnym na Woli.

Źródła

Akta osobowe Archiwum Centrum Informatyki Statystycznej nr 2018/25.

Kordos J., *Wspomnienia ze współpracy z Profesorem Tadeuszem Walczakiem*, „Wiadomości Statystyczne” nr 5, 2015, s. 62–69.

Łazowska B., *Bibliografia prac prof. dra hab. Tadeusza Walczaka*, „Wiadomości Statystyczne” nr 5, 2015, s. 70–81.

Statystyka Polski. Wczoraj i dzisiaj, Warszawa 2017.

Who is Who w Polsce, Warszawa 2004.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca.

BOŻENA ŁAZOWSKA

Mieczysław Jan WARMUS (1918–2007)

Mieczysław Jan Warmus urodził się 1 czerwca 1918 roku w Dobrowlanach, w powiecie Świąciany na Wileńszczyźnie, w rodzinie Jana Warmusa (1882–1967) i Anny z domu Krasowskiej (1887–1959). Jego ojciec był plenipotentem posiadłości Chomińskiego w Dobrowlanach, a matka – nauczycielką języka francuskiego. Miał o dwa lata starszą siostrę Janinę. W roku 1922 rodzina Warmusów z trojgiem dzieci (trzecim dzieckiem była córka Wanda) przeniosła się do Warszawy, gdzie mieszkał ojciec Jana. Warunki ich życia były tutaj radykalnie różne od tych, do których przywykli w Dobrowlanach. Jan, którego przygotowanie zawodowe obejmowało zarządzanie majątkami ziemskimi, w Warszawie absolutnie nie miał szansy na znalezienie pracy w swoim zawodzie. Jego żona Anna była w tej samej sytuacji. Po krótkim zatrudnieniu w Towarzystwie Ziemi Wschodnich Jan Warmus pozostał bez pracy. Dzieci uczyły się w domu pod nadzorem matki nauczycielki, zdając roczne egzaminy z zakresu szkoły powszechnej w Wydziale Oświaty. Mieczysław został uczniem Gimnazjum im. Stefana Batorego. Coraz bardziej pogarszające się warunki materialne rodziny spowodowały, że był zmuszony zarabiać po godzinach lekcyjnych, udzielając korepetycji z matematyki innym uczniom z Gimnazjum Batorego. Uczniów tych polecał mu jego wychowawca. Jednym z „Batoraków”, któremu Mieczysław udzielał korepetycji z matematyki, był młodszy o trzy lata Krzysztof Kamil Baczyński (1921–1944), poeta i żołnierz powstania warszawskiego. Zarobki Mieczysława z udzielanych korepetycji nie były wystarczające. Dzięki interwencji żony senatora Bogusława Miedzińskiego, która czynnie działała w szkolnym Kole Matek, 1 kwietnia 1935 roku otrzymał on pracę korektora w redakcji „Gazety Polskiej”, gdzie pracował do 31 sierpnia 1938 roku. Miał wówczas 17 lat, był uczniem przedostatniej klasy gimnazjum. Była to praca nocna. Jego zarobki były jedynym źródłem utrzymania pięcioosobowej rodziny. W roku 1936, po ukończeniu Gimnazjum im. S. Batorego i otrzymaniu matury, Mieczysław rozpoczął studia na Wydziale Mechanicznym Politechniki Warszawskiej. W przeddzień wybuchu wojny zdał ostatni egzamin potrzebny do zaliczenia drugiego roku. Podczas pierwszego roku okupacji Mieczysław Warmus

proceeding secret lessons, preparing young people for the matura exam and taking part in organizing the underground resistance. In 1940 Mieczysław and his sister Janina received news that the Gestapo was interested in them, so they decided to disappear from Warsaw. They fled to Lubelszczyzna, where Mieczysław worked for two years as a secret teacher and accountant in the estate of Tarnogóra belonging to Count Władysław Smorzewski. In 1942 they returned to Warsaw. Mieczysław soon found work as a secret teacher in the estate of Władysław Kuzana. In 1943 he again fled to the countryside and worked as a secret teacher, preparing two children of Mrs. E. Dąbrowskiej, the owner of the estate in Rusinów near Radom. He returned to Warsaw in 1944, just before the outbreak of the uprising, in which he took an active part. Under the pseudonym Mruk he fought with a rifle in the area of the Trzech Krzyży square and ul. Książęcej. After the fall of the uprising, Warmus and his comrades left Warsaw on the morning of 9 October and, after reaching Pruszków, were separated. Mieczysław was in a group of young men, which was sent to dig trenches under Vienna. At some point he managed to escape and meet his sister Janina, who was working in Lipsko. His sister decided to stay in the West, while Mieczysław returned to the country in October 1945. While working on farms in Germany, he received news that his family had been forced by the German administration to settle in Proszowice near Kraków. After short visits to his parents, he went to Łódź, where he enrolled in the Technical University of Łódź. In October he began his studies in the fifth semester of the Faculty of Mechanical Engineering. At the beginning of 1946 he was in Karpacz at the winter sports competitions. Being so close to Wrocław, he decided to personally check the opinion on the university and technical school in Wrocław. The visit had a great influence on his life. Based on his interests, he chose the Faculty of Mathematics, Physics and Chemistry, where the organizer and first dean was Hugo Steinhaus. When Mieczysław applied to the dean's office, Prof. Steinhaus conducted a short conversation with him, asked him several questions about mathematics, and then, to his surprise, offered him the position of his first assistant. Mieczysław Warmus was employed as a junior assistant in the Chair of Mathematics in the Faculty of Mathematics, Physics and Chemistry from 1 March 1946. In the next seven months, as an external student, he took all the exams, and, as he said about himself, he became a mathematician, without ever being a student of the faculty of mathematics. Exams were taken along with others, such as outstanding mathematicians, such as: Hugo Steinhaus, Bronisław Knaster, Władysław Ślebodziński, Edward Marczewski. Simultaneously, he began his scientific research. Immediately after employment at the university and technical school in Wrocław, he brought his parents and his younger sister Wanda, who was a cripple and needed constant care. His father, in a short time, received a job in the Izba Rzemieślnicza. In April 1946 Mieczysław Warmus became a member of the Polish Mathematical Society. On 6 January 1947 he took a church wedding with Helena Saruchanowska, a student of the Higher School of Commerce. On 18 September 1947 their first daughter, Teresa, was born. From that time on, the main role of Mrs. Helena is the upbringing of the child and the creation of home conditions that facilitate the work of the husband. From 1 September 1949 Mieczysław undertakes additional work as an older assistant in the newly created Państwowy Instytut Matematyczny in Warsaw. The director of the Institute, Prof. Kazimierz Kuratowski, as a direct recommendation, points to Hugo Steinhaus.

24 listopada 1949 roku na wspólnym posiedzeniu Wydziału Nauk Matematycznych i Przyrodniczych oraz Wydziału Nauk Medycznych Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego prof. Hugo Steinhaus, promotor przewodu doktorskiego mgra Mieczysława Warmusa, przedstawił jego rozprawę doktorską *O obliczaniu pól obszarów płaskich za pomocą siatek równoległobocznych*. 15 marca 1950 roku uniwersytet i politechnika we Wrocławiu nadały Mieczysławowi Warmusowi stopień doktora nauk. Jego rozprawa doktorska ukazała się w „Pracach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” (Seria B, Nr 27, PWN, Wrocław 1955, s. 1–60).

17 kwietnia 1950 roku przychodzi na świat jego druga córka Bożena.

Od 1 października 1951 do 31 sierpnia 1953 roku Mieczysław Warmus pełnił funkcję zastępcy profesora w Katedrze Matematyki na Politechnice Wrocławskiej, która od 1951 roku stanowi samodzielny uczelniany akademię. Uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznaje mu tytuł naukowy docenta. Z dniem 1 września 1954 roku powołany został na prodziekana Wydziału Mechaniczno-Energetycznego Politechniki Wrocławskiej. Funkcję tę pełnił przez rok, a od 1 września 1955 roku powołany został na prodziekana Wydziału Elektrycznego. Od 1 marca 1955 roku jest kierownikiem Zakładu Metod Graficznych i Numerycznych Katedry Matematyki Politechniki Wrocławskiej.

6 maja 1955 roku przychodzi na świat trzecie dziecko państwa Heleny i Mieczysława Warmusów. Jest to długo oczekiwany syn Tomasz.

W roku 1956 ukazała się monografia Józefa Łukaszewicza i Mieczysława Warmusa pt. *Metody numeryczne i graficzne*. Józef Łukaszewicz tak wspomina ten fakt (Dutkiewicz, 2003, s. 86):

Mieczysław Warmus jest autorem wielu książek. Pierwszą z nich napisaliśmy wspólnie, co było dla mnie wielkim zaszczytem i niezapomnianą przygodą. W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia Warmus zaproponował mi współpracę przy pisaniu książki: „Metody numeryczne i graficzne”. Ukazała się ona jako 12. tom Biblioteki Matematycznej (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956, s. 429). Pracę nad tą książką podzieliliśmy w ten sposób, że ja podjąłem się napisania rozdziałów poświęconych metodom graficznym. Warmus natomiast opracował obszerniejszą część o metodach numerycznych. Wspólnie napisaliśmy rozdział I dotyczący teorii błędów maksymalnych. Tu warto zwrócić uwagę na interesującą propozycję Warmusa skróconego zapisu liczby przybliżonej wraz z błędem bezwzględnym. Książka uzyskała pozytywne opinie recenzentów i czytelników.

W roku 1957 otrzymuje Nagrodę im. Stefana Mazurkiewicza, przyznaną przez Polskie Towarzystwo Matematyczne. 23 grudnia 1957 roku nadano mu tytuł członka nadzwyczajnego Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Z dniem 1 stycznia 1958 roku zostaje kierownikiem Zespołowej Katedry Matematyki Politechniki Wrocławskiej. Mieczysław Warmus pracuje bardzo intensywnie nad swoją rozprawą habilitacyjną, którą kończy w 1957 roku. Na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Matematycznego PAN

w Warszawie 22 lutego 1958 roku Mieczysław Warmus otrzymuje stopień naukowy doktora nauk matematycznych (co dziś odpowiada stopniowi doktora habilitowanego). Podstawą uzyskanego stopnia była obszerna rozprawa *Nomographic functions (Funkcje nomografowalne)*. Rozprawa ta ukazała się jako zeszyt 16 w serii „Rozprawy Matematyczne” (Warszawa 1959, s. 151). Decyzja Rady Naukowej Instytutu Matematycznego PAN zostaje zatwierdzona uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 29 maja 1958 roku. Uchwałą z dnia 29 maja 1958 roku ta sama komisja przyznaje mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Jest to uhonorowanie całej jego dotychczasowej pracy naukowej.

Z dniem 1 września 1958 roku Mieczysław Warmus zostaje mianowany kierownikiem Działu Obliczeniowego w Zakładzie IX Instytutu Badań Jądrowych PAN w Warszawie. Awans ten rozpoczyna nowy rozdział w życiu jego i jego rodziny. Przeniesienie służbowe z Politechniki Wrocławskiej do Instytutu Badań Jądrowych PAN w Warszawie otwiera przed Mieczysławem Warmusem nowe perspektywy. Już w marcu 1959 roku Pełnomocnik Rządu ds. Wykorzystania Energii Jądrowej powołuje go na stanowisko kierownika Zakładu Matematyki Stosowanej w IBJ PAN. Zakład ten powstaje na podstawie istniejącego Działu Obliczeniowego i jest jednostką nową.

Mieczysław Warmus w dalszym ciągu jest pracownikiem naukowym Instytutu Matematycznego PAN, ale od 1 czerwca 1958 roku już jako profesor nadzwyczajny.

Praca na kierowniczym stanowisku w IBJ PAN daje Mieczysławowi Warmusowi możliwość kontaktu zarówno z ludźmi odpowiedzialnymi za ukierunkowanie nauki w Polsce, jak również z tymi, którzy są odpowiedzialni za gospodarkę w kraju. Profesor przy każdej sposobności wskazuje na bardzo ważne zagadnienie, jakim jest nadzwyczaj szybki rozwój zastosowań maszyn matematycznych na całym świecie. Jednocześnie zwraca uwagę, że w naszym kraju proces ten jest poważnie zahamowany ze względu na brak takich maszyn. W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia w Polsce budowa elektronowych maszyn liczących była na etapie doświadczalnym. Maszyna XYZ, skonstruowana w Zakładzie Maszyn Matematycznych PAN i uruchomiona jesienią 1958 roku, była pierwszą polską maszyną cyfrową. Drugą z kolei była maszyna UMC skonstruowana w Zakładzie Konstrukcji Telekomunikacji i Radiofonii Politechniki Warszawskiej i uruchomiona w roku 1959. Zakład Matematyki Stosowanej Instytutu Badań Jądrowych PAN, przy współudziale Katedry Układów Elektroenergetycznych Politechniki Warszawskiej, skonstruował i uruchomił w roku 1960 maszynę Emal-2. Była to trzecia pracująca polska maszyna cyfrowa. Wszystkie trzy maszyny odznaczały się stosunkowo małymi możliwościami obliczeniowymi, ponadto były one tylko modelami laboratoryjnymi.

Na początku roku 1961 dążenia Profesora zaczynają się krystalizować. Pojawiają się możliwości importu maszyn matematycznych ze Związku Radzieckiego. Prezydium Polskiej Akademii Nauk podejmuje decyzję utworzenia nowej placówki naukowej pod nazwą Centrum Obliczeniowe PAN. Uchwałą Sekretariatu Naukowego PAN z dnia 18 lipca 1961 roku na stanowisko dyrektora Centrum Obliczeniowego zostaje

powołany Mieczysław Warmus. W piśmie zastępcy sekretarza naukowego PAN z dnia 11 sierpnia 1961 roku zlecono mu jednocześnie kierownictwo nad wszystkimi pracami organizacyjnymi związanymi z utworzeniem nowego ośrodka. Sekretarz Nauki PAN i Pełnomocnik Rządu ds. Wykorzystania Energii Jądrowej 9 września 1961 roku podpisują wspólne zarządzenie w sprawie utworzenia centrum. Zgodnie z nim ośrodek powstaje na bazie wydzielonego z IBS Zakładu Matematyki Stosowanej. Na mocy tego zarządzenia do centrum zostaje również przekazana maszyna Emal-2 oraz importowana ze Związku Radzieckiego elektronowa maszyna cyfrowa Urał-2. Centrum Obliczeniowe PAN zaczyna działać 1 września 1961 roku. Zakupiona w Związku Radzieckim maszyna Urał-2 zostaje dostarczona w drugiej połowie września, a uruchomiona w styczniu roku 1962. Normalna działalność eksploatacyjna i usługowa ośrodka rozpoczyna się w kwietniu 1962 roku. Zarówno nowo otwarta placówka naukowa, jak i sprowadzona do niej maszyna matematyczna wywołują wielkie zainteresowanie społeczeństwa. O tym wydarzeniu pisze cała ówczesna prasa. Pracownicy centrum uzyskują poważne wyniki naukowe. Na szeroką skalę prowadzone są badania w zakresie statystyki matematycznej i jej zastosowań, zastosowania metod matematycznych w ekonomii oraz w diagnostyce i terapii medycznej. Opracowuje się: oryginalne systemy operacyjne maszyn, języki programowania oraz translatory i metody ich zastosowania.

Od 1 października 1966 do 30 września 1970 roku Rektor Uniwersytetu Warszawskiego powierza prof. Warmusowi obowiązki kontraktowego profesora nadzwyczajnego oraz kierownika Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki i Fizyki. Profesor prowadzi liczne wykłady, między innymi ze statystyki matematycznej, i seminaria magisterskie. W latach 1967–1983 prof. Mieczysław Warmus był członkiem Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, a w latach 1970–1973 wiceprezesem tego towarzystwa. Brał aktywny udział w konferencjach ze statystyki matematycznej, organizowanych corocznie, poczynając od roku 1973, w Wiśle przez Komisję Statystyki Matematycznej Komitetu Matematyki PAN.

Wiosną 1968 roku na fali pomarcowych czystek prof. Warmusowi postawiono sfabrykowane zarzuty natury gospodarczej, a środki masowego przekazu ogłaszają, że dyrektor Centrum Obliczeniowego stanął po stronie demonstrujących przeciw władzy studentów. 30 maja 1968 roku Mieczysław Warmus składa oficjalnie rezygnację ze stanowiska dyrektora centrum. Następnego dnia zostaje powiadomiony, że wszelkie zarzuty stawiane pod jego adresem były bezpodstawne. Od 1 czerwca zatrudnienie profesora w centrum ogranicza się jedynie do pracy naukowej na stanowisku samodzielnego pracownika naukowego. Zajmuje się on głównie zastosowaniem metod statystycznych w medycynie.

W 1968 roku, w pięćdziesięciolecie Głównego Urzędu Statystycznego Mieczysław Warmus otrzymuje medal „Za Wieloletnią Pracę dla Polskiej Statystyki”. Jego wypowiedź na VI Plenarnej Sesji Naukowej Rady Statystycznej, dotycząca zastosowania metod matematycznych w statystyce, została opublikowana w „Bibliotece Wiadomości Statystycznych” (t. 7, GUS, Warszawa 1969, s. 247–249).

Jego kontrakt na prowadzenie wykładów i kierownictwo Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego wygasa we wrześniu 1970 roku i nie zostaje odnowiony.

Po zmianie w grudniu 1970 roku przywódców kraju przyszły długo oczekiwane zmiany. W Polskiej Akademii Nauk następują próby naprawy wyrządzonych krzywd. Już z dniem 1 lutego 1971 roku prof. Warmus został powołany na stanowisko kierownika Zakładu Metod Matematycznych Centrum Obliczeniowego PAN oraz na stanowisko kierownika Pracowni Metod Probabilistycznych w tym zakładzie. W listopadzie 1972 roku zostaje odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W czerwcu 1973 roku Rada Państwa nadaje mu tytuł naukowy profesora zwyczajnego. W roku 1978 Mieczysław Warmus w uznaniu zasług dla rozwoju nauki polskiej otrzymuje zaszczytne odznaczenie – Medal XXV-lecia Polskiej Akademii Nauk.

Pod koniec lat siedemdziesiątych dzieci państwa Heleny i Mieczysława Warmusów są już dorosłymi ludźmi. Starsza córka Teresa, absolwentka Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego, ma już własną rodzinę. Młodsza córka Bożena ukończyła Wydział Filologii Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim i pracuje jako nauczycielka języka polskiego w jednym z liceów warszawskich. Syn Tomasz jest studentem Wydziału Handlu Zagranicznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Teresa, jako najstarsza z rodzeństwa, przeżyła najwięcej polskich kryzysów politycznych. Była ona przekonana, iż i tym razem bunt narodu z roku 1980 będzie brutalnie stłumiony. Wspólnie z mężem Tomaszem Simińskim decydują się na emigrację do Australii. W ich ślady idzie również syn Tomasz. Nielegalna emigracja Teresy i Tomasza jest dużym minusem przy nazwisku profesora w teczce Służby Bezpieczeństwa. Gdy na początku 1984 roku wizyty agentów SB w domu profesora stają się coraz częstsze, a Polska Akademia Nauk przystępuje do likwidacji Zakładu Metod Matematycznych, którego jest on kierownikiem, profesor z małżonką decydują się opuścić Polskę. Po otrzymaniu bezpłatnego rocznego urlopu w Instytucie Podstaw Informatyki PAN (tak od 1977 r. nazywa się Centrum Obliczeniowe PAN) Mieczysław Warmus z żoną Heleną wyjeżdża do Australii na zaproszenie starszej córki. Po przyjeździe do Australii zwraca się do IPI PAN z prośbą o rozwiązanie umowy o pracę. Umowa ta zostaje rozwiązana za obopólną zgodą. W tym samym czasie ich młodsza córka Bożena z mężem Januszem Stachurskim i malutkim synkiem Rafałkiem również decydują się na emigrację. Po kilku miesiącach państwo Helena i Mieczysław Warmusowie oraz ich trójka dzieci z rodzinami spotykają się w gościnnej Australii. W Australii profesor Warmus z małżonką Heleną osiedlają się w mieście Wollongong, gdzie już od roku 1981 mieszka ich córka Teresa z rodziną.

W drugiej połowie 1985 roku Profesor nawiązuje kontakt z Wydziałem Matematyki Uniwersytetu w Wollongong i otrzymuje zapewnienie, że od początku nowego roku akademickiego, który w Australii rozpoczyna się w lutym, zostanie zaangażowany na kontraktowym stanowisku *visiting professor*. Zgodnie z ustaleniami, w lutym 1986 roku prof. Mieczysław Warmus (znany przez swych australijskich kolegów jako John Warmus) zostaje zatrudniony na Wydziale Matematyki Uniwersytetu w Wollongong. Ze względu na jego wiek oraz obowiązujące w Australii prawo emerytalne ograniczające

możliwości zarobkowe osób powyżej 65 lat wynagrodzenie profesora jest symboliczne i traktowane jako honorarium. Natomiast status jako *visiting professor* daje mu wszelkie uprawnienia pracownika naukowego, łącznie z oddzielnym gabinetem wyposażonym w najnowocześniejszy komputer. Praca na uczelni stwarza wszelkie warunki potrzebne do kontynuowania jego pracy naukowej.

19 lutego 1990 roku Mieczysław Warmus dostaje wylewu krwi do mózgu. Jego następstwem jest całkowity paraliż prawej strony ciała. Ponadto nie może posługiwać się mową. Po pięciomiesięcznym pobycie w szpitalu rehabilitacyjnym Mieczysław Warmus wraca do domu. Z powodu niemożliwości poruszania się jest skazany na wózek inwalidzki. Nieoczekiwana choroba Profesora jest niesamowitym ciosem dla całej rodziny. Jest również szokiem dla jego przyjaciół, kolegów i współpracowników z Uniwersytetu w Wollongong.

W 1998 roku Helena i Mieczysław Warmusowie skorzystali z zaproszenia obecnie mieszkającego w Polsce ich syna Tomasza i odwiedzili ojczyznę. Była to ich pierwsza wspólna wizyta po czternastu latach nieobecności. Po sześciotygodniowym pobycie w Polsce wrócili do Australii.

Mieczysław Warmus jest autorem kilkunastu książek i około stu prac naukowych. Już w 1953 roku ukazała się praca *O obliczaniu wielocyfrowych tablic logarytmicznych i 36-cyfrowe tablice logarytmów naturalnych* („Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria B, nr 51, Wrocław 1953, s. 84). Publikacja ta składa się z dwóch części: *O obliczaniu wielocyfrowych tablic logarytmicznych* (s. 24) i osobno oprawione w sztywnej okładce 36-cyfrowe tablice logarytmów naturalnych (s. 64). W następnym roku w tej samej serii, jako nr 52, ukazała się francuskojęzyczna wersja tej pracy (z objaśnieniami także w języku rosyjskim). Kolejno na uwagę zasługują następujące tablice autorstwa profesora Warmusa: *Tables of Elementary Functions* (Pergamon Press, New York i PWN, Warszawa 1960, s. 570) *Tables of Lagrange Coefficient for Cubic Interpolation* (tom I i II, PWN, Warszawa 1965, tom I, s. 502, tom II, s. 502); *Tables of Lagrange Coefficients for Cubic Interpolation* (PWN, Warszawa 1966, s. 502). Kolejne trzy książki poświęcone są językom programowania: *Programowanie dla maszyny Ural-2* (Centrum Obliczeniowe PAN, Warszawa 1962, współautorzy: A. Sadowski i Z. Szoda); *Programowanie w języku Gier-Algol* (CO PAN-PWN, Warszawa 1965, s. 202 i Gier-Algol, CO PAN-PWN, Warszawa 1966, s. 268). Ważnymi pozycjami w dorobku naukowym Profesora są także: *Wykłady z probabilistyki. Tom 1* (CO PAN-PWN, Warszawa 1971, s. 192); *Wykłady z probabilistyki. Tom 2* (CO PAN-PWN, Warszawa 1973, s. 639); *Uogólnione odwrotności macierzy* (CO PAN-PWN, Warszawa 1972, s. 72) oraz *Wektory i macierze. Tom 1* (PWN, Warszawa 1981, s. 320). Warto również wspomnieć o książce M. Warmusa, T. Bogdanika, W. Geragi, J. Zambrzyckiego, M. Krzezińskiej-Pakuły *Modelowanie matematyczne w przewlekłej zastoinowej niewydolności krążenia* (Instytut Podstaw Informatyki PAN, Warszawa 1986, s. 172). Ta ostatnia pozycja jest bardzo szerokim opracowaniem opisującym metody matematycznego modelowania w diagnostyce przewlekłej zastoinowej niewydolności krążenia. Jej obszerny rozdział poświęcony jest modelowaniu matematycznemu dawkowania digitalisu. Ta pozycja jest ukoronowaniem pracy profesora Warmusa nad trudnym zagadnieniem diagnostyki klinicznej w kardiologii.

W roku 2003 ukazała się książka Jadwigi Dutkiewicz pt. *Mieczysław Warmus. Życie i praca naukowa*, wydana przez Teresę Simińską, córkę Profesora. Jest ona źródłem informacji dotyczących Profesora, zawartych w tym biogramie.

Mieczysław Warmus zmarł 20 września 2007 roku w Wollongong w Australii. Pochowany został 2 października 2007 roku na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Źródła

Dutkiewicz J., *Mieczysław Warmus. Życie i praca naukowa*. Teresa Simińska, Sydney 2003.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Mieczysław_Warmus.

MIROŚLAW KRZYŚKO

Stanisław WASZAK (1906–1974)

Stanisław Waszak urodził się 2 sierpnia 1906 roku w Sławsku Górnym (obecnie pow. inowrocławski, gmina Kruszwica). Jego rodzice, Kazimierz i Marianna z Juszcaków, prowadzili gospodarstwo rolne. Szkołę podstawową ukończył w Sławsku Wielkim i w roku 1919 rozpoczął naukę w Państwowym Gimnazjum w Inowrocławiu (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza). Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości (1927) podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ukończył w roku 1932.

Doktoryzował się w roku 1945 na podstawie rozprawy pt. *Technika opracowań statystycznych a wiarygodność wyników*, której promotorem był prof. Marcin Nadobnik. Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1951 roku na podstawie pracy pt. *Problemy ludnościowe Niemiec w I i II wojnie światowej*. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1955 roku, a profesorem zwyczajnym został w 1969 roku.

Działalność zawodową S. Waszak rozpoczął jeszcze w czasie studiów (1931) jako asystent w Katedrze Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie pracował do wybuchu II wojny światowej. Jednocześnie był pracownikiem Urzędu Statystycznego Stołecznego Miasta Poznania, którym kierował Zygmunt Zaleski. Od 1936 roku Stanisław Waszak pełnił tu funkcję zastępcy dyrektora. Po wybuchu wojny został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa, skąd do Poznania wrócił w roku 1945 i u boku prof. M. Nadobnika otworzył Katedrę Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim. Do praktyki statystycznej włączył się ponownie w połowie 1946 roku, gdy został naczelnikiem Miejskiego Biura Statystycznego w Poznaniu. Kierował nim do końca jego istnienia, to jest do kwietnia 1950 roku. Biuro to zorganizował i prowadził tak, że stało się prężną jednostką badawczą, wyróżniającą się licznymi inicjatywami badań regionalnych.

W roku 1950 Stanisław Waszak współtworzył Katedrę Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej (obecnie jest to Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu, a po odejściu z niej

profesora M. Nadobnika (w połowie 1951 roku) kierował nią przez blisko 15 lat. Rozwinął ją w silny ośrodek naukowo-badawczy i dydaktyczny, składający się z kilku zakładów skupiających dobrą kadrę pracowników i dysponujących rozbudowującym się zapleczem technicznym. W roku akademickim 1951/52 profesor Stanisław Waszak został dziekanem Wydziału Finansów Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, a w latach 1956–1959 był w niej prorektorem do spraw nauki.

Jego starania między innymi sprawiły, że statystyka (ze specjalnościami statystyka przemysłu i statystyka handlu) stała się nowym kierunkiem studiów w tej uczelni, a wśród jej pracowników nastąpiła szybka reorientacja w kierunku badań empirycznych o dużej wartości poznawczej i praktycznej. Od roku 1970 profesor S. Waszak był zatrudniony tylko na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pracując naukowo ponad 40 lat, profesor Stanisław Waszak drukiem ogłosił kilkadziesiąt publikacji, cechujących się oryginalnym i odkrywczym ujęciem omawianych zagadnień oraz wysoką przydatnością praktyczną. Szeroki jest ich zakres tematyczny, gdyż obejmuje różne dziedziny: technikę statystyczną, której profesor przypisywał szczególne znaczenie w procesie badania statystycznego (*Zagadnienie techniki statystycznej w literaturze i praktyce*, 1946, „Przegląd Statystyczny” nr 1/2; *Über Begriffe des einheitlichen Erfassungssystems in der Volkswirtschaft*, 1956, „Statistische Praxis”, nr 9), demografię współczesną z prognozami, demografię historyczną w połączeniu ze studiami źródłoznawczymi, a także statystykę miejską.

Ważne miejsce w dorobku S. Waszaka zajmują studia nad rozwojem ludnościowym Niemiec od połowy XIX wieku, a zwłaszcza w okresie I i II wojny światowej. Obejmowały one między innymi bilans strat ludnościowych Niemiec w czasie obu tych wojen i możliwości odrodzenia się potencjału ludnościowego tego kraju (*Perspektywy demograficzne powojennych Niemiec*, 1947, „Przegląd Zachodni”, nr 6; *L'aspects démographique de l'Allemagne apres la 2-me guerre*, 1948, „Revue Occidentale”, nr 1; *Zagadnienie Niemiec przeludnionych i Niemiec wymierających*, 1949, „Państwo i Prawo”, nr 1; *Niemieckie siły wytwórcze po 2. wojnie światowej*, 1952, „Przegląd Zachodni”, nr 7/8). Studia te były ściśle związane z badaniami prowadzonymi przez S. Waszaka nad skutkami demograficznymi I i II wojny światowej na ziemiach polskich (*Bilans walki narodowościowej rządów Greisera*, 1946, „Przegląd Zachodni”, s. 481–510; *Liczba Niemców w Polsce w latach 1931/1959*, 1959, „Przegląd Zachodni”, nr 6; *The number of Germans in Poland in the years 1931–1959 against the background of German losses in the second world war*, 1960, „Polish Western Affairs”, Vol. 1, nr 2). Udokumentowana wiedza prof. S. Waszaka w tej dziedzinie i jej aktualność sprawiły, że został on powołany jako ekspert i wystąpił w procesie Arthura Greisera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym (*Orzeczenie o stratach ludnościowych w tzw. „Kraju Warty”*, 1946, w: *Proces Arthura Greisera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym*, PIW, s. 198–204).

Liczne opracowania S. Waszak poświęcił Poznaniowi i Wielkopolsce. Najczęściej były one publikowane w „Kronice Miasta Poznania”. Tutaj ukazały się między innymi następujące prace: *Rozwój stosunków mieszkaniowych w Poznaniu w latach 1921–1931* (1934),

nr 2; *Kryzys w Poznaniu* (1934), nr 4; *Struktura handlowa m. Poznania* (1935), nr 4; *Poznań w świetle spisu z 1931 r.* (1936), nr 4; *Przeobrażenia ludnościowe w Poznaniu w okresie 1939–1945* (1945), nr 2; *Warunki mieszkaniowe w zniszczonym Poznaniu* (1948), nr 3 i *Powojenne zagadnienia demograficzne miasta Poznania* (1956), R. 24. Ponadto drukował je „Przegląd Zachodni” (*Ludność i zabudowa mieszkaniowa miasta Poznania w XVI i XVII wieku*, 1954, nr 9/10; *Poznań w świetle badań demograficzno-statystycznych*, 1955, nr 1/2). Zamieszczane były także w innych czasopismach i pracach zbiorowych (*Dziełność rodziny mieszczańskiej i ruch naturalny ludności miasta Poznania w końcu XVII i w XVIII wieku*, 1956, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 18; *Perspektywy demograficzne miasta Poznania na tle porównawczym*, 1962, „Roczniki i Sprawozdania” PTE w Poznaniu, t. 13; *Procesy demograficzne Wielkopolski*, 1964, w: *Nauka wobec procesu industrializacji Wielkopolski*, PTPN).

Pod kierunkiem prof. Stanisława Waszaka opracowane zostały tablice wymieralności dla ludności Polski w podziale na płeć i środowisko zamieszkania (miasto, wieś), uwzględniające przekrój terytorialny (Waszak, 1961, *Tablice wymieralności Polski 1958/59*, „Przegląd Statystyczny”, t. 8). Dały one podstawę do konstrukcji wielowariantowych i długoterminowych prognoz ludnościowych, uwzględniających po raz pierwszy w Polsce ruch wędrowniczy. Niektóre z nich profesor S. Waszak opublikował (*Rozwój demograficzny Polski w planie perspektywicznym*, 1959, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, nr 2; *Prognoza ludnościowa miasta Poznania do roku 1980*, 1960, „Kronika Miasta Poznania”, nr 2; *Le dynamisme démographique de la Pologne dans son aspect régional pour les années 1946–1980*, 1961, „Cahiers Pologne-Allemagne”, nr 4; *Perspektywy demograficzne Polski w świetle obecnego niżu urodzeń i nadchodzącego wyżu zatrudnienia*, 1963, „Życie i Myśl”, nr 9). Inne były komponentem ekspertyz i analiz przygotowanych przez profesora S. Waszaka dla Wojewódzkich Rad Narodowych w Poznaniu, Bydgoszczy i Katowicach (*Sytuacja demograficzna województwa poznańskiego w latach powojennych oraz perspektywy jej dalszego rozwoju do 1980 r.*, 1961; *Rozwój demograficzny województwa bydgoskiego w minionym i nadchodzącym dwudziestoleciu*, 1962; *Rozwój demograficzny województwa katowickiego w latach 1946–1960–1980*, 1963).

Profesor Stanisław Waszak w latach 1946–1949 w Ministerstwie Spraw Zagranicznych był rzeczoznawcą w zakresie zagadnień ludnościowych. Pełnił funkcję komisarza spisowego w czasie spisu sumarycznego w roku 1946, a także podczas Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 1950 roku. W późniejszym okresie, jako wysoko ceniony statystyk badacz, współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym w Warszawie, Instytutem Zachodnim w Poznaniu, władzami regionalnymi w: Bydgoszczy, Katowicach, Poznaniu, Szczecinie i Zielonej Górze. Był członkiem Rady Naukowo-Ekonomicznej przy Prezydium WRN w Poznaniu i Bydgoszczy. Należał do Komitetu Nauk Demograficznych PAN. W latach 1946–1950 był redaktorem „Wiadomości Statystycznych Miasta Poznania”. Należał do rady redakcyjnej „Przeglądu Statystycznego”.

Już pod koniec roku 1938 Stanisław Waszak wstąpił do Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Działał w nim również w okresie powojennym (w 1947 r. został wybrany do Zarządu PTS w Warszawie), a po likwidacji tego stowarzyszenia, w 1955 r. zorganizował

Sekcję Statystyki w Poznańskim Oddziale Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i do 1968 roku był jej przewodniczącym. Należał też do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Charakterystyka życia i działalności Stanisława Waszaka byłaby niepełna i ułomna, gdyby pominąć w niej drugą – obok statystyki – wielką pasję profesora. Stała się nią literatura piękna, a zwłaszcza twórczość Jana Kasprowicza, której był znawcą, wielbicielem i propagatorem. Dał temu wyraz przede wszystkim w licznych publikacjach, do których należą między innymi: *Wielki Pieśniarz nad Gopłą* (1930), *Kult Jana Kasprowicza w Wielkopolsce* (1936), *Pobyty Jana Kasprowicza w Poznaniu w 1899 w świetle prasy* (1936), *Dział Kasprowicowski w Muzeum Miejskim w Poznaniu* (1938), *Jan Kasprowicz patronem harcerzy* (1939) oraz *Poznański ośrodek kultu Jana Kasprowicza* (1962). Należał też do grona założycieli Towarzystwa Literackiego im. Jana Kasprowicza w Poznaniu w 1935 roku i był członkiem założycielem Stowarzyszenia Przyjaciół Twórczości Jana Kasprowicza w Zakopanem, które powstało w roku 1964.

Dla pełniejszego obrazu literackich zainteresowań S. Waszaka wspomnieć trzeba także, że przyjaźnił się z Franciszkiem Becińskim (1897–1975), ludowym poetą, samoukiem ze wsi Pilichowo na Kujawach, którego twórczości patronował. Dał temu wyraz przygotowując między innymi do druku i pisząc wstęp do tomiku jego utworów pt. *Modraki i maki z kujawskiej równiny* (Poznań 1934), a także propagując jego twórczość w okresie powojennym i wspierając w trudnym okresie stalinowskim, gdy spotykały go szykany za to, że należał do Armii Krajowej.

Biografom Stanisława Waszaka znane są również inne zainteresowania Profesora, wśród których wymienić trzeba zwłaszcza krajoznawstwo. W tej dziedzinie zapisał się głównie jako autor dwóch obszernych przewodników: *Przewodnik po Inowrocławiu i Kujawach–Kruszwica, Strzelno, Pakość* (1933) oraz *Poznań – Przewodnik po mieście Poznaniu* (1949).

Profesor Stanisław Waszak był przede wszystkim statystykiem badającym procesy społeczno-gospodarcze, a szczególnie ich aspekty demograficzne. Inicjował takie badania, organizował je i realizował, a ich wyniki miały wielki walor poznawczy i umożliwiały podejmowanie wielu ważnych decyzji politycznych.

Był też sprawnym organizatorem nauki i utalentowanym nauczycielem. Rozwinął poznański ośrodek myśli i praktyki statystycznej (Kruszka, 2010), wykształcił wielu studentów i pracowników naukowych, wywarł duży wpływ na ich światopogląd, postawę życiową i karierę zawodową. Charakterystyczne w tym kontekście wydają się dwa zdania wypowiedziane przez prof. Stanisława Waszaka: „Duszą statystyki jest porównanie” i „Przeciąć węzeł może prawie każdy, ale rozwiązać go potrafią tylko nieliczni”.

Bliski współpracownik Stanisława Waszaka o Profesorze napisał:

Cechowało Go wielkie zaangażowanie i pasja we wszystkich poczynaniach, wszechstronność zainteresowań, wielki humanizm, a nade wszystko głęboki patriotyzm. [...] Posiadał naturę im-

pulsywną, konfliktową, a zarazem rzadko spotykaną intelektualną odwagę wypowiedzenia sądów i opinii – często wbrew poglądom otoczenia (Wierchośławski, 2006, s. 276).

Tak się zapisał w pamięci wielu uczniów, kolegów i innych osób, którym dane było spotkać Profesora na swojej drodze życiowej.

Stanisław Waszak był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Haliną z domu Milachowską miał czworo dzieci: Andrzeja, Bognę, Wiesławę i Przemysława. Po jej śmierci ożenił się z Urszulą Szulc.

Nadwyżęzone zdrowie nie pozwoliło prof. S. Waszakowi zrealizować wielu rozpoczętych i planowanych zadań. Zmarł 15 października 1974 roku w Poznaniu. Został pochowany na Cmentarzu Górczyńskim. Jego imię nosi jedna z ulic w Inowrocławiu.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976, PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 115, 307 i 309.

Aleksandrowicz J., *Stanisław Waszak – życie i działalność społeczna*. „Ziemia Kujawska” 1978, t. V, s. 383–386.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Grycz M., *Waszak Stanisław*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 800 i 801.

Kruszka K., *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 231.

Kruszka K., *Polskie Towarzystwo Statystyczne w Wielkopolsce*. „Wiadomości Statystyczne” 2011, nr 12.

Romaniuk K., *Stanisław Waszak jako uczonec*. „Ziemia Kujawska” 1978, t. V, s. 387–389.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszką. US, Poznań 2008, s. 229 i 230.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 144.

Wierchośławski S., *Stanisław Waszak*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 271–276.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Władysław WELFE (1927–2013)

Profesor Władysław Welfe jest niewątpliwie jednym z najbardziej znanych na świecie polskich statystyków i ekonometryków. Jego dorobek naukowy i współpraca międzynarodowa uitorowały drogę do rozwoju nowoczesnego modelowania ekonometrycznego w Polsce.

Władysław Welfe urodził się 20 maja 1927 roku w Kolbuszowej. Rezydowali tam jego dziadkowie, zaliczający się do miejscowej elity małomiasteczkowej: ze strony matki Zofii – Edmund Kiełbiński, naczelnik Urzędu Skarbowego, ze strony ojca Mieczysława – Henryk Welfe, polonista, kierownik Szkoły Powszechnej. Pierwsze lata życia (do 1930 roku) upłynęły w Krakowie, gdzie Mieczysław Welfe (ojciec) asystent na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego specjalizował się w nowej dziedzinie – radiologii. Staż odbyty w Paryżu pod kierunkiem Marii Skłodowskiej-Curie (w rodzinnym archiwum pozostaje jej list rekomendacyjny) i pierwsze publikacje zapowiadały błyskotliwą karierę naukową. Niestety kłopoty materialne spowodowały, że ojciec zrezygnował z pracy na UJ, przeniósł się do Sosnowca, gdzie objął stanowisko rentgenologa. Tam Władysław Welfe zaczął uczęszczać do Szkoły Powszechnej. W 1934 roku rodzina przeniosła się do Łodzi, gdzie ojcu powierzono kierownictwo nowego Zakładu Radiologii w szpitalu im. Mościckiego (obecnie Barlickiego). Po wybuchu wojny Mieczysław Welfe został zmobilizowany i wraz z całym szpitalem dotarł do Łucka, gdzie został wzięty do niewoli przez Armię Radziecką, następnie przewieziony do obozu w Kozielsku i w maju 1940 roku stracony w Katyniu. Przez kilkadziesiąt lat okoliczności śmierci ojca były rodzinie nieznanymi, co z pewnością położyło się głębokim cieniem na latach młodości Władysława Welfe.

Władysław Welfe ukończył przed wojną Szkołę Powszechną Zgromadzenia Kupców m. Łodzi i we wrześniu 1939 roku rozpoczął naukę w Gimnazjum Ogólnokształcącym tegoż Zgromadzenia. Po zamknięciu szkoły kontynuował naukę w ramach tajnych kom-

pletów, na które schodzili się głównie koledzy z dawnej klasy. Po ukończeniu 14 lat został skierowany do przymusowej pracy w Zakładach Przemysłu Wełnianego K. Eiserta w Łodzi, gdzie przeszedł wiele robotniczych stanowisk od tkacza, pomocnika ślusarza, do ostatecznie elektryka. Niedożywienie i bardzo złe warunki mieszkaniowe spowodowały, że zapadł na gruźlicę płuc. Tylko pomoc lekarzy, dawnych kolegów ojca, uchroniła go przed śmiercią.

Te traumatyczne doświadczenia wywarły decydujący wpływ na rozwój jego osobowości. Ukształtowały silną wolę, samodzielność, odpowiedzialność wobec rodziny, znajomych i przyjaciół.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny w roku 1945 Władysław Welfe rozpoczął studia prawno-ekonomiczne, które ukończył po 4 latach jako magister ekonomii.

Ideologizacja ekonomii oraz kontakty z prof. E. Rossetem spowodowały, iż główne zainteresowania Władysława Welfe zostały przekierowane na przedmioty ilościowe, tj. statystykę, demografię i matematykę. Od 1 października 1949 roku jest on już asystentem w Katedrze Statystyki kierowanej przez prof. Rosseta i prowadzi ćwiczenia ze statystyki. Rok później zostaje adiunktem i zaczyna specjalizować się w statystyce ekonomiczno-społecznej, z której to dziedziny pisze artykuły oraz rozprawę doktorską. Tematyce tej pozostał wierny aż do połowy lat sześćdziesiątych XX w.

Na przełomie lat 1949/50 Władysław Welfe uczestniczył w studiach doktoranckich na SGPiS w Warszawie w ramach tematu kierowanego przez Oskara Langego pt. *System wskaźników gospodarczych w gospodarce planowej*. W roku 1952 Władysław Welfe zaczyna prowadzić zajęcia ze statystyki. Na bazie tych zajęć powstał podręcznik *Statystyka handlu* (PWG, 1957), będący pierwszym podręcznikiem akademickim z dziedziny statystyki ekonomicznej w Polsce. Propozycję przejścia do SGPiS w charakterze zastępcy profesora w katedrze kierowanej przez Kazimierza Romaniuka, mimo otrzymania służbowego mieszkania, odrzucił i zdecydował się na powrót do Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi. Była to jedna z najważniejszych decyzji życiowych.

Rozprawę doktorską *Popyt i podaż na rynku socjalistycznym jako przedmiot badania statystycznego* pisze pod kierunkiem Kazimierza Romaniuka i broni w roku 1961 na SGPiS. Jej rozszerzona wersja zostaje opublikowana przez PWE w roku 1962 pod tytułem *Popyt i podaż*.

W latach 1963–1964 Władysław Welfe odbywa blisko roczny staż w Department of Applied Economics w Cambridge University pod kierunkiem prof. Richarda Stone'a, późniejszego laureata Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii. Tam po raz pierwszy styka się z modelem makroekonometrycznym (gospodarki brytyjskiej) wykorzystującym metodologię input-output. Pozwala mu to uogólnić koncepcję indeksów produkcji i cen oraz powiązać ją z mechanizmami makroekonomicznymi. Tak powstaje ostateczna wersja pracy habilitacyjnej.

Trzy lata po doktoracie, w roku 1964 obronił rozprawę habilitacyjną *Problemy teorii indeksów produkcji* na ówczesnym Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS. Monografia *Indeksy produkcji*, wydana przez PWE w roku 1966, stanowi podsumowanie stanu wiedzy z tego zakresu w owym czasie. W roku 1969 otrzymuje tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego.

W latach 60. XX w. profesor Władysław Welfe współtworzył Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego, którego był prodziekanem i dziekanem w latach 1965–1969. Dzięki jego inicjatywie powstała na tym Wydziale Katedra Ekonometrii, którą kierował w latach 1965–1996, a później – Instytut Ekonometrii i Statystyki, którego był dyrektorem w latach 1970–1997. Zaangażowanie profesora Władysława Welfe w sprawy dydaktyki doprowadziło do uruchomienia specjalistycznych kierunków studiów: Cybernetyki Ekonomicznej i Informatyki (który trwał od 1967 do 1991) oraz Informatyki i Ekonometrii (od 1992 do dziś).

Na przełomie lat 1971/72 profesor Władysław Welfe odbywa półroczny staż w Department of Economics University of Pennsylvania w Stanach Zjednoczonych, który w tym czasie jest centrum modelowania ekonometrycznego na świecie. Współpraca z prof. Lawrence R. Kleinem (laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych w 1980 roku), kontynuowana w ramach Project LINK aż do jego śmierci, zaważyła na całej dalszej drodze naukowej profesora Władysława Welfe. Bezpośrednim pierwszym jej efektem był makromodel gospodarki Polski W-1, który pozwalał na generowanie zarówno popytu, jak i podaży oraz popytu niespokojnego. Był to pierwszy taki model opisujący funkcjonowanie gospodarki socjalistycznej. Został on w 1973 roku zaprezentowany w postaci referatu na Econometric Society European Meeting w Oslo.

Osiągnięcia z zakresu makromodelowania uhonorowano w 1974 roku nadaniem prof. Władysławowi Welfe tytułu naukowego profesora zwyczajnego.

W latach 1972–1978 profesor Władysław Welfe pełni funkcję prorektora ds. nauki Uniwersytetu Łódzkiego. Owocem jego aktywności jest podpisanie ponad 30 umów o bezpośredniej współpracy umożliwiających pracownikom UŁ pobyt w zagranicznych ośrodkach badawczych w ramach tzw. wymiany bezdewizowej, co w tamtych latach było nie do przecenienia. Jednocześnie powołuje i prowadzi Zespół Modelowania Gospodarki Narodowej. Dzięki temu powstają kolejne modele serii W (W-2 i W-3 w różnych wersjach) i związane z nimi rozprawy doktorskie (ponad 30). W 1974 roku dzięki jego staraniom zostaje po raz pierwszy zorganizowana międzynarodowa konferencja poświęcona modelowaniu ekonometrycznemu i wykorzystaniu modeli do celów prognozy i analitycznych nazwana (nieco później) *Macromodels*. Jest ona organizowana do dziś (w bieżącym roku odbędzie się po raz 45). W pierwszym ćwierćwieczu swojego istnienia dla wielu, szczególnie młodych badaczy z krajów socjalistycznych, *Macromodels* stanowiły jedyną możliwość spotkania i kontaktu z uczonymi zza żelaznej kurtyny. Uczestnikami tej konferencji były największe sławy ekonometrii: dwóch laureatów Nagrody Nobla – L. R. Klein i R. Engle oraz m.in. H. Wold, D. Hendry, G. Mizon, R. Quandt, W. Krelle, H. Luetkepohl, S. Johansen, M. H. Pesaran, G. Koop i wielu innych.

Profesor Władysław Welfe nieustrudzenie zabiega o fundusze na badania ekonometryczne, które angażowałyby duże zespoły złożone z osób pracujących w różnych ośrodkach akademickich wierząc, iż jest to najefektywniejsza i najbardziej inspirująca naukowo formuła. W ten sposób zostaje uruchomiony program resortowy R.III.9, a później CPBP.10.9, których zostaje kierownikiem i koordynatorem. Uważając, iż nie istnieje coś takiego jak „polska ekonomia” czy „polska statystyka”, dokłada wysiłków, aby zapewnić młodszym pracownikom pozostającym pod jego opieką możliwość wyjazdów zagranicznych i kontakt z nauką światową. Udaje się to w wielu przypadkach tylko dzięki jego osobistym rekomendacjom i staraniom. Sam wielokrotnie występuje na kongresach Econometric Society, European Economic Association i innych konferencjach międzynarodowych.

Wyrazem międzynarodowej pozycji prof. Władysława Welfe staje się przyznanie mu w roku 1978 tytułu doktora honoris causa przez Uppsala University, najbardziej prestiżowy uniwersytet skandynawski.

Oporając się na teorii niedoborów J. Kornai'a oraz teorii barier wzrostu M. Kaleckiego prof. Welfe formułuje podstawowe hipotezy dotyczące własności mechanizmów funkcjonowania takich gospodarek, które dalej weryfikuje empirycznie. W ten sposób powstaje jeden z najbardziej metodycznie zaawansowanych makromodeli – model W-5. Pozwala on na sformułowanie koncepcji i kwantyfikację akceleratora podażowego, mnożnika wąskich gardel oraz podażowego mnożnika konsumpcyjnego Barro-Grossmana. Przy okazji zostają zaproponowane nowe mierniki stopnia niezbilansowania rynków, w tym zaopatrzeniowych, przy użyciu odpowiednich indyktorów nierównowagi. Podsumowaniem tych prac jest specjalny rozdział napisany przez prof. Władysława Welfe poświęcony modelowaniu gospodarki socjalistycznej, opublikowany w monografii *Lectures in Econometrics* pióra L. R. Kleina (North-Holland 1983).

Tendencje przechodzenia do gospodarki rynkowej w gospodarce polskiej zauważalne w drugiej połowie lat 80. XX w. znalazły odbicie w konstrukcji modelu W-5 w wersji popytowej. Dzięki temu ośrodek łódzki jako jedyny nie zaprzestał prac nad doskonaleniem modeli ekonometrycznych i ich systematycznym wykorzystaniem do prognozowania i analiz symulacyjnych. Były one publikowane nie tylko w periodykach naukowych (m.in. w *Wiadomościach Statystycznych*, *Pracach IEIS UŁ*), ale także na łamach prasy ekonomicznej, m.in. w *Rzeczpospolitej*, *Życiu Gospodarczym*, *Gazecie Bankowej*, *Parkiecie*, *Nowym Życiu Gospodarczym*, *Naszym Rynku Kapitałowym*.

Już na początku lat 90. XX w. profesor Władysław Welfe podejmuje wysiłek budowy nowych modeli: rocznego W-8 i pierwszego dla Polski modelu opartego na danych kwartalnych WK-91, które w zamierzeniach miały służyć analizom gospodarki w okresie transformacji ustrojowej. Modele serii WK są dalej konstruowane i intensywnie wykorzystywane do dziś.

Wyjątkową pozycją w dorobku naukowym profesora Władysława Welfe jest książka *Principles of Macroeconometric Modeling* wydana w 1999 roku przez North-Holland,

której współautorami są L. R. Klein i A. Welfe, stanowiąca reasumpcję jego poglądów na makromodelowanie ekonometryczne.

W końcu dekady lat 90. XX w. co zbiegło się z przejściem na emeryturę, profesor Władysław Welfe otwiera nowe pole badawcze, a mianowicie konstrukcję empirycznych modeli wzrostu, w których to podstawową rolę odgrywa kapitał wiedzy. W ten sposób powstała seria modeli W-8D zawierających interesujące propozycje specyfikacji, m.in. funkcji popytu konsumpcyjnego, popytu inwestycyjnego oraz łącznej produktywności czynników produkcji.

W 1995 roku profesor Władysław Welfe zostaje uhonorowany tytułem doktora honoris causa przez Akademię Ekonomiczną w Krakowie, zaś w 1997 roku – przez Uniwersytet Lyon 2 Lumiere.

W roku 1998 profesor Władysław Welfe zostaje członkiem Polskiej Akademii Nauk.

W roku 2005 Uniwersytet Łódzki nadaje mu tytuł doktora honoris causa.

Ostatnie lata życia profesor Władysław Welfe poświęca pracy nad książką *Macroeconomic Models* (Springer-Verlag 2013). Ta ponad 500 stronicowa monografia zawiera opis i krytyczną analizę większości ważniejszych makromodeli, które powstały na świecie. Paczka zawierająca pierwsze egzemplarze nadeszła dwa dni po śmierci Profesora.

Za działalność naukową, społeczną i organizacyjną profesor Władysław Welfe został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą, Honorową Odznaką m. Łodzi, Medalem 75-lecia GUS i Medalem KEN.

Źródła

Milo W., *Profesor Władysław Kazimierz Welfe (1927–2013) – wspomnienie*, Nauka 1(2013), s. 161–167.

Milo W., *Prof. dr. hab. Władysław Welfe jako Uczony, Nauczyciel, Organizator*, Przegląd Statystyczny LX (1), 2013, s. 101–107.

Welfe W., *Moje życie z makroekonometrią*, Moja droga do nauki cz.7, ŁTN, 2013, s. 129–154.

ALEKSANDER WELFE

Stanisław
WIERZCHOSŁAWSKI
(1926–2009)

Stanisław Wierzchosławski urodził się 3 marca 1926 roku w Wielkim Komorsku (powiat świecki, województwo kujawsko-pomorskie) jako syn Józefa i Weroniki z domu Damrat. Tutaj uczęszczał do szkoły podstawowej, w której jego matka była nauczycielką. W 1938 roku z rodzicami zamieszkał w Bydgoszczy. Tam przebywał podczas II wojny światowej. Mając 16 lat rozpoczął pracę zawodową jako uczeń w przedsiębiorstwie „OSKAR Faulbaum”, a od marca 1945 roku był robotnikiem w Przedsiębiorstwie Spedycyjno-Przewozowym. W maju 1943 roku wstąpił do Armii Krajowej i pod pseudonimem „Jacek” do stycznia 1945 roku był żołnierzem służby łączności wewnętrznej Komendy Garnizonu w Bydgoszczy. Działalność konspiracyjną kontynuował w WIN do sierpnia 1946 roku. W roku 1947 uzyskał maturę w Liceum Miejskim im. M. Kopernika w Bydgoszczy.

Jesienią 1947 roku Stanisław Wierzchosławski przeniósł się do Poznania, gdzie mieszkał do końca życia. W październiku tegoż roku rozpoczął studia na Akademii Handlowej (obecnie jest to Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Ukończył je w czerwcu 1950 roku. Od września do końca roku 1950 pracował jako referent w MHD Artykułami Przemysłowymi w Poznaniu, a w styczniu 1951 został kierownikiem referatu w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu.

W marcu 1951 roku Stanisław Wierzchosławski rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Ekonomicznej (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu jako asystent w Katedrze Statystyki. Z tą uczelnią związał się zawodowo na ponad 58 lat, przechodząc kolejne stopnie kariery nauczyciela akademickiego (adiunkt – 1954, docent – 1972). Był tu kierownikiem Pracowni Statystycznej w Instytucie Statystyki i Ekonometrii (1974–1976), wicedyrektorem Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej (1976–1991), a jednocześnie (od 1977) kierownikiem Zakładu Statystyki i Demografii, kierownikiem Studium Uzupełniającego Magisterskiego (1972–1977). W 1991 roku przeszedł na emeryturę, ale kontynuował działalność naukowo-badawczą jako kierownik Pracowni Badań nad

Rodziną, a później w Centrum Badań nad Rodziną, którego był dyrektorem od roku 1994.

Stanisław Wierzchośłowski przede wszystkim był badaczem rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Głównym przedmiotem jego początkowych zainteresowań naukowych stały się zagadnienia związane ze statystyką handlu, zwłaszcza z czynnikami wpływającymi na koszty jednostkowe i globalne, zarówno w obrocie detalicznym, jak i w hurcie. Doktoryzował się w roku 1962 na podstawie rozprawy pt. *Efektywność handlu wiejskiego w świetle badań ankietowych*, której promotorem był prof. Stanisław Waszak. Ten nurt badań rozszerzał i pogłębiał do roku 1977 (*Tendencje rozwojowe kosztów w handlu hurtowym w okresie powojennym*, 1970, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3; *Handel wewnętrzny w ujęciu dynamicznym*, 1977, w: *Rola i funkcje handlu wewnętrznego*, Z. Zakrzewski red., PWE, Warszawa). Odszedł jednak z tej drogi na rzecz demografii, przejmując schedę po zmarłym nagle prof. Stanisławie Borowskim. Podjął się wówczas niezmiernie trudnego zadania, jakim była rekonstrukcja metodyki badań nad reprodukcją ludności, które ten uczony prowadził (prof. S. Borowski nie pozostawił wystarczającego opisu swojego warsztatu badawczego). Sukces w opanowaniu tej materii umożliwił kontynuację i rozwinięcie badań o wręcz unikatowym charakterze. Zachęcił do współpracy wielu naukowców i był bodźcem do poszukiwania odpowiedzi na szereg pytań nurtujących demografów i polityków. Znalazło to wyraz między innymi w publikacji *Stanisław Borowski. Szkice z teorii reprodukcji ludności – prace wybrane* (Ossolineum, 1983), którą przygotował do druku i opatrzył obszernym wstępem oraz krytycznym komentarzem.

W późniejszym okresie, szczególnie po utworzeniu w 1994 roku Centrum Badań nad Rodziną w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny), zainteresowania badawcze Stanisława Wierzchośłowskiego skupiały się zwłaszcza na dwóch obszarach. Pierwszy z nich to mikrostruktury ludnościowe w skali ogólnokrajowej (*Ewolucja badań nad rodziną w Polsce*, 1994, w: *Rozwój demografii polskiej*, GUS, Warszawa); *Rodzina w okresie transformacji demograficznej i społeczno-ekonomicznej*, 1997, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, P. Kryczkared., Wyd. KUL, Lublin). Drugim obszarem badań były przeobrażenia makro- i mikrostruktur demograficznych w ujęciu regionalnym (*Metody i techniki badań mikrostruktur ludnościowych*, 1990, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3/4; *Współczesna rodzina wielkopolska w świetle badań demograficznych*, 1994, „Przegląd Wielkopolski”, nr 6). W ostatnim okresie działalności S. Wierzchośłowskiego przedmiotem szczególnego zainteresowania stały się wielkie miasta (*Rodzina i gospodarstwo domowe w środowisku wielkomiejskim*, 2009, Wyd. UEP, Poznań).

Celem studiów prowadzonych w tych dziedzinach, mających charakter longitudinalnych badań podstawowych, było określenie przeobrażeń rodziny na ziemiach polskich od roku 1875, rozpatrywanych w aspekcie międzypokoleniowym, głównie z wykorzystaniem metod analizy kohortowej. Na szczególne podkreślenie zasługuje wielowątkowość oraz wielopłaszczyznowość tych badań (*Wielodyscyplinowość i interdyscyplinarność statystycznych badań zjawisk społecznych*, 1996, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny

i Socjologiczny”, z. 1), a także imponujący zasób zgromadzonych w trakcie ich realizacji materiałów źródłowych, ujęty w Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym.

Rozległa wiedza teoretyczna i głęboka znajomość rzeczywistości, płynąca z prowadzonych badań empirycznych, sprawiły, że Stanisław Wierchosławski był autentycznym i bardzo cenionym ekspertem w licznych instytucjach, agendach i komisjach znaczącym wpływie na decyzje w kwestiach polityki społeczno-ekonomicznej. W takim charakterze między innymi współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym, Urzędem Statystycznym w Poznaniu, z jednostkami samorządu terytorialnego w województwie wielkopolskim i lubuskim, był członkiem Rządowej Rady Ludnościowej, przygotowywał ekspertyzy demograficzne dla Episkopatu Polski i Rady Społecznej przy Arcybiskupie Poznańskim. Jako konsultant i doradca uczestniczył w pracach Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Poznaniu, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie we Wrześni, Polskiej Fundacji Ochrony Życia. Służył też pomocą innym organizacjom rządowym i pozarządowym. Dużą wagę przywiązywał do współpracy międzynarodowej, utrzymując kontakty bilateralne i multilateralne z ośrodkami naukowymi w wielu krajach (Bułgaria, Czechy, Francja, Litwa, Łotwa, Niemcy, Rosja, Słowacja, Ukraina, Węgry i in.).

Bardzo bogaty i zróżnicowany jest dorobek naukowy Stanisława Wierchosławskiego (*Wykaz wybranych publikacji Stanisława Wierchosławskiego*, 2009, „Studia Demograficzne”, z. 1/155). Lista opublikowanych przez niego prac liczy blisko 230 pozycji, a do tego dodać trzeba liczne niepublikowane ekspertyzy i raporty naukowe, opinie, oceny oraz podobne opracowania o znacznym „ciężarze gatunkowym”. Wielki jest ładunek poznawczy tych prac, wysoki ich poziom merytoryczny i formalny oraz ogromny, tkwiący w nich, intelektualny zacznin inspirujący do dalszych poszukiwań naukowych.

Z działalnością naukowo-badawczą Stanisława Wierchosławskiego ściśle związana była bardzo odpowiedzialna, lecz absorbująca i „niewdzięczna” rola redaktora wydawnictw bądź sekretarza redakcji czasopism naukowych. Przyjmował ją na siebie i pełnił sumiennie, zwykle *pro publico bono*. Był redaktorem naczelnym „Poznańskich Roczników Ekonomicznych”, redaktorem działu ekonomicznego w „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym”, sekretarzem redakcji „Poznańskich Prac Ekonomicznych PTPN”, a także członkiem Komitetu Redakcyjnego „Polish Population Review” i „Naturalnego Planowania Rodziny”.

Stanisław Wierchosławski, pracując przez blisko sześćdziesiąt lat jako nauczyciel akademicki, wykształcił rzeszę studentów, włączając ich również do prowadzonych przez siebie badań. Był promotorem oraz recenzentem kilkuset prac dyplomowych i magisterskich. Pod jego kierunkiem napisano sześć rozpraw doktorskich, których autorzy osiągnęli znaczącą pozycję w nauce i gospodarce. Prowadził wykłady oraz seminaria w zakresie statystyki i demografii na różnych kierunkach studiów, w ujęciu ogólnym i specjalistycznym, nie wykluczając zajęć wyraźnie sprofilowanych bądź interdyscyplinarnych, a zatem wymagających bardzo dobrego przygotowania merytorycznego

i dydaktycznego. Zawsze przywiązywał wielką wagę do warsztatu badawczego i piarskiego. Kładł silny nacisk na zagadnienia porównywalności danych i błędy pomiaru (*Statystyczne porównanie jako metoda ekonomicznej analizy działalności przedsiębiorstwa*, 1958, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” z. 1; *Z problematyki pomiaru zjawisk ekonomicznych*, 1967, „Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu, seria I, z. 30; *O dokładności pomiaru indeksów statystycznych*, 1978, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych”, GUS, Warszawa). Zwracał uwagę na rzetelność w doborze źródeł informacji i metod ich analizy (*Wpływ techniki obserwacji na wyniki badań ankietowych*, 1993, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2), uczył i wymagał uzasadnienia wniosków oraz krytycyzmu wobec uzyskanych rezultatów poznawczych. Był znawcą i entuzjastą stosowania metod graficznych w procesie badania statystycznego; już pierwsza jego publikacja (*Zastosowanie wykresów Gantta w obrocie towarowym*, 1955, „Przegląd Statystyczny”, z. 4) wyznaczała ten kierunek zainteresowań. Propagował i rozwijał wspomniane metody z wielką pasją i bardzo skutecznie. Pozostawił niezatarte piętno na wszystkich, którzy mieli szczęście znaleźć się w obszarze oddziaływania tego nauczyciela i doradcy.

Stanisław Wierzchośłowski należał do wielu towarzystw naukowych i organizacji społecznych. Był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (już od roku 1958) i pełnił w nim funkcję sekretarza Komisji Nauk Ekonomicznych. Należał do Polskiego Towarzystwa Demograficznego, gdzie był wiceprzewodniczącym Rady Głównej i przewodniczącym Oddziału w Poznaniu. Aktywnie uczestniczył w działalności Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Był wieloletnim członkiem Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk, Międzynarodowej Unii Demograficznej (International Union for the Scientific Study of Population), Europejskiego Stowarzyszenia Demograficznego (European Society for Population Economics). Należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego, a następnie do Uczelnianej Komisji „Solidarność”. Był członkiem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Uczestniczył w pracy wielu organizacji kościelnych i charytatywnych, wchodził w skład licznych komitetów i komisji powoływanych w celu rozwiązania określonych zadań bieżących w skali kraju, regionu czy społeczności lokalnej.

Wysiłki i zasługi Stanisława Wierzchośłowskiego były dostrzegane i doceniane. Znalazło to wyraz w odznaczeniach państwowych oraz wyróżnieniach regionalnych, resortowych i innych. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Armii Krajowej i Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Od prezesa Głównego Urzędu Statystycznego otrzymał Złotą Odznakę Honorową „Za Zasługi dla Statystyki RP” oraz medale okolicznościowe jako wyróżnienie z okazji 50-lecia i 75-lecia GUS. Wyrazem podziękowania ze strony władz regionalnych i lokalnych były między innymi Odznaki Honorowe „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego” i „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Zielonogórskiego” oraz „Odznaka Honorowa Miasta Poznania”. W uznaniu zasług dla Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego otrzymał Złotą Odznakę PTE, a od Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Polskiego Towarzystwa Statystycznego – najwyższe wyróżnienie, jakim jest godność Członka Honorowego.

Wielką wartością dla Stanisława Wierchosławskiego była rodzina, także jako kategoria demograficzna i społeczna, ale zwłaszcza jako osobiste doświadczenie życiowe. W 1959 roku zawarł związek małżeński z Moniką Stróżyk (była prawnikiem, radcą prawnym, zmarła w roku 2005), z którą wychował trzech synów (Rafała – socjologa, Piotra – polonistę, Krzysztofa – lekarza) i doczekał się wnuków.

Stanisław Wierchosławski po długiej chorobie zmarł 8 kwietnia 2009 roku w Poznaniu. Po nadzwyczajnym żałobnym posiedzeniu Senatu Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i mszy św. w kościele oo. Dominikanów został pochowany, w asyście wojskowej, 16 kwietnia 2009 roku na poznańskim Cmentarzu Junikowskim, gdzie spoczął w kwaterze żołnierzy Armii Krajowej.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 116, 317–319 i 325.

Archiwum rodzinne Rafała Wierchosławskiego i Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kruszka K., *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 231.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje (1975), Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań, s. 68–69.

Studia Demograficzne (2009), nr 1/155, Komitet Nauk Demograficznych PAN, s. 3–29.

KAZIMIERZ KRUSZKA

Jan WIŚNIEWSKI (1904–1940)

Jan Wiśniewski urodził się 16 października 1904 roku w Jadowie koło Radzymina. W 1922 roku rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Podczas studiów już w roku akademickim 1924/25 powołany został na stanowisko młodszego asystenta Katedry Teorii Statystyki WSH, kierowanej wówczas przez prof. Zygmunta Limanowskiego. Pracował w niej do 1939 roku. Po utworzeniu w 1928 roku Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen został również jego pracownikiem. Dzięki przyznanemu stypendium „Kasy im. Mianowskiego” w roku akademickim 1929/30 przebywał na studiach w Harvard University Cambridge Massachusetts, które ukończył uzyskując promocję „Ad gradum Magistri in Artibus”.

Dorobek naukowy J. Wiśniewskiego obejmuje około 100 prac ogłoszonych drukiem, zarówno w Polsce jak i za granicą. Publikował głównie w takich periodykach, jak „Kwartalnik Statystyczny” czy „Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, zamieszczał też artykuły w „Journal of the American Statistical Association”, „Journal of the Royal Statistical Society”, „Biometrika”, „Econometrica”.

Większość jego prac obejmowała zasadnicze w owym czasie problemy z dziedziny ekonometrii, statystyki ekonomicznej i statystyki matematycznej. Dynamice rozwoju gospodarczego poświęcił kilka prac. Jego zainteresowania koncentrowały się szczególnie na analizie kształtowania się cen artykułów przemysłowych i rolnych, zagadnieniach dyspersji cen, badaniu ich wpływu na koszty utrzymania, a także w dziedzinie konstrukcji agregatowych wskaźników produkcji i cen. Można tu wskazać na takie pozycje, jak np.: *Ceny zbóż w Warszawie w latach 1870–1893* („Kwartalnik Statystyczny” 1932, z. 3), *Dyspersja cen hurtowych* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen” 1932 z. 3, 4), *Ceny detaliczne w Warszawie w 1931 r.* („Kronika Warszawy” 1933, nr 1) czy też na pracę *Wskaźnik produkcji przemysłowej w Polsce* („Przegląd Statystyczny” 1938, nr 3/4). W tej ostatniej publikacji zaproponował nową redakcję wskaźnika produkcji

przemysłowej, która stała się obowiązująca w Polsce. W pracy *Extension of Fischers formula N 353 to three or more variables* („Journal of the American Statistical” 1931, nr 3) wysunął propozycję rozciągnięcia formuły 353 J. Fischera na więcej niż dwie zmienne. W rozprawie *Wahania sezonowe w budownictwie* („Kwartalnik Statystyczny” 1933 z. 2/3) przeprowadził m.in. analizę przyczyn i możliwości ograniczenia wahań sezonowych w przemyśle budowlanym na przykładzie szeregu krajów. Badania sezonowości rozszerzył także w późniejszym czasie na dziedzinę zatrudnienia, produkcji przemysłowej i rolnictwa.

Zainteresowania naukowe J. Wiśniewskiego skupiły się także w znacznym stopniu na badaniu dochodów. W pracy *Rozkład dochodów według wysokości w 1929 r.* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen” 1934, nr 2/3), będącej jego rozprawą habilitacyjną, udowodnił, że w Polsce dochody pracowników biurowych rozkładają się według krzywej logarytmicznej normalnej, a dochody płynące z własności rozkładają się zgodnie z prawem Pareta. Spostrzeżenia i koncepcje w zakresie metod badania dochodów ogłosił m.in. w pracach *Popyt w zależności od rozkładu dochodów* („Ekonomista” 1935, t. 2) i „Die Elastizität der Nachfrage in Bezug auf das Einkommen” (Wien 1935). W tym drugim artykule znacznie rozwinął, wprowadzony przez Pigionia do teorii popytu, problem zależności między ceną elastycznością popytu i preferencjami. Przedmiotem jego zainteresowań badawczych były też m.in. problemy związane z teorią prawdopodobieństwa, korelacji i regresji oraz interpretacji prawa wielkich liczb. Ostatnią pracą J. Wiśniewskiego była nieukończona do 1939 roku „Tablica wymieralności dla parafii rzymsko-katolickiej Jadów”.

Niejako na marginesie działalności naukowej J. Wiśniewski pisał prace o charakterze popularyzatorskim. W 1948 roku, w oparciu o tekst z 1939 roku, ukazała się jego interesująca publikacja pt. *Jak korzystać z danych statystycznych*. W przedmowie do tej publikacji prof. J. Zagórski tak wspomina dra J. Wiśniewskiego: „Autor niniejszej pracy dr Jan Wiśniewski, docent Szkoły Głównej Handlowej, długoletni współpracownik naukowy Instytutu Badania Koniunktur i Cen, zmobilizowany w roku 1939 zginął bez wieści. Był to jeden z najwybitniejszych statystyków młodszego pokolenia nie tylko w skali krajowej, lecz również w skali europejskiej, dając się poznać za granicą przez aktywny udział w międzynarodowych zjazdach i przez publikację licznych prac w czasopiśmie zagranicznych. Bogata pomimo stosunkowo młodego wieku autora spuścizna naukowa dra Wiśniewskiego jest w znacznej mierze rozproszona po różnych czasopiśmie”.

Niezależnie od pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej J. Wiśniewski działał w szeregu towarzystw naukowych. Był m.in. aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Uzupełniając wyżej cytowaną wypowiedź prof. J. Zagórskiego należy podać, że J. Wiśniewski w sierpniu 1939 roku został powołany do wojsk ochrony pogranicza w Klecku pod Baranowiczami. Tam dostał się do niewoli sowieckiej i wiosną 1940 r. został zamordowany w Charkowie.

Źródła

Duda R., *Polskie Towarzystwo Matematyczne na tle dziejów*, „Wiadomości Matematyczne” 45(2) 2009, s. 248.

Jan Wiśniewski (1904–1939); maszynopis powielany, Biblioteka SGGW w Warszawie.
Peuker Z., *Jan Wiśniewski*, „Biuletyn Informacyjny”, RG PTS, 1994, nr 29.

JAN BERGER

**Aleksander Ryszard
WÓJCIK
(1937–2003)**

Aleksander Ryszard Wójcik urodził się 4 sierpnia 1937 roku w Brzezienku Nowym, powiat Ostrów Mazowiecka. Studia na Wydziale Statystyki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki ukończył w 1958 roku z dyplomem magistra ekonomii w specjalności statystyka matematyczna. Podjął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki Matematycznej SGGW w Warszawie. Pracując, rozpoczął studia na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując dyplom magistra matematyki w 1964 roku. Stopień doktora nauk rolniczych w zakresie agronomii otrzymał na Wydziale Rolniczym SGGW w 1965 roku. Promotorem jego rozprawy doktorskiej pt. *Rozkład z próby współczynników minimalizujących wariancję oszacowań efektów klas w układzie nieortogonalnym* był prof. Zygmunt Nawrocki. W latach 1974–1980 kierował Pracownią Obliczeniową Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki SGGW, w latach 1979–1981 był zastępcą dyrektora tego instytutu. Stopień doktora habilitowanego nauk rolniczych w dyscyplinie agronomia w specjalności doświadczalnictwo i biometria uzyskał w roku 1981 na podstawie dorobku i rozprawy pt. *Badanie wpływu procesów dynamicznych okresu wegetacji na cechy roślin uprawnych metodą regresji*. W 1982 roku objął stanowisko docenta w Katedrze Statystyki Matematycznej i Doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczym SGGW.

Poza pracą na SGGW pracował w Instytucie Leków w Warszawie, Instytucie Ziemiaka w Boninie oraz Wyższej Szkole Pedagogiczno-Rolniczej w Siedlcach. Współpracował także z wieloma osobami w dziedzinach: medycyny, leśnictwa, genetyki i rolnictwa. W 1984 roku odbył czteromiesięczny staż naukowy na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley.

Docent Aleksander R. Wójcik naukowe zainteresowania koncentrował wokół zastosowań metod statystyki matematycznej w naukach rolniczych, biologicznych i medycznych. Zajmował się głównie opracowaniem teoretycznym, adaptacją i zastosowaniem

zaawansowanych metod statystyki matematycznej w biologii, genetyce ilościowej oraz doświadczalnictwie roślinnym i zwierzęcym, także medycznym. Od roku 1965 ukierunkował swoje zainteresowania szczególnie na zastosowanie modeli liniowych jednej i wielu zmiennych oraz wielozmiennej analizy kowariancji w weryfikacji hipotez, dotyczących doświadczeń wielokrotnych i wieloletnich z roślinami rolniczymi. Po habilitacji jego prace badawcze dotyczyły przede wszystkim zagadnień związanych z hodowlą i nasiennictwem ziemniaka, jak również selekcji w genetyce populacji. A. R. Wójcik rozwinął stosowanie operatorów rzutowych w analizie statystycznej danych z serii wielokrotnych i wieloletnich doświadczeń odmianowych w Polsce. Ma On duże zasługi w opracowaniu, doskonaleniu i stosowaniu oryginalnych metod statystycznych w prognozowaniu porażenia roślin ziemniaka chorobami wirusowymi. Łącznie opublikował około 80 prac naukowych w języku polskim i angielskim, w czasopiśmie krajowych i zagranicznych.

Przez wiele lat A. R. Wójcik współpracował również z Głównym Urzędem Statystycznym. W latach 1966–1982 był członkiem Komitetu Matematycznego GUS. W tym okresie był zaangażowany w planowanie badań rolniczych GUS. Ponadto był członkiem: Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Polskiego Towarzystwa Statystycznego i Bernoulli Society. Brał czynny udział w tworzeniu *Encyklopedii statystyki*.

Docent A. R. Wójcik był bardzo utalentowanym i zaangażowanym nauczycielem akademickim, wysoko cenionym przez studentów i współpracowników oraz przełożonych. Prowadził różnorodne zajęcia dla studentów SGGW. Był autorem lub współautorem 11 podręczników i skryptów. Jego książki: *Statystyka matematyczna z elementami rachunku prawdopodobieństwa i statystyki opisowej*, *Metodyka doświadczeń rolniczych* (z prof. Janem Trętowskim) oraz *Planowanie i wnioskowanie statystyczne w doświadczalnictwie* (z prof. Zbigniewem Laudańskim) były i wciąż są znane oraz cenione wśród studentów i naukowców.

A. R. Wójcik był także cenionym działaczem społecznym. Za swą pracę zawodową i społeczną otrzymał: Złoty Krzyż Zasługi, Złotą Odznakę ZNP, Medal 40-lecia PRL, Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz Złotą Odznakę „Za Zasługi dla SGGW”.

W roku 1987 A. R. Wójcik wyjechał do Meksyku, obejmując stanowisko *visiting professor* na Uniwersytecie Rolniczym w Chapingo. W 1988 roku otrzymał stanowisko profesora w Monterrey Technological Institute (ITESM) w Toluca. Pracował tam do roku 2003, kiedy problemy zdrowotne zmusiły go do przejścia na emeryturę. W okresie swojej pracy w Meksyku opublikował ponad 20 artykułów naukowych oraz 3 podręczniki w dziedzinie matematyki, statystyki i planowania eksperymentu. W 2003 roku, wspólnie ze swym synem Aleksandrem K. Wójcikiem, ukończył ostatnią książkę pt. *Applied Mathematics and Statistics*.

Prof. Aleksander Ryszard Wójcik zmarł w Meksyku 11 grudnia 2003 roku w wieku 66 lat. Zgodnie z jego ostatnią wolą, jego prochy zostały sprowadzone do Polski.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

WIESŁAW MĄDRY

Kazimierz ZAJĄC (1916–2012)

Kazimierz Zając urodził się jeszcze w okresie I wojny światowej, dnia 20 września 1916 roku w Krośnie w rodzinie robotniczo-chłopskiej, jako syn Filipa i Marii Kubal. Uczęszczał do Szkoły Podstawowej i Państwowego Gimnazjum Koedukacyjnego w Krośnie, gdzie w 1937 roku zdał maturę. Po maturze odbył roczną służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy w Kielcach i uzyskał stopień wojskowy kaprała rezerwy. W 1938 roku rozpoczął studia wyższe na Akademii Handlowej w Krakowie.

II wojnę światową przeżył w Krośnie. Znalazł pracę w Miejskiej Publicznej Szkole Handlowej w Krośnie w charakterze nauczyciela, uczył księgowości. Równocześnie prowadził tajne nauczanie i uczestniczył w pracach Polskiego Czerwonego Krzyża, organizując pomoc na rzecz oficerów i żołnierzy polskich przebywających w obozach jenieckich. Został zaprzysiężony jako żołnierz Armii Krajowej – Obwód Krosno, pod pseudonimem „Konrad”. W czasie wojny otrzymał od dowódcy AK nominację na stopień kapitana.

Kazimierz Zając całe swoje dorosłe życie związał z Krakowem. Studiował na Akademii Handlowej w Krakowie na kierunku konsularnym w latach 1938/39 oraz 1945/46, wiążąc po wojnie swoje studia i zainteresowania naukowe z profesorem Jerzym Fierichem, ówczesnym kierownikiem Katedry Ekonomii Akademii Handlowej. Już w czasach studenckich zainteresował się badaniami statystycznymi i z tego zakresu przedstawił pracę magisterską *Ruch płac nominalnych i realnych robotników przemysłu naftowego w Krośnie w latach 1927–1945*. Dnia 31 maja 1947 roku, po przedstawieniu wymienionej pracy i zdaniu egzaminów z postępowaniem bardzo dobrym: z ekonomii, polityki ekonomicznej wraz ze skarbowością, statystyki matematycznej i naukowych metod badania koniunktur, statystyki gospodarczej, spółdzielczości, ustroju i zadań samorządu oraz geografii gospodarczej, uzyskał na kierunku konsularnym Akademii Handlowej w Krakowie stopień naukowy magistra nauk ekonomiczno-handlowych.

Jeszcze w trakcie studiów, w 1946 roku, podjął pracę w charakterze asystenta woltariusza w Katedrze Ekonomii, a po ich ukończeniu w 1947 roku został asystentem. Bezpośrednio po ukończeniu studiów magisterskich podjął studia doktoranckie w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, uczestnicząc w seminarium doktorskim z ekonomii u profesora Edwarda Lipińskiego, studia te odbywał w latach 1947 i 1948. W roku 1949 złożył profesorowi Edwardowi Lipińskiemu rękopis pracy doktorskiej, niestety była to praca z ekonomii klasycznej i jako niemarksistowska „burżuazyjna ekonomia” nie mogła być przedstawiona do obrony w rozpoczynającym się okresie stalinowskim.

W 1950 roku, wobec szykan pod adresem profesora Jerzego Fiericha jako przedstawiciela niesłusznej, burżuazyjnej teorii ekonomii, wraz z profesorem odszedł z Katedry Ekonomii, która stała się katedrą ekonomii marksistowskiej, do nowo utworzonej Katedry Statystyki. W latach 1954–1961 pracował na stanowisku zastępcy profesora.

Przełom „października 1956 roku” przyniósł odejście od „okresu błędów i wypażeń” okresu stalinowskiego. Nastąpił powrót do prowadzenia badań statystycznych. W pierwszym szeregu młodych statystyków prowadzących badania był mgr Kazimierz Zając, który w swojej pracy doktorskiej przeprowadził, zakazaną w poprzednim okresie, analizę statystyczną płac roboczych, nawiązując tym samym do tematyki swojej pracy magisterskiej. Kazimierz Zając otrzymał w dniu 26 czerwca 1958 roku stopień kandydata (doktora) nauk ekonomicznych na podstawie złożonych egzaminów oraz pracy *Analiza płac roboczych w przemyśle na podstawie badań statystycznych*, nadany przez Radę Wydziału Towaroznawstwa Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie uchwałą z dnia 17 lutego 1958 roku, zatwierdzoną przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla Pracowników Nauki. Promotorem pracy był prof. dr inż. Jerzy Fierich.

W pięć lat po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych Kazimierz Zając habilitował się na podstawie pracy *Ekonometryczne metody badania budżetów domowych* (Zeszyty Naukowe WSE w Krakowie, seria specjalna: Monografie nr 3, 1963). W 1965 roku, po śmierci profesora Jerzego Fiericha, został kierownikiem Katedry Statystyki, którą kierował aż do przejścia w 1986 roku na emeryturę. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego otrzymał w roku 1971, tytuł naukowy profesora zwyczajnego w roku 1976.

Wkład profesora Kazimierza Zająca w rozwój badań statystyczno-ekonometrycznych można ująć w cztery główne nurty jego twórczości naukowej. Niewątpliwie był on pionierem badań statystyczno-ekonometrycznych dochodów i wydatków ludności oraz płac w Polsce po okresie stalinowskim. W tych latach Profesor był niekwestionowanym autorytetem w zakresie badań poziomu życia ludności. Nurt badań ekonomiczno-społecznych przewija się w całym okresie aktywności naukowej profesora Kazimierza Zająca, owocując m.in. kolejnymi, po pracy habilitacyjnej, książkami: *Ekonometryczne metody ustalania rejonów konsumpcyjnych* (współautor: B. Podolec, 1978), *Metody badania usług rynkowych* (praca zbiorowa pod red. K. Zająca, 1982) i wieloma artykułami naukowymi.

Drugim nurtem badawczym rozwijanym przez profesora Kazimierza Zajęca są badania demograficzne. Był jednym z pionierów mikrodemograficznych badań historycznych, czego przykładem może być praca *Studium nad ruchem naturalnym miasta Rymanowa w świetle ksiąg parafialnych z lat 1850–1950*, „Przeszłość Demograficzna Polski” (1969). Jest uznanym autorytetem z zakresu demografii historycznej. Z kolei z połączenia badań demograficznych z badaniami społeczno-ekonomicznymi rodzi się monografia *Rozwój demograficzny a rozwój gospodarczy* (1987) (współautor: A. Sokołowski) i wiele innych prac Profesora dotyczących rozwoju demograficznego i społeczno-ekonomicznego.

Trzecim nurtem badań statystycznych, ściśle powiązanych z badaniami społeczno-ekonomicznymi i demograficznymi, jest rozwijanie metodologii i zastosowań procedur taksonomicznych. Znajduje to wyraz w wielu publikacjach Profesora, głównie ze swoimi młodszymi współpracownikami. Przykładem tego jest książka *Metody taksonomiczne w badaniach społeczno-ekonomicznych* (1988) (współautorzy: J. Pocięcha, B. Podolec, A. Sokołowski), a także szereg publikacji z tego zakresu, m.in. we współautorstwie z T. Grabińskim.

Czwartym nurtem są prowadzone przez Profesora badania w dziedzinie statystycznych metod kontroli jakości, czego wyrazem jest szereg artykułów naukowych na te tematy, a przede wszystkim książka *Statystyczne metody kontroli jakości* (1973) (współautorzy: J. Cyran, J. Steczkowski).

Przypominając dokonania naukowe Profesora należy podkreślić, że wniósł on osobisty wkład w rozwój metodologii badań statystyczno-ekonometrycznych i prowadzenie badań empirycznych zwłaszcza w obszarach statystyki społecznej, demografii i statystycznej kontroli jakości. Jego silna aktywność naukowa obejmowała długi okres, ponad 40 lat, począwszy od połowy lat pięćdziesiątych do połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Historyczną zasługą profesora Kazimierza Zajęca jest jego wkład w kształcenie kadr naukowych krakowskiej Uczelni oraz statystyków i ekonometryków polskich. Według publikacji b. rektora AE w Krakowie, prof. T. Grabińskiego, dotyczącej szkół naukowych na krakowskiej uczelni ekonomicznej, rozumianych jako kolejne powiązania pomiędzy promotorami i ich doktorantami, szkoła statystyczno-ekonometryczna profesora Kazimierza Zajęca jest na pierwszym miejscu, a sam Profesor, jako twórca szkoły po śmierci Jerzego Fiericha, wypromował na tej uczelni 24 doktorów, a do tego trzeba dodać osoby wypromowane na innych uczelniach polskich, a także wykonał ponad 80 recenzji prac doktorskich.

Profesor położył wielkie zasługi w promowaniu samodzielnych pracowników naukowych. Sprawował opiekę merytoryczną nad 22 habilitantami oraz wykonał ponad 60 recenzji prac habilitacyjnych. Przygotował także około 70 opinii dotyczących awansów na tytuł profesora lub stanowisko profesora uczelnianego. Bez przesady można stwierdzić, że znaczna większość obecnie czynnych lub będących już na emeryturze polskich profesorów z zakresu statystyki, ekonometrii i dziedzin pokrewnych była przy-

najmniej na jednym etapie własnej kariery naukowej oceniana i dopingowana do pracy przez profesora Kazimierza Zająca. Profesor Kazimierz Zając cieszy się dotąd w ogólnopolskim środowisku naukowym statystyków i ekonometryków dużym autorytetem i poważaniem, a osoby, które w swoim czasie oceniał, pamiętają o nim i wielokrotnie wyrażają wdzięczność za jego życzliwość oraz konstruktywne rady, jakich im udzielał.

W trakcie swojej długoletniej pracy na naszej Uczelni, profesor Kazimierz Zając pełnił wiele różnorodnych funkcji, walczył przyczyniając się do jej rozwoju. Już w latach 1954–1958 był prodziekanem ówczesnego Wydziału Towaroznawstwa Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie, a w latach 1964–1968 prodziekanem ówczesnego Wydziału Produkcji i Obrotu Towarowego. W latach 1980–1986 pełnił funkcję dziekana Wydziału Ekonomiki Obrotu Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Od 1965 roku, od śmierci pierwszego kierownika Katedry Statystyki profesora Jerzego Fiericha, był kierownikiem tej Katedry, walczył przyczyniając się do jej kadrowego i naukowego rozwoju. W latach 1969–1986, aż do emerytury, w związku z reorganizacją struktury organizacyjnej uczelni pełnił funkcję kierownika Zakładu Statystyki oraz w latach 1969–1984 dyrektora Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego. Dzięki staraniom i inspiracji profesora Instytut rozwijał się kadrowo i zyskiwał coraz to silniejszą pozycję w polskim środowisku ilościowych badań ekonomicznych. Sam Zakład Statystyki, powstały w miejsce Katedry, który w 1969 roku zatrudnił jednego samodzielnego pracownika naukowo-dydaktycznego (doc. K. Zając), w chwili jego odejścia na emeryturę zatrudnił w tym zakładzie oraz zakładach pokrewnych powstałych w międzyczasie – Zakładzie SKJ oraz Teorii Prognoz, sześciu samodzielnych pracowników naukowo-dydaktycznych (prof. K. Zając, prof. J. Steczkowski, prof. A. Zeliaś, doc. A. Iwasiewicz, doc. S. M. Kot, doc. J. Pocięcha).

Należy podkreślić, że starania profesora Kazimierza Zająca o rozwój naukowy i, co za tym idzie, rozwój kadrowy nie dotyczyły jedynie Zakładu Statystyki, lecz całego Instytutu. Za czasów jego dyrektorstwa w Instytucie Metod Rachunku Ekonomicznego powstał Zakład Informatyki, a jego pierwszym kierownikiem był dr Cz. Kulik, dotychczasowy adiunkt w Zakładzie Statystyki. Wielu późniejszych pracowników Zakładu Informatyki doktoryzowało się z metod ilościowych u profesora Kazimierza Zająca. Przyczynił się on także do rozwoju Zakładu Matematyki Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego inspirując rozwój naukowy wielu pracowników naukowo-dydaktycznych tego zakładu. Integrował także Zakład Ekonometrii z problematyką badawczą całego instytutu.

To, że krakowska uczelnia ekonomiczna intensywnie rozwijała się od lat 60. do 90. ubiegłego wieku pod względem potencjału naukowo-dydaktycznego, czego formalnym wyrazem była zmiana jej nazwy z Wyższej Szkoły Ekonomicznej na Akademię Ekonomiczną, a następnie na Uniwersytet Ekonomiczny, było w istotnym stopniu zasługą pracy profesora Kazimierza Zająca na kierowniczych stanowiskach w Uczelni.

Profesor Kazimierz Zając swoją pracą organizacyjną i ekspercką oddziaływał na rozwój teorii i praktyki badań statystycznych w Polsce. Spośród wielu funkcji pełnionych poza

uczelnia wymienić należy przewodniczenie w latach 1975–1979 Sekcji Demografii Historycznej Komitetu Nauk Demograficznych PAN, a w latach 1978–1981 przewodniczenie Sekcji Statystyki Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN. Od roku 1978 był przewodniczącym Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddział w Krakowie, od roku 1990 przewodniczył także Komisji Statystyczno-Demograficznej PAN Oddział w Krakowie. Jako przewodniczący tych gremiów zasiadał w radach redakcyjnych i radach programowych takich czasopism naukowych, jak: *Przeszłość Demograficzna Polski*, *Studia Demograficzne*, *Przegląd Statystyczny*. W latach 1986–1990 był z wyboru członkiem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów, przyczyniając się do promowania rozwoju samodzielnych kadr naukowych w zakresie statystyki i ekonometrii.

Profesor Kazimierz Zając położył także duże zasługi dla Głównego Urzędu Statystycznego. W długim okresie lat 1965–1995 był członkiem Rady Naukowej GUS, przyczyniając się do wytyczania kierunków badań statystycznych oraz rozwoju metodologii i praktyki statystyki publicznej w Polsce. Przez długie lata zasiadał w Radzie Naukowej *Wiadomości Statystycznych*. Należy też zaznaczyć jego rolę w Polskim Towarzystwie Statystycznym, gdzie przez długie lata zasiadał w Radzie Głównej PTS i był przewodniczącym Oddziału PTS w Krakowie.

Profesor zawsze przykładał dużą wagę do procesu dydaktycznego. W czasie pierwszych Konferencji Statystyków, Ekonometryków i Matematyków Polski Południowej był głównym referentem problemów metodycznych nauczania przedmiotów ilościowych. Jest autorem lub współautorem wielu skryptów i podręczników do statystyki. Wśród nich wyróżnia się podręcznik *Zarys metod statystycznych* (PWE, Warszawa), mający 5 wydań, na którym wychowało się wiele roczników studentów uczelni krakowskiej i wielu innych uczelni polskich.

Profesor Kazimierz Zając był znany i ceniony przez studentów jako interesujący wykładowca. Potrafił o metodach statystycznych i ich zastosowaniach mówić tak, że zdobywał dla nich uważnych słuchaczy, którzy potem niejednokrotnie wybierali je jako przedmiot swoich specjalizacji i tematy prac magisterskich. Profesor Kazimierz Zając wypromował ogromną rzeszę magistrantów, którzy nawet po bardzo wielu latach wspominają go jako wybitnego profesora krakowskiej uczelni ekonomicznej. Profesor Kazimierz Zając był też długoletnim wykładowcą Uniwersytetu Jagiellońskiego na kierunku socjologia czy psychologia, a także wykładowcą statystyki na Papieskiej Akademii Teologicznej. Także ci studenci wspominają go jako interesującego wykładowcę.

Będąc od 1986 roku formalnie na emeryturze, przez wiele lat przychodził codziennie do pracy w katedrze, brał udział w ogólnopolskim i krakowskim życiu naukowym, prawie do końca życia brał udział w konferencjach naukowych.

Za jego zasługi w zakresie badań naukowych oraz organizacji nauki i kształcenie kadr Akademia Ekonomiczna w Katowicach w 1995 roku uhonorowała go tytułem doktora honoris causa, a Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie w 2011 roku uroczyście odnowił nadanie mu przed 53 laty stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych.

Profesor Kazimierz Zając zmarł 6 maja 2012 roku i został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim w Krakowie.

Źródła

Pociecha J., *Professors Kazimierz Zając and Andrzej Iwasiewicz Eminent Statisticians of Krakow*. „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Oeconomica 3(302) 2014, s. 15–21.

Pociecha J., *Wspomnienie profesora Kazimierza Zająca*, „Przegląd Statystyczny” vol. 59, z. 2, 2012, s. 199–204.

JÓZEF POCIECHA

Edmund ZAŁĘSKI (1863–1932)

Edmund Załęski urodził się 18 sierpnia 1863 roku we Lwowie w rodzinie ziemiańskiej osiadłej na Sandomierszczyźnie. Egzamin maturalny zdał w gimnazjum klasycznym w Radomiu w roku 1881 i przez rok studiował matematykę na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1883 przeniósł się na Wydział Chemiczny Politechniki w Rydze. Po ukończeniu studiów w roku 1888 pracował w laboratorium zakładowym jako chemik do 1892 roku. W tym czasie przeniósł swe zainteresowania na cukrownictwo, a w szczególności na hodowlę buraka cukrowego. Uzupełniwszy wiedzę w tej dziedzinie w laboratorium prof. Herzfelda w Berlinie, objął kierownictwo stacji nasienniczej w Brzozówce, by wkrótce założyć własną na Podolu. Trzy lata później zorganizował Rolniczą Stację Doświadczalną Centralnego Towarzystwa Rolniczego w pobliżu Warszawy. Od 1900 roku pracował jako instruktor hodowli nasion w kilku cukrowniach. W roku 1904 został dyrektorem Zakładów Hodowli Nasion K. Buszczyńskiego i M. Łążyńskiego w Niemierczy na Podolu, a następnie do końca życia był tam doradcą. W roku 1918 został powołany na profesora Wydziału Rolnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie wykładał genetykę roślin i metodykę doświadczeń polowych. Był dziekanem Wydziału Rolnego, a w roku akademickim 1930/31 – rektorem uczelni. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, Akademii Masaryka w Pradze i członkiem korespondentem Francuskiej Akademii Rolniczej. Zmarł 20 grudnia 1932 roku w Krakowie.

Był pionierem zastosowań statystyki matematycznej w doświadczalnictwie rolniczym w Polsce. W 1906 roku pierwszy systematycznie wyłożył metodykę doświadczeń rolniczych w oparciu o rachunek prawdopodobieństwa. W tym względzie wyprzedził nieco prace niemieckie i angielskie. W 1908 roku na Międzynarodowym Zjeździe Rolniczym na wniosek Załęskiego podjęto rezolucję dotyczącą stosowania wśród eksperymentatorów rolniczych metody najmniejszych kwadratów. W 1927 roku napisał oryginalny w owych czasach, znany podręcznik pt. *Metodyka Doświadczeń Rolniczych* (Lwów), będący podstawą współczesnej metodyki doświadczalnictwa.

Uczniem Edmunda Załęskiego był Stefan Barbacki. Pod jego kierunkiem studiował i był asystentem na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie 1921–1925. Obszerna praca Jerzego Neymana *The theoretical basis of different methods of testing cereals (Teoretyczne podstawy różnych metod obliczania doświadczeń rolniczych)*. I. *The method of E. Załęski*, „Wiadomości Matematyczne”, 1927–1928, XXX, Część druga, s. 1–44, poświęcona została metodzie Edmunda Załęskiego.

Źródła

<http://www.welecja.pl/welecja/Zyciorysy>.

Wiktor Oktaba, *Probabiliści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002.

MIROSLAW KRZYŚKO

Witold ZAŁĘSKI

(1836–1908)

Witold Załęski urodził się w 1836 roku w Warszawie. Był synem Karola, długoletniego Marszałka szlachty z guberni grodzieńskiej i Eleonory z Buczyńskich. Szkołę średnią ukończył w Wilnie, a studia w zakresie nauk prawnych i dyplomatycznych odbył na Uniwersytecie w Dorpacie. W 1856 roku uzyskał tam srebrny medal za konkursową rozprawę akademicką pt. *Die völkerrechtliche Bedeutung der Kongressie* i w 1866 roku stopień magistra nauk dyplomatycznych.

Po studiach w Dorpacie powrócił do Warszawy. Do 1873 roku pracował w jednym z gimnazjów nauczając historii i geografii, a później prowadził zajęcia ze statystyki w Szkole Handlowej Kronenberga. Jednocześnie był zatrudniony jako docent w Szkole Głównej w Warszawie. Wykładał statystykę i ekonomię, wygłaszając w tej uczelni 28 czerwca 1867 roku wykład inauguracyjny pt. *O stosunkach ekonomii politycznej do moralności, prawa i statystyki*. Po jej przekształceniu w 1869 roku w rosyjski Uniwersytet Cesarski został wybrany przez Senat na stanowisko profesora prawa międzynarodowego. Jednak jako wykładowca na tym stanowisku nie został zatwierdzony.

W 1876 roku W. Załęski został kierownikiem nowo utworzonej Sekcji Statystycznej Magistratu m. Warszawy, był bowiem wówczas jedynym w zaborze rosyjskim uczonym polskim gruntownie znającym teorię i praktykę badań statystycznych.

Po podjęciu pracy w Sekcji Statystycznej, którą kierował przez 32 lata (aż do śmierci), przystąpił do jej reorganizacji, przekształcając ją z czasem w nowoczesne biuro statystyczne. Poprzednio, od 1864 roku prace statystyczne w Magistracie prowadzili tylko dwaj urzędnicy, których działalność ograniczała się głównie do opracowywania rocznych sprawozdań o „Stanie przemysłu i rękodzieł”. W. Załęski rozpoczął więc stopniowo poszerzać zakres tematyczny badań statystycznych wprowadzając opracowy-

wanie i publikowanie sprawozdań tygodniowych, miesięcznych i rocznych dotyczących między innymi stanu i ruchu ludności oraz rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

Równocześnie z kierowaniem pracami Sekcji Statystycznej W. Załęski podejmował inne prace naukowo-badawcze z zakresu teorii statystyki, a także statystyki i gospodarki Królestwa Polskiego. Ogłaszał je w czasopismach popularno-naukowych i naukowych, głównie w: „*Ekonomiście*”, „*Niwie*”, „*Bibliotece Warszawskiej*”, „*Encyklopedii Powszechnej*” i innych encyklopediach, między innymi w „*Encyklopedii Handlowej*” i „*Encyklopedii Rolniczej*”; oraz wydawał swoje opracowania jako oddzielne pozycje książkowe.

Statystyce i gospodarce Warszawy poświęcił W. Załęski kilka opracowań, a między innymi:

- *Rys statystyki porównawczej miasta Warszawy, Część I. Statystyka zabudowań i ludności*, Warszawa 1872, *Część II. Statystyka przemysłu rzemieślniczo-fabrycznego*, Warszawa 1873,
- *Przemysł fabryczny i rzemieślniczy miasta Warszawy w okresie 26-letnim (1866–1891)* („*Przegląd Tygodniowy*” 1892),
- *Finanse miasta Warszawy w porównaniu z finansami innych wielkich miast* („*Ekonomista*” 1901),
- *Ruch ludności miasta Warszawy za okres 20-letni (1882–1901)*, Warszawa 1902.

W każdej z tych prac – oprócz rezultatów badań przeprowadzonych przez Sekcję Statystyczną Magistratu – dokładnie analizował wyniki badań, ogłaszanych między innymi w wydawnictwach państw zaborczych, porównując Warszawę II połowy XIX wieku z innymi dużymi miastami europejskimi.

W. Załęski był także inicjatorem przeprowadzenia spisu ludności Warszawy w 1882 roku. Przygotował szczegółową tematykę spisu i zadbał o jego sprawną organizację. Wyniki spisu ogłosił w wydawnictwie pt. *Rezultaty spisu jednodniowego ludności miasta Warszawy w 1882 roku*. Zawierały one dane o liczbie ludności według: wieku, stanu cywilnego, narodowości, wyznania, wykształcenia, mieszkań i zabudowy. Publikacja ta była pierwszym w XIX wieku tak obszernym pokazaniem stanu struktury ludności miasta od strony statystycznej.

Podczas pierwszego Powszechnego Spisu Ludności Cesarstwa Rosyjskiego z 1897 roku przeprowadzonego równocześnie i w Królestwie Polskim, Załęski był sekretarzem warszawskiej Komisji Spisowej i głównym organizatorem odpowiedzialnym za sprawne jego przeprowadzenie. Wyniki tego spisu dla Warszawy zostały ogłoszone w Tomie II wydawnictwa pt. *Pierwaja wsieobszczaja pierepis naselenija Rossijskoj Imperii 1897 goda*, Sankt Petersburg 1904.

Oprócz Warszawy również i w Królestwie Polskim Załęski poświęcił trzy obszerne prace. Są to publikacje:

- *Statystyka porównawcza Królestwa Polskiego. Ludność i stosunki ekonomiczne*, Warszawa, 1876,
- *Królestwo Polskie pod względem statystycznym. Część I – Ludność, Rolnictwo, Górnictwo i Finanse, Część II – Statystyka zajęć i przemysłu*, Warszawa 1900–1901,
- *Z statystyki porównawczej Królestwa Polskiego. Ludność i Rolnictwo*, Warszawa 1908.

W. Załęski w tych obszernych pracach (z których każda liczyła od 200 do 400 stron) scharakteryzował rozwój Królestwa Polskiego, nie tylko od strony statystycznej, porównując jego gospodarkę i ludność z innymi państwami, ale i historycznej. Poddał wnikliwej analizie urzędowe (głównie rosyjskie) dane liczbowe, a także inne materiały statystyczno-historyczne odnoszące się do Królestwa Polskiego publikowane w II połowie XIX i na początku XX wieku. Jednocześnie zamieszczał w każdym z tych opracowań szereg źródłowych tabel statystycznych zastępujących poniekąd roczniki statystyczne, które jeszcze wówczas dla Królestwa Polskiego nie były wydawane.

Królestwa Polskiego dotyczą też inne, mniejsze prace W. Załęskiego. Trzeba tu wymienić:

- *Rezultaty statystyki kryminalnej w Królestwie Polskim*, „Ateneum” 1876. Ta niewielka broszura (22 strony) była jednym z pierwszych opracowań przynoszących informacje o statystyce kryminalnej w Królestwie Polskim,
- *Wartość produkcji rolniczej w Królestwie Polskim*, „Ekonomista” 1904,
- *Rozwój historyczny służebności pastwiskowych i leśnych w Królestwie Polskim w związku z położeniem osobistym i majątkowym ludności wiejskiej* (Warszawa 1869). Praca ta nie była już jednak opracowaniem statystycznym, a rozprawą prawno-historyczną.

W dorobku naukowym Załęskiego znaczne miejsce zajęły też opracowania dotyczące organizacji badań statystycznych i teorii statystyki. Organizację statystyki w Europie omówił w szkicu pt. *Organizacja statystyki administracyjnej w państwach europejskich*, Warszawa 1869, a zagadnieniom związanym z teorią statystyki poświęcił m.in. dwie większe rozprawy. W pierwszej z nich pt. *Kilka słów o teorii statystyki* wydanej w Warszawie w 1868 roku stwierdził, że „statystyka jest zarazem metodą i nauką. Jako metoda oznacza ona systematycznie wieloliczne postrzeżenia przedsiębrane w celu otrzymania dokładnych ilościowych określeń – sprowadza różnice ilościowe na jakościowe...” i dalej „statystyka jako nauka jest indukcyjną nauką postrzegania, która przy pomocy wyżej wspomnianej metody objaśnia oznaczone zjawiska”.

W przedmowie do drugiej publikacji pt. *Teorya statystyki w zarysie. Część I. Zasady ogólne i część historyczna*, opublikowanej w Warszawie w 1884 roku, zaznaczył cel jej opracowania pisząc „...coraz bardziej daje się odczuwać potrzeba przedstawienia naszemu społeczeństwu tej nauki, szczególnej, że prócz tłumaczenia bardzo wątpliwej wartości podręcznika Haushofera nie mamy w naszej literaturze dzieła przedstawiającego teorię statystyki w zarysie”. Zgodnie z tym założeniem Załęski omówił w niej ważniejsze problemy dotyczące teorii statystyki, a między innymi stopień prawdopodobieństwa rezultatów badań statystycznych i zastosowania rachunku prawdopodobieństwa do tych badań. Przedstawił także historię statystyki administracyjnej, tematykę obrad

i ustalenia organizowanych przez Międzynarodowy Instytut Statystyczny kongresów statystycznych, w których też brał aktywny udział.

Zasady funkcjonowania gospodarki i zagadnienia związane z jej organizacją przedstawił w pracy pt. *Zasady ekonomiki (nauki gospodarstwa narodowego)* wydanej w Warszawie w 1889 roku. Uznając zasadę ewolucji w stosunkach społecznych, omówił w niej szczegółowo problemy związane z realizacją przez państwo polityki ekonomicznej, podstawowe pojęcia z zakresu ekonomii, w tym zagadnienia dotyczące wytwarzania (produkcji) dóbr, ich podziału i spożycia, a także nakreślił historię rozwoju systemów ekonomicznych. Ekonomista i statystyk prof. Stefan Dziewulski zaznaczył, że „była to pierwsza próba wszechstronnego ujęcia przedmiotu i zobrazowania ostatnich wyników i rezultatów wiedzy o tej dziedzinie”.

Witold Załęski zmarł 16 października 1908 roku. Jego szeroka działalność organizacyjna i naukowa wniosła w Królestwie Polskim szczególnie duży postęp zarówno w dziedzinie teorii jak i praktyki badań statystycznych.

Źródło

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

JAN BERGER

Zofia ZARZYCKA (1925–2010)

Zofia Zarzycka urodziła się 3 listopada 1925 roku w miejscowości Godziesze Wielkie, koło Kalisza. Zmarła 12 czerwca 2010 roku w Łodzi. Jej ojciec był nauczycielem, kierownikiem szkoły powszechnej i znanym regionalnym działaczem społecznym.

W 1939 roku Zofia Zarzycka ukończyła pierwszą klasę gimnazjalną w Kaliszu. W czasie okupacji, w latach 1940–1944, zabrano ją na roboty przymusowe (w charakterze pomocy domowej w rodzinie niemieckiej). W ostatnim roku wojny pracowała w fabryce broni „Zollenwerke” w Kaliszu. Wiosną 1945 roku podjęła przerwana naukę w gimnazjum, a następnie w liceum w Kaliszu, które ukończyła w roku 1947. W latach 1946–1947 pracowała w księgowości w hurtowni Spółdzielni Pracy „Społem” w Kaliszu. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczęła studia wyższe w Łódzkim Oddziale Szkoły Głównej Handlowej (przekształcona w 1999 r. w Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Łodzi). Studia pierwszego stopnia ukończyła w 1951 roku, a trzy lata później uzyskała dyplom magistra ekonomii w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi.

Pracę zawodową rozpoczęła w roku 1950, już w czasie studiów, jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi. Rada Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Łódzkiego nadała jej stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych (1964) na podstawie rozprawy pt. *Problemy pracy zawodowej kobiet obciążonych dziećmi*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Edwarda Rosseta. W 1982 roku Rada Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ nadała jej stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Praca zawodowa kobiet a budżet rodzinny*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1982. Po habilitacji w roku 1983 objęła stanowisko docenta. Tytuł profesora nauk ekonomicznych otrzymała w 1991 roku.

Wszechstronna działalność prof. Zofii Zarzyckiej obejmowała:

– problemy pracy zawodowej kobiet obciążonych obowiązkami rodzinnymi,

- demograficzne i społeczne czynniki wpływające na wzorce konsumpcyjne,
- problemy ekonomiczne wynikające z procesu starzenia się ludności.

Zagadnienia aktywności ekonomicznej kobiet były przedmiotem nie tylko rozprawy doktorskiej, ale również tematem licznych jej publikacji. W pracach tych zwracała uwagę na ogromną rolę kobiety pracującej zawodowo; pełniącej funkcję zawodową oraz prowadzącej równocześnie gospodarstwo domowe. Stąd podejmowała w nich nie tylko kwestie przydatności i aktywności zawodowej kobiet w różnych fazach rozwoju rodziny, ale również zagadnienia budżetu czasu pracujących kobiet oraz wpływu uzyskiwanych przez nie zarobków na sytuację dochodową gospodarstw domowych. Problematyka pracy zawodowej kobiet pojawiała się często także w późniejszych jej pracach, w powiązaniu z analizą rynku i warunków bytu ludności. Świadczy to o jej wrażliwości społecznej, wyrażającej się, w przypadku człowieka nauki, w podejmowaniu problemów trudnych. Najlepszym tego przykładem są badania aktywności ekonomicznej kobiet w Łodzi – spauperyzowanym mieście pracujących zawodowo kobiet.

Wielokrotnie badała następstwa aktywności zawodowej kobiet dla ich sytuacji rodzinnej, w tym również pośrednio dla kształtowania się podstaw małżeńskich i prokreacyjnych. Już w latach sześćdziesiątych w swoich pracach zwracała uwagę, że aktywność zawodowa kobiet poza rolnictwem jest czynnikiem redukującym skłonność do wydawania na świat dzieci, zwłaszcza w przypadkach urodzeń trzecich i dalszych. W badaniach swoich wykazywała zatem, że praca zawodowa kobiet z jednej strony przyczyniła się do wzrostu dochodów w gospodarstwach domowych, z którymi były one związane, z drugiej zaś modyfikowała zachowanie demograficzne.

Problematyce badań konsumpcji w znacznej części poświęcona była również rozprawa habilitacyjna Zofii Zarzyckiej pt. *Praca zawodowa kobiet a budżet rodzinny*. Głównym przedmiotem rozważań w omawianej rozprawie jest wpływ pracy zawodowej kobiet na dochody i wydatki gospodarstwa domowego. Podjęcie pracy przez kobietę z jednej strony zwiększa dochody gospodarstwa, z drugiej jednak ogranicza czas, jaki może ona poświęcić na prace domowe oraz powoduje zmiany w hierarchii potrzeb gospodarstwa.

Od początku lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia wątek badawczy pracy zawodowej kobiet obarczonych obowiązkami rodzinnymi oprócz wykorzystywania rozległych materiałów i źródeł statystycznych w skali mikro i makro miała również własny, indywidualny ogląd tej kwestii.

Kolejną grupą zagadnień tworzących jeszcze jeden istotny problem badawczy były warunki bytu, wzorce konsumpcji oraz społeczne i demograficzne determinanty postaw i zachowań konsumpcyjnych. Zwieńczeniem tych prac była monografia *Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji*, wydana w roku 1992. Stanowi ona doskonałą syntezę badań Zofii Zarzyckiej z tej dziedziny. Jest niezwykle interesującym, pełnym refleksji przekazem jej doświadczeń wynikających z długoletnich badań nad

wzorcami konsumpcji, realizowanymi w gospodarstwach domowych, a także została w niej przeprowadzona gruntowna analiza wpływu na decyzje konsumpcyjne poza-ekonomicznych determinant.

Kolejnym ważnym wątkiem badawczym z pogranicza statystyki społecznej i demografii, przez długie lata rozwijanym przez panią profesor, był proces starzenia się ludności i jego społeczno-ekonomiczne konsekwencje. Rozpatrując to zagadnienie, dużo uwagi autorka poświęciła warunkom bytu ludności w starszym wieku.

W przypadku badań starzenia się populacji ludzkich, podobnie jak przy śledzeniu innych zjawisk demograficznych, prof. Zarzycką szczególnie interesowały różnorodne, zwłaszcza społeczne i ekonomiczne, konsekwencje tych zjawisk.

Badła również wpływ czynników społeczno-demograficznych na wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku, jak również następstwa przeobrażeń demograficznych na potrzeby edukacyjne i mieszkaniowe.

Znacznie częściej i chętniej prof. Zarzycka zajmowała się rozpoznawaniem funkcjonowania sprzężenia zwrotnego lub powiązań procesów i zjawisk demograficznych oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej w określonym czasie, na rozpatrywanym obszarze niż śledzeniem zdarzeń tworzących „czystą” demografię w rozpoznawanej przestrzeni geograficznej.

Badania demograficzne w jej przypadku miały przede wszystkim walor aplikacyjny, choć ich mnogość i powtarzalność tworzyły również podstawę do wyprowadzenia wniosków ogólniejszych, stanowiących przyczynki do teorii demografii.

Profesor Zarzycka zaproponowała wykorzystanie metod taksonomicznych, umożliwiających porównanie różnych obiektów jednocześnie z punktu widzenia wielu cech, do przestrzennych badań porównawczych warunków życia. Z dużym zainteresowaniem przyjęte były także jej prace ukazujące międzywojewódzkie zróżnicowanie warunków życia ludności oraz publikacje traktujące o wykorzystaniu zmiennych syntetycznych w analizach porównawczych stanu zdrowia ludności (por. np. *Z badań nad wybranymi problemami w zakresie ochrony zdrowia ludności*, Kraków 1996).

Wcześniej zajmowała się również metodologią szacowania indeksów cen w sferze usług niematerialnych na potrzeby badań związanych z opracowaniem, w cenach porównywalnych, tak zwanego rozwiniętego bilansu gospodarki narodowej, budowanego zgodnie z założeniami systemu rachunków narodowych ONZ.

Świadectwem wysokiej oceny osiągnięć prof. Zofii Zarzyckiej w środowisku polskich demografów było jej powołanie między innymi do zespołu koordynującego pracami w ramach Centralnego Problemu Badań Podstawowych 09.1 (*Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*). Zespół ten zatwierdzał zgłaszane projekty zadań badawczych i tematów do realizacji w wymienionym problemie centralnie sterowanym. Przyjmował i akceptował też gotowe opracowania autorskie.

Profesor Z. Zarzycka wypromowała 250 magistrantów, 8 doktorów, ponadto sporządziła 23 recenzje prac doktorskich i habilitacyjnych oraz dorobku naukowego na tytuł profesora, a także 60 innych recenzji artykułów, książek, skryptów i projektów naukowych, była także wielokrotną autorką licznych ekspertyz. Na szczególne podkreślenie zasługują owoce jej pracy w procesie przygotowania młodych asystentów do pracy dydaktycznej i naukowej. Począwszy od roku 1965 pełniła funkcję opiekuna młodej kadry naukowo-dydaktycznej najpierw w Zakładzie, a potem w Katedrze Demografii i Statystyki. Jej bogate doświadczenie i wielki talent pedagogiczny w przekazywaniu wiedzy statystycznej procentują dzisiaj wśród jej uczniów, będących profesorami.

Wkład prof. Z. Zarzyckiej w rozwój badań demograficznych dokonywał się również poprzez kształcenie młodej kadry naukowej, co jest działaniem na pograniczu badań naukowych i dydaktyki. Z ośmiu wypromowanych prac doktorskich, najczęściej interdyscyplinarnych, pięć zawierało istotne wątki demograficzne, takie jak na przykład: struktura ludności według płci, wieku, cech społecznych, a częstość występowania inwalidztwa, sytuacja społeczno-zawodowa osób w starszym wieku, społeczno-ekonomiczne determinanty procesów demograficznych w krajach arabskich. Warto podkreślić – doświadczyło tego wielu pracowników Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ – prof. Z. Zarzycka była wspaniałym i przekonującym konsultantem w zakresie stosowania metod ilościowych do opisu procesów ekonomicznych i społecznych, w tym demograficznych. Zawsze znajdowała w tym względzie czas, aby służyć radą swoim młodszym i starszym kolegom.

Przez kilka kadencji prof. Z. Zarzycka wchodziła w skład Komitetu Nauk Demograficznych PAN. Była członkiem prezydium tego gremium, którego ważną, statutową funkcją jest programowanie badań demograficznych w Polsce oraz ocena osiągnięć w tym względzie. O międzynarodową współpracę w zakresie badań ludnościowych zabiegała również jako pełnomocnik Rektora UŁ do współpracy z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Bratysławie.

Ważnym obszarem spełnienia prof. Zofii Zarzyckiej, jako nauczyciela akademickiego, była praca dydaktyczna, wymierna w tysiącach godzin wykładów i innych form zajęć oraz spotkań, setkach prac magisterskich i dyplomowych, które powstały pod jej promotorską opieką. To także nieustanna dbałość o dobrą organizację i jakość prowadzonych zajęć dydaktycznych, o którą zabiegała jako zastępca dyrektora Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ, kierownik Zakładu Demografii i Statystyki w tym instytucie, a także kierownik Katedry Statystyki Ekonomicznej i Społecznej UŁ oraz pełniąc inne funkcje organizacyjne na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym i uczelni.

Podczas 48 lat pracy dydaktycznej prof. Zofia Zarzycka prowadziła różnorodne zajęcia – wykłady ze statystyki ogólnej, matematycznej oraz statystyki ekonomicznej i społecznej dla: studentów studiów stacjonarnych, wieczorowych, zaocznych i słuchaczy studiów doktoranckich. Rodzaje i treści prowadzonych przez nią wykładów zmieniały się z roku na rok, podążając za trendami rozwojowymi nowoczesnej statystyki. Jednakże

największy podziw budzi niezwykła jej rzetelność w przekazywaniu studentom bogatych doświadczeń i głębokiej wiedzy oraz życzliwy, bardzo przyjacielski stosunek do słuchaczy.

Mimo że prof. Zofia Zarzycka nigdy nie ubiegała się o żadne stanowiska i zaszczyty, lista pełnionych przez nią funkcji jest stosunkowo długa. Wymienię te najważniejsze:

- zastępca dyrektora Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ,
- kierownik: Zakładu Demografii i Statystyki w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ (1986–1992), Katedry Demografii i Statystyki Społeczno-Ekonomicznej (1992–1996), Punktu Konsultacyjnego Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ w Kaliszu, Magisterskich Studiów Ekonomicznych dla Inżynierów na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ (1983–1996).

Była również pełnomocnikiem Rektora UŁ ds. współpracy z WSE w Bratysławie i Czechosłowackim Instytutem Gerontologicznym. Uczestniczyła w pracach programowych Głównego Urzędu Statystycznego jako członek Komisji Dydaktycznej GUS. Od roku 1989 przewodniczyła Komisji Dydaktycznej Łódzkiego Oddziału PTE oraz Komisji Zatrudnienia Rady Naukowej przy Prezydencie Miasta Łodzi (1989–1990). Była członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Demograficznego oraz Prezydium Komitetu Nauk Demograficznych PAN.

Na Uniwersytecie Łódzkim pracowała do przejścia na emeryturę, a przez kolejne dwa lata w niepełnym wymiarze zajęć. Począwszy od roku 1998 podjęła pracę na stanowisku profesora zwyczajnego w Społecznej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, gdzie pracowała do końca swoich dni.

Dzięki swojemu bogatemu dorobkowi, zarówno naukowemu jak i dydaktycznemu, oraz niezwykłej aktywności w kontaktach ze środowiskiem statystyków i demografów prof. Zofia Zarzycka była osobowością powszechnie rozpoznawalną i cenioną za jej przymioty umysłu i serca, takie jak: wiedza, mądrość, pracowitość (często powtarzała łacińską maksymę *Nulla dies sine linea*), wrażliwość, gotowość oferowania pomocy i rady zarówno w kwestiach badawczych, jak i osobistych, o których najchętniej rozmawia się indywidualnie. Po prostu Profesor Zwyczajny. Także „zwyczajnie” odważna.

Powściągliwa, a jednocześnie wyrazista w gestach i całe życie – powoli, nieustannie, bez względu na trudności – zmierzająca we właściwym kierunku, służąca najwyższym wartościom: kolegom, studentom i innym, to znaczy ludziom. W czasach kryzysu wartości, upadku autorytetów każdy szuka dla siebie orientacyjnych znaków. Tymi znakami mogą być nasi nauczyciele. Myślę, że dla wielu z nich taką rolę pełniła prof. Zofia Zarzycka.

Za działalność badawczą i dydaktyczną prof. Zofia Zarzycka była wyróżniona trzema nagrodami Ministra Edukacji Narodowej oraz 22 nagrodami Rektorów WSE i UŁ, za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Otrzymała również szereg odznaczeń i wyróżnień. Są to: Złota Odznaka Uniwersytetu Łódzkiego (1970), Złota Odznaka Związku Nauczycielstwa (1970), Złota Odznaka Polskiego Towarzystwa Ekono-

micznego (1980), Honorowa Odznaka m. Kalisza (1971), Honorowa Odznaka m. Łodzi (1973), Złoty Krzyż Zasługi (1973), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1981), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1983), medal „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki” (1983), Medal Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego (1993), Złota Odznaka Honorowa „Za Zasługi dla Statystyki RP” (1995), Medal 50-lecia Uniwersytetu Łódzkiego (1995), medal „70 lat Łodzi Uniwersyteckiej” (1997).

Monografie, studia i rozprawy

Sytuacja kobiet zatrudnionych w łódzkim przemyśle włókienniczym, w: *Włókniarze łódzcy*. Wyd. Łódzkie, Łódź, 1996.

Aktywność zawodowa kobiet łódzkich posiadających dzieci, w: *Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi*, H. Mortimer-Szymczak (red.). ŁTN, Łódź 1967.

Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych. Zeszyty Metodologiczne 1972, nr 29 (współautorstwo: A. Tomaszewicz).

Konsumpcja i popyt konsumpcyjny a sposób prowadzenia gospodarstwa domowego, w: *Ekonometryczne modele rynku*, t. II. PWE, Warszawa 1978.

Struktura zasobów mieszkaniowych a perspektywiczna struktura rodzin. Rada Naukowa przy Prezydencie m. Łodzi, Łódź 1977 (współautorstwo).

Aktywność zawodowa kobiet posiadających dzieci, w: *Kobieta w rozwijającym się społeczeństwie socjalistycznym*, S. Dzięcielska-Machnikowska (red.). Wyd. Łódzkie, Łódź 1975.

Praca zawodowa kobiet a budżet rodziny. Acta Universitatis Lodziensis 1982 (rozprawa habilitacyjna).

Indeksy cen w sferze usług niematerialnych. Zeszyty Metodyczne GUS, 1982, z. 3 (współautor S. Barczak).

Struktura zasobów mieszkaniowych a perspektywiczna struktura rodzin w miastach woj. m. łódzkiego do 1990 r. Materiały i Studia 1983, z. 16 (współautorstwo).

Warunki życia ludności województwa łódzkiego w latach 1980–1983. Materiał i Studia 1987, z. 19 (współautor S. Barczak).

Wpływ czynników demograficzno-społecznych na poziom i strukturę wydatków gospodarstw domowych. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica 1988, z. 80 (współautor J. Więcek).

Dochody ludności w starszym wieku na podstawie budżetów gospodarstw domowych, w: *Wybrane uwarunkowania i konsekwencje procesu starzenia się ludności Polski*. Monografie i Opracowania, SGPiS. Warszawa 1987.

Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji. Wyd. UŁ, Łódź 1992.

CZESŁAW DOMAŃSKI

Ryszard ZASĘPA (1915–1994)

Ryszard Zasępa urodził się 16 marca 1915 roku w Warszawie. Po ukończeniu V Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Księcia Józefa Poniatowskiego wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie studiował matematykę. W lutym 1938 roku uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie matematyki. Już pod koniec studiów podjął pracę w Biurze Studiów Państwowych Zakładów Lotniczych na warszawskim Okęciu, gdzie pracował, w latach 1937 i 1938, jako matematyk. Od września roku 1938 odbywał służbę wojskową. Brał udział w kampanii wrześniowej w stopniu plutonowego i dostał się do niewoli niemieckiej, z której wrócił do Warszawy w 1946 roku.

Po powrocie do kraju podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym w 1946 roku, stając się współorganizatorem polskiej statystyki demograficznej i badań reprezentacyjnych.

Z zakresu demografii należy wymienić artykuł profesora pt. *Polskie tablice wymieralności ludności miast i wsi 1952/1953* („Przegląd Statystyczny” 1957, 4, 1–2, s. 43–63) oraz opracowanie wspólne z Jerzym Z. Holzerem *Założenia przyjęte przy prognozie stanu i struktury ludności Polski według płci i wieku w latach 1955–1975* („Zeszyty Ekonomiki Pracy” 1957, 1, s. 5–10).

W GUS pracował do roku 1960, ale w pracach Komisji Matematycznej GUS, powstałej w roku 1949, brał udział od początku, a w latach 1954–1961 oraz 1971 i 1972 był jej przewodniczącym. Brał udział w konsultacjach udzielonych przez prof. Jerzego Neymana w czasie jego wizyt w Polsce w latach 1950 i 1958. W roku 1958 przewodniczył tej komisji w czasie sześciotygodniowych konsultacji prof. J. Neymana dla GUS z zakresu metody reprezentacyjnej. Prowadził intensywne szkolenia z metody reprezentacyjnej¹ dla pracowników GUS.

¹ M. Fisz, *Konsultacje prof. Neymana i wnioski z nich wypływające*. „Studia i Prace Statystyczne” 1950, nr 3–4. R. Zasępa, *Problematyka badań reprezentacyjnych GUS w świetle konsultacji z prof. J. Neymanem*. „Wiadomości Statystyczne” 1958, nr 6, s. 7–12.

Równolegle do pracy zawodowej profesor rozwijał swe inne zainteresowania naukowe, prowadząc zajęcia dydaktyczne, a także wykłady zleczone na Politechnice Warszawskiej oraz Uniwersytecie Warszawskim.

W 1957 roku rozpoczął pracę w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, w której został mianowany zastępcą profesora.

W roku 1959, na zaproszenie prof. J. Neymana, odbył roczny staż na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, przygotowując pracę doktorską. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych w roku 1961 został zatrudniony jako ekspert statystyki w Międzynarodowej Organizacji Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) w Rzymie, po roku awansował na szefa Sekcji Spisów.

W wielu opracowaniach i publikacjach FAO było wymieniane nazwisko profesora, a także w przedmowie podręcznika angielskiego z metody reprezentacyjnej, którego jednym z autorów jest P.V. Sukhatme², były dyrektor „Statistics Division” FAO.

W roku 1962 wydarzeniem naukowym na skalę krajową było wydanie przez PWN pierwszego podręcznika poświęconego metodzie reprezentacyjnej autorstwa Ryszarda Zasępy, pt. *Badania statystyczne metodą reprezentacyjną*. Był to nie tylko podręcznik akademicki, ale także podstawa szkoleń pracowników GUS z zakresu metody reprezentacyjnej. Miał on istotny wpływ na rozszerzenie badań reprezentacyjnych prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny po II wojnie światowej.

W czasie pracy w FAO profesor napisał monografię poświęconą zastosowaniu metody reprezentacyjnej podczas spisów rolnych w różnych krajach: *Zastosowanie metody reprezentacyjnej przy spisach rolnych*, która ukazała się w „Studiach i Pracach Statystycznych” GUS w 1968 roku. W monografii tej wykazano, że metoda reprezentacyjna z powodzeniem może być stosowana przy zastąpieniu pełnych spisów rolnych spisami reprezentacyjnymi. W Polsce zarówno spis rolny w roku 2010, jak i spis ludności oraz mieszkań w roku 2011 zostały przeprowadzone metodą reprezentacyjną.

Po powrocie do kraju w roku 1967 Ryszard Zasępa nadal pracował w SGPiS, gdzie po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego został docentem w Katedrze Ekonometrii.

W latach 1972–1975 podjął ponownie pracę w organizacji międzynarodowej jako ekspert ONZ w Regionalnym Instytucie Badań Ludnościowych w Ghanie. Przez rok pełnił tam obowiązki dyrektora tego instytutu. Reprezentował instytut na konferencjach międzynarodowych, przedstawiając referaty z zakresu badań ludnościowych, w których w szerokim zakresie wykorzystywane były badania reprezentacyjne.

² P.V. Sukhatme, B.V. Sukhatme (1970), *Sampling Theory of Surveys with Applications*. Asia Publishing House, London.

Od roku 1975 ponownie był związany ze Szkołą Główną Planowania i Statystyki. Kierował Zakładem Statystyki Matematycznej w Instytucie Ekonometrii oraz był dyrektorem Instytutu Cybernetyki i Zarządzania (1984–1985). W 1983 roku otrzymał tytuł profesorski.

Poczynając od roku 1975 aż do swojej śmierci pracował w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego i PAN jako konsultant, wnosząc ogromny wkład w budowę podstaw naukowych oraz doskonalenie badań empirycznych dotyczących zastosowania metody reprezentacyjnej w badaniach statystycznych prowadzonych przez GUS. W latach 1949–1993 (poza pobytem za granicą) brał udział w pracach Komisji Matematycznej Głównego Urzędu Statystycznego, przez wiele lat jako jej przewodniczący.

Wchodził w skład Komitetu Statystyki i Ekonometrii oraz Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk.

Przez trzy kadencje był wiceprezesem Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W PTS działał aktywnie jako wykładowca metody reprezentacyjnej. Wiele wykładów nagrywał na video i są one wykorzystywane w szkoleniach statystycznych w terenie. Brał także aktywny udział przy tworzeniu czasopisma PTS w języku angielskim „Statistics in Transition” i w jego pierwszym numerze opublikował ważny artykuł na temat *Zastosowania metody reprezentacyjnej w spisach ludności*³.

Ryszard Zasepa jest autorem wielu publikacji naukowych (także książkowych), głównie dotyczących demografii oraz statystycznej metody reprezentacyjnej. Oprócz wymienionego podręcznika, opublikowanego w roku 1962, wydał w 1972 drugi udoskonalony podręcznik pt. *Metoda reprezentacyjna* (PWE), a w 1991, dla celów szkoleniowych, *Zarys metody reprezentacyjnej* (GUS).

W 1994 roku Polskie Towarzystwo Statystyczne, z innymi instytucjami w Polsce, przygotowywało się do konferencji międzynarodowej poświęconej obchodom setnej rocznicy urodzin prof. Jerzego Neymana. Profesor Ryszard Zasepa brał w nich aktywny udział jako wiceprezes Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Był współorganizatorem międzynarodowej konferencji, a także autorem jednego z ważniejszych referatów na temat wpływu prof. Jerzego Neymana na rozwój teorii i praktyki badań reprezentacyjnych w Polsce.

Profesor zmarł 7 sierpnia 1994 roku i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Zmarł na kilka miesięcy przed konferencją międzynarodową⁴, która odbyła się w Jachrance koło Warszawy 25–26 listopada 1994 roku. Referat ten został przed-

³ R. Zasepa, *Use of Sampling Methods in Population Censuses in Poland*. „Statistics in Transition” 1993, Vol. 1, No. 1, s. 69–78.

⁴ „International Conference on Statistics to Commemorate the 100th Anniversary of Jerzy Neyman's Birth”, Jachranka, Poland, November 25–26, 1994.

stawiony na konferencji przez Jana Kordosa, który zaprezentował również wkład prof. Ryszarda Zasępy w rozwój badań reprezentacyjnych w Polsce⁵.

Źródła

Internet: *Statystycy polscy*.

Kordos J., *Moja współpraca z Profesorem Ryszardem Zasępą*. Wiadomości Statystyczne 1994, nr 9, s. 47 i 48.

Zasępa Ryszard 1915–1994, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*. Pod red. S. Kwiatkowskiego. Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa 1998.

JAN KORDOS

⁵ J. Kordos, *J. Neyman's Contribution to Theory and Practice of Sampling Methods – The Polish Connections*. International Conference on Statistics to Commemorate the 100th Anniversary of Jerzy Neyman's Birthday.

Aleksander Józef

ZELIAŚ

(1939–2006)

Aleksander Józef Zeliaś urodził się 14 września 1939 roku w Oleśnicy, w obecnym województwie świętokrzyskim. Szkołę Podstawową w tejże miejscowości ukończył w 1952 roku. Następnie uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego w Busku Zdroju, gdzie zdał maturę w 1956 roku. W latach 1956–1962 studiował na Wydziale Handlu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie. Pracę magisterską pt. *Próba ustalenia funkcji produkcji na przykładzie Krakowskich Zakładów Sodowych* napisał pod kierunkiem prof. dr inż. Jerzego Fiericha i obronił ją 21 marca 1962 roku z wynikiem bardzo dobrym (z odznaczeniem).

Z dniem 1 kwietnia 1962 roku przyjęty został na staż asystencki w Katedrze Statystyki, zamieszkując w Domu Studenckim Fafik przy ul. Raclawickiej 9. Dnia 1 kwietnia 1963 roku powołany został na stanowisko asystenta w Katedrze Statystyki na Wydziale Produkcji i Obrotu Towarowego WSE w Krakowie. W dniu 29 kwietnia 1963 roku otwarto mu przewód doktorski u prof. dr. Jerzego Fiericha, a po jego śmierci w 1965 roku promotorem został doc. dr hab. Kazimierz Zając. Od 1 stycznia 1965 roku przyznano mu stypendium doktorskie. Pierwszy jego artykuł naukowy pt. *Zastosowanie funkcji produkcji w rolnictwie* opublikowany został w „Przeglądzie Statystycznym”, 1/1964. Od 1 października 1964 roku powołany został na stanowisko starszego asystenta. Dnia 30 czerwca 1966 roku obronił pracę doktorską pt. *Zastosowanie funkcji produkcji do rachunku efektywności ekonomicznej gospodarstw chłopskich*.

Od 1 października 1966 roku powołany został na stanowisko adiunkta w Katedrze Statystyki. Przewód habilitacyjny A. J. Zeliasia został wszczęty na WSE w Poznaniu w kwietniu 1970 roku na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Ekonometryczne metody budowy prognoz (na przykładzie produkcji roślinnej)*, Zeszyty Naukowe WSE Kraków, seria specjalna: monografie, nr 20, Kraków 1970. Kolokwium habilitacyjne na wydziale Ekonomiki Produkcji Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu odbyło się 25 listopada 1970 roku.

Recenzentami pracy habilitacyjnej i dorobku naukowego byli: prof. dr hab. Stanisław Borowski, prof. dr hab. Zbigniew Pawłowski, prof. dr Stefan Schmidt, doc. dr hab. Kazimierz Zając. W 1971 uzyskał nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego za obronioną pracę habilitacyjną. Profesor Aleksander Zeliaś został samodzielnym pracownikiem nauki w wieku 31 lat. Początki jego kariery naukowej zostały tutaj dość szczegółowo przytoczone na dowód, że także w tamtych trudnych ekonomicznie i politycznie czasach będąc zdolnym, bardzo pracowitym oraz mając życzliwych opiekunów naukowych, można było szybko osiągnąć samodzielną pozycję naukową.

Od 1 października 1971 roku powołany został na stanowisko docenta w Zakładzie Statystyki Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego WSE w Krakowie. Od 1 marca 1973 roku objął stanowisko zastępcy dyrektora Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego na Wydziale Ekonomiki Obrotu. Z dniem 1 października 1973 roku doc. dr hab. A. Zeliaś został kierownikiem nowo utworzonego Zakładu Prognoz Statystycznych IMRE, który w 1978 roku przemianowano na Zakład Teorii Prognoz. Funkcję kierownika tego zakładu prof. Zeliaś pełnił do śmierci. W dniu 21 lipca 1974 roku wyjechał do USA na roczny staż naukowy w Department of Economics, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge USA, a jego powrót ze stażu nastąpił 30 czerwca 1975 roku.

W 1977 roku doc. Aleksander Zeliaś uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych. Druga połowa lat siedemdziesiątych przyniosła intensywne włączenie się prof. Zeliasia, wraz z jego zespołem, w nurt badań naukowych, organizowany w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych oraz Badań Resortowych, koordynowanych przez prof. Władysława Welfe. Z realizacji tematu badawczego pt. „Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych”, w ramach problemu resortowego R. III. 9 zrodziło się Zakopiańskie Ogólnopolskie Seminarium Naukowe, które pierwszy raz zorganizowano w dniach 19–20 kwietnia 1977 roku, a które po raz 28 odbyło się już po śmierci prof. Zeliasia w dniach 18–21 kwietnia 2006 roku. Organizacja tych corocznych spotkań naukowych w Zakopanem, w późniejszym okresie jedyne go ogólnopolskiego forum statystyków i ekonometryków, jest pomnikowym wkładem profesora w rozwój statystyki i ekonometrii w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku.

W tym okresie prof. Zeliaś rozpoczął także współpracę z Miastoprojektem, realizującym poważne inwestycje mieszkaniowe w Iraku. Profesor Zeliaś prowadził prace badawcze i ekspertyzy na rzecz Miastoprojektu, z czym były związane jego wyjazdy do Iraku i współpraca z Uniwersytetem Al.-Mustansiryah w Bagdadzie. Efektem tej współpracy było także wypromowanie w Polsce w latach osiemdziesiątych kilku doktorantów, obywateli Iraku. Z tego okresu pochodzi jego podstawowa monografia *Teoria prognozy*, wydana przez PWE w roku 1979, której dalsze wydania ukazywały się w późniejszych latach.

W roku 1982 Aleksander Zeliaś otrzymał tytuł profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych. Lata osiemdziesiąte to jego służba dla uczelni, dalszy rozwój badań w ramach tematów centralnie sterowanych, znaczące publikacje i kontakty zagraniczne. Profesor Zeliaś był zawsze bezpartyjnym, a w 1980 roku został wybrany na przewodniczącego Rady Zakładowej ZNP. Jesienią tego roku zwołał zebranie pracowników AE, na którym

powołano organizację uczelnianą NSZZ Solidarność, a on wraz z większością członków ZNP przeszedł do Solidarności. W roku 1981, w demokratycznych wyborach został wybrany na prorektora do spraw nauki Akademii Ekonomicznej w Krakowie i tę funkcję pełnił przez dwie kadencje, do roku 1987. Jako prorektor rozwijał współpracę międzynarodową Akademii Ekonomicznej z partnerami zachodnimi. W roku 1982 przebywał w Pittsburgu, rozwijając ścisłą współpracę bezpośrednią pomiędzy AE a Pittsburgh University. W roku 1986 odbył wizyty w Niemczech, na uniwersytetach w Bonn, Marburgu i Goettingen. W 1988 roku przebywał na Tilburg University w Holandii, również pogłębiając współpracę bezpośrednią z tą uczelnią.

Lata osiemdziesiąte przyniosły dalszą intensyfikację badań naukowych i kierowanie tematami centralnie sterowanymi. Rezultatami są znaczące publikacje, których jest współautorem. Przede wszystkim jest to monografia *Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych*, PWN, Warszawa 1982, a także: *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, PWE, Warszawa 1981, *Analiza wariacyjna i kowariancyjna w badaniach ekonomicznych*, PWN, Warszawa 1982, *Metody prognozowania rozwoju społeczno-gospodarczego*, PWE, Warszawa 1983, *Globalne prognozy rozwoju społeczno-gospodarczego*, PWN, Warszawa 1983, *Metody statystyki międzynarodowej*, PWE, Warszawa 1988 i *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989.

W latach dziewięćdziesiątych trzeba odnotować wkład prof. Zeliasia w rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce oraz działalność przede wszystkim w sferze organizacyjnej nauki w zakresie statystyki i ekonometrii. Od roku 1992, po likwidacji struktury instytutowej na AE w Krakowie, pełnił funkcję kierownika Katedry Statystyki. Już w roku 1988 został wybrany do Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, a w latach 1991–1996 pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Uczelni Ekonomicznych tej rady. W latach 1995 i 1996 był prorektorem Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Chrzanowie, a w latach 1996–2005 jej rektorem.

Jedną z najważniejszych zasług prof. Zeliasia dla rozwoju dyscyplin statystyki i ekonometrii było przewodniczenie od roku 1993 Komitetowi Statystyki i Ekonometrii Polskiej Akademii Nauk. Jego osobisty wkład w aktywność naukową i organizacyjną oraz podniesienie prestiżu Komitetu jest nie do przecenienia. Profesor Zeliaś był także aktywny w Oddziale PAN w Krakowie, będąc członkiem Komisji Nauk Ekonomicznych, Komisji Statystyczno-Demograficznej oraz Komisji Nauk Organizacji i Zarządzania PAN Oddział w Krakowie.

Od roku 1994 aż do śmierci był także członkiem Centralnej Komisji do Spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych, a od roku 1999 przewodniczącym Sekcji II Nauk Ekonomicznych Centralnej Komisji. Jego działalność w tej komisji służyła dbałości o wysoki poziom prac naukowych na stopień i tytuł naukowy, przy dużej życzliwości wobec kandydatów ubiegających się o te stopnie i tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych. Profesor Zeliaś wniósł także duży wkład w podnoszenie poziomu informacji statystycznej i organizacji badań statystycznych jako członek od roku 1994 Naukowej Rady Statystycznej Głównego Urzędu Statystycznego i członek prezydium, a od roku 2000 – wiceprezes Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Wyrazem uznania zasług prof. Zeliasia na polu naukowym i organizacyjnym było nadanie mu przez Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu dnia 26 listopada 1996 roku godności doktora honoris causa. Profesor Zeliaś znalazł uznanie również w skali międzynarodowej, czego wyrazem było wybranie go w 1997 roku na członka zwyczajnego International Academy of Computer Science and Systems oraz w roku 1999 na członka zwyczajnego International Statistical Institute.

W latach dziewięćdziesiątych prof. Zeliaś wraz ze swoim zespołem kontynuował prace badawcze, już w ramach grantów KBN, publikując ich wyniki w kolejnych książkach. Najważniejsze z nich to: *Ekonometria przestrzenna*, PWE, Warszawa 1991 oraz *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, AE w Krakowie, Kraków 1998. W okresie tym skoncentrował się szczególnie na współpracy naukowej z krajami ościennymi, to jest Niemcami, Słowacją i Ukrainą.

W latach dwutysięcznych kontynuował działalność organizacyjną, naukowo-badawczą i dydaktyczną, rozwiniętą w latach dziewięćdziesiątych. Przyniosła ona dalsze uznanie dla prof. Zeliasia w skali międzynarodowej. Wyrazem tego było nadanie mu przez Uniwersytet Ekonomiczny w Bratysławie w dniu 16 października 2002 roku godności doktora honoris causa. W okresie tym na uwagę zasługuje także opublikowanie przez profesora ogólnopolskiego podręcznika do nauczania statystyki *Metody statystyczne*, PWE, Warszawa 2000 oraz – wraz z uczniami – podręcznika *Metody statystyczne. Zadania i sprawdziany*, PWE, Warszawa 2002.

Znaczącą zasługą prof. Zeliasia było wykształcenie bardzo licznej kadry naukowej statystyków i ekonometryków polskich, z których wielu jest teraz znanymi profesorami w Polsce i za granicą. Profesor Zeliaś był promotorem 19 prac doktorskich a recenzentem ponad 50 prac doktorskich i 28 prac habilitacyjnych. Był także recenzentem 14 wniosków na tytuł profesora nauk ekonomicznych oraz wielu opinii awansowych wykonanych dla Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych oraz na stanowisko profesora nadzwyczajnego, na zlecenie wielu uczelni.

Profesor Zeliaś był także członkiem Sekcji Ekonometrii, Statystyki i Demografii (H02B) Zespołu Nauk Społecznych, Ekonomicznych i Prawnych KBN w czasie wielu edycji konkursu projektów badawczych.

Innym znaczącym polem jego działalności był udział w komitetach redakcyjnych i radach programowych wielu czasopism naukowych. Między innymi był: redaktorem naczelnym „Kwartalnika Statystycznego”, członkiem Komitetu Redakcyjnego „Statistics in Transition”, członkiem Rady Redakcyjnej „Przeglądu Statystycznego”, „Badania Operacyjne i Decyzje”, członkiem Międzynarodowej Rady Programowej „Argumenta Oeconomica”, „Journal of Economics and Management” oraz „The Scientific Journal of Economics and Management”.

Wyrazem uznania dla działalności naukowej akademickiej i organizacyjnej Profesora Zeliasia było przyznanie mu wielu odznaczeń państwowych i wyróżnień. Najważniejsze

z nich to: Złoty Krzyż Zasługi (1979), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1984), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1999), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1982). Oprócz tego otrzymał wiele odznaczeń uczelnianych, regionalnych, resortowych i społecznych. Wyróżniony też został przez ministra resortu szkolnictwa wyższego ponad 20 nagrodami indywidualnymi i zespołowymi oraz ponad 30 nagrodami rektora Akademii Ekonomicznej w Krakowie, za pracę naukową, dydaktyczną i organizacyjną na rzecz macierzystej uczelni.

Profesor zw. dr hab. Aleksander Zeliaś zmarł 14 lutego 2006 roku, nie ukończywszy 67 lat życia. Powszechny szacunek i uznanie, jakim cieszył się w środowisku ekonometryków i statystyków, wynikał z jego osiągnięć naukowych, roli organizatora nauki, a nade wszystko z jego cech charakteru, pracowitości, rzetelności i życzliwości.

JÓZEF POCIECHA

Ryszard ZIELIŃSKI (1932–2012)

Ryszard Zieliński urodził się 1 lipca 1932 roku w Warszawie, gdzie mieszkał aż do upadku Powstania Warszawskiego. Po Powstaniu znalazł się wraz z matką i młodszym rodzeństwem w obozie przesiedleńczym w Pruszkowie pod Warszawą. Po II wojnie światowej mieszkał w pobliskim Piastowie. W 1950 roku rozpoczął studia w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, kończąc ich pierwszy stopień w 1953 roku w zakresie Statystycznej Kontroli Jakości. W roku 1955 obronił w SGPiS pracę magisterską pod tytułem *Moc karty kontrolnej indywidualnych wartości*. Jej Promotorem był Wiesław Sadowski. Tuż po studiach Ryszard Zieliński podjął pracę w Zakładach Wytwórczych Lamp Elektrycznych im. Róży Luksemburg jako starszy inżynier Działu Kontroli Technicznej, a następnie jako specjalista w zakresie kontroli jakości. W 1961 roku obronił w SGPiS pracę doktorską pod kierunkiem Wiesława Sadowskiego. W tym okresie podjął też eksternistyczne studia na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończył je w 1963 roku, uzyskując stopień magistra matematyki.

30 czerwca 1959 roku na własną prośbę odszedł z Zakładów Róży Luksemburg, a od 1 lipca 1959 do 30 października 1963 roku pracował w Zakładzie Produkcji Doświadczalnej Maszyn Matematycznych. Od 2 listopada 1963 do 30 września 1965 roku był zatrudniony w Instytucie Technicznym Wojsk Lotniczych. Równolegle pracował w Instytucie Matematycznym PAN, początkowo (od 1 marca 1960 roku) na pół etatu, a od 1 października 1965 roku na całym etacie. Z tym Instytutem związał swoje losy zawodowe do końca życia. W roku 1976 uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych, a w 1988 roku – profesora nauk matematycznych. W 1997 roku Ryszard Zieliński został mianowany na stanowisko profesora w Instytucie Matematycznym PAN.

Działalność naukowa Ryszarda Zielińskiego koncentrowała się wokół statystyki matematycznej (metody Monte Carlo i generatory liczb losowych; aproksymacja stocha-

styczna; odporność; nieparametryczna estymacja kwantyli rozkładów oraz zastosowania statystyki).

Na dorobek naukowy Ryszarda Zielińskiego składa się niemal 150 prac. Są wśród nich publikacje oryginalne, aplikacyjne, książki, tłumaczenia i inne. Pierwsza opublikowana praca pochodzi z 1956 roku, natomiast ostatnia ukazała się drukiem w 2012 roku. Bibliografię prac Ryszarda Zielińskiego zamieszczono w czasopiśmie „*Mathematica Applicanda*” nr 40(2) z 2012 roku.

W działalności badawczej Ryszarda Zielińskiego cechowała ogromna dociekliwość i głębia myślenia. Wydaje się, że opinia jaką otrzymał w 1959 roku odchodząc z Zakładów Róży Luksemburg: „...był pracownikiem bardzo dokładnym, sumiennym i zdyscyplinowanym, o dużej inicjatywie twórczej i zmyśle organizacyjnym” stanowi doskonałą charakterystykę jego podejścia do pracy.

Oprócz działalności naukowej, Ryszard Zieliński współpracował z młodymi adeptami nauki. W swojej karierze wypromował czternastu doktorantów, w tym jedenastu w Polsce oraz trzech poza granicami kraju.

Ryszard Zieliński był jednym z współtwórców Konferencji Zastosowań Matematyki oraz Konferencji „Statystyka Matematyczna” (znanej wśród statystyków jako „Wisła”). Przez wiele lat brał aktywny udział w pracach komitetów programowych i organizacyjnych tych konferencji, wywierając silny wpływ na ich kształt. Był też jednym z inicjatorów powstania Komisji Statystyki Matematycznej Komitetu Nauk Matematycznych PAN. Przez kilka kadencji przewodniczył tej Komisji. Był członkiem komitetów redakcyjnych wielu czasopism naukowych, m.in. *Matematyki Stosowanej*, *Applicationes Mathematicae*, *Statistics*.

Nieodłącznym elementem pracy Ryszarda Zielińskiego była działalność edukacyjna. Od lat 60. XX wieku był wykładowcą na Kursach Zastosowań Matematyki, organizowanych przez IM PAN, na Uniwersytecie Warszawskim, Politechnice Warszawskiej oraz w Szkole Nauk Ścisłych. Był zawsze doskonale przygotowany do zajęć. Jego wykłady cechowały uporządkowanie i spójność. Pokłosiem działalności dydaktycznej Profesora była książka *Siedem wykładów wprowadzających do statystyki matematycznej* (PWN, 1990), która jest postrzegana w Polsce jako jeden z najlepszych, choć niełatwych, podręczników z zakresu statystyki matematycznej. W ostatnich latach Ryszard Zieliński prowadził wykłady w Centrum Studiów Zaawansowanych Politechniki Warszawskiej.

W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku Ryszard Zieliński brał udział w pracach mających na celu wprowadzenie rachunku prawdopodobieństwa do programów szkół średnich. Efektem tego był trzykrotnie wznawiany podręcznik *Rachunek prawdopodobieństwa z elementami statystyki matematycznej* (PZWS, 1973). Jest to książka stanowiąca rozszerzenie standardowego programu nauczania rachunku prawdopodobieństwa i przeznaczona dla uczniów biorących udział w zajęciach fakultatywnych. Ryszard Zieliński popularyzował także statystykę matematyczną. Jego cykl artykułów opublikowany w *Delcie* w latach 1975–1978 stanowi najlepszy przykład działalności w tym zakresie.

Ryszard Zieliński miał bardzo szerokie zainteresowania, daleko wykraczające poza statystykę. Interesował się literaturą, filmem, teatrem, muzyką i turystyką.

Był raz żonaty, miał jednego syna, troje wnucząt oraz dwoje prawnucząt.

Profesor Ryszard Zieliński zmarł 30 kwietnia 2012 roku. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym Powązkowskim w Warszawie.

Źródła

Archiwum rodzinne Zielińskich.

Katalogi Biblioteki Narodowej.

WOJCIECH ZIELIŃSKI

Zygmunt ZIELIŃSKI (1929–2009)

Zygmunt Zieliński urodził się 7 kwietnia 1929 roku w Strzelnie. W 1950 roku rozpoczął studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie, którą w roku 1955 włączono do nowo utworzonej Politechniki Szczecińskiej (od 2009 Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie). Studia pierwszego stopnia ukończył w 1954 roku, a studia drugiego stopnia (magisterskie) – w 1955. W marcu 1963 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych na Wydziale Morskim WSE w Sopocie, a w 1970 – stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na Wydziale Przemysłu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Katowicach. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nadano mu w 1977 roku, a profesora zwyczajnego w 1988.

Działalność naukowo-dydaktyczną prof. Z. Zielińskiego można podzielić na dwa okresy: okres szczeciński (lata 1952–1980, Politechnika Szczecińska) i okres toruński (lata 1981–2009, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania).

W okresie działalności naukowo-dydaktycznej na Politechnice Szczecińskiej Z. Zieliński pełnił wiele funkcji. W latach 1970–1981 był zastępcą dyrektora Instytutu Rachunku Ekonomicznego, a od 1976 roku dyrektora Instytutu Nauk Ekonomiczno-Społecznych Politechniki Szczecińskiej. Równolegle pełnił funkcję kierownika Zakładu Ekonometrii i Badań Operacyjnych, który powstał z jego inicjatywy. W latach 1972–1975 prof. Zieliński był prorektorem ds. dydaktycznych, a w latach 1975–1980 rektorem Politechniki Szczecińskiej i przewodniczącym Środowiskowego Kolegium Rektorów Szkół Wyższych w Szczecinie. Pracując na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK w Toruniu, prof. Zieliński także pełnił różne funkcje: w latach 1981–1987 był dziekanem Wydziału Nauk Ekonomicznych UMK, w latach 1981–1990 członkiem Senatu UMK, a w latach 1983–1999 kierownikiem Katedry Ekonometrii i Statystyki WNEiZ UMK.

Profesor Zygmunt Zieliński był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN od roku 1972 oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. W latach 1972–1980 był prezesem szczecińskiego oddziału TNOiK. W czasie swej długoletniej pracy otrzymał wiele nagród za osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne, między innymi Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Rektora Politechniki Szczecińskiej, Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Otrzymał również wiele odznaczeń oraz wyróżnień, wśród których do najważniejszych zaliczyć należy: Złoty Krzyż Zasługi (1971), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1977), Medal Edukacji Narodowej (1978), Medal Gryf Pomorski (1975) oraz medale Politechniki Szczecińskiej i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1996).

Do osiągnięć profesora w zakresie dydaktycznym należy zaliczyć wypromowanie wielu magistrów i doktorów. Ponadto prof. Zieliński był opiekunem naukowym kilku rozpraw habilitacyjnych oraz wielokrotnym recenzentem rozpraw habilitacyjnych, prac doktorskich i wniosków w sprawie nadania tytułu naukowego profesora. Profesor Zieliński prowadził wykłady i ćwiczenia z zakresu: statystyki teoretycznej, rachunku prawdopodobieństwa, statystyki matematycznej, matematyki dla ekonomistów, statystyki ekonomicznej i transportowej, ekonometrii i badań operacyjnych oraz seminaria magisterskie.

Dorobek naukowy prof. Zygmunta Zielińskiego obejmuje ponad 100 prac naukowych, w tym pięć monografii książkowych. Poglądy naukowe i osiągnięcia profesora skupiają się wokół dwóch dziedzin, w których jego wysiłki przyniosły największe owoce, to znaczy metod analizy wahań sezonowych i koncepcji zgodnych, dynamicznych modeli ekonometrycznych.

Pierwszą pracą dotyczącą metod analizy wahań sezonowych była monografia *Statystyczne studium sezonowości towarowych przewozów kolejami w Polsce w latach 1947–1960* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”, Prace Monograficzne nr 22, 1965). Zasadniczym celem pracy było wyjaśnienie mechanizmu powodującego wahania sezonowe w przewozach kolejowych oraz rozpoznanie tendencji do zmian w kształtowaniu się wahań. Badania te wniosły wkład w rozwój metod badania sezonowości procesów gospodarczych. Polega on na: adaptacji uproszczonej metody dwóch punktów do badań sezonowości, zbadaniu statystycznej efektywności metody stosunków do trendu jako metody badania sezonowości, opracowaniu metody analizy struktury wahań sezonowych oraz metody badania zmian w sezonowości.

Kolejną książką traktującą o metodach analizy wahań sezonowych była praca habilitacyjna pt. *Ekonometryczne metody analizy wahań sezonowych* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”, Prace Monograficzne nr 55, 1969). Myślą przewodnią tych badań była teza, że najważniejsze metody analizy wahań sezonowych można sprowadzić do ekonometrycznych równań opisowych, których parametry są sezonową, periodyczną funkcją zmiennej czasowej. Dzięki temu do analizy wahań sezonowych można stosować metody estymacji parametrów równań liniowych. Profesor Zieliński zajmował się analizą przydatności tych równań w badaniach ekonometrycznych, w szczególności

w składnikowej analizie ekonomicznych szeregów czasowych. Przydatność tych równań profesor zilustrował za pomocą empirycznego modelu trendu i sezonowości harmonicznej (stałej i zmiennej) kształtowania się przewozów osób przez PKP w Polsce. Zasluguje to na uwagę z tego względu, że był to w literaturze polskiej pierwszy przykład zastosowania modelu trendu i sezonowości harmonicznej do analizy konkretnych ekonomicznych szeregów czasowych. Zastosowanie równań liniowych rzuciło nowe światło na podstawowe problemy analizy szeregów czasowych.

Od roku 1975 prof. Z. Zieliński zaczął zajmować się teorią dynamicznych modeli ekonometrycznych, opartą na teorii procesów stochastycznych. Pierwsze wyniki badań dotyczące tego tematu przedstawił w monografii *Metody analizy dynamiki i rytmiczności zjawisk gospodarczych* (PWN, Warszawa 1979). W tej pracy profesor wykazał, że teoria procesów stochastycznych powinna być traktowana jako metodologiczna podstawa analizy ekonomicznych szeregów czasowych, mających określoną wewnętrzną strukturę. Do opisu składnikowej struktury tych procesów prof. Zieliński wykorzystał modele procesów stochastycznych: modele trendu wielomianowego o parametrach będących sezonowymi funkcjami zmiennej czasowej oraz różne modele składnika sezonowego. Profesor usystematyzował i rozwinął zagadnienia związane z estymacją składnika sezonowego na podstawie danych po eliminacji trendu oraz estymacją parametrów funkcji trendu na podstawie danych po eliminacji wahań sezonowych. Badał również możliwości zastosowania filtrów liniowych do ustalania postaci analitycznej funkcji trendu, a także związki składnikowych modeli procesów stochastycznych z przyczynowo-skutkowymi modelami ekonometrycznymi. Przedstawiając podstawy teorii procesów stochastycznych, analizy spektralnej i jej użyteczność w ekonometrii, profesor na stałe wprowadził te zagadnienia do polskiej literatury ekonometrycznej.

Od lutego 1981 roku, to jest od momentu podjęcia pracy na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, głównym tematem badań prof. Zielińskiego była teoria dynamicznych modeli ekonometrycznych i ich zastosowań. Efektem tych badań była kolejna monografia profesora pt. *Analiza spektralna w modelowaniu ekonometrycznym* (PWN, Warszawa 1986, współautor: L. Talaga). Celem tej książki było przedstawienie głównych osiągnięć w zakresie zastosowań teorii procesów stochastycznych w ekonometrii. W polskiej literaturze ekonometrycznej była to pierwsza publikacja dotycząca tego zagadnienia. Przedstawione w pracy empiryczne zastosowania analizy spektralnej do wybranych procesów gospodarczych w Polsce należy uważać za przyczynek do oceny wartości poznawczej tej metody. Zastosowania te pozwalają spojrzeć w nowy sposób na problemy związane ze składnikową analizą procesów ekonomicznych oraz z analizą zależności między tymi procesami. W pracy zawarta jest, opracowana przez prof. Zielińskiego, koncepcja budowy zgodnych liniowych modeli ekonometrycznych, którą profesor już wcześniej przedstawiał w artykule *Zmienność w czasie strukturalnych parametrów modelu ekonometrycznego* („Przegląd Statystyczny” 1984, z. 1–2). Istotą tej koncepcji jest uwzględnienie w trakcie specyfikacji modeli opisujących zależności ekonomicznych procesów stochastycznych podstawowej struktury tych procesów, to jest struktury trendowo-sezonowej i autoregresyjnej. Taki model pozwala na otrzymanie, już na etapie konstrukcji, procesu resztowego

o białoszumowych własnościach, a więc najbardziej pożądanym z punktu widzenia analizy statystycznej. Koncepcja ta została rozwinięta przy założeniu, że badane procesy są stacjonarnymi procesami autoregresyjnymi, a także przy założeniu, że są one procesami: niestacjonarnymi, sezonowymi, o trendach w wartościach średnich i stacjonarnych procesach resztowych. Analiza budowy zgodnych liniowych modeli ekonometrycznych w nowym świetle przedstawia podstawowe problemy, które zawsze pojawiały się w badaniach ekonometrycznych opartych na danych w postaci szeregów czasowych. Należą do nich: współliniowość związana z występowaniem trendów, eliminacja trendu i sezonowości, zastosowanie filtrów, wyznaczanie opóźnień czasowych, związek modeli dynamicznych dla procesów niestacjonarnych z teorią procesów stacjonarnych, właściwa interpretacja parametrów modeli ekonometrycznych, określenie udziału trendów poszczególnych procesów objaśniających w wynikowym trendzie procesu endogenicznego, zapewnienie niezależności procesów resztowych od procesów egzogenicznych. Z badań empirycznych wynika, że zgodne modele dynamiczne są jakościowo lepsze od modeli specyfikowanych z pominięciem zasady zgodności. Świadczy to o tym, że koncepcja zgodnych liniowych modeli ekonometrycznych stanowi ważny przyczynek do teorii dynamicznych modeli ekonometrycznych.

W tym samym nurcie badań należy umieścić kolejną monografię prof. Zielińskiego – *Liniowe modele ekonometryczne jako narzędzie opisu i analizy przyczynowych zależności zjawisk ekonomicznych* (Wydawnictwo UMK, Toruń 1991). W pracy tej profesor zwrócił uwagę na konieczność uwzględniania przy ocenie jakości modelu ekonometrycznego jego wartości poznawczej z punktu widzenia poznania zależności przyczynowych i przydatności do prognozowania. W związku z tym profesor przedstawił podstawy analizy przyczynowych zależności zdarzeń zmiennych i procesów stochastycznych na tle ogólnego pojmowania przyczynowości w naukach empirycznych. Wskazał on również, że punktem wyjścia statystyczno-empirycznej analizy zależności między ekonomicznymi procesami stochastycznymi jest badanie wewnętrznej struktury procesów-skutków i procesów-przyczyn oraz własności składnika stochastycznego i niestochastycznego. Na podstawie tych informacji można przystąpić do badania zależności między składnikami stochastycznymi, budując model zgodny, czy do badania zależności między składnikami niestochastycznymi, stosując odpowiednie metody filtracji. Zaslugą profesora jest również dokonanie klasyfikacji modeli liniowych według ich wartości poznawczej (modele I, II, III i IV rodzaju czy też α , β , γ i δ) oddzielnie w odniesieniu do zależności między stacjonarnymi oraz niestacjonarnymi procesami ekonomicznymi. Zatem praca ta ma wpływ na rozwój przyczynowej teorii ekonometrii.

Wymienione prace wypełniły lukę w polskiej literaturze ekonometrycznej – głównie w zakresie metod analizy wahań sezonowych, zastosowań teorii procesów stochastycznych w ekonometrii oraz opracowania koncepcji zgodnych, dynamicznych modeli ekonometrycznych.

Profesor Z. Zieliński był pomysłodawcą organizowania przez Katedrę Ekonometrii i Statystyki WNEiZ UMK w Toruniu Ogólnopolskiego Seminarium Naukowego pt. „Dynamiczne modele ekonometryczne”. Seminarium te, organizowane od 1989 roku w cy-

klu dwuletnim, stanowią doskonale forum do prezentowania osiągnięć w dziedzinie modelowania dynamicznego ekonomicznych procesów stochastycznych, zarówno dla ośrodka toruńskiego, jak i innych polskich ośrodków naukowych. Obecnie seminarium to nosi nazwę Ogólnopolskie Seminarium Naukowe Profesora Zygmunta Zielińskiego „Dynamiczne Modele Ekonometryczne”. Profesor Zieliński był również inicjatorem przygotowania i wydawania czasopisma „Dynamic Econometric Models” w języku angielskim (Vol. 1, 1994; Vol. 2, 1995; Vol. 3, 1998; Vol. 4, 2000; Vol. 5, 2002, Vol. 6, 2004; Vol. 7, 2006; Vol. 8, 2008), którego był redaktorem naukowym.

Profesor Zieliński w Toruniu, na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK, stworzył zespół pracowników skupiony wokół koncepcji dynamicznego modelowania zgodnego. Koncepcja ta stanowiła podstawę do rozwoju różnych nowych kierunków badań w zakresie ekonometrii dynamicznej. W ten sposób prof. Zieliński stworzył szkołę naukową, która w polskim środowisku ekonometrycznym jest znana jako toruńska szkoła ekonometrii dynamicznej.

Profesor Zygmunt Zieliński zmarł 9 stycznia 2009 roku w Szczecinie. Został pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie.

Źródła

Materiały archiwalne Katedry Ekonometrii i Statystyki.

Sylwetka naukowa Profesora Zygmunta Zielińskiego. Przegląd Statystyczny 2009, 1.

MARIOLA PIŁATOWSKA

Leszek ZIENKOWSKI (1923–2009)

Leszek Zienkowski był wybitnym statystykiem i ekonomistą o szerokich zainteresowaniach, profesorem doktorem habilitowanym nauk ekonomicznych. Specjalizował się przede wszystkim w rachunkowości narodowej, najważniejszej dziedzinie statystyki ekonomicznej i najzupełniej słusznie uznawany był powszechnie za najlepszego polskiego eksperta w tej dziedzinie. Prowadził liczne pionierskie badania i analizy statystyczne z zakresu rachunkowości narodowej, mierzenia efektów działalności gospodarczej, dobrobytu i mierzenia poziomu życia. Inne pokrewne rachunkom narodowym dziedziny statystyki będące przedmiotem zainteresowania i badań Profesora Zienkowskiego to porównania międzynarodowe, rozkład dochodów oraz statystyka regionalna. Profesor Zienkowski był też uznanym autorytetem z zakresu polityki gospodarczej, cenionym za niezależne, oryginalne i pragmatyczne poglądy. Publikował wiele artykułów publicystycznych w prasie gospodarczej.

Profesor Zienkowski był osobą charyzmatyczną, prowokował do niebanalnych refleksji, zmuszał do myślenia. Był skromny, nie zabiegał o zaszczyty i odrzucał przedkładane mu propozycje zajęcia eksponowanych stanowisk w administracji państwowej.

Leszek Zienkowski urodził się w Warszawie we wrześniu 1923 roku. Jego ojciec, Leszek Zienkowski, był inżynierem elektrykiem i pracował w Warszawskich Tramwajach, matka, Halina Zienkowska, z domu Lorentz, zajmowała się domem.

Po wybuchu II wojny światowej Leszek Zienkowski kontynuował naukę w tajnym nauczaniu i tamże zdał maturę w 1942 roku w humanistycznym Liceum L. Lorentza. Na początku wojny pracował jako pomocnik szklarza, a od 1940 roku w Polskiej Żegludce Rzecznej jako kasjer. W 1943 roku wstąpił do Armii Krajowej, w której dosłużył się stopnia kaprała. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, a po jego upadku dostał się do niewoli niemieckiej. Po pobycie w obozie jenieckim wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie

rozpoczął studia na Uniwersytecie Londyńskim w latach 1945–1947 jako stypendysta Armii Generała Maczka. Uzyskał, jak pisał w swoim życiorysie, tzw. połówkowy dyplom (Intermediate B. Com.).

Do Polski powrócił wraz z ojcem w 1947 roku. W latach 1947–1949 utrzymywał się z udzielania korepetycji. W 1948 roku zawarł związek małżeński z Krystyną Rylską. W roku 1947 rozpoczął studia w Szkole Głównej Handlowej zakończone uzyskaniem dyplomu magistra w styczniu 1953 roku za pracę napisaną pod kierunkiem profesora Bronisława Minca na temat metod obliczania produkcji czystej budownictwa. W czasie studiów prowadził ćwiczenia ze studentami z zakresu indeksów ekonomicznych.

Jako student SGH podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym już we wrześniu 1949 roku. Pracował tam do września 1952 roku, a od grudnia tegoż roku do lipca 1955 roku jako redaktor w Państwowych Wydawnictwach Gospodarczych. Odejście z pracy w GUS w 1952 roku najprawdopodobniej uchroniło Leszka Zienkowskiego przed aresztowaniem, które stało się udziałem kilku jego współpracowników z GUS.

Do pracy w GUS powrócił w maju 1955 roku, gdzie pracował, z trzema przerwami na pracę w Organizacji Narodów Zjednoczonych, do sierpnia 1983 roku. Nazwisko Leszka Zienkowskiego widnieje w składzie Komitetu Redakcyjnego Rocznika Statystycznego 1955, co świadczy o docenianiu jego wiedzy statystycznej od samego początku pracy w Urzędzie.

Leszek Zienkowski rozwijał swoje zainteresowania rachunkami narodowymi, co zaowocowało napisaniem i obroną rozprawy doktorskiej pt. „Dochód narodowy Polski w latach 1939–1960” na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem profesora Kazimierza Łaskiego we wrześniu 1964 roku.

Był jednym z założycieli i wieloletnim wicedyrektorem do spraw naukowych, a później także dyrektorem Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, jednostki naukowo-badawczej GUS, w której były prowadzone prace badawcze i metodologiczne nie tylko z zakresu statystyki, ale także analiz ekonomicznych.

W styczniu 1969 roku Leszek Zienkowski przedstawił na Uniwersytecie Warszawskim rozprawę habilitacyjną „Podstawy metodologiczne bilansu gospodarki narodowej” i został mianowany docentem nauk ekonomicznych w zakresie statystyki.

W lipcu 1970 roku Leszek Zienkowski rozpoczął roczną pracę w Departamencie Statystyki Sekretariatu Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie. Miał on okazję zetknąć się z czołowymi statystykami Europy i Ameryki Północnej oraz uczestniczył w pracach nad systemem rachunków narodowych (SNA, System of National Accounts). Brał również udział w pracach Konferencji Statystyków Europejskich, czyli dorocznych sesjach (zgromadzeniach) delegatów rządów (urzędów statystycznych) wytyczającej program badań Departamentu Statystyki Sekretariatu EGK ONZ oraz organizującej liczne seminaria i warsztaty metodologiczne pomiędzy

swoimi sesjami. W tym okresie został członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Badań Dochodu i Bogactwa (International Association on Research on Income and Wealth). Był także członkiem International Input-Output Association.

Po powrocie do pracy w GUS w połowie 1971 roku Leszek Zienkowski stanął na czele Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej, który został wydzielony z ZBSE.

W latach 1973 i 1974 był zatrudniony na 1/2 etatu na Wydziale Nauk Ekonomicznych, gdzie prowadził wykład ze statystyki ekonomicznej.

W grudniu 1974 roku rozpoczął kolejny, tym razem trzy i półletni kontrakt w EKG ONZ. Powrót do GUS nastąpił w połowie 1978 roku.

Od czerwca do sierpnia 1980 roku po raz trzeci pracował w Departamencie Statystyki EKG ONZ.

W październiku 1982 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego z rąk Przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego.

Leszek Zienkowski odszedł z Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej GUS z końcem maja 1983 roku, ale kontynuował pracę w GUS w ZBSE, początkowo, do czerwca 2000 roku, na 1/3 etatu. Równocześnie rozpoczął pracę w Instytucie Nauk Ekonomicznych PAN jako kierownik Zakładu Makroekonomicznych Analiz Rozwoju.

W późniejszym okresie kontynuował pracę w ZBSE na pełnym etacie, aż do końca 2004 roku, piastując przez pewien czas funkcję dyrektora. ZBSE w tym okresie, dzięki staraniom Profesora Zienkowskiego, stało się wspólną jednostką naukową GUS i Polskiej Akademii Nauk.

W listopadzie 1989 roku uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Leszek Zienkowski prowadził niezwykle aktywną publiczną działalność naukową i doradczą. Zasiadał w licznych gremiach doradczych, komitetach i radach naukowych. Warto wymienić Komitet Nauk Ekonomicznych PAN (od 2003 roku), Komitet Statystyki i Ekonometrii PAN, Radę Ekonomiczną (1989–1991), Radę Strategii Społeczno-Gospodarczej, Radę Państwowej Polityki Gospodarczej, członkostwo w Centralnej Komisji do spraw Tytułów Naukowych i Stopni Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów (od 1994 roku), Radę Statystyki, Naukową Radę Statystyczną, Radę Naukową ZBSE GUS i PAN, Radę Naukową Instytutu Nauk Ekonomicznych PAN, Radę Naukową Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Komitet Programowy Forum Obywatelskiego Rozwoju. Był członkiem stowarzyszonym (*associate member*) ECRI European Studies Research Institute.

We wrześniu 1993 roku Leszek Zienkowski był w składzie delegacji rządowej do negocjacji z Klubem Paryskim.

Leszek Zienkowski był ekspertem Sejmu RP, m.in. przedstawiał opinie oceniające budżet państwa oraz jego wykonanie. Był też członkiem panelu makroekonomicznego Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan.

Leszek Zienkowski wchodził w skład powołanej przez „Gazetę Wyborczą” Ekonomicznej Rady Czterech – niezależnego gremium czterech specjalistów niezwiązanych z żadnym ośrodkiem politycznym. W latach 2002–2005 Rada opracowywała kwartalne analizy dotyczące sytuacji gospodarczej Polski.

Był przewodniczącym jury prestiżowego konkursu „O Nagrodę Banku Handlowego w Warszawie S.A.” za szczególne osiągnięcia w zakresie myśli teoretycznej w sferze ekonomii i finansów.

W 1992 roku wraz z Witoldem Orłowskim i Adamem Czyżewskim Profesor Zienkowski założył Niezależny Ośrodek Badań Ekonomicznych NOBE, think-tank zajmujący się analizami ekonomicznymi opracowywanymi na zamówienie instytucji krajowych i zagranicznych. Leszek Zienkowski kierował NOBE do końca życia.

Od stycznia 2004 roku do stycznia 2007 roku Profesor Zienkowski był doradcą prezesa Narodowego Banku Polskiego Leszka Balcerowicza. Następnie, do marca 2009 roku, pracował na niepełnym etacie w Departamencie Analiz Makroekonomicznych i Strukturalnych NBP, przekształconym w 2008 roku w Instytut Ekonomiczny NBP.

Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Do końca życia prowadził aktywną działalność zawodową.

Profesor Zienkowski pozostawił imponujący dorobek naukowy. Był autorem, a także redaktorem naukowym dziesięciu książek i wielu dziesiątek opracowań naukowych, raportów, studiów i artykułów. Niektóre książki i artykuły Profesora wywoływały żywą dyskusję środowiska ekonomicznego. Stawiał on bowiem przed opinią publiczną i ekonomistami odważne koncepcje, które początkowo budziły kontrowersje i emocje, ale wytrzymały próbę czasu, a zatem można powiedzieć, że wybiegały daleko w przyszłość.

Profesor w swoich książkach koncentrował się na wyzwaniach, jakie niesie nowoczesna statystyka, głównie na dostosowywaniu metodologii koncepcji mierników do szybko zmieniającej się rzeczywistości. W roku 1979 opublikował książkę *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny* (PWE, Warszawa 1979). Intencją Profesora było zatytułowanie książki *Jak mierzyć niemierzalne*, jednak wydawnictwo odmówiło umieszczenia takiego tytułu.

W późniejszych latach Profesor zwracał uwagę na potrzebę umieszczenia w centralnym miejscu systemu rachunków narodowych SNA dobrobytu w miejsce produkcji.

W „Wiadomościach Statystycznych” (nr 7/2008) pisał: „Najbliższe dziesięciolecie poświęcone powinno być intensywnym pracom koncepcyjnym i metodologicznym, tak, by na 100-lecie GUS (2018 r.) projekt systemu rachunków dobrobytu był gotowy”.

Misją Profesora Zienkowskiego było uodpornienie statystyki na wpływ krótkoterminowych i partykularnych interesów politycznych i grupowych. W posłowie książki *Co to jest PKB* (Elipsa, Warszawa 2001) napisał: „Reakcje polityków, działaczy gospodarczych i inwestorów krajowych i zagranicznych kształtowane są w dużej mierze właśnie na podstawie informacji statystycznych. [...] Stąd wielkie znaczenie, jakie powinno być przypisywane do poziomu wiedzy oraz moralności statystyków”.

Profesor Zienkowski zmarł w Warszawie 6 października 2009 roku. Został pochowany na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim.

Źródła

Dane osobowe Leszka Zienkowskiego w Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego. Informacje uzyskane w trakcie długoletniej znajomości i współpracy z prof. Leszkiem Zienkowskim.

Misiak M., *Wspomnienie. Leszek Zienkowski 1923–2009*. Nowe Życie Gospodarcze, nr 19–20, 25.10.2009.

BOHDAN WYŻNIKIEWICZ

Maksymilian Józef

ZIOMEK

(1906–1966)

Maksymilian Józef Ziomek urodził się 26 lipca 1906 roku w Przemyślu. Studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego ukończył w 1929 roku, a w 1930 uzyskał stopień doktora praw na podstawie rozprawy *Statystyczne studia nad polskim wychodźstwem czasowym do Niemiec*. Specjalizował się w statystyce, publikując liczne rozprawy i artykuły, jak również prowadząc działalność dydaktyczną. Był członkiem Komisji Statystycznej Zarządu Miejskiego w Krakowie, a w czasie Powszechnego Spisu Ludności 1931 pełnił funkcję komisarza spisowego dla tego miasta. Na zlecenie Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie opracował kilka monografii. Wykładał także w Szkole Ekonomiczno-Handlowej oraz w Instytucie Administracji Gospodarczej w Krakowie.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku M. J. Ziomek przybył do Katowic, gdzie organizował szereg urzędów i instytucji na Górnym Śląsku. W 1946 roku utworzył Katedrę Statystyki w Wyższym Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) i został jej pierwszym kierownikiem. Funkcję kierownika łączył początkowo ze stanowiskiem dyrektora w Biurze Regionalnym Centralnego Urzędu Planowania (później WKPG) w Katowicach. W 1950 roku był organizatorem Katedry Planowania Gospodarki Narodowej w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Katowicach i kierował nią przez rok, równoległe ze sprawowaniem kierownictwa Katedry Statystyki.

W 1954 roku M. J. Ziomek uzyskał tytuł docenta, w 1958 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1965 tytuł profesora zwyczajnego. W 1961 roku przeniósł się do Sopotu, gdzie w tamtejszej Wyższej Szkole Ekonomicznej objął kierownictwo Katedry Statystyki. Działalność naukowa w uczelniach ekonomicznych w Katowicach i Sopocie była bardzo owocna. Powstało w jej efekcie ponad 100 publikacji, w tym również szereg pozycji książkowych. Równoległe z działalnością naukowo-dydaktyczną M. J. Ziomek aktywnie

uczestniczył w kierowaniu wspomnianymi uczelniami. W Katowicach był dziekanem Wydziału Przemysłu, dziekanem Wydziału Finansów, kierownikiem studiów zaocznych, a także prorektorem WSE. W soppockiej WSE pełnił funkcję prorektora.

Obok pracy zawodowej prof. M. J. Ziomek prowadził ożywioną działalność społeczną. Był m.in. prezesem Katowickiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, wiceprezesem tego oddziału i przewodniczącym Sekcji Statystyki PTE, przewodniczącym Komisji Demograficzno-Statystycznej oraz członkiem Rady Naukowej Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach. Po przeniesieniu się do Sopotu także pracował społecznie, m.in. w Oddziale Morskim PTE i Gdańskim Towarzystwie Naukowym. Interesował się badaniami prowadzonymi w Głównym Urzędzie Statystycznym, był członkiem Naukowej Rady Statystycznej w GUS, należał do grona autorów związanych z czasopiśmie „Wiadomości Statystyczne”.

Koncentrował się głównie na pracach badawczych z zakresu statystyki i demografii. Wśród jego publikacji znajdują się następujące prace: *Statystyka i sprawozdawczość* (Warszawa 1955), *Metody graficzne w statystyce* (Warszawa 1958), *Metody statystyczne w przedsiębiorstwach przemysłowych* (Katowice 1962), *Absencja w pracy* (Warszawa 1964). Wykształcił setki absolwentów wyspecjalizowanych w statystyce, demografii i planowaniu gospodarczym.

Działalność naukowo-badawcza i społeczna M. J. Ziomka spotykała się zawsze z ogólnym uznaniem zarówno wśród naukowców, jak i władz państwowych.

Profesor Maksymilian Józef Ziomek zmarł 24 września 1966 roku w Sopocie.

Źródła

Kwiatkowski S., *Ziomek Maksymilian Józef*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*, GUS i PTS, Warszawa 1998.

Sylwetki Statystyków Polskich, PTS i GUS, Warszawa 1993.

STANISŁAW KWIATKOWSKI

Stefan ZUBRZYCKI (1927–1968)

Nazwisko Stefana Zubrzyckiego w obiegu matematycznym pojawiło się po raz pierwszy wiosną 1948 roku na liście studentów, uczestników seminarium niższego, prowadzonego przez Hugona Steinhausa. Było to na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii wspólnym dla połączonych wówczas uniwersytetu i politechniki we Wrocławiu. Uczestniczyło w nim dwadzieścia czworo studentów starannie wybranych z ogółu Wydziału. W dniu 7 października tegoż roku zainaugurowało pracę seminarium matematyki stosowanej kierowane przez Hugona Steinhausa, którego trzon stanowili słuchacze seminarium niższego oraz kilka osób z dyplomami uzyskanymi przed wojną. Z tego grona z czasem wyłoniło się wielu znakomitych uczonych współrzędzących matematyką we Wrocławiu w kolejnych dziesięcioleciach. Seminarium przetrwało do lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, zaliczając 752 posiedzenia. Stefana Zubrzyckiego wyróżniono niebawem obowiązkiem protokołowania posiedzeń. Z ocalałych zapisków można odtworzyć zarys problematyki spotkań, a także precyzję i lapidarność stylu, w jakim zostały notatki redagowane.

Hugo Steinhaus prowadząc seminarium przestrzegał podziału sali na część grecką profesorów i część łacińską uczniów. A miał on zwyczaj przypominania studentom różnych definicji, na przykład z teorii gier czy statystyki, a do tablicy w tym celu zwykle przywoływał Stefana Zubrzyckiego. Niekiedy studenci nie rozumieli lapidarnych definicji i prosili o wyjaśnienia. Ten w odpowiedzi powtarzał zdanie z precyzją automatu, wyjaśniając przy tym, że myśl można sformułować dobrze na jeden tylko sposób, zaś dobre dzieło psuje się na wiele sposobów.

Zapiski z seminarium ilustrują bieg myśli Steinhausa, realizującego program ogłoszony w jego manifestie określanym jako drogi matematyki stosowanej. Był to swoisty proces poznawczy, rozpoczynający się od doniesienia praktycznego, po czym następowały wstępne próby formułowania problemu prowadzące do jego rozwiązania. Ten niczym

nieskrępowany bieg myśli nie zawsze zmierzał prostą drogą do celu. Stefan Zubrzycki był niewątpliwie jednym z najzdolniejszych uczniów Hugona Steinhausa, ale miał opinię *Attyli flagellum Dei*, pogromcy niedoróbek nieoszczędzającego nikogo. I tak na przykład w grudniu 1956 roku pojawił się na seminarium gość z problemem, który współcześnie nazywa się zagadnieniem przydziału pracy. Rzecz dotyczyła rozdysponowania do pracy wielu robotników o zróżnicowanej wydajności, zatrudnionych na różnych stanowiskach. Wnet Julian Perkal znalazł rozwiązanie zagadnienia i wspólnie z Jerzym Battkiem zaprojektowali urządzenie mechaniczne realizujące rozwiązanie. Po tem Jan Oderfeld doniósł, że problem jest znany w badaniach operacyjnych jako zadanie z programowania liniowego. Stefan Zubrzycki odczytem o badaniach operacyjnych zamknął tamtą sprawę, pozostając odtąd ekspertem od tych zagadnień.

Stefan Zubrzycki urodził się 26 marca 1927 roku w Zawichoście w ziemi sandomierskiej. Maturę zdał w 1946 roku w Kielcach, matematykę studiował w latach 1946–1950 we Wrocławiu. Od 1948 roku pełnił obowiązki asystenta na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 1949 roku pracował w Państwowym Instytucie Matematycznym (późniejszym Instytucie Matematycznym PAN). W latach 1958–1963 pracował jako docent i kierownik Katedry Matematyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu (dzisiaj Uniwersytet Ekonomiczny). W latach 1964 i 1965 był zatrudniony na stanowisku docenta i kierował Katedrą Statystyki Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu (dzisiaj Uniwersytet Przyrodniczy). W 1965 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Działu Zastosowań Przyrodniczych, Gospodarczych i Technicznych Instytutu Matematycznego PAN. W roku akademickim 1964/65 wykładał w Uniwersytecie Waszyngtona w Seattle (USA).

Praca magisterska Stefana Zubrzyckiego *Próba matematycznego ujęcia rzeźby terenu jako czynnika erozji*, napisana w 1950 roku, a opublikowana w „Rocznikach Nauk Rolniczych” (71–F–1, 1955, s. 45–55) i „Zastosowaniach Matematyki” (2 (1956), s. 390–398) urzeka swoją oryginalnością. Punktem wyjścia do rozważań były oceny ekspertów podatności na erozję działek na pokazanych im mapkach w skali 1:25000, z warstwicami co 10 metrów. Stefan Zubrzycki uzupełnił te dane, odczytując z mapek cechy takie, jak długość i liczba warstwic o różnych rzędnych oraz wysokość terenu nad poziom morza, a następnie metodą regresji oszacował oceny ekspertów. Analiza ocen ekspertów pokazała ich zmienność, wariancja oszacowań potwierdziła dokładność przybliżenia. Praca ta może być wzorem do analizy niezliczonej liczby podobnych sytuacji.

Doktorat Stefan Zubrzycki uzyskał w 1954 roku na podstawie rozprawy *Zmienne losowe równoważne w sensie de Finettiego*, napisanej pod kierunkiem Hugona Steinhausa. Stopień doktora nauk matematycznych (odpowiadający współczesnej habilitacji) uzyskał na podstawie rozprawy o probabilistycznych metodach szacowania złóż geologicznych, a w konsekwencji w 1957 roku otrzymał docenturę w Uniwersytecie Wrocławskim.

Pełna lista publikacji Stefana Zubrzyckiego znajduje się w nocie B. Kopocińskiego i J. Łukaszewicza opublikowanej w „Wiadomościach Matematycznych”, (13 (1971), s. 63–65). Dziełem jego życia były prace o modelowaniu matematycznym złóż geolo-

gicznych. Do badania złóż Stefan Zubrzycki proponuje przyjąć, że miąższość złoża w każdym punkcie p badanego obszaru D jest zmienną losową $y(p)$. O zmiennych losowych $y(p)$ zakłada, że stanowią proces stochastyczny stacjonarny, izotropowy i ciągły, to znaczy, że mają tę samą wartość oczekiwaną $E(y(p))=m$ i tę samą wariancję $D^2(y(p))=\sigma^2$ i że korelacja $R(y(p),y(q))$ zmiennych losowych $y(p)$, $y(q)$ zależy tylko od odległości $d=d(p,q)$ punktów p i q : $R(y(p), y(q))=f(d)$, przy czym funkcja $f(d)$, zwana funkcją kowariancyjną procesu, jest ciągła w zerze. Zagadnienie szacowania zasobu złoża polegało na estymowaniu średniej zasobu na obszarze D :

$$y = \frac{1}{|D|} \iint_D y(p) dp,$$

gdzie $|D|$ oznacza pole obszaru D .

Wielkość y szacuje się przy użyciu próbnych wierceń w wybranych punktach obszaru D . W wyniku tych wierceń otrzymuje się obserwacje $y(p_i)$, gdzie $p_i (i=1, 2, \dots, n)$ są punktami należącymi do obszaru D . Jest oczywiste, że błąd oszacowania zależy od wyboru estymatora tej zmiennej losowej, od sposobu rozmieszczenia punktów obserwacji na obszarze D i od funkcji kowariancyjnej złoża, która tutaj charakteryzuje zmienność złoża.

W obszernej pracy *O szacowaniu parametrów złóż geologicznych* („Zastosow. Matem.” 3 (1957), s. 105–153) bada Stefan Zubrzycki, przy ustalonych punktach pobierania prób, efektywność różnych estymatorów w klasie estymatorów będących liniowymi funkcjami obserwacji. Przy okazji rozwiązuje zagadnienie szacowania funkcji kowariancyjnej złoża na podstawie obserwacji obciążonych błędami losowymi. Na przykładzie górnośląskich złóż cynku znajduje empiryczne funkcje kowariancyjne oraz aproksymuje je przy użyciu kilku teoretycznych funkcji kowariancyjnych, z których, jak się okazało, do obserwacji najlepiej pasowała funkcja wykładnicza.

W dalszych rozważaniach Stefan Zubrzycki zakłada, że estymatorem średniej miąższości złoża jest średnia arytmetyczna obserwacji natomiast poszukiwane jest rozmieszczenie wierceń. Ponieważ funkcja kowariancyjna procesu stochastycznego może być w praktyce wyznaczona jedynie w przybliżeniu, naturalne jest więc pytanie, czy w pewnych klasach funkcji kowariancyjnych można porównać zasadnicze metody pobierania prób, to znaczy próby losowe, warstwowe i systematyczne. Podobne zagadnienie nie rozważało wcześniej wielu autorów dla procesów stochastycznych na prostej i odpowiedź na sformułowane pytanie jest dość ogólna, a mianowicie dla procesów stacjonarnych z wypukłą funkcją kowariancyjną losowanie systematyczne jest najefektywniejsze w klasie sposobów rozmieszczania obserwacji, przy których oczekiwana ich liczba na każdym odcinku jest proporcjonalna do długości tego odcinka. Dla procesu stochastycznego na płaszczyźnie Stefan Zubrzycki udowodnił, że próbkowanie losowe jest mniej efektywne od warstwowego i że nie da się ogólnie rozstrzygnąć, czy lepsze są próby systematyczne czy warstwowe, nawet przy daleko idących ograniczeniach dotyczących postaci funkcji kowariancyjnej i kształtu warstw.

Wpływ kształtu regularnych sieci prób na efektywność próbkowania bada Stefan Zubrzycki wspólnie z Tore Daleniusem i Jaroslavem Hájkem. Dla uniknięcia wpływu brzegu obszaru D na kształt sieci punktów, w których należy czynić obserwacje, rozważane są graniczne oceny sieci na obszarze rozciągniętym na całą płaszczyznę. Brane pod uwagę sieci punktów $N=(p_1, p_2, \dots)$ o ustalonej gęstości $g(N)$ określonej wzorem:

$$g(N) = \lim_{R \rightarrow \infty} \frac{n_R}{\pi R^2},$$

gdzie n_R jest liczbą punktów sieci N w kole $K(0, R)$ o środku 0 i promieniu R . Efektywność danej sieci prób jest określona graniczną wartością estymatora

$$s^2(N) = \lim_{R \rightarrow \infty} n_R D^2(\bar{y}_R),$$

gdzie n_R jest średnią arytmetyczną obserwacji leżących w kole $K(0, R)$. Kontrprzykłady opisane w kolejnej pracy pokazują, że nie istnieje sieć generalnie najlepsza, bowiem kształt optymalnej sieci zależy od funkcji kowariancyjnej procesu, a ponadto zależy od gęstości sieci.

Zagadnienie estymacji pojawia się w kolejnej pracy *Wielopróbkowa analiza pewnego zadania ekologicznego, czyli pogoń za ślimakami* („Zastosow. Matem.” 11 (1970), s. 377–389). Problem przedstawił Adam Łomnicki, sugerując użycie metody łowienia i znakowania. Stefan Zubrzycki podaje tu metodę badania populacji zwierząt, które mogą się przemieszczać i kryć w podłożu, znikając z pola widzenia obserwatora. Zagadnienia szacowania liczebności populacji stanowiły punkt wyjścia ogólniejszych rozważań statystycznych, dotyczących estymacji parametru $\beta=1/\lambda$ zmiennej losowej X o rozkładzie gamma postaci:

$$g(x|\lambda) = \frac{\lambda^s}{\Gamma(s)} x^{s-1} e^{-\lambda x}, \quad x > 0,$$

gdy wiadomo, że parametr spełnia nierówność $0 < \lambda \leq \lambda_0 < \infty$. Przyjmując funkcję:

$$L(\beta, \beta') = (\beta - \beta')^2 / b^2$$

jako stratę, jeżeli β jest oszacowane przez β' , Stefan Zubrzycki dowodzi, iż estymatory

$$\hat{\beta}(X) = \frac{X}{s+1} + b,$$

gdzie

$$0 \leq b \leq \frac{2}{\lambda_0(s+1)}$$

są estymatorami minimaxowymi, że tylko te estymatory są minimaxowe w klasie estymatorów liniowych i że spośród nich tylko te są dopuszczalne w klasie estymatorów liniowych, dla których spełnione są nierówności.

$$\frac{1}{\lambda_0(s+1)} \leq b \leq \frac{2}{\lambda_0(s+1)}.$$

W dwóch pracach ze statystycznej kontroli jakości Stefan Zubrzycki zajmuje się metodami odbioru wodomierzy. Prace te zawierają propozycje ulepszenia używanych wówczas metod odbioru, uwzględniając analizę dwojakiego rodzaju błędów wskazań wodomierzy: systematycznego i losowego. Innym zagadnieniem ze statystycznej kontroli jakości, analizowanym wspólnie z Hugonem Steinhausem, było porównanie dwu strumieni Poissona, rozwijające wcześniejsze spostrzeżenia autorów dotyczące związku między prawdopodobieństwem i wiarogodnością.

W serii prac wielu autorów Stefan Zubrzycki szuka najlepszego rozmieszczenia punktów próbkowania w bryle towaru bezkształtnego, w celu możliwie dokładnego oszacowania średniej wartości tego towaru. Zakłada przy tym, że znane są informacje o funkcji opisującej rozkład badanej cechy wewnątrz bryły wypełnionej przez towar. Dla szerokiej klasy funkcji opisujących wartości badanej cechy wyznaczył minimaxowe wzory przybliżonego całkowania, dające rozwiązanie problemu.

Działalność dydaktyczna Stefana Zubrzyckiego w Instytucie Matematycznym PAN polegała na prowadzeniu seminarium, na którym liczna grupa studentów i absolwentów różnych uczelni uzyskiwała doświadczenia w pracy naukowej w dziedzinie zastosowań matematyki. Stefan Zubrzycki zorganizował także inne seminaria, w tym ze statystyki matematycznej, kontynuowanego po jego śmierci przez Witolda Kloneckiego. Nawet w latach kiedy pracował wyłącznie w Instytucie Matematycznym PAN, wykładał w Uniwersytecie Wrocławskim statystykę matematyczną, analizę wariancji i doświadczalnictwo oraz prowadził prace magisterskie. Z wykładów na Uniwersytecie Wrocławskim powstał podręcznik *Wykłady z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej*, wydany w Bibliotece Matematycznej (t. 27, PWN 1966). Na podstawie wykładów prowadzonych na kursie badań operacyjnych w Instytucie Matematycznym PAN Stefan Zubrzycki napisał skrypt z teorii gier, później rozszerzony do rozdziału w książce zbiorowej *Elementy nowoczesnej matematyki dla inżynierów* (PWN 1971, s. 185–231).

Od 1958 roku Stefan Zubrzycki był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki”, w „Colloquium Mathematicum” był Członkiem Komitetu Redakcyjnego i sekretarzem redakcji. Po śmierci Juliana Perkala od 1965 roku redagował „Listy Biometryczne”.

Stefan Zubrzycki zmarł 18 grudnia 1968 roku w wieku 41 lat. Spoczywa na Cmentarzu św. Wawrzyńca we Wrocławiu.

BOLESŁAW KOPOCIŃSKI

Zespół redakcyjny

Mirosław Krzyśko (przewodniczący)

Emerytowany profesor nauk matematycznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego i przewodniczący Sekcji Statystyki Matematycznej PTS, członek Rady Oddziału Poznańskiego PTS.

Wojciech Adamczewski

Prawnik, emerytowany dyrektor Zakładu Wydawnictw Statystycznych w Warszawie, członek Oddziału Warszawskiego PTS.

Jan Berger

Historyk, konsultant w Wydziale Archiwalnym Biura Dyrektora Generalnego GUS, przewodniczący Głównej Komisji Rewizyjnej PTS, członek Rady Oddziału Warszawskiego PTS.

Elżbieta Gołata

Dr hab. nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, w latach 2008–2016 kierownik Katedry Statystyki, od 2016 r. prorektor ds. nauki i współpracy z zagranicą Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, członek Rady Głównej PTS, przewodnicząca Rady Oddziału Poznańskiego PTS.

Kazimierz Kruszka

Dr nauk ekonomicznych, emerytowany pracownik Katedry Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, konsultant w Urzędzie Statystycznym w Poznaniu, w latach 2006–2010 prezes PTS, członek Rady Głównej PTS, członek Rady Oddziału Poznańskiego PTS, członek honorowy Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Bożena Łazowska

Dr nauk historycznych, starszy kustosz, dyrektor Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca, członek Oddziału Warszawskiego PTS i Sądu Koleżeńskiego Rady Głównej PTS.

Autorzy biogramów

1. **Barczak Andrzej Stanisław**, *prof. dr hab.*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach;
2. **Bartosiewicz Stanisława**, *prof. dr hab.*, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu i Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu;
3. **Berger Jan**, Główny Urząd Statystyczny;
4. **Caliński Tadeusz**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu;
5. **Ceranka Bronisław**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu;
6. **Domański Czesław**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Statystycznych Uniwersytetu Łódzkiego;
7. **Drabińska Danuta**, *dr hab.*, Katedra Teorii Systemów Ekonomicznych Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
8. **Duda Roman**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego;
9. **Gajek Lechosław**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyki Politechniki Łódzkiej;
10. **Hozer Józef**, *prof. dr hab.*, Katedra Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Szczecińskiego;
11. **Jopkiewicz Andrzej**, Główny Urząd Statystyczny;
12. **Jurek Tadeusz**, *dr*, Instytut Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Wrocławskiego;
13. **Kasietczuk Bernard**, *dr*, Katedra Matematyki Stosowanej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
14. **Kopociński Bolesław**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego;
15. **Kordos Jan**, *prof. dr hab.*, Wyższa Szkoła Menadżerska w Warszawie;
16. **Koronacki Jacek**, *prof. dr hab.*, Instytut Podstaw Informatyki PAN w Warszawie;
17. **Kotowska Irena Elżbieta**, *prof. dr hab.*, Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
18. **Kowaleski Jerzy Tadeusz**, *dr hab.*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego;
19. **Kruszka Kazimierz**, *dr*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i Urząd Statystyczny w Poznaniu;
20. **Krzyżko Mirosław**, *prof. dr hab.*, Wydział Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
21. **Kwiatkowski Stanisław**, Urząd Statystyczny w Łodzi;

22. **Kurzynowski Adam**, *prof. dr hab.*, Instytut Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
23. **Ledwina Teresa**, *prof. dr hab.*, Zakład Statystyki Matematycznej Instytutu Matematycznego PAN;
24. **Łagodziński Władysław Wiesław**, Główny Urząd Statystyczny;
25. **Łazowska Bożena**, *dr*, Główny Urząd Statystyczny, Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca;
26. **Markowicz Iwona**, *prof. dr hab.*, Uniwersytet Szczeciński; Katedra Statystyki;
27. **Mądry Wiesław**, *prof. dr hab.*, Katedra Doświadczalnictwa i Bioinformatyki Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie;
28. **Męczarski Marek**, *dr hab.*, Zakład Statystyki Matematycznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
29. **Michalski Andrzej**, *dr hab.*, Katedra Matematyki Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu;
30. **Mongiła Zbigniew**, *dr*, Katedra Zastosowań Matematyki w Ekonomii Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie;
31. **Niedokos Edward**, *prof. dr hab.*, Katedra Zastosowań Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie;
32. **Obraniak Włodzimierz**, *dr*, Instytut Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego;
33. **Ostasiewicz Walenty**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu;
34. **Panek Emil**, *prof. dr hab.*, Katedra Ekonomii Matematycznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu;
35. **Paradysz Jan**, *dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu;
36. **Piłatowska Mariola**, *dr hab.*, Katedra Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu;
37. **Pociecha Józef**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie;
38. **Podgórska Maria**, *prof. dr hab.*, Instytut Ekonometrii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
39. **Porosiński Zdzisław**, *prof. dr hab.*, Wydział Matematyki Politechniki Wrocławskiej;
40. **Potrykowska Alina**, *dr*, Rządowa Rada Ludnościowa;
41. **Siedlecki Juliusz**, *prof. dr hab.*, Katedra Badań Operacyjnych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu;

42. **Smoluk Antoni**, *prof. dr hab.*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu;
43. **Stokowski Franciszek**, *dr*, Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie;
44. **Szajowski Krzysztof**, *prof. dr hab.*, Wydział Matematyki Politechniki Wrocławskiej;
45. **Szczotka Władysław**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego;
46. **Sztencel Rafał**, *dr*, Instytut Matematyki Uniwersytetu Warszawskiego;
47. **Szulc Tomasz**, *dr hab.*, Wydział Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
48. **Walczak Tadeusz**, *prof. dr hab.*, Główny Urząd Statystyczny;
49. **Welfe Aleksander**, *prof. dr hab.*, Katedra Modeli i Prognoz Ekonometrycznych Uniwersytetu Łódzkiego;
50. **Wesołowska-Janczarek Mirosława**, *prof. dr hab.*, Katedra Zastosowań Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie;
51. **Witkowski Janusz**, *prof. dr hab.*, Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach;
52. **Wywiół Janusz Leszek**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach;
53. **Wyżnikiewicz Bohdan**, *dr*, Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych;
54. **Zajac Kazimierz**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie;
55. **Zieliński Wojciech**, *prof. dr hab.*, Katedra Ekonometrii i Statystyki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.